ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANLARININ
KURULUŞ YILDÖNÜMÜ
KONUŞMALARI

(1984-2022)

ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANLARININ

KURULUŞ YILDÖNÜMÜ KONUŞMALARI

1984-2022

Anayasa Mahkemesi Yayınları

ISBN : 978-605-2378-88-5

Anayasa Mahkemesi Başkanlarının
Kuruluş Yıldönümü Konuşmaları

© 2022, Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz. Kitapta yayımlanan konuşma metinleri, kaynak gösterilmeden başka bir yerde yayımlanamaz.

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı
Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Adres : Ahlatlıbel Mah. İncek Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı
No: 4 06805 Çankaya, Ankara / TURKEY
Telefon : +90 312 463 73 00
Fax : +90 312 463 74 00

E-posta : bilgi@anayasa.gov.tr
Twitter : @AYMBASKANLIGI

Grafik Tasarım & Baskı
EPAMAT Basın Yayın Promosyon San. Tic. Ltd. Şti.

Telefon : +90 312 394 48 63
Fax : +90 312 394 48 65
Web : www.epamat.com.tr

Basım Tarihi : Ekim, 2022

www.anayasa.gov.tr

Not: Kitapta yer alan konuşmalarda bazı hitaplar ve ara başlıklardaki şekli farklılıklar Anayasa Yargısı Dergisi'nde yer aldığı ilk biçimine uygun hazırlanmasından kaynaklanmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 6

Ahmet Hamdi BOYACIOĞLU 8
22. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1984) 10

Hasan Semih ÖZMERT 16
23. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1985) 18
24. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1986) 23

Orhan ONAR 28
25. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1987) 30

Mahmut Celalettin CUHRUK 34
26. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1988) 36
27. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1989) 42

Necdet DARICIOĞLU 52
28. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1990) 54
29. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1991) 66

Yekta Güngör ÖZDEN 78
30. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1992) 80
31. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1993) 102
32. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1994) 121
33. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1995) 137
34. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1996) 152
35. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1997) 163

Ahmet Necdet SEZER 182
36. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1998) 184
37. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (1999) 194
38. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2000) 209

Mustafa BUMİN 228
39. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2001) 230
40. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2002) 245
41. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2003) 258
42. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2004) 275
43. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2005) 292

Tülay TUĞCU 306
44. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2006) 308
45. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2007) 321

Haşim KILIÇ 336
46. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2008) 338
47. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2009) 350
48. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2010) 365
49. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2011) 376
50. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2012) 387
51. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2013) 396
52. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2014) 408

Zühtü ARSLAN 420
53. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2015) 422
54. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2016) 436
55. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2017) 447
56. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2018) 456
57. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2019) 466
58. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Açış Konuşması (2020) 476
59. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Açış Konuşması (2021) 488
60. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması (2022) 497

Kavramlar Dizini 511

TAKDİM

25 Nisan 1962 tarihinde çalışmalarına başlayan Anayasa Mahkemesi, kuruluşunun 60. yılını farklı faaliyet ve etkinliklerle kutluyor. Bu etkinliklerin bazılarının daha kalıcı ve uzun ömürlü olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda bu yıl 25 Nisan'da Mahkememizde açılışı gerçekleştirilen "*Anayasa Tarihi Galerisi*", anayasacılık ve anayasa yargısı tarihimizi dönüm noktalarıyla anlatan mütevazı bir müze olarak ziyarete açılmıştır. Aynı şekilde yayımladığımız "*60 Yıl 60 Makale*" adlı kitap, 1962 yılından itibaren anayasa yargısı alanında kaleme alınan makalelerin bir kısmını içeren kaynak bir eser olarak yerini almıştır.

Elinizdeki kitap da Anayasa Mahkemesinin 60. kuruluş yılı etkinliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Kitapta 1984 yılında başlayan kuruluş yıldönümü törenlerinde Anayasa Mahkemesi başkanlarının yaptıkları konuşmalara yer verilmiştir.

Konuşmalarda yer alan konular bakımından bireysel başvurunun uygulamaya geçtiği 2012 yılının adeta bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bu tarihe kadar Başkanların konuşmalarında hukuk

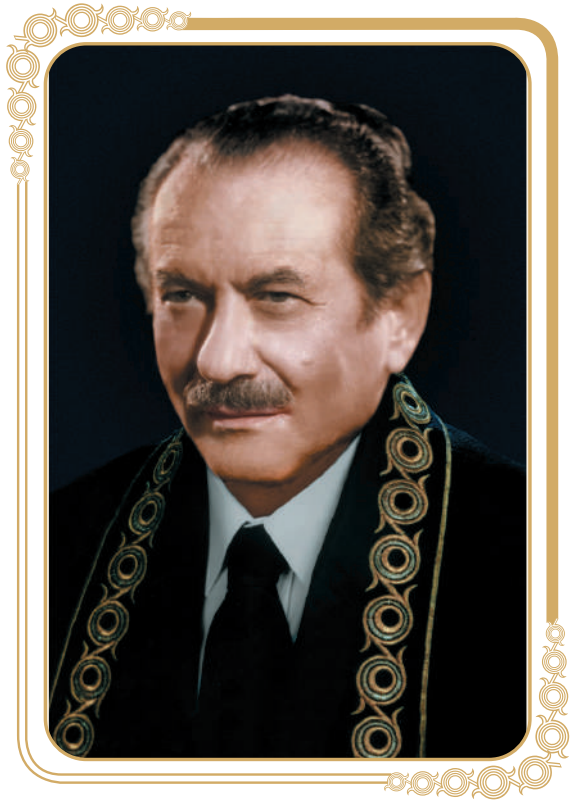
devleti, demokrasi, anayasa yargısının işlevi ve önemi, Cumhuriyetin nitelikleri ve güçler ayrılığı gibi konular ağırlıktayken, 2012 sonrasındaki konuşmalarda demokratik hukuk devleti, temel hak ve özgürlükler ile bireysel başvuruya ilişkin değerlendirmelerin öne çıktığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle son on yılda yapılan konuşmaların bireysel başvuruyla birlikte belirginleşen hak eksenli paradigmayı ve bunun Anayasa Mahkemesinde meydana getirdiği dönüşümü yansıttığı söylenebilir.

Diğer yandan, bu konuşmalar ülkemizde anayasa yargısının içinde bulunduğu durumu, geçirilen aşamaları ve zorlukları bütünlük içinde takip için önemli bir malzeme sunmaktadır. Esasen konuşmaların tamamı, düzenlenen sempozyumlarda sunulan bildirilerle birlikte, *Anayasa Yargısı Dergisi*'nde yayımlanmış ve Mahkememizin internet sitesinde tam metin olarak okuyucuya sunulmuştur. Bu nedenle kitabı yayımlamaktaki amacımız, açış konuşmalarını bir araya getirmek suretiyle bir bütün halinde okunabilmesine imkân sağlamaktır.

Belirtmek gerekir ki Covid-19 salgını nedeniyle 58. ve 59. kuruluş yıldönümlerinde açılış törenleri maalesef yapılamamış, ertelenen bilimsel sempozyumlar da her iki yılın 23 Eylül'ünde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle kitaba hem yıldönümü münasebetiyle yayımlanan mesajları, hem de her iki sempozyumun açış konuşmalarını almayı uygun bulduk.

"*Söz uçar, yazı kalır*" sözünden mülhem zor zamanlarda söylenen sözlerin uçup gitmemesi ve gelecek nesillere aktarılması adına yayımlanan bu kitabın hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyor, ilgili herkese faydalı olmasını diliyorum.

Prof. Dr.
Zühtü ARSLAN
T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanı

Ahmet Hamdi BOYACIOĞLU

1336 (1920) yılında Bolu'da doğan Boyacıoğlu, 1944 yılında Ankara Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Bolu'da stajyer hâkim olarak kamu hizmetine başlamış; değişik il ve ilçelerde hâkimlik yaptıktan sonra 1960'da Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Başmuavinliğine ve 1962'de Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. Görevde bulunduğu süre içerisinde 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un hazırlık çalışmalarına katılmıştır.

Anayasa Mahkemesince, 16/2/1964'de Danıştay Üyeliğine seçilmiş ve Danıştay Genel Kurulunca da 17/9/1970'te Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine seçilmiştir.

Boyacıoğlu, 13/6/1973'te Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı, 8/11/1978'de Anayasa Mahkemesi Başkanvekili, 4/7/1979'da yeniden Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı seçilmiştir. 9/8/1982 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Boyacıoğlu, 2949 sayılı Kuruluş Kanunu'nun hazırlanmasında aktif olarak görev almıştır.

6/4/1985'de emekliye ayrılan Boyacıoğlu, 23/8/1998 tarihinde vefat etmiştir.

22. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanımız,

2949 sayılı, Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, her yılın 25 Nisan gününü «Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Günü» olarak kabul etmiş ve bugünün törenlerle kutlanmasını, seminerler ve konferanslar tertiplenmesini, emekliye ayrılmış olan Başkan ve üyelere «Onur Belgesi» verilmesini 58. maddesiyle kurala bağlamıştır. Yasaya göre düzenlenen günümüze «Hoş geldiniz.» diyerek töreni açıyor ve başta Zatıdevletleri olmak üzere Millet Meclisimizin Sayın Başkanını, Cumhurbaşkanlığı Konseyinin Sayın Üyelerini, Sayın Başbakanımızı ve değerli konuklarımızı kutlama törenini onurlandırmaları nedeniyle içten saygılarla selamlıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 6. maddesiyle «*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk milleti, egemenliğini Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır*» ilkesini benimsemiş, 146 ila 153. maddeleriyle, Anayasa Mahkemesini, Cumhuriyetimizin, demokrasinin ve demokratik hukuk devleti yaşamının vazgeçilmesi mümkün olmayan, Cumhuriyetimizi ve nitelikleriyle dayandığı temel ilkeleri belirlenen Cumhuriyet rejimimizi hukukça korumakla yetkili ve görevli kılarak, ona, Türk milleti adına egemenliği kullanan yüce kuruluşlar arasında çok müstesna bir yer tanımıştır.

Cumhuriyetimizin ve demokratik parlamenter rejimin hukuk alanında en güçlü koruyucularından biri olan Anayasa Mahkemesi, her yönde hızla değişen ve gelişen ülkemizin, Atatürk'ün gösterdiği ve Anayasa'mızın da öngördüğü hedeflere vararak çağdaş uygarlık düzeyini aşmasında, yüklendiği büyük sorumluluğun bilinci içindedir. Büyük Atatürk'ün özlemlerinin gerçekleşmesi, yurttaşlarımızın toplumsal huzur ve millî dayanışma aydınlığında adaletin inan ve güven veren erdemini tatmaları için, Mahkememiz, çağdaş hukuk anlayışına ve bilimsel görüşlere değer vererek kendinden beklenenleri yerine getirmek duyarlığını ve özenini göstermektedir.

Çeşitli vesilelerle ve nihayet 21. kuruluş yıldönümünde de ifade ettiğim gibi bir kuruluşun güçlü olması, o kuruluşta görev alanların her yönden güçlü olmalarıyla doğru orantılıdır. Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Kararların yapısı ve tekrar ele alınmalarının mümkün olmaması, ayrıca millî sınırlar içinde bütün ülkeye ve millete olan etkisi gözönünde tutulduğunda Anayasa Mahkemesi kararlarının yanılmaya tahammülü bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Meselenin sadece bu yönü bile, hata yapma ve yanılma ihtimalleri yok denecek kadar az olanlara Anayasa Mahkemesi'nde üye olarak görev verilmesinin zorunlu olduğunu kabule yeterlidir. Anayasa koyucunun, «Anayasa Mahkemesi üyeliğinin, her çevrede ve adaylık niteliğini taşıyanların tümünde çalışma istek ve arzusunu sürekli olarak uyandıracak düzeyde tutulmasını istediğini» söylemek, bu Mahkemenin kurulmasıyla güdülen Anayasal ereğe tamamen uygun düşen bir davranış olur. Bu cümleden olarak Anayasa Mahkemesi üyelerinin kimi özlük haklarının kendi kuruluş yasasından çıkarılarak zihinlerde birtakım kuşkular uyandıracak biçimde 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'na bağlanması ve onunla düzenlenmesi, Anayasa'nın ilkelerine ve yirmi yıllık uygulamaya aykırı düşmesinin yanında, bu düzenlemenin, yukarıda sözü edilen durumu ters yönde etkileyerek Anayasa Mahkemesini güçsüz ve giderek yozlaşmaya maruz bırakacak ve böylece Anayasa ile öngörülen üye adayı kaynaklarını da belli ölçüde kurutucu bir nitelik taşıdığını özellikle belirtmek isterim.

Bundan başka, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik güvencesi ilkesinin, Anayasa'mızın tümüne egemen olan ve yargı organlarının hepsini sararak zedelenmesine kesinlikle izin verilmemesi gereken ayrıca, devletimize hukuk devleti vasfını kazandıran temel kural olduğu hiç bir zaman hatırdan çıkarılmamalı, bunun ihlâlinde ise zarar görenin doğrudan doğruya Türk milleti olacağından kuşku duyulmamalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Değerli Konuklar,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü 11. maddede ifadesini bulmaktadır. Anayasa'nın bütününe egemen olan ve vazgeçilmesi mümkün bulunmayan bu ilke «*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz*» biçimindedir. Hiç bir kişi, makam ve kuruluş, kendisini, bu kuralın dışında tutamaz ve böyle bir iddiada bulunamaz. Öte yandan Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü, ayrıca Anayasa'ya sadakat borcunu da beraberinde getirmektedir. Nitekim Anayasa'nın 42. maddesinde «*Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz*» denilmektedir. Bazı kanun hükümlerinin Anayasa Mahkemesi önünde tartışma konusu yapılmaması maksadıyla dava ve itiraz yollarının Anayasa'ca kapatılmış olmasını, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesinin istisnası saymaya olanak yoktur. Daha açık bir anlatımla Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi tutulmayan yasa metinleri de Anayasa'nın üstünlüğü ilkesine bağlıdır ve bunların da Anayasa'ya uygun bir içerik taşımaları gerektiğinde duraksanamaz. Bu gibi yasa kurallarında Anayasa'ya aykırılık varsa, bu hükümlerin de parlamento tarafından Anayasa'ya uygun durum getirilmesi, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesinin ve Anayasa'ya sadakat borcunun bir sonucu sayılmalıdır.

Anayasa'nın 69. maddesinde, «*Siyasi Partilerin mali denetimleri Anayasa Mahkemesince yapılır.*», «Siyasi Partilerin...., denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenle-

nir» denilmiş olmasına karşın 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda yeterli düzenlemeler yer almadığı için, Anayasa Mahkemesinin, arzulanan mali denetimi yapması mümkün görülememektedir.

Bu nedenle işlerliği olan, memleket gerçeklerine uygun düşmekle beraber mali denetime, hem denetleyen ve hem de denetlenen açısından kolaylık sağlayan hükümlere Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapılarak yer verilmesinin yerinde olacağını düşünmekteyiz.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

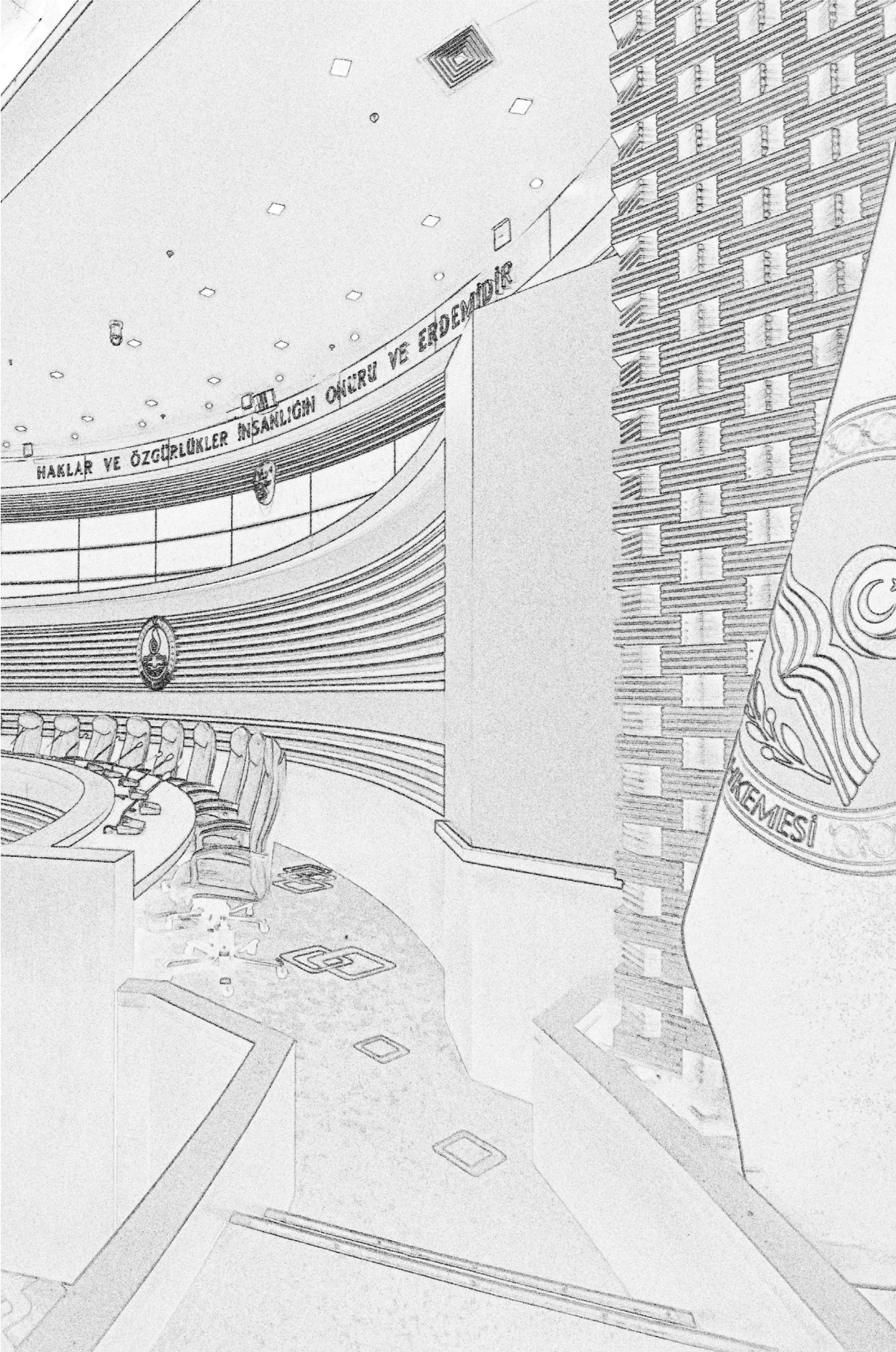
12 Eylül gerçeği ve ulusça geçirdiğimiz çok acı günler ve edindiğimiz tecrübeler, Cumhuriyetimizi her türlü tehlikeden korumanın zorunlu olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Önümüzdeki dönemde demokratik parlamenter düzenin sağlam esaslara oturmasında ve sarsıntısız olarak işlevini sürdürmesinde Anayasa Mahkemesine düşen görevin ehemmiyetini bilmekteyiz. 20. yüzyılın son çeyreğinde gerek ulusal gerek uluslararası alanlarda bireysel suçların, yerini, örgütlenmiş terör suçlarına bıraktığı görülmektedir. Sağ ve sol terör örgütleriyle Ermeni terör örgütleri bunlara örnek gösterilebilirler. Bazı kısır politik menfaatlerin bütün dünyanın gözönünde mahkeme kapılarından içeri girerek yargılamalara ve hâkimlerin vicdanlarına egemen olduğunun ibretle seyredildiği günlerde Yugoslavya Hâkimlerinin, Hukukun üstün kurallarına ve özellikle «cezaların şahsiliği» prensibine bağlı kalarak Ermenilerin uydurma soykırımı iddialarını tahkik konusu yapmamaları, gerçekten övülmeye layıktır ve bu davranış, kendilerini insan haklarının banisi ve koruyucu sananlara verilmiş bir ders olmakla beraber, insanlığın geleceği yönünden ümitsizliğe düşmemenin de haklı tesellisini vermektedir.

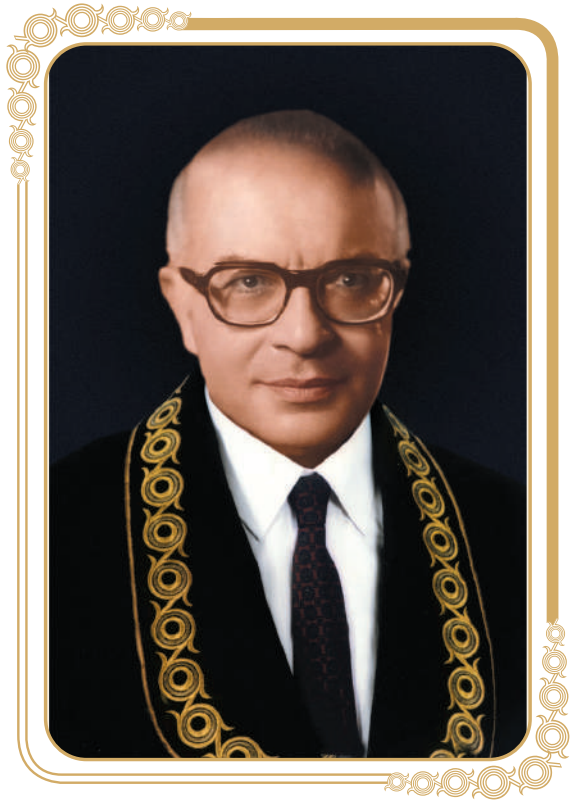
Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan beri çalışmalarını, varlığına ve çalışma şartlarına kesinlikle olanak vermeyen kiralık bir binada büyük bir özveriyle sürdürmüştür. Zatıdevletlerinin emirleri üzerine Anayasa Mahkemesine tahsis edilen yapının, Mahkememizin yüceliğine uygun ve tüm çalışmalarını kapsayacak bir duruma ge-

tirilmesi için girişilen faaliyetler ciddi bir biçimde sürdürülmektedir. Anayasa Mahkemesi Projesini oluşturmak için Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca sınırlı bir yarışma açılmış, ayrıca imar planında yapılan değişme nedeniyle 3540 metre karelik bir alan kamulaştırılarak Anayasa Mahkemesi arsasına eklenmiştir.

Bu işlemlerin yapılmasında ve Anayasa Mahkemesinin bu binaya kavuşturulmasında gösterilen yakın ilgi nedeniyle başta Zatıdevletleri olmak üzere Sayın Başbakana, Sayın Maliye ve Gümrük Bakanıyla Bakanlık erkânına, Sayın Bayındırlık ve İskân Bakanına ve Yapı İşleri Genel Müdürlüğü elemanlarına, Devlet Plânlama Teşkilâtı Sayın Müsteşarına teşekkürlerimi sunmayı bir görev sayıyorum.

Sözlerime son verirken, Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Günü törenini onurlandırmaları nedeniyle başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere bu seçkin topluluğa yürekten teşekkürlerimi arzediyorum.

HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER İNSANLIĞIN ONURU VE ERDEMİDİR
MECLİSİ

Hasan Semih ÖZMERT

1921 yılında Üsküdar'da doğan Özmert, 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Adalet Bakanlığınca 1948 yılında Fransa'ya gönderilmiş; 1952 yılında Paris Hukuk Fakültesinden doktora unvanını almıştır. Dönüşünde İstanbul Hâkim Namzetliğine, Aralık 1953'te Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Yardımcılığına atanmıştır.

1964-1965 yılları arasında Fransa ve Belçika'da incelemelerde bulunan Özmert, 1968-1973 yılları arasında da Avrupa Konseyi, Suç Meseleleri Avrupa Komitelerinde Adalet Bakanlığını temsil etmiş ve anılan Komitenin çalışmalarına katılmıştır.

Özmert, 17/9/1973 tarihinde Yargıtay Üyeliğine seçilmiş ve bu görevi ile birlikte 1975-1979 yılları arasında Uyuşmazlık Mahkemesi Üyeliği de yapmıştır.

Milli Güvenlik Konseyince 25/9/1981 tarihinde Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine seçilmiştir. 9/4/1985 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığına seçilen Özmert, 27/7/1986 tarihinde emekli olmuş, 4/11/2015 tarihinde vefat etmiştir.

23. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin 23. Kuruluş Günü'nü ve «Anayasa yargısı» konulu bilimsel toplantıyı huzurlarınızla açmakla mutluyum; Bizlere onur verdiniz.

Anayasa'mızın metnine dâhil olan ve Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri içeren Başlangıç kısmında; millî iradenin mutlak üstünlüğünü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğunu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, Anayasa'da gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağını; kuvvetler ayırımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve iş birliği olduğunu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğunu açıkça belirtmiştir.

Anayasa'mız; Anayasa Mahkemesini, niteliklerini belirttiği cumhuriyeti hukuk yoluyla korumakla yetkili ve görevli kılarak, ona, Türk milleti adına egemenliği kullanan yüce kuruluşlar arasında müstesna bir yer vermiştir.

Cumhuriyetimizin ve demokratik parlamenter rejimimizin temel kuruluşlarından biri durumuna gelerek saygın ve onurlu yerini alan Anayasa Mahkemesi yüklendiği sorumluluğun bilincindedir.

Ulusça 12 Eylül 1980 tarihinden önce geçirdiğimiz acı ve ızdıraplı günler ve bunlardan elde ettiğimiz tecrübeler ülkemizi ve cumhuriyetimizi her türlü tehlikeden ve saldırıdan korumanın zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Anayasa'mızın öngördüğü demokratik parlamenter rejimin sağlam ve sarsıntısız olarak işlevini sürdürmesinde Anayasa Mahkemesine düşen görevin önemini bilmekteyiz.

Anayasa Mahkemesi görevini bağımsız ve yansız biçimde yerine getirirken Atatürk ilke ve devrimlerini, demokratik düzeni ve hukukun üstünlüğünü korumada ödünsüz çabalarını sürdürmektedir. Yurttaşlarımıza toplumsal huzur ve adaletin güven veren erdemini sağlamak için çağdaş hukuk anlayışına ve bilimsel görüşlere değer vermektedir.

Tüm işlem ve eylemleriyle hukuka bağlılıktan ayrılmayan bir idare anlayışı, ulusal dayanışmayı güçlendirecek ve devletimizi başarılı kılacaktır.

Görevi nedeniyle siyasi sorunlarla uğraşan Mahkememizin kararları, sonuçları itibarıyla siyasi yaşamı etkilemekte ise de Mahkememizin üyelerinin siyasetle hiçbir ilgi ve ilişiği bulunmamaktadır. Kararlarımızın kaynağı siyaset ya da başka bir düşünce olmayıp Anayasa'nın ve hukukun gerekleridir.

Demokrasi; özgürlükçü, çoğulcu bir düzendir. Siyasi partiler bu düzenin kaynakları, vazgeçilmez unsurlarıdır. Siyasi partiler hakkında açılmış olan davaların hızla sonuçlandırılmasına büyük gayret sarfedilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin mali denetimlerini yapma görevini yerine getirme çabası içindedir. Mali denetimin etkili bir biçimde yapılması, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası gereğidir. Denetim işlevinde karşılaşılan güçlüklerin yasama organınca getirilecek yeni kurallarla giderileceğine inanmaktayız.

Anayasa Mahkemesinde açılmış olan davaların sonuçlandırılmasının geciktirildiğinin sanılması; Mahkememizin uymak zorunda olduğu usul hükümlerinden ve ayrıca her konunun yeni bir ince-

leme ve araştırmayı gerektirmesinden ileri gelmektedir. Unutmamak gerekir ki, Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir; yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Ayrıca, bu kararların hiçbir şekilde temyizi ve düzeltilmesi de mümkün değildir.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

İnsan hak ve hürriyetleri, dünya milletler ailesinin ortak değerleridir. İnsanlığın, geçirdiği uzun ve ızdıraplı evrelerden sonra, bugün ulaştığı bu değerlerden vazgeçilemez. Bu nedenle Bulgaristan'daki Türklere karşı onların temel hak ve özgürlüklerinin baskı altında tutularak yürütülen uygulamadan derin üzüntü duyduğumuzu, burada belirtmek isterim. İnsan haklarına yöneltilen ve insanın maddi ve manevi mutluluğunu ortadan kaldıran bu baskıya tüm insanlıkça karşı çıkılması uygar olmanın gereğidir.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Bu dönemde, Mahkememizin değerli Başkanı Sayın Ahmet Hamdi Boyacıoğlu ve değerli Üyeleri Sayın Nahit Saçlıoğlu, Hüseyin Karamüstantikoğlu yaş haddi nedeni ile; Sayın Mithat Özok da isteği ile emekliye ayrılmışlardır.

Anayasa Mahkemesindeki hizmetlerinden dolayı «Onur Belgesi» verilecek olan Başkan ve Üyelerimizden :

Sayın Ahmet Boyacıoğlu, hâkimlik mesleğinin her kademesinde; adli ve idari yargıda, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığında özellikle Anayasa Mahkemesi üyeliği, Başkanvekilliği ve Başkanlığında fiilen 40 yıl; Sayın Nahit Saçlıoğlu, askerî yargının çeşitli kademelerinde; bu arada Askeri Yargıtay Genel Sekreterliği, Yargıtay üyeliği, 4. Daire Başkanvekilliği, 2. Daire Başkanlığı, Askeri Yargıtay İkinci Başkanlığı ve Başsavcılığında bulunup, emekliye ayrıldıktan sonra da Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiş ve böylece fiilen 42 yıl; Sayın Hüseyin Karamüstantikoğlu, hâkimlik ve savcılık, Adalet Müfettişliği, Yargıtay üyeliği ile Yargıtay Genel Sekreterliğinde bulunmuş ve Yargıtay Büyük Genel Kurulunca da Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiş ve fiilen 42 yıl; Sayın Mithat Özok

da hâkimlik mesleğinin her derecesinde çalışmış ve Yargıtay üyeliğine getirilmiş, Yargıtay Büyük Genel Kurulunca da Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilip fiilen 38 yıl hizmet etmişlerdir.

Her kamu görevlisi gibi hâkimlik mesleğine uzun yıllarını verdikten sonra, Anayasa ve yasa hükümleriyle belirlenen yaş sınırına ulaşan arkadaşlarımızın emekliye ayrılmaları doğaldır. Ancak Başkanımız ve değerli Üyelerimizin ayrılmasından üzüntü duyduğumuzu da belirtmek isterim; çünkü, Mahkememiz bu muhterem hâkimlerin mesleki birikimlerinden ve gerçekten değerli yaşam tecrübelerinden yoksun kalacaktır. Bu vesile ile şu hususa da değinmekte yarar görüyorum: Hak ve adalet yolunda uğraş veren hâkimlerimizin verimli çalışmalarının devam ettiği bir yaşta emekliye ayrılmaları mesleğimiz bakımından büyük bir kayıp olarak kabul etmekteyiz. Bildiğim kadarıyla, gelişmiş batı ülkelerinde, yüksek mahkeme hâkimleri, kendileri istemedikçe 65 yaş gibi mesleki yaşamlarının en olgun çağında, emekliye ayrılmak zorunda bırakılmamakta; aksine, bize oranla yetişmiş daha çok hukukçuları bulunduğu hâlde, ülkeleri, onların bilgi ve tecrübelerinden olabildiğince yararlanmaktadır. Bu durum, oradaki hâkimlere tanınan bir ayrıcalık değil, adaletin en iyi biçimde yerine getirilmesinin gereği olarak kabul edilmektedir.

Emekliye ayrılan Sayın Başbakanımız ve Sayın Üyelerimiz, bütün mesleki yaşamları boyunca ve özellikle Anayasa Mahkemesinde bulundukları sürece, hukukun üstünlüğü ve hukuka bağlı devlet kavramının ülkemizde kök salarak yerleşmesi için gerçekten büyük gayret göstermişlerdir.

İnanıyorum ki engin bilgileri, sorumluluk duyguları ve sağlam karakterleriyle genç meslektaşlarımıza örnek olabilecek büyük hâkimlerimiz arasında yer alacaklardır.

Anayasa Mahkemesi, hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkürlerini ve takdirlerini sunuyor ve bundan sonraki yaşamlarında sağlıklı ve mutlu olmalarını diliyor.

Bu mutlu günde Anayasa yargısının Türk hukukuna girmesinde, bu yüce müessesenin kurularak devlet hayatımıza kazandırılma-

sında emekleri geçenleri; ayrıca, Anayasa yargısının gelişmesinde unutulmaz ve çok değerli katkılarda bulunan bütün meslektaşlarımızı şükran duyguları ile anmaktayız.

Burada yaşamlarını yitiren Mahkememiz üyelerinin aziz anıları önünde eğiliyoruz.

Törenimizi ve bilimsel toplantımızı onurlandırdıkları için Sayın Cumhurbaşkanımıza engin saygılarımızı arzederiz.

İzinleriyle Sayın Konuklara ve meslektaşlarımıza teşekkürlerimizi sunarız.

24. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Anayasa Mahkemesinin 24. Kuruluş Günü'nü ve «Anayasa yargısı» konulu bilimsel toplantıyı huzurlarınızla açmaktan onur duyuyorum. Şahsım ve Anayasa Mahkemesi mensupları adına saygılarımı arz ederim efendim.

İzninizle, Sayın Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerimize, Başbakan Yardımcımıza, Ana Muhalefet Partisi Başkanına, Yüksek Mahkemeler Başkanlarımıza, Bakanlarımıza ve konuklarımıza bu törene katıldıkları için şükranlarımı sunarım.

Anayasa'nın koruduğu hak ve hürriyetlerin bir yargı denetiminin teminatı altına alınması için, yıllarca sarf edilen gayretler sonunda kurulan Anayasa Mahkemesi, demokratik parlamenter rejimimizin temel kuruluşlarından biridir. Kırk yılını dolduran çok partili demokratik parlamenter düzenimiz içinde mahkememizin 24 yıldan beri faaliyetini aralıksız sürdürmesi, bu müessesenin milletimize mal olduğunun açık bir kanıtı olarak kabul edilmelidir.

Memnuniyetle ifade edelim ki Mahkememiz Avrupa'nın kıdemli anayasa mahkemeleri arasında yer almış bulunmaktadır. Bu vesileyle Federal Almanya Anayasa Mahkemesi ile Mahkememiz arasındaki ilişkilerden söz etmek isterim.

Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyelerinden kurulu bir heyet 1985 yılı Ağustos ayında ülkemize gelmiş ve

başkanlığımdaki bir heyet de aynı yılın Kasım ayında iadei ziyarette bulunmuştur. Mahkememizle Avrupa anayasa mahkemeleri arasında başlayan bu yaklaşım, cumhuriyeti korumak için başvurulması zorunlu sayılan olağanüstü yol ve usullerden hızla sıyrılıp anayasal hukuk düzeninin yeniden kurulmasının bir sonucu olarak kabul edilmelidir.

Anayasa Mahkemesinin ulusal yaşamımızda özel bir yeri vardır. Kurulduğu günden beri mahkememizin kararları gerek hukukçularımızın, gerek diğer aydınlarımız ve politikacılarımızın üzerinde en çok kanaat beyan ettikleri konuların başında gelmektedir. Hemen belirtelim ki Anayasa Mahkemesini kabul etmiş diğer devletlerde de benzer bir duruma rastlanmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, Anayasa Mahkemesi kararlarının ülkedeki bütün hukuk ve hatta siyasi hayata tesir etmesi diğeri de Anayasamızda yer alan kuralların soyut ve son derece genel mahiyette esasları ihtiva etmesi ve bunların çoğu kez içeriğinin tartışmalı kavramlara dayanmasıdır. Anayasa'mız kurallarına canlılık veren, onlara anlam kazandıran, Mahkememizin yorum ve kararlarıdır. Yorumlamada ve uygulamada Anayasa'mızın metnine dâhil olan başlangıç kısmındaki siyasi ve hukuki esaslar temel teşkil etmektedir. Özellikle millî iradenin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun gerekleriyle belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı, kuvvetler ayırımının devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu, hiçbir düşünce ve değerlendirmenin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının «devleti ve ülkesiyle bölünmezliği» esasının Atatürk milliyetçiliği ile ilke ve devrimleri ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı, her Türk vatandaşının Anayasa'mızdaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanma hak ve yetkisine sahip olduğu hususları daima gözönünde tutulmalıdır.

Çünkü bu ilkeler Anayasa'nın getirdiği sistemin yönü ve ruhudur. İlave edelim ki, yukarıda sıraladığımız temel görüş ve ilkeler, Anayasa'da ayrıca tarif edilip gösterilmediğinden bunların değerlendirilmesinde Anayasa Mahkemesi büyük özen göstermektedir. Anayasa Mahkemesi rejimimizi korumak fonksiyonu yanında, temel hak ve hürriyetleri zedelemeden, toplumun yenilenme ve gelişme ihtiyaçlarını gözönünde tutan bir yorum düzeni içinde bir normun Anayasa'ya uygunluğu hakkında son sözü söylemekte ve böylece hukukun üstünlüğünü devlet idaresinde hâkim ve amil kılmaktadır. Memleketimizin yetiştirdiği bir büyük hukukçunun belirttiği üzere, temel hak ve hürriyetlerle birlikte devletin korunması için anayasalar ve kanunların tesis ettiği aslî teminatın değeri elbet söz götürmez. Fakat bunlardan da önemli olanı, başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere bütün yargı organlarının fonksiyonlarını ifadaki başarılarıdır. Gerçek teminatın varlığı bu başarıya bağlıdır. Devletimizin bu organlarının başlıca görevi, bir yandan devlet otoritesini saygıya layık güçte tutmak, öte yandan da kişi hak ve hürriyetlerinin bekçiliğini yapmaktır.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Kanunların Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi, hukuk devleti açısından büyük önem taşır. Zira Anayasa'nın korunması, kişisel hak ve hürriyetlerin olduğu kadar, bütün hukuk düzeninin de korunması demektir. Mahkememiz bu görevini yerine getirirken sadece alt normun üst norma şeklen uygunluğuna dayanan şeklî bir hukuk devleti kavramına değil, aynı zamanda adalet, kanun karşısında eşitlik ve insan haysiyetine saygı gibi prensipleri gerçekleştirmeye çalışan maddi hukuk devleti kavramını da gözönünde tutmak zorundadır. Mahkememiz Anayasa'mız kadar, topluma ait olan ya da ona mal edilmesi gereken üstün hukuki değerlere de önem vermektedir.

Bir kararımızda bu esas «devletimiz Anayasa'nın 2. maddesinde ifade edildiği gibi bir hukuk devletidir. Kanunlarımızın Anayasanın açık hükümlerinden önce hukukun bilinen ve bütün uygar memleketlerde kabul edilen prensiplerine uygun olması şarttır» şeklinde belirtilmiştir. Bütün bu söylediklerimi özetlersem; Mah-

kememiz demokratik yaşamımızda giderek vazgeçilmez bir yere sahip olmanın şuuru içinde, Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, özgürlükçü demokratik düzenin aksamadan sürdürülmesini sağlamak ve ülkemizde hukukun üstünlüğü ilkesine hâkim ve amil kılmak için çalışmaktadır.

Burada şu hususu da belirtmekte yarar görüyorum: Mahkememiz şimdiye kadar temel hak ve özgürlüklerin korunması hususuna büyük bir özen göstermiştir. Geçmişte bu konudaki kararlarını büyük ölçüde 1961 Anayasa'sının 11. maddesinde yer alan «*Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz*» kuralına dayandırmıştır. 1982 Anayasasının 13. maddesinde ise, «*Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz*» kuralı öngörülmüştür. Temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunacak her türlü sınırlamanın demokratik toplum düzeninin gerekleriyle bağdaşamayacağı düşünülürse mahkememizin temel hak ve özgürlüklerin bekçiliği görevini dün olduğu gibi bugün de sürdüreceği kuşkusuzdur.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

İnsan hak ve hürriyetleri dünya milletler ailesinin ortak değerleridir. İnsanlığın geçirdiği uzun ve ıstıraplı evrelerden sonra bugün ulaştığı bu değerlerden vazgeçilemez. Böylece kişi hak ve hürriyetleri yalnız ulusal bir konu olmaktan çıkmış, evrensel bir boyut ve değer kazanmıştır. Bu itibarla Bulgaristan'daki Türklere karşı, onların temel hak ve hürriyetlerine yöneltilen insanlık dışı baskı ve uygulamalardan duyduğumuz derin üzüntü ve endişeyi burada bir kere daha belirtmek isterim. Utanç verici bu davranışlara karşı tüm dünya uluslarınca karşı çıkılması, uygar olmanın ve uluslararası dayanışmanın gereğidir. Bu hususu geçen yılki konuşmamızda değindiğimiz gibi ulusların uygarlık düzeyini gösteren başlıca ölçü olarak kabul etmekteyiz.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Bu dönemde mahkememizin değerli üyelerinden Sayın Osman Mikdat Kılıç yaş haddi nedeniyle emekliye ayrılmıştır. Anayasa Mahkemesindeki hizmetlerinden dolayı onur belgesi verilecek

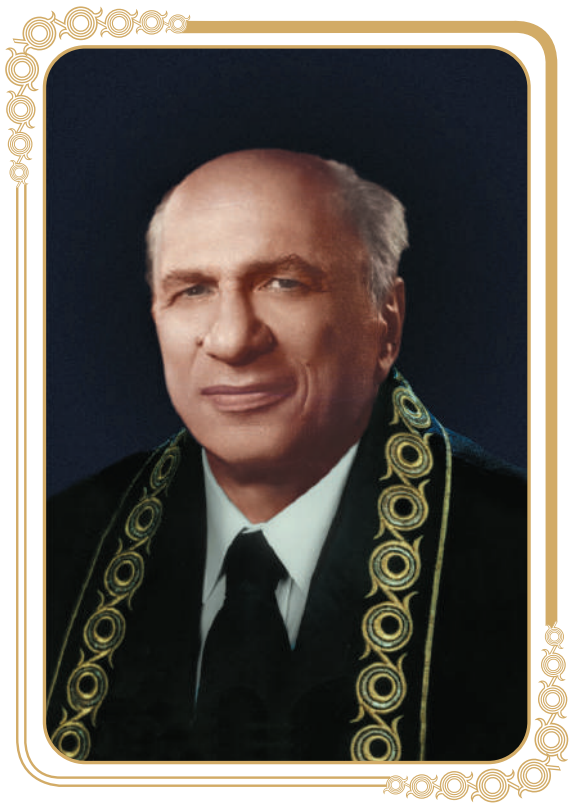
olan Sayın Kılıç, adli yargıda hâkimlik ve savcılık mesleğinde çalıştıktan sonra Yargıtay üyeliğine seçilmiş, bu arada Yüksek Savcılar Kurulu üyeliğinde de bulunmuştur. Mart 1982'de Yargıtay Büyük Genel Kurulunca Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilen meslektaşımız, fiilen 43 yıl hizmet etmiş. Her kamu görevlisi gibi hâkimlik mesleğine uzun yıllarını verdikten sonra Anayasa ve yasa hükümleriyle belirlenen yaş sınırına ulaşan arkadaşlarımızın emekliye ayrılması doğaldır. Mahkememiz bu muhterem hâkimin birikimlerinden ve gerçekten değerli yaşam tecrübelerinden yoksun kaldığı için üzüntü duymaktadır. Bu vesileyle şu hususu vurgulamakta yarar görüyorum: Kişi mesleki bilgilerini yazacağı kitaplar aracılığı ile meslektaşlarına ve kendisinden sonraki kuşaklara iletebilirse de, kişisel olan mesleki deneyimlerinden bu yolla yararlanma olanağı pek azdır. Bunlar ancak kişiye bağlı ve kendilerine özgüdür. Hâkimin mesleki yaşam tecrübeleri onun paha biçilmez hâzinesidir. İşte bizler bu değerlerden vakitsiz yoksun kalıyoruz. Emekliye ayrılan Sayın Üyemiz bütün mesleki yaşamı boyunca ve özellikle Anayasa Mahkemesinde bulunduğu sürede hukukun üstünlüğü ve hukuka bağlı devlet kavramının ülkemizde kök salarak yerleşmesi için gerçekten büyük gayret göstermiştir. Anayasa Mahkemesi, hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkürlerini ve takdirlerini sunuyor ve bundan sonraki yaşamlarında sağlıklı ve mutlu olmalarını diliyor.

Bu mutlu günde Anayasa yargısının Türk hukukuna girmesinde, bu yüce müessesenin kurularak devlet hayatımıza kazandırılmasında emekleri geçenleri, ayrıca Anayasa yargısının gelişmesinde unutulmaz ve çok değerli katkılarda bulunan bütün meslektaşlarımızı şükran duygularıyla anmaktayız.

Burada yaşamlarını yitiren Mahkememiz üyelerinin aziz anıları önünde saygıyla eğiliyoruz.

Törenimizi ve bilimsel toplantımızı onurlandırdıkları için Sayın Cumhurbaşkanımıza engin saygılarımızı arz ediyoruz.

İzninizle Sayın Cumhurbaşkanımız, mahkememize bu güzel salonu tahsis eden Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Genel Müdürü Sayın Kemal Akkaya'ya ve yardımlarını esirgemeyen Ziraat Bankası mensuplarına teşekkürlerimizi sunarız.

Orhan ONAR

1923 yılında Ankara'da doğan Onar, ilk, orta ve lise öğrenimini Galatasaray Lisesinde tamamlamış, 1947 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Memuriyet hayatına Dicle Cumhuriyet Savcı Yardımcısı olarak başlayan Onar, daha sonra 1954 yılında Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcılığına atanmıştır. Adalet Bakanlığınca 1956 yılında Fransa'ya gönderilen Onar, bir yıl süre ile Paris'te incelemelerde bulunmuştur.

16/8/1960 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Yardımcılığına, 18/8/1962'de Anayasa Mahkemesi Geçici Raportörlüğüne naklen atanarak, Danıştay Üyeliğine seçildiği 1973 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Danıştay Üyesi iken üç yıl Uyuşmazlık Mahkemesi Üyeliği de yapmıştır.

27/3/1980 tarihinde Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine, 28/7/1986 yılında Anayasa Mahkemesi Başkanlığına seçilen Onar, 1/3/1988 tarihinde emekli olmuş, 27/10/2009 tarihinde vefat etmiştir.

25. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Anayasa Mahkemesinin 25. kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen toplantıyı yüksek huzurlarınızla onurlandırdığınız için şahsım ve çalışma arkadaşlarım adına şükranlarımı sunarım. İzinlerinizle TBMM'nin Sayın Başkanını, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Sayın Üyesini, Sayın Başbakanı, Sayın Büyükelçileri, Ülkemizi şereflendiren Avrupa Ülkeleri Anayasa Mahkemelerinin Sayın Başkan ve temsilcilerini, Yüksek Yargı Organlarımızın Sayın Başkanlarını, Sayın Bakanları ve öteki konuklarımızı saygı ile selamlıyor, «Hoş geldiniz.» diyorum.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Zatıdevletlerinin, oluşumunun her aşamasını büyük bir ilgi ve titizlikle yakından izlediğini bildiğimiz 1982 Anayasası, 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış ve halkoyuna sunularak % 90'ı aşan olumlu oyla Türk ulusu tarafından kabul edilmiştir.

Bir toplumun hem temel kurumlarını ve hem de tüm yaşamını düzenleyen ekonomik, siyasi ve hukuki ilkeleri belirleyen anayasaların, şekillendikleri tarihi ortamın özelliklerini gözönünde tutmaları, sadece gerçekçi ve basiretli olmanın bir gereği olmayıp, aynı zamanda, toplumsal dinamizmi millet ve ülke bütünlüğünü tehlikeye düşürmeden sürdürebilmenin temel şartıdır.

Anayasanın kabulünden sonra ikinci Genel Seçimlerin yapılmasına çok az bir zaman kaldığı bu günlerde siyasi partilerin temel tartışma konularının başında anayasa değişikliğinin yeralmasını, üzerinde önemle ve ciddiyetle durulması gereken bir olay olarak görüyoruz. Hiç kuşku yok ki anayasalar değişmez ve değiştirilemez kurallar değildir. Aksine, Türkiye gibi çok hızlı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel değişmeler içinde bulunan bir ülkede, başta Anayasa olmak üzere bütün hukuki normların bu değişmelere paralel bir biçimde değişmesi hem kaçınılmaz ve hem de yararlı bir gelişimdir. Ancak Anayasa değişikliği sözkonusu olduğunda çok dikkatli ve ihtiyatlı davranmak gerekir. Sözlerimin başında da belirttiğim gibi anayasalar şekillendikleri ortamın özelliklerini yansıtır. Bu özellikler ise toplumda uzun yıllar içinde oluşan kültür ve ideoloji birikiminden kaynaklanır. Bu nedenle, Anayasa'da bir değişiklik yapmadan önce değiştirilmek istenen kural veya kuralların hangi kültürel ve ideolojik birikimin ürünü olduğunun ve neden anayasal bir kural hâline getirildiğinin dikkatli ve gerçekçi bir biçimde araştırılması zorunludur. Bu itibarla, gerekli dikkat ve ihtiyat gösterilmeden, aceleci davranışlarla yapılan değişikliklerin birbirini takip edeceğinden ve sonuçta anayasanın toplumun temel kurumlarını ve temel hukuki ilkelerini belirleyen özelliğini kaybedeceğinden ciddi biçimde endişe duyulması anlayışla karşılanmalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Geride bıraktığımız çalışma yılı içinde TBMM tarafından çıkarılan kanunların Anayasa'ya aykırılık iddiası ile büyük bir kısmının Mahkememize getirilmiş olması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Yüksek malumları olduğu üzere demokrasi sadece düşünce ve inanç özgürlüğüne dayalı bir tartışma rejimi değildir. Demokrasinin diğer bir özelliği de uzlaşma rejimi olmasıdır. Parlamentoda iktidar ve muhalefet partileri arasındaki yapıcı tartışmalar ne kadar gerekli ise bu tartışmalar sonunda bir uzlaşmaya varılması da o kadar gereklidir. Kanunların, sadece iktidar partisine mensup milletvekillerinin oyları ile değil aynı zamanda, değişen oranlarda da olsa, muhalefet partilerine mensup milletvekillerince de desteklenip kabul edildiğini görmek ülkemizde millî bir özlem haline gelmiştir. Yüce Meclisin bu özlemi gidermesini, sadece

Mahkememize yapılan başvuruları azaltacağı için değil aynı zamanda ulusal görüş birliğini sağlayıp milletimizin birlik ve bütünlüğünü güçlendireceği için de ümit ve temenni ediyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Türkiye hızlı bir kurumsal ve yapısal değişme içindedir. Siyasi iktidar, Anayasa'nın benimsediği «karma ekonomi» ilkesine uygun olarak, bir taraftan ferdî teşebbüsün faaliyet alanını genişletip finansman ve teknolojik gücünü yükseltmeye çalışırken diğer taraftan ekonominin kuramsal yapısında ve işleyişinde devamlı düzenlemeler yapmaktadır. Bu amaçla çeşitli yasalar, yasa hükmünde kararnameler ve çeşitli tüzük ve yönetmelikler uygulamaya konmaktadır. Bu düzenlemelerin yasalar ve yasa hükmünde kararnameler yoluyla yapılanları, Zatıdevletlerinin malumları olduğu üzere Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kuruluş Kanunu'nda gösterilenler tarafından talep edildiği zaman, Anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulmaktadır. Salt ekonomik içerikli de olsa, bu gibi kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin; başta eşitlik, kamu yararı, vergi ödevi, çevre ve doğal kaynakların korunması ve denetimiyle ilgili kurallar olmak üzere Anayasanın ilkelerine ve ruhuna uygunluk denetiminden geçirilmesi Anayasa'nın buyruğudur. Ekonomik konuların toplumu yakından ilgilendirmesi nedeniyle bu konulara ait Anayasa Mahkemesi kararları kamuoyunda geniş şekilde tartışılmakta, değerlendirilmekte ve eleştirilmektedir. Bütün bu değerlendirme ve eleştiriler, olumlu ve olumsuz da olsa Mahkememiz üyeleri tarafından dikkatle incelenmekte ve bir otokontrol aracı olarak önemle değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler yapılırken bu Yüce Kuruma mensup olmanın gerektirdiği sorumluluk, ciddiyet ve ağırbaşlılığın korunmasının idraki içinde bulunan ve davranışlarını bu yönde titizlikle sürdüren tüm çalışma arkadaşlarıma huzurlarınızda teşekkür etmeyi borç bilirim.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

Bu yılki kuruluş yıldönümü törenlerimizin bir özelliği de Avrupa ülkeleri anayasa mahkemesi başkanlarıyla temsilcilerinin bu mutlu günümüze katılmış bulunmalarıdır.

Cumhuriyetimizin teşrii, idari ve kazai kurumları Avrupalı meslektaşları ile karşılıklı ilişkileri geliştirmeye büyük önem vermekte-

dir. Hükûmetimizin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurması ile Türkiye, kendini batı dünyasının ayrılmaz bir parçası saydığını kanıtlamıştır. Türkiye, sadece coğrafi yönden değil, aynı zamanda demokratik, laik, insan hak ve hürriyetlerine saygılı siyasal rejimi ile de Avrupa'nın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu inanca yürekten sahip çıkan Anayasa Mahkememiz, anayasa mahkemesine sahip Avrupa ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurmuş bulunmaktadır. Nisan ayında Lizbon'da yapılan Yedinci Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansına katıldığımız gibi bu kuruluşun organizatör üyeliğine seçilmiş bulunuyoruz. 1990 yılında yapılacak Konferansın yurdumuzda toplanması da kararlaştırılmış bulunmaktadır. Az sonra size takdim edeceğimiz konuklarımızın Ankara'ya gelerek 25. kuruluş yıldönümü törenlerimize katılmalarını, onların da Türkiye'yi Avrupa'nın ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçası saydıklarının delili olarak kabul ediyor ve kendilerine içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanımız,

25 yıl bir devlet kuruluşu için kısa sayılacak bir süredir. Ancak bu yıl Cumhuriyetimizin 64. yıldönümünü kutlayacağımız hatırlanırsa Anayasa Mahkemesinin 25 yıllık ömrünü, cumhuriyet rejimi içinde Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerine verilen önemin tarihsel bir geleneğe dayandığını söyleyebiliriz. Gerçekten, Anayasa'mızın "Giriş Bölümü"nde açıklıkla belirtildiği gibi yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ayırım, organlar arasındaki bir hiyerarşik yapıyı değil bir uzmanlaşmayı ve işbölümünü yansıtır. Dolayısıyla yasama organının faaliyetlerini Anayasa'ya uygunluk açısından denetleyen Mahkememizin varlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik ve insan hak ve hürriyetlerine saygılı bir biçimde devamının en başta gelen teminatıdır. Ebediyete kadar devam edeceğine inandığımız Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı içinde Anayasa Mahkemesi Türk ulusunun güven ve itimadına layık olduğu sürece varlığını koruyacak ve görevini sürdürecektir.

Zatıdevletlerine ve bütün konuklarımıza bu mutlu günümüzde bizleri onurlandırdıkları için tekrar şükranlarımı arz eder, bize bu salonu tahsis eden T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürü Sayın Kemal Akkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Mahmut Celalettin CUHRUK

1925 yılında Yozgat'ta doğan Cuhruk, ilk ve orta öğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini 1943 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yapmıştır. 1947 yılında başladığı hâkim stajı ve yedek subaylık hizmetinden sonra Diyarbakır Cumhuriyet Savcı Yardımcılığına atanmış ve bundan sonra sırasıyla Kurtalan, Kalecik ve Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra, Adalet Bakanlığında Tetkik Hâkimi olarak çalışmış, bir süre sonra Ceza İşleri Genel Müdür Başyardımcılığına atanmıştır. Cuhruk, daha sonra müşavir ve başmüşavirlik görevlerinde bulunmuştur. 1973 yılında Yargıtay Üyeliğine, 25 Eylül 1981 tarihinde de Milli Güvenlik Konseyi kararı ile Cumhuriyet Senatosu kontenjanından Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine seçilen Cuhruk, 2/3/1988'de Anayasa Mahkemesi Başkanı olmuş; 1/3/1990 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

26. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin 26. kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen bu toplantıyı huzurlarınızla açmış olmaktan çok mutluyum, bizleri onurlandırdınız, sağolunuz. Şahsım ve çalışma arkadaşlarım adına şükranlarımı arzederim.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının yürürlüğe girdiği 9/11/1982 tarihinden bu yana beş yılı biraz aşkın süre içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne yetkisiz kimseler tarafından yapılmış 8 başvuru ve Yüce Divan sıfatıyla baktığımız beş önemli dava dışında 42 iptal ve 83 itiraz davası açılmış, bunlardan 23 adedi iptal ve 72'si ret ile sonuçlanmıştır.

Aynı dönemde Siyasi Partiler hakkında açılmış olan kapatma, ihtar ve tesbite ilişkin 21 işin 19'u karara bağlanmış olup Mahkemenin elinde hâlen ikisi parti kapatma davası olmak üzere 17 dava bulunmaktadır. Ayrıca siyasi partilerin 1983, 1984, 1985 ve 1986 yılları kesin hesapları üzerinde yapılmakta olan mali denetim aralıksız sürdürülmektedir.

Anayasa Mahkemesi, sonuçlandırdığı bu davalar vesilesiyle, temel hak ve özgürlükler, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, hukuk devleti, yasa önünde eşitlik, laiklik, demokratik toplum düzeninin gerekleri, kıyı ve bu yerlerden yararlanma kavramlarıyla Anaya-

sa'nın ekonomik nitelikli ilke ve kuralları üzerine tekrar eğilmek imkânını bularak bunlara 1982 Anayasası açısından yorumlar getirmiştir. Mahkeme bu konudaki değerlendirmesini yaparken genelde 1961 Anayasası döneminde kurduğu ve geliştirdiği içtihatlarından ve bazen de uğraşı alanı salt Anayasa yargısı olan yabancı ülke kuruluşlarının görüşlerinden yararlanmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yüksek malumları olduğu üzere Amerika Birleşik Devletlerindeki 200 yıllık kadim uygulama bir yana bırakılırsa Anayasa yargısı diye adlandırdığımız yasaların Anayasa'ya uygunluk denetiminin kıt'a avrupasında içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yarısından itibaren kurumlaşmaya başladığını görüyoruz.

İkinci Dünya Savaşı öncesi özellikle merkezi Avrupa'da kurulan totaliter rejimlerin kişi hak ve özgürlükleri alanında yaptığı tahribatın etkisiyledir ki savaş sonrası buralarda kurulan demokratik rejimler bir yandan kişi haklarının sınırlarını belirlemeyi yasa koyucunun takdirine bırakmamışlar, hangi nedenlerle ve ne gibi ölçüler içerisinde sınırlanabileceğini bizzat anayasalarla düzenlemişler. Diğer yandan da rejimden sapmaları önlemek, siyasal iktidarın müdahale edemeyeceği kimi özgürlük alanlarını korumak amacıyla «Anayasaların Üstünlüğü» ilkesini benimsemişler ve bunun güvencesi olarak da yasama organının anayasanın getirdiği esaslar dışına çıkmasını Anayasa Mahkemesiyle önlemek istemişlerdir.

Anayasa yargısının bu noktadaki işlevi yasamanın gücüne hukuk yoluyla sınırlamaktan ibarettir.

Anayasa mahkemeleri demokratik hukuk devletinin temel taşlarından biri ve insan haklarının en üst düzeyde koruyucusudur. Hukuk devleti, ancak Anayasa yargısı ile işlevsel yapısını tamamlamış olur.

1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini sadece teorik düzeyde ifade ile yetinmemiş bu ilkenin güvencesi olarak Anayasa yargısını getirmiş ve bu denetimi sisteminin temel ögesi yapmıştır.

Hürriyetçi demokrasilerde anayasaların işlevsel anlamı onun devlet iktidarını sınırlamaya yarıyan bir araç olmasıdır. İktidarı etkin biçim-

de sınırlandırmayan bir hukuki metin, şeklen bir anayasa sayılsa bile fonksiyonel açıdan bir anayasa olarak kabul edilemez. Bu nedenledir ki Anayasa yargısının değeri giderek daha iyi anlaşılır olmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yüksek malumları olduğu üzere anayasalar devletin yönetim biçimini devlet organlarının görev ve yetkilerini bu organların birbiriyle ilişkilerini ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen bir kurallar bütünüdür. Hazırlanışlarında hangi yol ve usuller seçilmiş olursa olsun anayasa hazırlığının gerisinde toplumsal bir bunalım söz konusu ise bu koşullarda düzenlenen anayasaları reaksiyoner hükümlerden tamamen arındırmak kabil olmamaktadır. En azından bu yönler birer eleştiri kaynağını oluşturmaktadırlar.

Anayasaların kimi eleştirilecek yanlarının olması bunların üstünlük ve bağlayıcılık gibi niteliklerine uyma yükümünü hiçbir şekilde etkilemez.

Hukuk devleti olmanın gereği olduğu kadar, iptal edilen hükümle korunmak ya da sağlanmak istenilen kamu yararının gereği olarak da Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararları nedeniyle ortaya çıkan yasa boşluğunun gecikmeden doldurulması ve Anayasa Mahkemesince iptal edilen hükümler yerine bir yenisi getirilirken iptal hükmünün gerekçesiyle birlikte değerlendirilmesi ve yapılacak düzenlemeyle Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin zedelenmesi sonucunu doğurabilecek hallerden özenle kaçınılması gerekir.

Bir toplumda rejimin dayanaklarını oluşturan Anayasa kuralları yaşama geçirilemiyor ve kâğıt üzerinde kalıyorsa rejimin gücünden çok şeyler kaybedeceğini söylemek kehanet sayılmaz.

Geçen yasama döneminde Anayasa'nın 84. ve 93. maddelerine ilişkin uygulamalar bu konudaki tipik örnekleri oluştururlar.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemiz sosyal, ekonomik ve kültürel yönden oldukça hızlı bir değişim süreci içerisindedir. Bu hâl, değişime paralel olarak yeni düzenlemeleri ya da yasalarda çeşitli değişkenlikleri nasıl kaçınılmaz kılıyorsa, kilit esaslara ilişilmemek kaydıyla sıkıntı yaratan

bazı konularda siyasi partilerin uzlaşmaları temin olunarak dikkatlice yapılacak bir Anayasa değişikliğinin hürriyetçi demokratik rejimimizin geleceği yönünden yararlı olabileceği düşünülebilir.

Devletin siyasi rejiminin sürekliliği her hâlde anayasaların yeni ihtiyaçlara uydurulmasına da bağlıdır. Bazen böyle bir yola girilmemiş olması toplumda anayasayı ihmal gibi bir alışkanlığın hoşgörü ile karşılanmasına neden olması bakımından daha da tehlikelidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Son Genel Seçimlerden bu yana sürekli biçimde ülkenin siyasal gündeminde tutulan hatta siyasi partiler arasında diyaloğu dahi başlatılmış bulunan anayasa değişikliği isteklerinin gerçekleştirilmesi gibi bir olanağın elde edilmesi halinde, sırf üzerinde şimdiden düşünce geliştirilmesini sağlamak maksadıyla Anayasanın, Mahkememiz ile ilgili bazı esaslarında değişiklik yapılmasına ilişkin isteklerimize kısaca değinmek istiyorum.

Anayasanın 153. maddesinde Anayasa Mahkemesince iptal edilen hükümlerin iptal kararlarının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkacağı ve iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamıyacağı hükümleri getirilmiştir.

Bu iki hükmün uygulamada ortaya çıkardığı sakıncaları ve sıkıntıları sıralamakla kıymetli vaktinizi almış olmaktan çekinmekteyim. Kısaca diyebilirim ki iptal kararlarının Resmî Gazete'de yayımlanmalarını zorunlu kılan sebep bu kararların bağlayıcı «Erga Omnes» etkisidir.

Kesin olarak verilen bir kararın hükümlerini derhâl yerine getirmesi temel bir hukuki ilkedir. Bu sebeple Anayasa Mahkemesi kararları tefhim olunmalı ve iptal olunan hükümler kararın tefhimi tarihinden itibaren yürürlükten kalkmalıdır. Gerekçeli kararın yazılması, istenirse Mahkemenin kuruluşuna ilişkin yasada bir süre ile sınırlandırılabilir.

1982 Anayasa'sının yürürlüğünden bu yana geçen beş yıl zarfında Anayasa Mahkemesine intikal etmiş iş sayısında önemli bir azalma gözlenmektedir.

Dava sayısını bu derece azaltan nedenlerin başında dava hakkına getirilen sınırlama ile dava koşullarının ağırlaştırılmış olması gelmektedir.

Kuruluş amacımız mevzuatımızı Anayasa'ya aykırı hükümlerden arındırmak olduğuna göre gerçekleşmesi belki epeyce zaman alacak, muhtemel bir anayasa değişikliğinde dava hakkı ve koşulları yönünden daha etkin bir yargı denetimi mekanizmasını gerçekleştirecek imkânları getirmek hukuk devleti ilkesi açısından ileriye doğru atılmış bir adım olacaktır.

Anayasa değişikliğinde üzerinde durulması gereken diğer konular olarak, Anayasa Mahkemesi denetiminin daha etkin kılınabilmesi için yürütmenin durdurulması ve benzeri imkânların getirilmesi şekil bozukluğuna ilişkin denetim kapsamının genişletilmesi üzerinde durulacak noktalardandır. İzninizle Mahkememizin kuruluş tarzına ilişkin bir soruna da kısaca değineceğim. Mahkememizdeki yedek üyelik statüsü giderek dikkat çekici ölçülerde tedirginliklere yol açmaktadır. Yedek üyelerin başkan ve başkanvekilleri seçimlerine katılmamaları da bir haksızlık olarak yorumlanabilmektedir. Bugünkü statünün muhafazasını gerekli kılan sebepler pek o kadar zorlayıcı nitelikte bulunmamaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Milet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımından, anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından denetleyen mahkememizin bu görevlerini yerine getirebilmek için Anayasa'nın Başlangıcında yer alan fikir ve inanç içinde takdire şayan bir çaba gösteren çalışma arkadaşlarıma teşekkür borçlu olduğumu özellikle belirtmek isterim.

Çeşitli vesilelerle de ifade edildiği üzere son derece önemli bir görevi üstlenmiş olan Mahkememizin bu görevini kusursuz en mükemmel şekilde yapabilmesi üyeliğin maddi ve manevi yönlerden fevkalâde cazip hâle getirilmesi ile mümkündür. Mahkememiz raportörleri için de aynı özendirici imkânların sağlanmasını hizmetin başarısı ve selameti yönünden zorunlu görmekteyim.

Geride bıraktığımız yıl içerisinde Mahkememiz emekli üyelerinden Sayın Avni Givda ve Sayın Şemsettin Akçaoğlu ebediyete intikâl etmişlerdir. Anayasa Mahkemesine değerli hizmetler vermiş olan bu büyüklerimize Tanrı'dan rahmet diliyor, şükran duygularıyla aziz anıları önünde saygı ile eğiliyoruz.

Bu dönem zarfında emekliye ayrılmış bulunan ve biraz sonra Sayın Cumhurbaşkanım lütfederlerse «Onur Belge»lerini alacak olan Sayın Orhan Onar ve Sayın Selahattin Metin Beyefendilere unutmayacağımız ve her zaman takdir ve şükran duygularıyla yâd edeceğimiz değerli hizmetleri için teşekkürlerimizi sunuyor, bundan sonraki yaşamlarından kendilerine sağlıklı, mutlu uzun ömürler diliyoruz.

«Anayasa yargısı» kurumunun genel hatlarıyla üniversite gençliğince de öğrenilmesini ve özümsenmesini temin için isteklerimizi kabul ederek üniversitelerinde kimi etkinliklerle mutluluğumuzu paylaşan İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İlhan Kayan, İşletme Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sayın Mustafa Gediktaş ve aynı Fakülte Profesörlerinden Sayın Dr. Münir Ekonomi'ye Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Orhan Oğuz'a, Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Nihat Balkır'a, Dicle Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın İbrahim Aykaç'a ve Bilkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Mithat Çoruh'a huzurlarınızda teşekkürü yerine getirilmesi gerekli zevkli bir görev sayıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Sözlerimi bitirirken yıldönümü törenimizi ve bilimsel toplantımızı onurlandıran Zatıdevletlerine ve izninizle değerli konuklarımıza ve aziz meslekdaşlarıma derin saygılarımı arzediyor, tören için salonlarını bize tahsis eden T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürü Sayın Coşkun Ulusoy'a teşekkürlerimi sunuyorum.

27. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin 27. kuruluş yıldönümü törenini yine yüksek huzurlarınızla açmış olmaktan duyduğum müstesna memnuniyeti ifadeyle sözlerime başlamak istiyorum.

Yıllardır, Kuruluş Günü etkinliklerimize onur vermeniz, Anayasa Mahkemesi mensupları olarak bizleri ziyadesiyle mutlu kılmaktadır. Bu lutufkâr ilginize şahsım ve çalışma arkadaşlarım adına şükranlarımı arzederim.

Yasaların, Anayasa'ya uygunluğunun denetimi temel işlevi yanında, siyasi partilerin mali denetimlerini yapmak, bunlar aleyhine açılan kapatma ve ihtar davlarına bakmak, milletvekilliği sıfatının düşmesine, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları aleyhine yapılan itirazları incelemek ve Yüce Divan sıfatıyla bazı devlet görevlilerinin görevlerine ilişkin suçlarından dolayı yargılamalarını yapmakla görevli olan Mahkememiz, 1961 Anayasası'nın 145 ve bunu izleyen maddelerinde yer alan esaslara, 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanuna göre kurulmuş, daha sonra 1982 Anayasası ve 10 Kasım 1983 tarih 2949 sayılı Kanun ile eskisinden kısmen farklı sayılabilecek bir yapıya sahip kılınmıştır.

Üyeleri, kooptasyon yolu ile bazı Anayasal kuruluşlarca seçilen Mahkemenin kuruluşu; üye seçimlerinin değişik tarihlerde gerçekleşmiş olması nedeniyle tedrici olmuştur. Bu nedenle de

Kuruluş Günümüz, Mahkememiz Genel Kurulunca Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 44 sayılı Kanunun Resmî Gazete'de yayımı günü olan 25 Nisan 1962 tarihi olarak kabul edilmiştir.

Bu kuruluş yıldönümümüzde Anayasa Mahkemesinin mensupları olarak bizleri gerçekten mutlu eden olay, Mahkememizin yeni bir hizmet binasına kavuşmuş olmasıdır.

Yeni binamızın geçmişi hakkında zaman zaman basında yer alan bazı yanlışları düzeltmek amacıyla kısa bir açıklamada bulunmak âdeta kaçınılmaz olmuştur.

Genel İş Sendikasınca eğitim merkezi olarak yapımı düşünülen bu bina, kaba inşaatının ikmal edildiği bir dönemde Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı ihtiyacı için kamulaştırılmıştır.

İnşaatın ikmali hâlinde binanın sözü edilen Teşkilâtın ihtiyacını karşılıyamıyacağının anlaşılması üzerine, 1982 yılında hizmet binası yapılması amacıyla Ulaştırma Bakanlığına tahsis edilmiştir.

Bu Bakanlık hizmeti için de, elverişli bir bina niteliğini taşımadığı kanısına varılan taşınmaz, o tarihlerde kendisine bir hizmet binası yaptırma hazırlıkları içerisinde bulunan Anayasa Mahkemesi'ne tahsis olunmuştur.

Kamulaştırmaya ilişkin işlemlerde usul ve yasalara uymayan bir cihet bulunmamaktadır. Kamulaştırma bedelinin arttırılması hakkında Hazine aleyhine açılan dava sonunda, davacı Sendika lehine hükmedilmiş bulunan meblağ da davacıya ödenmiştir. Kamulaştırma bilindiği üzere, malikin rızasına bakılmaksızın mülkiyeti nakleden bir hukuki kurumdur. Böyle bir hukuki işlem sonunda, kamu malı niteliği kazanmış olan taşınmazın, Anayasa Mahkemesine tahsis edilmiş olmasında ne mahzur olabilir?

Herhangi bir hizmet için planlanan ve kaba inşaatı tamamlanmış olan bir yapının, plan tadilatıyla Anayasa Mahkemesi gibi bir kurumun ihtiyacına cevap verebilecek hâle getirilmesi kolay olmamış, bu durum bir yandan inşaatın ikmali süresini, diğer yandan da maliyetini önemli ölçüde arttırmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Daima şükranla yadedeceğimiz ilgilerinizle yapımı ufak tefek eksiklikler bir yana tamamlanmış sayılabilecek binamıza yerleşmiş bulunuyoruz. Görünen eksiklikler inşaatı üstlenmiş bulunan Emek İnşaat Şirketince kısa bir süre sonra tamamlanmış olacaktır.

7-10 Mayıs 1990 tarihleri arasında ülkemizde yapılacak olan VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansından önce hizmet gereklerine oldukça elverişli bir binaya kavuşmuş olmaktan gerçekten mutluyuz.

İnşaatın hızla bitirilmesi ve binanın Anayasa Mahkemesinin onuruna yaraşır bir biçimde tefrişi konusunda Başbakan Sayın Turgut Özal ile eski Bayındırlık ve İskân Bakanı Sayın Safa Giray'ın büyük yardımlarını gördük. Kendilerine huzurlarınızda teşekkürü, yerine getirilmesi zevkli ve gerekli bir görev sayıyorum. Ayrıca, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı yetkilileriyle, binamızın yapımını üstlenmiş bulunan ve süresinde inşaatı ikmal eden Emek İnşaat Şirketi eski ve yeni genel müdürleriyle, diğer yetkililerine ve başkaca emeği geçenlere içten teşekkür ve sevgilerimi sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın yürürlüğe girdiği, 9/11/1982 tarihinden bu yana, altı yılı biraz aşkın süre içerisinde, Anayasa Mahkemesine açılan 201 davadan, 184'ü karara bağlanmıştır. Elde, 9'u iptale ve 8'i itiraza ilişkin olmak üzere 17 dava bulunmaktadır. Karara bağlanan 184 davanın, 37'si iptal ile sonuçlanmıştır.

Aynı süre içerisinde, siyasi partiler aleyhine açılmış olan kapatma, ihtar ve tespite ilişkin 21 davanın 20'si karara bağlanmış olup, bir dava derdestir. Bu konuda verilen kararlardan biri siyasi partinin kapatılmasına, 3'ü siyasi partiye ihtar yapılmasına ilişkin olup, diğer istekler reddedilmiştir. Ayrıca siyasi partilerin 1984, 1985, 1986 ve 1987 yıllarına ait kesin hesapları üzerindeki mali denetimler aralıksız sürdürülmektedir.

Anayasa Mahkemesi karara bağladığı bu davalar vesilesiyle, anayasanın çeşitli kuralları üzerine tekrar, tekrar eğilmek suretiyle bazı

ilkeleri belirlemiş bulunmaktadır. Bunlardan önemli bulduğum bir kaçını vaktin müsaadesi ölçüsünde özet olarak arz etmek isterim.

Bilgilerinize sunacağım hususlar, Anayasa hükümlerinin yorumunda Anayasa Mahkemesinin benimsediği bazı yöntemler ile temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını ve bilhassa son iki yıl içerisinde Anayasa Mahkemesi önüne oldukça sık getirilmiş olan konulara ilişkin bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, ileri Batı demokrasilerinde geliştirilip Anayasa yargısında ölçü norm değerini kazanmış bazı esasları ve yorum yöntemlerini kendi uygulamasında da dikkate almıştır. Bu cümleden olarak Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesince geliştirilen ve Alman Federal Anayasa Mahkemesince de kabul edilen anayasaya uygun yorum ilkesini bir kararında, «*...bir yasa hükmünün değişik yorumlara açık bulunması halinde anayasa ile bağdaşan ihtimale öncelik tanınması gerekir...*» şeklinde benimsemiş ve uygulamasına da esas almıştır.

Anayasa Mahkemesi, kamu hürriyetlerine devlet müdahalesini sınırlamada hukuk devleti kavramından yararlanmıştır. Bu sınır Alman idare ve anayasa hukuklarına hâkim olan «ölçülülük» ya da «oranlılık» ilkesidir. Konuya ilişkin olarak Anayasa Mahkememiz bir kararında, «*...klasik demokrasiler temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp, güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunan ve tümüyle kullanılmaz hâle getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da bu rejimin ögelerindendir. Şu halde getirilen sınırlamaların Anayasa'nın 2. maddesinde ifadesini bulan Cumhuriyetin temel niteliklerine de uygun olması gerekir. Bu anlayış içinde, özgürlüklerin yanlızca ne ölçüde kısıtlandığı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Özgürlükler ancak istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilirler. Demokratik hukuk devletinde güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının bu re-*

jimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmaması...» gerektiğini belirleyerek temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında Anayasa'nın 2 ve 5. maddelerinin fren olma işlevini açıkça ortaya koymuştur.

Anayasa Mahkemesi, 3086 sayılı Kıyı Kanununun denetimi sonunda verilen 25/2/1986 tarihli kararında, «*...düzenleme eksikliklerinin Anayasa buyruğunun yerine getirilmesini engellemiş olması halinin Anayasa'ya aykırılık oluşturacağını*» kabul etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, yürütme organına yetki olma gücü veren Anayasa'nın 8. maddesindeki esasın, Anayasa'da gösterilen ayrık hâllerle sınırlı olduğunu, yürütmenin klasik düzenleme yetkisini idarenin kanuniliği çerçevesinde sınırlı ve tamamlayıcı bir yetki olarak görmüş, yasalarla düzenlenmemiş bir alanda subjektif hakları etkileyen kural koyma yetkisi bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Sosyal Devlet kavramını, yeni bir kararında; «*...insan hak ve özgürlüklerine saygılı, onları koruyup güçlendiren, bireyin huzur ve refahını sağlayarak güvenceye bağlayan, kişi ve toplum arasındaki dengeyi kuran, emek-anamal ilişkilerini sağlıklı bir biçimde düzenleyen, özel girişimin güvenlik ve kararlık içinde çalışması, gelişmesi için sosyal, ekonomik ve mali tüm önlemleri alan, çalışanların insanca yaşamasının, güçsüzlerin güçlülere karşı korunmasının gereklerini yerine getiren, toplumsal dengeyi ve kamu düzenini özenle gözeterek her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurarak ve bunu arttırarak sürdürmeyi amaçlayan...*» devlet olarak açıklamıştır.

Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki 2976 sayılı Yasa'nın 3. maddesinin iptali istemiyle açılan davada Anayasa Mahkemesi, «Anayasa'nın 167. maddesinin ikinci fıkrasının vermiş olduğu yetkiye dayanarak yasama organının dış ticaretin düzenlenmesini yürütme organına bıraktığını, Bakanlar Kurulunun Anayasaya uygun olmak koşulu ile bu konunun çerçevesini, genel esaslarını, temel yönlerini ve ayrıntılarını tümüyle düzenleme yetkisine sahip olduğu» görüşünü benimsemiştir.

Anayasa Mahkemesi, Tanıtma Fonu Teşkiline ilişkin 3230 sayılı Kanunun denetimi vesilesiyle verdiği kararda, tanıtma fonlarıyla yerine getirilmesi öngörülen görevlerin kalkınma planlarıyla ilgili ve mahiyetleri itibariyle bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetlerin tipik örneklerini oluşturduğu hususuna değinildikten sonra, «... belirtilen türde hizmetlerin gerekli kıldığı anında karar alıp süratle harcama yapma ve ek finansman sağlama zorluklarını giderebilecek, Bütçenin sınırlı ve kısıtlı olanakları ve kendine özgü bürokrasisi içerisinde çözümlenemeyecek yahut uzun sürede zorlukla çözülecek önemli sorunlara tez elden köklü ve kalıcı çözümler getirebilecek nitelikteki düzenlemenin Anayasa'nın 161. maddesinin üçüncü fıkrasında bütçe dışı harcama yapılmasına olanak veren «özel usuller» kapsamı içinde mütalaa edilmesi gerektiği» sonucuna varmıştır.

Vergi İdaresini Geliştirme Fonu ile ilgili olarak da «...Vergi İdaresini Geliştirme Fonundan yapılacak harcamaların - kalkınma planlarıyla ilgili yatırımlar - veya - bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetlerden - olup olmadığı önem taşımaktadır. Gerek bu maddenin gerekçesinde gerek maddenin dördüncü fıkrasında bu fondan yapılacak harcamaların «bina yapımı, satın alınması veya kiralanması, taşıt demirbaş alımı, otomasyon, eğitim uygulama, tanıtma çalışmaları gibi hizmetlerin gerektirdiği giderler ile vergi inceleme, yoklama faaliyetleri sırasında yapılacak harcamalar Maliye ve Gümrük Bakanlığı personeline görevleri nedeniyle daha verimli çalışmalarını sağlamak gayesiyle yapılacak ek ödemelerde kullanılacağı açıklanmıştır. Her ne kadar, beşinci beş yıllık kalkınma planı vergi idareleriyle ilgili 148 sıra sayısında, «vergi idaresi reorganize edilecek otomasyon arttırılarak mevcut personel ile daha etkili hizmet verilmesi sağlanacaktır.» hedefini öngörmekteyse de yukarıda sayılan hizmetlerin hiç biri 161. maddenin üçüncü fıkrasında sözü edilen nitelikteki hizmetlerden değildir. Aksine bu hizmetlerin hepsi yıllık bütçelerde tek tek belirlenen ve ödenek tahsisi mümkün olan harcamalar niteliğindedir. Bu nedenle, vergi idaresini geliştirme fonu kurulmasını öngören hüküm, Anayasa'nın 161. maddesine aykırı bir düzenleme getirmiştir» diyerek önceki görüşünü bazı noktalarda sınırlamış bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, yeni bir çok konularda evvelce kurduğu içtihatlarını geliştirip, yinelemiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Malumu Devletleri, insan haklarının gerçekten korunduğu ve yüceltildiği rejimler, çağımızda çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerdir. Bu rejimlerin, gelişip yerleşmeleri, getirilmiş olan yasal ve anayasal garantiler sistemi yanında; toplumun hukukun üstün gücüne inanmaları sayesinde mümkün olabilmektedir. Öte yandan, günümüzün gerçekleri ve tarihi deneyimlerimiz bize hukukun egemen olduğu demokratik sistemler dışında, insan haklarından ve temel özgürlüklerden bütünüyle yararlanabilmenin, sivil toplum sorunlarını bütünüyle çözümleyebilmenin mümkün olamıyacağını göstermektedir.

Demokrasiler sadece çoğunluk düşüncesine dayandırılamaz. Ve yine demokrasiler, iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesinden de ibaret değildir. Demokrasi aynı zamanda katılma, hoşgörü ve özgürlük demektir. Bu bakımdan yerine göre çoğunluğun bazı isteklerini frenlemek gerekmektedir.

Günümüzde çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiler yasal ve anayasal kimi güvenceler üzerine oturtulmuşlardır. Bu güvencelerden birini ve kuşkusuz en etkin olanını Anayasa Mahkemeleri veya aynı fonksiyonu yerine getiren benzer kuruluşlar oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemelerinin İkinci Dünya Savaşından sonra, Almanya ve İtalya'da ilk kez ve Avusturya'da yeniden kuruluşunda Nazi ve Faşist idarelerin geride bıraktığı deneyimler vardır. İspanya ve Portekiz'de bu mahkemelerin kuruluşu diktatörlük döneminden sonra gerçek demokrasinin yerleştirilmesi iradesinin sonucudur. Bizde de durum çoğunluk diktasıyla demokrasinin yozlaştırılması düşüncesiyle izah edilebilir.

Bugün temel hakları, siyasi çoğunluğa «kanuna» karşı koruma düşüncesi, liberal Avrupa ortak kamu hukukunun kurucu unsurlarından biri hâline gelmiştir. Kanunun, hürriyetlerin en büyük güvencesi olduğu ve yürütme organından gelecek tehlikelerin önlen-

mesinin tek yolu bulunduğu görüşü çoktan terk edilmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerinin, daha mükemmel biçimde korunabilmesi için, her türlü çabanın gösterildiği ve yeni garanti sistemlerinin araştırıldığı günümüz demokrasilerinde, kanun alanını genişletmek gibi bir amaçla anayasal garantilerin azaltılması, tercih edilebilecek bir yol görünümünde değildir.

Geride bıraktığımız yıllar içinde, Anayasa yargısının, anayasa ve hukukun üstünlüğüne hizmeti derecesini takdir bize düşmez. Ne varki Anayasa yargısının bu noktadaki çabalarına, yasama ve yürütmenin destek olduğunu da söylemek güçtür.

Yasama organı üyeleriyle, dışarıdan atanan bakanların Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ile İlgilendirilmelerine Dair 7/5/1986 günlü, 3284 sayılı Yasa ile Emekli Sandığı Kanununa Eklenen ek maddelerle getirilmiş olan emeklilik hakkı, Anayasa Mahkemesince imtiyaz niteliğinde görülerek, iptal edilmiştir. Bir süre sonra aynı amaca yönelik olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21/4/1988 günlü, 3430 sayılı Yasa'yı çıkarmış, bu yasada Anayasa Mahkemesinin 24/5/1988 günlü kararı ile ve aynı gerekçeyle iptal edilmiş. Keza, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 93 ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Hakkında Kanun'un 9. maddelerinde öngörülen değişikliklerle görevlerinden alınmış belediye başkanlarının yerlerine İçişleri Bakanının teklifi ve Başbakanın onayı ile meclis üyelerinden birinin görevlendirilmesine ilişkin hükümler iptal edilmiş iken, iptal kararının Resmî Gazete'de yayımlanmasından bir hafta kadar önce kabul edilen Kanun Hükmünde Kararname ile aynı amacı gerçekleştirecek yeni bir hüküm yürürlüğe konulmuştur.

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi yanında, Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarının yaratacağı hukuki sonuçları bertaraf etme amacını güden bu tasarrufları tasvip etmeye imkân yoktur.

İptal hükmüne rağmen, milletvekillerine aylık tahsisi işlemlerinin, kararın Resmî Gazete'de yayımı tarihinden önce tamamlanmış olmasının emekli aylığına müstehak görünenler açısından kazanılmış hak oluşturacağı yolundaki görüşle ödemelere devam edilmesi, Anayasa'nın 153. maddesinin beşinci fıkrasının himayesin-

de olmayan bir husustur. Anayasa Mahkemesinin iptal kararının yürürlüğünü bir süre tehir etmiş olması, ödemelerin belli bir süre sonra kesilmesi gerektiği görüşünün sonucudur. Kamu hukuku alanına giren bu konuda meseleyi kazanılmış hak kavramıyla izah da mümkün bulunmamaktadır.

Ülkemizde de demokratik geleneklerin oluşturulması zamanı artık gelmiş ve hatta geçmektedir. Anayasa Mahkemesi kararının iptal ya da red şeklinde olan sonucunun TRT ve basın yolu ile kamuoyuna duyurulmuş olmasına rağmen uygulamaya geçmek için kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasını beklemek ve bu arada Anayasa'ya aykırı olduğu saptanan kuralın uygulamasını sürdürmek, herhâlde hukuka bağlı idarenin yapmaması gereken bir davranıştır.

Hukukun üstünlüğünün, yasama ve yürütmenin onur payı olmadan sadece yargı ile sağlanabileceğini düşünmek mümkün değildir.

Kuruluşumuzun amacı, mevzuatımızı anayasaya aykırı hükümlerden arındırmak olduğuna göre, bir anayasa değişikliğinde, dava hakkı ve koşulları yönünden daha etkin bir Anayasa yargısı denetiminin sağlanması yolları aranmalıdır.

Sürekli bir biçimde ülkenin siyasal gündeminde tutulan anayasa değişikliği aşamasına gelindiğinde, temel hak ve özgürlüklerin en büyük güvencesini oluşturan, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarını düzenleyen kurallar üzerine yeniden eğilmek suretiyle, hâkimlik güvencesini kemaliyle sağlıyamadığı çeşitli biçimlerde yetkili ağızlarca söylenen Yüksek Hâkimler Kurulunun, eskisine benzer yeni bir statüye kavuşturulması, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları üzerindeki yoğun vesayet denetiminin, çağdaş demokratik esaslara uydurulması, işçi haklarına ilişkin sınırlayıcı hükümlerin kısmen yumuşatılması rejimimizin geleceği açısından yararlı olacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Mahkememizin yasal işlevlerini yerine getirebilmesi için takdire şayan çaba gösteren çalışma arkadaşlarıma teşekkür borçlu olduğumu huzurlarınızda özellikle belirtmek isterim.

Çeşitli vesilelerle de ifade edildiği üzere, son derece önemli bir görevi üstlenmiş olan Mahkememizin, bu görevini kusursuz ve en mükemmel bir şekilde yapabilmesi, üyeliğin maddi ve manevi yönlerden fevkalâde cazip hâle getirilmesiyle mümkündür. Mahkememiz raportörleri için de aynı özendirici imkânların sağlanmasını hizmetin başarısı ve selameti yönünden zorunlu görmekteyim.

Geride bıraktığımız yıl içerisinde Mahkememiz emekli başkan ve üyelerinden Sayın Lütfi Akadlı, Sayın Rifat Göksu, Sayın Asım Erkan, Sayın Ali Rüştü Aral, Sayın İhsan Ecemiş ve Sayın Ekrem Korkut ebediyete intikal etmişlerdir. Anayasa Mahkemesine değerli hizmetler vermiş olan bu büyüklerimize Tanrı'dan rahmet diliyor, şükran duygularıyla aziz anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Bu dönem zarfında emekliye ayrılmış bulunan Sayın Adnan Kükner beyefendiye değerli hizmetleri için teşekkürlerimi sunuyor, bundan sonraki yaşamında kendilerine sağlıklı, mutlu, uzun ömürler diliyorum.

Sözlerimi bitirirken, yıldönümü törenimizi onurlandıran, Zatıdevletlerine ve izninizle Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Başkanına, Sayın Başbakana, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Sayın üyelerine, değerli konuklarımıza ve aziz meslekdaşlarıma derin saygılarımı sunuyorum.

Necdet DARICIOĞLU

4 Mayıs 1926 tarihinde Antalya Kumluca'da doğan Darıcıoğlu, Milli Savunma Bakanlığı adına askeri öğrenci olarak okuduğu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini 1949 yılında bitirmiştir.

Hâkimlik stajının ardından Afyon 2. Yurtiçi Bölge Komutanlığı Askerî Mahkemesi, Milli Savunma Bakanlığı Askerî Adalet İşleri Başkanlığı, Aşkale 4. Zırhlı Tugay Komutanlığı, Denizli 4. Piyade Er Eğitim Tugay Komutanlığı askerî mahkemelerinde hâkim olarak görev yapmıştır. 27 Mayıs 1960 devriminden sonra Yüksek Soruşturma Kurulu üyeliğine ve daha sonra Yüksek Adalet Divanı başsavcı yardımcılığına seçilmiştir. 25/1/1963 tarihinde Askerî Yargıtay başsavcı yardımcılığına, 4/12/1965 tarihinde Askerî Yargıtay başsavcı başyardımcılığına atanmış, 23/10/1968'de Askerî Yargıtay üyeliğine seçilmiştir.

18/10/1977 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa Mahkemesi asıl üyeliğine seçilmiştir. 2/3/1990 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Darıcıoğlu, 4/5/1991 tarihinde emekli olmuş, 15/9/2016 tarihinde vefat etmiştir.

28. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım;

Anayasa Mahkemesinin 28. kuruluş yıldönümünü kutlama törenini yüksek huzurlarınızla onurlandırmanız mutluluğumuzu artırmıştır.

28 yıl bir devlet kuruluşu için elbette kısa sayılacak bir süredir. Ancak bu yıl 67. yıldönümünü kutlayacağımız Cumhuriyet rejimi içindeki yeri gözlendiğinde, geçen 28 yılın anlam ve önemi somut olarak belirmekte, Türk Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyet döneminin son 28 yılı içinde gerçekten çok başarılı hizmetler verdiği açıkça görülmektedir.

Hukuk devletinin gelişmesinde en önemli aşamayı oluşturan Anayasa yargısı, yasaların ve kimi yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesi işlevidir. Bu işlev, koşulları gerçekleştiğinde, yasama organını anayasal sınırlar içinde tutma, böylece insan hak ve özgüllüklerini yasama organına karşı da koruma zorunluluğundan kaynaklanan toplumsal gereksinmelerin ürünüdür.

Anayasaya uygunluk denetimini sistem olarak benimseyen ülkeler arasında, denetim organlarının kuruluşu ve denetim yöntemleri açısından kimi ayrılıklar gözlenmesine karşın bu ülkelerin Anayasanın bağlayıcılığı ve hukukun üstünlüğü ilkesini yaşama

geçirmeyi amaç edindiklerinde ve aynı amaç doğrultusunda birleştiklerinde kuşku bulunmamaktadır.

1924 Anayasa'sının «*Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun hiç bir maddesi, hiç bir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na münafi olamaz.*» biçimindeki 103. maddesi hükmüne karşılık bu dönemde, yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesini öngören bir kurala Anayasa'da yer verilmemiştir. Öğretide tartışma alanı bulan konu, kimi yerel mahkemelerin olumlu doğrultuda karar vermelerine karşın yüksek mahkemelerin genellikle bu görüşü benimsememeleri nedeniyle anayasaya uygunluğun yargısal denetimi içtihat yoluyla da gerçekleştirilememiştir.

Türkiye'de sorun, ilk kez yasaların Anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesini kapsamlı biçimde düzenleyen 1961 Anayasası ile kesin çözüme bağlanmıştır. 1924 Anayasası döneminde, parlamento çoğunluğuna dayanılarak sıkça sergilenen otoriter yönetim eğilimlerine karşı duyulan toplumsal tepkiler ve Anayasa Mahkemesinin, hukuk devletinin güvencesi ve vazgeçilmez ögesi olacağı inancı, kanımızca söz konusu gelişmelerin başlıca etkenleri arasında yer almaktadır.

1961 Anayasası'nın 148. maddesi uyarınca 22/4/1962 gününde kabul edilerek 25/4/1962 günlü Resmî Gazete'de yayımlanmak suretiyle aynı gün yürürlüğe konan 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un yürürlük tarihi daha sonra, 1982 Anayasası'nın 149. maddesi uyarınca yürürlüğe konan 10/11/1983 günlü, 2949 sayılı Yasa'nın 58. maddesiyle Anayasa Mahkemesinin «Kuruluş Günü» sayılmış ve her yılın Nisan ayının 25. gününün, «kuruluş yıldönümü» olarak törenlerle kutlanması öngörülmüştür.

Bu yıl, Şeker Bayramı nedeniyle, Anayasa Mahkemesinin 28. kuruluş yıldönümünü, zorunlu olarak bugün kutlamaktayız.

Anayasa Mahkemesinin önde gelen ağırlıklı görevi yasaların, yasa gücünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün şekil ve esas bakımlarından, Anayasa değişiklikleri-

nin ise sadece şekil bakımından Anayasaya uygunluğunu denetlemektir.

1961 ve 1982 Anayasaları, normun yürürlüğe girmesinden önce yapılan ve ön denetim adı verilen önleyici denetim türünü benimsememiş, Anayasa Mahkemesini normun yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde kullanılan düzeltici denetim yetkisiyle donatmıştır.

Ancak Anayasa'nın 174. maddesi, bu maddede sayılan sekiz İnkılâp Yasasını; Geçici 15. maddesi ise Millî Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan yasaları anayasaya uygunluk denetiminin kapsamı dışında bırakmıştır. 1961 Anayasası'nın 153. ve geçici 4. maddelerinde de aynı doğrultuda koruma hükümleri yer almaktaydı.

Öte yandan, yasa gücünde kararnameler de genel kural olarak Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlı oldukları hâlde, Anayasa'nın 148. maddesi, olağanüstü durumlarda, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan yasa gücünde kararnameleri; geçici 15. maddesi ise, bu maddede öngörülen dönem içinde çıkarılanları, genel kuralın istisnaları olarak kabul etmiştir. Ayrık durumlarla ilgili bilimsel değerlendirmelerin tartışma ortamını sürekli gündemde tutacağı düşünülmektedir.

Bir yasanın, yasa gücünde kararnamenin ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün esas bakımından anayasaya aykırılığı, içeriklerinin Anayasanın kural ve ilkeleriyle uyumlu olmaması, onlara ters düşmesi, onlarla çatışması demektir.

Yasaların kabulüne etken olan nedenler, genelde, Anayasayla sınırlı olarak, yasama organının takdir hakkı kapsamına girmektedir. Bu bakımdan, Anayasanın, yasal düzenlemelerin sebeplerini ayrık olarak belirlediği durumlarda, örneğin, savaş nedeniyle yeni seçimlerin yapılmasına olanak bulunmadığında, Türkiye Büyük Millet Meclisince seçimlerin bir yıl geriye bırakılabileceğini öngören 78. maddesinin açık ifadesi karşısında, «savaş»tan başka bir nedenle seçimlerin geriye bırakılması yolundaki düzenleme, bu işlemin Anayasaya uygunluğunu «sebep» ögesi açısından tartışmalı duruma getirebilecektir.

Anayasa'nın, yasaların amacını özel olarak belirtmediği durumlarda yasama organının takdir yetkisi, ancak Anayasa'nın 5. maddesinde yer alan «Devletin temel amaç ve görevleri» ve bütün kamusal işlemlerin nihaî amacını oluşturan «kamu yararı» ile sınırlı olacaktır. Bu nedenlerle örneğin, Anayasa'nın 13. maddesinde ya da belli temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelerinde açıklanan amaçlar dışındaki sınırlamaları içeren yasalar «amaç» ögesi yönünden Anayasaya uygun düşmeyecektir. Soruna «kamu yararı» açısından bakıldığında, kavramın esnek ve subjektif niteliği gözetilerek, yasama organının salt kamu yararı dışında bir amaçla hareket ettiğinin kesinlikle saptanamaması hâlinde düzenlemenin kamu yararı amacıyla gerçekleştirildiğini kabul etmek gerekecektir.

T.C. Anayasası yasa alanını «konu» yönünden sınırlandırmadığı için, Anayasaya aykırı olmamak koşuluyla her konu düzenleme alanına sokulabilecektir. Başka bir deyişle, Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi dışında yasa koyucunun bu alandaki takdir yetkisini sınırlayan bir neden yoktur.

1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak şekil denetimini önemli ölçüde kısıtlayan kurallara yer vermiştir. Büyük olasılıkla, 1961 Anayasasının oldukça geniş kapsamlı bir şekil denetimini öngörmüş ve bu yönden iptal yoluna sıkça ve çokça başvurulmuş olmasından kaynaklanan yeni düzenleme, 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin açık anlatımına göre, yasaların şekil bakımından denetlenmesini, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemiyeceği koşuluna uyulup uyulmadığı hususlarıyla sınırlamıştır. Konu, şekil denetiminin anlam ve içeriği bakımından bilim çevrelerini sürekli meşgul edecek derecede önem taşımaktadır. Yasa gücünde kararnamelere ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'ne ilişkin şekil denetiminde söz konusu kısıtlamalara yer verilmediğini, Anayasa Mahkemesinin bu tür düzenlemeleri serbestçe denetleyebileceğini belirtmekle yetiniyorum.

Anayasada belirtilen organların, mahkemelerde bakılmakta olan herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın kimi yasama işlemle-

ri aleyhinde Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya açtıkları dava üzerine yürütülen, somut bir dava ya da olaya dayandırılmamış olması nedeniyle «soyut norm denetimi» olarak da adlandırılan «iptal davası» yanında;

Görülmekte olan bir davada karar verilebilmesinin, o davada uygulanacak hukuk normlarının Anayasa'ya uygun olup olmamasına bağlı bulunduğu durumlarla ilgili değişik bir denetim türü niteliği taşıyan somut bir dava veya olaya dayandırıldığı için «somut norm denetimi» adıyla da anılan «itiraz» yahut «defi» yolu 1961 ve 1982 Anayasalarının kimi ayrılıklarla benimsedikleri sistemlerdir.

Anayasa'nın 150. maddesi uyarınca, Anayasa'ya aykırılık savıyla doğrudan doğruya açılan iptal davaları sonunda yahut bakılmakta olan bir davada uygulanacak hukuk normlarını Anayasa'ya aykırı gören ya da taraflardan birinin öne sürdüğü aykırılık savını ciddi bulan mahkemenin Anayasa'nın 152. maddesi gereğince Anayasa Mahkemesine başvurması üzerine verilen iptal kararları herkese etkili, herkes için sonuç doğuran kararlardır.

1982 Anayasası, Anayasa Mahkemesine «olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı» kararlar verme yetkisi tanımamıştır. 1961 Anayasasının 152. maddesi, somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesini, herkes için geçerli ya da «olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı» olarak iptal kararı verme yetkisiyle donatmıştı. Ancak bu yetki, bir yasa kuralının belli bir olayda uygulanmaması, buna karşılık benzer öteki olaylarda uygulanma alanı bulması gibi ters sonuçların doğmasına yol açacak nitelikte görüldüğü için öğretide eleştiri konusu yapılmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım;

Anayasa Mahkemesinin 28. kuruluş yıldönümü töreninin anlamıyla uyumlu olarak yapmaya çalıştığım ve olabildiğince kısa olmasına özen gösterdiğim tanıtıcı açıklamalarıma, önemli gördüğüm birkaç konuda izninizle kısa eklemeler yapmak istiyorum.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası sadece hukuksal değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve siyasal içerikli bir temel yasadır. Bu

nedenle Anayasa Mahkemesi, baktığı işlerde Anayasanın sosyal, ekonomik ve siyasal içeriğini bütünüyle kavramak ve kararlarına yansıtmak durumundadır. Amaç, kuşkusuz siyasal tercihlere karışmak değil, siyasetin de hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olarak ve hukuksal sınırlar içinde gerçekleşmesine Anayasa çerçevesinde katkıda bulunmaktır.

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü kuralının gerçek anlamıyla yaşama geçirilmesinde ve bu ilkenin bir yaşam felsefesi olarak tüm toplum katmanlarınca benimsenmesinde, Anayasa Mahkemesi kadar «*Kuvvetler ayrımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu*» inancına içtenlikle sahip yasama ve yürütme organlarına da önemli görevler, büyük sorumluluklar düşmektedir. Hukuk düzenimize böylece daha etkin, daha saygın, daha çağdaş bir görünüm kazandırılmış olacaktır.

Anayasa Mahkemesi, önde gelen görevinin, hatta varlık nedeninin temel hak ve özgürlüklerin korunması olduğuna inanmakta, bu inançla temel hak ve özgürlükler listesini olabildiğince zenginleştirerek Türk ulusunun, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi anlayışını bütün öğeleriyle özümsemesine çalışmaktadır.

Mahkememiz, çeşitli kararlarında, kamu hürriyetlerine Devletin müdahalesini sınırlamada «hukuk devleti» kavramından sürekli yararlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin, «... *Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp, güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunan ve tümüyle kullanılmaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da bu rejimin ögelerindendir. Şu halde getirilen sınırlamaların Anayasa'nın 2. maddesinde ifadesini bulan Cumhuriyetin temel niteliklerine de uygun olması gerekir. Bu anlayış içinde, özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlan-*

dığı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Özgürlükler ancak istisnaî olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilirler.» diyerek «*Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmaması...*» gerektiğini belirleyen kararını, kuruluşunun 28. yıldönümünde de örnek olarak yinelemekte yarar görmekteyim.

Anayasa Mahkemesi, yalnız temel hak ve özgürlükler ve hukuk devleti konularında değil, «Sosyal devlet» kavramı üzerinde de özenle durarak, sosyal devleti; «*... insan hak ve özgürlüklerine saygılı, onları koruyup güçlendiren, bireyin huzur ve refahını sağlayarak güvenceye bağlayan, kişi ve toplum arasındaki dengeyi kuran, emek - anamal ilişkilerini sağlıklı bir biçimde düzenleyen, özel girişimin güvenlik ve kararlılık içinde çalışması, gelişmesi için sosyal, ekonomik ve mali tüm önlemleri alan, çalışanların insanca yaşamasının, güçsüzlerin güçlülere karşı korunmasının gereklerini yerine getiren, toplumsal dengeyi ve kamu düzenini özenle gözeterek her alanda adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu artırarak sürdürmeyi amaçlayan...*» devlet olarak tanımlamıştır.

Zaman içinde; Anayasa'nın 56. maddesinde ifadesini bulan herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşaması hususunda sahip olduğu hakkın korunmasına yönelik kararlar da oluşturulmuştur. 3086 sayılı Kıyı Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu nedeniyle bakılan davalar sonunda verilen kararlar, son yıllarda dünyada ve ülkemizde çevre ile ilgili olarak yoğunlaştırılan olumlu çalışmalarla da uyum içinde bulunmaktadır.

Daha geniş bir açıdan bakıldığında, Anayasa Mahkemesinin konuları değişik çok sayıda yeni kararları yanında belli konularda evvelce oluşturduğu içtihatlarını da geliştirerek yinelediği görülmektedir.

Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle iptali istenen yasama işlemlerinin yürürlüğünün durdurulmasına Anayasa Mahkemesince karar verilip verilemiyeceği tartışmalı bir sorun olarak önemini sürdürmektedir. 1961 ve 1982 Anayasalarının bu konuda herhangi bir hüküm içermedikleri bilinen bir husustur. Önceki 44 ve şimdiki 2949 sayılı Kuruluş Yasaları da bu alanı düzenlememişlerdir. Her ne kadar itiraz yoluyla bakılan işlerde, Anayasa Mahkemesinin başvuru konusunda vereceği karara kadar davanın geri bırakılması bir tür yürütmeyi durdurma yöntemi sayılabilirse de soyut norm denetimi yoluyla bakılan işlerde böyle bir yöntemin öngörülmemiş olması, Anayasa Koyucunun iptal davalarına konu edilen yasama işlemlerinin yürürlüğünü durdurmak istemediği sonucunu çıkarmaya da elverişli bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin, önüne gelen işlerde bu güne kadar yürütmeyi durdurma kararı vermemesinin temel dayanağı da budur. Öte yandan Anayasaya göre iptal kararlarının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkması, geriye yürümemesi, Anayasa Mahkemesinin iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilmesi, böylece Anayasa koyucunun kamu düzeni düşüncesiyle Anayasaya aykırılığı saptanmış düzenlemeleri bile bir süre yürürlükte tutmak istemesi de bu yönden düşündürücüdür. Tersini savunanların görüşlerindeki haklılık payı da yadsınacak gibi değildir. Bu bakımdan Federal Almanya'da, Federal Anayasa Mahkemesine, kimi koşullarla yürütmenin durdurulmasına karar verebilme yetkisi tanıyan Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu paralelinde, örneğin, ağır sakıncaların doğmasını önleme amacına ya da kamu yararı açısından çok önemli öteki nedenlere dayanılarak -özellikle ölüm cezalarına ilişkin konularda olduğu gibi- yasayı uygulamanın giderilmesi olanaksız sonuçlar doğurabileceği ve anayasaya uygunluk denetiminin anlamını bütünüyle yitirebileceği durumlarda «yürütmenin durdurulması» pratik bir çözüm alternatifi olarak değerlendirilebilir.

Sayın Cumhurbaşkanım;

Anayasa Mahkemesinin ana hatlarıyla belirlemeye çalıştığım aslî işleviyle yakından ilgili yapısal birkaç sorundan da özet olarak söz edeceğim.

Anayasaya uygunluk denetimi yaparken Anayasa'yı yorumlayan: devletin siyasal, sosyal ve hukuksal yapısına Anayasa doğrultusunda yön verme işlevini sürdürürken Anayasa'nın koruyuculuğu görevini üstlenen Anayasa Mahkemesinin, nicelik ve nitelik bakımından tam kapasiteyle çalışma olanağına sahip seçkin kişilerden oluşması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun gereğince karşılanabilmesi, Anayasa Mahkemesi üyeliğinin çekiciliği kadar çalışma düzeninin ve hizmet koşullarının uygunluğuna da bağlıdır.

11 asıl ve 4 yedek üye ile kurulan Mahkememiz, çalışmalarında yedek üye durumundaki seçkin meslektaşlarımızdan maalesef yeterince yararlanamamaktadır. Yedek üyeliğin sürekliliği bu sakıncayı daha da artırmaktadır.

Aynı kaynaklardan, aynı koşullara bağlı olarak, aynı yöntemlerle seçilen ve aynı statüde bulunan Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında asıl ve yedek üye ayırımı yapılmasının hizmetle ilgili pratik bir yararı da yoktur. Tersine, 28 yıllık uygulamanın sürdürülmesinden vazgeçilmesi, eminim daha sağlıklı çalışmalar yapılmasını, daha nitelikli ve daha yararlı hizmetler üretilmesini sağlayacaktır. Bu nedenlerle, Anayasa değişikliği doğrultusundaki çalışmalar başlatıldığında, Avusturya dışında hiçbir Avrupa anayasa mahkemesinde örneği bulunmayan asıl ve yedek üye ayırımına son verilmesinin de düşünülmesi her hâlde yerinde bir girişim olacaktır.

Asıl üyeler arasından dört yıl için seçilen, süresi bitince yeniden seçilememe olasılığı da bulunan Anayasa Mahkemesi Başkanının değişmeye elverişli statüsü gözönünde tutulduğu ve üyelerin Anayasal konumlarıyla karşılaştırıldığı takdirde, ek gösterge ve yüksek hâkimlik tazminatı doğrultusundaki değişik uygulamaların savunulması güçleşmektedir.

Bu bakımdan, üyelere de Başkan düzeyinde ödeme yapılması, hem belirgin bir haksızlığı giderecek hem de asıl ve sürekli hizmet ögesi durumundaki Anayasa Mahkemesi üyeliğinin çekiciliğini büyük ölçüde artıracaktır.

Bu arada, Anayasa Mahkemesinin vazgeçilmez alt yapısını oluşturan raportör hâkim arkadaşlarımızın durumlarına değinmeden

geçemeyeceğim. Raportörlerimizin nitelikleri, yetenekleri ve çalışmaları; kuşkusuz kararların yerindeliği, etkinliği ve Mahkemenin saygınlığıyla da yakından ilgilidir. Üretkenlik ve başarı düzeyinin üstünlüğü, bu görevlere gerçekten nitelikli kişilerin getirilmesine hizmetin özendiriciliğine ve ileride gelinebilecek yüce görevlerin cazibesine bağlı bulunmaktadır. Bu bakımdan, özellikle Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelikleri için yapılacak seçimlerde, raportörlük görevinin özellik ve öneminin, üstlenilen sorumlulukların derecesinin mutlak değerlendirilmesi gereken objektif ölçüler olarak ele alınması başlıca dileğimizdir.

Çok önem verdiğimiz ve özenle izlediğimiz bir olgu da, yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısında «uluslar-üstü hukuk» ve «uluslar-üstü hukuka bağlılık» anlayışındaki olumlu gelişmelerin Anayasa yargısında yeni bir gelişmenin başlangıcını oluşturmakta olmasıdır. Anayasaya uygunluk denetiminde, ulusal anayasalar artık tek ölçü norm olmaktan çıkmaya, Anayasaya uygunluk anlayışı da «uluslar-üstü hukuka bağlılık» anlayışıyla bütünleşmeye başlamıştır. Böylece, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında, bu değerlere standart nitelikler kazandırılmasında şimdiden çok önemli adımlar atıldığını, büyük mesafeler katedildiğini söylemekten kıvanç duymaktayım.

Avrupa Anayasa mahkemeleri ve benzer görevleri üstlenen öteki denetim kurumları arasında temas ve deneyim değişimi sağlamaya, bağlayıcı nitelikte ya da tavsiye amaçlı herhangi bir karar alınmaksızın, bütünleşmiş bir adalet idealini gerçekleştirmeye, demokratikleşme sürecini kısaltma ve insan hak ve özgürlüklerini koruma yaklaşımlarını etkinleştirmeye yönelik çalışmalar yapan, bu amaçlarla üç yılda bir toplanan ve birincisi 17- 20 Ekim 1972 tarihlerinde Yugoslavya'nın Dubrovnik kentinde yapılan Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın sekizincisi, bu yıl, 7-10 Mayıs tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilecektir. Avrupa Anayasa yargısının amaçladığı bütünleşme çabaları içindeki etkili ve saygın yerine kararlı biçimde oturmuş bulunan Türk Anayasa Mahkemesinin evsahipliği yapacağı VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansına 8 kurucu, 18 konuk gözlemci Mahkeme ve Kurum davet edilmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım;

Sabırla dinlediğiniz konuşmamı bitirmeden önce izninizle Mahkememizin iş durumuyla ilgili kısa bir açıklama yapacağım. 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana Anayasa Mahkemesine toplam 237 dava açılmış, bunlardan 221'i karara bağlanmıştır. Elimizde 8'i iptal davası, 8'i itiraz yoluyla yapılan başvurulara ilişkin toplam 16 iş bulunmaktadır. Karara bağlanmış 221 başvurunun 44'ü iptal ile sonuçlanmıştır.

Aynı süre içerisinde, siyasal partilerle ilgili 23 kapatma ve ihtar isteminden 22'si karara bağlanmış olup son günlerde yapılan bir başvuru henüz sonuçlandırılmamıştır. Karara bağlanan siyasi parti işlerinden biri siyasi partinin kapatılmasına, 7'si siyasi partiye ihtarda bulunulmasına ilişkin olup öteki başvurular reddedilmiştir.

Öte yandan, siyasi partilerin 1983 yılı kesin hesapları üzerindeki mali denetim de tamamlanmıştır. Bir bölümü sonuçlandırılan 1984, 1985, 1986, 1987 ve 1988 yılları kesin hesaplarıyla ilgili mali denetim işlemlerinin tamamlanması çalışmaları ise aralıksız sürdürülmektedir.

Konuşmamın bu kesiminde, geride kalan yıl içerisinde Anayasa Mahkemesinin emekli üyelerinden Sayın Salim Başol ile Sayın Ali Kemal Berkem'in ebediyete intikal ettiklerini ifade etmekten büyük üzüntü duymaktayım. Mahkememize unutulmaz hizmetler veren çok değerli büyüklerimize Tanrı'dan Rahmet dileyerek, aziz anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Aynı dönemde, yaş sınırına ulaşmış bulunmaları nedeniyle emekliye ayrılan çok değerli üyemiz Sayın Mehmet Şerif Atalay ile çok değerli Başkanımız Sayın Mahmut C. Cuhruk'a, uzun yıllar özenle sergiledikleri çok başarılı, unutulmaz hizmetleri için teşekkürlerimi sunuyor, bundan sonraki onurlu yaşamlarında her ikisine de tüm aile bireyleriyle birlikte, sağlık, esenlik ve mutluluk içinde çok uzun ömürler diliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım;

Sözlerimi bitirirken, huzurlarınızla törenimizi onurlandırdığınız için Zatıdevletlerine ve yüksek müsaadelerinizle değerli konuklarımız Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Başkanına, Sayın Başbakana, Yüksek Yargı Organlarının Sayın Başkanlarına, Sayın Bakanlara, Yüksek Yargı Organlarının Sayın Başsavcılarına ve Sayın Üyelerine, öteki Sayın Meslektaşlarımıza ve törene katılan öbür Sayın Konuklarımıza en derin saygılarımı sunuyorum.

29. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin 29. kuruluş yıldönümünü kutlama törenine hoşgeldiniz. kuruluş yıldönümümüzü bu yıl yine birlikte kutlamaktan sonsuz kıvanç duyduğumuzu içtenlikle ifade ederek size ve yüce kişiliğinizde, tüm değerli konuklarımıza en içten duygular ve en iyi dileklerle şükranlarımı, derin saygılarımı sunuyorum.

Devletin temel yapısını ve hukuki statüsünü belirleyen, siyasi iktidarın oluşumunu, kullanılmasını ve devrini, devlet iktidarı karşısında bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen, kişi hak ve özgürlüklerine güvence sağlayan, devlet içinde iktidarı ve toplum içinde devlet iktidarını sınırlayan ilke ve kuralların oluşturduğu temel yasa niteliğindeki anayasaların olağan yasalar karşısındaki üstün konumları, özenle korunmalarını da zorunlu kılmaktadır. Koruma amacının en etkili aracı, "yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri" bağlayan Anayasa metinlerinin olağan yasalarla değiştirilememeleri ve ancak olağan yasaların yapılmasından daha değişik ve daha zorlu yöntemlerle değiştirilebilmeleridir. Doğaları gereği katılık, sertlik, bükülmezlik özelliklerini bünyelerinde taşıyan bu tür anayasaların belirtilen karakteri, onları ister istemez bağlayıcılık ve üstünlük nitelikleriyle de donatmaktadır. Bu nedenle, bükülmez anayasalara sahip ülkelerde, anayasalar, kurallar kademelenmesinde en üst

sırada yer almaktadır. Böylece oluşan hiyerarşik sistem, alt kademede yer alan kuralların kendi üstündeki kurallara ve tabii, olağan yasaların da Anayasa'ya uygun olmasını gerektirmektedir.

Olağan yasalarla değiştirilebilen yumuşak tabiatlı, yatkın Anayasalarla olağan yasalar arasında bir kademelenmeden, üstünlük sıralamasından, hiyerarşiden, söz edilememektedir. Başka bir anlatımla, yatkın Anayasaların uygulandığı ülkelerde Anayasa'yı değiştirme işlevini üstlenen tali kurucu iktidar ile yasa koyucunun otoriteleri adeta özdeşleşmiş durumdadır. Örneğin İngiltere'de; ifade ve içerikleri ne olursa olsun tüm yasalar parlamento tarafından aynı yöntemle kabul edilmektedir. Bundan dolayı İngiltere'nin anayasaya sahip bulunmayan bir devlet olduğu da söylenmektedir.

Salt, yasalarla hukuku özdeş saymak ve yasa egemenliğini kurmak, özgürlükçü demokrasinin temel ögesini oluşturan hukuk devletinin, hukuka bağlı devletin gerçekleşmesini sağlamaya yetmediği gibi; anayasanın üstünlüğü ilkesini benimsemek ve yasaların Anayasa'ya aykırı olamayacağı esasını kabul etmek de anayasal rejimin, Anayasa ile güvenceye bağlanmış kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasında yeterli görülmediği için, yasaların anayasaya uygunluğunun etkili biçimde denetlenmesini sağlayacak ve Anayasa'ya aykırı yasaları yürürlükten kaldıracak bağımsız bir güce, yansız bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur.

Anayasa ile uyum ve anayasaya uygunluk konusunun hukuki bir sorun olması yanında, uygunluk denetiminin de hukuki yol ve yöntemlerle yapılmasındaki kamusal yarar, yargısal denetim mekanizmasının benimsenmesine ve giderek kurumlaşmasına neden olmuştur.

Gerçek demokrasi, çoğunluğun iradesinin mutlak egemenliği olarak nitelendirilemeyeceğine, çağdaş anlamıyla "demokrasi"nin "özgürlük" ve "hukuk devleti" kavramlarıyla uyum içinde bütünleşmesi gerektiğine göre çoğunluğun, sınır tanımayan, azınlığın hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyen istek ve iradesini özgürlükçü demokrasi ve hukuk devleti kavramlarıyla bağdaştırmak elbette mümkün olmayacaktır.

Yasaların anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesi, bu bakımdan, yasama organlarındaki çoğunluğun zaman içinde beliren ve hukuka bağlı özgürlükçü demokrasiye ters düşen baskı eğilimlerine ve bu doğrultudaki uygulama ve düzenlemelerine karşı özgürlükleri koruyacak ve azınlığın haklarını güvenceye bağlayacak yargısal nitelikli etkin bir denetim mekanizması, vazgeçilemeyecek bir denge ve güvenlik sistemidir. Demokrasi, siyasi iktidarın salt seçim yoluyla değiştirilmesi anlamında bir kavram sayılamayacağına, iktidarın anayasanın çizdiği yetki sınırları çerçevesinde kullanılması da sistemin gereği olduğuna göre, temel hakların korunmasını ve güçlendirilmesini sağlayan her mekanizmada olduğu gibi, anayasaya uygunluk denetimi mekanizması da demokrasiye ve demokrasinin gelişmesine aykırı sayılamaz.

Yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi müessesesinin tarihsel gelişiminden bir kesit aktarmak gerektiğinde ABD örneğinden söz edilmemesi sanıyorum olanaksızdır.

Dünyanın en genç ulusunu yöneten ve yönlendiren, dünyanın en eski anayasası konumundaki 1787 tarihli ABD Anayasası'nda, federal yasaların yargısal denetimine olanak tanıyan açık ya da üstü kapalı bir hüküm bulunmadığı, başka bir deyişle, mahkemelerin Anayasa'ya aykırı federal yasaları uygulamayacaklarına ilişkin bir kurala yer verilmediği hâlde, 1803 yılında tesis olunan ve Federal Yüksek Mahkeme Başkanı John MARSHALL tarafından kaleme alınan MARBURY-MADISON kararıyla, Anayasa'ya aykırı yasaların mahkemelerce uygulanmayacağı içtihadının ABD hukuk yaşamına, geçirilmesinden ve federe devlet mahkemelerinin de Anayasa'ya uygunluğun yargı yoluyla, denetimi hakkını kullanmaya başlamalarından sonra etkisini ABD dışında da sürdüren cereyan, dünya üzerinde bugün ulaşılan ve olumlu doğrultudaki gelişmelere açık bulunan düzeyin başlangıcıdır.

Söz konusu karar, ABD Anayasası'nın iki temel ilkesine dayanmaktadır. Birincisi yargı erkinin işlevine İkincisi anayasanın katı yapısına, bükülmez karakterine ilişkindir. Belirtilen ilkeler yönünden anılan kararın gerekçesini (Mahkemelerin görevi, ülke yasalarına göre hüküm vermektedir. Yasaların birbiriyle çatıştıkları

durumlarda bile bu görevin yerine getirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Ülke yasaları arasında anayasa da yer almaktadır. Anayasa'nın bükülmez karakteri, kendisine öteki yasalar karşısında üstünlük sağlamakta, olağan yasaları yapan çoğunluğun, aynı yöntemle Anayasa'yı da değiştirmesini engellemektedir. Bu bakımdan Mahkemece, Anayasa ile olağan yasalar arasında her hangi bir çatışma gözlendiğinde, üstün ve bağlayıcı olan, yasanın, yani anayasanın uygulanması icap eder) biçiminde özetlemek mümkündür.

ABD'deki uygulamalar karşısında, önceleri, açıkça olumsuz bir tavır sergileyen Pensilvanya Yüksek Mahkemesi Başkanı'nın, 1825 tarihli bir kararda, Anayasa'nın sadece kanun koyucu için bir rehber olduğu ve mahkemelerce doğrudan doğruya tatbik edilecek bağlayıcı kurallar içermediği tezini savunmasına karşın daha sonra görüşlerini bütünüyle değiştirerek "*Tecrübe bana kuru nazariyenin boşluğunu öğretti. Anayasa'ya aykırı yasalara kapıyı kapatabilecek bağımsız bir kuvvete gerçekten ihtiyaç vardır... Milletvekillerinin tasarrufları hiç bir denetime bağlı tutulmayacak olduktan sonra halkın Anayasa ile kanun koyucu'ya bazı sınırlar çizmesi hiç bir değer ifade edemez...*" biçimindeki açıklamaları, kanımızca, o günlerin siyasal ve toplumsal koşulları, hatta dünya ülkelerinin bu günkü görüntüsü açısından son derece önemli ve çok anlamlı mesajları dile getirmektedir.

Demek ki, bükülmez anayasa türünün uygulandığı ülkelerde, Anayasaların olağan yasalar karşısındaki üstünlüğünün yargısal güvenceye bağlanması, çağın gerekleriyle uyumlu, siyasal ve toplumsal gereksinmelerden kaynaklanan bir olgudur. Böylelikle, uyulması zorunlu üst normların yer aldığı temel yasalar, hiyerarşik sistem içindeki gerçek yerine oturtulmuş, etkili yaptırım gücüne kavuşturulmuş olmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, insan hak ve özgürlüklerinin anlam ve önemi doğrultusundaki olumlu gelişmeler ve insan haklarının özenle koruması zorunluluğunun bilincine ulaşılması Anayasa yargılamasını, yasaların Anayasaya uygunluğunun dava ya da defi yoluyla yargısal denetimini yaygınlaşma sürecine oturtmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Olağan yasalarla değiştirilemeyen hatta devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki 1., Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen 2. ve devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti ile ilgili 3. maddelerinin değiştirilmesini, bunun da ötesinde değiştirilmesinin teklif edilmesini kesin olarak yasaklayan, ancak 175. maddesinin öngördüğü durumlarda, bu maddede gösterilen koşullara ve yöntemlere uyulmak suretiyle değiştirilebilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da belirtilen nitelikleriyle katı ve sert tabiatlı bükülmez anayasalar kategorisi içinde yer almaktadır. Anayasamızın belirtilen karakteri, onun üstünlüğünü ve bağlayıcılığını da ortaya koymaktadır. Nitekim 11. maddesi Anayasa hükümlerinin, yasama, yürütme, ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olduğunu; yasaların Anayasa'ya aykırı olamayacağını ifade etmek suretiyle bağlayıcılık ve üstünlüğünü özellikle vurgulamaktadır. Daha önce, 9/7/1961 günlü 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın da benimseyerek kabul ettiği söz konusu esas ve ilkeler, hukuki yaptırım ve koruma güvencesinden yoksun olarak, 1924 Anayasası'nın 103. maddesinde de yer almaktaydı.

İç hukuk düzenimizde ilk kez 1961 Anayasası'nda, yasaların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimine olanak tanınmasıyla hukuksal yaptırıma bağlanan ve Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla koruma güvencesi sağlanan Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi böylece soyut bir kavram olmaktan kurtarılmış; 1961 Anayasası'nın buyruğuna uyularak, 25 Nisan 1962 günlü Resmî Gazete'de yayımlanan ve aynı gün yürürlüğe konan 22/4/1962 günlü, 44 sayılı "Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" ile hukuk düzenimize girmiş ve gerçek yaşama aktarılmıştır. Bahis konusu gelişmeler sonucunda, Anayasa'nın bağlayıcılığı esası ve üstünlüğü ilkesi, anlamıyla uyumlu ve amacıyla bağdaşacak biçimde etkinlik ve işlerlik kazanmış; olağan yasalarla Anayasa'ya aykırı düzenlemelere yönelme ve dolaylı yollardan Anayasa'yı değiştirme olanağı ortadan kaldırılmış, tersine uygulamalar etkili yaptırıma bağlanmıştır.

Kanunların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimini, denetlemeyi yapacak organa başvurma usulüne göre "defi yolu" ve "dava yolu" olarak kabul eden, yaygın uygulama ülkemizde de benimsenmiştir. Somut norm denetimi olarak da nitelendirdiğimiz defi yolunda, itiraz yolunda belli bir olay ve somut bir dava dolayısıyla denetim yapılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 152. ve 2949 sayılı Kuruluş Yasamızın 28. maddeleri bu denetim türünü, bir davaya bakmakta olan mahkemenin:

1- Dava sebebiyle uygulanacak bir kanunun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görmesi... veya;

2- Taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varması...) hâlinde Anayasa Mahkemesine başvuracağını, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakacağını ifade ederek tanımlamıştır.

Yasa'nın belli bir olaya uygulanması beklenmeksizin Anayasa'ya aykırılığın öne sürüldüğü dava yoluyla denetim türü'ne, ağırlıklı özelliği bakımından soyut norm denetimi de denilmektedir. Anayasa'nın 150. ve 2949 sayılı Yasa'nın 20-22. maddeleri, "Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla..." Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkından söz ederek belirtilen denetim türüne açıklık kazandırmaktadır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilmekte; esas bakımından Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı ise, Cumhurbaşkanına, iktidar ve ana muhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere ait bulunmaktadır.

Anayasa'ya uygunluk denetimi yönünden Anayasa Mahkemesi kararları "ret" ve "iptal" olmak üzere iki biçimde oluşturulur. İşin esasına girilerek verilen ret kararları, denetlenen kuralın Anayasa'ya aykırı bir yanı ve yönü bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Anayasa'ya aykırılığın yaptırımını oluşturan iptal kararları ise iptali kararlaştırılan hükümlerin Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte herkes için geçerli olmak üzere yürürlükten kalkmasını gerektirir. Gereken hâllerde Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazete'de hemen yayımlanmakta ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlamaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yasaların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimini kurumlaştıran gelişmelere ilişkin açıklamalardan sonra Türk Anayasa Mahkemesinin kuruluşuyla ilgili kimi konu ve sorunlara da özetle değinmeye çalışacağım:

1- Anayasa'nın 146. maddesi, Anayasa Mahkemesinin onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulacağını; Cumhurbaşkanı'nın, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay; iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay; birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğuyla her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi Yükseköğretim Kurulunun, kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından, üç asıl ve bir yedek üyeyi ise üst kademe yöneticileriyle avukatlar arasından seçeceğini öngörmektedir.

Anayasa koyucunun, kuruluş yönünden, 1961 Anayasası'ndan bu yana benimsediği "karma sistem" kuşkusuz yüce mahkemenin tarafsızlığını pekiştirmeyi ve bilimsel otoritesini yükseltmeyi başlıca amaç saymaktadır. Bu bakımdan adayları belirleyecek yüksek mahkemeler ile öteki kurum ve kuruluşların ve Anayasa Mahkemesi üyelerini seçecek Cumhurbaşkanı'nın tercihlerini, sistemin amacıyla uyumlu olarak ilmi otoriteleri her türlü kuşkunun üstünde bulunan, tarafsızlıkları tartışılmayacak, güçlü ve gerçekten güvenilir adaylar arasından özenle yapmaları, üyelik andı'nın içerik ve anlamı doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı içtenlikle koruyacak, görevini doğruluk, tarafsızlık ve hakka saygı

duygusu içinde, sadece vicdanının emrine uyarak yapacak kişileri görevlendirmeye inançla çalışmaları, Anayasa yargılamasına ve Anayasa Mahkemesine karşı güven duygularını pekiştirerek, yüce mahkemenin saygınlığını artıracaktır.

2- Konunun sorun oluşturan bir başka önemli yanı kanımızca Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasında, hatta Yükseköğretim Kurulu'nun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden gösterecekleri adaylar yönünden Anayasanın 146. maddesinin işlerliğini önemli ölçüde yitirmiş bulunmasıdır.

Yüksek Mahkemelerin Başkanları, daire başkanları, başsavcıları ve yüksek öğretim kurumları öğretim üyelerinin hukuksal konumları ve özlük hakları nedeniyle, Anayasa Mahkemesi üyeliğine uzunca bir süreden bu yana istekli olmadıklarını üzülerek gözlemekteyiz. Sorunun Anayasa Mahkemesi üyelerinin hukuksal konumunun ve özlük haklarının üyeliğe özendirecek düzeyde bulunmamasından kaynaklandığı tartışmasız kabul edilmelidir.

Yüksek mahkemelerde Başkanlık, daire başkanlığı ve başsavcılık görevleriyle yükseköğretim kurumlarında öğretim üyeliğinin, Anayasa Mahkemesi üyeliği karşısında çekiciliklerini sürdürmekte olduğu gözününde tutularak bu zevatın, Anayasa Mahkemesine seçilmeyi gönülden istedikleri ve seçilmelerini takiben yaş sınırına ulaştıkları tarihe kadar Anayasa Mahkemesi üyesi olarak görevlerini kesintisiz sürdürdükleri 22/4/1962 günlü, 44 sayılı Kuruluş Yasasının yürürlükte bulunduğu dönemin hukuki statüsü, koşulları ve olanakları sağlandığı takdirde sorunun çözüme kavuşturulabileceğine inanmaktayım.

Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetleyen, anayasa değişikliklerini sadece şekil yönünden inceleme ve denetime tabi tutan; Cumhurbaşkanı'nı, Bakanlar Kurulu üyelerini, yüksek mahkemelerin Başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet başsavcıvekilini, Hakimler ve Sav-

cılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyle yargılayan; ayrıca, siyasi partilerin kapatılmalarıyla ilgili davalara bakan, siyasi partilerin mali denetimini yapan ve Anayasa ile verilen öteki önemli görevleri yerine getiren Anayasa Mahkemesinin işlevi, işleyişi, kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlayan geniş kapsamlı etkisi değerlendirilmek suretiyle Anayasa'nın 146. maddesinin işlerliğini engelleyen soruna acil ve kalıcı çözümler üretilmesinin, Türk adaletinin öğünç kaynağı olan adli, idari, askerî, mali yargı camiasını, tüm Yüksek Mahkemelerimizin çok değerli Başkanlarını, başsavcılarını ve üyelerini de hoşnut edeceğine gönülden inanıyorum.

3- Anayasa Mahkemesinin kuruluşunda yer alan ve Anayasa'nın 146. maddesinde belirlenen kaynaklardan gelerek asıl üyelerden mazereti olanların yerine, kıdem esasına göre toplantı ve görüşmelere katılabilen yedek üyeler yönünden bu güne kadar söylenip yazılanlara ekleyecek fazlaca sözümüz yoktur. Bununla birlikte, aynı kaynaklardan, aynı kurallara bağlı olarak, aynı yöntemlerle seçilen, özlük hakları ve kıdem açısından aynı statüde bulunan Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında asıl ve yedek üye ayırımı yapılmasının hizmetle ilgili, hizmetin özellik ve niteliklerinden kaynaklanan pratik bir yararı bulunmadığını; tersine, hukuken geçerli bir anlam ve amacı bulunmayan 29 yıllık uygulamanın sürdürülmesinden vazgeçilmesi hâlinde, daha sağlıklı çalışmalar yapılacağını ve daha nitelikli hizmetler üretileceğini Anayasa Mahkemesi'nde 14 yıla yaklaşan hizmet kıdemime ve deneyimlerime dayanarak rahatlıkla yineleyebilirim.

4- Anayasa Mahkemesinde raportör olarak gerçekten çok başarılı hizmetler üreten, Yüksek Mahkeme'nin çok boyutlu çalışmalarına olumlu katkılarıyla sürekli destek veren değerli raportörlerimizin Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelikleri için yapılacak seçimlerde, üstlendikleri ağır sorumluluk ve başarı düzeyleri gözönünde tutularak gereğince değerlendirilmeleri, değişik bir hizmet ortamında çok değişik ve ağır koşullar altında feragatla çalışmalarının gerçekten hak edilmiş ödülü olacaktır.

Anayasa Mahkemesinde uzun yıllar çalışmış, kıdem ve deneyim kazanmış raportörlerimiz arasından, örneğin Anayasa Mahkemesince belirlenecek üç adaydan birine Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilme olanağı tanınması da hem raportörlük görevinin çekiciliğini artıracak, hem de hizmette kalitenin yükselmesine olanak sağlayacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kısaca değinmek istediğim bir başka konu da, Avrupa anayasa mahkemeleri ve benzer görevleri üstlenen öteki denetim kurumları arasında temas ve deneyim değişimi sağlamaya, ortak adalet idealini gerçekleştirmeye, demokratikleşme sürecini kısaltma, insan hak ve özgürlüklerini koruma yaklaşımlarını etkinleştirmeye yönelik çalışmalar yapan, bu amaçlarla üç yılda bir toplanan ve birincisi 17-20 Ekim 1972 tarihlerinde Yugoslavya'nın Dubrovnik kentinde yapılan Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansının sekizincisinin 7-10 Mayıs 1990 talihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiş bulunmasıdır.

8 kurucu, 18 gözlemci mahkeme ve kurum'un çağrılı olduğu ve çağrılı ülkelerin hemen tümünün kalabalık delegasyonlarla katıldığı VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansının, organizasyonu ve gündemindeki konular üzerindeki bilimsel tartışmalar yönünden eriştiği başarı ve Avrupa Anayasa yargısının amaçladığı bütünleşme çabaları doğrultusunda sağladığı yarar, tüm değerli konuklarımızın içtenlikle ve övgüyle dile getirdikleri gerçekten öğünülecek bir nitelik kazanmıştır.

Öte yandan Dünya Hukukçular Birliği tarafından düzenlenen ve on dördüncüsü 22-27 Nisan 1990 tarihlerinde Pekin'de yapılan hukuk yoluyla barış ve ekonomik kalkınma konularının derinliğine tartışıldığı Konferans'ta yedi ülke başyargıcından oluşan ve geleneksel olarak uluslararası çok önemli bir konuda davacı ve davalı ülkeler avukatları huzurunda temsili yargılama yapan temsili mahkemede yedi üyeden biri olarak görevlendirildiğimizi ve Konferans sonunda Dünya Hukukçular Birliğine Onur Başkanı olarak seçildiğimizi belirtmekten de kıvanç duymaktayım.

Konuşmamı bitirirken geçtiğimiz dönemde, yaş sınırına ulaşmış bulunmaları nedeniyle emekliye ayrılan Anayasa Mahkemesi üyeleri, değerli meslektaşlarımız Sayın Muammer TURAN, Sayın Mehmet ÇINARLI ve Sayın Lemi ÖZATAKAN'a övünçle anımsayacağımız başarılı ve çok yararlı hizmetlerinden dolayı teşekkürler ediyor, kendilerine bundan sonraki yaşamlarında da, tüm aile bireyleriyle birlikte sağlık, esenlik ve mutluluk içinde çok uzun ömürler diliyorum.

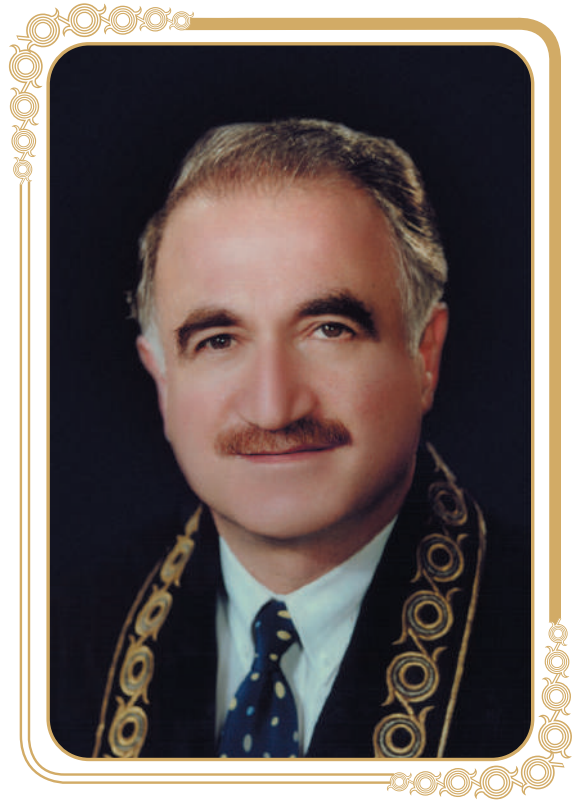
Yüce Mahkemede görev yapmış, unutulmaz hizmetler sergilemiş çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara sağlıklar, esenlikler, ebediyete intikal etmiş bulunanlara ise Tanrı'dan rahmet dilemekteyim.

Olabildiğince kısa konuşmayı amaçladığım halde başaramayışımı anlayış ve hoşgörüyle karşıladığınız ve beni sabırla dinlediğiniz için şükranlarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesinin aslî fonksiyonunu oluşturan Anayasa'ya uygunluğun yargısal denetimi görevini ve Anayasa ile verilen öteki önemli görevleri yerine getirirken Atatürk ilke ve inkılâplarının ışığında, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini pekiştirme amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı koruma yükümlülüğümüzün de andımızın ve bilinçli olarak üstlendiğimiz sorumluluklarımızın vazgeçilmez gereği olduğunu bir kez daha vurgulayarak derin saygılarımı içtenlikle yineliyorum.

Teşekkürler ederim.

Yekta Güngör ÖZDEN

1932'de Tokat'ın Niksar ilçesinde doğan Özden, 1956'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. 1956 yılındı stajyer olarak katıldığı Ankara Barosunda değişik görevlerden sonra 1965-1966'da genel sekreterlik, 1972-1974'de başkanlık, bu arada 13 yıl ortaokul öğretmenliği yapmış ve yüksekokul öğretim görevlisi olarak ders vermiştir.

11/1/1979'da Cumhuriyet Senatosunca Anayasa Mahkemesi asıl üyeliğine seçilinceye değin avukatlık çalışmalarını bağımsız biçimde sürdürmüştür. Türkiye Barolar Birliğinin kuruluş çalışmalarına katılan Özden, Türk Hukukçular Birliği kurucu genel başkanlığı görevini yürütmüştür.

2/3/1988'de Anayasa Mahkemesi başkanvekilliğine, 8/5/1991'de Anayasa Mahkemesi başkanlığına 1. kez, 25/5/1995'de de 2. kez seçilmiştir. 31/12/1997'de emekli olmuştur.

30. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanı Vekili

Sayın Başbakan,

Sayın Konuklar,

Değerli Meslektaşlarım,

Özellik taşıyan işlevleri nedeniyle Türk yargısında özgün bir yeri bulunan ve kuruluşu hukuk yaşamımızda bir dönüm noktası sayılan Anayasa Mahkemesinin 30. yıldönümünü, çağrılımız dost ülkeler, Almanya Avusturya, Çekoslovakya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsviçre, İtalya, Kanada, Güney Kore, KKTC., Macaristan, Mısır, Pakistan, Polonya, Portekiz'in ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Başkanvekili'nin yüksek yargı organları ilgililerinin onur verdikleri bu törenle, sizlerle birlikte kutlamaktan duyduğumuz mutluluk büyüktür.

Anayasa Mahkemesi, çağdaş hukuk devletinin tüm nitelikleriyle gerçekleşmesinde üzerine düşen sorumluluğun bilincinde olarak yükümlülüklerini özenle yerine getirmektedir. Anayasa'ya uygunluk denetimini, insan haklarını, hukukun evrensel kurallarını gözeterek, Anayasa'yı çağdaş yorumla yeni, güncel ve etkin kılarak sürdürmüş; hukukun üstünlüğü ilkesinin yaşama geçmesinde öncülük yapmıştır. Kendini hukukla sınırlayan, anlayışlı, hoşgörülü

ve adaletli yaklaşımı yücelik bilen, disiplini yakınma değil mutluluk duyuran, yargı denetimini, çoğulcu-katılımcı, kurallar ve kurumlar düzeni olan demokrasiyle özdeşleştiren devlet anlayışını güçlendiren kararlarıyla geleceğimize olumlu katkıda bulunmaktan kıvanç duyarak çalışmaktadır. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın kurucu üyelerinden birisi olarak üzerine düşenleri aksatmadan gerçekleştirdiği gibi dost ülkelerin yüksek yargı organları ve uluslararası hukuk kuruluşlarıyla ilişkilerini düzenli biçimde yürütmektedir. Örnek kararlarıyla Anayasa yargısı konusunda yetkin ve uzman kuruluş kimliğiyle, Türk hukukunun ve demokrasisinin dayanaklarından biri olarak demokratik işlevini başarmaktadır.

Pozitif hukukun niteliği, giderek değişmektedir. İnsan hakları gibi üst ilkelere dayanarak, kurallaşıp kurumlaşarak yaşama geçtikçe değeri artacaktır. Artık "çoğunluk böyle istiyor" gerekçesi de eskimiştir. İnsan haklarından türetilecek kurallar insanlığın gerçek aydınlığını sağlayacak, barış ve mutluluğu sürekli kılacaktır. Bu bağlamda hukuk-adalet çatışmasının doğmasını önlemek öncelik taşımaktadır. Her gün eskiyen ve yetersiz kalan kuralların ilerici yorumlarla yeterli duruma dönüştürülmesi gerekir.

Hukuksal güvence, yargının en anlamlı ve değerli sunuşudur. Yargı denetimi, demokratik devletin gerçek gücü ve dayanağıdır. İnsan hak ve özgürlükleri, yaşama hukukla yansımakta ve en sağlıklı güvenceyi oluşturmaktadır. Hukuk düşünüp hukuk yapan, soluklu ve yaratıcı hukukçularla genişleyecek ufuklar, tüm insanlığın iklimidir. Anayasa Mahkemesi yorumları, tanımları, öngördüğü gerekler ve koşullarla demokrasi, hukuk devleti, insan hak ve özgürlükleriyle laklik ve öbür hukuksal konularda ülkemizin yüzünü ağartan, Cumhuriyet'imizin niteliklerini değerlendirip güçlendiren, hukuk çevrelerinde övgüyle karşılanan birçok karar almıştır. Hukuk devleti; her istediğini yapamayan, tüm işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğu koşul sayılan, bağımsız yargı denetimine açık, adaletli bir düzeni koruyup güçlendirerek toplumsal barışı, sağlık ve güvenlik içinde yaşatmayı amaçlayan bir insan ve hukuk kurumudur. İnsan hak ve özgürlüklerinin tüm olanaklarını sağlamanın varlık

nedenimiz olduğunu yineleyip vurgulayan Mahkememiz, çalışmalarını hızlandırmış; karar verme sürecini kısaltmıştır. Öğreti ve uygulamayı izleyerek en güncel sonuçlara ulaşmak istemektedir. İnsan onurunu hukuk yoluyla tanımak istemenin güvencesini simgeleyen Anayasa Mahkemesi, adalete ters düşen kuralların uygulanmasını önleyerek siyasal kimliği olan yasa koyucuyu adalet ve insan hakları gerekleriyle sınırlarken bu yönden yaptığı siyaset dışı hukuksal denetimiyle egemenliğin iktidarda bulunanların değil ulusun olduğu gerçeğini doğrulamaktadır.

Bu işlevini yerine getirirken, hukukun varoluş amacına uygun biçimde yani adalete ve insan haklarına uygun oluşmasına yeni normlar getirerek katkıda bulunmaktadır. Böylece kararlarıyla hem hukuku geliştirmekte hem de hukukçuların ve hukukla ilgili herkesin ahlaksal ve hukuksal eğitimine yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda anayasal demokratik düzenin kimi dayanaklarının önemini bir kez daha vurgulamak yararlı olacaktır.

LAİKLİK:

Sonsuza değin yaşatacağımız Cumhuriyetin anayasal niteliklerinden laiklik, Türk devriminin ve Atatürk ilkelerinin en özgün olanıdır. Ümmetten ulus düzeyine geçişte kişilik kazanan birey, toplumun temel ögesidir. Hak ve özgürlükleriyle saygın bir varlık olan insanı en yüce değer bilen ve onurunu üstün tutan anlayış, çağdaş hukuk devletinin özüdür. Özgürlüğün ruhu, anlamı ve amacı insanın yüceliğine dayanır. Hukukun üstünlüğü de bundan kaynaklanmaktadır. Devlet en yüce değeri temsil etse de temsil ettiği insandan yüce değildir. Devlet, yurttaşlarının her alanda özgürlüğünü sağlamakla yükümlüdür. Din ve vicdan özgürlüğü bunların başında gelir. Türkiye'de bu konuda hiçbir sınır yoktur. Kamu düzenini bozucu eylem biçimine dönüşmedikçe devletin gözetim ve denetim işlevi de söz konusu değildir. Değişik tanımları yapılan, uygulama biçimi ülke koşullarına göre değişen laiklik, başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin güvencesi; bağımsızlık, egemenlik ve eşitliğin kaynağıdır. Devlet yönetiminde ve toplum yaşamında din kurallarının değil hukuk ku-

rallarının geçerli olması, bilim ve usun öncülüğünde demokratik yapılanmanın gerçekleşmesidir. Eğitim ve öğretimde, ailede, hukukta ikiliğin kaldırılması, devletin dinler karşısında yansızlığıdır. Laikliğin din karşıtlığı olarak nitelendirilmesi de yanlıştır. Başkalarını asla ilgilendirmeyen özel alanların başında "inanç" gelir. Bu nedenle kimse, başkasının inancına ya da inançsızlığına karışamaz. Asla zor kullanamaz. Yönetimde ya da yargıda Anayasa ve yasalar savsaklanıp dinsel kurallara göre işlem yapılamaz, karar alınamaz. Demokrasi, kendisini dinle değil us ve bilim gerekleriyle sınırlayan insani düzen olduğundan herkesin inancı kendi yüreğinde ve kafasındaki saygın yerinde, iç dünyasını aydınlatacaktır. Demokrasinin ereği, dogmatizmden uzak, baskıdan arınmış, toplum yaşamını us ve bilimle güçlendirerek sürdürmektir. Devletin yüksek öğretim kurumlarında öğrencilerin hangi din, mezhep, tarikat ya da kökenden olduğunu gösteren belirtilerin kullanılması, çekicilik ya da iticilikte baskılara yol açabileceğinden çağdaş eğitim ve öğretim için zorunlu koşul olan dostça ve kardeşçe ortam yıkılabilir. Laiklik, yönetime bir dinin egemen olup baskı kurmasını önler. Anayasa Mahkemesinin bu konudaki kararlarında dayanılan Anayasa kuralları, insan hakları ve özgürlükler hakkında herkese ışık tutmaktadır. Yüce Atatürk'ün büyük bir seziş ve erişilmez anlayışla benimseyip uyguladığı laiklik ilkesini, olmadık bahaneler ve ödünlerle kıyısından köşesinden çekiştirerek yıkmaya uğraşmak, bizi us ve bilim yolundan, insan hakları dayanağından ve çağdaş toplum niteliğinden yoksun kılacak en ağır yanılgıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarının herkesi bağladığını gözardı ederek, anlamaz ve önemsemez görünerek bildiğini okumak davranışı da Anayasa'yı çiğnemektir. Bu tutumun değişik çevrelerde kimilerince karşıtlık ve direniş biçiminde sürdürülmesi, hukuk devletine yönelik saldırının boyutunu, tehlikenin büyüklüğünü anlatır. Unutulmamalıdır ki Anayasa'yı yorumlamakla yetkili tek organ Anayasa Mahkemesinin açıklamalarına ve değerlendirmelerine göre Anayasa'ya anlam verilir ve karar değişinceye kadar nasıl yorumlanıyorsa Anayasa öyle anlaşılır, öyle uygulanır. Laiklik ilkesinin yıkılmasına asla katlanılamaz ve göz yumulamaz. Anayasa değişmedikçe bu konudaki Anayasa Mahkemesi kararı dışına çıkılamaz. İnsanın tam bir öz-

gürlük ve bağımsızlıkla kendi dünyasını kendisinin düzenlemesi, gücü ölçüsünde doğaya egemen olması, adaleti hukukta arayıp bulması, yaptırımları hukukun belirlemesidir. Çağdaşlık ve hukuk sorunu olarak güncel bir konudur. Laik devlet anlayışı, hukuk dışı kaynaklı adalet ülküsüyle bağdaşamaz. Laiklik devletin, yurttaşlarına dinlerine göre yaklaşımını önleyen, eşit davranmasını, özellikle kadın-erkek eşitliğini gerçekleştiren bir çağdaşlık ve uygarlık kurumudur. Değerini bilmemiz gereken bir insanlık ortamıdır.

DEVLET, ÜLKE, ULUS:

Hukuksuz devlet, devletsiz hukuk olamaz. Bu olguyu yaşama geçiren uygar anlayış varlığımızın dayanağını, toplumsal yaşamın çağdaş yapısını somutlaştırır. Hukuksal tanımıyla ülkeyi ve ulusu kapsayan devletin korunması her yurttaşın başta gelen görevidir. Devleti ortadan kaldırmak, karanlık ve kargaşa yaratarak ulusal yaşamı kesintiye uğratmak hoşgörüyle karşılanamaz. Bağımsızlıkla özgürlük ve egemenlik birbirinden ayrılması olanaksız varlık ögeleri olup ancak devletle, ülkeyle ve ulusla anlam ve değer taşırlar. Lozan Barış Antlaşması'yla kesinlik kazanan sınırlarıyla Türkiye bölünmez bir bütündür. Ülkemiz, bin yıldan beri birlikte yaşayan, büyük çoğunluğu dili, dini aynı, değişik kökenli yurttaşların vatanıdır. Hangi kökenden olursa olsun hiçbir yurttaşımıza öbüründen ayrı işlem yapılmamakta, demokrasinin olanakları hiç kimseden kaçırılmamaktadır. Her yurttaşa her yol, her kapı açıktır. Kimi dış destekli ülke tümlüğünü ve ulusal birliği bölücü girişimlerin benimsenebilir, haklı hiçbir nedeni yoktur. Kendi yurttaşlarını çocuk, genç-yaşlı, kadın-erkek, sivil-asker gözetmeden öldürenleri durdurmak ve yakalayıp yargıya teslim etmek için hukuksal önlem ve yöntemleri saldırı gibi gösterenlere inanılmamalıdır. Esirgenen bir hak, ulus içinde ayrı uygulamaya bağlı topluluk yoktur ki yaklaşım, anlaşma, yeniden yapılanma söz konusu edilsin. Devletin tekliğini tartışmak ve devleti paylaşmak düşünülemez. Devlet, yurttaşlarındır. Her yurttaşın her zaman karşılaşabileceği kimi olumsuz-aykırı işlemlere, kimi yoksunluklara, doğanın ve ekonominin koşullarına, çelişkilere karşın Türkiye, demokratik düzeni benimsemiş özgüllükler ülkesidir. Eğer bu durumlar başka

ülkelerde de olmasa idi oralarda da yargı organları, yüksek mahkemeler, anayasal denetim kurumları bulunmazdı. Yakınma ve dava konusu olaylar her yerde olabilir. Bir haksızlık varsa giderilmesini istemeden, hak arama yollarını izlemeden, saldırı ve savaşla devleti yıkmak, yapay azınlık savıyla ulusu bölmek bağışlanamaz. Silahlı başkaldırı ya da ayaklanmayı gerektirecek hiçbir durum söz konusu değildir. Ülkede Müslüman azınlık yoktur, zorla da azınlık yaratılamaz. Bu konuda devlete yönelik tüm suçlamalar gerçek dışıdır. Yurttaşlar sınıflara ayrılarak, yapay azınlıklar yaratılarak kimi haklardan yoksun kılınamaz, koşullara bağlanamaz. Hakları kullanmada, özgürlüklerden yararlanmada sınır getirilen yerde eşitlik olamaz.

Anayasa Mahkemesinin 16/7/1991 gününde oybirliğiyle aldığı, siyasal parti kapatmaya ilişkin Esas 1990/1, Karar 1991/1 sayılı kararından şu bölümü bir kez daha bilgilerinize sunuyorum:

"Kimi siyasal nedenlerle dış etkenlerden kaynaklanan, kimi varsayım, yorum ve bahanelere dayanan, insan hakları ve özgürlük savlarıyla yoğunlaştırılan sakıncalı amaçlara geçerlik tanınamaz. Devlet 'TEK'dir, ülke 'TÜM'dür, ulus 'BİR'dir. Ulusal birlik, devleti kuran, ulusu oluşturan toplulukların ya da bireylerin etnik kökeni ne olursa olsun, yurttaşlık kurumu içinde ayrımsız birlikteliklerriyle gerçekleşir. Anayasa'da ve yasalarda yurttaşlar arasında ayrımı öngören hiçbir kural bulunmadığı gibi kimsenin soy kökeninin yadsınması ya da kabul edilebilecek yeni bir savı da yoktur. Lozan Barış Antlaşmasıyla 18 Ekim 1925 günlü 'Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Dostluk Antlaşması'nda sayılanlar dışında Türkiye'de "azınlık" ya da "ulusal azınlık" bulunmamaktadır. Diğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk ulusu dışında düşünülmeyecekleri devlet bütünlüğü içinde anlatılmıştır. 21 Kasım 1990 günlü Paris Şartı'nın bağlayıcılığı ve bu Şart'ta Kürt kökenli yurttaşların azınlık sayılmasını gerektiren bir kural yoktur. Ulusal ve tekil devlet, etnik ayrılıklarla tartışılmaz. Herkesin, her zaman karşılaşabileceği ve giderilerek hukuk devletinde karşılığı istenebilecek aykırılık, çelişki, haksızlık ve yanlışlıklar insan hakla-

rı alanında sömürü nedeni yapılarak, gerçekler saptırılıp çarpıtılarak üstü kapalı biçimde, ayrı ulus yoluyla ayrı devlet amaçlanamaz. Tartışılamaz kavramlar ve değerlerle ödün verilmesi olanaksız ilke ve niteliklerin kaynağı Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin de taraf olduğu yeni bir Avrupa için Paris Yasası, ırkçılığı, etnik düşmanlığı ve terörizmi kınamış ve "Güvenlik" ve "Ek-1" bölümlerinde de açık olarak ülke bütünlüğü ve demokratik düzeni yıkmayı amaçlayan hareketlere girişen kişi, grup ve örgütlere karşı koruma ve kollama sorumluluğunu milletlerarası bir çağrı olarak kabul etmiştir." Anayasa Mahkemesinin etnik kimliklerin yadsınamayacağı, ancak ulus birliğinin bölünemeyeceğine ilişkin bu kararını ön yargı koşullanma, özel amaç ya da anlamadan eleştirilere tarih ve ulus kavramı en iyi yanıttır. Anayasa Mahkemesi program ya da protokollara göre değil Anayasa kurallarına göre karar verir.

Yurttaşlar arasında hiçbir ayrıma yer vermeyen anayasal düzeni güçlendirmek, çağdaş yorumlarla hukukun üstünlüğünü özenle ve duyarlıkla gerçekleştirip siyasal iktidarları Anayasa ve evrensel hukuk kuralları sınırında tutmak, hakları ve özgürlükleri korumak, mutluluk ve barışla uygarlığın ürünlerinden yararlandırmayı sağlamak görevimizi hiçbir durumda ve koşulda savsaklayamayız. Türkiye Cumhuriyeti devletinde birden fazla ulus yoktur. Değişik kökenli bireylerin hepsi Türk yurttaşıdır. Tarihsel bir gerçek olan "Türk ulusu" olgusu yerine ırkçılığa dayanan ayrılıklar ve "Türk vatandaşlığı" niteliğini değiştiren savlara geçerlik tanınamaz. Birlikte yaşanan, savaşarak birlikte korunan ülkenin her yeri her yurttaşındır. Tarihsel ve bilimsel hiçbir temeli olmayan, değişik kökenlerin özelliğiyle dokunmuş kültür birliğini de yadsıyan görüşlere, birbiriyle birçok yönden ve hiçbir zorlama, eritme, ezme olmadan kendiliğinden tek beden gibi kaynaşmış insanları ayırma çabalarına destek verilemez. İnsan haklarına sığınarak insanlara saldırılamaz ve insanlık suçları işlenemez. Terör halka eziyet ve zulümdür. Yıldırmadan öldürmeye, şiddetten nefrete, aldatmadan saptırmaya, beyaz zehire değin kullandığı en soysuz araçlarla en ağır insanlık suçudur, değerler düşmanıdır. Ortamı, bunalım, kargaşa, yangın ve yıkımdır. Bunların demokrasiyle hiçbir ilgisi yoktur. Yanlış anlaşılabilecek söz, yazı ve eylemden kaçınmak gereğine önemle de-

ğiniyorum. Bu konuda kimsenin ayrıcalığı yoktur. Terörü geçerli bir araç ya da yöntem saymak, terör örgütlerini hükûmetlerle bir tutmak olanaksızdır. Tüm hukuk dışı olayları, öldürmeleri kınıyorum. Teröristlerden yana çıkarak ya da başka biçimde, teröre özendirici davranışlardan, konuşma ve yazılardan kaçınmak gerekir. Bu konuda aileleri, gençleri ve tüm ilgilileri özen göstermeye çağırıyorum.

Yineliyorum:

Türkiye'de yurttaşlar arasında hiçbir ayrım yoktur. Her yurttaş, her göreve gelebilir. Memur, subay, yargıç, milletvekili, cumhurbaşkanı da olabilir. Etnik kökeni ne olursa olsun devletin bireylere ve bireylerin birbirine karşı tutumu insanlık gereklerine dayanır. Her yer hepimizindir. Kimi dış örnekler gibi bölünmeyi gerektiren sınır-toprak, nüfus, dil, din ayrılıkları, bölge özgürlüğü yoktur. Kimsenin devleti yıkılmamış, toprağı elinden alınmamış, bayrağı indirilmemiştir. Bin yıldır oturulan, birlikte yaşanan bu ülkede kimse asimile edilmemiş, horlanmamış, dışlanmamıştır. Bireyleri arasında yasal ve özel hiçbir ayrım güdülmediği tarihsel örnekleriyle kanıtlanmış, toplumsal birlikteliği Türk ulusu adıyla güçlenmiş Türkiye Cumhuriyeti'nin içtenliği, azınlıklara uygar yaklaşımıyla doğrulanmaktadır. Ülkenin kimi yerlerinde, özellikle İstanbul'daki azınlıkların durumu bunu açıklamaktadır. Demokratik haklar herkes içindir. Kimseden etnik özelliği nedeniyle esirgenen bir hak ve özgürlük yoktur. Kimi aykırılık ve çelişkiler her yerde, her zaman olabilir. Bunlar giderek düzeltilirken bu amaçla silaha sarılmak savunulamaz. Yurttaşlarını öldürerek hak aramak, insan haklarının neresine sığar ve nasıl bu yolla demokratik haklar sağlanır? Demokratik haklar, demokratik yöntemlerle aranır ve elde edilir. Masum insanlara soykırım niteliğinde saldırıyı önlemek görevini yerine getirenleri öldürmek, devlet araçlarını yok etmek, devletin bayrağını indirip binalarını yıkmak, her tür ateşli silahı kullanmak suçlarını işleyenleri yakalayıp cezalandırmak, devlet olmanın gereğidir. Saldırının içten ya da dıştan gelmesi hukuk karşısında hiçbir şey değiştirmez. Adı konulmamış savaş iç ve dış destekli oldukça, demokratik özgürlüklerin sınırı aşılıp haklar kötüye kul-

lanıldıkça,önlem alınması zorunludur. Devlet halkına ateş açmaz ve saldırmaz. Silahlı ayaklanmayla devlete karşı savaş yolu seçilirse bastırmak, karşılık vermek devletin en doğal hakkı, hatta ilk görevidir. Devleti yalanlarla suçlayıp sahiplerini pişman edip utandıracak dış desteklerle ayrı devlet amacı gerçekleştirilemez. Başka ülkelerde bu tür olaylarda neler yapıldığını biliyoruz. Kendini korumayan devlet, devlet değildir. Ayrı konumlarda yurttaşlar yok ki "kardeşliğin sağlanması" istensin. Herkes zaten kardeş, arkadaş, hemşehri ve yurttaştır. Ulusu silahla ayırma, çabasını haklı bulmanın mantıkla da ilgisi yoktur. Terör örgütüyle devleti bir tutmanın anlamsızlığı açıktır. Silah ticaretinin bilinen boyutları, kaynak ve depoları, kullanma amaç ve biçimleri bu konuda içtenlikli davranmayı gerektirir. Terör değil demokrasi destekleniyorsa çıkar değil insanlık gözetilmelidir. Dostluk, komşuluk, birliktelik gibi değerli ilişkiler kısa vadeli çıkarlara, bu yolda da teröre feda edilemez. Açlığa, yoksulluklara, hastalıklara, haksızlıklara, her türlü sömürüye, iç ve dış baskılara, teröre ve savaşa karşı birleşip hukuku üstün tutamazsak insanlığa borcumuzu ödeyemez, insan olmanın onurunu taşıyamayız. Terör örgütlerinin yaptığı kıyımlara, neden olduğu zararlara karşı çıkmadan terörle savaşanlara güçlük çıkarmak ağır bir çelişkidir. Terörle demokrasi, demokrasiyle terör bağdaşamaz. Demokrasinin onurunu korumak insanlığın onurudur.

Kimi aydınların, kimi yazarların, kimi baskı grubu yöneticisinin susarak ya da kendilerine özgü ama hukuksallıktan uzak demokrasi ve insan hakları değerlendirmeleriyle varlığımıza yönelik eylemleri kışkırtma ve sakıncalı girişimlere özendirme nitelikli tutumları düşündürücüdür. Anayasa'nın bireyden sonra koruduğu değerlerin başında devlet gelir. Ulusal ve uluslararası hukuk kurallarının karşı olduğu ve her zaman karşı olacağı bölücülük ve terörü kınayıp Anayasa'nın ilk üç maddesinin kaldırılmasını isteyen, yurttaşlarını korumak görevini yerine getiren devleti art niyetle suçlayan kuruluş ve kişiler iyi düşünmelidir. Devlet haksızlık yaptığında ona karşı da yargı yolu açıktır. Demokrasi, siyasal oyunlara emperyalist tutkulara kıydırılamaz. İnsan boyutunu gözardı eden, yadsıyan hiçbir eylem ve oluşum, geçerli ve değerli sayılamaz. Devletin yıkılmasıyla şeriat devleti ya da totaliter bir devlet kurma olanağı

bulacakları hayaline kapılanlar uyarılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti giderek yükselen bir hukuk devleti ve dünya uluslar ailesinin onurlu bir üyesi olarak sonsuza değin yaşayacaktır.

DIŞ İLİŞKİLER VE DOSTLUKLAR:

Hiç bir devletin içişlerine karışmayan, hiçbir ülkenin toprağında gözü olmayan, Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış." özdeyişini ilke bilip içtenlikle izleyen Türkiye Cumhuriyeti, dostlarının ve komşularının da aynı anlayış ve tutumu göstereceklerine inanmak istemektedir. Avrupa Topluluğu'nun gelişme yöntemini saptamak üzere Haziran ayında Lizbon'da yapılacak toplantıda, yöneltici ve özel amaçlı propagandaların etkisinde kalınmayacağını, köktendinci akımlarla nükleer silahların yayılma olasılıklarına karşı barışın güçlü kalesi olan Türkiye'nin layık olduğu tam üyelik yolunda ikinci öncelikli ülke işlemi göreceğini umuyoruz. Türkiye, Avrupa'nın bir parçasıdır. Kaldı ki ortak değerlerle insanlık ve dünya birer bütündür.

Savaş, hastalık, açlık, işkence, baskı, terör ve insan hakları ile demokrasiye aykırı uygulamalar, tüm teknolojik gelişmelere ve iletişim ağının dünyayı giderek küçültmesine karşın insanlığın karşısındaki başlıca ulusal ve uluslararası tehlikelerdir. Yapay sorunlar, us ve bilim dışı savlarla dostluğa ve komşuluğa aykırı girişimler, insanlığa zarar verici davranışlardır. Uluslararası ilişkilere gösterilecek özen, öncelikle kendi uluslarımızın geleceği yönünden yararlıdır. Daha güçlü görünmek amacıyla iç politika nedeniyle dış politika gösterilerine girmek, aşırı milliyetçilik akımlarını ya da kendi çıkarı için başka ülkelerdeki karışıklıkları destekleyip kışkırtmak sorunların artmasından, ateşin genişlemesinden başka sonuç getirmez. Çevresi karanlık ülke de aydınlık olamaz, karanlık olanın çevresi de... Hukukun birleştirici niteliği hukukçuların sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Yalnız kendimiz, ülkemiz için değil her ülke ve insanlık için de yükümlülüklerimiz vardır. Bunları konuşup tartışmak politika yapmak değil insanlığa hizmet etmektir. Hukukun başlıca görevi de budur. Hukuktaki birlikteliğin dünyanın her yerinde açlık, savaş, hastalık, baskı ve korkuya karşı insan-

lar için umut olarak yansıtılmasına çalışmak zorundayız. Kavramlarda birlik sağlamak bu doğrultuda en önemli aşamadır.

Dinsel, etnik ya da başka bir nedene bağlanan ayrımı çağdaş yaşam, uygar dünya için sakıncalı buluyor; dostluk ve barışı güven ve erdem kaynağı biliyoruz. Dünyanın neresinde olursa olsun insana yönelik saldırı ve haksızlıkları, tüm insanlığa karşı işlenmiş suç sayıyoruz. Bu bağlamda soykırım nitelik ve düzeyindeki durumlar için, ilk kez yurt dışındaki kuruluşlara çağrıda bulunarak yalnızca kınama biçiminde açıklanmasını beklediğimiz, ulusal yargı organlarının görev alanına girmeyen ve yansızlıklarını etkilemeyen ilginin esirgenmesi insan hakları konusundaki dayanışma yönünde düş kırıklığı yaratmıştır Siyasal oluşumların dışındaki uluslararası insanlık sorunlarında ortak duyarlık, hukukun erdemidir. İlettiğimiz sorunlara ilgi gösteren dost ülkelerin kuruluşlarına içten teşekkür ederiz. Anlaşmazlıkların silahla, savaşla değil barışla çözümlenmesini, birbirinin toprak bütünlüğüne saygı göstererek dostlukların güçlendirilmesini, demokrasinin erdemini herkesin tatmasını, baskı ve haksızlıklara karşı çıkmakta birleşerek insan hakları utkusunu kanıtlamanın ortak onurumuz ve yaşam borcumuz sayılmasını, tüm insanların sağlık ve mutlulukla en özgür biçimde yaşamasını diliyorum.

Türkiye'nin kimsenin toprağında gözü yoktur. Kendi toprağını da kimseye vermez. Türkiye yayılmacı değildir. Irkçılık ya da dincilik gütmez. Hukuk kaynağında, anlam ve amacında ayrılık olamaz. Dostluğun etkin aracı olan hukuku, bir insanlık öğretisi saymakta birleşelim. Bir araya gelmemiz için insan olmamız, aynı yönde çalışmamız için de hukukçu olmamız yeter. Renk, dil, din, soy ya da başka özellikler ayrılık nedeni olamaz. Bölgesel ya da ekonomik sorunlarla ayrılmayalım. Onları giderip dostça yaşamaya çalışalım. İnsanlık ölçüsü hepimizin her ülkede, her zaman ve her koşulda gözeteceğimiz, asla ayrım yapamayacağımız ve ödün veremeyeceğimiz evrensel bir ilkedir. Hukuk yaşama bakış biçimi, insanlığın barış ve mutluluk yöntemi, uygarlık ölçüsüdür. Bu özü, evrensel bilinç durumuna ve düzeyine getirerek güçlendirmeli hukuku her ulusu ve herkesi birleştiren etkinliğe kavuşturmalıyız. Giderek ar-

tan ilişkilerimiz, kuruluşlarımızın dayanışması, karar ve ilkelerimizi birbirimize ileterek ayrılıp birleştiğimiz yönleri saptamak, bilgi ve deneyimlerimizi karşılıklı yarara sunmak hukuksal ayrılıkları azaltacaktır.

Ülke ve ulus ayrımı gözetmeden, insanlığın önündeki sorunları hepimizin sorunu bilerek çözelim. Güvenlik, barış ve mutluluğu birliktelikle gerçekleştirip sonsuz kılabiliriz. Yönetimler değişir, ulusların dostluğu ilkedir. İnsanlık, dostluk ve meslektaşlık ilişkilerine büyük önem veriyoruz. Bu bağlar, geleceğe uzanan birer köprüdür.

KİMİ ANAYASAL DURUMLAR:

İnsan hakları evrensel bir ülküdür. Her durum ve koşulda, her zaman yaşanıp savunulmalı, hiçbir nedenle sınırlanmamalı ve özüne dokunulmamalıdır. İnsan haklarının çiğnenmesi bağışlanmaz bir suç kabul edilmedikçe bu konudaki yakınmaların arkası kesilmez. Hukukçuların, özellikle anayasa yargıçlarının bu konuda sorumlulukları büyüktür. Mahkememiz, insan haklarına dayanan, yollamalar yapan kararlar vermektedir. Yargıçların da uluslararası sözleşmelere daha çok özen göstermesi gerekir.

Önceki yıllarda izlenip saptanan Anayasa'ya aykırı düzenlemeler, işlemler, tutum ve davranışlarla bunların sakıncalarını belirtip eleştirmeyi yararlı bulmuyorum. Yinelenmeyecekleri umudu ve dileğiyle, özen gösterilmesinin hukuk devleti niteliği yönünden yararlı olacağına yürekten inandığım kimi hususları vurgulamakla yetineceğim:

* İptal edilen kuralların bir tür karşı çıkma ve direnme biçiminde aynı içerik ve nitelikte yeniden yürürlüğe konulmasından,

* İptal kararı gerekçesinin yayımlanmamasına dayanarak çok zorunlu olmadıkça Anayasa'ya aykırılığı saptanan kuralları uygulamaktan, bu arada özellikle iptal edilmiş yetki yasalarına dayanarak KHK'lar çıkarmaktan,

* Zorunlu, ivedili ve önemli durumlar dışında KHK'ya başvurmaktan, yasama yetkisinin devri niteliğindeki düzenlemelerden,

* "Dava açılmaz, açılıp iptal edilirse de karar yayımlanıncaya kadar uygular, yararlanırız." anlayışıyla aykırılığı belli kuralları yürürlüğe koymaktan, aykırılığı belirgin kuralların iptalini istemek üzere yargı yoluna başvurmayı kınamaktan,

* Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına aykırı, anayasa suçu oluşturacak eylem ve işlemlerden kaçınılmalıdır.

Kararlar, gerekçeleri ve sonuçlarıyla bir bütün olup tersine görüşlerin uygun bir yanı yoktur.

* Anayasa'nın yasalarla düzenlenmesini öngördüğü hususların, KHK'larla düzenleme yasağı dışında kalsalar bile, yasalarla düzenlenmesi yeğlenirse daha hukuksal davranılmış olur.

* 1982 Anayasası döneminde, Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca kararların yürürlüğe girmesinin ertelendiği durumların hemen hepsinde, hukuksal boşluğu doldurması için yasa koyucuya verilen sürede yeni düzenleme yapılmadığı, 28 yılı aşan gecikmeler olduğu gözetilerek konuya eğilmek gerekir.

* Anlamı, tanımı, içeriği yenilenen ulusal egemenliğin bağsız- koşulsuz ulusun olduğu, yasama organının egemenlik kapsamındaki yasama yetkisini, bağımsız mahkemelerin de yargılama yetkisini Ulus adına kullandıkları, geçerlik yönünden aralarında bir ayrılık bulunmadığı, "seçilmiş-atanmış" ayrımının erkler ayrılığı ilkesine, demokrasiye aykırı düştüğü unutulmamalıdır. Yasama organını her seçimde belirleyen ulusal istenç, yargı organının kuruluşunda ve temelinde, baştan sona geçerli biçimde vardır. Anayasa'nın yaptırım içermemesi nedeniyle ona aykırı davranmanın sakıncalı olmayacağı anlayışının hukuk içinde yeri yoktur. Anayasa kuralları ona saygılı olanları yücelten, onursal yaptırımı anlamında gömülü üstün belirlemelerdir.

* Yalnız Anayasa'ya uygun yasa değil evrensel ölçütlere, hukukun üstün kurallarına ve uluslararası sözleşmelere uygun Anayasa gerekir.

* Siyasal sistemimizin sosyal içeriği gözardı edilerek devletin bu alandaki çağdaş işlevi savsaklanamaz. Demokratik, laik ve sosyal

hukuk devleti ilkesini kimse çiğnememelidir. Hiç kimse hukukun ve Anayasa'nın üstünde ve dışında değildir. Herkesten andına bağlılık beklemek, ulusun hakkıdır. Demokrasiyi özümsemek, içimize sindirmek zorundayız. Seçimlerin ulusal istencin en demokratik biçimde belirlenme, yansıma ve somutlaşma yöntemi olduğu, çoğunluğun baskı aracı olmadığı unutulmamalıdır.

* Anayasa Mahkemesine, Anayasa'yı denetleme yetkisi verilmemiştir. Kimi kuralları yetersiz, yararsız ve yanlış bulunsa da değişinceye değin yürürlükteki kuralların en üst düzeyindeki Anayasa'ya uymak zorunluluğu kesindir. Bunu tartışmak doğru değildir.

* Anayasa Mahkemesi, işlevleri siyasal nitelikli olmakla birlikte her tür siyasal eğilim ve etkiye kapalı, bağımsız bir yargı organıdır. Kararlarını günlük kesitlere, kimi geçici olaylara ve siyasal oluşumlara göre değil Anayasa'ya göre vermekte, ilkeleri korumaktadır. Yeterli bilgiyi edinmeden, kişisel ya da başka nedenlerle eleştiriye kalkışmak, dedikodu, söylenti, yakıştırma, varsayım, siyasal ve dinsel amaçlarla yıpratmak kötülüktür. İlgililerin, özellikle devlet katlarında bulunanların bu tür sakıncalı tutumlardan kaçınmaları, kötü örnek durumuna düşmemeleri gerekir. Kimi üzücü olayları, gerçekleri saptırıp tutarsızlık ve çelişkileri gözden kaçırmak için ret kararı verilmişken, iptal kararı verilmiş gibi kusuru Anayasa Mahkemesi'ne yüklemek, ulusun güvencesi olan yüce Mahkemeyi yıpratmak asla doğru değildir. Yargıya saygı, onur ve erdemdir. Ne denilirse denilsin adaleti, onu esirgeyenler ve ona karşı olanlar için savunmaktan ayrılmayacağız. Anayasa Mahkemesi kimseyle uğraşmaz ve kimseyi uğraştırmaz. Aykırılığı önler, uygunluğu önerir ve hukuksallığa öncülük eder.

Bir öğreti sayılacak hukuku, disiplin olarak tanımak istemeyenler, çıkarlarına engel bulanlar ya da siyasal amaçlarına elverişli araç bildikleri sürece hukuka yandaş görünenler insan hakları bilincinden yoksundurlar. Demokrasi, kişisel egemenliklere, baskı yönetimlerine geçit vermez. Bu olgu hukukla sağlanır. Kişisel ve toplumsal duyarlığı yitirmedikçe demokrasinin çağdaş aşaması olan hukuk devleti varlığını sürdürür. Hak ve özgürlükler gibi tüm kurum ve kuruluşlar, onlara layık olanlar, onları benimseyip savunanlar için

vardır ve değer taşır. Hukuksuz kalmayı onursuz kalmakla bir tutmadıkça hukuktan yararlanamayız. Güçlü olunca hukuku unutanla güçsüz olunca hukuku hatırlayan arasında hiçbir fark yoktur. Muhtaç olmadığı zaman da saygı duyanların katkısı hukuku yüceltecektir.

Demokrasilerde yasama ve yürütmenin yargı çalışmalarına destek sağlamaları, öncelikle engelleri kaldırıp kararların yerine getirilmesine ağırlık vermeleri kendi geçerlikleri yönünden önemli bir göstergedir.

YENİ ANAYASA HAZIRLIKLARI:

"Ayrıntılı-ayrıntısız Anayasa", "dar-geniş Anayasa" ya da yalnızca "temel hakları içeren Anayasa" önerileri, gerçekleşme evresinde yanıtını bulacak, toplumun özlemi gözetilerek doyurucu değerlendirmeler sonunda umuyorum ki siyasal birliği ve düzeni güçlendiren toplumsal barışın kaynağı olan en çağdaş Anayasa edinilecektir. Anayasa Mahkemesi, öbür kuruluşlara saygılı tutumunu sürdürerek kendi alanıyla ilgili önerilerini zamanında bilgiye sunacaktır. Şimdiden değineceğim ana konular şunlardır:

* Anayasa'nın "Yargı" bölümündeki değişikliklerle yargı erki güçlendirilmeli, hak arama özgürlüğünün kutsallığına ve yargının onuruna yaraşır çağdaş düzenlemelerle daha kapsamlı, daha etkin denetim sağlanmalıdır. Yargı denetimi demokrasiyi arıtır ve aydınlatır. Tartışmaları, yakınmaları sona erdiren, belirlediği sonuçlar, gösterdiği yol ve yöntemlerle rejimi sağlıklı kılan, aykırılık ve çelişkileri gideren, kötülük, yolsuzluk ve haksızlıkları önleyen yargının tartışılmaz değerine uygun biçimde yapılanma ve düzenlenme zorunluluğu açıktır.

Çağdaş bir hukuk devletinde "erkler ayrılığı" ilkesinin temel koşulu, yargı erkinin bağımsızlığı kadar yasaların Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesidir. Anayasa Mahkemesini yasama organının üstünde, karşısında ya da altında göstermek yanlıştır. Yasama organının tamamlayıcısı durumundadır. Yasa koyucu yerine geçmeye asla özenmemekte, bu anlama gelecek görünümlerden kaçınmakta, iptalde doğan boşluklar için yasama organına

süre vermektedir. Hukuk devletinin simgesi olan Anayasa Mahkemesi yasama organının, dolayısıyla siyasal iktidarların geçerliğinin göstergesidir. Artık, "Anayasa'yı ihlal"den kaynaklanan "ihtilal" ve "Anayasa bunalımı-siyasal buhran" savları geçmemekte, hukuksal bir sorun olarak "Anayasa'ya aykırılık" durumu tartışılmaktadır. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu yenilenerek üyeler, üye veren kurumlarca doğrudan seçilmeli TBMM'ye de kontenjan ayrılarak yeni bir dağıtım yapılmalıdır. Kararlar verildikleri gün yürürlüğe girmelidir. Böylece 153. maddenin yazılışındaki çelişkinin neden olduğu sonuç bildirme de gereksiz kalır. Anayasa değişiklikleriyle yasaların biçim yönünden incelenmesindeki sınırlar kaldırılmalı, dava açma yetkisi tanınan kuruluşlar artırılmalıdır. Yasaların uluslararası sözleşmelere uygunluğu da denetlenmelidir. "Şikâyet" yolu kimi koşullarda benimsenmelidir.

Tüm adaletsizlikleri gidererek kamu düzenini güçlendiren yargının, "güvencelerin güvencesi" olduğu bir evrensel gerçektir. Anayasa'nın "Genel İlkeler", "Temel haklar ve ödevler"le, "Yasama" ve "Yürütme" bölümlerinde de çağa uygun değişiklikler aynı doğrultuda gerçekleştirilmelidir. Yasa koyucunun ön yargılardan, parti eğilimlerinden ve oy için ödünlerden uzak durarak en doyurucu ve kıvanç verici Anayasa'yı kazandıracağına inanıyoruz. Ulusal uzlaşma belgesi olan Anayasa, devlet gücünü uygar sınırlamanın, hak ve özgürlükleri güvenceye bağlamanın hukuksal yapıtıdır. Siyasal partilerin denetimi serbest kuruluş ilkesine uygun, genel ilkeler yönünden olmalı akçalı denetim daraltılıp azaltılarak Anayasa Mahkemesinin yalnızca yaptırım belirleyeceği bir düzen getirilmelidir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilere yapılan Hazine yardımlarının çok altındaki bütçesi, kendi hazırladığı biçimde doğrudan yasama organına sunulmalıdır. Bağımsızlıkla bağdaşmayan, olurla kullanma durumu, kaldırılmalıdır.

Yargı bağımsızlığını, yargıç güvencesini gölgeleyen oluşumlardan dönülmeli, hak arama özgürlüğünün önündeki engeller kaldırılmalı, adalet kolluğu, genel kolluk güçleriyle birleşen ve ayrılan yanları gerçekçi biçimde belirlenip yargı organına bağlı olarak kurulmalıdır.

Tüm yargıç, savcı ve adalet görevlileriyle yüksek yargı organları üyelerinin özlük hakları ve aylıkları işlevlerine göre düzenlenerek adaletsizlikler giderilmeli, yüksek yargı organlarında başkan-üye aylıklarında eşitlik sağlanmalıdır. Temelde Yüksek Mahkemelerin tüm konuları, kendi kuruluş yasalarında düzenlenmelidir.

Halkımız hızlı, doyurucu ve az giderli adalet istemektedir. Yargı kuruluşlarının yapıları, işlevleri, çalışma yöntemleri kuruluş ve yöntem yasalarıyla birlikte ivedi biçimde ele alınmalıdır. Yakınma ve söylentileri haksız çıkaran özenin yargının her katında gösterilmesi hepimizi gönendirir.

Ceza ve tutukevleri ile salıverilme sonrası yaşam, insana yakışır biçimde devletçe yüklenilmeli, yasalardaki antidemokratik kurallar mutlaka ayıklanmalıdır. Kuruluş Yasamız, Siyasal Partiler Yasası, Seçim Yasası öncelikle değiştirilmelidir.

Toplumun tüm kesimleri dinlenip öneriler değerlendirilirse sonuç daha iyi olur. Katılım, benimsenmeyi artırır. Memurlara sendika kurma hakkı açıklıkla verilmeli, gerekli yasa çıkarılmalıdır.

Demokratikleşme sürecinin olumlu, verimli biçimde sonuçlanacağı umudu demokrasiye inancı pekiştirecektir. Ulusumuza yaraşır, övünç duyuran, kalıcı bir Anayasa'ya kavuşmak amacında birleşiliyorsa gerekli birikimin varlığı gözetilerek kapsamlı ve etkin çalışmalar hızlandırılmalıdır. Ulusal egemenlik kavramındaki değişikliğe, çağdaş yapısına ve ulusal üstü hukuk kurallarıyla yargı kurumlarının benimsenmesine göre gerekli değişiklikler gerçekleştirilmelidir. Katıldığımız uluslararası organlardaki eşit konumumuz, sakınca varsa, her ülke için söz konusu olabileceğini göstermektedir. Uluslararası kuruluşların yetkisini kabul etmek egemenlikle çatışmaz.

YÜCE DİVAN:

Son zamanlarda, ulusun en sağlıklı güvence kurumlarından yargı organları arasında inan ve güven sarsıcı, dayanışmaya aykırı, gereksiz önerilerle başlatılmak istenen tartışmaya uzak duruyoruz. Bakanların görev nedeniyle işleyecekleri suçların karma yapısı, Anayasa Mahkemesinin bu tür değişik görünümlü suçların nitelik-

lerine uygun sivil- asker adli ve idari yargıyla Sayıştaydan, üniversiteden, yönetimden ve avukatlıktan gelen üyelerle çalışması, siyasal partilerin akçalı denetimleriyle ihtar ve kapatılma istemlerine bakması ve 30 yılda 6 kez Yüce Divan sıfatıyla çalışarak zengin bir deneyim edinmesi 1876 Kanuni Esasi'ye, 1924 Anayasası'ndaki Divan-ı Âli'ye Danıştaydan da üye alınması, 1961 Anayasası görüşmelerinde uzun tartışmalarla getirilen düzenlemenin genelde doğrulanması, Yüce Divan istemini yineleyen Yüksek Mahkemenin iş yükü ağırlığı, ara mahkemelerin kurulması gereksinimi ve önceki yaklaşımı gözardı edilerek ve öbür yüksek mahkemeler bir yana itilerek Anayasa'nın belirlemesiyle "En doğal yargıç" ilkesi durumundaki olguyu yadsıyan önerinin amacına ve niteliğinin ayrıntılarına bugün, burada değinmeyi uygun bulmuyorum. Yararsız, gereksiz, uyum bozucu, Danışma Meclisinin benimsenmeyen önerisine dayanan bir heves ve geriye dönüş anlamındaki istek, zamanında yeterince değerlendirilecektir. Sorunları çözümleyecek kuruluşların sorun yaratmalarını uygun karşılamak olanaksızdır.

BAROLAR:

Yargının sav, savunma, karar üçlüsünden oluştuğu gözetilerek işlevlerine uygun konumlar, olanaklar ve ilişkilerde çağdaş düzey sağlanmalı, avukatlığı ve baroları küçük görüp dışlayan yanlışlığa düşülmemelidir. Yaşam hakkı kadar kutsal ve hukuk devletinin gerçeklik ve geçerliğinin başlıca ölçütü olan hak arama özgürlüğünü yaşama geçirip adaletin güçlü sesi olan avukatlığa verilen önem, yargının genel düzeyini etkiler. Yargıya saygı hukukun üstünlüğü ilkesinin içtenlikle benimsenmesidir ve bunu baroları dışarda bırakmakla gerçekleştirmek olanaksızdır. Türkiye Barolar Birliği ve barolarla ilişkilerimiz, yargı organlarıyla olduğu gibi gerçekçi, yapıcı ve içtenliklidir. Baroların bağımsız olmadığı yerde hukuk devleti tartışmaları sürer. Yargıtayımızın önceki başkanlarından, anısı önünde saygıyla eğildiğim İmran ÖKTEM'in 1967-1968 Adalet Yılını Açış Söylevi'nden şu bölümü aktarmayı yararlı buluyorum: "Türk avukatlarını bağımsız barolarına kavuşturacak, kendilerini yönetmek imkânını vererek baroları vesayetten kurtaracak Avukatlık Kanunu'nu beklemekteyiz." Artık, gerekenler yapılmalıdır.

HUKUK ve İLKELER:

Adalet, devletin temelidir. Hukuk üreten yargı organları bu özdeyişi geçerli kılan kuruluşlardır. İnsanı koruyarak hukuku saygın ve etkin kılacak hukukçular sorumluluklarının bilincinde oldukça yakınmalar azalacaktır. Gerçek demokrasi kişilere değil kural ve kurumlara dayandıkça kurulur. Bu temeli öncelikle hukukçular oluşturacaktır. Hukukçu korkak, çekingen, uydu nitelikli olamaz. Gerçekleri söylemekten kaçınmayan bilgili hukukçular mesleğin onurudurlar. Ulusumuz, hukukun kutsal aydınlığını yaşayarak sorunlarını çözecek sürekli bağımsızlığı, egemenliği, özgürlüğü, barış ve mutluluğu hukukun sonsuz aydınlığında yaşayacaktır. Güvenlik, suskunluğun sığınağında değil gerçeğin pırıltısındadır. Hukuk tek yönlü düşünme tehlikesini önler. Hukuk, açıklık ve gerçekliktir. Hukuk, özseverlikle bağdaşmaz. Yaşamı anlamlı, yaşamayı güvenli kılacak en sağlıklı kaynak, hukuktur. Siyasal yaşamı yönlendirip güçlendiren hukuku siyasallaştırmak yerine siyasayı hukuksallaştırmak evrensel bir ilke durumuna gelmişken, yargı sorunlarıyla geride kalmak, uygarlık ve çağdaşlaşma sürecini uzatmaktır.

Gerçekleri, üstelik öz eleştiriyle söylemek asla siyasal bir çaba ve eğilime bağlanamaz. Tersine, yurt severlik gereğidir. Yansız bir hukukçu olarak günlük değil güncel düşünmek zorundayız.

Hukuk, özgürlüklerin anasıdır. Hukuksallık; demokrasinin ereği, insanlığın gereğidir. Yüzeysel yaklaşımlarla hiçbir sorun çözümlenemez. Özgürlükleri sürekli tartışmayı aşmalıyız. Geçmişin kalıntılarının ve tortularının etkisine sırt çevirmesini bilmeliyiz. Sosyal eşitsizlikleri kaldırmak çabasını sürdürmeliyiz. Hukuk devleti yapısı içinde hukukun temel öge ve gerçek dayanak sayılması, koşul niteliğinde algılanmalıdır. Hukuk devletinin gereklerini, öncelikle görevliler yerine getireceklerdir. Bu soylu anlayışa uygun tutumlar övgü nedeni bilinmelidir.

Siyasal çıkarlar uğruna her tür ödünün verildiği hukuksallığın çekinilmeden yadsınıp gözardı edildiği, hukuka uygun olma özeninin yerini politik uyumun aldığı, bu bağlamda kimi bürokratlarda, kimi hukukçularda geçmişlerini gölgeleyen yakınlıklar kurularak

tutarsızlıkların sergilendiği, birçok kimsenin yoksunlukları unutularak kimilerine ek gelirler sağlanarak yandaşlıkların gözetildiği ortam büyük üzüntü yaratır. Ahlak ve değer yargılarını kötü biçimde etkileyen baskılar, yaşam koşullarındaki ağırlıkla birleşince toplumsal yönden sakıncası gözlenilemeyecek sorunlar ortaya çıkar.

Anayasa'yı soyut tanımlar çizelgesi durumundan çıkarıp genel yaşamı düzenleyen, ilişkileri çağdaş uygarlık çizgisinde dengeleyen ulusal uzlaşma belgesi olarak benimsemeliyiz. Demokrasinin değeri bilinmeli ve hukuksuz varlığı düşünülmemelidir. Güdümlü demokrasiye karşıtlık, hukuka bağlılık ve saygıdır. Hak ve özgürlüklere layık olma özeni, onları kullanıp koruma istenciyle kanıtlanır.

Bağımsızlık, özgürlük ve egemenliği koruyan, barış ve mutluluğu gerçekleştirip sürekli kılan hukukun etkinliği, benimsenip sayılmasına bağlıdır. Bunu sağlamak görevi de hukukçularındır. Bir meslek gereği olmaktan ötede ulusal bilinç olarak karakterimizin ögelerinden başlıcası olarak değerlendirilmedikçe başarı kazanmak olanaksızdır.

Anayasal ilkeler, iktidarların, yasama organı çoğunluklarının içtenlikli tutumlarıyla güçlenip kökleşir. Zedelenip yıkılmamaları için özen gösterilmedikçe hiçbir değerleri kalmaz. Aykırılık, çelişki ve yanlışlıklar yargı kararlarıyla önlenmedikçe toplumsal sarsıntıların, siyasal kargaşaların engeli kalmaz. Kuralları güçlü, kararları etkin yapacak tutum, onların saygıyla karşılanıp karşı çıkılmadan uygulanmasıdır. Kararları yerine getirilmeyen yargı organlarının varlığı göstermeliktir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti niteliğini gerçekleştirip güçlendirmede Anayasa Mahkemesi, kendi seçkin, özgün alanında işlevlerini özenle yerine getirerek öncülük edecek ve öbür yargı organlarının başarılarına katkıda bulunarak Büyük ulusumuza hakkı olan adaletin en doyurucu düzeyde sunulmasını sağlayacaktır. Hukukun üstünlüğü ilkesini, çağdaş ve evrensel düzeyde yorumlarla egemen kılarak hakları ve özgürlükleri en sağlıklı güvencelere kavuşturacak hukukla adalet arasındaki çatışmaları, uy-

gulama aykırılıklarını önleyerek demokrasiyi her konuda ve tüm özellikleriyle yaşatacaktır.

Hukuksallığı, tartışılmaz biçimde olmadıkça devletin saygınlığı söz konusu olamaz. İnsana, topluma değer ve öncelik veren, insan haklarına dayanarak yönetimi yeğlemeyen anlayış asla demokratik olamaz. Hukuku anayasal düzeyde yaşama geçiren Mahkememiz yorumları, ilkeleri ve genel tutumuyla yalnızca Anayasanın bağlayıcılığını ve üstünlüğünü savunmakla kalmayacak, ulusumuza her yönden yeterli bir Anayasa'nın sağlanmasını da boşlukları doldurup gereksinimleri gözeterek yüklenecektir. Yazılı Anayasa, Anayasa Mahkemesinin kararlarıyla her zaman çağdaş, doyurucu ve etkin olacak toplum ve bireyler her zaman esenlik duyacaklardır.

Rejimin bekçisi olan Mahkememiz, ulusal onur saydığımız adaletin sunuluşunda yükümlülüklerinin bilincinde olarak kuruluşundan bu yana olduğu gibi özveriyle, yansızlıkla çalışacak; güvencelerin güvencesi olma kimliğini başarıyla sürdürecektir. Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelikleri seçimlerinde Mahkememiz raportörlerine gereken yerin verilmesini bekliyoruz.

Bu arada kimi basın-yayın organının, eleştiriyi bırakıp çok saygı duyduğumuz basın özgürlüğüne yaraşmayacak biçimde insanı, kişiliği, görev özelliğini hiçe sayarak saldırıda bulunmasını, gerçek dışı yayın yapmasını, düzeltme ve karşılığa yer vermemesini, özür dilemekten ve öz eleştiriden kaçınmasını, kurum ve konu önemini gözetmeyen tutumlarını yadırgıyorum. Kendi güvencesini üstelik içerden yıkmak en ağır yanılgıdır.

Hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasına, terörün ve sömürünün her türüne, baskılara, adaletsizliklere karşı çıkıp hukuktan hiç ayrılmamak ilkesi hepimizi gönendirecek, dirlik ve düzeni sürekli kılacaktır.

Son aylarda yaşanan kaza, doğal yıkım ve bölücülük olaylarında, önceden olduğu gibi içtenlikli ilgileriyle yurt içinde ve yurt dışında büyük beğeni toplayan şanlı ordumuzun ve özverili kolluk güçlerimizin uygar yaklaşımlarıyla başarıları, huzursuzlukların giderilmesine önemli katkıda bulunacaktır. Çabaları için hepsini

yürekten kutluyor, ulusça duyduğumuz acılar nedeniyle herkese başsağlığı ve geçmiş olsun dileklerimizi iletiyor, yitirdiklerimizin anıları önünde saygı ile eğiliyor, yaralıları için ivedi iyileşme istiyorum.

30. kuruluş yıldönümü kutlamaları için yakın ilgileriyle destek veren Sayın TBMM Başkanı'na, başta Sayın Başbakan olmak üzere ilgili Bakan ve Genel Müdürlere, özellikle Basın Yayın Genel Müdürlüğü ile TRT kurumu'na, çağrımızı kabul eden dost konuklara, konseriyle duygulandıran Ankri Orkestrası'na, renkleriyle kucaklayan Ressam Mümtaz BOLMEN'e içten teşekkürlerimi yinelerim.

Hukukun barış sağlayan engin aydınlığında daha güvenli ve görkemli gelecek özlemi ve nice kuruluş yıldönümlerini kutlamak umuduyla hepinize esenlikler diliyor, saygı sunuyorum.

31. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanı Vekili,

Sayın Başbakan,

Sayın Genelkurmay Başkanı,

Sayın Anamuhalefet Partisi Başkanı,

Sayın Yüksek Mahkemeler Başkanları,

Sayın Bakanlar,

Sayın Kuvvet Komutanları,

Görevde ve çalışan saygı değer hukukçu meslektaşlarım, Rektörler ve tüm sayın konuklar;

Kuruluş Yasamız gereğince düzenlenen bu geleneksel törenden önceki haftayı üzüntüyle kapattık. Son 24 saatin 1 saatten fazlasını yeni Üyemizin Andiçme Törenine katıldıktan sonra kimi ulusal, uluslararası ve yargı sorunları üzerinde söyleşerek bizimle geçiren 8. Cumhurbaşkanı'nı beklenmedik biçimde ve zamansız yitirdik. Genelde duygusal, konuşkan, hızlı, değişik, olayına göre direngen ve uzlaşmacı, rahat ve de atak birisiydi. Ölümüyle bile sürpriz yaptı. Yorgun ama mutlu döndüğünü söylediği dış geziden olaylar ve anılar iletmişti. Kimi hukuksal konularda ve ilkelerde görüş ve düşünce ayrılıklarımıza karşın ilişkilerimiz, konumlarımızın gerektir-

diği düzeyde uygar biçimde yürümüş; kimi işlemlerden kaynaklanan kimi görevsel karşıtlıklarımız bu durumu asla etkilememiştir. Devlete, kurumlara saygımız her zaman vurgulanmıştır. Siyasal yaşamımızın bu renkli kişisinden yaptıklarıyla her zaman söz edilecek ve gerçek yargıyı tarih verecektir. Yitirdiğimiz saat içinde sayın eşlerine ulaşarak duygularımı sundum. Kendisini saygıyla anıyor, Tanrı'nın engin rahmet ve sevecenliğini, ulusumuza ve acılı ailesine başsağlığıyla birlikle diliyorum.

Büyük ulusumuz, büyük evlatlar yetiştirmiş; büyük devrimler gerçekleştirip büyük devletler kurmuştur. TBMM'nin, devletin başı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk ulusunun birliğini temsil ederek Anayasa'nın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetecek, andına uygun çabalarıyla tüm özlemleri doyuracak bir Cumhurbaşkanı seçeceğine; ulusal egemenliği, ulusal istençle yansıtıp yaşama geçiren demokrasi, kişilere değil kural ve kurumlara dayanan bir düzen olduğu için ilkelerde birleşeceğine, karanlığın gelmeyeceğine ama aydınlığın artacağına inanıyorum. Ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlarımıza yeni bir sorun eklenmemesi, başta Cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere ilgili konularla ülke sorunlarında hepimizi yüceltecek sonuçların alınması en içtenlikli dileğimdir.

Bağsız-koşulsuz yüce Türk ulusunun olan egemenliği, yargılama alanında ulus adına kullanma yetkisini taşıyan yüksek mahkemelerden birisi bulunan, insan haklarına dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin tüm çağdaş nitelikleriyle gerçekleşmesi için özveriyle sürdürdüğü Anayasa yargısı çalışmalarıyla hukuk devletinin simgesi ve güvencesi sayılan Anayasa Mahkemesi, 31. kuruluş yıldönümünü sizlerin katılmasıyla kutlamaktan büyük mutluluk duymaktadır.

Anayasalar, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvenceye bağlayıp hukuksal tanımıyla ulusu ve ülkeyi kapsayan devletin yapılanmasının ve işlemesinin siyasal ve ahlaka uygunluğunu amaçlayan temel belgeler olduğundan yaşamsal önemleri açıktır. Anayasalar ulusal dayanışmanın ve toplumsal barışın dayanağı, mutluluk ve erincin kaynağı, hukuk devletinin çağdaş aşaması "anayasal demokrasi"nin

ocağı, ulusal onurun somutlaşmasıdır. Bu temel değerde, özellikle ilkeler bağlamında birleşmek, devleti oluşturan güçlerin varlık nedenleri bilinmelidir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, demokrasinin özü sayılan Cumhuriyet'le başlayan Türk devriminin güç koşullara, yoksunluklara, hayınlıklara karşın başarıyla sürdürülerek, kimi üzücü durumlar geçse de genelde kıvanç duyduğumuz düzeyin sağlanması, gücümüzün ürünü, yaşamımızın en anlamlı ödülüdür.

Bağımsızlık, özgürlük ve egemenlik olgularının yüceliği, demokrasinin erdemi, ulusal bilincimizin mayasıdır. Ülkemizi, kimi iç ve dış destekli girişimlerle karanlığa çekmek, bataklığa sürüklemek oyunları, hukukun etkinliği karşısında amacına ulaşamayacaktır. Anayasa hukukun en saygın biçimde yansıtan, ulusal and biçiminde yaşama geçiren, devlete ilişkin gereksinimlerle özlemleri doyuran içeriğiyle üstün kurallar anıtıdır. Günümüzde değerini, Anayasa yargısı anlayışı ortaya koymaktadır. Anayasa kavramı, anayasa bilinci ve anayasa düzeyi Anayasa yargısıyla anlam kazanmakta Anayasa yargısı tüm anayasanın göstergesi olarak algılanmaktadır. "Anayasa böyle anlaşılır, böyle uygulanır." diyerek bir yasa kuralını Anayasa'ya aykırı bulma ya da bulmama yargısını teknik bakımdan anlatan "yorum yetkisi"nin yalnız Anayasa Mahkemesine verilmesi, çağdaş demokrasinin bu Mahkemenin kararlarıyla biçimlenmesi nedeniyle "anayasal demokrasi" dönemini açmıştır. Mahkemenin tutumu, Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasa bilincinin ne ölçüde gelişip kökleştiğinin kanıtıdır. Sorumluluğunu hiç unutmadan bağımsız yapısını güçlendirecek özenli, duyarlı ve yansız çalışmalarıyla hukuksal aydınlığımızı artırmakta, ilerici katkılarıyla çizgisini yükseltmektedir. Siyasayı hukuksallaştırmak çabasının kurumlaşması anayasa ile geçerlilik kazanır. Anayasa Mahkemesinin siyasayla doğal ve salt hukuksal ilişkisi, devletin varlığı ve siyasanın işleviyle, anayasa siyasasını öncelikle gündemde tutacak, böylece en gerçekçi, en doyurucu, en sağlıklı anayasa gerçekleşecek, hukukla siyasanın bağlantısı, en yapıcı ve en uygar düzeye gelecektir. Hukukla adaletin çatışması, hukukun siyasayı engellemesi gibi olumsuzluklar, bu yöndeki kuruntu ve kuşkular da kalkacak, siyasanın devingenliği hukukun öncülük ve yol göstericiliğinde daha yararlı

sonuçlar verecektir. Anayasa yargısı, hukukla siyasayı bağdaştıran, bu iki toplumsal öğenin sınırını çizen bilimsel bir olgu, kamuoyuna hukuksal çağrılarıyla demokrasinin gerçek güvencesidir. Anayasa'yı koruma görevi, temel hak ve özgürlükleri korumakla birdir ve bunun yasa koyucuya karşı olması da işlerin doğası gereği çok doğaldır. Anayasa yargısının sağlayacağı dinginlik, getireceği ölçüler devleti devlet yapan özelliklerdir. Halkların kutsallığı, insan değerinin hukukla dokunmasına bağlıdır; insanı ve hakkını gözardı eden hiçbir düzenleme, sınırsız ve denetimsiz yasama işlevi hukukla bağdaşmaz. Bu tür durumların ulusal istence ve bu yolla ulusal egemenliğe dayandırılması da inandırıcı olamaz. Anayasal ölçütler, demokrasinin varlık koşuludur.

Devlet yönetiminde bir hizmet yarışı, görev anlayışı ve çalışma yöntemi sayılan siyasanın çatışma nedeni yapılmadan, hukuk bir baskı ya da istemleri engelleme aracı kılınmadan katılımcılığın ve çoğulculuğun tüm gerekleriyle yürütülmesinde yargıya önemli görevler düşmektedir. Haksızlıkları ve adaletsizlikleri önleyerek devlete inan ve güveni artırmak görevi her ilgiliyi gönendirir. Değinilecek nice sorunları bulunmasına karşın hukuk ve yargı konularında yineleme sayılacak görüşlerden ve ayrıntıdan kaçınıyorum.

ÇALIŞMALARIMIZ

Anayasa Mahkemesi 1962'den 1993 Mart ayı sonuna değin 464 iptal davasından 212'sini iptalle, 249'unu redle sonuçlandırmış olup 3 dava incelenmektedir. Bu süre içinde 1.178 itiraz davasından 117'si iptalle, 1.056'sı redle sonuçlanmış olup 5 davanın incelenmesi sürmektedir.

6/10/1983 den 31/3/1993 e değin siyasal partiler için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yapılan 29 ihtar başvurusundan 20'si uygun bulunmuş, 9'u yerinde görülmemiştir.

6/3/1979'dan 31/3/1993'e değin yine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca siyasal partilerin kapatılması istemiyle açılan 17 davadan 5'i kapatmayla 8'i retle sonuçlanmış olup 4 davanın incelenmesi tamamlanmak üzeredir.

1962'den 31/3/1993'e değin TBMM üyeliğinin düşmesi ve dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararlara karşı 20 itiraz başvurusundan 14'ü iptalle sonuçlanmış, 6'sı reddedilmiştir.

1962'den bu yana 470 kişisel başvuru reddedilmiş, son on bir yılda da değişik işler türünden 119 başvurunun 118'i karara bağlanmış olup, 1'i eldedir.

1978'den bugüne değin siyasal partilerin 140 mali denelim dosyasından 95'i sonuçlandırılmış olup 45'inin incelenmesi tamamlanma aşamasındadır.

YENİ ANAYASA

Ulusumuza her yönden layık olduğu yeni bir anayasa hazırlama çalışmalarını, çok olumlu bir girişim ve başardıklarında sahiplerini unutulmaz kılacak övgüye değer çaba olarak karşılıyorum. Yasalar konusunda önceden görüş, kanı, oy açıklama yasağına özenle uymaktayız ama öz yönünden denetimimize kapalı olan Anayasa için bilgi ve deneyimlerimizi ulusumuzun yararına sunmaya hazırız. Uygulamanın ve öğretinin görüşlerinden yararlanmamak kimi yanlışlıklara, bu da ilerde üzüntü ve pişmanlıklara neden olur. Anayasa hepimizindir. Geçen yılki öneri ve eleştirilerimi yineliyorum, onlara ilgi gösterileceğini umuyorum.

Anayasa'nın geçici 15. maddesinin son fıkrası öncelikle kaldırılabilir.

Yargının bağımsızlığını ve yargıç güvencesini bağımsız devlet olma koşulu saydığımdan Cumhuriyet'le birlikte Atatürk ilkelerini temel edinen devletimize parlamenter rejimin gereklerine uygun bir çağdaş Anayasa kazandırılırken devletin tüm işlem ve eylemleri yargı denetimine açık tutulmalıdır. Güçler ayrılığı, uyumlu çalışma, ilke edinilerek belirgin çizgilerle uygulanmalıdır. Devletimizin kuruluş felsefesi, günümüzün ortamı ve koşullarıyla ülkemizin özelliği ve önerenlerin tutumlarıyla açıklanan görüşleri karşısında ayrıntıya girmeden başkanlık sistemini yararlı bulmadığımı açıklıkla belirtiyorum. Yasama organına sunulan değiştirilecek Anayasa maddeleri arasında yargı bağımsızlığına ilişkin olana öncelik verilmemesi, bu maddenin ele alınmayıp özel radyo TV'ler gibi tüm oldubittilere geçerlik kazandırma ivediliği düşündürücüdür.

Yasama dokunulmazlığı da sorumsuzluk kurumuna dönüştürülmemelidir.

Anayasa yargısının giderek önemini artırması, etki alanını genişletmesi, dünyada bu işlerle yükümlü mahkemelerin kurulmasının hızlanması, -Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın kurucu üyelerinden olduğumuz ve görevin özelliği gözetilerek- Anayasa Mahkemesinin konumu, üye seçiminden kuruluşuna değin yapısı, yetkileri yeniden düzenlenmelidir. Mahkemenin tam bağımsızlığı için bütçesinden üyelerinin özlük haklarına değin dünya örnekleri gözetilmeli, üyelerini belirlenecek koşullara göre her organ doğrudan seçmeli ve yasama organına da bu hak tanınmalıdır. Aylıklarda başkan-üye ayırımı ve anayasal düzeni KHK'yla tersine çeviren uygulama kalkmalı; şikâyet, yürütmenin durdurulması yolları açılmalı kararları etkisiz kılacak yeni yasa ve anayasa değişikliklerine gidilmemelidir.

Siyasal partilerin denetimi daha yapıcı duruma getirilmeli, gereksiz sınırlamalarla kurulma ve çalışma serbestisine aykırı kurallar kaldırılmalı, Anayasa Mahkemesi'ne akçalı yönden yalnızca yaptırımı belirleme yetkisi bırakılmalıdır.

Adalet ekmek gibidir. Hatta ekmekten de önemlidir. Ekmeksiz kalınabilir, adaletsiz kalınamaz. Muhalefetteyken adaletten söz edip iktidarda unutmak çelişkisi hiçbir zaman yaşanmamalıdır. Herkese her zaman gerekli olacak adalete saygı kişinin kendine, toplumuna saygısının başlangıcıdır. Yaşam hakkı, hak arama özgürlüğü, kişiliğin onur ve erdem sayılan haklarıyla ve özgürlükleriyle tümleştiği gerçeği herkesi uyarmalı ve düşündürmelidir. Hukukçular geçer, hukuk kalır; anayasa ve yasalar geçer, kurumlar ve düzen kalır. Ulusu da bunların varlığı ve aydınlığı yaşatır. Hukukun üstünlüğü ilkesi, hukuk devletinin sözde değil özde varlığının kanıtıdır.

AÇIKLAMA VE GÖRÜŞLER

Erkler arasındaki uyuma, yargıda işlev özelliğine, ilişkilerdeki uygar anlayışa, birlikteliğe, temsilcilerinden tüm çalışanlarına değin dayanışmaya, karşılıklı saygıya önem verdiğimden başka kuruluşların içlerine karışmadığımızı, bu konularda konuşmayı kişisel

meslek terbiyeme aykırı bulduğumu bir kez daha vurguluyorum. Mahkememizin konumu, işlevi, ilgilileri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışması hakkında zaman zaman yapılan, yanıtları çok kolay, yanlış, hukuksallıktan uzak amaçlı, yanıltıcı konuşmalara katılmadığımı, seçim ya da başka nedenle olsun yargının gücünü kırıcı, saygınlığını gölgeleyici bu tür davranışlardan kaçınılacağını umduğumu söylemeyi bugün için yeterli buluyorum. Kişisel ya da kurumsal ayrıcalıklarla olanaklar sağlamak için konuşup görüş açıklamayı, isteyip beklemeyi kusur sayıyorum. Yargı yanaşmaz, yaranmaz, yalvarıp yakarmaz. Yargıç gerçek dışına asla çıkamaz. Kanıta dayanmadan kanı sahibi olamaz. Kaynağı, amacı gözetilmeyen, suçlanandan sorulmayan söylentiler, resmî ve özel yaşam için de tehlikeli ve zararlıdır. Anayasa Mahkemesinin yorumlu ret kararı da bağlayıcıdır. Tersine görüşle karara gidilmesi Anayasa'ya aykırı davranmaktır.

Bu arada güncelliği süren ilgili kimi konularda görüşlerimi sunmayı yararlı buluyorum:

1. Anayasa Mahkemesi, siyasal parti kapatmaya çalışmamakta, kapatmalardan mutluluk duymamakta ancak Anayasa'ya uygun biçimde görevini yapmaktadır. Kişi ve kuruluşların hiçbir zaman yapamayacakları eylemleri parti kurarak yapmak olanağını getirecek bir anlayışı da paylaşmak olanaksızdır. Ne yaparsa yapsın bir parti kapatılamazsa aykırılıklar ve sakıncalar önlenemez. Siyasal partiler, demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez ögesi olduklarını, ne için kurulduklarını bildikçe sorun kalmaz. Mahkememiz, salt bir görüş ve düşünce nedeniyle değil Anayasa'nın yasakladığı durumlara yol açan ve açacak nedenlerle, kanıtlara dayanarak, uluslararası kuralları da gözeterek karar vermiştir. Baskıyla ya da hatır için karar vermemiştir. Partiler de devlet içindir. Ögeleriyle birlikte devlete karşı, devleti yıkacak parti anlayışına katılmak güçtür. O zaman sakıncalı eylemler için parti kurulur.

2. Anayasa Mahkemesi, devletin "TEK"liği ülkenin "TÜM"lüğü, ulusun "BİR"liği konusunda ödünsüz tutumunu özenle sürdürmektedir. Hangi dinsel ya da etnik kökenden olunursa olunsun toplumsal kimi özelliklerin ayrılık nedeni sayılmasına, ulus kav-

ramı içinde "Türk vatandaşlığı" kurumunda birleşen yurttaşların kimliklerinin yadsınmasına, çoğunluktan çıkarılıp azınlığa düşürülmesine karşıdır. Her tür ırkçılığa kapalı olan Anayasa'mız, her yurttaşı dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, siyasal düşüncesi, felsefi inancı, dinî, mesleki ve öbür kişisel durumları ne olursa olsun yasa önünde eşit tutarak ayrıcalıkları önlemiştir. Bu soruna geçen yılki konuşmamda ayrıntılarıyla değinmiştim.

Parlamenter demokrasimizi, tüm evre ve aşamalarıyla devletin kuruluş sürecini, ilkelerini gözardı edip toplumu siyasal ya da dinsel belli bir anlayışın kölesi gibi göstererek resmî ideolojiyle suçlamak yanlıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı zafere ulaştıran, saltanatı kaldırıp demokrasiyi amaçlayarak Cumhuriyet'i kuran, Türklük bilincini güçlendirip bizi hak ve özgürlükleriyle kişilikli yurttaşlar durumuna getirerek ümmetten ulus düzeyine ve hayranlık yaratan Türk devrimiyle aydınlığa çıkaran, uygarlığın kapılarını açan, ulusal bilincimizde layık olduğu saygın ve özgün yeri alarak bugünkü soyut ve somut tüm değerlerimizin özeti ve simgesi olan Atatürk'ün çağdaş milliyetçiliği Türkiye'deki her yurttaşı Türkiye'nin sahibi sayar. Kendilerini bu onurdan yoksun kılmak isteyenler Atatürkçü olmak zorunda değillerdir ama ona saldıramazlar. Kimseden esirgenen bir hak, kimseye verilmeyen bir özgürlük yoktur. Devlet yaşamının ve toplumsal uyumun zorunlu gereği, ulusal ortak kimliğin resmen taşınması, özel kimliğin yadsınması değildir. Kimseye etnik ya da dinsel ayrılığı nedeniyle ayrı işlem yapılmamaktadır. Ülkenin her yeri hepimizindir. Varlığı belirgin etnik grupların hiç birisi hukuk yönünden azınlık sayılamaz. Cumhuriyeti oluşturan Türk ulusu, yepyeni bir varlıktır. Çağdaş milliyetçilik, ırkçılığı dışlayarak herkesi yurttaşlık kurumunda kardeşlik bilinciyle kucaklar. Evrensel kültür, ulusal kültürü dışlamadığı gibi ulusal kültür de etnik özellikleri ve folklor renkliliğini dışlamaz. Irkçılığı benimsemediğimiz için, yurttaşı olduğumuz devletin adıyla tanınıp yaşamak, kökenin reddi olmadığı gibi Cumhuriyet'le kökleşen ulus bilinci, herkesi kapsayan, bir ve eşit tutan bir olgudur; uluslaşmanın ve ulusallığın kaynağıdır.

Ülkemizde bir etnik grup sorunu yoktur. Doğu, güneydoğu, yaşam pahalılığı, nüfus, sağlık, çevre, işsizlik, konut, kentleşme, orman, tarım, hayvancılık, gençlik, eğitim, üniversite, sosyal güvenlik, yargı, enerji, basın, Anayasa sorunu ve başka sorunlar olabilir. Bu sorunların içinde yalnız bir topluluk değil herkes vardır. Yapay sorunlar yaratılmasına, sorun çözmek önerisiyle ulusal yapının bozulmasına yol açılamaz.

Kurallar ve kurumlar düzeni olan, demokrasinin yaygınlaşıp kökleşmesine kimse karşı çıkamaz ancak "demokratik çözüm" adı altında dış destekli dayatmalar ve siyasal pazarlıklarla Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısı bozulamaz. Kanla çizilmiş Ulusal Ant sınırları değiştirilemez.

Ülke ve ulus ayrımı tanımayan uygarlık, herkesi insanlık niteliğinde birleştirmektedir.

3. **LAİKLİK,** değiştirilemez ve değiştirilmesi önerilemez. Anayasa kurallarında bir öz olarak yer almışken kuşku yaratacak kimi girişimler ve gereksiz sözler, uygulamanın olumsuz örnekleriyle birleştirilince bu konuya bir kez daha değinmek zorunluluğu doğmaktadır.

Özellikle teokratik monarşiden Cumhuriyet'e ve demokrasiye geçmiş bir ülkede yeni devletin kuruluşunu gerektiren olaylar ve sonraki durumlar unutularak Türk Ceza Yasası'nın 163. maddesinin kaldırılmasından yararlanıp sistemli biçimde laikliğe saldırılması, aldatmaca, sözcük oyunları, çirkin suçlamalardan insanlık ve terbiye dışı baskı ve tehditlere değin sakıncalı tulumların izlenmesi kuşkulu öldürme olayları devletin bu konuda yapması gereken çok şey olduğunu anımsatmaktadır. Anayasa'nın Başlangıç'ı, 1., 2., 4., 5., 11., 24/son., 42., 68/4., 81., 103., 130/1., 136., 153/son ve 174. maddeleri gözetilerek laiklik ilkesine gereken değer verilmelidir. Hilâfetin niçin kaldırıldığı, Öğrenim Birliği Yasası'nın niçin çıkarıldığı unutulmamalıdır.

Laiklik sanki din düşmanlığıymış gibi son yıllarda suçlama da, savunma da "laiklik din düşmanlığı değildir." sözleriyle sürdürülmektedir. Laiklik elbet din düşmanlığı değildir. Atatürk de din düşmanı değildi. Konya, Ankara, İzmir ve Balıkesir konuşmala-

rıyla tüm yaşamı bunun kanıtıdır. Düşmanların yakıp yıktıklarını ve yenilerini yaptırarak ezan okunacak minare, namaz kılınacak cami olanağını veren, Anadolu'nun kuzeyinden ve batısından göçleri sağlayarak "Çoğunluğumuz Müslüman." dedirten Atatürk'tür. Laiklik siyasada, hukukta, ekonomide, öğrenimde, toplumsal yaşamda, dinde, sanatta geçerliği olan bir ilkedir. Devletin dininin olmaması, dinler karşısında yansızlığı, bu insan ve hukuk kurumunun din kurallarıyla değil hukuk kurallarıyla yönetilmesi, devlete bir din ya da mezhebin egemen olmaması, her yurttaşın inanmasına ya da inanmamasına karışılmaması, bu nedenle kınanmaması, dinin vicdan tahtında oturması, Allah'la inananı arasına başkasının sokulmamasıdır. Akla ve bilime öncelik vermektir. Hoşgörü, anlayış, barış, aydınlanma, uygarlık, insanlık, insancıllık demektir. Hak ve özgürlükleriyle kişilikli bireyin istencini belirtip yöneticilerini seçmesiyle egemenliğin, dinsel ayrımları dışında bırakıp ikilikleri kaldırmak bağımsızlığın, insana dayanarak demokrasinin kaynağı, tüm hak ve özgürlüklerle öncelikle din ve vicdan özgürlüğünün güvencesidir.

Laiklik, bu ilkeye karşı olanlar içinde savunulmaktadır, onların da güvencesidir. Karalayıp kötülemenin anlamı yoktur. Siyasal, hukuksal ve ulusal birliği sağlayan, koruyup güçlendiren bu ilkeyi bir dine, onun kutsal kitabına, peygamberine, dinsel gereklere, ödevlere ve ibadet yerlerine karşı göstermek çok sakıncalıdır. Bu konuda azınlıklar yakınmazken İslâmiyete hizmet ettiğini sanan kimilerinin söz ve yazılarındaki aykırılıklar üzücüdür. Laikliği Müslümanlıkla bağdaşmaz göstermek de bir yanılgıdır. Tarihsel örnekler, ülke gerçekleri, İslam dininin değişmez kurallarıyla zamana göre yorumlanıp uygulanacak gerekleri ve hukuk devleti olgusu gözardı edilemez. Laiklik, şeriat devletinin, dinsel yönetimin engelidir. Şeriatla demokrasi olmayacağı için laiklik bu alanda ülkemize özgü ve gerekli uygulama biçimiyle yaşamda kalacaktır. Laiklik, çağdaşlaşmanın savsaklanmaz koşulu olarak dogmalara ve varsayımlara zorunlu bağlılığın engelidir. Dinin inanç ve ibadeti, hukukun ise dünya işlerini yönetmesini öngörür. Laiklik, her din ve mezhebe eşit yaklaşımı gerektirir. Devlet ve din işlerini ayırmakla kalmaz, inanç ve ibadet özgürlüğünü de korur. Kadını saygın kılar.

Anayasa Mahkemesi, bayanlarımızın özel yaşamlarındaki başörtülerine karışmamış önüne gelen bir yasayla ilgili olarak yükseköğretim kuramlarında başörtüsü kullanılamayacağını insan haklarını gözeterek verdiği kararındaki gerekçelerle ve Anayasa'ya dayanarak açıklamıştır. Hukuk devletinde öğrenim, onun kurallarına uyulacağı kabul edilerek girilmiş kuramlarda aranan biçimde yapılır. Yurttaşlar devlet kurumlarında işlerini istedikleri giysiyle izleyebilirler ama devlet görevlileri dinsel giysilerle çalışamazlar. Dine saygı, politika ile dini birbirine karıştırmamakla gerçek olur. Siyasal nedenlerle verilecek ödünler dine saygıyla bağdaşmaz. Anayasa'nın 153/son maddesinin öngördüğü kesin ve bağlayıcı karara karşı uygulama istemek, Anayasa'ya uymamaya özendirmek ve bu konuda destek vermek, devlet ve demokrasi anlayışıyla uyuşmaz. YÖK yetkililerinden kimilerinin, kimi rektör ve dekanların, kimi milletvekillerinin Anayasa kurallarını hiçe sayan bu yöndeki çabalarını doğru bulmuyorum. Hukuk devletinde, yalnız devletten değil herkesten örnek davranış beklenir. Anayasa değişmedikçe, bağlayıcı olan karar ortadan kalkmadıkça, hiçbir organ ve kişi tersine işlem yapamaz; yaptıramaz. Bu konuda YÖK'ün, üniversitelerin, Millî Eğitim Bakanlığının ve Diyanet İşleri Başkanlığının özen göstermeleri gerekir. Tanrı'nın yetkilerine ortak çıkmak ya da onun adına davranmak dinle bağdaşmaz. Ahlaka, hukuka, bilime uygun olan şeylere dinsel karşıtlık anlamsızdır. Din, kişinin özel yaşamını yönlendirip aydınlatır. Zorlama ve aracılık, hele öldürme tümüyle din dışıdır. Tehlikeye açıkça ve içtenlikle değiniyorum. Ülkemiz din ve vicdan özgülüğünün en geniş biçimde yaşandığı bir ülkedir, bunu da laiklik sağlamaktadır. İslam ülkeleri gıpta ile izlemektedirler. Halkımızın temiz duygularını sömürüp onları aldatarak devlete, demokrasiye ve Türkiye'yi Türkiye yapan ilkelere düşman kalmayı hiçbir inanç bağışlamaz. Eşitlik, kadın-erkek eşitliği de laikliğin insanlık anlayışının anlamlı uygulamalarından biridir. Laiklik, ayırıcı değil birleştirici, güçlendiricidir. Hiçbir dinsel gereksinime engel yoktur. Laik devlette bir görevlinin dinine, inancına da bakılmaz. Laikliğe saldırı olmasaydı tartışması gündeme gelmeyecekti. Laiklik fırtınasını koparanlar, laiklik ve din düşmanlarıdır. Gerçekte inançlara saygı olan laikliğin din düşmanlığı

olduğunu söyleyenler dinin, laikliğin ve insanlığın ne olduğunu yeterince bilmeyenlerdir. Asıl üzücü olan, yazar-sözcü bilinen kimselerin güldüren yinelemeleri değil ciddi zeminlerde gündeme getirilmesinin tepkisiz kalması, gerekli yanıtı almamasıdır. Laiklikle devlete kul olmak, kapı kulluğu da kalkmıştır. Kişilikli birey, laiklikle nitelikli insan, devlete kul değil sahip olmuştur. Laik cumhuriyet, Atatürk ilkeleriyle özdeşleşmiştir.

Gerçekleri yadsıyarak, doğrudan kaçarak sözde ilericilik, demokratiklik ve yenilikçilik adıyla, üstelik bilimsellik taslayarak devletin tekliğine, ülkenin tümlüğüne ve ulusun birliğine yönelik Atatürk ve laikliğe saldırıyla sürdürülen hayınlıklar hoşgörülemez.

Dini "tabu" durumuna getirerek inananları bölmek dine en büyük zarardır. Dinsel eğitimle, dinle eğitim yanlışlığını da birbirinden ayırmak gerekir. Din düşmanlığı yapılmadığı gibi dinle de düşmanlık yapılmamalıdır.

Laikliğin inanca, inançlara engel olmamasını söylemek de fazladır. Hepimiz birbirimiz için varız. Ne din devletin, ne de devlet dinin emrindedir. Bağlı ve sorumlu olduğumuz kaynak ulusal istence dayanan Anayasa'dır. Düşünceye sınır koymak usu yadsımaktır.

Laiklik bir baskı ve engelleme aracıymış, bu tür bağnazca eylemler laikliği benimseyenlerden geliyormuş gibi yurttaşların dinî ve vicdani yükümlülüklerini yerine getirmelerinde rahat bırakılmaları uyarısında bulunmak, somutlaşan tersine durumların gözardı edilip laikliğe ve laikliği benimseyenlere saldırıların hoşgörülüp saldırganların yüreklendirilmesi, onların bu nedenle ulusu bölmelerinde desteklenmesi anlamındadır.

Ulusal Ant'ın değersiz, Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla başta Cumhuriyet olmak üzere Türk devriminin gereksiz ve geçersizliği savlarına dayanan aymazlığı; ülkenin mülk, ulusun ümmet, kişilikli bireyin yönetime de kul olmasını önleyen bir insanlık kurumu olan laikliği, şeriat devletini ve bu yolla çağ dışı düşmeyi, us dışı saplantıları engellediği için din düşmanlığı olarak tanıtıp halkımızı kandırma yoluyla Anayasa'dan çıkarmaya çalışan, yüzyıllardır Müslümanlıkla bağdaşmasına karşın gerçek dışı suçlamalarla aynı dinden ve

mezhepten olanları birbirinden ayıran, aynı inançtan olanları karşıt duruma getiren anlayışın araçta ve amaçta birleşmesi yurtseverleri uyarmalıdır.

4. **TERÖRÜ** en kötü nitelemelerle kınıyorum. Hastalık durumundaki bu sapkınlık için gerekli önlemlerin hukuksallığı, Anayasa Mahkemesinin ilgili KHK'lar konusundaki kararlarıyla sağlanmıştır.

Kimi yurttaşları aldatıp korkutarak, dışarıda da örgütlenip Türkiye düşmanlarını sevindirerek terörü sürdürenlerin silahla bile elde edemediklerini iç ve dış destekli siyasal oyunlarla sağlamaya yönelmelerini yetkililer değerlendirecektir. Ulusu ve ülkesiyle bölünmez bir bütün olan devlete yönelik saldırılarla binlerce kişiyi öldürenlerin durumlarını, yasama organının Anayasa çerçevesinde en uygun çözüme bağlayacağına inanıyoruz. Devletle ve adalette pazarlık olamaz. Sanıklara ödün sayılacak ayrıcalık, toplumun demokrasiye ve hukuka inanı ve güvenini sarsacak sınırsız hoşgörü devletten beklenemez. Ceza uygulaması ve sonrası için çağdaş yöntemleri herkes istemektedir.

5. En ağır insanlık suçlarından biri olan **İŞKENCE**'yi devlete yüklemenin haklılığı olamaz. Devlet işkence yapmaz ve yaptırmaz. Bu suçu devlet adına ya da onun görevlisi olarak işlediklerini sananları suç kanıtlarıyla devlete bildirmeli, devletin önlemlerini artırmasını sağlamalı, devletin onurunu karalayacak biçimde devleti suçlamaktan, görevlilerin çalışma gücünü kırmaktan vazgeçilmelidir. Güvenlik güçlerinin çalışmalarında aykırılık, sakınca ve hukuk dışılık varsa yasal yollar açıktır. Ölenler kim olursa olsun öldürme olaylarına karşı çıkmalı, devletten suçluların bir an önce saptanıp yakalanması istenmelidir. Demokrasi karanlıkta yaşamaz. Hukukun ve gerçeğin en küçük ışığı, en koyu karanlığı delip yıkmaya yeter. İşkence ve her tür adaletsizlik, yolsuzluk ve partizanlık hukukla yok edilecektir.

6. Kimi gün Anayasa Mahkemesinin yasama organının üstünde ve karşısında olduğu suçlamaları duyulmaktadır. Mahkememiz, yasa koyucunun üstünde ya da karşısında değil, yanındadır. Onun tamamlayıcısı gibi görev yapmakta, iptal ve ret kararlarıyla siyasal

iktidarı Anayasa sınırlarında tutarak onun geçerliğini, muhalefetin de güvencesini sağlamaktadır. Yasama organına ve onun üyelerine karşı kurumsal ya da kişisel bir karşıtlık asla söz konusu olmayıp gerektiğinde düzeltici yanıt vermekle yetinilmektedir. Demokraside zıtlaşma, hukukta inatlaşma olmaz. Mahkeme kararlarına saygı, yasama organının kendi saygınlığını artırır. Yasama organının demokrasi için zorunlu varlığını vurgulayıp kişisel ve kurumsal saygımızı belirtmemize karşın gerçek dışı yakıştırmalarla saldırılarda bulunulması üzücüdür.

7. Anayasa Mahkemesinin işlevi genelde siyasal konuları kapsamaktaysa da siyasal akım, oluşum ve durumlarla hiçbir ilgisi, ilişkisi ve ilintisi yoktur. Dosya dışında hiçbir şeyden etkilenmez. Çalışanları da böyledir. İçtüzük sınırları içinde, üniversite ve meslek kuruluşlarının bilimsel toplantılarında yansız biçimde ulusal ve hukuksal konulara, temel ilkelere, yargı bağımsızlığına, laikliğe değinmek, gerçeği söylemek, önermek, uyarmak, savunup yanıt vermek dışında bir davranış asla söz konusu değildir. Yakıştırmalar haksızdır. Demokrasinin saydamlığı fildişi kulelere olur vermez.

8. Sayın Genelkurmay Başkanı'nın 26 Ocak l993'teki ziyaretinde "Demokrasinin güvencesi, hukuk devletinin simgesi olan Anayasa Mahkemesi..." diyerek Atatürkçülükten ve laiklikten sözetmesinden gocunan, herkesi daha rahat ettirmesi gereken bu pırıl pırıl sözlerin açıklığına karşın ahlak ve akıl dışı yorumlarla karışıklık yaratmak isteyenleri kınamakla yetiniyor, devletin iki yüksek organına bu nedenle yöneltilen gerçek dışı eleştirileri yanıta gerekli düzeyde bulmuyorum.

Genelkurmay ve Anayasa Mahkemesi en sağlıklı güvence kurumlarıdır. Kurumlaşmayan güvenceler sağlıklı değildir. 7 Eylül 1992 de söylediğim gibi "Yargısı ve ordusuyla övünemeyen ulus ölmeye mahkûmdur." Onurlu Türk yargısı ve şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri, yetkili ve ilgili öbür organlarla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin, rejimin bekçileridir. Yargıyı, güvenlik güçlerini, yasamayı yıpratmakla devleti yıkmanın bir olduğu bilinmeli; görev bilinciyle davranan herkese destek verilmelidir.

9. Sav, savunma, karar üçlüsünden oluşan Türk Yargısını her yönden güçlendirecek düzenlemelere öncelik ve ulusumuzun yakınmalarını giderecek önlemlere ivedilik verilmesini bekliyoruz. Özellikle, önce de değindiğim gibi, Adalet Bakanlarıyla müsteşarların kişilikleri nedeniyle değil bağımsızlığın kurumlaşması için Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun durumu düzeltilmeli, yargının bağımsızlığı gerçekleştirilmeli, protokoldeki yerlerinden başlayarak yargıç ve savcıların özlük hakları tüm ögeleriyle adaletin onuruna uygun duruma getirilmelidir. Yargının çekiciliği etkinliği ve saygınlığının artırılması zorunludur. Yargıya hor bakanlar, hukuku engel sayanlar iyi düşünmelidir. Yargı, ulusun en çağdaş güvencesidir. Özveriyle çalışan yargıç ve savcıların asıl istemleri parasal değildir. Adalette adaletsizlik olamaz, adaletçi sağlanmadan adalet sağlanamaz. Baroları tam bağımsız olmayan ülkelerde yargıda tam bağımsız sayılamaz. Yargıç ve avukat olma koşulları değiştirilmelidir.

10. Her şey insan içindir. İnsanı yetiştirip koruyan da insandır. Bu da eğitimle olduğundan her şeyin başı eğitimdir. Bilgi ve insan hakları çağında, bilimsel özerklik sağlamadan, üniversitelerimiz evrensel konumuna uygun yapı ve yönetime kavuşturulmadan sorunlar aşılamaz. Mahkememiz bu konuda yapıcı kararlar vermiştir.

11. **SOYKIRIMI** düzeyine ulaşan ve şimdilerde katlanılmaz ahlak ve insanlık dışı saldırılarla boyutu değişen Karabağ ve Bosna Hersek vahşetini, yabancı yüksek yargı organları ile uluslararası yargı kuruluşlarına yazıyla duyurduk. Kıbrıs sorununda da gözlenen ikili ve çelişkili tutumları, batılı ülkelerle uluslararası kuruluşların yüz karasıdır. İnsan hakları ve hukukla bağdaşmayan bu davranışı ve dost sandığımız ülkelerin Türkiye düşmanlarını besleyip desteklemelerini kınıyoruz.

Bağnaz milliyetçilik, dinsel, yapay ve soyut nedenlerle çıkan kanlı çatışmalar, hastalık ve açlıklara aldırmayan toprak kazanma tutkuları utandırıcı, dünya barışı ve insanlığın geleceği için umut kırıcıdır.

Kıbrıs konusunda, kimi gün Güneydoğu için de açılan kampanya gibi, "Ver kurtul." anlayışının sakatlığı açıktır. "Yurtta barış, dün-

yada barış." ilkesini benimseyen ulusun kimsenin toprağında gözü olmaması, kendi toprağını da vermesi gibi haksızlığa katlanıp boyun eğmesi de beklenemez. Ne teröre anayasal ödünler verilebilir ne de kimseye toprak ikram edilebilir. Türkiye, altın bir tarih köprüsü ve uygarlıklar beşiğidir. Onurla yaşanır, onurla ölünür.

DEMOKRASİ - HUKUK

Demokrasi, yalnız hak ve özgürlüklerin değil kalkınmanın, gelişmişliğin de iklimidir. Kahramanlar yetiştirmez. Hukuk cenneti de değildir. Doyurucu olmayan, ters gelen yanları da olabilir. Ama bir disiplindir ve rejimlerin en iyisidir. Yaşam biçimi, bir öz, siyasal ve hukuksal kurumlaşma yöntemi olmakla birlikte başıboşluk ve kargaşa ortamı değildir. Herkes istediğini söyler ama istediği gibi davranamaz. Demokrasiyi bir özlem ve düş olmaktan çıkarıp doyumsuz bir gerçek kılmak için onu korumak zorundayız. Demokrasi, kendine kıyılmasına olur vermez. Demokrasiyi demokrasiyle yok etme olanağı us dışıdır. Nasıl feodal devlet anlayışının ve kurullarının yerine çağdaş bir örgütlenmeyle uygar bir toplum düzeni yaratma yönündeki devrimci girişimle ulusal birliğin ve dayanışmanın desteğiyle başarı kazanmışsa kuramsal doğruların kurumlaşması olan yasalar da demokratik içerikleriyle toplum kültürünün değerler sisteminde yerini alır. Yasaların yaptırım gücü, sistemin dayandığı ve hukuk felsefesinin geçerliği ile güvenliğini sağlayacak güçlerin yeterliğine bağlı olduğundan hukuk-yargı kurumlarının etkinliği arttırılmalıdır. Yasa koyucunun yasaların genelliği, yansızlığı ve gerçekçiliği gibi adalet ilkelerini gerektiği ölçüde gözetmemesinin neden olacağı uyumsuzluklar ve yanılacağı kötü sonuçlar her zaman düşünülmelidir. Anayasa sistemimizin yakın tarihte geçirdiği sınav dönemleri unutulmamalıdır. Her şeyin zaman içinde eskiyip nitelik değişikliğine uğraması ve işlevini yitirmesi hukuk yasaları için de geçerli bir doğa yasasıdır. Bu nedenle hukukun yeninin yanında yer alması yaşamın getirdiği bir zorunluluktur. Dinsel geleneklere karşın hukukun ve yargının kurallarını geçerli ve egemen kılan, kişinin özgür istencine dayanan demokratik anlayış, bilimin ve usun gücünü yansıtan oluşumlar kucağıdır. Uygarlık, her tür karanlıktan kurtulmak demektir. Demokrasinin erdemi bilinmelidir.

İnsani boyutlardan yoksun yaşam, ölümden de beterdir. Kötü hukuk, hukuksuzluktan da kötüdür. Aydınlanmayı engelleyen yanılgılarla yararsız geleneklerin ve doğmaların birbirinden farkı yoktur. Bunlar bilimin ve demokrasinin can düşmanıdır. Eleştirel düşünce, gerçeği bulmaya yönelik araştırma bilimin kaynağı ve dayanağıdır. Özgürlüksüz aydınlanma, aydınlanmasız özgürlük olmaz. Bir ülkenin öz varlığı, gerçek değeri, aydınlardır. Usa ve bilime karşı çıkarak hukuku, insan haklarını, bağımsızlığı anmayıp "hak" sözcüğünü yalnız dinsel anlamda kullanıp sürekli ve sinsi biçimde duygu sömürüsü yapanlarla destekçilerinin makamları ve sanları ne olursa olsun aydınlıkla ve demokratlıkla ilgileri yoktur. Komünizmin yıkılmasıyla amaçları kursaklarında kalanlardan insan haklarına dayanarak, demokratlık taslayarak oyunlarını yeni alanlarda sürdürenler de böyledir. Demokrasi konusunda öğrenmesi gereken çok şey olan kimileri, tarih, toplum, hukuk bilgilerinin yetersizliğine bakmadan "ülkemizdeki aydınların çoğunun Atatürkçü olduğu" sözünü dünyadaki her aydının Atatürkçü olması zorunluluğu gibi algılayıp sömürdüler. Atatürk'e saldırılar, aydın olmadıklarının kanıtıdır. Kemalizmi doğuş zamanını ve bugünlere ulaştırdığını göremeyip demokrasiyle uyuşmadığı savlarıyla karşı devrimcilere güç vermeye çalışanlar, ulusal değerlere savaş açmışlardır. Bunlara sessiz kalınmamalıdır. Soylu savunma, siyasal uğraş sayılamaz. Hukuk, huzurun da kaynağı olduğundan bu konulara şimdilik böylece dokunup geçmeyi yararlı buluyorum. Bu da ulusal bir görevdir ve kimse görevini yaptığı için suçlanamaz. Devlet kavramı ve yapısı ile ulusal egemenliğin içeriği ve anlamı da değişmişken zamanı, ortamı, koşulları düşünmeden 1993'te 1923'ü acımasız eleştirmek, Cumhuriyet'i daha gerçek ve daha geçerli kılmaya çağırmak yerine karalayarak güçlenmesini sağlayan zorunlu önlemleri kötülemek, Osmanlı'yı överek dinsel sentezlerle yenileşmeyi ve gelişmeyi engellemek, yeni cumhuriyetleri kişisel egemenlik özlemiyle önermek ağır yanılgılardır. Temel ilkeleri, ulusal değerleri, soyumuzu, adımızı ve kaynağımızı tartışmaya açmak, bağımsız ve özerk kuruluşları yasal çizgilerinden uzaklaştırıp

ele geçirmek gibi düşünceler asla uygun değildir. Siyasal gösterilerle ne gerçekler örtülür ne sorunlar çözülür ne de bir yere varılır. Kimi yeni siyasal oluşumlarda, kimi seçim ve atama işlerinde, yer değiştirme ve görevlendirmelerde mezhep ya da tarikat ağırlığı ve kadrolaşma söylentilerine neden olunmamalıdır. Yaşam pahalılığı, yolsuzluk suçlamaları, işsizlik ve antidemokratik kurallar üzerinde önemle durulacağını toplumsal barışın sağlanacağını umuyorum.

Sevr'i övüp Atatürk'ü yerenlerin yasama organına kadar girdikleri günümüzde sövgülerin, yargıya ve güvenlik güçlerine saldırıların gülümsemeyle karşılanması ilginçtir. Demokratik görünüm için ödün yanlıştır. Ahlak olmadıkça hukuk da, demokrasi de ekonomi de sanat da olmaz. Yozlaşma yoğunlaşır.

Ulusal Ant'ı, Lozan'ı, Türkiye Cumhuriyeti'ni, laikliği tek yanlı tartışmalara açmak oyununa gelinmemelidir, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik iç ve dış kaynaklı, kalemli, sözlü, silahlı saldırılarla bir insandan beklenen en küçük değerbilirlik gösterilmeden yürütülen kampanya yurtseverlikle, tarih bilinciyle bağdaşmayan bir tür hayınlıktır. Atatürk gerçekte Türkiye düşmanlığında birleşen şeriat devleti özlemcileri, bölücü ve ırkçılar, baskı sömürü ve acıyla karanlığı yoğunlaştıranlar bağımsızlığın ve özgürlüğün yıkıcılarıdır. Basın özgürlüğünün kötüye kullanılması demokrasi ve insanlık adına üzücüdür. Özellikle hukuk dışı kimi TV yayınlarıyla çekinmeden kişiliklere saldırmak, sahipleri ve yakınları için taşınması güç bir durumdur. Ayrıca dindar görünüp bir günde değişik içerikli iki baskıyla çirkin saldırıyı seçip gerçek dışı anlatımlarla oyunlarını sürdürenlerin ahlak ve insanlık anlayışına şaşmamak olanaksızdır. Devlet televizyonunda şeriatçılık övülmemeli, kimi özel yayınlardaki tekke, zaviye görünümleri herkesi düşündürmelidir. Yas yayınları da böyledir.

YİNELİYORUM

Anayasa Mahkemesi, tüm yetkili organların insan haklarına dayanan hukuk devleti kimi çağdaş nitelikleriyle gerçekleştirme çabalarına katkılarını özenle sürdürecektir.

Anayasa Mahkemesi, ulusal değer ve varlıklarla yaşamsal ilkeleri duyarlılıkla ve ödünsüz biçimde koruyacaktır.

Anayasa Mahkemesi, hukukun siyasallaşmasını önleyip siyasayı hukuklaştırmaya artan bir güçle ağırlık verecek, Türk hukukuna daha üstün düzey, daha engin ufuk sağlayacaktır.

Anayasa Mahkemesi, insan haklarına dayanan hukuk türeterek yasa üretimine ışık tutacak, destek verecektir. "Ekonomi anayasası" nın tartışıldığı bir ortamda anayasa sorunu geçiştirilemez.

Gerçekten anayasa yargısı çağdaş hukuk devletinin güvencesi, mahkemesi de simgesidir. Değişik duygu ve düşüncelere kapılanlar ne derlerse desinler yabancı kuruluşlar da övgüyle söz etmektedirler.

Atatürk'ün 5 Kasım 1925 konuşması ile "Gençliğe Seslenişi"ni hiçbir zaman unutmuyoruz.

Anayasa Mahkemesi üyeleri kurumsal işlevin, kişisel görevlerinin bilincinden, içtikleri ant'ın onur ve namus bilinen anlamından asla ayrılmadan var güçleriyle ve özveriyle çalışmaktadırlar. Üye adayı belirleyen ve seçen- atayan organlara büyük sorumluluk düşmekte ve ulusumuz bu konuda çok haklı olarak örnek bir özen ve duyarlık beklemektedir. Anayasa Mahkemesini anayasal doğrultusundan kimsenin ayıramayacağı kanımı yineliyorum.

Sonsuza değin bağımsız yaşayacak Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturan, varlık nedenimiz ve ulusal amacımız saydığım Atatürk ilkelerini yıpratmaya ve yıkmaya kimsenin gücü yetmeyecektir. Bu ilkeler resmî ideoloji değil ulusal yaşam felsefemiz ve insanlık ışığımızdır. Gerçek bir hukukçunun da adaletten başka ideolojisi olamaz. Bu çizgilerde birleştiğimiz inancıyla hepinize esenlik dileklerimle teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarken anayasa yargısı konulu bilimsel toplantıya katılacaklarla, bu konuda başarılı hizmet veren değerli üyemiz sayın Dr. Mustafa GÖNÜL'e çalışanlarımıza, törenimize destek veren Kültür Bakanlığı ile seçkin şef ve sanatçılarına ayrıca teşekkür ediyorum.

32. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Hukuk devletini tüm çağdaş nitelikleriyle gerçekleştirmek konusunda Anayasa'da öngörülen yükümlülüklerini özenle ve özveriyle yerine getirmek çabasını bağımsız yapısı ve yansız tutumuyla sürdüren Anayasa Mahkemesi, 32. kuruluş yıldönümünü sizlerle birlikte kutlamanın engin mutluluğunu duymaktadır. Demokrasiyi tüm ögeleriyle özetleyen "hukuk devleti" ilkesinde içtenlikle birleşen her yurttaşı, devletimizin bu saygın kurumuna sahip olmamız nedeniyle kutluyor; hepinize "Hoşgeldiniz!" diyor, törenimize katılarak gösterdiğiniz değerli ilgi için teşekkürlerimi sunuyorum.

Bağımsız yargının güvencesi altında olmadıkça asla geçerli ve gerçek sayılmayacak hukuk devleti, ulusal yaşamımızın kıvanç veren bir olgusudur. Erklerin ilgili organ, kurul ve kuruluşlarla bireylerin, oluşumuna katkıda bulundukları bu yüce yapıyı sonsuza değin bağımsız, egemen yaşatmak, hak ve özgürlükleri onur ve erdem bilen her yurtseverin ödevidir. Bu bağlamdaki birliktelik en soylu ve en sağlıklı dayanağımızdır.

KURUMSAL SORUNLARIMIZ SÜRÜYOR

Yaşamın her evresinin demokratikleşmenin her aşamasının olanaklarla birlikte yeni sorunlar getirmesi kaçınılmazdır. Yoksunluklar, güçlükler, aykırılıklar, çelişkiler, umulmadık olumsuzluk-

larla karşılaşmak doğaldır. Hepsi hukuk içinde, yöntemince verilecek uğraşlarla giderilip aşılacaktır. Bu nedenle önceki törenlerde ve değişik zamanlarda açıkladığım, asla kişisel olmayan, Anayasa Mahkemesinin daha başarılı ve güçlü olmasına yönelik kurumsal istek, öneri ve dileklerimi, layık olduğumuzu sandığım ilginin gösterileceğini umarak yinelemiyor ve yenilerini de gündeme getirmiyorum. Temel sorunlarla ekonomik durumun ivedilik taşıdığı bir ortamda bu tür konularla zamanlarınızı almayacağım. Bağımsız yargının devletin bağımsızlığının en gerçek simgesi olduğunu bir kez daha belirtmekle yetineceğim. Karşılaşılan anlayış ve yaklaşımlar nasıl olursa olsun işlevimizi hiç bir duygusallığa kapılmadan, en iyi biçimde başarmaya çalışacağımızdan en küçük kuşku duyulmamalıdır.

İLKELERDEN ÖDÜN VERİLMEZ

Siyasal ve dinsel nedenlerle hukuk sistemine karşıtlıkların, anlamlı-anlamsız kimi önerilerle, kimi uluorta sözler ve yazılarla açıklandığı günümüzde bin kez söylenmişçesine algılanmasını isteyerek şu tümceyi bir kez daha yineliyorum: En büyük Türk devrimi olan Türkiye Cumhuriyeti'ni, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak, giderek güçlendireceğimiz üstün nitelikleriyle canımızı adayarak koruyacak; iç ve dış hiç bir hukuk dışı güce eğilmeyecek, bölücü ve yıkıcılarla sömürücülerin çıkarları için amaçlı kötüledikleri, Türkiye'yi Türkiye yapan, Ulusal Kurtuluş Savaşı temeline dayanan ilkelerden asla ödün vermeyeceğiz. Etnik ve dinsel köken ayırımı gözetmeden, bu özelliklerini özgürce açıklama olanağı tanıyarak her yurttaşı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kurumunda tam eşitlikle kucaklayıp birleştiren, herkesi yurdun her yerinin sahibi kılan ulus ve Atatürk milliyetçiliği anlayışından ayrılmayacağız. Kimi koşullanmış, önyargılı ve değişik bağlantılı kimseler karşı çıkıp "coşkulu anlatı-yazı" diye eleştirse de anayasal, yasal ve hukuksal gerçeği vurgulayan "Devlet TEK, Ülke TÜM, Ulus BİR" deyişinin tam gerekleri içeren, gereksizleri dışlayan yapıcı anlamı üzerinde herkesi düşünmeye çağırıyorum. Onurların coşkuyla açıklanması, onurluların onur duyanların en doğal hakkıdır.

Laiklik, asla din düşmanlığı olmayıp inançların güvencesidir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Barış, eşitlik ve özgürlük kaynağı bir insanlık kuruludur. Gerçek dışı anlatım ve nitelemelerle, haksız eleştiri ve us dışı değerlendirmelerle ulusal birliğin harcı olan bu ilkeyi kötüleyerek ayrımlar yapılmamalı, ayrılıklar yaratılmamalıdır. Kardeşliğin, aydınlığın ve bilimin bu güzel iklimini karalamanın ülkeyi karanlığa gömmek isteyenleri sevindirdiği unutulmamalıdır. Çağdaş Türkiye'mizi geriye götürmeye, yapay sorunlar olmadık nedenlerle, denenmiş düzenleri ve karanlığı getirmeye, yaşamsal ilkeleri yıkmaya kimse kalkışmamalıdır. Etnik ve dinsel terörü, her tür terörü, ayrım yapmadan kınıyor hepsine karşı olduğumuzu yineliyorum. Yanlış bir insan hakları ve demokrasi anlayışı yozlaşmaya neden olmaktadır. Yurttaşlık ve ulus bilinci varlığımızın temelidir. Ümmet yapısına dönülemez. "Herkese kendi hukuku", kapitülasyona çağrı ve anarşidir. Demokrasi, anarşi kazanı değildir. Din karşıtlığı dindar düşmanlığı varmış gibi laikliğe saldırıp şeriat düzeni çağrılarıyla ulusu bölmenin, en az %80'i laik ve Müslüman halkımızı aldatmaya ve kışkırtmaya çalışmanın anlamı yoktur. Ayrı dinden olanların kardeşçe yaşadığı ülkemizde aynı dinden olanları birbirine düşman kılacak birbirinden ayıracak söz ve eylemlerden, asla olur verilmeyecek girişimlerden kaçınılmalıdır. Kimse Müslümanlığa ve ölçülü dinsel öğretime karşı çıkmamaktadır. Özel yaşamın özgürlüğüyle hukukla sınırlı devlet gerekleri ayrıdır. Dinsel bölücülük ve dinsel terörde insanlığa aykırıdır. Selçuklu, Osmanlı ya da İran örneklerini dayatma oyunları ibretle izlenmektedir. Demokratik, hukuksal, çağdaş ve Atatürk'çü düzeni değiştirmeye, ulus yerine ümmeti geçirmeye hiçbir kişi ve kuruluşun gücü yetmeyecektir. Uluslararası kuruluşların kimi dost ve komşu ülkelerin Sevr düşleri boşa çıkacak, ikilemleri ve insanlık suçları önleyememeleri kendilerini güç duruma düşürecekken, toplumsal barışı ve ulusal dayanışmayı bozarak, Sivas olayları gibi, ilerde pişman olup utandıracak eylemlerden uzak kalınmalıdır. Laik Cuhmuriyet'ten asla dönülemez. Allah'a inananların laik olamayacağı, laiklerin de Allah'a inanmayacakları görüşü yanlıştır.

Cumhuriyet'in nitelikleri, özellikle laiklik konusunda, eğitimde, yönetimde ve yargıda yapılması zorunlu çalışmalara başlamak za-

manı geçmektedir. Laiklik giderse abartısız cumhuriyet de gider. İçte ve dışta kötü niyetliler belli. En azından Cumhuriyet biçimsel olur, sözde kalır, özü boşalır. Öğrenim Birliği Yasası'nın savsaklanması yetmiyormuş gibi siyasal nedenlerle gereksiz üniversite ve fakülte açarak oy sağlamaya ağırlık verilmesi, laikliğe bağlılık sözlerine inanmayı güçleştirmektedir. Devlet olanaklarıyla devlet karşıtı yetiştirme ve devlet düşmanlığına destek verme anlamındaki uygulamalardan, sakıncası giderek ortaya çıkan oluşumlara gözyummaktan vazgeçip etkin düzenlemelere girişilmelidir. Kendisine ve partisine devletten daha çok önem verme anlayışının neden olduğu durumların zararı ulusa çektirilemez. Kadrolaşma yakınmalarıyla ilgilenilmesi ve doyurucu yanıtlar verilmesi gerekir. Şeriat düzenine hoşgörü, demokrasiye horgörüdür. Karşılıklı sevgi, saygı, güven, hoşgörü ve anlayışla uygarlık koşumuzu hızlandırmalı, aydınlığı azaltmamalıyız. İçeride güçlü olmayan, dışarda güçlü olamaz. Sorunları, hukukun üstünlüğü ilkesini benimseyerek çözmek, usu ve bilimi en gerçek yol gösterici bilerek çalışmak, en uygun tutumdur. Güçlü dayanakları içeren, yasama organının bile değiştirmesi olanaksız Anayasa Mahkemesi kararının YÖK'ün isteğiyle olduğu söylenerek kimi üniversite ve fakültelerin anayasa suçu niteliğindeki uygulamalarıyla geçersiz kılınması ve bu duruma el konulmaması ilgililerin sorumluluğundadır. Hukuk devletinin hiçbir biriminde siyasal simge gibi kullanılan başörtüsü, peçe ve çarşafla ayrım ve gösteri yapılamaz. Yargı kararlarını da kimse gözardı edemez. Yargı kararlarına uymak, demokrasinin ilk koşuludur.

ADALET-ANAYASA YARGISI

Sorunları kotarmak için hukuk sisteminin yeterli ve etkin olması gerekir. Tersine durumda adalet gerçekleşemez. Gelişen dünyada değişen umut ve gereksinimlere doyurucu yanıtlar verilmezse kamu düzeni sarsılır. Yasalar, bir yandan toplumun kararlılık etkenlerini yansıtıp doğrulayarak bunların yokluğunun düzensizlik ve adaletsizlik getireceğinin kanıtı, öbür yandan düzenin ve adaletin erdemini ortaya koyarak toplumsal değişimlerin uzlaştırıcı ve güçlü bir aracıdır. Süreçleriyle birlikte insan yaşamını, tüm toplumsal ilişkileri ve yönetim yapılarını kapsayan hukuk, çağın gerisinde kalamaz. Hiçbir güç denetimsiz olamaz. Yargı organları yalnız

anayasayı yapmazlar, kararlarıyla onu yenilerler. Anayasa yargısı, bu konuda yetkili tek organ olarak bağlayıcı ve kesin yorumlarıyla duraksamayı önleyerek hukuksallığı sağlayarak yasama organına en yararlı katkıda bulunur. Yönetime inancın sarsılması da bu yolla önlenir. Mahkememizin "anayasal demokrasi"nin özgün kurumu olarak yargı birlikteliğine çok önem verdiğini belirtiyor, başta Yüce Divan, siyasal partilerin akçalı denetimi olmak üzere üye seçimleri konusunda olumsuz yazı, konuşma ve tutumların sakıncalar getireceğine değinmekle yetiniyorum. 30 yılda 7 kez başarılı Yüce Divan çalışmasının birikimi, güç edinilir deneyimi, bu görevin verilme gerekçesi, önceki oluşumları ile Anayasa Mahkemesinin siyasal parti sorunlarına bakma olgusunu gözardı eden konuşmaların ciddiyetle ilgisi yoktur. Adaleti hıza kıydırmadan, işleri en kısa zamanda bitirme çabamızın beklenen dosyalar nedeniyle sonuç vermemesi bizi de üzmektedir. Yolsuzluk olaylarına el konulup gerekli işlemlerin her katta kısa zamanda yapılması ve yargılamaların hızlandırılması tüm ilgilileri rahatlatacak, devlet erklerine inan ve güveni artıracaktır. Türk yargısında dayanışmayı gölgeleyecek davranışlardan tüm ilgililerin kaçacağına inanarak yanlı ve yanlış girişimlere yanıt vermiyorum. Yargıtayımızın ve Danıştayımızın özellikle Mahkememize yakınlıkları bilinen yeni başkanları döneminde daha yapıcı yaklaşımlar içinde olunacağına, dayanışmanın artacağına inanıyoruz. Kişilikli, saygın ve onurlu hukukçulara herkes güvenmelidir. Yargılamada yeniliklerle hızlı, doyurucu ve ucuz adalet gerçekleştirilerek hak arama yolları genişletilmeli, hukuk dışı yöntemler engellenmeli, adalet kolluğu kurulmalıdır. Yargıdan yakınılmamalı, yargıyla övünülmelidir. Başarıyla çalışan askerî yargının görev alanı, kuruluş amacına, hukuksal konumuna ve yapısına uygun biçimde yeniden çizilerek gereksiz yükten kurtarılmalıdır. Yargının bir ögesi niteliğindeki Noterliğin sorunları da ivedi çözüme kavuşturulmalıdır. Barolar tam bağımsız olmalıdır. Yargı kuruluşlarına, yargıç, savcı ve avukatlara yönelik eylemler, hukuka yöneliktir. Kaba gücü yansıtan bu ilkellikleri, Silahlı Kuvvetlerimize ve kolluk güçlerimize saldırıları kınıyor önlenmeleri için etkin yaptırımların getirileceğini, sağduyunun egemen olacağını umuyorum.

Seçimler, hem demokrasi sınavıdır hem demokrasinin namusudur. Yönetim ve denetiminin hiç kimseye kuşku vermeyecek biçimde yerine getirileceği mutlaktır. Seçilmiş yargıçlar bu görevi, şimdiye kadar olduğu gibi başarıyla yaparak yargıyı daha yücelteceklerdir. Bilinmektedir ki hukuk devleti niteliği, insan hak ve özgürlüklerine saygısıyla Cumhuriyet'in gerçek göstergesidir. İçte güven, dışta inandırıcılıkta eş değerdir. Siyaseti her şeyin önüne geçirip yargıyla, bilimle, ahlakla, ulusal değerlerle alay edercesine yalnız "oy"u ölçü alıp oy için ödün vermek, gereksiz hoşgörüyle kurumları yıpratmak giderilmesi güç boşluklar yaratır. Anayasal ve hukuksal kurum ve ilkeleri toplum yeterli ölçüde benimseyip desteklemezse bu yöndeki savunmalar gereken sonucu sağlamaya yetmez. Anayasa ve hukuk saygısının devlet katında tam olarak sağlanamadığı ya da yitirildiği bir toplumda ilgili kurumların kendi kendini savunması çok güçtür. Anayasaların kaynağı, ruhu ve dayanağı özgürlüktür. Anayasalar, ulusun bağımsız ve özgür yaşama istencinin hukuksal belgesidir; toplu yaşama andıdır. Anayasa düzeni, gerçekte özgürlükler düzenidir. Özgürlükleri güvenceye bağlamayan anayasanın içi boştur. Böyle bir anayasa kendine anlam kazandıran, değerli ve saygın kılan içerikten yoksundur. Anayasaların asıl bekçisi toplumsal bilinçtir. Yargı kararları toplumun malıdır. Yazılı kurallara gücünü ulusun inanı, güveni, bağlılık ve özeni sağlar. Bu özellikler gözetilerek, her tür savsaklama eğilimlerine karşı çıkılmalıdır. Hangi nedenlerle olursa olsun yargı kararlarının yönetsel işlemlerle geçersiz ve etkisiz kılınmasının hukuk dışına düşmek olduğu bilinmezse, yakınanlar değişse de yakınmalar kesilmez. Devlet adına davranmanın hukuksal ölçüleri çiğnenmemelidir.

Anayasa Mahkemesi, yıl içinde çok önemli bir dönemeci geçmiştir. Kimi çevrelerin eleştirdiği "yürürlüğü durdurma" konusunu bir kararla öngörmesi başlı başına bir aşamadır. İptalleri olasılıkları bulunduğunda, bir yasa, KHK ya da TBMM İçtüzüğünün iptali istemi karara bağlanıp yayımlanıncaya kadar Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın özüne ve amacına uygun olarak hukukun üstünlüğünü sağlamak, kararlarının etkinliğini korumak, uygulamadan doğacak giderilmesi güç ya da olanaksız durumları ve zararları önlemek için bu metinlerin yürürlüğünün durdurulmasına karar

verilebileceğini iki kez kabul etmiştir. Bu önemli aşama, Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı yasama organının yasa çıkarmasını, yürütmenin KHK düzenlemesini ve işlem yapmasını engelleyerek hukuk devleti konusunda daha sağlıklı bir ortam yaratacaktır.

Ayrıntıya ilişkin açıklıkları ilgili kararlarda yazılı, özetle belirttiğim koşulların varlığına bağlı bu kurum, Anayasa Mahkemesince alınan iptal kararlarının sonuçsuz kalmasının sakıncalarını da karşılamış olmaktadır. Kaldı ki yürürlüğün durdurulması kararına karşın ret kararı da verilebilir. Sonuç ret ya da iptal olsa da yürürlüğü durdurma kararı verilmesinin bir zararı değil tersine yararı vardır. Sonuçtaki ret durumu, Anayasa'ya uygun bir yasaya göre geçerli işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamış olacaktır. Yürürlüğün durdurulması kararı bir engelleme, geciktirme, güçlük çıkarma, bir önleme değil bir önlemdir. Hukuksal sağduyu özenidir. Yasa koyucu gibi davranarak yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde karar vermekten yasama organının siyasal takdirine karışmaktan özenle kaçınan Mahkememiz, bu kurumu Türk anayasa hukukuna kazandırmıştır. Kararın, uygulamada ve öğretide doğrulanıp övgüyle karşılanan gerekçesi örnek düzeyde doyurucudur. Anayasa'ya uygunluk denetimi, etkin bir araca kavuşmuştur.

KİMİ ANAYASAL DURUMLAR

Siyasal partilerin kapatılması davalarında Anayasa'nın ilgili maddeleri ile geçici 15. maddesi gereğince, Anayasa'ya aykırılıkları savında bulunulamayan ve bu nedenle ihmal de edilemeyen yasa kurallarının uygulanması zorunluluğu kimi eleştirilere neden olmuşsa da belirtilen bu dayanaklar karşısında hiç birinin haklı yönü yoktur. Siyasal partilerin hiç bir durumda kapatılamayacağı görüşü, hiç kimseye ceza verilemeyeceği görüşü gibi gerçeklere aykırıdır. Anayasa Mahkemesi partilerin kapatılmasından mutluluk duyacak bir organ değildir. Bugüne değin verilen kapatma kararları, dosyaların içeriğine, ilgili Anayasa ve yasa kurallarına uygundur. Mahkemenin görevini yapmaktan ötede bir amacı bulunmamaktadır. Yeni Anayasa hazırlıklarında kimi durumlar ve yöntemsel nedenlerle kapatma yerine caydırıcı yaptırımlar getirilebilir. Kapatma, devletin varlığı gibi çok önemli konularla sınırlanırsa hukuksallık daha

güçlü olur. Bu arada Anayasa ile Siyasi Partiler Yasası'nın uyumu ele alınmalı, Anayasa'ya göre dar ya da geniş olan yasa kuralları değiştirilerek çelişkiler giderilmelidir.

Siyasal partilerin akçalı denetimleri önemli durumlara bağlanmalı, güçler ayrılığı ilkesi gözetilerek yaptırımı, Anayasa Mahkemesi belirlemek üzere denetiminin ön işlemleri TBMM ve Maliye Bakanlığı dışında bağımsız kurullara verilmelidir.

Bu bağlamda yasama dokunulmazlığı ve üyeliğin düşmesi konuları, tartışmaları gereksiz kılacak bir açıklıkla yeniden düzenlenmelidir. Anayasa'nın 84. maddesinin birinci fıkrası ile üçüncü fıkrasındaki "düşme" ve "sona erme"nin ayrı durumlara bağlı olduğu unutulmadan maddenin özellikle birinci ve ikinci fıkraları gerçekçi ve hukuka uygun biçimde yeniden düzenlenmelidir. Milletvekili Andı'na aykırı tutumların sorumluluk kapsamına alınmasına açıklık verilebilir.

Uluslararası kurumlara üye olmanın doğal gereği, bir anımsatma beklenmeden yerine getirilmelidir. Yargının bu konuda uygulama yapabilmesinde duraksamaları kaldırmak için Anayasa değişikliği gerçekleştirilerek açık kurallar yürürlüğe konulmalıdır. Bu durumda ulusal egemenlikten ödün verilmiş olunmaz. Ulusal üstü kuralların uygulanması, uluslararası yetkili kurulların kararlarına uyulması, kimi yakınma ve güçlükleri önleyecek, demokratikleşme hızlanacaktır. Anayasa'nın 15. maddesinin de gerektirdiği bu değişiklik yine Anayasa'nın 13. ve 14. maddelerindeki birliktelik gözetilerek yapılmalıdır.

Bu arada siyasal yaşamın vazgeçilmez ögesi olan siyasal partilerimizin özenli davranışlarının toplumsal barışa büyük katkısı olacağını vurgulamayı yararlı buluyorum. Ulusal değerlere, yaşamsal ilkelere bağlılıktan ayrılmamak yükümlülüğü tartışılamaz. İşlerine geldikçe demokrasiden yararlanan, kendilerince yeterli düzey ve durum sağlanınca demokrasiyle asla bağdaşmayan baskıcı düzenleri gerçekleştireceklerini söyleyenler, demokrasinin sahipsiz olduğunu sanmamalıdırlar. Olumlu olumsuz her şeyi konuşanların insan haklarından, hukuk devletinden, hukukun üstünlüğü ilkesinden,

hukuka bağlılık ve saygı özeninden sözetmemeleri, Anayasa Mahkemesinin karara bağladığı bir konuda Anayasa'nın ve yasaların ilgili kuralları değiştirilmeden tersine uygulamanın olanaksızlığını eylemli biçimde kaldırmaya katkı sözü vermeleri düş kırıcıdır.

Ekonomik sorunların önemini yadsımak olanaksızdır. Bireylerin birbirine karşı da sorumlu oldukları demokraside toplumun çıkarları üstün tutulur. Ancak ekonomi tek sorun, tek dayanak, tek etken değildir. Bu konudaki çabaların ve özenlerin olumlu sonuç vermesini diliyor ve herkesi özveriye çağırıyoruz. Adaletli, etkin ve gerçekçi vergi yasaları ertelenmemelidir. Sosyal adalet ilkesine bağlılığı yansıtacak uygulama yöntemleriyle, ekonomik alandaki son kararlarla ücretlilerin artan yükü hafifletilmelidir. Ülke sorunlarının çözümünde yüklerin dengeli ve adaletli dağılımı, özveriyi doğallaştırır ve gerçekleştirir. Geniş kesimleri güç duruma sokacak ölçüsüzlüklerden, haksızlıklardan ve siyasal amaçlı uygulamalardan kaçınılırsa başarı sağlanmaması için neden kalmaz. Ulusumuz ülkesi için elinden geleni yapmayı, yoksunluk ve güçlüklere katlanıp dayanmayı, tarihsel örneklerle kanıtlamıştır. Devletin de tutumlu olmasını, gereği yönünden, ekonomiye verilen önem kadar, Cumhuriyet'in niteliklerine, adalete, eğitime, sağlığa, insanımıza sahip çıkılmasını bekliyoruz. Ekonomik güçlükler aşılır, terör bitirilir ama ilkeler yıkılırsa herkes altında kalır. Yaşam yalnız ekonomi değil en az onun kadar hukuktur. Ekmeksiz kalınabilir, onursuz kalınamaz.

Atatürk'e, devlete, değerlere ve kişilere karşı her tür çirkinlik ve küçüklüğü sergileyen, sayrılıkları yansıtan yayınlarla, nerelere sızıp yuvalandıkları, nasıl korundukları üzüntüyle izlenen kimi bilimsel sanlı saldırganların çokluğu, insanlık ve demokrasi düşmanı bu örgütlenmenin akçalı gücü konusunda dış desteği de içeren haklı soruları, bunlara karşı ne yapıldığı eleştirileriyle birlikte gündeme getirmektedir. Hak ve özgürlüklere, kişilik ve onura saldırmak, yıkıcılık ve bölücülük yapmak, kıyıma hedef göstermek demokrasinin değil çürümüşlük ve kokuşmuşluğun başlangıcı olacağından ulusal düzeyimizi, uygar ortamımızı korumakta hukuk görevlilerini daha özenli ve daha duyarlı olmaya çağırıyorum.

Yasama organı kişi hak ve özgürlüklerine, özellikle özel yaşamın gizliliğine, onura yönelik saldırıları öncelikle önleyecek kuralları yürürlüğe koymalıdır. Karışıklık ve teknik bağlamda kirlilik yaratan yayınlara olanak veren 133. madde değişikliği gerçekleştirilirken kimi yakınmalara neden olan ve yargı bağımsızlığı gibi devletin temelini ilgilendiren 159. maddenin bırakılması üzücü ve düşündürücüdür. Adaleti etkin olmayan devletin gücü, özlenen düzeyde olmaz. 159. maddenin çözüme bağlanması ivedilik, öncelik ve zorunluluk taşırken 133. maddenin değiştirilmesi, siyasetin hukukun önüne geçirildiğinin ilginç bir kanıtıdır. Böyle düzenlemeleri gözeterek hukuku siyasallaştırmak yerine siyaseti hukuksallaştırmak çabamızı ödünsüz sürdüreceğiz. Özgürlükleri kötüye kullanma ve ortadan kaldırma özgürlüğü yoktur. Değişik biçim, yol ve yöntemle daha etkin olan düşünsel eylemlerin "suç" olup olmayacağı çok iyi düşünülmelidir.

Anayasa Mahkemesi, yetersiz kurallar ve yetersiz olanaklarıyla denetimi daha yararlı duruma getirememenin sorumlusu değildir. Ayrıca Anayasa Mahkemesine iptal ve itiraz başvuruları eleştirilip kınanmamalı, başvuranlar çelişkili görünseler bile Anayasa'ya aykırılığı giderme olasılığı ve hak arama özgürlüğünün kutsallığı nedeniyle beğeniyle karşılanmalıdır. Anayasa'ya aykırı yasa ve KHK çıkarmakla aykırılığı belirgin düzenlemeler için yargı yoluna başvurmamak eş değer tutumlardır. İkisi de hukuka saygıyla bağdaşmaz. Nasıl Anayasa'ya uygun yasa çıkarmak ve uygulamalar yapmak iktidarın görevi ise Anayasa'ya aykırı yasa çıkarmamak ve uygulamadan önlemek de muhalefetin görevidir. Tersine tutumla muhalefet de Anayasa'ya aykırı davranmış olur. Sorun kişisel değildir ki isteğe bırakılsın.

Anayasa Mahkemesi Kuruluş Yasası değişiklik taslağının Adalet Bakanlığına iletilmesinin üç yıla yaklaşmasına karşın bir işlem yapılmaması, etkinliği, yararı ve başarıyı önlemiştir. Hiçbir gider gerektirmeyen gerçekçi düzenlemeler, sağlayacağı işlerlikle devletimizi güçlendirecek, yargıyı daha yapıcı, ulusumuzu daha mutlu kılacaktır.

Adalet Bakanlığınca sunulan tasarıları, yasama organının günümüz siyasal yapısının yarattığı umutsuzluğu, duyurduğu kuşkuları giderecek biçimde yasalaştırması beklenmektedir. İnanç sömürüsünün oy getirdiği sanılarak bu yöne ağırlık verilip bu konuda bir yarışa girişileceği endişesi boşa çıkarılmalıdır.

TERÖR

Terörün nice yurttaşımızı aramızdan aldığı zaman ilgisiz ve sessiz kalan Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerdeki insanlık dışı eylemlerle etnik arındırma ve soykırımı boyutundaki iç savaşları destek sağlayacak biçimde izleyen ama ülkemize gelerek siyasal ve hukuksal kimi konularda bir tür yargıyı etkileme, sorgulama ve iç işlerimize karışma görünümlü girişimlerde bulunan yabancı temsilcilere gerekli yanıtlar en etkin biçimde verilmiştir. Bağımsızlık ve egemenliğimize asla gölge düşürmez, toz kondurmayız. Zorbalık ve saldırganlığı okşayacak her davranışın karşısında olduğumuz gibi insan haklarına, demokrasiye ve antlaşmalarla kabul ettiğimiz kurallara aykırı işlem ve oluşumlara da karşıyız. Kurallarımızın uluslararası ölçütlere koşutluğu ve uygunluğu ivedi olarak sağlanmalı, gerekli yasal düzenlemeleri sonuçlandırmalıyız. Dostluğa değer veren ülkemizin Birleşmiş Milletler üyesi olarak başarıyla yerine getirdiği görevler hepimize kıvanç vermiştir. Yurt dışına asker göndermenin değişik sakıncalarının gözetildiği, duygusal değil gerçekçi davranıldığı, sözde dostlarımızın ülkemizi Balkan, Avrupa kavgası içine çekme, dışardan çevirme, içerden bölme oyunlarına gelinmeyeceği kanısındayız. Kıbrıs, Azerbaycan ve Bosna-Hersek olayları haklı kuşkuları doğurmuştur. Silah yerine hukuku geçiremeyen insanlık, kendine mahkûm eder. Bosna vahşeti, Sırp barbarlığı, Batı'nın ve Birleşmiş Milletlerin yüz karasıdır. Bu konularda uluslararası hukuk ve yargı kuruluşlarına iki kez duyuru yapıp iki kez de açıklama yayımladık. İçimizdeki yapay ayrımlarla düşmanlarımızı sevindirmeyelim. TBMM'nin anayasal görevleri kapsamındaki doğal işlemlere karşı çıkacak kadar içişlerimize el atan Avrupa kuruluşlarının öbür ülkeler için suskunlukları haksız tutumlarının çarpıcı belirtisidir.

Kimi komşularımızda ve kimi İslam devletlerindeki oluşumlar yolumuzu ve yönümüzü doğrulamaktadır.

Siyaseti her şey ve devleti yalnız siyasal partilerle yasama ve yürütmeden oluşan sayıp yargıyı yadsıyacak biçimde gözardı etmek ya da dışlamak demokrasiyle çelişir. Geçerlikleri Anayasa'dan kaynaklanan hukuksal değerleri birbirine eşit devlet güçlerindeki görevlileri "seçilmiş-atanmış" diye ayırarak öğrenim süresini, deneyimi, çalışma yıllarını hiçe saymak asla doğru değildir. Ulusal egemenlik ister seçilmiş ister atanmış olsun kendi alanında yetkili organlar eliyle kullanılır.

Demokrasiden ayrılmadan hukuku en geçerli, en sağlıklı ve en etkin ölçüt olmaktan ötede ulusal ve evrensel bir güç sayarak yaşamımızın gerçek aydınlığı yapmalıyız.

KİMİ ÖNERİ VE DİLEKLER-KİMİ GÖRÜŞLER

Anayasa değişikliği ülkemizin gündemindedir. Siyasal nedenler buna elvermiyorsa Anayasa'nın beklenmesini gerektirmeyen yasa değişiklikleri gerçekleştirilerek antidemokratik kurallar ayıklanmalı, hukuksal yapı arındırılmalıdır.

* Ulusumuza daha yaraşır bir anayasa bir an önce hazırlanarak insan haklarına dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik ve laik niteliğini güçlendirici kurallar getirilmelidir. Demokratik toplum düzeninin gereklerine verilecek anlam, çağdaş hukuksal yapıyı sağlar. Anayasa yazıldığı zamanki değil yorumlandığı zamanki gibi algılanır. Amaç ve erekler biçimsellikten çok zamana uyumlu, günlük gereksinimleri karşılayan hukuksal devingenlik aranır. Anayasa yapıcılarının yoruma yer bırakmayacak ayrıntılarla geleceği tutmaları, gelişmeleri engelleyici biçimde kendi istenç ve öngörülerini genelleştirip sürekli kılmaları uygun değildir. Anayasa, hukukun kaynağıdır, geçerlik dayanağıdır.

* Ülke gereklerine uygun, çağdaş, adaletli seçim yasalarıyla yasama organı kurulmalı bu konu gerekirse anayasal sisteme bağlanarak sık sık değişikliğe gidilmesi önlenmelidir.

* KHK, olağanüstü durum, yasa zorunluluğu durumları yeniden düzenlenmelidir.

* Yargı denetimine konulan sınırlamalar kaldırılmalı, doğal yargıç ilkesine dönülmelidir. Yargı denetimi, hukuksal gerçekçiliğin ve adaletin utkusudur. Yargının güçlü olduğu yerde kimse yalnız değildir, kimse güçsüz değildir. Yargıya saldıranlara karşı özellikle ve öncelikle hukukçular, herkes duyarlı olmalıdır. Güvencelerin güvencesi olan yargının etkisiz duruma düşmesi devletin yıkılmasıyla birdir. Hukuksuz ve yargısız yaşamı onursuzluk bilmedikçe kötülükler önlenemez. Kimse hukukun dışında ve üstünde değildir. Denetimsiz ve sorumsuz kişi ve kuruluş kalmamalıdır.

Anayasa Mahkemesiyle ilgili kurallar, kuruluş ve üye seçiminden anayasa değişikliklerini öz yönünden incelemeye, kararların verildiği gün yürürlüğe girmesine ve kararlara aykırı tutumlara karşı etkin yaptırımın getirilmesine kadar yenilenmelidir.

* Hiçbir yargıç, özellikle yerel mahkemeler siyasal baskılarla karşılaşmamalıdır. Adaletin içindeki adaletsizlik en katlanılmaz durumdur. Dinsel amaçlı sızmalar varsa önemle ele alınmalıdır. Baroların tam bağımsızlığı gerçekleşmelidir.

Anayasa'nın 159. maddesi bağımsızlık ve yararlılık gözetilerek yakınmaları giderecek biçimde değiştirilmeli, kurul üyeleri bir dönem için yalnız kurul işleriyle görevli olmalı, yüksek yargı organları kurula ve Anayasa Mahkemesine seçimleri doğrudan yapılmalıdır.

* Cumhurbaşkanının ilgili Anayasa maddelerindeki koşullara uygun olarak yapması öngörülen görevlerle kullanacağı yetkiler, özellikle yargı alanında yeniden düzenlenmeli geçmişteki olumsuz örnekler anımsanarak koşullara uygunluğu ölçüsünde geçerli bu yetkilerden aşırıları parlamenter sistemin sınırlarına çekilmelidir.

* Anayasa hukukunu, ülke gerçeklerini yeterince bilmeyen, bilmezlikten gelen ya da anlamak istemeyen ama herşeyi herkesten iyi biliyormuşcasına akıl öğretmek biçiminde önerilerde bulunan kimilerinin yanaşma ve yaranma çabası ya da gizli siyasal amaçlarla

gündeme getirip savundukları ve devletin üst katlarının da katıldığını yaymaya çalıştıkları konular ve zamanlaması ilginçtir.

Bunlardan "başkanlık sistemi", ayrıntısı ilgili ve yetkililerce bilimsel düzeyde tartışılabilir, ülkemiz koşullarına uygun olmadığı gibi yararlı da değildir. Güçler ayrılığı ilkesinin özenle uygulanması ve yargı denetiminin etkinliği böyle bir yönteme gerek bırakmaz. Kişisel egemenliğe yol açacak bir önerinin sakıncası, yararından çoktur.

Temelde anayasal bir kavram ve kurum olan, başka türlü düşünülmesi olanaksız vatandaşlığı, aykırı örnekler vererek, devleti, ülkeyi ve ulusu dışlayarak, özgün adını anmayarak "anayasal vatandaşlık" biçiminde önermek yanlışlıktan ötede yanılgıdır. Bireylerin oluşturdukları ulus, devletin kurucu ögesidir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin adını bölmeye ve paylaşmaya böylece etnik özellikleri siyasal ayrımlarla somutlaştırmaya yönelik çabalara olur verilemez. Her devletin bir adı olur; yurttaşlar da etnik kökenleri ne olursa olsun yurttaşı oldukları devletin adıyla tanınır, onun vatandaşlığını taşırlar. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halk içindeki tüm değişik topluluklarla Türk ulusu'dur. Ülkemizde uluslararası antlaşmalarda belirtilenler dışında, özellikle müslüman azınlık herhangi biçimde azınlık sayılacak ya da çoğunluktan çıkarılıp azınlığa indirilecek bir topluluk yoktur. Hiçbir uluslararası kural da böyle bir sava kendi yazgısını belirleme hakkı vererek ayırmaya elverişli değildir. Ülkemizde bir etnik topluluk sorunu değil değişik ülke sorunları içinde değişik etnik topluluklar vardır. Yapay sorunlarla ulusal birliği bozmak isteyenlere yeni savlar olanağı verecek, Türk ulusu yapısına ve bilincine aykırı ödünsel tanımlara gerek yoktur. Anayasa'nın 66. maddesinin birinci fıkrası ayrılık ve ayrıcalık için değil birlikteliği vurgulamak, kimi yersiz çekinmeleri gidererek kimliği açıklama özgürlüğünün engellenmediğini göstermek için düzenlenmiştir. Bu, bir ırk belirlemesi, vurgulaması ya da üstünlüğü değil vatandaşlık adının belirtilmesidir. Öngörülen "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı"dır. Ayrılık ve ayrıcalığı önleyen, birleştirici ve tümleyici tanım, vatandaşlığın adını öngörmektedir. Türk ulusu'nun bireyi ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin

vatandaşı olmaktan başka anlama gelmeyen, her zaman açıklanan etnik köken bağını kaldırmayan anlatım biçimi yurttaşlar arasındaki eşitliği de vurgulamaktadır. Irka dayalı bir tanım söz konusu değildir. Yurttaşlık niteliği ve ulusal birlik vatandaşlıkla anlatılmıştır. Türk ulusu da ırkçılık anlayışı üzerine değil insanlık temeli üzerine kurulmuştur. Bu konu özellikle ele alındığında aynı doğrultuda başka yazılış biçimleri, görüş ve öneriler de açıklanabilir. Dayatmalarla Cumhuriyet'in temeli olan ulusal nitelik değiştirilemez, ulusal yapı bozulamaz. Tekil devlete aykırı istemler ve ayrı ulus savı dinlenemez.

Anayasa Mahkemesinin siyasal partilerle ilgili kararlarında yinelediği gibi kimsenin etnik kimliği, soy kökenini açıklaması yasak değildir. Böyle bir özgürlük bulunmadığı savı da gerçek dışıdır. Devlet dili Türkçe olup özel yaşamda ana dil kullanılması yasağı da yoktur. Gizlendiği aşama aşama ortaya çıkarılacağı anlaşılan aykırı istemlere ortam ve olanak hazırlama niteliğindeki çabalarla yöntemler geçerli olamaz.

* Egemenlik bağsız-koşulsuz Türk ulusunun olup, TBMM'nin değildir. TBMM ulusal egemenliğin yasama-yürütme alanında yetkili kılındığı bir organdır. Yargılama yetkisini, ulus adına bağımsız mahkemeler kullanır. Bu yetkinin geçerliği ve saygınlığı için, ulusun egemenliğini Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanacağı kuralı özenle korunmalıdır. Güçler ayrılığının bu doğal sonucu ulusal istençle ters düşmediği gibi olumsuzlukları da aykırılıkları önleyecek evrensel bir olgudur.

Bu bağlamda yasa çıkarma, af ve ölüm cezalarını onama dışında yargı konusunda yetkisi bulunmayan yasama organının yargı işlemlerini geciktirmesi, engellemesi düşünülemez. Anayasa Mahkemesi kararlarını geçersiz kılma ve sonuçsuz bırakma görünümündeki tutumlar, yasama organının yüceliğiyle bağdaşmaz.

Anayasa'nın geçici 15. maddesinin tümü değiştirilemiyorsa son fıkrası ivedi değiştirilerek demokratik aydınlık sağlanabilir. Anayasa'nın 174. maddesindeki "devrim yasaları" teokrasiden demokrasiye geçişimiz, Cumhuriyet'in kuruluşu izleyen yıllardaki ayaklan-

ma ve karşıtlıklar sonraki kalkışmalar ve girişimler, son yıllardaki acı ve utandırıcı olaylarla iç ve dış düşmanlıklar gözetilerek Anayasa'nın 4. maddesi kapsamına alınmalıdır. Demokrasinin kaynağı ve koşulu olan Laikliği, çağdaş devleti kurup bugünkü düzeye gelmemizi sağlayan Atatürk'ü kavrayamadıkları ve amaçlı biçimde yanlış tanıtıp kötüleyenlerin önerip özendirdikleri ayrılık olayları ilkeleri güçlü tutmayı zorunlu kılmaktadır.

Demokrasiden yararlanarak, ulusal duyguları kullanarak, İstiklal Marşı'nın söylenmesini engelleyerek şeriat devleti için ayaklanma denemesi niteliğindeki yasa dışı toplantı ve yürüyüşlere dikkat edilmelidir. Polisimiz de tarafsızlığını korumalıdır.

Bağımsızlık, özgürlük ve egemenliğimizi, çağdaşlık ve aydınlanmayı sağlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı zaferini en büyük Türk devrimi olan Cumhuriyet'le taçlandırarak seçimini demokrasi, hukuk devleti için yapan Türkiye'de, din devleti oyunlarına olur verilemez. Ulusal, bölgesel ya da kentsel yeni şeyh ve dervişlere, siyasal şirket, siyasal tekke, zaviye ve dergâhlara geçerlik tanınamaz. Yasalar basit bir yargılama aracı değil insanı, yaşamı ve devleti içeren bir kavramdır. Hukuksuz devlet, devletsiz hukuk olmayacağından, hukuk, adalet, iyilik ve güven için kullanılacağından, hukuku ve hukuk devletini, her zaman her durumda ve her koşulda savunacağız. Hukuk, bilimsel aydınlığımızdır. Özgür, mutlu ve güven içinde yaşamak için baskı ve ateş değil bağımsızlık ve istenç gerekir. Çağdaşlığın ve insanlığın umudu hukuk, özsuyu adalettir. Hukuku, hukukçuyu ve hukuksal yöntemleri ulusal yaşamın her alanında başlıca öge kılarak hukuk devletini güçlendirip yaşatabiliriz. Hukuksuz kalırsak hiç birimiz yaşayamayız. Devlet ve ülke hepimizindir. Değerlerini bildikçe, sorumluluklarımı unutmadıkça onurla yaşayacak ve yaşatacağız. Barış, dayanışma, uygar ilişkiler, çalışma, katılım ve özveri, gücümüze güç katacaktır. Türkiye'mizin simgesi Atatürk'ü kimseyle karşılaştırmaz, kimseyle tartışmayız.

Hepinize esenlikler diliyor, saygı sunuyorum.

33. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

İnsan haklarına dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin çağdaş tüm nitelikleriyle gerçekleşmesi için özenle, özveriyle ve ödünsüz sürdürdüğü Anayasa yargısı çalışmalarıyla hukuk devletinin güvencesi ve simgesi sayılan, bağımsız yapısı, yansız tutumuyla onurlu varlığını, özgün değerini kanıtlayan Mahkememizin 33. kuruluş yıldönümünü birlikte kutlamak büyük bir mutluluk nedenidir. Katılarak bize güç veren, duygularımızı paylaşan seçkin konuklarımıza içten teşekkürlerimi sunuyorum. İlgi ve yakınlıklarıyla dostluğumuzu pekiştiren Arnavutluk, Macaristan, Hırvatistan, Mısır, Romanya, Rusya Anayasa Mahkemeleri seçkin temsilcilerini aramızda görmek ayrıca sevindiricidir. Görevsel özürleriyle buna bağlı üzüntülerini, gelecek toplantılarda buluşma umutlarını ve hukuk bağlamındaki iş birliğinin önemini açıklayarak sizlere iyi düşünce ve dileklerini iletmemi isteyen Fransa Anayasa Konseyi, İsviçre Federal Mahkemesi ve Federal Almanya, İspanya Anayasa Mahkemesi'yle KKTC Yüksek Mahkemesi yetkilileriyle birlikte herkesi iyi duygularla selamlıyorum. Dostlarımızla ortak bilimsel etkinlikler düzenleyerek işbirliğini güçlendireceğiz.

Bu törenden sonra 11 yıldır düzenli biçimde gerçekleştirdiğimiz ve tümünü kitapta topladığımız "anayasa yargısı" konulu bilimsel toplantının 12.sini hafta sonunda İzmir'de yapacağız.

Anayasal demokrasi çağında Anayasa yargısına yeni boyutlar kazandırma çabamızı sürdüreceğiz.

DOSTLUK İLİŞKİLERİ

Dostluğa çok önem vermekteyiz. "Yurtta barış, dünyada barış." ilkesinin sahibi bir ülke olarak her ulusun bağımsız, özgür, barış içinde ve mutlu yaşamasını kendi dirlik ve düzenimizin de koşulu saymaktayız. Silahlanmanın yerini açlıkla, hastalıklarla, çevre kirliliğiyle uğraş almalı; kimsenin içişlerine karışmadan toprak bütünlüğüne saygı anlayışıyla ilişkilerimizi geliştirmeliyiz. Uygarlık, insanlığın ortamıdır. Paylaştığımız değerlerle birbirimize güç vererek dünyayı aydınlatacağız. Bunun en gerçekçi ve en sağlıklı aracı da hukuktur.

Uluslararası ilişkilerde başlıca güç olan hukuku katı olmaktan çıkarıp barışçı ilkeler durumuna getirmeliyiz. Karşılıklı anlayış ve saygı, güvenin temelidir; bu da bölge ve dünya barışının en elverişli iklimidir.

Dost kuruluşlarla gelişen ilişkilerimiz uluslarımızın mutluluk ve erincini artıracaktır. Hukuk, barışın güvencesi olacaktır. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın üyeleri, sorumluluk bilinci örnek hukukçular olarak çok yönlü ve ikili ilişkilerdeki yapıcı tutumumuzla insanlığa yardımcı olacağız. Bizden sonrakilere borçlu olduğumuz dünyayı demokrasi bahçesine çevirmek için hepimize büyük görevler düşmektedir.

Hiçbir haklı nedene dayanmayan, salt ayrı bir devlet kurmayı amaçlayan, tüm ulusal ve uluslararası hukuk kuralları yönünden hiçbir geçerliği ve dayanağı bulunmayan yurt dışında parlamento ve hükûmet sakıncalıdır ve terörün tanınması sayılır.

SORUNLAR

Devletin dokusunu hukukla yoğurarak ulusal aydınlığı kapsamlı ve sonsuz kılmak çabasından asla ayrılmayan Mahkememizin daha başarılı ve güçlü olmasına yönelik kurumsal istek ve önerileri, layık olduğumuzu sandığım ilginin gösterileceğini umarak yinelemeyeceğimi geçen yılki konuşmamda vurgulamıştım. Bağımsız yargı, devletin bağımsızlığının en gerçek kanıtı olduğundan bu olguyu benimseyenleri yüceltecek oluşumları beklemek hakkımızdır. Yazışmalara yanıt verilmeyen, çalışmaları etkileyen olumsuzlukları

giderme belirtilerine rastlanmayan, tersine siyasal yararların ölçü alındığı, siyasal eleştirilerle kararların sonuçsuz bırakılmak istendiği bir ortamın kimseye yararı yoktur. Kurumsal ve ilkesel sorunları kişisel sorunlarla karşılaştırmak, çözümleri karmaşık duruma getirir. Yargıya uygar yaklaşım ulusal yükümlülüktür. Yargı devletin onurudur. Yargıya düşecek gölge her şeyi ve herkesi karartır. Adalete saygı, hukuka bağlılık ve içtenlikli ilgi ise herkesi güçlendirir. Türk yargısı, yurt düzeyinde özveriyle çalışan tüm görevlileriyle sorumluluğunun bilincindedir. Kimi aykırılık ve çelişkiler de yöntemince giderilecektir.

ADALET, BAĞIMSIZ YARGI VE ANAYASA YARGISI

İnsanlığın ortak ülküsü adaletin adaletten başka ülküsü olmayacağı gibi hukukun başlıca amacı da adalettir. Anayasa yargısı da, hukuku siyasallaştırma girişimlerine karşın siyaseti hukuksallaştırarak iktidarları anayasa çerçevesinde tutar. Anayasa mahkemeleri, günümüzün parlamenter demokrasilerinde insan haklarının hukuk yoluyla korunabilmesinin güvencesidir. Evrensel, üstün hukuk kurallarının kimi yasalara yansımadığı, bu yasaların oluşturulmasında yerel-kültürel anlayışların ya da siyasal çıkarların öncelik taşıyıp ağır bastığı olabilmektedir. Adaleti zedeleyen, yurttaşların hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesine yol açan ya da yaşanmasını dolaylı biçimde engelleyen bu tür yasaların kaldırılmasının yeniden çıkarılmamasının güvencesi, Anayasa Mahkemesidir. Siyasal kimlikli yasa koyucuyu insan haklarının ve adaletin gerekleriyle sınırlayıp bu konudaki denetlemeleriyle onu işlevinde hukukla bağlayarak egemenliğin siyasal iktidarın değil gerçekten ulusun olmasını sağlamaktadır. Çalışmaları, yargılaması sırasında getirdiği ölçülerle hukukun varlık nedenine, insan haklarına ve adalete uygun oluşturulmasına katkıda bulunmakla kalmıyor, kararlarıyla bir yandan hukuku geliştiriyor, öbür yandan hukukçuların ve hukuku sorun edinen herkesin ahlaksal ve hukuksal eğitimini destekliyor. İnsan onurunu hukukla korumanın organı, insan haklarını içtenlikli ve gerçek savunucusu Anayasa Mahkemesinden, açık kurallara karşın siyasal nitelikli kararlar beklenemez. Böyle olursa Anayasa Mahkemesi, Anayasa yapmış olur. Oysa kararları doğal olarak yeni bir dü-

zenlemeyi, yeni bir uygulamayı gerektirse de yasa koyucu yerine geçmekten, kural koyar tutuma girmekten kaçınmaktadır. Kapalı kurallar yorumla açıp güncelleştirerek o bağlamda Anayasa'yı bir tür yeniden yazar. Anayasa kuralları, gerçekte Anayasa Mahkemesi kararlarının yansıttığı yargıdır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin kararları da dayandığı anayasa kuralı düzeyinde ve değerindedir. Yine bu nedenle yargısı kesin ve bağlayıcıdır. 153. madde bu kanıyı doğrulamaktadır. Bu özelliklerin gözardı edilmesinin sakıncası ve üzüntüsünün ağırlığı anayasal gereklerin sonucudur. Anayasa'dan kaynaklanan kimi sorunları Anayasa Mahkemesine bağlamak yanlıştır. Değişinceye değin uyulması zorunlu kuralların çiğnenmesi hukuk saygısıyla bağdaşmaz. Yargı organının hukuku, Anayasa'yı tanımadığı yerde hiç kimse, hiçbir şeyi tanımaz. Toplumsal barışı sağlamak, bu yolla ulusal dayanışmayı güçlendirmekle yükümlü kuruluşların kargaşaya neden olması düşünülemez. Mahkememiz insan hakları, hukuk devleti, demokrasi konularıyla ilkeler bağlamında övülen örnek kararlar almıştır.

Kimi bilgi yetersizliği kimi siyasal ya da özel amaçlarla yapılan eleştirilerde Anayasa dışına çıkmamız, uluslararası kurallara göre denetim yapmamız istenmektedir. Yöntemince yürürlüğe konulmuş uluslararası anlaşmalar yasa düzeyindedir. Anayasa Mahkemesi, bir yasanın biçim ve öz yönünden uygunluğunu başka bir yasaya göre değil Anayasa'ya göre incelemektedir. Uluslararası kurallara göre inceleyebilmek için Anayasa'da değişiklik yapılması gereğinden çok kez söz ettik. Bu olgu sağlanmalıdır. Şimdiki durumda bile uluslararası kurallara yollama yapılmaktadır. Anayasa yargısının yöntem ve ölçütü ayrıdır. Değişiklik, Avrupa Birliği üyeliği ve gerçek bir hukuk devleti olmak için de zorunludur. Yetersiz de olsa demokratikleşme girişimleri olumlu karşılanmaktadır. Bu arada kimi siyasal amaçlı, yararsız, hukuka karşı Anayasa değişikliklerine öncelik verip yargı bağımsızlığını sağlayacak olanların sonraya bırakılması düşündürücüdür. Genel yargıda ve yönetim yargısında bağımsızlığı gölgeleyen söylenti ve yakınmalarla, bunlara bağlı biçimde yüksek yargıyı etkileyen olumsuzlukları giderecek, hak arama özgürlüğünün kutsallığını doğrulayacak, baroları da ağır ve-

sayetten kurtaracak düzenlemelere ivedilik verilmesi yeğlenmezse kurumlar yara alacak, devletin güvenirliği sarsılacaktır. Buna kimsenin hakkı yoktur. Kararlarıyla özel hukuktaki iyileştirme ve yenileme atılımlarına da katkıda bulunan Anayasa Mahkemesinin niteliklerini tanımladığı, evrensel üstün hukuk ilkelerine bağlı, her işlem ve eylemi bağımsız yargının denetimine açık gerçek hukuk devleti, böyle gerçekleşir ve kıvancı herkesi gönendirir.

Yetkililerin tören konuşmalarında hukukun üstünlüğü ve laiklik ilkesine bağlılık, hukuka saygı sözleri, davranışlarında bu konularda daha çok özen beklenmektedir. Hukuk kuruluşlarının görüşlerine daha fazla önem verilmelidir. Yabancı dostlarımızın yararlanmak istediği deneyimimiz Anayasa değişikliklerinde ülkemiz için herhâlde daha yararlı olacaktır.

Hukukçuların yargının ve Anayasa yargısının değerinin yeterince bilindiği kanısında değilim. Anayasa Mahkemesinin özgün işlevine bağlı hukuksal konumunu, bunun gereklerini kavrayamayan hukukçulara ve yöneticilere rastlanmaktadır. Nice konularda tutumluluk gözardı edilerek gereksiz giderler yapılırken yargının kimi yoksunluklarla baş başa bırakılması, aylık belirlemelerindeki yanlışlık ve aykırılıklar, gerekli yasal düzenlemelerin savsaklanıp geciktirilmesi ne ölçüde üzücü ise yargı ve ilgili kuruluşların dayanışmadan uzak, gizli karşıtlık ya da çekemezlik görünümündeki durum ve tutumları hukukumuz yönünden o ölçüde acıdır. Eğitim, sağlık, savunma ve adalet hizmetlerinin özelliğine uygun ilgi, katkı ve yaklaşım, devletin devlet olma göstergesidir. İnsani boyut her düzenlemenin geçerlik koşulu ve başlıca ölçütü olmalıdır.

İnsan hakları adaletin, adalet de devletin temelidir.

Anayasa'ya uygun yasa çıkarılmaya gerçekten özen gösterilmelidir. Anayasa'ya aykırı yasaların yargı denetimine getirilmesi değil, bu tür yasaların çıkarılması kınanmalıdır. Anayasa'ya aykırı yasa çıkarmak gibi aykırılığı bilinen yasayı yargı denetimine götürmemek, bu görevden kaçınmak da Anayasa'ya saygıyla bağdaşmaz. Anayasa'ya aykırılığı bile bile gidermemek, aykırılığı bile bile uygulamakla birdir. Başvurmayı "tehdit, darbe, engelleme" görmek,

Anayasa Mahkemesi'ni "sorumlu" göstermek yanlıştır. Hak arama özgürlüğüne saygı, insan varlığına ve değerine saygının, hukuka bağlılığın kanıtıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı direnme niteliğindeki düzenlemeler ve işlemler, Anayasa Mahkemesine gözdağı vermek biçimindeki tutum ve demeçlerle kararları etkisiz ve geçersiz kılma çabalarının sonra duyuracağı pişmanlığı hiçbir şey gideremez. Hukuk yaratan-üreten organlar da hukuka herkesten çok saygılı olma özenini örnek davranışlarla sürdürmeli, hukuku ekonomiye ve siyasete araç kılmaktan sürekli kaçınmalıdırlar.

Hukuksal istemleri ancak bağımsız bir yargı organı sonuçlandırır. Yetkisiz kimselerin suçlayıp ceza vermeleri söz konusu olamaz. Toplumsal bilinçte yer eden soylu düşüncelerin önde geleni, yargı organının kişisel eğilimlerle duygusallıkla değil hukuka uygun yasalara göre karar vermesidir. Yargı, hiçbir şeyin etkisinde değil hukukun üstün kurallarının ve Anayasa'nın eğemenliğindedir. Mahkemelerin yansızlığı kavramı birçok ögeyi kapsar. Birinin savsaklanıp çiğnenmesi vicdanları yakar.

Uygar yaşantının en büyük aşaması, ileri düşüncenin en değerli sonucu "bağımsız yargı organı"dır. Adalet felsefesine aykırı yargı işlemleri kimseyi doyurmayacağından Anayasa'nın 159. maddesi gerçek bağımsızlığı sağlayacak biçimde değiştirilmelidir. Adalet kolluğu oluşturulmalıdır.

Ne devlet bireyi ezebilir ne de birey devleti kullanabilir. Bireyciliğin bilimsel gerekleri, katılımcı demokrasi anlayışıyla işlerlik kazanır.

Ayıplı demokrasi olmaz. Gerçek hukuk devletinde gerçek üniversite özerk, barolar da bağımsız olur.

Yargıyı oluşturan sav-savunma-karar üçlüsünün örnek dayanışma içinde olmasına ve üniversiteyle iş birliğine büyük önem veriyoruz.

Anlayıştan kurallara ve kurumlara değin yenilenme sürekliliği, Atatürk'ün başladığı hukuk devriminin özgün niteliğidir.

Hukuk fakültelerinin siyasal okşama amacıyla açılması doğru değildir. Devlet okullarındaki eğitimin düzeyi ve amacı geleceğimiz için en önemli sorunlardan biridir.

Yargıçlar hükûmetin değil, devletin görevlisidir. Konumlarının özelliği, görevlerinin özelliğine bağlıdır. Hukuk, günlük yaşamı, yasal ve özel ilişkileri tüm işlem ve uygulamaların biçim ve yöntemleriyle kapsayan bir kurum olduğundan hukukçulara büyük sorumluluk düşmektedir. Devlet, savsaklanıp çiğnenecek bir yasa çıkarmamalı hukukçular da hukuka uygun çalışmanın en yasal ve özlenen tutum olduğunu unutmamalıdır. Cumhuriyet savcıları, Türk devrimi'ni ilgilendiren olayları da duraksamadan izlemeli; yargımız hızlı, doyurucu çalışmalarıyla adalet özlemini karşılamalı; hukuk dışı yolların, kaba gücün sorumlusu durumuna düşmemelidir. "Yargı dışı yargılama" sayılacak olumsuzluklar son bulmadıkça ilgililer suçlanmaktan kurtulamaz. Gerekli önlemler hızla alınmalı, değişiklikler gerçekleştirilmeli, gereksinimler karşılanmalıdır. Bunların hiçbirisi güç değildir.

HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Anayasa Mahkemesi düşünce özgürlüğünden ve bu kavramın olabildiğince yaşama geçip korunmasından yanadır. Özgürlüğü, düşünceyi ve inancı da kapsayan bir insanlık koşulu, onur ve erdem saymaktadır. Gelişigüzel nedenlerle sınırlanmasına karşıdır. Ödünsüz korunması gereken devletin "tek"liği, ülkenin "tüm"lüğü, ulusun "bir"liğine, kişi onuru, hak ve özgürlüklerine karşı eyleme dönüşen düşünceyi uygun karşılamak güçtür. İnsan Haklarını yanlış algılayıp başkalarının hak ve özgürlüğüne saldırmayı, demokrasiyi kuralsızlık sayıp istediği her şeyi yapmayı olağan sayan anlayışa katılmak olanaksızdır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde de böyle başıboşluk ve başına buyrukluk yoktur. Özgürlüklerin sınırsızlığı, başkalarının özgürlüğüne karşı olmadıkça geçerlidir. İnsan hakları çağında özgürlükler de başkalarının özgürlüğüyle sınırlıdır. Uygarlığın gereği budur. Başkalarının hak ve özgürlüğüne zarar veren eylemlerin sahibini sorumlu kılacağı açıktır. Kimse bir kurala uygun düşünmek zorunda olmasa da yürürlükte ise uygun davranmak zorundadır. Kışkırtıp özendirerek bir eyleme yönelten, bu tür kalkışmalara çağıran ve araç olan düşünce, eyleme dönüşmüş olur. Düşünce çizgisi, eylem dayanağı ve aracı olarak kullanmayla aşılırsa düşünce sahibinin yararıyla genel-kamusal yarardan önemli

olanı seçilir. Siyasal eylemlerin nedeni ve aracı durumuna gelen düşünce siyasal propaganda niteliğini alarak bilim ve düşünce özgürlüğü sınırı dışına çıkar. Bu oluşuma olur verilmeyebilir. Anayasa'ya aykırı eylem çağrısı ve davranış, korunması gereken haklar kapsamına alınamaz. Devlete karşı da korunan hakların en önde geleni ve bir bütün olan düşünce özgürlüğüne Anayasa dışı sınırlama getirilemez. Demokrasilerde kimseye ayrıcalık tanınamaz. Yasama, yürütme ve yargı organlarını aynı anlayışta birleştiren, bir üst değerler dizini olan Anayasa kuralları, düşünce özgürlüğü adına kötüye kullanımlarla bozulamaz. Düşünce ile davranış (eylem) sınırlarının aşıldığına ilişkin kötü örnekler medyanın bir kesiminde zaman zaman izlenmektedir. Siyasal ödünlerle ve demokratik hoşgörüyle sergilenen aykırılıklar ulusal birliğe zarar verici nitelikte sürmektedir. Özellikle etnik ve dinsel bağlamda giderek genişleyen ve artan söylemlerle eylemler herkesi düşündürmelidir. Acısı yürek yakan olayları unutmak güçtür. Başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin güvencesi, demokrasinin ve ulusal egemenliğin kaynağı, siyasal, hukuksal ve ulusal birliğin dayanağı laikliğe bağlı kalma andı içen kimilerinin, Cumhuriyet'in bu niteliğini Anayasa'dan çıkarma, hiç değilse kâğıt üzerinde bırakma çabaları geçiştirilemez. Düşünceyi, hak ve özgürlükleri yozlaştırıp zarara uğratacak davranışlara dönüştürme biçimleri, bu duruma getirme çağrı ve çabaları düşünce özgürlüğü ve dokunulmaz sayılır, uygun yaptırımlara bağlanmazsa boşlukta kalan, zarar gören, kötüye kullanılan "düşünce" olur. Asıl özgürlükçülük, özgürlüklerin kötüye kullanılmasına karşı çıkmak, onları korumaktır. Savunmadığımız değerlere layık olamayız. Hak ve özgürlükleri kötüye kullananların onları savuma çağrısı kimseyi inandıramaz.

Anayasa Mahkemesinin demokratik yaşamın vazgeçilmez ögesi olan siyasal partilerden kimini kapatmak zorunda kalması Anayasa'ya ve Siyasi Partiler Yasası'na aykırı durumlarla kanıtlanan sakıncalı eylemler nedeniyledir. Demokrasi partiler için, partiler de demokrasi için vardır. Kapatmanın akçalı işlemlerle anayasal gerekler dışındakileri kaldırılabilir. Siyasal partilerin akçalı denetimleri Mahkememizin önerileri de gözetilerek gereksiz ayrıntılardan arındırarak daha etkin ve yararlı biçime sokulmalıdır.

Bu arada "yasama dokunulmazlığı" kurumu yeniden ele alınmalı, Meclis içi ve dışı durumlarla yineleme durumuna açıklık getirilip sınırlarının genişletilmesi ve kötüye kullanılması önlenmelidir. Yasama görevi dışındaki durumlar için kaldırılması yanında yargı yolunu tüm görevliler için engelleyen öbür yasa kuralları da ele alınmalıdır. Örneğin Anayasa Mahkemesi kararına karşın uygulama sürdüren kimi yüksek öğretim yetkilileri ve kuruluşlarının denetimsiz kalabilmesi düşünülmemelidir.

Hukuk dışı uygulama, işlem ve tutum türündeki yakınma nedenleri üzerinde önemle durulmalıdır. Haksızlık, yolsuzluk, kötü davranış ve işkence gibi aykırılıkların duyarlıkla izlenmesi, kovuşturulup soruşturulması devleti eleştiriden, toplumu endişeden kurtaracaktır. İnsanlıkla bağdaşmayan durumların sorumluları saptanıp gereken cezaya çarptırılmadıkça yetkililer yeni olayların da sorumlusu durumuna düşerler. Devlet adına davranan herkesin devlete mal edilecek sakıncalardan kaçınması öncelikli ödevidir. Kurumsal-örgütsel, ilkesel ve yaygın olmayan, kişisel kimi sakıncalı olay ve eylemleri yaygın gösterip devlete bağlamak da doğru değildir. Ulusu ve ülkeyi kapsayan bir insanlık ve hukuk kurumu olarak devleti güçlü kılmak her yurttaşın temel görevidir. Kimse devleti, devlet de kendini küçük düşüremez. Hukuksuz devlet, devletsiz hukuk olmayacağı kuşkusuzdur. Devlet güçleri yıpratılmak amacıyla eleştirilemez.

TERÖR

Bu bağlamda, her yıl ve olayda olduğu gibi nedeni ne olursa olsun her tür terörü kınadığımızı bir kez daha yineliyorum. Uyuşturucudan öldürmeye, her kötülüğe başvuran terörün en ağır insanlık suçu olduğu benimsenmezse bugün destek verenler de yarın onun kıyımına uğrarlar. Mahkememiz bu konuda gereken duyarlığı göstermiş. Kurulumuzun açıklamaları beğeniyle karşılanmıştır.

Ülkemizde Lozan Barış Andlaşması'yla Bulgaristan'la imzalanan anlaşmada sayılanlar dışında azınlık yokken Helsinki Belgesi, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Sözleşmesi, Paris Şartı, Viyana toplantıları da tersine bir anlayış ve uygulamaya olanak tanımazken,

yurttaşlar arasında etnik, dinsel, dilsel, ekonomik, siyasal hiçbir yönden, hiçbir nedenle hiçbir ayrım yapılmazken herkes her kişisel özelliğini açıklamakta özgürken yapay sorunlarla ayrımlar yaratıp çoğunluktakileri azınlığa geçirmek ayrı devlet kurma oyunlarının sakıncalı adımlarıdır. Cumhuriyet'i kuran halk, Türk ulusudur. Vatandaşlık bağını yanlış değerlendirerek yeni tanımlar ve yeni kavramlarla kargaşa yaratmak da anlamsızdır. Demokratik istemlerin yöntemi demokratik yollardır. Demokratik tepkiler de hukuksal yöntemlerle açıklanır.

Her tür olanaktan yararlanmalarına karşın yıllardır kandırdığı insanları kaçırarak siyasal oyunlarını gerçekleştirmek için yığınak yapan, her yolu deneyip her aracı kullanarak edindiği akçalı güçle silah sağlayıp yalan dolu propagandayı artıran terör örgütünü kınamak yerine yurttaşlarını koruyan, bunun için önlemler alan devleti suçlamak teröre boyun eğmektir. Teröre ödün verilemez, terör örgütüyle pazarlık yapılamaz. Ortam, koşullar ve nedenler yönünden hiçbir aykırı yanı olmayan sınır ötesi izleme, önleme ve giderme harekâtı barışçı ve insancıldır. Bu zorunlu ve geçici durumu komşu ülkenin "toprak bütünlüğüne saldırı, işgal ve savaş" diye nitelemek çok yanlıştır. Kıbrıs'ta soykırımı önleyen, Yunanistan'a demokrasiyi yeniden getiren Kıbrıs Barış Harekâtı'nı da "işgal" sayan aymazlar ve sapkınlar, insanlık suçları karşısında susmakla ne olduklarını göstermektedirler. İnsan haklarından çok terör örgütünü savunanları tarih suçlayacaktır. Hiçbir terör hoşgörülemez ve asla savunulamaz.

Her katta ve düzeyde sivil-asker görevlilere, yurttaşlara saldıran terör örgütünün Kızılay görevlilerini öldürmesi açık-kapalı destek veren her kişi ve kurumu uyarmalıdır. Oklahama'daki terörü de kınıyoruz.

HAKSIZ SUÇLAMA VE SALDIRILAR

Yıl içinde yargıya yönelik suçlama ve saldırılar üzücü boyutlara varmıştır. Medyanın siyasete ayarlı bir kesiminin savcı, yargıç yerine geçerek kesin yargı açıklar gibi yayın yapması hukuk devleti yönünden düşündürücüdür. Görüşme ve bilgi verme istekleri

kabul edilmeyince karalamaya başlayanlar, korumaya çalıştığımız basın özgürlüğüne zarar vermektedirler. Kurgu, dedikodu, tersine çevirip yansıtma, yakıştırma, gerçek dışı anlatım, varsayım ve amaçlı yorumlara eklenen düzeltmeleri yayımlamama alışkanlığı, ilgililerin meslek ahlakının düzeyini açıklamaktadır. Gerçek gazetecileri üzen bu durumun sürmesi, disiplinin hukuksal yaptırımlarla sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Düzeltmeyi yayımlamayıp mektupla özür dilemek, kusuru ağırlaştıran ilginç bir yöntemdir.

Yargıya saygı, ulusa ve kendine saygıdır. Yargıya saygıyla bağdaşmayan, olası olumlu ya da olumsuz oyları etkilemeye çalışan yayınlar üzüntüyle karşılanmaktadır. Demokrasinin kuralsızlık ve sorumsuzluk olmadığını anlamayanlara tepkisiz kalınamaz. Kendi amaç ve ilişkilerine, eğilim ve bağlantılarına göre yayın yapanların yaratacağı güvensizlik üzerinde önemle durulmalıdır. Araştırıp incelemeden, konuyu kavramadan sözde eleştiri adıyla yöneltilen saldırı; yazılı ve sözlü terördür. Bilgilendirip kamuoyu oluşturmak yerine dinsel ve etnik teröre özendirici, kışkırtıcı programlar, bölücülüğe, ayrımcılığa ve yıkıcılığa çağrılar uygun görülemez. Yansız kuruluşları kendi yandaşlıklarına göre yıpratanlar bağışlanamaz. Devlete saldırıyı marifet, devleti savunmayı zafiyet sayan, her tür aykırılık, sakınca ve terörü, düşünce özgürlüğü gösterip hukuk içinde uygar yaşamı zulüm ve zillet olarak niteleyen anlayışın çarpıklığı ve sakatlığı açıktır. İlericilik, demokratlık, modernlik savıyla birbirini izleyen saldırılar, kimi gün "resmî tarih, resmî ideoloji, ordunun darbe ideolojisi, diktatörlük, katillik, hırsızlık, dinsizlik, ahlâksızlık, hukukdışılık, demokrasi düşmanlığı" suçlamalarıyla süslenmektedir. Devleti ve yöneticileri de ağır biçimde suçlayan bu saldırganların kimilerinin devlette görevli olması, devlet olanaklarından yararlanması ve devlet organlarına etkili olması bir yana izlenip işleme bağlı tutulmamaları zararı artırmaktadır ve kuşkular yaratmaktadır. Hiç kimse hukukun üstünde ve dışında değildir ve ulusal çıkarı dışlayan anlayışa katılmak olanağı yoktur. Devleti savunmak, devletçiliği ve yanlış uygulamaları savunmak değildir. Devleti savunmak ve yanlışlıklarına da yöntemince karşı çıkmak doğal görev ve katkıdır. Devlet iletişim araçlarına büyük sorumluluk düşmektedir.

Türkiye'de yaşayıp Türkiye'yi savunmayı onur saymayan ve kötüleyenlere ne dense boştur. Anayasa'yı uygulamanın ve savunmanın ayırdında olmayanların eleştirilerine değinmeye ise hiç gerek yoktur. Olumlu ve olumsuz kışkırtma, eleştiri ve söylentilerden asla etkilenmeden çalışmalarımızı ve yaşamımızı sürdürüyoruz. İnanıyoruz ki ulusumuz, sağduyuyla herşeyin en uygun takdirini yapacaktır.

ÇOK ÖNEMLİ KİMİ KONULAR

Ulusal kimliği "alt-üst" ayrımıyla değiştirip bozmak isteyenler, laikliğin ne olduğunu kavrayamadıkları ya da işlerine gelmediği için bir iki ayrık duruma ve örneğe bakarak "Laikçi, laikperest, devlet laikçiliği" gibi nitelemelerle, dindar değil, dini sömürenlerin yaptıkları "laik-antilaik, inanan-inanmayan, laik-Müslüman, Atatürkçü-Müslüman" ayrımını körükleyenler toplumsal barışın düşmanlarıdır. Atatürk ve Cumhuriyet karşıtlığını demokratlık ve bilimsellik gösterileriyle gerçek dışı ve us dışı savlarla sürdürenler, değişik kültürleri çoğulcu bütünlük içinde birleştirip kaynaştıran ulus devlet yapısına, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına da karşıdırlar. Milliyetçiliğin ırkçılığa, dindarlığın katı dinciliğe dönüşmesi tehlikelerine karşı demokrasiyi yetersiz ve çözümsüz görenler; etkin ideoloji ya da güçlü yapı bulunmadığı savıyla insan haklarını, evrensel değerleri ve demokratik kurumları hiçe sayan sözde bilimciler de folklorik ayrışım ya da renkliliği kültürel kimlik saymak yanılgısındadırlar. Ulus bağı yerine din bağı geçirilmek istenmektedir. Dinsel ve etnik ayrımcıların yurt içinde ve dışındaki ilginç birliktelikleri iş işten geçmeden değerlendirilmelidir. Laik devletin kimi kuruluşlarındaki ırkçı ve dinci kadrolaşma söylentileri araştırılmalıdır; özellikle eğitim, sağlık ve güvenlik alanındaki durumlarla ilgilenilmelidir. Birbirine karşıt olması düşünülmeyen inançlarının gereklerini yerine getirenler ve laikliği benimseyenler suçlanmamalıdır. Laiklikle dinsel inanç birbirine engel değildir. Laikliği benimseyenin dinsel inancı olabilir, dinsel inancı olan da laikliği benimseyebilir. Ulusumuzu bölmek için gündeme getirilen laik-laik olmayan, Alevi-Sünni, Türk-Kürt, bizden-sizden ayrımları Türkiye düşmanlarının oyunlarıdır. Hiçbir ayrıma ve ayrımcılığa

hoşgörüyle bakılamaz. Yurttaşlar arasında tam eşitliği öngören laiklik, düşünce ve inanç özgürlüklerinin en çağdaş, en sağlıklı güvencesidir. Yurttaşları inançları nedeniyle ayırmak en büyük kötülüklerdendir. Herkes inanca saygılıdır. Milliyetçilik tutuculuk, tutuculuk milliyetçilik değildir. Ulusallığa, ulusal değerlere karşı milliyetçilik olmaz. Her yurttaşı tam eşitlikle kucaklayan Atatürk milliyetçiliği, çağdaş milliyetçiliktir. Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türkiye Cumhuriyeti'ne ad koyan Atatürk en büyük Türk milliyetçisidir. Soykırım niteliğindeki etnik ve dinsel arındırmaya, öldürmeye varan hoşgörüsüzlüğe, ırkçılığa ve tutuculuğa kayan katı milliyetçilikle bu konulardaki işlemlere, çabalara ve tehlikeli ödünlere örnekleriyle yıllardır değinilmesi boşuna değildir. Laikliğe karşı örgütlü hareketler hukuk devletini benimseyenleri uyarmalıdır. Bu konuda uğraş, siyaset yapmak değil ulusal görevdir. Din devleti isteyenlerin hukuk devletini savunanlara yaklaşacaklarını umarak ödün vermek düştür. Devletin niteliğini bozup değiştirecek hiçbir girişime gülücük dağıtılamaz, olur verilemez. Hukuk devleti ancak hukukla yönetilip yönlendirilir. İnancın kutsal yeri ayrıdır.

Demokrasiden yararlanarak demokrasiyi yıkmaya seyirci kalınmamalıdır.

Sömürgeciliğe ve yayılmacılığa karşı kazandığı ilk Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla mazlum uluslara örnek olmuş, güç vermiş Türk ulusunun üstün niteliklerine herkes güvenmelidir. Hiç kimseden esirgenen bir hak yoktur.

Kültürel ve yerel özellikleri siyasallaştırıp mezhep kurumu kılmak da sakıncalıdır. Mezhepçilik yapılarak, tarikatlara geçerlik tanınarak, ılımlı İslâmcılık adıyla din devletine dayanak oluşturulmasına dikkat edilmelidir. Müslümanlığı dünyada en iyi yaşayan ülkemizde 1800'lerden beri teokratik devlet düzeni özlemiyle yankılanan "Şeriat isterük." sözleri, aydınları uyanık tutmalıdır. En büyük Türk devrimi Cumhuriyet, demokrasinin beşiğiyse en önemli Atatürk ilkesi laiklik de bizi karanlıktan ve bataklıktan çıkarmış, devletin kulu olmaktan kurtarıp kişilikli kıldığı bireylerle ümmetten ulusu oluşturmuştur. Laikliği benimsemiş aynı din ve mezhepteki yurttaşları dinsizlikle suçlayıp değişik mezheptekileri aşağılayıp hedef

gösterenler uyarılmalıdır. Yıllardır değinilen dinsel ağırlıklı kadrolaşma söylentilerine duyarsız kalınmasının sakıncaları belirtileri izlenirken yargıya gösterilmeyen ilginin tarikat liderlerine gösterilerek onlara kimi değişik kapıların açılması düşündürücüdür. Laiklik yalnız utandırıcı, yürek yakıcı ya da tehlikeli kalkışmalarda değil her durumda ve her zaman anımsanmalıdır. Yürürlükteki yasalara karşın kimi kentlerdeki giysi biçimi geçiştirilecek bir durum değildir. Bu bağlamda Öğretim Birliği Yasası'nın çağa uygun duruma getirilerek ödünsüz uygulanması zorunluluğuna birkez daha değiniyorum. Yolumuzu bilgi ve bilimin ışığı aydınlatacaktır.

Bir kez daha yineliyorum: Öncelikle kafalardaki ve yüreklerdeki, duvarları yıkmak, sarıkları çıkartmak gerekir. Hiçbir özgürlük vatandan daha kutsal değildir. Vatanı olmayanın hiçbir şeyi olmaz.

ADALET KARAKTERİMİZDİR

Herkes kişisel yararını değil ulusal yararı, çevresini değil, ülkesini, partisini değil, devletini; yalnız, bugünü değil yarını gözetmezse elde birşey kalmaz. Bir akdevrim olan "Laik Cumhuriyet" şanlı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sonsuza değin yaşayacak onurlu anıtıdır. Bu yapıyı bozmak için devrimin amaç, felsefe ve niteliğine aykırı toplumsal, yönetsel, hukuksal sakıncalı girişimlerden uzak durup usa, bilime, sanata, eğitime ve kişiliğe daha çok önem ve öncelik vermeliyiz.

İnsan hakları, demokrasi, hukuk devleti konularındaki özlem, özen ve çabamıza katılmalarla hazırlanan düzenlemeler mutluluk vermektedir. Siyasal alanda hukuksallığın koşul sayılıp gözetilmesi hukuk devleti uğraşlarına güç kazandırmaktadır. Kararlarımızı kısa sürede yayımlamaya çaba gösterdiğimizi belirtmeyi de yararlı buluyorum.

Kararlara bilimsel yöntem dışında eleştiri sakıncalıdır. Bu bile gerekçenin yayımından sonra olabilir. Yargıçlar, kararlarla birlikte dosyadan el çekerler. Kararlarını savunmaz ve tartışmazlar. Oyları nedeniyle hiçbir yargıç kınanamaz. Karşıoyda kalanlar da karara saygı duyarlar.

Ulusumuz bağımsızlık, özgürlük, egemenlik, demokrasi ve hukuk devleti konularında çok duyarlıdır. Cumhuriyet'imizi Anayasa'da öngörülen nitelikleriyle birlikte sonsuza değin güçlendirerek yaşatacaktır. Adalete yürekten bağlı Türk ulusu sahibi olduğu devletin gerçek koruyucusudur. Toplumsal barışı, ulusal birliği bozacak her ayrıma haksızlık ve yolsuzluklara karşıdır. Anayasal demokrotik düzene saygılı, özverili ve hoşgörülü toplumumuz, çağın gereklerine uygun heryönden doyurucu bir Anayasa ile başta temel yasalarla yargılamaya ilişkin yasalar olmak üzere zorunlu yasal değişiklikleri beklemektedir. Özgürlükleri kurumlaştırıp güvenceye bağlayan uluslararası kuralları yaşama geçiren bir Anayasa ulusal, siyasal ve hukuksal birliğin dayanağı ve yazılı bayrağı olacaktır. Hukuka verdiğimiz değer uygarlık düzeyimizin ölçüsüdür. Adaletten ayrılmadıkça kayırmadan işsizliğe, yolsuzluktan öldürmelere değin yakınma konusu tüm sorunlar çözümlenir, ekonomik güçlükler aşılır, terör yenilir ve dış ilişkiler daha iyi duruma gelir. Anayasa ilkeleri ve kurumları toplumca yeterince benimsenip desteklenmezse anayasalar nasıl olursa olsun demokratikleşme gerçekleşemez. Anayasa'ya saygının devlet organlarında bile sağlanamadığı yada yitirildiği bir toplumda Mahkemenin de kendini savunması güçtür. Toplumun kendi toplu yaşama andı olan Anayasası'na uymayı savsaklama eğilimlerinden her zaman uzak durması gerekir.

Atatürk'ü Atatürklü yılları ve Atatürkçülüğü değişik bahanelerle ve gülünecek biçimde yadsımada ve kötülemede birleşen "belli kesimlerin belli kişileri"ni herkes tanımaktadır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak vatan kurtarıp devlet kuran, devrimlerle aydınlatıp çağdaşlaştıran ve bize bugünleri armağan eden, her yurtseveri özetleyen "Atatürk" adına gölge düşürmeyecek bu yüce değere lâyık olma özeninden asla ayrılmayacağız. Adalet ve hukuk; ereğimiz, amacımız ve karakterimizdir.

Esenlik dileklerimle saygılar sunuyorum

34. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Anayasa yargısının yorumuyla hukuksal boyutları belirlenerek yenilenip güncelleşmesi nedeniyle, "anayasal demokrasi" diye tanımlanan çağdaş ortamın, gönendiren aydınlık ve mutluluğunu, Büyük Ulusumuz'a sürekli tattırmak için çalışmalarını özenle sürdüren Mahkememizin 34. kuruluş yıldönümü, katılımınızla kutlamanın kıvancını duyuyoruz. Bize güç ve onur verenlere teşekkür ediyorum.

Sonsuza akan yılların arkada bıraktığı değerlerin başında, kurumlaşan ilkeler gelir. Ulusal egemenliği kendi özgün işlev alanında kullanmaya yetkili yargı kuruluşları, devletin temeli sayılan adaleti, en doyurucu düzeyde sunmak çabasıyla ulusal dayanışmanın kaynağı olan toplumsal barışı sağlamakta, böylece ulusal yaşamı hukukla dokuyarak bizi yarınlara taşıyacak ilkeleri kurumlaştırmaktadır. Düşünce ve inanç bağlamında, anlayıştan davranışa, hak ve özgürlüklerin güvencelerini güçlendirerek yürütülen çalışmaların ürünleri, en sağlıklı, en geçerli kazanımlardır. Varlık nedenlerimizin simgesi, ulusal orunumuzun kaynağı Türkiye Cumhuriyeti'nin görkemli yapısı, hukukun erdemiyle yükselmektedir. Anayasa yargısı, anayasal demokratik düzeni, insan haklarına dayanan tüm çağdaş nitelikleriyle gerçek bir hukuk devleti kılmak göreviyle demokrasinin en içtenlikli, en yürekli koruyucusudur. Siyasal erkleri, "red" kararlarıyla duraksamadan, "iptal" kararlarıyla sakıncadan alıkoyarak buhran ve bunalımları, kavga ve kargaşayı önleyip gidermesi, demokrasiye en yararlı katkıdır.

Bu soylu uğraşlarına, birbirine doğrulayan kararlarıyla kanıtlanan yansızlığına, uluslararası hukuk çevrelerinin olumlu kanılarına karşın, yüzeysel yaklaşımlar, amaçlı kalkışmalarla haksız eleştiriler yöneltilmekte; sorumluların ilgileri ise gerekenin çok uzağında kalmaktadır. Yeterli bilgiden yoksun olmak bir yana, ülke için yararı gözardı edilip kişisel değerlendirmelerle açık-gizli duygusallık ve karşıtlık sürdürülmektedir. Kışkırtma ve özendirme sayılacak tutumlarla, özellikle siyasal nedenli kimi ödünlerle neden olunan karşıtlıkların biçim ve yöntemi, herkesi düşündürmelidir. Başta, yargı ve kolluk güçleri olmak üzere devletin tüm organlarına olmadık nedenlerle yöneltilen saldırıların yoğunlaşması üzücüdür. Ödünlerin, yeni ödünler gerektireceği unutulur ve umursamazlık büyürse, acısı herkesi yakar.

Sayın Cumhurbaşkanı'nın yargı kararlarının bağlayıcılığı ve yargı kuruluşlarının saygınlığını korumak amacıyla gösterdiği, son iki üye atamasıyla da vurguladığı duyarlığın, ilgililerce örnek alınacağını umuyorum. Kurumsal sorunların çözümünde, yıllardır tanık olmak istediğimiz anlayış ve destek, gerçekte hukukun üstünlüğü ilkesine bağlılığın, adalete inancın ve saygının belirtisidir.

Anayasa Mahkemesi kendiliğinden, doğrudan değil, Anayasada sayılan organ, kurum ve kişilerin başvurmasıyla davalara bakmaktadır. Siyasal Partilerin ve Milletvekillerinin başvurusu unutulup, davaya bakma görevi ve onun olağan sonucu olarak, TBMM'nin varlığını ve konumunu doğrulayan, yetkilerini koruyan kararlar ne yazık ki eleştirilmektedir. Muhalefette iken dava açanlar, iktidara geldiklerinde aynı konuda dava açıldığında kızmakta; iktidarda iken kızanlar, muhalefete geçince aynı konuda dava açmaktan kaçınmamaktadırlar. Hak arama özgürlüğünü anlamlı kılma ve hukukumuzu anayasaya aykırı kurallardan arındırma çabası, övülüp kutlanacak yerde kınanmakta, davaya bakmak zorunda olan Mahkeme haksız yere suçlanmaktadır. Bu tutum, yanlışlık ve yanılgıdan ötede sakıncalı bir yöneliştir. Geçen yılki konuşmamda nedenlerini ve yararlarını anlattığım "yürürlüğü durdurma" kararını kavramayanlar yanında Mahkemeye katlanamayanlar, hukukun ve demokrasinin dışına düşenlerdir. Mahkeme, engelleme ve gecik-

tirme yeri değildir. Dava açanlar değil, Anayasa'ya aykırı olduğu bilinen kuralları uzlaşma ya da anlaşmayla yaşamda tutmayı içlerine sindirenler eleştirilmelidir. Hiçbir kazanım, hukuksal uygunluktan daha önemli olamaz.

Anayasa Mahkemesinin Anayasa'ya göre karar verdiği unutulmamalıdır. Kimi kuralların denetim sonucunda Anayasa'ya aykırılıklarının giderilmesine karşın, kimi kaynaklara ve hukuka aykırı görülmesinin nedeni, denetimin uluslararası kaynaklara ve hukuka göre değil, Anayasa'ya göre yapılması zorunluluğundandır. Anayasada gerekli açıklık olmadıkça, anayasal denetimin uluslararası metinlere göre yapılması olanaksızdır. Bu durum, evrensel ilkeleri ve hukukun üstün kurallarını gözetmeyi engellememekle birlikte, denetimde, doğrudan dayanmaya elvermemektedir. Öbür mahkemelerin uluslararası belgelere dayanarak karar verme yolu açıktır. Aykırılıklar, Anayasa'nın olanak verdiği ölçüde giderilmektedir. Bu, genelde hukuka değil, özelde Anayasa'ya aykırılığın giderilmesidir. Anayasa, hukuka daha uygun duruma getirilince, hukuka aykırılıklar daha azalacaktır. Anayasa Mahkemesi, kapalı kuralları çağdaş yorumlarla açarak güncelleştirmekte, açık kuralları aşamamaktadır. Anayasa ve yasa yapmak yetkisi yasama organınındır. Anayasa Mahkemesi, kendini bu organ yerine koyma izlenimi verecek tutumlardan kaçınmaktadır. Yasama Organı'nın üstünde, altında ya da karşısında değil, yanyana olduğumuzu sık sık açıklamama karşın, demokrasiyi özümseyemeyenler, tersine yorumla, eleştirilerini yinelemektedirler. Yargı denetimi, demokrasinin damıtılması, gerçek ve geçerli kılınmasıdır. Bir ulusal yaşam andı olan Anayasa'nın aşılmaması, ona saygının sağlanması ve vurgulanmasıdır. Anayasa Mahkemesi, yerindelik denetimi yapmamakta, bir ekonomik oluşuma karşı çıkmamaktadır. Özelleştirme konusunda da kişisel değerlendirmeler değil, Anayasal gerekler gözetilmiş, ancak Anayasa'ya uygun kurallarla yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Mahkeme'nin kuruluş nedenini bilmezlikten gelip sözde eleştiriye kalkışmanın anlamsızlığı açıktır. Siyasal eğilimlerine kapılan ve hukuk dışı amaçları engellenen kimilerinin, Anayasa'nın olanak verip vermediğini, anayasa hukukunun incelikleriyle koşullarını,

hukukun gereklerini bilmeden; Anayasa Mahkemesinin çağdaş yorumlarla Anayasa'yı bir tür yeniden yazarcasına güncelleştiren, hukukun üstün ilkelerine bağlılıkla Ulusal yapımızı ileriye taşıyan birçok kararını gözardı ederek, sözde eleştirisi zararlı bir eylemdir.

Anayasa'ya aykırı kuralları ayıklamada yurttaşlara, avukat, savcı ve yargıçlara, mahkemelere de büyük görev düşmektedir. Yasa kuralı, anayasal gerekler ve Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yolu dururken, bunları dışlayıp kendi anlayışına göre karar verme önerilerinin hukukdışılığı açıktır. İlgililer, yer aldıkları davalarda uygulanacak kurallardan Anayasa'ya aykırı buldukları için itiraz yolunun izlenmesini istemelidirler. Anayasal görev savsaklanarak yasayı uygulamaktan kaçınmakla; hukuku yeğlemek değil, çiğnemekle; medyanın anketle uygunluk saptaması sakıncası doğrulanmış olur. Daha güçlü ve daha kapsamlı bir demokrasi için yapılması gerekenlere elbirliğiyle sarılmalı, özellikle siyasal hesaplarla bencilliğe düşmekten kaçınılmalıdır. Seçim yasalarına öncelik verilerek gerçekleştirilecek çalışmalar içte ve dışta saygınlığımızı ve Ulusumuzun esenliğini artıracaktır.

"Anayasa Mahkemesi" adının veriliş nedenini kavramadan, "Yüce Divan"ın işlevini bilmeden, kimilerinin sözcülüğünü yaparcasına bu konudan hukukçulara yakışmayan biçimlerde sürdürülen tartışmalar gereksiz, siyasal polemikler zararlıdır.

Hukuk kuruluşlarının ve hukukçuların bilgisi dışındaki hukuku yeniden yapılandırma, beklenenleri veremez. Temel kurumlar, ilkeler ve değerlerle oynamak, onarılması olanaksız sakıncalar getirir. Hükümet oluşumları, hangi düzeyde olursa olsun memurlar, siyasal yandaşlığa zorlanıcı atamalara bağlı tutulmamalıdır. Atamalardan yasal düzenlemelere değin hukuka aykırı tüm işlemler, devlete kurşun sıkma niteliğinde algılanmazsa yakınmalar ve siyasal bozulmalar sona ermez. Gereğinden fazla okul, yüksekokul ve fakülte açarak eğitimde yozlaşmaya neden olunmamalıdır. Niteliksiz eğitim, eğitimsizlikten de zararlıdır. Yurtdışında, devlete ve kurucusuna karşı eylem ve olaylara katılan öğrenciler sorunuyla gereken biçimde ilgilenilmesi her yönden önemlidir. 8 yıllık ilköğretim, bi-

limsel ve çağdaş amacından saptırılmadan gerçekleştirilirse Öğrenim Birliği Yasası'na ve laikliğe aykırı oluşumlar sona erebilir. Ulusal benliğimizin simgelerinden dilimiz konusunda herkesin özen göstermesi mutluluk verir. Çevre, turizm, trafik, kültür, sanat, spor ve özellikle çocuklar konusundaki toplumsal duyarlık, geleceğimizin güvencesidir. Yaşamdan vazgeçebiliriz, Türkiye'mizden asla.

İnsan haklarının ve demokrasinin yanlış algılanıp uygulanmasının getirdiği sakıncalar giderilmelidir. Temel insan haklarıyla ikincil haklar ayrı tutularak etkin yaptırımlar getirilmeli, demokrasinin kuralsızlık değil haklar ve yetkilerle, ödevler ve sorumlulukların dengelendiği hukuksal bir düzen olduğu unutulmamalıdır. Bir güvenceler sistemi olan demokrasinin, hak ve özgürlükleri kötüye kullanarak yıkılmak istenmesi, demokratik anlayışla bağdaşmadığı gibi suskunluk, asla demokratik hoşgörü sayılamaz. Medyanın bir kesiminin hukuk tanımaz tutumunu izlemekle yetinmek, aymazlıktan ötede, görevi kötüye kullanmaktır. Sorumluları dışlayıp devlet kurumunu suçlamanın, hukuksal, yöntemine uygun eleştiri, terbiye kuralları ve ulusal çıkarlar gözardı edilerek yapılan haksız eleştirilerin, beceri, ustalık, ilericilik ve demokratlık sanılması gülünçtür. Bu bağlamda, terörle dayatılan etnik ve dinci ayrımcılık ve bölücülükle yeni ve ayrı devlet kurma oyunlarının; herkesi kapsayacak demokratik açılımlar yerine, çoğunluktan azınlıklar yaratacak, hiç değilse ayrıcalıklı topluluk ve bireyler getirmesi kaçınılmaz siyasal çözümlerle duracağını sanmanın yeni sorunlara neden olabileceğini söylemeyi yurttaşlık görevi sayıyorum. Dış destekli kürt ve din devleti kurma girişimlerinin, tüm ulusu rahatlatacak ekonomik yandaşları azaltılabilir. Ulusal birliğin öğelerinden biri olan kültür birliği, ırkçı kalkışmalarla bozulur. Demokrasilerde tabular yoktur ama kimi ulusal ilke ve değerleri, kimi temel kurum ve kavramları gereksiz tartışmaya açmak, yukarıda da değindiğim gibi, ödünlere ve beklenmedik sonuçlara yol açabilir. Hakları ve özgürlükleri değerli ve anlamlı kılan, onları koruyup güçlendirerek yaşamak istenci, onlara böylece layık olduğumuz bilincidir. Kimi süslü söylemler, sözde bilimsel aktarmalarla ve kimi gösterilerle gerçekler yadsınamaz ve kimse sürekli aldatılamaz. Teröre başvu-

ranlar haklı da Türkiye Cumhuriyeti haksız gibi "adımlar"dan ve "atılımlar"dan sözedilmesi ilginçtir. Terör örgütünün eylemlerine son vermemesi bir yana, eylemlerini azaltmış ya da yumuşatmış gibi, amaçlarından vazgeçmiş ya da bunları basit istemler için yapıyormuş gibi algılama, katlanılan giderlerin, uğranılan zararların, çekilen acıların sorumluluğunu, ödün verenlerin ve "şahinler" polemiği yapanların sırtına yükler. Devletin tek'liğini, ülkenin tüm'lüğünü ve ulusun bir'liğini bozacak öneri ve öngörüler, şiddete ve teröre başvuran herkese aynı ikramı gerektiren bir yanlış anlayışı gündeme getirir, kötü örnek olur ve sonu alınamaz. Hiçbir yurttaşın öbüründen ayrılığı yok ki, eşitlemeye çalışılsın. Adaletsizlik, siyasal kimlik, hak ve özgürlüklerde değil, gelir dağılımında eğitimden ekonomiye, kimi uygulamalarda, etnik ve dinsel ayrımına gidilmeden her yurttaşın karşılaşabildiği aykırılıklardadır. Etnik ve dinsel, yapay sorunlar çıkaran, sürdüren ve destekleyenler ülkeye ençok zarar verenlerdir. Yoksa Türkiye'miz şimdi daha ilerilerde olurdu. Sevr'i, işgali, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, Cumhuriyetin kuruluşunu, devrimleri, güçlükleri, yoksunlukları ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını unutup kurtuluş ve kuruluş sürecini, düşmanlarla birlikte, diktatörlükle suçlayıp eritme ve inanç zorlaması yalanını üretip yayanlar karşısında devlet ilgisiz kalamaz.

Vatanı olmayanın dini, aklı olmayanın Allah'ı olmayacağı gibi devleti olmayanın da varlığı tartışılır. Hukuku, Anayasa'yı , yargıyı ve adaleti yadsıyarak yaşamak ilkelliktir, böyle bir yaşam sürdürmek de olanaksızdır. Tartışmasız eşitlikle çoğunlukta olanları, ülkenin başka sorunu yokmuş gibi yapay sorunlarla azınlık konumuna sokmak çabaları dış kaynaklı isteklere bahaneler kazandırır. Dış sorunların ağırlığı içteki barışçı, uygar ilişkilerimize, "ulusal çıkar" kavramına ağırlık verilmesini gerektirmektedir. Devletçiliği değil devleti ve hukuku savunmayı gericilik ve tutuculuk; kuralsızlık, bölücülük ve yıkıcılığı, ilericilik ve demokratlık saymak tutarsızlığı, medyatik bir özentiden, hiçbir ölçü tanımayan saldırganlık durumuna gelmiştir.

Engin bir yurt sevgisi ve örnek bir hukuk devleti saygısıyla üzerine titrediğimiz sorunlar, ortak çabalarımızla aşılacaktır. Karşıt-

lıkla değil, uyumla yürüyebiliriz. Anayasa Mahkemesi, hukuksal ölçütlerin ocağıdır. Hukuku siyasallaştırmak yerine, siyaseti hukuksallaştırmak, ulusal yaşamı aydınlatır. 159. madde ile Geçici 15. maddeyi dışarıda bırakan Anayasa değişikliğinde, kendisiyle ilgili konularda bile kurumsal görüşü alınmayınca sorunlar öylece bırakıldığı gibi kimi yanlışlıklar da getirilmiştir. İptal sonucu doğan hukuksal boşluğun giderilmesi için verilen sürede yeni düzenlemelerin çıkarılmaması iptal gerekçelerinin gözetilmemesi ve beklenmemesi, iptal edilen kimi kuralların direnme niteliğinde yeniden ya da yeni aykırılıklarla yürürlüğe konulması, başörtüsü ve PTT vericilerinde olduğu gibi karara uymayan kurum ve yetkililere hoşgörüyle davranılması, KHK'lerin zamanında görüşülmemesi, İçtüzüğün ve Sayıştay Yasası değişikliğinin çıkarılmaması, giderilmesini dilediğimiz olumsuzluklardan kimileridir. Yürürlükteki yasalar, özellikle devrim yasalarına aykırı durumlar, kimi kentlerde ve yörelerde gösteri nedenidir. Eski yasaları yürürlükten kaldırıp, aykırılıklardan arındırma işi hızla yapılabilir. Gereksiz önerge, teklif soru ve konuşmalara verilen zaman, daha yararlı kullanabilir. Devlet, gösteri yeri değil, hizmet yeridir. Yargı organları yoksunluk içindeyken kimi kurum ve görevlilerin saltanat sayılacak tantanaları çelişkidir. Tutumlu çalışmak ve yaşamak bir çok gereksinimi gündemden çıkarır.

Bireysel değerlere dayanan demokrasi, kurumsal bir olgudur. Değişik çıkarlara, kişilere ve çevrelere bağımlılıkla sürdürülmesi olanaksız iklimini ve ortamını koşullanmaktan, önyargıdan uzak bir gerçekçilikle renkli tutmak zorundayız. Zıtlaşma ve inatlaşma herkesi yıpratır. Yargı da bilim gibi, özgür ve bağımsız karakterini tam olarak taşımalıdır. Demokrasi alanında kaygı verici yıkım, yargıyla başlar. Toplumsal algılamaların en duyarlı olduğu alan da yargıdır. Açmazların içine düşülmemeli, devleti devlet yapan özelliği içtenlikle gözetilmelidir. Ekonomik sistemin dayatmasıyla yaşanacak çalkantılar ve olası bozukluklar, yargıya yansımamalıdır. Ekonomik özlemlerle hukuksal ölçüler karışarak değil, hukukta birleşilerek kurumlaşmalar ve oluşumlar gerçekleşmelidir. Bilimsel doğmalarla toplumsal gereksinimler, ulusal düzeyde buluşmalıdır. Çatışmalar, hukukun katkısıyla barışa dönüşmelidir.

Gerçekleri değil, işine geleni yansıtan bir basın özgürlüğü anlayışına, cumhuriyet savcılarıyla yargıçların yetkilerini bilmek bir yana, öğrenmek istemeyen tembelliğe; "yargıyı tartışmak" savıyla, kesinleşmeyen kararı, yasal yollar açıkken bilimdışı, terbiyedışı eleştirilerle sergilenen üsluba katılmak olanaksızdır. Yargıya saygı, kendine, ulusa, devlete saygıdır, hukuka saygıdır. Her zaman gereksinim duyulacak adalete saygıya çağırmak, insanlıkta birleşmeye çağırmaktır. Demokrasiyi sarsacak düzeye gelen kalkışmalar, yargıya ve kolluk güçlerine uzanmıştır. Kurumlarla kişileri ayırmadan yöneltilen haksız eleştiri, kurumlara güveni yitirtir ve sonuçtan herkes yakınır. Bilmeliyiz ki yıkılacak duvar değil, devlettir; yanan orman değil, memlekettir. Hukuka ve adalete bağlılık ve saygı, bu konulara gösterilen ilgi, bu değerlere verilen önemle açıklanır. Hukuku ve adaleti unutanlar, yarattıkları ortam ve neden oldukları durumlar sonucu, hukuka ve adalete en çok muhtaç olurlar.

Anayasa'da ve Anayasa Mahkemesi Kuruluş Yasası'nda gerekli değişiklikler yapılarak Anayasa yargısının özgün işlevine ve gerçek konumuna aykırı düzenlemeler kaldırılmalı uygun gerekler sağlanmalıdır. Siyasal partilerin akçalı denetimi, yasama ve yürütme erkleri dışında, bağımsız birimle gerçekleştirilmeli, ancak yaptırım belirlemesi Anayasa Mahkemesi'nde kalmalıdır. Yine, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası değiştirilerek, siyasal partilerin kapatılması önemli nedenlerle sınırlanmalı, kimi bürokratik işlem eksikliği ve gecikmeler, kimi süre tanımalardan ve Hazine yardımı yoksunluğuyla seçimlere sokulmamaya değin düşünülecek gelişen yaptırımlarla karşılanmalı, direnme, kapatmayla sonuçlanmalıdır. Devletimizi kötü tanıtacak kimi durumlardan kurtulmak için gerekli Anayasa ve yasa değişikliklerini gerçekleştirmekte birleşmek, yüceliktir. Yoksulluğu artırıp ücretleri düşüren ekonomik çelişkiyi giderecek, çalışanların yaşam yükünü azaltacak, yakınmaları dindirecek, kayırmaları ve ayrıcalıkları önleyecek ciddi önlemler alınmalıdır.

Hak ararken haksızlık yapılması ve zarar verilmesi, haklılığı tartışılır kılar, hem haksız duruma düşürür, hem hak arama özgürlüğünü yozlaştırır. Bu nedenle hak özgürlükleri savunup korumaya özen

gösterme çağrımı yineliyorum. Her erk, kurum ve organ, konumuna uygun davranmalı, işlevi dışına çıkmamalı, görev ve yetkisini aşmamalıdır. Devlet adına davrananların, devleti güç duruma düşürmekten kaçınmamaları, devlet düşmanlarını sevindirir. Hukuk devleti, geride bıraktığı evrelere dönme görünümünden çıkmalıdır. Yargı dışında hak aramak, kaba güç kullanmak; yargıyı tartışılır ve kuşkulu duruma düşürmek; yargıya etki yollarını aramak, baskıya kalkışmak; yargıdan kaçınmak ve yargıya gitmesi gereken durumları yargıdan kaçırmak; devletin hukuksal niteliğiyle bağdaşmayan işlem, eylem ve kimi uygulamalara girmek, tehlikeli belirtilerdir. En saygın ve en sağlıklı güven kapısı olan adaletten umut kesilmesi, yıkılıştır. Güçlüklere ve yoksunluklara karşın özveriyle çalışan adalet görevlilerinin büyük sorumluluğu açıktır. Yansız, hızlı, yürekli çalışmalar ve her yönden örnek tutumla ulusumuzun özlemlerini karşılayarak toplumsal barışı sağlamanın onuru hiçbir şeye değişilmez.

Cezaevleri sorununun çözümlenmesi, yalnız güvenlik değil, toplumsal barış yönünden de önemli yararlar getirecektir. Adaleti etkisiz kılan, caydırıcı olmaktan çıkıp suça özendiren, yargıya söz getiren ceza uygulama yöntemleri değiştirilmelidir. Adalet, yargı, savunma, sağlık ve eğitim sorunlarını ekonomik önlemler koşuluna bağlamak engellemekle birdir. Avrupa Birliği öncesinde, her alanda uzman yetiştirmek zorunluluğunu gözeterek uyum dönemini sıkıntısız geçirmenin gerekleri de bu kapsamdadır. "Yurtta barış, dünyada barış" özdeyişini içtenlikle izleyen Türkiye Cumhuriyeti, kimsenin toprağında gözü olmamasına, kimsenin içişlerine karışmamasına, tersine, barışı sağlayıp soykırımı önlemesine, cuntaların gitmesini sağlamasına karşın dostlarımızdan layık olduğu ilgiyi ve desteği görmemektedir.

Ulusal birliğimiz, dış destekli, etnik ve dinci bir saldırıyla karşı karşıyadır. Sorun, salt siyasal olmadığı gibi, varlık ve yaşam nedenimiz olan ilke ve kurumlar da salt siyasal değerler değildir, ayrıca siyasetin egemenliğinde ve tekelinde değildir. Her yurttaşı ve kurumu ilgilendirecek ciddiyet ve önemdedir. Vatanımızı ve ulusumuzu kurtaran, devletimizi kuran, aydınlık yarınlarımızı sağlayan, ulusal

değerlerimizin özeti olan Atatürk, Türk ulusu'yla özdeşleşerek kurumlaşmış bir ilkeler kaynağı ve anıtıdır. Onuru ve erdemi, uygar ve bilimsel düzeyi, temeli kültür olan Cumhuriyetimizi simgeleyen Atatürk'ü istemeyenler: O'na açıkça saldırmaktan bugün için korkup çekinenler; Atatürkçülüğe, başta laiklik, ilkelerine, eserlerine ve bekçilerine saldırmaktadırlar. Çağdışı, us dışı, ahlâk dışı, insanlık dışı tutumlar, gerçek dışı sözlü ve yazılı anlatımlar ibretle izlenmektedir. Atatürk milliyetçiliğini anlamadan çelişkili Türkçülük; laikliği yanlış ve amaçlı yorumlayıp dine zarar vererek, dindarlık savıyla toplumu karıştıranların zararları büyüktür. Barış içinde geçen 73 yılı, bunlarla birlikte "Zulüm dönemi" olarak niteleyenler, kendilerini inkâr etmektedirler. Vatan ve ulus bilincinden yoksun sömürücülerle arap milliyetçiliği yapanlar, bireylerimizin inancından ellerini ve dillerini çeksinler. İnsanlık, us ve vicdan dışlanarak dindarlık yapılamaz. Kimse kimsenin inancına karışamaz, bu nedenle kamu düzenini bozamaz. Aynı dinden olanlara karşı düşmanlık kalkmalı ki ayrı dinden olanların dostluğu sağlanabilsin. Dinsel sömürü, dinsizlik ve din düşmanlığıdır. Laiklik ise asla din düşmanlığı olmayıp, tersine, dinlerin olduğu yerde, onların güvencesi bir kurumdur. Laikliği dinsizlik olarak algılayıp tanıtanlar, laiklik karşıtlarıdır. Böylece din karşıtlığı yaptıklarının da ayırdında değillerdir. Atatürk ve ilkeleri, gereken önem ve içtenlikle benimsenip savunulsa, bu karşıtlıklarla birlikte aykırılıklar ve sorunlar da azalır. Medyanın bir kesiminde dindarlık adına sergilenen, demokrasiyle bağdaşması olanaksız, ürkütücü görüntüler, yalnız aldatma, üfürük ve muskanın kanıtı değil, dinsel terörün de genişleme belirtisidir. Olaylar, laiklik konusunda söz ve yazıyla açıkladığım duyarlığı doğrulamaktadır. Eğitimden aileye, toplumu aydınlatıp çağdaşlaştıracak laiklik olgusuna aykırı, oy nedenli düzenleme ve uygulamanın yarınlarda çok üzücü olacağı gözardı edilmemelidir. Karanlık herkesi etkileyecektir. Cumhuriyetin olanaklarıyla ve özellikle laik ortamda, müslümanlığın en iyi yaşandığı ülkede, din yüzünden kavga çıkarmak sessiz kalınacak bir durum değildir.

Yürürlükteki kurallara ve yargı kararlarına karşın, devlet kurumlarındaki giysileri düzene sokmaktan kaçınmak; çalışma saatlerini ve yöntemlerini dinsel gereklere uyarlamak; aynı doğrultuda nice

öneri, teklif ve sorularla girişimleri yüreklendirecektir. Uyarılara, anımsatmalara karşın verilen ödünlerin, yarın daha büyük sorunlar getireceği, 1919'larda başlayan ve gizli-açık direnişlerle süren olaylardan anlaşılmaktadır. İnancın bekçisi, insanın yüreği ve beynidir. Kimse, Tanrı yerine geçip inanca egemen olamaz, tertemiz duyguları ticaret ve siyaset aracı yapamaz. Türkiye Cumhuriyeti, laiklikle her zaman övünecektir. Etnik ve dinsel ayrım gözeten bölücü ve yıkıcıların terör birlikteliği, her yurtseveri uyarmalıdır. İnsanlığın, eşitliğin, bağımsızlığın, egemenliğin ve demokrasinin kaynağı; hukuksal, siyasal ve ulusal birliğin dayanağı; başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin güvencesi olan laiklik, aydınlanmanın uygarlık ve çağdaşlığın bayrağıdır. Korudukça yararlanacak, yararlandıkça güçleneceğiz. Cumhuriyetimizin niteliği, ulusumuzun çağdaş yapısını sağlamıştır. Egemenliğin bağsız-koşulsuz ulus'ta olması da laikliğin tarihsel ve anayasal tanımıdır. Sahip çıkmamızın gereği de bundadır. Din ve vicdan özgürlüğü laiklikle güvenceye bağlanmışken, dinsel görevlerde bir engel ve sınırlama yokken ikide bir "din ve vicdan özgürlüğünün genişletileceği"nden söz etmek te bir ödündür. Devlet, laikliğe herşeyden ve herkesten önce sahip çıkmalıdır. Devlet'te görev alanlar, öncelikle savunmalıdır. Sivil ve asker bu konuda duyarlı davranan herkesi kutluyorum. Vatan kurtarıcısı, Cumhuriyetin kurucusu, "Ne mutlu Türk'üm diyene!" özdeyişinin sahibini, adını koyarak açtığı TBMM'nin kuruluş yıldönümünde düzenlenen özel gündemli toplantıda bile anmaktan kaçınan; O'na ve ilkelerine karşıtlığını açıklamaktan çekinmeyen; hukuktan, yargıdan Anayasa yargısından habersiz, bir kişi de olsa yasama organı üyesinin bulunması çok acıdır. Terörün, sömürünün ve ödünün her türünü kınıyor, şehitlerimizi saygıyla anıyor, Büyük Ulusumuza başsağlığı diliyorum.

Hepinize teşekkürlerimi yineliyor, gelecek yıldönümlerini daha görkemli ve daha coşkulu kutlamak umuduyla tüm insanlık, özellikle ülkemiz ve ulusumuz için en iyi dileklerle saygı sunuyorum.

35. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanı,

Anayasaları yorumlayıp güncelleştirerek belirlediği hukuksal çerçevede demokrasinin özümsenmesini sağlaması nedeniyle "anayasa demokrasi"ye adını veren Anayasa yargısı, nitelikleri Anayasalarda belirtilen çağdaş hukuk devletinin en sağlıklı güvencesidir. Ülkemizde insan haklarının, özgürlüklerin bu bağlamda koruyuculuğunu yaparak Anayasa'nın üstünlük ve önceliğini gerçekleştirmekle yükümlü Mahkememizin 35. Kuruluş yıldönümü Törenine katılarak onurlandırdığınız için size ve başta dost ülkelerin yargı temsilcileri olmak üzere tüm konuklarımıza, güç veren ilgileriniz nedeniyle teşekkür ederek "Hoşgeldiniz!" diyorum. Ortak değerleri birlikte korumanın, kıvancı ve gönenci paylaşmanın mutluluğu, en gerçek esenliktir. Evrensel ve ulusal ilkeleri kaynaştırarak sorunlarımızı çözmek çabası, insanlığa en yararlı hizmettir. Böylece barışın kaynağı olan hukukla, dünyamızın aydınlığı her yönden artacak, savaş, açlık, salgınlar ve doğal yıkımlar, insanlıkla bağdaşmayan aykırılıklar, çelişkiler ve kötülükler önlenip giderilecektir. Yinelemekte yarar görüyorum, insan hakları adaletin, adalette dünyanın temelidir.

Demokrasiyi kâğıt üzerinde ve sözde kalmaktan, demokratik yapıyı özlem ve düş olmaktan çıkarıp yaşam gerçeği kılmak uğraşı, başlıca sorumluluğumuzdur. Göstermelik, koşullu ve başkalarının uygun bulduğu ölçüde demokrasi; insanı, bilimi, çağı yadsımakla

birdir. Demokrasi, yalnız parti ve seçim değildir. Devleti değil, seçimi düşünenler birçok şeyin yıkımına neden olabilirler.

Anayasa'nın siyasal partilerin iç düzenleriyle tüm çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygunluğunu öngören 69. maddesi, onursal bir öneri olmaktan çıkarılmalı, ülke genelindeki demokrasi, siyasal partileri örnek alacak biçimde, bu kurumlardan başlayarak yaygınlaşmalı ve kökleşmelidir. Demokrasimizi hukuksallık, açıklık ve temizlikle anlam ve amacına uygun duruma getirmeliyiz. TBMM üyeliğiyle bağdaşmayan işler, bir saldırı, aşırılık ve taşkınlık aracı olmayan dokunulmazlık kurumu gerçekçilikle ele alınmalı, etik kurallara gereken önem verilmelidir. Demokrasiyi yaygın, köklü, doyurucu ve yararlı düzeye çıkarmak, bir yaşam biçimi, yönetim yöntemi olmaktan ötede bir öze dönüştürmek, hepimizin görevidir. Hakların ve özgürlüklerin onur ve erdem sayıldığını unutmadan, yurttaşlık bilincimizin gereklerini gözardı etmeden yürüteceğimiz çalışmalarla yalnız yurdumuzda dinginlik sağlamakla kalmayacak, bölge ve dünya barışına katkıda bulunarak insanlığı karanlığa düşmekten, acı çekmekten, dünyayı yıkıntı olmaktan kurtaranlar arasına katılacağız. Kötü hukukun, hukuksuz kalmaktan da kötü olduğu inancıyla çabalarımızı sürdürüyoruz. Duygu ve düşüncelerimizi, yeri ve zamanı geldikçe, hiçbir yandaşlık ve karşıtlık gütmeden, kurumsal ve kişisel hiçbir beklentimiz olmadan, bağımsızlığımızın ve mesleğimizin tüm gereklerine uyarak, uyarı, eleştiri, öneri ve dilek biçiminde açıklıyoruz. Hukuk devletinin, hukukçu devleti, hukukun üstünlüğünün hukukçunun üstünlüğü olmadığı; devletin tüm işlem ve eylemlerinin tam bağımsız yargının denetimine açık; evrensel ve üstün hukuk ilkelerinin anayasadan da önce geldiği anlayışının egemen; yurttaşlarını hiçbir ayrım gözetmeden, adalet ve güvenceyle mutlu kılan devlet olduğunu vurguluyoruz. Devletin hukuksallığı kadar sosyalliğini, demokratlığını ve laikliğini savunuyor, hepsini eşdeğer nitelik sayıyor ve birini öbüründen ayırmıyoruz. Nitelikli hukukçu olmadan, gerçek hukuk devleti olmayacağını da biliyoruz. Bu nedenle hukukun etkinliğini ve yargının bağımsızlığını savunuyoruz. Sav, savunma ve karar öğelerinden birinin bağımlılığı, yargının bağımlılığını, bu da devletin bağımlılığını çağrıştırır. Mafyanın yargıya kadar uzandığı

yakınmaları, çok kişi ve kuruluşun sorumluluğunu yansıtır. Gerçekte halkın olan yargıç güvencesi ve buna koşut yargıçların sorumluluğu, günün gereklerine göre düzenlenirse yakınmalar azalır. Yargı içindeki dayanışma çağrı ve çabalarımızın yanıtsız kaldığını, özlük haklarındaki eşitlik girişimlerimizin çarpıtılarak yansıtıldığını unutmak istiyorum.

Ulus olarak karakterimiz gereği hiçbir etnik ve inanç ayrımı yapmadan, insanlığı bir bütün sayarak kazanımları, mutluluk ve acıları paylaşıyoruz. Teokratik monarşiden Cumhuriyet'le demokrasiye geçmenin, kimi eski alışkanlıkları atmanın güçlüklerini yaşıyoruz. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı utkuyla sonuçlandırıp yepyeni bir devlet kurarak anlayıştan kural ve kurumlara değin değişiklikleri tümüyle gerçekleştirmek için 74 yılın yeterli bir süre olduğu söylenemez. Geleceğe ilişkin kimi hukuksal önlemlerin zorunluluğu, ülkemize özgü koşullar nedeniyle kaçınılmazdır. Her ülkenin ve toplumun özellikleri vardır. UNESCO'nun 1978'de aldığı kararla üye ülkelerin 1981'de 100. doğum yıldönümünün kutlanmasını istediği, emperyalizme karşı ilk ulusal bağımsızlık savaşının ve Türk Devrimi'nin önderi, devlet kurucumuz Atatürk'ün "En gerçek yol gösterici bilimdir!" sözüyle "yurtta barış, dünyada barış!" ilkesini yürekten benimsiyoruz. Bu doğrulara içtenlikle bağlıyız, bu doğrultuları özenle izliyoruz. Kimsenin toprağında gözümüz, yayılma amacımız asla yok. Gerçek barışçıyız. Dostlarımız için bir güven kalesiyiz.

Uluslararası ilişkilerde hukuksallığa ve eşitliğe büyük önem veriyoruz. Avrupa'nın bir parçası olarak imzaladığımız antlaşma ve sözleşmelere bağlıyız. Anayasa'ya uygunluk denetimi, yasaların yasayla değil yasaların Anayasa'yla karşılaştırılması yöntemiyle yapıldığından, uluslararası antlaşmalara göre bu denetimi yapabilmemiz için antlaşmaların Anayasa düzeyinde sayılmasını gerektiren bir açıklığı sağlayacak Anayasa değişikliği önerimizi yineliyoruz. Uluslararası kurallar böylece tümüyle yaşama geçecek, çok yanlı ve ikili ilişkilerdeki kimi anlaşmazlıklar sona erecek, karşılıklı güven artacak, Avrupa Birliği her yönden eşit uygulamalarla güç kazanacaktır. Barışa, dostluğa ve birbirinin varlığına saygı ile güçlü

birliktelikler ortaklıklar oluşturmak herkesin yararınadır. Avrupa'lı olan, Avrupa'daki Türkiye birçok yönden güçlenip gelişmekte ve birçok ülkeden ileride bulunmaktadır. Türkiye'siz Avrupa Birliği, tam birlik sayılmaz.

Türkiye, demokrasisi ve laikliğiyle kimi ülkeler için kötü örnektir. Dinci rejimler, saltanat ve diktatörlükleri yönünden Atatürk Türkiyesi'ni tehlike sayanlar teröre destek vermekte, gerçek dışı savlar ve aykırı istemlerle amaçlarını saklamaktadırlar. Dünya giderek küçülmekte, devletler bir örgütle birleşmekte, etnik ve dinsel kavgalar, aşırı milliyetçilik, soykırım ve açlık utandırmakta, ulusların kaynaşması ve ekonomik ilişkilerle uluslararası kurumlaşmalara gidilerek yapı, hızla değişmektedir. Bu oluşumun dışında kalanlar yoksunluğa ve bağımlılığa düşecektir.

Türkiye'de hangi etnik kökenden ve hangi inançtan olursa olsun hiçbir kadın-erkek yurttaş arasında hiçbir ayrım yokken ve yapılmazken, tümüyle hukuk dışı ve insanlık dışı amaçlarla, gerçek dışı savlar ve söylemlerle yıkıcılığa ve bölücülüğe kalkışanların uyuşturucudan soyguna her yola başvurmaları, kaynağı karanlık nice olanaklar edinmesi gözden kaçırılmamalıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun, en ağır insanlık suçu olan teröre herkes karşı çıkmalıdır. Yakınlarını yitirenlere dostlarımıza başsağlığı dileyerek yurtdışındaki saldırıları da en kötü duygularla kınıyor, gerekli işlemlerin ivedilikle yapılıp insanlık düşmanlarına gereken yaptırımların uygulanacağını umuyorum. İnsan haklarını savunmada içtenlik kanıtlanmalıdır. Kendi düşünsel, duygu ve inanç koşullanmışlıklarını siyasal açılım gibi dayatanlarla türlü ödünler vererek bunları destekleme durumuna düşenlerin, değişik sakıncalara neden olanların da birbirinden farkı yoktur. Yapay sorunların sıkıntılarını halka yaşatmak ne ölçüde bağışlanamaz bir tutum ise yetkilerini iyi kullanmayan, gelişigüzel, partizanca davranan kimilerinin içte ve dışta ağır eleştiri ve karalama getiren eylem ve işlemleri de o ölçüde bağışlanamaz. İnsan haklarını ve demokrasiyi kötüye kullanarak herkese zarar vermekten uzak kalınmalıdır. Ulusal dayanışmanın temeli olan toplumsal barış, etnik ve dinsel sömürüyle bozulursa ulusal yapı korunamaz. Irkçılık türü tutuculuk, milli-

yetçilik değildir. Çağdaş milliyetçilik, soyunun özgün değerlerini koruyup güçlendirerek tam eşitlikle kucaklaşıp dışarda barışı ve dostluğu pekiştirmektir. Kavga ve savaş, uygarlığın düşmanıdır. İnsanlığa aykırı inanç, inanca karşın kavga, ilkelliktir. Devlet organları arasında sürtüşme, anayasal organlara sataşma da böyledir. İlkeleri kurumlaştırmak, kurumları güçlendirmek gerekir. Organlar arasında, Anayasa'nın Başlangıc'ında belirtilen uyumlu çalışma özlem değil, gerçek olmalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Ulusal yaşam andı bildiğimiz Anayasa başta olmak üzere, hukukumuzu anti demokratik yapılanmaya, kurumlaşmaya yol açan kurallardan arındırma çalışmaları gecikmemelidir. Siyasal karşıtların, zıtlaşma ve inatlaşmanın demokrasiyle ve hukuksallıkla uyuşmadığı açıktır. Demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez öğeleri olan, demokrasi için varlıklarını savunup korumaya çalıştığımız siyasal partilerin, demokrasiyi ülkede gerçekleştirme savlarının inandırıcılığı, kendi demokratik yapıları ve uygulamalarıyla olanaklıdır. Seçimler sırasında pek az rastlanan "demokrasi, hukuk devleti, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı" sözlerini her zaman duymak ve bu yolda daha devingen olmalarını beklemek, halkımızın hakkıdır. "Hukuk devleti" anlayışıyla bağdaşmayan olumsuzluklar, karanlık ilişkilerden güç kullanarak sonuç almaya değin demokrasiyi gölgeleyen olaylar endişeyle izlenmektedir. Türk gücünü unutturucasına Osmanlı gücünden sözetmek Cumhuriyet yandaşlığıyla çelişir. Feodal yapı sürdükçe, ilkellik, gericilik, çağdışılık ve terör durmaz.

Önceki tören konuşmalarını yinelememek için aynı konulara değinmiyorum. Ancak, bilgi ve ilgiye sunulan sorunların, karar gereklerinin saptanıp ele alındığını, çözüm arandığını görememenin üzüntüsünü yaşıyorum. Yargıyı, istemek ve izlemek durumunda bırakmadan yargı sorunlarını çözmek, adalete saygının, hukuka bağlılığın gereği olduğu kadar, ulusa verilecek en anlamlı hizmettir. Adaleti olmayanın hiçbir şeyi olmaz ve adalet herkese lazımdır. Aç kalınır, adaletsiz kalınamaz. Adalet yalnız yargıda değil, her alanda, her katta gözetilmeli, adaletin içinde adaletsizlik, en kötü durum

bilinmelidir. Eğitimle dokunup güçlenen toplumsal düzey ve etkin hukuk olunca, demokrasiye aykırı ya da hukukdışı hiçbir girişime, yanlış anlaşılacak hiçbir kalkışmaya gerek duyulmaz.

Daha kapsamlı, daha iyi demokrasi, daha güçlü ekonomi, daha bilimsel eğitim, daha başarılı spor ve sanat, daha uygar yaşam, daha doyurucu adalet ve daha etkin sağlığı ve savunmayı konuşup gerçekleştirmek yerine, gereksiz tartışmalarla zaman, emek ve insan gücü yitirilmekte, ulusumuz karamsarlığa düşürülmektedir. Kimi kentlerin çağdışı giysilerle ürkütücü görünümü, "dergah, tekke, zaviye, muska, fetva, ferman" sözcüklerinin kullanılması, çocukların katıldığı ayinler, dinsel sömürünün getirdiği noktadır. Yeşil bayraklar, çağdışı, yasak giysilerle islâmiyeti kaynağından ayıran bağnazlık, saldırganlık, özellikle yargıya ve güvenlik güçlerine karşıtlık hoşgörüyle karşılandıkça yarınlarda neler olacağı kestirilemez. İlkellik ve rejime yönelik girişimler nerden gelirse gelsin karşı çıkılmalıdır. Kimsenin yürürlükteki yasaları uygulatmama yetkisi yoktur. Demokrasimiz için en büyük tehlike, din sömürüsüyle katılık, partizanlık ve yansız kalması gerekenlerin yandaşlığıdır. Yürürlükteki yasalara, yargı kararlarına karşın çağdışı giysileri devlet kurumlarında giyenler kadar giydirenler ve hoşgörüyle karşılayanlarda sorumludur.

Devrimle gerçekleşen laik eğitim, demokrasinin güvencesidir. Laik Cumhuriyet'in kişilikli yurttaşları, ulus yapısını, dinsel devletin ümmetiyle karşılaştırmaz ve kapıkulluğunu yeğlemez. Tarihin acı örneklerini unutamaz ve bir daha yaşamayı asla düşünmez.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitimi iktidar tutkusuyla, seçmeli ders ödünleriyle dinsel öğretim durumuna getirmek yanlıştır. Din bilgisi ayrı, dinsel eğitim ayrıdır. Eğitimde gerçekte süreden çok içerik ve nitelik önemlidir ve eğitim bir bütün olarak ele alınmalıdır. Siyasal amaçlı çözümler yarın herkesi pişmanlığa düşürür. Eğitimle oynanmaz. Üstdüzey yöneticilere kadar uzayan kimi yürütme işlemlerinin, siyasal amaçlı görünümleri çok yönlü sakıncalar taşımaktadır. Öz bir yana, biçimsel koşullara uymayan işlemler devlette onarılması güç yaralar açar.

Gereksiz ve yanlış bir "seçilmiş-atanmış" ayrımıyla, çocukça davranışlar sergilenmesi de hukukdışılığın belirtisidir. Yalnız laiklik bildirisi ve Anıt-Kabir ziyaretiyle de her şey yapılmış olmaz. Anayasa Mahkemesi kararına ters uygulamayı sürdüren yerler oldukça hukuk devleti sözde kalır.

Bütçe görüşmelerinde kimi üyelerin gerçekdışı, yakışıksız ve aşırı partizanca konuşmalarına karşın yasama organımızın Anayasa Mahkemesine gerekli yaklaşımını beğeniyle karşılıyor, ilgisine teşekkür ediyorum. Anayasa Mahkemesi, yasama organının altında, üstünde ya da karşısında değil, yanındadır. Bir anlamda onu tümlemektedir. Yetki devri konusundaki duyarlığımız, yeni kural koyma ve yasama organı yerine geçme görünümlerinden kaçınmamız, adını Atatürk'ün koyduğu temel organa saygımızdandır. Karşılıklı saygıda kusurlu olmama özenimizi sürdüreceğiz. Atatürk'ün açtığı Meclisin O'na ve ilkelerine her zaman, her şeyden önce sahip çıkacağına inanıyoruz.

Yürütme Organı'nın günümüz koşullarında Mahkememize karşı tutumu, kimi konular dışında, yakınmaya neden olacak düzeyde değildir. Anayasa yargısının ve özgün kurumunun özellikleri gözetilerek yapılması zorunlu düzenlemeler savsaklanmadan ele alınıp yasama organına sunulmalı, uyarı ve önerilere sırt çevrilmemelidir. Çalışmalarımız için zorunlu yasa değişiklik taslakları beş yıldır tutulmakta, Sayın Cumhurbaşkanı'nın ilgisine karşın bekletilmektedir. Anayasa'ya uyum konusunda Kuruluş Yasamıza uyum değişikliğe ilişkin tasarı, görüşümüze gerek duyulmadan Meclis'e gönderilmiştir. Kimi kurumlara binlerce kadro verilirken halkla ve basınla ilişkiler için bir müdür kadrosundan, tüm yargı organlarında çalışan memur ve müdürlerin özlük haklarında zorunlu iyileştirmeden kaçınılmasının doğru olmadığını içtenlikle belirtiyorum. Çalışmalarda hızdan, içeriğe her konuda düzey artışı, çalışanların düşünüldüklerini bilmeleri ve kimi kolaylıklara kavuşmalarıyla sağlanır.

Devletin verdiği izin sayılan Bütçede ödeneği kullanmayı genelgelerle engellemek "Denk Bütçe" savıyla çelişmektedir. Yargının gereksinimleri kimi uçakların giderlerinden de çok azdır. Genelgeler,

Anayasal ve yasal gerekleri dışlayamaz, şu ya da bu nedenle yetkilendirilmiş kimilerinin kişisel eğilimleriyle uygulanamaz.

Hukukun amacı, işlevi, yararı, hukuk üretilmesi konusunda tüm hukukçularla hukuk kuruluşlarının sorumluluğu ortaktır. Gerçekte bu ortaklık, hukuk devleti için yasama ve yürütmeyi de kapsar. Yargı kararlarının uygulanması özeninde yarışma, bir çağdaşlık belirtisi olarak özlenirken, uygulanmayıp hukukun göz ardı edilmesi, özellikle yeni atama işlemleriyle memurlara güçlükler yaşatılması, yetki-makam kabadayılığı ve bildiğini okuma tutumu devlete gölge düşürmektedir. Sorunların hukukla çözümlenmesi, hukuk devleti olmanın ve uygarlığın gereğidir. Hukuksuz devlet, devletsiz hukuk olmaz, hukuku dışlayan demokrasi düşünülemez.

Kimi Bakanlıklarda Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararlarının uygulanmaması ya da sonuçsuz bırakma niteliğindeki tutumlar, çok sakıncalıdır. Hukuka saygı duymayan, yargıyı tanımayan hukuk devleti ve devlet adamı olamaz. Bir insan ve hukuk kurumu olarak tüm yurttaşları kucaklayan devlet, kimilerinin değil, herkesin malıdır. Adaletsiz devlet, devlet olmadığı gibi adalete saygı duymayanın Tanrı saygısı da inandırıcı değildir. Yargının gerekçesi, yargınındır. Bakanlığın değil. Kimin dava hakkı olup olmadığını yargı belirler, Bakan değil. Yargı kararlarını yerine getirmeyenlerle bu kararlara uymayanlar, hangi yöntemle gelmiş olursa olsunlar görevde kalma hakları tartışılır, geçerliliklerini yitirirler. Yürürlülükteki yasaları uygulamamak gerçek bir hukuk devletinde kimsenin hakkı ve haddi değildir. Kimi yöneticilerden gelen tersine düşüncelere karşın yürütmenin tutukluğu daha da acıdır. Hukuk devletini içerden yıkma niteliğindeki bu durumlara kesenkes son verilmesini bekliyoruz. Kimi valilerle kimi belediye başkanlarının bu bağlamdaki açmazlarının gereken işlemlere bağlı tutulacağını umuyorum. Herkes davacı ve davalı olur ama son sözü yargı söyler. Yargıya uyulmazsa devlet yaşamı kararır.

Hukuktan çok, "irtica" anlamındaki şeriat biliniyor. Dinsel konulara gösterilen ilgi, hukuka gösterilmedikçe özlenen aydınlığın gerçekleşeceği kanısında değilim. Hukuk ve yargıya ilişkin yakın-

maları gidermek, halkımıza beklendiği adaleti sunmak birincil görevimizdir. Adaleti toplumsal namus bilen halkımız Atatürk, Silahlı Kuvvetler, inanç, ahlak ve adalet konularında çok duyarlıdır. "Karaya" ve "karanlığa" karşıdır. Çağdışı dayatmaların iktidar olanaklarıyla desteklenmesini hiç bir zaman uygun bulmamıştır. Değerbilmezlikten terbiye dışına çıkmaktan ve yolsuzluk söylentilerinden duyduğu burukluk açıktır. Siyasal işlemlerle adaletin engellenmesini doğru bulmamaktadır. Yanları kim olursa olsun tüm yolsuzlukların ve adaletsizliklerin üzerine değişmez bir kararlılıkla gidilmesini istemektedir. Demokrasi, ahlak, onur düzeni; en saydam, en temiz rejimdir.

Karar yazım ve yayınının hızlanması için öneriler getirdiğimiz Anayasa Mahkemesinin kendiliğinden davaya bakmadığı, dava açanların Cumhurbaşkanı, İktidar ve Anamuhalefet Partisi ile en az 110 milletvekili ve Mahkemeler olduğu, iptal davalarında yürürlüğü durdurma istemeyen kalmadığı unutulup gerçekdışı haberlere dayanılarak, siyasal ya da kişisel nedenlerle hak ve özgürlüklerin güvencesi olan kurumu bilimdışı, hukukdışı eleştirmek, düşünce özgürlüğü ile saldırıyı ayırmadan konuşup yazmak yanlıştır. Atatürk'e, devlete, yargıya, Silahlı Kuvvetlere, güvenlik güçlerine saldırı, kurumları yıpratıp yıkma çabaları, her şeyden önce yakışıksızdır. Demokrasi bu tür çirkinliklerden kaçınılırsa güzelleşir. Özensiz konuşmalarla siyasal tıkanıklıklar, umutsuzluk ve karamsarlık yaratarak demokrasiye zarar vermektedir.

Gerçekte demokrasiyle hiç bir ilgisi olmamasına karşın, kendi diktalarını kurmak için yararlanmaları nedeniyle demokrasiyi savunur görünen kimilerinin aldatmacalarına karşı çıkılınca halkı hatırlamaları, azlığı dışlayıp kendileri çoğunluktaymış ya da çoğunluğu temsil ediyorlarmışcasına kendilerini demokrasiyle özdeşleştirip özü savsaklamaları, çiğnediği hukuka sığınmaya çalıştıkları her zaman görülmüştür. Bu durumlarda her zaman aşılacaktır.

Düşmanlık yapanlara yalvarırcasına övgüler yağdırılırken, vatan kurtaranlara vatan koruyanlara saldırı yarışı sağduyulu yurttaşları üzmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Kişiler, toplumun temelini oluşturan ailenin kurucularıdır. Kişilik, hak ve özgürlüklerle tümlenip niteliklerle anlam kazanan bir yapıdır. Devlet de ulusu ve ülkeyi kapsayan bir insan ve hukuk kurumu olarak böyle saygınlık kazanır. Kendisini hukuk kurallarıyla bağlı saymayan devlet, yurttaşlarından hukuka saygılı olmalarını bekleyemez. İnsana değer ve saygı, insanlık ölçüsü dışında başka ölçüyü gerektirmez. Bu anlayış yerleşirse, etnik ve dinsel özellikler insanları birbirinden ayırmaz toplumsal barış sağlanır.

İnsan hakları, kimi siyasal oyunlara araç kılındığı gibi devleti güç duruma düşürecek biçimde itilmekte, bu konudaki yakınmalar sürmektedir. Dinsel sömürü, soykırım, bölücülük, yıkıcılık ve terörü bırakıp kimi dayatmaları insan hakları savunuculuğuyla gündeme getiren sözde dostlar, ikilemlerinde direnmektedirler. Dışarıda bu üzücü görünümlerle birlikte içeride de siyasal alanda kimi olumsuzluklarla halkı umutsuzluğa düşürme belirtileri izlenmektedir. Kimi alanlarda bozulma, yozlaşma, tutarsızlık, kirlenme, çelişki ve düşkırıcı olaylar, oluşumlar; devleti ele geçirme oyunları; kimi Bakanlık, Üniversite, KİT ve Belediyede tarikatçı kadrolaşma yakınmaları; kimi sorumluların, yetkililerin ve yöneticilerin kötü eğilimlere kapılarak görevlerini savsakladıkları duyumları hepimizi üzmektedir. 74 yıl önce çıktığımız karanlığa dönme çabaları usdışıdır. Geriye değil ileriye gideceğiz. Sünnet töreninde "Din herşeye çözümdür" diyen valinin; siyaseti, bu yolla devleti, dinin hizmetine sokmak isteyenlerden güç aldığını sanıyorum. İnancı, siyasal amaçlı sömürünün aracı; ödünlerin nedeni yapmak, dinden uzaklaşmak, dindışı düşmekten ötede din karşıtı olmaktır. Dini siyasallaştırmak, demokrasiyi dinselleştirmek, açıkçası demokrasi olmaktan çıkarmaktır. Başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin güvencesi; bağımsızlığın, egemenliğin, demokrasinin kaynağı; siyasal, hukuksal ve ulusal birliğin dayanağı; aydınlanma, bilimsellik, barış, eşitlik, uygarlık, hoşgörü, anlayış ve nitelikli yurttaşlık anlamına da gelen; evrensel bir ilke, anayasal bir nitelik, hukuksal bir kurum olan ve ancak dinlerin olduğu yerde bulunup karşıtları için bile güvence sayılan laikliğe yöneticile-

rin karşı çıkıp eylemli biçimde ters davranmaları hoşgörüyle karşılanamaz. Bu sorun, güncel ve önemli olduğundan değiniyorum. Gereksiz kavgalar olmasa Türkiye'miz çok güçlenecektir.

Yurttaşları birbirinden ayıran gülünecek nitelemeler, sakıncalı girişimler ve uygulamalar ancak gelişmeyi önler, düşmanları sevindirir. Ulusal egemenliğin Ulus'ta olduğunun Anayasa'ya geçmesiyle yaşama giren laiklik, devletin dinler yönünden saygın yansızlığını; "din" bağı yerine "ulus" bağının seçilmesi de laikliği benimseyen yurttaşların ulusu oluşturmasını gündeme getirmiştir. İslamiyeti, "Siyasal İslam" tanımıyla temellerinden koparıp birleştiriciliğini yıkmak, bu dine en büyük zarardır. Bu görkemli yapıyı, canımızı adadığımız ulusal varlıklarımızı, Türkiyemizin simgesi olan, Türkiyemizle özdeşleşerek kurumlaşan Atatürk'e, Cumhuriyet'e ve laikliğe borçluyuz. Laikliğin ve demokrasinin değeri bilinmeli, Atatürk'e saygılı olunmalıdır. Demokrasi, dincilik oyunu ya da kurnazlığı değildir. Demokrasi, irticanın, din devletinin zırhı, kalkanı ve şerbeti değildir. İnançlar, kimlik arayan ya da değişik nedenli bunalımları aşmaya çalışan bireylerin bulduğuna katlanmak zorunluluğunu getiren, akla tavan koyan bir engelleme kurumu, bir dar anlayış değil, bir kültürdür. Olumsuzlukların barınağı, çözümsüzlüklerin sığınağı yapılarak, gelişme, kalkınma, uygarlık, bağımsızlık ve özgürlük önlenerek; karanlıkta yaşama biçimi değildir. Demokrasinin ve laikliğin yerindeliğini tartışmak durumunda kalmamalıyız. Atatürk ilkelerinin özündeki çağdaş düşünce, ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyi üstüne çıkarma çabalarının çıkış noktası kabul edilerek bu ilkelerin güncelleşmesi doğrultusunda davranmalıdır. İlkeleri yaşatmak, özünü koruyarak onları geliştirmekle olanaklıdır. Korumadığımız hak ve özgürlükler, bizim olamaz. Onlara yaraşır kalmak için ödünsüz savunmalıyız.

Ülkemizde kimsenin inancıyla sorunu yok. İnsanlığın, inancın, devletin vatanın, ulusun, demokrasinin, hukukun ne olduğunu bilmeyenlerin kendi egemenliklerini kurma çabasıyla yarattıkları kargaşa var. Ümmetçilik ve arap milliyetçiliğiyle Türklüğünü ve Türkiye'yi unutanlara, tarih bilmeyenlere kanmamalıdır. Hepimiz inançlıyız ve inançlara saygılıyız. Tersine sav ve suçlamalarla ger-

çekler gizlenmekte, laikliği benimseyip savunanlara baskılar görülmekte, duyulmaktadır.

Üstü kapalı söylemlerle yurttaşları kışkırtıp olmayacak şeylere özendirenler, ırkçılık, mezhepçilik ve tarikatçılık eylemlerini yasal boşluklardan yararlanıp izleyenler, demokrasinin erdemiyle kendilerine geleceklerdir. Laiklik ilkesiyle yalnız "müslüman olan-olmayan" ayrımı değil "alevî-sünnî" ayrımı da kaldırılıp ümmet yapısı yıkılarak ulus yapısına geçilmiş, böylece Türkiye yeniden kurulmuştur. Şimdilerde tersine çabalar çok üzücüdür. Yeni Türkiye'yi yeniden kurmak değil, hergün yeni tutmak ve her yönden güçlendirmek sözünü yeğliyoruz. Anayasal demokratik düzen içinde, Anayasa'ya, ulusuna, ülkesine ve andlarına içtenlikle bağlı olanlar yaşadıkça kimse din devleti kuramaz. Özlemleri, düşleri boşunadır. Ulusumuzun bireyleri, tertemiz inançlarının sömürülmesine olanak tanımayacak, çıkarcıların oyunlarına olur vermeyecektir. Toplumsal barışı bozacak davranışlardan, söz, yazı ve yayınlardan kaçınmak, yurtseverlik gereğidir. İnanç sömürücüsü din karşıtlarının her alandaki saldırı ve yıkım girişimi, siyasal ödünlerle birşeyler kazanacağını sananların yanılgısı, demokrasi yıkımı ve kıyımıdır. Yurtiçi ve yurtdışındaki tüm bölücü ve yıkıcı örgütler, totaliter islamcı devlet isteyenler hiç bir ayrım gözetilmeden aynı duyarlılıkla izlenip önlenmelidir. Kimse, din bilgisinin bilimin öngördüğü yaşlarda verilmesine ya da edinilmesine, özel yaşamda inanç gereklerinin yerine getirilmesine karşı değildir. Dünyada inancını en iyi, en mutlu, en özgür yaşayan müslümanların bulunduğu Türkiye'de tersine baskı varmış gibi saptırma ve çarpıtmalarla devletin niteliğine yönelik eylemler, uyarıcı yoğunluğa varmıştır. Duyarlık gösterenler haksız değildir. Ne yazık ki bunlara saldırı kimi yetkililerin ilgisizliğiyle sürmektedir. Bu doğrultuda Sayın Cumhurbaşkanı'nın Kurban Bayramı konuşmasını "Sanki Cumhuriyet Bayramı" başlığıyla vererek çarpıtanlar oldu. Laikliğin her zaman, saldırılar karşısında özellikle dinsel bayramlarda konuşulması daha uygundur. Eğitimde dinsel ağırlık, uyuşturup uyutarak dondurmak, karanlıkta tutmaktır. Çünkü, ancak böyle bir eğitimden geçirilerek koşullanmış bireylerle dinci rejim kurulur ve sa-

vunulur. Bu nedenle çağdaş eğitim, her olgunun temeli niteliğiyle ödünsüz kurumlaşmalıdır. Bilgisayarı dua ile geçmenin olanaksızlığı, aklı dışlamanın Tanrı anlayışı ve insan varlığıyla bağdaşmadığı unutulursa sorunları aşamayız. Kimi yöneticiler, devletin niteliği olan laiklikle onun güvencelerini oluşturduğu inançları birlikte savunmuyor, laiklik yerine din sömürüsüne destek veriyor. Kimileri dinsel görevlerin anlamını bilmeden, değişik gösteriler yapıyor.

İbadet, siyasetle; siyaset de ibadetle ticarete dönüşüyor. Kimi siyasetçilerin "din" söylemiyle gerici ve tekelci tutumu, sömürü ve inançlara saygısızlıktan başka bir şey değildir.

Devletle ulus arasında kavga olduğunu söyleyenler, kavga çıkarıp kavga özleyenlerdir. Siyasal çıkarlarını din sömürüsünde arayanlar, varlıklarını ve geleceklerini bilgisizliğe bağlayanlar, karınlıktan medet umanlar, halkın uyanmasını, çocukların çağdaş eğitim görmesini istememektedir.

Devletin vatandaşına zulmettiğini söyleyen yönetici gibi yurttaşına zulmeden yönetici de olamaz. Kışkırtmalar, "kardeşlik, barış, hoşgörü" sözlerini boşlukta bırakmakta, değişik tutumlar kuşku doğurmaktadır. Devlet adamı niteliğinin ilki ciddiyettir. Değişik söz ve davranışlardan kaçınmak devlete inancın gereğidir. Devlete saldırmakla, saldırtmanın birbirinden farksız olduğu bilinmezse, sıkıntılardan kurtulamayız.

Atatürk'ün kaynağını oluşturduğu Türkiye aydınlanması, cumhuriyet ve demokrasiyle kurumlaştı. Kimi çelişki, aykırılık ve yetersizlikler sisteme değil kişilere bağlanmalıdır. Birlikte çabalarla, çoğulcu, katılımcı, kurallar ve kurumlar düzeni, bir hukuksal disiplin olan demokrasiyi geçerli ve gerçek kılacağız. Hukuku siyasallaştırmak yerine siyaseti hukuksallaştırmak çabamızdan asla ayrılmayacağız. İşkence, yargısız infaz, kötü davranış, kirlenme, yolsuzluk savlarına neden olmakla kimsenin kimseye haksızlık etmeye, kimsenin kimseyi utandırmaya hakkı yoktur. Kişiler ve kurumlar herkesi gölgeleyip karartan, küçültüp bitiren bu tür sakıncalı eylemlerden uzak durdukça yüceliğimiz tartışılamaz. Bayanlara, öğretmen ve öğrencilere, kimi üst düzey yöneticilerle memurlara yö-

nelik uygulamalar tasa vericidir. Yönetimin yansızlığı, geçerliğinin ölçüsüdür.

Silahlı kuvvetleri ve kurumları devletten ayrı düşünmek, birbirine yanlış göstermek çok yanlıştır.

Güvenlik güçlerinin yansızlığının, etkinliklerinin ve saygınlıklarının temel koşulu olduğu kanımı yineliyor, kurumsal bağımsızlıklarının sağlanması ve adalet kolluğunun kurulması için ivedi düzenlemelere gidilmesinde sayısız yarar buluyorum.

Kimi yüksek öğrenim kurumlarındaki öğrenci olayları ve "Şeriat, islâm; Anayasa, Kur'an!" çığlıkları, özellikle gelecek yönünden kaygı vericidir. Öğretim üyeleri bağlamındaki tarikatçı yoğunlaşmayı ve ideolojik kadrolaşmayı önleme çabalarını olumlu karşılarken, öldüresiye kavgalarla açığa çıkan çarpıklıkların her boyutuyla ele alınıp giderilmesini bekliyor, gençlerimizi uygar davranışlardan, ortak-ulusal ilkelerden ayrılmamaya, barış içinde tartışıp yaşamaya, ailelerini de bu yönde daha etkili olmaya çağırıyoruz. Türkiye hepimizindir ve başka Türkiye yoktur. Hepimiz inançlara ve düşüncelere saygılıyız. Özgün yerlerinde korunmalarından yanayız. Devletin niteliğini bozacak zararlı eylemlerden kaçınılmalıdır. Üniversiteler, ancak bilimin ocağıdır, başka bir şeyin değil, Sayın Rektörlerin duyarlılığı yerindedir, istemleri haklıdır.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Türkiye'mizin öncelikli sorunları eğitim, ekonomi, hukuk ve barıştır. Yalnız ülkemizin genel sorunları değil, kurumlarımızın ve yurttaşlarımızın özel sorunları da düşüncelerimizde ağırlığını korumaktadır. Sizin, yasama, yürütme ve yargı organlarımızla tüm ilgililerin uğraşları her güçlüğün aşılmasını sağlayacaktır. Aydınlığımızın karanlığa dönüşmesine bu birliktelikle olanak vermeyeceğiz. Umutlu ve kararlıyız.

Kişisel hiç bir yanı bulunmayan, ülkemiz ve Mahkememiz yararına girişilen kimi çabalarım, içte ve dışta yanlış anlaşılıp değerlendirilmiş, kimi gün de amaçlı biçimde eleştirilerek engellemeler yapılmıştır. İnandığımı söyleyip yazarak yargıçlık ve yurttaşlık görevleri-

mi yerine getirmeye çalıştım. Bu konuşmamda özetle değindiğim, çoğuna önceki konuşmalarımda yer verdiğim, kimini yinelediğim konu, sorun ve durumlar ulusuma saygımın, devletimize ve hukuka bağlılığımın yalın gerekleridir. Yıllardır yaptığım uyarı ve önerilerimin değişik kesimlerde paylaşıldığını, ilkelere sahip çıkanların arttığını, doğrulandığını görmekle mutluyum. Atatürk ilkelerinin özellikle laikliğin değeri ve karşılaştığı tehlikeler konusunda üzerime düşenleri yaptığıma inanıyorum. Siz de anlamlı konuşmalarınızla bu kavram ve kurumların önemini anlatıyorsunuz. Ülkemizin aydınlığı başlıca düşüncemizdir. Dayandığımız temelleri kimse yıkamayacaktır. Desteğiyle güç verenlere teşekkür ediyorum.

Bugün de ilgi göreceğini umarak değil, karşılıksız bir yurttaşlık görevini yerine getirmek amacıyla kimi önerilerimi sıralıyorum:

* Hukuk devletini tüm çağdaş nitelikleriyle kurup işletmek ve demokrasiyi her alanda en iyi düzeyde gerçekleştirmek için Anayasa, Siyasal Partiler Yasası ile Seçim Yasalarında gerekli değişiklikler yapılmalı, bu konulardaki gerçekçi öneriler üzerinde durulmalıdır. Milletvekili andına aykırı davranışlara yaptırım öngörülmelidir.

* İnsan haklarına dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin bu nitelikleriyle tek'liği, ülkenin tüm'lüğü, ulusun bir'liği konularında hiçbir ödüne olanak tanımayan açıklık yanında hak ve özgürlükler tam güvenceye bağlanmalı, durdurma, kaldırma, sınırlama ve kısıtlamalar çok zorunlu nedenlerle ayrıklık olarak düşünülmelidir. Olağanüstü durumlar yeniden kurala bağlanmalı, baskıcı ve hukukdışı oluşumlara açık kapı bırakılmamalıdır.

* Merkezi ve yerel yönetimlerin yetki sınırları çağdaş anlayışla çizilmeli, gereksiz ve ağır vesayet yerel yönetimlerle birlikte kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının da üzerinden kaldırılmalı, gözetim ve denetim hakkı, sonunda yargı kararına bağlanacak geçici önlemleri aşmamalıdır.

Üniversitelerle kamu, basın-yayın kurumları özerk olmalıdır.

* Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin hiç değilse son fıkrası kaldırılmalı, Anayasa sadeleştirilerek ana konular dışındaki ayrıntılar

yasalara bırakılmalıdır. Başta özelleştirme, kimi konulara açıklık getirilmeli, yorumu önleyici yasaklamalardan kaçınılmalıdır. KHK'lerin sınırı daraltılmalı, yasalaşma sürecine İçtüzük'le işlerlik kazandırılmalı, yasayla düzenlenmesi öngörülen konularda KHK çıkarılmamalıdır.

Anayasa Mahkemesi Kararları'na karşı direniş niteliğindeki düzenlemelerden sakınılmalı, tanınan sürelerde yeni kuralların konulmasına öncelik verilmelidir.

* Kuvvetler ayrılığı ilkesine özenle uyularak yargının tam bağımsızlığını ve kapsamlı yargı denetimini sağlamak için Anayasa'nın 159. maddesi değiştirilerek, çağdaş bir yapılanmaya gidilmelidir. Devletle millet arasında çatışma varmış gibi Bakanın Kurulda bulunmasını barış aracı sayarak savunmak konuya ve yapıya aykırı düşmektir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin sorumluluğu çok büyüktür. Aykırı davranışlar düşünülmemeli ve olmamalıdır.

Son ayrılmanın anlamlı gerekçesi, herkesi düşündürmeli, geçiştirici ve oyalayıcı değil, gerçekçi ve yapıcı düzenlemelerle sorun temelden çözümlenmelidir. Yoksa, hiçbir aykırılık ve sakıncanın önü alınamaz. Anayasa Mahkemesinin 35 yıl varlığına karşın hukuksal ve demokratik durum ortadadır.

Siyasete bağlı adalet olmaz. Siyaset, adalete saygılı ise siyaset olur. Yargıda hatır için ya da herhangi bir etkiyle karar ve işlem de yargıyı yozlaştırır. Yargıç, oy ve seçim beklentileri dışında kalarak yargının onurunu korur.

* Yurttaşların yasalardaki insan haklarına aykırılıklara karşı doğrudan Anayasa Mahkemesine başvuru-şikayet, Yüce Divan Kararlarına karşı düzeltme yolu açılmalı, bunlar için kurum içinde yapı değişikliğine gidilmelidir. Siyasal Partilerin kapatılmaları ve akçalı denetimleri gerçekçi kurallarla yeni yöntemleri gerektirmektedir.

* Temel yasalarla yöntem yasalarında gerekli düzeltmeler yapılarak caydırıcı ve etkin yaptırımlarla daha hızlı, daha doyurucu adalet en az giderle sağlanmalı, yargı kararlarının yerine getirilmemesi

düşünülmeyecek biçimde en ağır yaptırımlar yürürlüğe konulmalıdır. Yargı kararlarına uymayan devletin hukuk devleti olduğu savunulamaz. Yargı yoluna başvurma, bıkkınlık ve pişmanlık değil, güven ve mutluluk duyurmalı; çekinme ve endişe değil, umut ve güç vermelidir.

Gereksiz af yasalarıyla adaletin anlam ve amacına ters düşülmemeli, suçtan zarar görenler kırgın duruma getirilmemelidir.

* Ekonomik güç, özel kesimin varlığı, hukuk devletinin öğeleri olarak, katkılarının anlamında ilgilileri birleştirmelidir.

* Yüksek yargı organları başka kurumlara göndereceği üyeleri doğrudan kendileri seçmelidir. Seçimlerde yakınlık değil, bilgi ve nitelik gözetilmelidir. Her organın tüm konuları kendi kuruluş yasasıyla düzenlenmeli, özlük haklarında yargının doğasına aykırı tüm ayrımlar kaldırılarak eşitlik sağlanmalıdır. Yargı kuruluşları, birbirinin yapısına işlevine özgünlüğünün gereklerine saygı ile, dayanışmalarını ne düzeyde iyi götürürlerse, güçler ayrılığı ilkesinin yararı o düzeyde yaşanır. Kurumsal durumlar, kişisel durumların her zaman önünde ve üstündedir. Anayasa Mahkemesine, Anayasanın "aday" dediği üyeyi belirlemede gösterilecek özen, hukuk, yargı, adalet kavramlarına yaklaşımın bilinçli yurttaşlık ve yargıçlık niteliğinin yansıması olarak algılanmadıkça kimsenin bir şeyden yakınmaya hakkı olamaz. Anayasa Mahkemesinin birçok ülkeden, birçok kurumdan çok geride olan özlük haklarının gerçekçi ve üyeliği çekici biçimde düzenlenmesi haksızlıkları giderip pişmanlıkları önleyecektir. Yüksek Yargı Organları Başkanlarının aylıklarının üyelerinden fazla olmasına baştan beri karşı çıktığımız gibi, emekliye ayrılma yaşlarının 67'ye çıkarılması söylenti ve girişimlerine de karşıyız. Adaletle adaletsizlik yaratacak, etkinlik ve verimliliği azaltacak, kişisel yarar ve ayrıcalık getirecek oluşumları uygun bulmuyoruz.

* Hak arama özgürlüğü sınırlanmamalı, olağanüstü ve özel yargı yerleri kurulmamalı, çalışanların örgütlenmesi yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmeli, kolaylaştırılarak demokratik toplum düzeninin tüm gerekleri yerine getirilmelidir. İşçilerimizin sendikasızlaştırılması, demokrasiyle bağdaşmayan bir tutumdur.

* Anayasa'nın başlangıcında ve kimi maddelerinde tamamen değiştirilmesi önerilemez "laiklik" niteliği konusundaki gereksiz tartışmalardan ve bu yaşamsal ilkeyi tek tanıma bağlama çabasından vazgeçilerek 174. maddesindeki Devrim Yasaları da ödünsüz uygulanarak 4. madde kapsamına alınmalıdır. İnançları kötüye kullanmayı engelleyecek yaptırımlar ilgili yasalara konularak her türlü sömürü, oy ödünü, geriye dönme ve rejim tartışmaları önlenmelidir. Düşünce ve inanç özgürlüklerini her tür saldırıya karşı koruyacak laiklik güvencesi, en iyi biçimde korunmalıdır. Öğrenim Birliği Yasasına tam uymanın önemi unutulmamalıdır.

* Düşünce ve sanat özgürlüğünü, bilim özgürlüğüne getirilen gereksiz sınırlamalar kaldırılmalı, devlet düzenini yıkıcı eylemler dışında yaptırım zorunlu durumlarla daraltılmalıdır.

* Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amacına uygun kimliğine ve gerçek sahiplerine kavuşması için Anayasa değişikliği gerekmemekle birlikte elkoymaya elverişli maddeler Anayasa'dan çıkarılmalıdır.

* Teftiş Kurulları bağımsız olmalı, bir Devlet Danışma Kurulu oluşturularak fazla olan azaltılmalı, gereksizler kaldırılmalıdır.

* Vergi yitiklerine çözüm bulunmalı, gelir dağılımında, özellikle çalışanların ücretlerinde adalet gözetilerek, her tür ayrım ve ayrıcalık bırakılmalıdır.

* İmar affı, orman affı, vergi affı yoluyla kimi yitiklere ve yağmalara neden olunmamalı; siyasal çıkarlar için ilçeleri il yapmaktan, altyapısı ve bilimsel gerekleri gözetilmeden gelişigüzel üniversite, fakülte, okul açmaktan kaçınmalı; gereksinim dışı okullar gerçekçi sayıya indirilerek Türk eğitimi kargaşasından kurtarılmalı, iki tür yurttaş, etnik ve dinci militan yetiştirilmesi her bağlamda önlenmelidir. Çağdaşlık, kurum ve kişi düzeyinde Cumhuriyetimizin gereği ve amacıdır.

Nice konuyu zaman nedeniyle geçiyor, ilgililerin duyarlılığına bırakıyorum.

Türkiye'mizin herşeyden çok iç barışa gereksinimi vardır. Olmadık nedenlerle barışı bozanlar yurtsever değildir. İnanç üzerinde siya-

set yapanlar, inanca zarar verenlerdir. Değerlerimizi koruyalım, kimsenin oynamasına olur vermeyelim.

1920'lerle varlığına son verilen hanedanın yeni biçim ve kılıkla gündeme gelmesi olanaksızdır, kimse özenmemeli ve hiç kimse endişe etmemelidir. İki gün önce kutladığımız 23 Nisan'ın derin anlamı demokrasinin erdemiyle yansımaktadır. Demokrasinin seçeneği yalnız ve ancak demokrasidir, başka bir şey değil. Unutmamalıdır ki ulusal egemenlik, egemenliği başka güçte bulan ve arayanlarla gerçekleşemez ve savunulamaz. İnancın varsayımları düşünce olarak tanıtılamaz.

Kimler ne kadar sabrederse sabretsin, bu topraklarda Türkiye Cumhuriyeti'nden başka devlet göremeyecektir. Kul kimliği, yurttaş kimliğinin yerini asla alamayacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Devletin tek'liğine, ülkenin tüm'lüğüne, ulusun bir'liğine, Cumhuriyet'in değerlerine, başta lâklik, sosyal ve hukuksal niteliklerine ödünsüz sahip çıkmalı; kimi din oyuncularının sanılarının ve suçlamalarının tersine, siyasal yaklaşım değil; insanlıktan, bağımsızlık, özgürlük, ulusal egemenlik ve demokrasi yandaşlığı; ulusal duyarlılık, kişisel saygınlıktır. Yargının korumaya and içtiği nitelikler konusundaki yanlılığı, görevsel yansızlığına engel değildir. Birbirimize saygı, inan ve güvenle yaşayacak ve Cumhuriyetimizi sonsuza değin bağımsız yaşatacağız. Varlık nedenimiz, yaşam koşulumuz budur.

Büyük Atatürk'ün seslenişlerini bilincine yerleştiren, "Ne mutlu Türk'üm diyene!" özdeyişinin kıvancını "Ne mutlu Türkiye'liyim!" ve "Ne mutlu Atatürkçüyüm!" inancıyla doruklara çıkaran Türk Gençliğine güvenle yarınlara koşuyoruz.

İlkeli, inançlı, kararlı, yürekli ve coşkuluyuz. Bize herkes güvenmelidir. Hukuk ve adalet karakterimiz, Atatürk ve Türkiye yüreğimizdir. İnsanlığın övgüyle anımsayacağı çabaları artırarak sürdüreceğimizden kimse kuşku duymamalıdır.

Yeni yıldönümlerinde daha görkemli törenlerle buluşmak umuduyla, teşekkürlerimi yineliyor, esenlik dileklerimle saygılarımı sunuyorum.

Ahmet Necdet SEZER

13 Eylül 1941'de Afyon'da doğan Sezer, 1958'de Afyon Lisesinden, 1962'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur.

Askerliğini Kara Harp Okulunda yedek subay olarak yapan Sezer, sırasıyla Dicle, Yerköy Hâkimlikleri ve Yargıtay tetkik hakimliği görevlerinde bulunmuştur.

Medeni hukuk alanında 1977 ve 1978 yıllarında Ankara Üniversitesinde yüksek lisans eğitimi yapan Sezer, 7/3/1983 tarihinde Yargıtay Üyeliğine seçilmiştir. Sezer, Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi üyesi iken Yargıtay Genel Kurulunca belirlenen üç aday arasından dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından 27/9/1988 tarihinde Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine seçilmiştir.

Sezer, Yekta Güngör Özden'in yaş haddinden emekli olmasından sonra 6/1/1998 tarihinde Anayasa Mahkemesinin 14. Başkanı olmuş; 5/5/2000 tarihinde TBMM'de yapılan 3. tur oylamada Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

Sezer, evli ve üç çocuk babasıdır.

36. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin 36. kuruluş yıldönümünü birlikte kutlamaktan büyük onur duyduğumuzu belirterek size ve tüm değerli konuklarımıza en içten duygu ve dileklerle saygılarımı sunuyorum.

Devletin temel hukuksal yapısını, organların görev ve yetkilerini, birbiriyle ilişkilerini belirleyen, yasama ve yürütme erkleri karşısında bireylerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen, bunlara güvence sağlayan, iktidarı sınırlayan kural ve ilkelerden oluşan ve temel yasa olan anayasaların diğer yasalar karşısındaki üstün konumları, onların özenle korunmalarını zorunlu kılmaktadır. Kurallar kademesinde alt sırada yer alan yasa ve kanun hükmünde kararname kurallarının en üstte yer alan Anayasa'ya bağlı ve ona uygun olması gerekmektedir.

Anayasa'nın 11. maddesinde de, "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" denilerek bu ilke vurgulanmıştır.

Yasaların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimi, yasama organındaki çoğunluğun Anayasa'ya aykırı uy-

gulama ve düzenlemelerine karşı kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korur ve güvenceye bağlar. İktidarın seçimle değiştirilmesi yanında, yasama ve yürütme erklerinin Anayasa da belirlenen yetki sınırları içerisinde kullanılması da demokrasinin gereği olduğuna göre, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayan Anayasa'ya uygunluk denetiminin yapılmasındaki kamusal yarar, bu denetimin giderek tüm demokratik ülkelerde kurumlaşmasına neden olmuştur.

1961 Anayasası'nda yasaların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetiminin öngörülmesi ve Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla Anayasa'nın bağlayıcı ve üstünlüğü ilkesi yaşama geçirilmiştir. Böylece, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesi etkinlik ve işlerlik kazanmış; yasalar veya kanun hükmünde kararnamelerle Anayasa'ya aykırı düzenleme olanakları ortadan kaldırılmıştır.

1982 Anayasası'nda da Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinin güvencesi ve yargısal denetimin temel ögesi olarak kabul edilmiştir.

Anayasa'nın 2. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti bir "hukuk Devleti"dir. Hukuk devleti, devletin tüm işlem ve eylemlerinin hukuka ve Anayasa'ya uygunluğu anlamına gelir. Devletin hukuka uygunluğunu yargı denetimini sağlar. Bu nedenle, hukuk devleti, başka bir anlatımla hukukun üstünlüğü ilkesi, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetlemesini zorunlu kılar. Ancak, hukuk devletinin, hukukun üstünlüğü ilkesinin gerçekleşmesini zorlaştıran Anayasa yargısına ilişkin kimi sorunlar bu güne kadar halâ aşılamamış bulunmaktadır.

Anayasanın Geçici 15. maddesi, bunlardan en önemlisini oluşturmaktadır. Maddenin son fıkrasına göre, Milli Güvenlik Konseyi dönemi içinde çıkarılan yasalar ile kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya aykırılığı iddia edilemez. Böylece, 12 Eylül 1980 ile 7 Aralık 1983 tarihleri arasında çıkarılan 626 yasa hakkında Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılamamaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1995 Anayasa değişiklikleri yapılırken Geçici 15. maddenin yürürlükten kaldırılmasına da olanak bulunamamış-

tır. Hukukun üstünlüğünün gerçekleşmesi için Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nce denetlenemeyen normların ikincisi, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleridir. Anayasa'nın 148. maddesine göre, "olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz."

Anayasa'nın 121. ve 122. maddelerinde de olağanüstü hal ve sıkıyönetim süresince, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun bu durumların gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararnameler çıkarabileceği öngörülmektedir. Böylece, bu rejimlerde, temel haklara ve özgürlüklere ilişkin getirilebilecek sınırlama ve yasaklamalar yargı denetimine bağlı olmamaktadır. Oysa, anayasal bir rejim olan olağanüstü yönetim usullerinde de hukukun üstünlüğü ilkesi geçerli olmak zorundadır. Nitekim Anayasa'nın 15. maddesinde, savaş, seferberlik ve sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durumun gerektirdiği ölçüde durdurulabileceğinin öngörülmesine karşın, olağanüstü hal kanun hükmünde kararname kurallarının 15. maddeye göre yargısal denetimini yapmak olanağı bulunmaktadır.

Hukuk devletini ve hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirmenin en önemli öğelerinden birisi de yargı bağımsızlığıdır. 1982 Anayasası'ndaki düzenleniş biçimiyle yargı bağımsızlığı gündemden düşmemekte adalet yılı ve idarî yargı günü açılış konuşmalarında üzerinde öncelikle durulmaktadır.

Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi (m.146), Askeri Yargıtay (m.156), Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (m.157), Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (m.159) üyelerini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Vekilini (m.104) kendisine sunulan adaylar arasından, Danıştay Üyelerinin dörtte birini doğrudan seçer ve atar. Yüksek mahkeme üyelerinin yargı organlarınca gösterilecek adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilmesi yar-

gıyı yürütmeye bağlamanın bir belirtisi olarak değil, yargıya verilen yerin yüceliğini gösteren bir düzenleme olarak yorumlanabilir. Ancak, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimi yönünden böyle bir yoruma katılmak güçtür. Görevi ile ilgili suç işlediğinde kendisini "YÜCE DİVAN" sıfatı ile yargılayacak ya da açabileceği bir iptal davasına bakacak olan Anayasa Mahkemesinin üyelerini devletin ve bu bağlamda yürütme organının da başı olan, Cumhurbaşkanı'nın seçmesi yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu yetkilerin objektif ve olumlu kullanılıyor olması da sorunu ortadan kaldırmamaktadır.

Adli ve idarî yargıda görev yapan yargıç ve savcıları, mesleğe alma, atama, nakletme, disiplin cezaları verme, yükseltme, meslekten uzaklaştırma gibi konularla Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi üyelerini seçmekle görevli Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşum ve çalışma biçiminden doğan pek çok sakıncalar yargıç bağımsızlığını zedelemektedir. Hukuk devletinin, hukukun üstünlüğü ilkesinin olmazsa olmaz koşulu yargı bağımsızlığına aykırı olan Anayasa'nın 159. maddesi mutlaka değiştirilmelidir. Yürütme organının temsilcileri olan Adalet Bakanı ile Kurul'un doğal üyesi sayılan Bakanlık Müsteşarına Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumunda yer verilmemelidir. Anayasa'nın 159. maddesi gereğince, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun kararlarına karşı yargı yoluna başvurulamaması da hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

Anayasa'nın 153. maddesinde, "Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin olduğu; iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağı; kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümlerinin iptal kararlarının Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkacağı" öngörülmüştür.

Kesin olarak verilen kararlar, hukuksal sonuçlarını derhal meydana getirirler. Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmi Gazete'de hemen yayımlanmalarının nedeni, bu kararların yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayıcı etkisidir.

Ancak, iptal kararlarının gerekçeleri yazılmadan açıklanamaması, pek çok önemli konuda kararların etkinliğini yitirmesine ve kimi zamanda sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. İptal kararının verilmesi ile buna ilişkin gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasına kadar geçen süre içerisinde Yasa koyucu, iptal kararına karşın aynı konu, kapsam ve içerikte düzenlemeler yapmaktadır. Yabancılara taşınmaz mal satışı ve milletvekillerinin emekli aylıklarına ilişkin yasalar bunun en belirgin örnekleridir. Oysa, Yasama Organı, iptal edilmiş kuralları aynı amaç doğrultusunda yeniden yasalaştırmamalı, Anayasa Mahkemesi kararlarını etkisiz kılıcı düzenlemelerde bulunmaktan kaçınmalıdır.

Anayasa Mahkemesi, gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasına kadar geçecek süre içerisinde iptal edilen yasa veya yasa kuralının Anayasa'ya aykırı niteliğiyle yürürlüğünü ve kamu yararı yönünden olumsuz etkisini sürdürmesini önlemek için yürürlüğü durdurma yetkisini kullanmıştır. Bu yetkinin kullanılmasıyla Anayasa'ya uygunluk denetiminin etkinliği artırılmış; ileride giderilmesi güç veya olanaksız durumların ortaya çıkması önlenmiştir. Bu gibi sakıncaları önlemek amacıyla 1961 Anayasası'nın 152. maddesinde, iptaline karar verilen kanun veya içtüzük veya bunların hükümlerinin karar tarihinde yürürlükten kalkacağı öngörülmüştü. 153. madde de 1961 Anayasası'nın 152. maddesi benzer bir değişikliğin yapılması durumunda kimi sakıncalar ortadan kalkacaktır.

Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca iptal kararının yürürlüğe girmesinin bir yıla kadar ertelendiği durumların hemen hepsinde, Yasa koyucu, verilen sürelerde yeni düzenlemeler yapmayarak iptal kararıyla oluşan hukuksal boşlukları gidermemektedir. Böylece, meydana gelen yasa boşlukları, başka yasa kurallarının Anayasa'ya aykırılığı savıyla yeni itiraz başvurularına neden olmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nun 441. maddesinin iptali nedeniyle ortaya çıkan yasa boşluğu buna örnek gösterilebilir. Anayasa Mahkemesi, "kocanın zina suçunda, karının zinasında aranmayan kimi koşul ve öğelerin aranmasının, karı karşısında kocaya üstünlük tanınması anlamına geleceğini; evlilik birliği içinde kocaya bu tür üstünlük

tanımak için haklı bir neden bulunmadığını; çünkü, karşılıklı sadakât yükümlülüğü bakımından karı ile koca arasında fark olmadığını" belirterek, 21.9.1995 günlü, 1995/46 E. 1995/49 K. sayılı kararla Türk Ceza Kanunu'nun kocanın zinasına ilişkin 441. maddesini Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine aykırılığı nedeniyle iptal etmiş; ayrıca, 441. madde hakkında iptal kararı verilmesiyle doğan hukuksal boşluk, kamu yararını olumsuz yönde etkileyeceğinden, gerekli yasal düzenlemeleri yapması için yasama organına süre tanımak amacıyla, iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe girmesini kararlaştırmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun 441. maddesinin iptaline ilişkin karar, 27.12.1996 günlü Resmi Gazete'de yayımlanmasına karşın, kararın yürürlüğe girmesiyle oluşacak hukuksal boşluğun doldurulması için Yasa koyucuya verilen bir yıllık sürede yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Kuşkusuz Yasa koyucu, toplumsal gelişme ve özellikleri gözönünde bulundurarak zinayı suç olmaktan çıkarabileceği gibi suçun gerçekleşmesini karı-koca için aynı koşullara bağlayabilirdi. Ancak, Yasa koyucu, iptal kararı ile oluşan yasa boşluğunu gidermemiştir.

Böylece, Türk Ceza Kanunu'nun 441. maddesi, iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı 27.12.1996 gününden başlayarak bir yıl sonra, 27.12.1997 gününde yürürlükten kalktığından, kocanın zinası bu tarihten itibaren suç olmaktan çıkmasına karşın, karının zinası, suç sayılmakta devam etmiştir. Bu durum ise Türk Ceza Kanunu'nun kadının zinasına ilişkin 440. maddesinin Anayasa'ya aykırılık oluşturduğu konusunda yeni itiraz başvurularının dayanağını oluşturmuştur.

Anayasa Mahkemesinin iptal kararları nedeniyle ortaya çıkan hukuksal boşlukların gecikmeden giderilmesi, iptal edilen yasa veya yasa kuralıyla korunmak istenen kamu yararının gereği olduğu kadar hukuk devleti olmanın da gereğidir.

Yetki yasalarına dayanılarak yürürlüğe konulan kanun hükmünde kararnamelerle her konuda düzenlemeler yapılması yöntemine son

zamanlarda başvurulmadığı görülmektedir. Kanun hükmünde kararname uygulaması, belli konularda, önemli, ivedi ve zorunlu durumlarda, yasama yetkisinin devri anlamına gelmeyecek Anayasal ölçüler içinde kullanılmalıdır. Yetki yasası Anayasa'ya aykırı olan kanun hükmünde kararnamelerin Anayasa'ya uygunluğundan söz edilemez. Anayasa'ya aykırı yetki yasalarına dayanılarak kanun hükmünde kararnameler yürürlüğe koymak ve böylece kaynağını Anayasa'dan almayan yetkiler kullanmak, hukukun üstünlüğü ilkesine ve Anayasa'ya aykırılık oluşturur. Bu nedenle, Türkiye Büyük Millet Meclisi, "yasama yetkisinin devredilmezliği" ilkesine özenle sahip çıkmalı, yetki yasalarıyla kanun hükmünde kararname uygulamasına çok zorunlu durumlar dışında olur vermemelidir.

23.7.1995 günlü, 4121 sayılı Yasa ile Anayasa'da önemli değişiklikler yapılırken siyasi partilere ilişkin 68. ve 69. maddelerde yeniden düzenlenmiştir. 69. maddenin beşinci fıkrasındaki "Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler, faaliyetlerini de takip eder" kuralı, 1995 Anayasa değişikliğinde metinden çıkartılmış; böylece, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Siyasal Partileri denetleme yetkisi sona ermiştir.

Siyasi Partilerin yurt dışında teşkilatlanıp siyasi faaliyette bulunamayacaklarına, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan kuruluşlar meydana getiremeyeceklerine ve vakıf kuramayacaklarına ilişkin Anayasa'nın 68. maddesinin altıncı fıkrası da, 1995 Anayasa değişiklikleri sırasında kaldırılmıştır. Bu nedenle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili kurallarının Anayasa değişikliğine uygun duruma getirilmesi zorunluluğu doğmuştur.

Anayasa'nın 68. maddesinin birinci fıkrası değiştirilerek parti üyesi olabilme yaşı 21'den 18'e indirilmesine karşın Siyasi Partiler Kanunu'nda gerekli değişiklik yapılmamıştır.

Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde yapılan değişikliklerle siyasi partilere ilişkin yasaklamalarda yapılan çok önemli daraltmalar Siyasi Partiler Kanunu'na yansıtılamamıştır.

24.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, Milli Güvenlik Konseyi dönemi içinde çıkarıldığından, Anayasa'nın Geçici 15. maddesi gereğince Siyasi Partiler Yasası kurallarına ilişkin Anayasa'ya aykırılık savlarını inceleme olanağı bulunamamaktadır. Bu nedenle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili kurallarının değiştirilen Anayasa kurallarıyla biran önce uyumlu duruma getirilmesi kimi sakıncaları ortadan kaldıracaktır.

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez öğeleri sayılan siyasi partilere yer vermeyen bir demokratik rejim düşünülemez. Ancak, siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez ögesi olmaları, onların hiçbir sınırlamaya bağlı olmadıkları anlamına da gelmez. Nitekim, Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında, "siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağı, sınıf veya zümre diktatörlüğünü, savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamayacakları, suç işlenmesini teşvik edemeyecekleri öngörülmüş; tüzük ve programları ile eylemlerinin bu kurallara aykırılığının saptanması durumunda, siyasi partilerin kapatılacakları da 69. maddede belirtilmiştir.

Devletin niteliklerinin belirlendiği Anayasa'nın 2. maddesinde açıklandığı gibi Türkiye Cumhuriyeti Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olan laiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dayanaklarından biridir.

Laiklik, demokrasinin alt yapısıdır; temelidir. Din kuralları ile devlet ve toplum hayatı yönlendirilemez. Laiklik olmadan özgürlükten ve demokrasiden söz edilemez. Bireylerin din ve vicdan özgürlüklerinin en iyi korunduğu rejim, laik, demokratik Cumhuriyettir. Laik, demokratik Cumhuriyet, kendi devlet varlığına kasteden bir siyasal partinin varlığını sürdürmesine olanak vermez. Bu nedenle, tüzük ve programları ile eylemlerinin laiklik ilkesine aykırı olduğu saptanan siyasal partiler hakkında kapatılma yaptırımının uygulanması kaçınılmazdır.

Kimse hukukun üstünde değildir. Hukukun üstünlüğü ilkesi herkesi bağlar. Yargı organları, önüne kim gelirse gelsin hukuku uygular; Anayasa'nın, yasaların ve hukukun gereğini yerine getirir. Bu nedenle, kararlardan hoşnut olmayanların, özellikle demokratik rejimlerde siyasal parti kapatılmasını doğru bulmayanların, bakmakta oldukları davalarda Anayasa ve yasaları uygulamakla görevli ve yükümlü olan mahkemeleri eleştiri boyutunu aşan suçlamaları yersizdir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kuruluşunun 36. yıldönümünü kutlamakta olduğumuz Anayasa Mahkemesi'ne 1.1.1988 gününden bu yana geçen son 10 yılı içerisinde Anayasa'ya aykırılık savı ile (116)sı iptal davası, (456)sı itiraz başvurusu olmak üzere toplam (572) iş gelmiştir. İptal başvurularının (91)i iptal, (20)si red; itiraz başvurularının (71)i iptal, (176)sı redle sonuçlanmış; toplam olarak (162) iptal, (196) red kararı verilmiştir.

Aynı süre içerisinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Siyasal Partilerin kapatılmasına ilişkin 19 dava açılmış; (14) Siyasal Partinin kapatılmasına karar verilmiş, (4) kapatma davası red edilmiş; (1) kapatma davası ise henüz sonuçlanmamıştır.

1982 Anayasası'nda dava hakkına getirilen sınırlamalara karşın, açılan dava sayısında önceki yıllara göre önemli bir artış gözlenmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne 1989 yılında (31), 1990 yılında (40) iş gelmişken 1996 ve 1997 yıllarının her birinde, yalnızca iptal davası ve itiraz başvurusu olarak toplam (77)şer dava açılmıştır. Faaliyette bulunan (33) siyasal partinin yıllık mali denetimleri de aralıksız sürdürülmektedir. Elinde bakmakta olduğu 46 dava bulunmaktadır.

Konuşmamı bitirirken, geçtiğimiz dönemde yaş sınırına ulaşmaları nedeniyle emekliye ayrılan, Anayasa Mahkemesi Başkanı Sayın Yekta Güngör ÖZDEN ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı Sayın Selçuk TÜZÜN'e görevleri süresince yaptıkları yararlı ve başarılı çalışmalarından dolayı teşekkürlerimi sunuyor, kendilerine bundan sonraki yaşamlarında sağlık, mutluluk ve esenlik diliyorum.

Anayasa Mahkemesinin dün olduğu gibi bugünde, yarında, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir yansızlık içinde koruyucusu ve en büyük güvencesi olduğunu özellikle belirtmeyi kaçınılmaz bir görev sayıyorum.

Tüm konuklara içten saygılarımı yineliyorum.

37. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

İnsan hakları ve özgürlüklerinin koruyucusu, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin güvencesi olan Anayasa Mahkemesinin 37. Kuruluş yıldönümü Kutlama Töreni'ne katılarak bizleri onurlandıran tüm konuklara en iyi dileklerle saygılar sunuyorum.

Geçtiğimiz yıl aramızdan ayrılan Anayasa Mahkemesi Emekli Başkanı değerli yargıç Ahmet BOYACIOĞLU'na Tanrı'dan rahmet diliyor; Anayasa yargısına yaptığı değerli hizmetleri şükranla anıyorum.

Toplumsal örgütlenmenin ulaştığı çağdaş düzen, "çoğulcu, demokratik, hukuk devleti"dir. "Hukuk devleti" çağdaş devletin belirleyici niteliğidir.

Demokratik toplum, "çoğulcu demokrasi" ve "İnsan hakları yargısını" içermekte ve güvence altına almaktadır. Bu öğelerden birinin olmaması ya da içeriğinin yetersiz olması toplum düzeninin demokratikliğinin tartışılmasına neden olmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilişinden bu güne kadar geçen elli yıl içerisinde insan hakları hukukunun temelleri atılmıştır. Ancak bugün, insanlığa karşı işlenen suçlar ve uluslararası ceza hukuku tartışılmaya başlanmıştır. Genelde "temel hak ve özgürlükler" olarak belirtilen insan hakları kavramı, ulusal hukukların sınırlarını aşmış, içeriğini insan haklarını oluşturan çok taraflı uluslararası anlaşmalarla ulu-

sal bir sorun olmaktan çıkmış, uygar toplumların olmazsa olmaz koşulu durumuna gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etmiş; insan haklarıyla ilgili pekçok sözleşmeyi de imzalamıştır. Anayasa'nın 2. maddesinde, "insan haklarına saygı", Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirilemez nitelikleri arasında sayılmıştır. Anayasa'da insan hakları ve özgürlükleri, doğal haklar anlayışına uygun olarak insan kişiliğine bağlı değerler olarak kabul edilmiştir. İnsan hakları, demokratik toplum düzeni içinde insan olmanın, insanca yaşayabilmenin vazgeçilmez koşuludur.

İnsan haklarına saygılı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde de insan hak ve özgürlüklerinin çağdaş, evrensel standartlara uygun olarak korunması ve geliştirilmesi zorunludur.

1982 Anayasasında, 12 Eylül 1980 öncesinde yaşananlara bir tepki olarak temel hak ve özgürlükler önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Bunun sonucu olarak, Türkiye de, düşünceyi açıklama özgürlüğünün hukuksal boyutlarıyla ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Demokrasi yönünden taşıdığı yaşamsal önem herkes tarafından bilinmesine karşın, düşünceyi açıklama özgürlüğünün önündeki engeller aşılamamış, düşünce suçlarına yönelik yasal düzenlemeler yapılamamıştır.

Anayasalar ve yasalarda insan hak ve özgürlüklerine verilen yer, ulusların kültür ve uygarlık alanında ulaştıkları düzeyin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Tüm özgürlükler ile ilişkili olan düşünce özgürlüğü ise ülkelerin demokratik niteliğinin saptanmasında en belirgin ölçü sayılmaktadır.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün önemi, her şeyden önce onun başka bir çok özgürlüğün kaynağını veya temelini oluşturmasından ileri gelmektedir. Kişinin varlığının temeli olan düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, demokrasinin de temeli ve ayrılmaz bir parçasıdır.

Çağdaş demokrasilerde, düşünceyi açıklama özgürlüğüne, diğer özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesi yönünden taşıdığı önem

gözetilerek daha ayrıcalıklı ve üstün bir yer verilmiştir. Düşünce özgürlüğünün bu konumu onun en az sınırlandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Çoğulcu demokratik ülkelerde, toplumun yerleşik değerlerine ters gelen düşünceler de tam bir özgürlük içinde açıklanıp tartışılabilmektedir.

Düşünce özgürlüğü, insanın serbest biçimde bilgiye ve düşünceye ulaşabilmesi, düşüncesini serbest biçimde açıklayabilmesi, başkalarına iletebilmesi, düşünce ve kanaatleri nedeniyle suçlanamamasıdır. Kişinin iç dünyasında kalan, açıklamadığı veya açıklayamadığı düşüncelerin korunması düşünceyi açıklama özgürlüğü olarak kabul edilemez. Asıl özgürlük düşüncelerin serbestçe açıklanabilmesi ve yayılabilmesidir. Diğer hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesi yönünden de düşünce özgürlüğünün bugün ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır.

Öğretide, "düşünce özgürlüğü" sözcükleriyle her zaman düşünceyi açıklama özgürlüğü anlatılmak istenmiştir. Bu özgürlük, düşünce ve kanaatlerini açıklamama özgürlüğünü de içerir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, olumsuz statü hakları olarak nitelendirilen kamu özgürlüklerindendir. Başka bir anlatımla, bu bireysel bir özgürlüktür.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü, bireysel bir özgürlük olmasına karşın, demokrasinin işlemesi yönünden de toplumsal bir önem taşır. Demokrasinin vazgeçilmez ögesi olan çoğulculuk, kişilerin siyasal örgütlenmesi yanında, toplumsal örgütlenmesini de gerektirir. Demokratik bir örgütlenmenin olanaksız olduğu durumlarda, kuşkusuz düşünceyi açıklama özgürlüğünden de söz edilemez. Kişinin siyasal görüşlerini açıklayabilmesi, demokratik bir toplumun temellerinden birini oluşturur.

Alman Anayasa Mahkemesi de, çeşitli kararlarında düşünce özgürlüğünün özgürlükçü demokratik düzen için kurucu bir nitelik taşıdığını çünkü, bu düzenin hayat ögesi olan sürekli düşünsel hesaplaşmayı, düşüncelerin savaşmasını ancak bu özgürlüğün olanaklı kıldığını belirtmiştir.

Çoğulcu demokrasilerde, azınlığa "çoğunluk durumuna geçebilme" hakkı tanınır. Bu hak, kendisine bağlı olarak düşünceyi açıklama özgürlüğü ile birlikte diğer tüm hak ve özgürlükleri de beraberinde getirir. Demokrasi anlayışı, hak ve özgürlüklerle ayrılamaz bir bütün oluşturur. Özgürlüklerin bulunmadığı yerde demokraside yoktur.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü, gerçek kişiler için olduğu kadar tüzel kişiler yönünden de temel bir haktır. Dernekler, sendikalar ve siyasal partiler, organları aracılığıyla düşünce açıklamasında bulunabilirler.

Ayrıca basın özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, süreli ve süresiz yayın hakkı, dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı gibi hak ve özgürlükler de düşünceyi açıklama özgürlüğünün uzantısı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Düşünce özgürlüğü, içeriğinin genişliği nedeniyle diğer kamu özgürlüklerinden farklı bir konumdadır. Bu özgürlük, pek çok özgürlüğe kaynaklık eder. Düşünce ve kanaatler basılmış biçimde yayınlandığında basın özgürlüğü, bilim ve sanat araçlarıyla açıklandığında bilim ve sanat özgürlüğü adını alır. Basın özgürlüğü, düşünce açıklama özgürlüğünü tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan bir özgürlüktür. Basın ve haberleşme özgürlüğünün ilk koşulu her türlü, haber düşünce ve kanıların serbestçe açıklanabilme, öğrenilebilme ve toplanabilme olanağının bulunmasıdır. Basın ve haberleşme özgürlüğü, kaynağını düşünceyi açıklama özgürlüğünde bulmaktadır. Basın ve haberleşme özgürlüğünün bir gereği olan düşünceyi serbestçe açıklayabilme hakkının kullanılabilmesi için, haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayma hakkının bulunması gerekir. Haberleşme özgürlüğünün başlıca ögesi olan basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün sonucu ve uzantısıdır.

Düşünce özgürlüğü, dernek kurma, seçme ve seçilme hakları ile de sıkı bir bağlantı içindedir. Çünkü demokrasi, seçme ve seçilme haklarını kullanacakların bilinçli karara varabilmeleri için serbestçe haberleşme olanaklarına sahip olmalarıyla gerçekleşir. İnsanların bir araya gelerek düşüncelerini birbirlerine açıklamalarını sağ-

layan toplantı ve dernek kurma özgürlükleri de nitelikleri gereği düşünce özgürlüğüne bağlıdır.

Demokrasi için siyasal partiler ve vatandaşların seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları yeterli değildir. Bilgi edinme, düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğü olmadan demokratik sistemin etkinliğinden söz edilemez.

Çağdaş toplumlarda, özgür, eleştiri yapabilen bireyler ve basın, haberleşme araçlarına ulaşabilme ve siyasal etkinliklerle ilgilenebilme, örgütlenebilme gibi özellikler demokrasiyle yakından ilgilidir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü ile kamuoyu arasında da sıkı bir bağ bulunmaktadır. Gerçekten bu iki kavram birbirini etkiler. Toplumda aydın bir kamuoyunun varlığı, kamuoyunun oluşmasını sağlayacak araç ve olanaklar gerektirir. Kamuoyunun belirmesinin koşulu da, her şeyden önce, düşüncelerin her türlü araçla açıklanabilmesi ve yayılabilmesidir.

Kamuoyu, olaylar ve sorunlar üzerinde herkesin özgürce düşünce açıklayabildiği, eleştiri yapabildiği, değişik yorumların, tezlerin tartışıldığı bir ortamda gelişip olgunlaşabilir. Başka bir anlatımla, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, kamuoyunun da temelini oluşturur.

Görüldüğü gibi düşünce özgürlüğünden, düşünce ve kanaatlerin çeşitli araç ve yollarla serbestçe açıklanması ve yayılması anlaşılmaktadır. Düşünce özgürlüğü sosyal gelişmelerin temel koşuludur. Toplumun demokratik yapısının en önemli göstergelerinden birisidir. Bu özgürlük, tüm anayasalarda güvenceye alınmıştır.

1961 Anayasası'nın "düşünce hürriyeti" başlıklı 20. maddesinde, "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir" denilerek düşünce ve kanaat özgürlüğü ile düşünceyi açıklayıp yayma özgürlüğü birlikte düzenlenmiştir. Maddede özgürlüğün sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir kurala da yer verilmemişti.

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi, (8.4.1963 günlü E.1963/16-17 K.1963/83-84 sayılı kararlar) "düşünce"nin başkalarına açıklanmadığı, kişinin iç dünyasında kaldığı sürece sınırsız olduğunu, ancak, düşünce açıklanarak bireysel alandan toplumsal alana geçtiğinde, düşünceyi açıklama özgürlüğünün Anayasa'nın 11. maddesine göre sınırlandırılabileceğini belirtmiştir.

Öğretide, Anayasa Mahkemesinin Anayasası'nın 11. maddesini yasa koyucuya genel sınırlama yetkisi veren bir kural olarak görmesini benimseyenler olduğu kadar eleştirenler de olmuştur. 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliğinde, 11. madde genel sınırlama kuralı durumuna getirilmek istenmişse de tartışmalar son bulmamıştır.

1982 Anayasası'nda, düşünce özgürlüğü yönünden sınırlayıcı, kimi konularda yasaklayıcı düzenlemeler öngörülerek 1961 Anayasası'ndakilerden oldukça farklı bir sistem getirildi.

1982 Anayasası'nda düşünce özgürlüğü, "düşünce ve kanaat özgürlüğü" ve "düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü" olarak iki ayrı maddede düzenlenmiştir. Anayasanın düşünce ve kanaat hürriyeti başlıklı 25. maddesine göre, herkes, düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir; her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Her ne kadar Anayasa'nın 13. maddesinin son fıkrasında, maddede yer alan genel sınırlama nedenlerinin temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerli olduğunun belirtilmesi karşısında, "düşünce ve kanaat özgürlüğü"de 13. maddede belirtilen nedenlerle sınırlandırılabilmesi öngörülmüş ise de, kişinin kendi iç dünyasıyla ilgili olan bu özgürlüğün niteliği gereği herhangi bir sınırlamaya bağlı tutulması olanaksızdır.

Öte yandan, Anayasa'nın 15. maddesine göre de, düşünce ve kanaat özgürlüğü, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü durumlarda da ortadan kaldırılamayacak özgürlüklerdendir. Anayasa'nın 15. ve 25. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde,

olağanüstü durumlarda da dokunulamayan düşünce ve kanaat özgürlüğünün olağan dönemlerde de sınırlandırılmasının olanaksız olduğu sonucuna varılır.

İnsanın iç dünyasına, akıl ve sezgilerine dayanan düşüncesini açıklamadan başkaları tarafından bilinmesi olanaksızdır. Bu nedenle, düşünce özgürlüğü sınırlanamayan mutlak bir özgürlüktür. Başkalarına açıklanmayan düşünce bir özgürlük de sayılmayabilir.

Başkalarına açıklanmayan kişinin iç dünyasında kalan düşünce ve kanaatin anayasal koruma altında olmasının da bir anlamı yoktur. Ancak, maddenin "kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" biçimindeki bölümü, sağlayabileceği yararlar nedeniyle önem kazanmaktadır.

Çağdaş demokrasilerde, düşünce özgürlüğü yönünden önemli olan, düşüncelerin özgürce açıklanabilmesi ve yayılabilmesidir. Açıklanmadığı sürece kişinin iç dünyasında kalan düşüncelerin korunması yeterli görülemez.

Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi ve Alman Anayasa Mahkemesi pek çok kararında, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü, diğer tüm özgürlüklerin zorunlu ögesi olan bir kaynak özgürlük ve siyasal sistemin olmazsa olmaz koşulu saymıştır. Düşünce özgürlüğü, düşünceleri serbestçe açıklama özgürlüğüdür. Düşüncelerin başkalarına iletilebildiği durumlarda düşünce özgürlüğü bir anlam taşır.

1982 Anayasası'nda, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü ayrı bir maddede düzenlemiştir. Anayasa'nın 26. maddesinin birinci fıkrasında, "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir" denilmektedir.

Maddenin ikinci fıkrasında da, bu özgürlüklerin kullanılmasının, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak

usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret ve haklarının, özel veya aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırrının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabileceği belirtilmiştir.

Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin 13. maddesinde ise, temel hak ve özgürlüklerin, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle yasayla sınırlanabileceği ve madde de yer alan genel sınırlama sebeplerinin temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerli olduğu belirtilmiştir.

Buna göre, niteliği gereği düşünce ve kanaat özgürlüğü yönünden uygulama alanı olmayan genel sınırlama nedenleri, düşünceyi açıklama özgürlüğü yönünden uygulanabilecektir.

Anayasa'nın 26. maddesinin ikinci fıkrasındaki düşünceyi açıklama özgürlüğü için öngörülen özel sınırlama nedenleriyle 13. maddesi gereğince tüm hak ve özgürlükler için geçerli olan genel sınırlama nedenleri, 18.5.1954 gününde, Türkiye tarafından onaylanan "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme"nin 10. maddesiyle karşılaştırıldığında, sınırlama nedenlerinin birbirine benzer, hatta koşut olduğu görülür. Ancak, gerek Anayasa'da gerekse sözleşmede öngörülen sınırlama nedenleri genel, içerikleri belirsiz, değişik yorumlara elverişli kavramlardır. Bu durumun farklı uygulamalara neden olacağı ve ayrıca yargısal denetimi güçleştireceği kuşkusuzdur. Sakıncaların giderilmesi için, Yasa koyucu'nun çıkaracağı yasalarla bu kavramları somutlaştırması gerekmektedir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğüne getirilen diğer bir sınırlama nedeni de dil konusundadır. 26. maddenin üçüncü fıkrasında, "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz" denilmektedir.

Oysa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında belli bir dilin kullanılmasının yasaklanabileceğine ilişkin sınırlayıcı bir kurala yer verilmemiştir.

Anayasa'da temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırı olarak "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçülülük ilkesi" olmak üzere iki ölçüt öngörülmüştür.

1982 Anayasası'nda, 1961 Anayasası'ndaki "temel hakların özüne dokunma yasağı" yerine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de kabul edilen "demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olma" ölçütü benimsenmiştir.

Bu ölçütler, yasa koyucunun temel hak ve özgürlükleri sınırlarken uyması gereken sınırları gösterir. Temel hak ve özgürlüklerin norm alanı, anayasanın kendisi tarafından daraltılmışsa bu ölçütlerin etkisi sınırlı olacaktır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de (12.1.1971 günlü, E.1969/31, K.1971/3 sayılı karar) bir hakkın ve özgürlüğün özüne dokunulamayacağı ilkesini, temel hak ve özgürlüklere yalnızca yasalarla konulacak sınırlandırmalar için söz konusu olduğundan, Anayasa'da öngörülen bir hak ve özgürlüğün yine Anayasaca sınırlandırılması durumunda, Anayasa'nın 11. maddesinin uygulanma yeri olamayacağını belirtmiştir.

"Temel hakların özüne dokunma yasağı" 1961 Anayasası'na 1949 Bonn Anayasası'ndan alınmıştır. Bir hak ve özgürlüğün özü, onun vazgeçilmez ögesi, dokunulduğunda hak ve özgürlüğü anlamsız kılacak olan asli çekirdeği olarak tanımlanabilir.

Anayasa Mahkemesi, (26.11.1986 gün, E.1985/8, K.1986/27 sayılı karar) bir hak ve özgürlüğün amacına uygun biçimde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya bunu kullanılmaz duruma düşüren kayıtlara bağlı tutulması durumunda, hak ve özgürlüğün özüne dokunulmuş olacağını belirtmiş; bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını "genel olarak izin alınmasına" bağlanmasını da, hak ve özgürlüğün özüne dokunmak olarak nitelendirmiştir. (28.1.1964 günlü, E.1963/28, K.1964/8 sayılı karar)

Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamaların demokratik toplum düzeninin gereklerine

aykırı olamayacağı ve öngördükleri amaç dışında kullanılamayacağı belirtilmiştir. Maddede, sınırlamanın sınırı olarak kabul edilen "demokratik toplum düzeni" ile amaçlanan, Anayasa'da öngörülen demokrasi anlayışı olmayıp, çoğulcu, özgürlükçü, çağdaş, demokratik toplum düzeni anlayışıdır. Bu düşünce madde gerekçesinde şöyle belirtilmiştir: "hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı, genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır."

Öğretide, öze dokunma yasağının her temel hakta bir öz bulunduğu varsayımından hareket edilerek hak öznesine dokunulamaz asgari bir alan sağladığı, buna karşılık, "demokratik toplum düzeni" kavramının ise özgürlüğe yabancı, demokrasi inancına ve demokrasiye bağlılığa göre değişen nisbi nitelikte bir kavram olduğu, bu nedenle, öze dokunma yasağının hak ve özgürlüklere daha güçlü bir koruma sağladığı ileri sürülmüştür.

Çağdaş, demokratik toplum düzenleri insan haklarına dayanan rejimlerdir. Çağdaş demokrasilerde, bir hak ve özgürlüğün özüne dokunma, özünü ortadan kaldırma kabul edilemez. Bu nedenle, "demokratik toplum düzeni gerekleri" kavramı içinde "öze dokunma yasağı" ölçütü de bulunmaktadır. Aslında bu iki ölçüt, tek bir ölçütün iki ayrı görünüşüdür. Nitekim Anayasa Mahkemesinin 26.11.1986 günlü, E.1985/8, K.1986/27 sayılı kararında "Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılmaz duruma getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindendir... Bu anlayış içinde özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlandığı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları, hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilir. Özgürlükler, ancak istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilir-

ler. Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırmamasıdır" denilerek "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ölçütü yanında "öz güvencesi"ne de yer verilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8, 9, 10 ve 11. maddelerinde de yer verilen "demokratik toplumun gerekleri" kavramı sözleşmede tanımlanmamıştır. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı, bu kavramı çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik öğeleriyle tanımlamışlardır. Divan, (7.12.1976 günlü karar) düşünceyi açıklama özgürlüğü ile demokratik toplumun gerekleri kavramı arasındaki ilişkiyi şöyle belirtmiştir:

"Sözleşme'nin 10. maddesiyle korunan düşünceyi açıklama özgürlüğü demokratik toplumun temellerinden biridir. Toplumun ilerlemesi, bireyin gelişmesi için zorunludur. Bu özgürlük, sadece yararlı veya sadece ilgisiz ya da zararsız bilgi ve haberlerin alınıp verilmesini değil fakat Devleti veya halkın bir kesimini düşündüren, sarsan veya onlara aykırı gelen bilgi ve haberleri de içerir. Demokratik toplumun vazgeçemeyeceği çoğulculuk, hoşgörü ve açık düşünce bunu gerektirir."

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını ve Divan'ın bağlayıcı yargı yetkisini kabul etmiştir. Bu nedenle, sözleşme kuralları ile Türkiye'nin düşünce özgürlüğüne ve bu özgürlüğün sınırlandırılmasına ilişkin Anayasa ve yasa kuralları arasında uyum sağlanması zorunluluğu doğmuştur. Bu uyumun gerçekleştirilebilmesi için düşünce özgürlüğüne ilişkin çeşitli yasaların "demokratik toplumun gerekleri" ölçütüne uygun biçimde gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırı konusundaki ölçülülük ilkesi, Anayasa'nın 15. maddesinde öngörülmüştür. Buna göre, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, hak ve özgürlüklerin kullanılması "durumun gerektirdiği ölçüde" durdurulabilir. Olağanüstü durumlarda hak ve özgürlüklerin sınırlan-

dırılması için kabul edilen bu ölçütün, olağan dönemlerde öncelikle uygulanması gerekir. Ölçülülük ilkesi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında "amaç" ile "araç" arasında dengeli bir ilişkinin varlığını gerektirir. Başka bir anlatımla bu ilke, yasal düzenlemelerde sınırlama aracının sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olmasını, bu aracın sınırlama amacını gerçekleştirme bakımından gerekli olmasını ve amaçla aracın birbirine karşı ölçüsüz bir oran içinde bulunmamasını ifade eder.

Tüm hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmalarının sınırı olarak öngörülen "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçülülük" ilkeleri, düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlandırılmasında da geçerlidir. Ancak, sınırlama nedenleri ile hak ve özgürlükleri koruma güvenceleri, diğer hak ve özgürlükler için de özel bir konumu bulunan düşünceyi açıklama özgürlüğü yönünden uygulanırken daha özenli olunması gerekir. Çünkü, bu özgürlük demokrasi için gereklidir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırları, ülkelerin somut koşullarına göre değişim göstermiştir. Kimi ülkelerde, faşizm ve komünizm gibi nedenlerle özgürlüğü daraltan kurallar getirilmiştir. Ancak çoğulcu, özgürlükçü demokrasilerde, düşünce suçuna yer verilmemekte, faşist, ırkçı, ayrımcı, savaş kışkırtıcı propaganda ile suç işlemeye tahrik eylemleri ise düşünceyi açıklama özgürlüğü içinde değerlendirilmeyerek suç sayılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, düşünceyi açıklama özgürlüğü konusunda, 1919'lu yıllardan itibaren "açık ve mevcut tehlike" ölçütünü kullanmaya başlamıştır. Buna göre, düşüncenin açıklanmasının "açık ve mevcut bir tehlike" oluşturup oluşturmadığına bakılmaktadır. Bir düşüncenin soyut çerçevede açıklanması, düşünceyi açıklama özgürlüğü olarak algılanmasına karşılık, açıklanan düşüncenin belirli bir olayda açık ve somut bir tehlike yaratması durumunda, bu düşünce açıklamasının yasa koyucu tarafından önlenebileceği kabul edilmektedir. Bu ölçüde, düşünce açıklama özgürlüğü mutlak olarak anayasal güvence altına alınmakta ve "düşünce suçu"na olanak tanımaktadır.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü konusunda "açık ve mevcut tehlike" ölçütü batı demokrasilerinin de evrensel ölçütü durumuna gelmiştir.

Temel hak ve özgürlükler ve özellikle düşünceyi açıklama özgürlüğü için Anayasa ve yasalarda öngörülen sınırlama ve yasakların çoğu, çağdaş demokrasilerde genellikle kabul gören ilkelerle bağdaşmadığı gibi bu sınırlama ve yasaklar özgürlüklerin evrensel standartlarda kullanılmasını engellemektedir.

Türkiye, insan hakları alanında evrensel normlara uyum sağlamak için Anayasa ve yasalarında gerekli değişiklikleri yapmak zorundadır. Düşünceyi açıklama özgürlüğü ile bağdaşmayan yasa kuralları değiştirilmelidir. Anayasa ve yasalar, özgürlüğü engelleyen öğelerden arındırılmalı, özgürlük alanı genişletilmelidir. Düşünce özgürlüğü alanında, demokratik değerlere yer verilmelidir.

Örneğin, 2098 sayılı Dernekler Kanunu, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 1402 sayılı Sıkı Yönetim Kanunu, 5680 sayılı Basın Kanunu, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu, düşünceyi açıklama özgürlüğüne aykırı kurallar içermektedirler. Öte yandan, bu yasalarda öngörülen kimi suçların öğeleri, kesin ve belirgin olmayan, kişiye ve zamana göre değişen, göreceli kavramlarla belirtildiğinde suç olanla olmayan eylem saptanamamaktadır. Böylece bu tür suçlar, ayrıca Anayasa'nın 38. maddesindeki "suçların yasallığı" ilkesine de aykırılık oluşturmaktadırlar. Ancak, bu yasaların büyük bölümü 12 Eylül 1980'den sonra çıkarılmış veya değiştirilmiş olduklarından Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince, Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılamamaktadır. Bu nedenle, özgürlükler önündeki yasal engelleri aşma çabasında olan Anayasa Mahkemesi kararları ile sorunun çözülmesi olanağı bulunmamaktadır. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün tam olarak sağlanabilmesi için bu yasalarda içeriği demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun değişikliklerin yapılması zorunludur.

Toplumun ilerlemesi, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli olan düşünceyi açıklama özgürlüğü, demokratik toplum temellerinden biridir; özgürlükçü ve çoğulcu demokratik düzenin kurucu ögesidir. Bu niteliği gereği, sınırlamaya en az elverişli özgürlükler arasında yer almaktadır. Eylem çağrısı yapılmayan, eyleme yönelmemiş soyut düşünce açıklamaları suç sayılmamalıdır. Soyut bir düşünce açıklaması ile yasaya aykırı eylemlere çağrı niteliğindeki her türlü düşünce açıklamalarını birbirinden ayırmak gerekir. Burada önemli olan, açıklanan düşüncenin konusu değil, düşüncenin niteliği, yöneldiği amaçtır. Hangi nitelikteki düşünce açıklamalarının eylem çağrısı sayılacağı, her somut olayda yargı tarafından değerlendirilmelidir.

Ancak, düşünce açıklama kavramına girmeyen eylemler, yasaklanıp, cezalandırılabilir. Demokratik ülkelerde, salt düşünce açıklaması cezalandırılamaz. Maddî eyleme dönüşmeyen düşünce açıklamasının cezalandırıldığı durumlarda, demokrasiden söz edilemez. Kimi düşüncelerin açıklanmasının yasaklanması, o düşüncedeki kimselerin özgürlüğünü ortadan kaldırır. Özgürlüğün düşünce açıklanmadan önce sınırsız olduğu, düşünce açıklandıktan sonra bunun suç oluşturabileceği görüşü demokratik toplum düzeninin gerekleriyle bağdaşmaz. Açıkça eyleme ve suç işlemeye tahrik niteliği taşımayan, somut bir tehlike yaratmayan düşünce açıklamalarının sınırlandırılmaması gerekir. Düşünce açıklaması, eylemden ayrılmalıdır.

Demokratik toplumlarda, düşünce açıklamasının değil, eylemin sınırlandırılması söz konusu olabilir. Eşitlik kuralı, düşüncenin açıklanması özgürlüğün sınırlandırılmasına olanak vermez. Özgürlüğe getirilen sınır, insan kişiliğine sınır sayıldığından bu konuda çok özenli davranılması gerekir. Sınırlama, özgürlüğü ortadan kaldıracak yada onu kullanılmaz duruma getirecek ölçüde olmamalıdır.

Batı demokrasilerinin en büyük güvencesi, kendi iç dengelerini sağlayan bir yapıya ulaşmış olmalarıdır. İç dengelerini sağlayamayan toplumlarda, demokrasi böyle bir güvenceden yoksun kalmaktadır. Kişi hak ve özgürlüklerinin korunması ile demokratik toplum düzeninin korunması arasında bir denge sağlanması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de öngörülmüştür.

Türkiye'de, 1995 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile bu yönde kimi olumlu adımlar atılmıştır. Demokratikleşme yolundaki engellerin bir bölümü Anayasa değişikliklerinden sonra çıkarılan uyum yasaları ile ortadan kaldırılmıştır. Ancak, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nda Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde yapılan değişikliklere koşut değişiklikler bugüne kadar yapılmamıştır.

Anayasa ve yasalardaki sınırlama ve yasakların kaldırılarak, insan hakları yönünden çağdaş demokrasilerde geçerli olan düzeye ulaşılması çabaları sürmektedir. Düşünce açıklama özgürlüğüne Anayasa'da daha geniş yer verilmesi yönünde, basın kuruluşlarımız, sivil toplum örgütleri ve bilim adamlarımız öneriler yapmaktadır. Böylece oluşacak kamuoyu ve siyasal irade sonucu Anayasa değişikliğinin gerçekleşmesini umuyoruz. Uygarlık düzeyinin bir göstergesi olarak kabul edilen ve uluslararası alanda büyük gelişme gösteren insan hakları hukuku verileri hukukumuza yansıtılmalı, uluslararası sözleşmeler karşısında Anayasa ve yasa kurallarının gözden geçirilerek, sözleşmelerde öngörülen evrensel standartlar hukukumuza kazandırılmalıdır.

Sayın konuklar bir konuya değinerek sözlerime son veriyorum.

Yargıçlar, Anayasa'ya, yasaya ve hukuka uygun olarak vicdanî kanılarına göre karar verirler; ancak verdikleri kararları tartışıp, savunmazlar. Mahkeme kararları, bilimsel yöntemle eleştirilebilirse de verdiği karar nedeniyle hiç bir yargıç kınanamaz. Mahkemeler, kanıtlanmayan, yasal dayanağı olmayan istemleri yerine getirme aracı olamaz. Olursa, yargı, hukuk dışına çıkarak özünden yoksun kalır. Mahkeme kararlarına saygı, herkesten önce yargı mensuplarından beklenir. Yargının ögesi kimi devlet organlarında, mahkeme kararlarına saygının sağlanamadığı veya yitirildiği durumlarda başkalarından saygı beklenemez. Bu nedenle, yargının saygınlığı, tarafsızlığı, güvenirliği ve etkinliği ile bağdaşmayan, bunları azaltan veya ortadan kaldıran, tutum ve davranışları üzüntü ile karşıladığımızı belirtmek istiyorum.

Tüm konuklara en iyi dileklerle saygı sunuyorum.

38. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

İnsan hakları ve özgürlüklerinin koruyucusu, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin güvencesi olan Anayasa Mahkemesinin 38. Kuruluş yıldönümü Kutlama Töreni'ne katılarak bizleri onurlandıran Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Başkanı Sayın Luzius WILDHABER ve tüm konuklara en iyi dileklerle saygılar sunuyorum.

Toplumun gelişme düzeyi ile hukukun gelişme düzeyi bağlantılıdır. Az gelişmiş bir toplumda ileri bir hukuk düzeninin, gelişmiş bir toplumda ise geri bir hukuk düzeninin yürürlükte bulunması olanaksızdır. Toplum, hukuk düzenini kendi gelişme düzeyine getirmektedir.

Nitekim, yasama ve yürütme üzerinde yargı denetimi güçlendirilen, güvenceli bir özgürlük sistemi öngörülen, idare içinde özerk kurumlar oluşturulan; devlete yüklenen ödevlerle hukuk devletinin de ötesine geçilerek sosyal hukuk devletinin amaçlandığı 1961 Anayasası, yerini, bireyin üstünlüğü ve kurumların özerkliği yerine devlete önceliğin verildiği, yürütmeye öteki organlar karşısında pek çok üstünlüğün tanındığı, hak ve özgürlüklere sınırlamalar öngörüldüğü, yargısal denetimin daraltıldığı 1982 Anayasasına terk etmiştir.

12 Eylül 1980 öncesinde yaşananlara bir tepki olarak 1982 Anayasası'nda, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayan bu ilkeyi zedeleyen

kimi kurallara yer verilmiştir. Bunun sonucu olarak, Cumhuriyet'in hukuk devleti niteliğine ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.

"Hukuk devleti", çağdaş demokrasilerde devletin belirleyici niteliğidir. Anayasa'nın 2. maddesinde, demokratik bir hukuk devleti olarak nitelenen Türkiye Cumhuriyetinde de "hukuk devleti" ilkesinin evrensel standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi, geliştirilmesi ve korunması zorunludur.

1924 Anayasası'nda, hukuk devleti kavramına yer verilmemiş olmasına karşın hukuk tümüyle laikleştirilmiş, modern devlet ve demokratik rejim kurulmuştur. Hukuk devleti kavramına ilk kez 1961 Anayasası'nda yer verilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarının 2. maddelerine göre, "Türkiye Cumhuriyeti, ... demokratik ... bir hukuk Devletidir."

1961 Anayasası'nın hazırlanışı sırasında, demokrasi ve hukuk devleti kavramlarının birbirinden farklı olduğu, demokrasinin, Devleti, egemenliğin kaynağı ve kullanımı bakımından, hukuk devletinin ise amaç yönünden tanımladığı, hukuk devletinin içerik itibariyle adaletli bir hukuk düzeni kurma ve sürdürme amacı güden siyasal örgütü anlatmak için kullanıldığı kabul edilmiş ve bu nedenle, "demokratik devlet" nitelemesi ile yetinilmeyerek "hukuk devleti" ilkesine de Cumhuriyet'in nitelikleri arasında yer verilmiştir.

1961 Anayasası'nın genel gerekçesinde de belirtildiği gibi, Anayasa'da "hukuk devleti" ilkesi, egemenliğin ulusa geçişinin bir sonucu olan demokratiklik ilkesine bir güvence olarak getirilmiştir. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığının ve devlet şeklinin değişmezliği kuralının da güvencesi hukuk devleti ilkesidir. Bu ilkenin içeriğini ise, başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere diğer yargı yerleri belirler. Türkiye'de, demokrasi ile özdeşleşmiş olan Cumhuriyet, hukuk devletinin güvencesinden yoksun bırakılamaz. Cumhuriyetin niteliklerinden olan demokrasi ve hukuk devleti birbirini tamamlamaktadır.

Laiklik de, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinden gelen bir ilkedir. Bu ilkenin Anayasalarda Cumhuriyetin nitelikleri ara-

sında sayılması, herşeyden önce demokratik hukuk devletinin varlığını koruması yönünden zorunludur.

Anayasa'nın ll. maddesinde, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü öngörülmüştür. Hukuk devleti, Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığının aracı hatta güvencesidir. Bu nedenle, hukuk devleti ilkesi, Cumhuriyetin diğer niteliklerinin de güvencesi olması bakımından öncelik kazanmaktadır.

Anayasanın üstünlüğü, anayasanın hukuk düzeni içinde, en yüksek hukuk kurallarını içermesi demektir. Anayasa kurallarının kendisinden sonra gelen, tüm yasa kurallarından üstün olması, bu kuralların tümünün anayasa kurallarına uygun olması zorunluluğunu doğurur. Ulusal iradeyi temsil eden parlamentoda oluşan çoğunluğun Anayasaya uygun hareket edip etmediğini incelemek demokrasinin ve özellikle hukuk devletinin doğal gereğidir. Asıl olan, Anayasa'nın üstünlüğüdür.

Anayasal düzenlemeler, insan hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi veya genişletilmesi için devlet gücünü kullananlara karşı ve bunların yetkilerini sınırlamak amacıyla yapılmıştır. Bu gün özgürlükçü demokrasilerin en önemli ilkesi, insanın devlet için değil, devletin insan için varolduğudur. Aslında, devletin insanlara karşı korunmaya gereksinimi de yoktur. Toplumda her şey insan hak ve özgürlüklerini sağlamaya ve bunları geliştirmeye yönelik olmalıdır.

Hukuk devleti, kişilerin devlet gücü karşısında korunmaları gereksiniminden doğmuştur; amacı ise, devlet gücünün baskı yönetimine ve kaba kuvvete dönüşmesini önlemektir. Bu nedenle, hukuk devleti kavramı, devlet gücünün kötüye kullanılması olasılığına karşı alınması gereken önlemlerin tümünü içerir.

Düzenli aralıklarla seçim yapılması, ülkedeki yönetimin mutlaka "demokratik hukuk devleti" olduğunu göstermez. Yönetim, halkın oyu ile belirlendiğinden sadece biçimsel ölçüt yönünden ülkede "demokrasi" bulunduğundan söz edilebilir. Bu nedenle, "demokrasi" ile "hukuk devleti" kavramları eşanlamlı değildirler. Ancak demokrasi, hukuk devletinin gerçekleşmesinin en önemli güvencelerinden birisidir.

Toplumsal örgütlenmenin çeşitli aşamalardan sonra ulaştığı en ileri ve çağdaş düzey, çoğulcu, demokratik "hukuk devleti"dir. Demokratik hukuk devleti, kurallar ve kurumlar rejimidir; bu kural ve kurumlar bir bütündür. Demokrasilerde, toplumu yönetmek isteyenlerin herkesten önce demokrasinin bir kuralsızlık, keyfilik yönetimi olmadığını bilmeleri gerekir. Hukuk devleti, aynı zamanda demokrasiyi ve demokratik değerleri hukuk düzenine yerleştirme aracıdır. Demokrasi, ancak hukuk devletinde güvenceye kavuşur. Hukuk devleti ilkesi, tüm özgürlükçü demokrasilerin temel özelliğidir.

Anayasalarda hukuk devletine ilişkin kurallara yer verilmesine karşın, hukuk devletinin sağlam bir güvencesinin olmadığı görülmektedir. Nitekim, 1961 Anayasası'nda 1971 ve 1973'te yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlükleri sınırlama olanakları artırılmış, yargı bağımsızlığı ilkesi zedelenmiştir. 1982 Anayasası'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti niteliğinden biraz daha uzaklaşılmış; siyasal kararlılığı korumak adına hukuksal kararlılık ve güvenlik bozulmuş, her zaman geçerli olması gereken hukuk devleti ilkesinin yerleşmesi güçleşmiştir.

Hukuk devleti, "hukuku olan devlet" demek değildir. Bu anlamda, her devletin mutlaka bir hukuku vardır. "Hukuk devleti" bu ilkeye uygun bir hukukun varlığını gerektirir. Böyle bir hukuk ise, bireyler için hukuk güvenliği sağlayan ve evrensel ölçülerle uyumlu bir hukuktur. Hukuk devleti, belirli bir hukuk düzeninde anlam kazanır ve yürürlükteki kuralların içeriği ile nitelenir.

Hukuk devleti, devletin hukukla bağlanması ve yönetimde kuralların egemen olmasıdır. Hukuk devleti, siyasal iktidarı sınırlayarak, yürütme erkini ve yönetimi kurallara bağlayarak aynı zamanda istikrara da hizmet eder. İstikrar hukuksal güvenlikle sağlanır.

Pek çok yasa kuralı, "hukuk devleti" ilkesine aykırı görülerek Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesinin kararlarında (E.1963/124, K.1963/243, AMKD, Sayı 1, s. 422-439; E.1976/1, K.1976/28, AMKD, Sayı 14, s. 189.) "hukuk devleti"nin tanımı şöyle yapılmaktadır:

"Hukuk devletinin temel ögesi, tüm devlet faaliyetlerinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır. Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve tüm faaliyetlerinde hukuka ve Anayasa'ya uyan bir devlet olmak gerekir. Hukuk devletinde yasa koyucu organ da dâhil olmak üzere, devletin tüm organları üstünde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olması, yasa koyucunun faaliyetlerinde kendisini her zaman Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması gerekir. Çünkü, yasanın da üstünde yasa koyucunun bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve Anayasa vardır. Yasa koyucu bunlardan uzaklaştığı takdirde meşru olmayan bir tasarrufta bulunmuş olur. Hukukun temel ilkelerine dayanmayan, Devletin amacı ve varlık nedeniyle bağdaşmayan ve sadece belirli bir zamanda oluşan geçici bir çoğunluğa dayanılarak çıkarılan yasalar kamu vicdanında olumsuz tepkiler yaratır. Böyle bir yasa, hukukun yüceliğini yansıtmaz. Böyle bir yasayı hukuk devletinin tasarrufu niteliğinde saymak olanaksızdır. Devletin tüm organlarının yaptığı işlemlerin geçerliliği, hukuk devleti ilkesine uygunluğuna bağlıdır."

Anayasa Mahkemesi, daha sonraki kararlarında hukuk devleti ilkesini, bu tanım çerçevesinde ele almıştır.

Çağdaş yönetimlerde demokrasinin temeli kabul edilen "hukuk devleti" ilkesi, devletin hukuka bağlılığını, yasama ve yürütme erklerinin bağımsız yargı tarafından denetimini ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasını gerektirir. Hukuk devletinde, devletin tüm organlarının işlemleri, Anayasa ve yasalara dayandığı ve onlara aykırı olmadıkları sürece geçerlidir.

"Hukuk devleti", kişilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, yönetenlerin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine bağlı olduğu, böylece kişilere hukuk güvenliğinin sağlandığı devlet demektir.

Hukuksal güvenlik, yasaların genel, soyut ve kişilik dışı olmalarını gerektirir. Yasaların genelliği, benzer durumların aynı kurallara bağlanmasıdır. Yasaların genelliği ilkesi, Anayasanın 10. maddesindeki "yasa önünde eşitlik" kuralından da çıkarılabilir.

Yasa önünde eşitlik ilkesiyle, vatandaşlar arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımına dayanan bir hukuk düzeni yaratılamaması öngörülmektedir. Eşitlik ilkesi, ayrıcalık tanınmasını da yasaklar. Başka bir anlatımla, yasal düzenlemelerle kimi kişilere çıkar sağlanması da yasa önünde eşitlik ilkesine aykırıdır. Yasa önünde eşitliğin temelinde "insan onuru" vardır. Kişilerin insan olarak aynı değere sahip olmaları hukuk karşısında insanların eşit sayılmasını zorunlu kılar. Hukuk karşısında eşitlik, hukuk devleti ilkesinin zorunlu sonucudur.

Yasalarda "genellik" ilkesine uyulması, hukuk devleti olabilmenin göstergelerinden biridir. Yasaların genelliği ilkesi, özel, aktüel ve geçici bir durumu gözetmeyen, belli bir kişiyi hedef almayan aynı hukuksal durumda bulunan herkesi kapsayan kuralların koyulmasını zorunlu kılar. Genellik ilkesi, yasa kuralları için olduğu kadar Anayasa kuralları yönünden de öncelikle zorunludur.

26.6.1996 günlü, 4149 sayılı "832 Sayılı Sayıştay Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun"un kimi maddelerinin iptali istemiyle açılan davada, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin 7.5.1991 tarih ve 138 sayılı kararı ile seçilmiş olan ve halen görev başında bulunan Sayıştay Birinci Başkanının görev süresinin 832 sayılı Kanun'un bu kanunla yeniden düzenlenen 5. maddesinde yazılı 7 yıllık süre tamamlandıktan sonra aynı madde hükümlerine göre sona ereceğine" ilişkin Geçici 1. maddesi, yasaların genelliği ilkesine uymadığı, belli bir kişiyi hedef aldığı, aynı hukuksal durumda olanların seçime katılmalarını engellediğinden Anayasanın hukuk devleti ve yasa önünde eşitlik ilkelerine aykırılık görülerek (20.11.1996 günlü ve 1996/58-43 sayılı karar) iptal edilmiştir.

Kişilerden ulusa geçen egemenlik, hukuk devletinde erkler (organlar) tarafından paylaşılır. Hukuk devletinde, egemenliğin paylaşıldığı organlardan birinin diğerine üstünlüğünden söz edilemez. Bu nedenle, Anayasanın Başlangıç'ında, "kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu" belirtilmiştir. An-

cak, "demokratik hukuk devleti"nde Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü asıl olduğundan onun koruyucusu ve gözeticisi olan yargının yasama ve yürütme erklerine karşı eşitler arasında önde gelen konumda olduğu ileri sürülmüştür.

Hukuk devletinde, yasama ve yürütme erklerine karşı Anayasa ve hukukun üstünlüğünü sağlama ve koruma görevi yargınındır. Erkler arasındaki işbölümü ve denge ile temel hak ve özgürlükler hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesiyle güvence altına alınabilir.

Devlet organlarının üstün kurallara bağlılığının sağlandığı ölçüde hukuk devleti gelişir. Devletin hukuka bağlanması ve hukukla sınırlanması erkler ayrılığı ilkesi ile gerçekleşir. Yasama ve yürütme organlarının yargı tarafından denetimi hukuk devletinin gereklerindendir.

Hukuk devletinin gerçekleşmesinde, yasaların Anayasaya uygunluğunun denetiminin belirleyici bir işlevi bulunmaktadır. Anayasa'da, yasama organının hukuka bağlılığını sağlamak üzere Anayasa Mahkemesi, yürütme organı ile idarenin eylem ve işlemlerini denetlemesi içinde idari yargı yerleri ve Danıştay öngörülmüştür.

Anayasa'nın 148. maddesinin birinci fıkrasının ilk tümcesinde, "Anayasa Mahkemesinin kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetlemesi" öngörülürken, son tümcesinde, "Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla dava açılamayacağı" belirtilmiştir. Bu kural, olağanüstü hal rejimlerinin de "hukuk rejimi" olduğu düşüncesine aykırıdır. Maddenin ikinci fıkrasında ise, kanunların şekil bakımından denetlenmesi son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği koşuluna uyulup uyulmadığı ile sınırlı tutulmuştur.

Anayasa'nın 121. ve 122. maddelerinde olağanüstü durumlar için öngörülen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi, bir yasa-

ya dayanılmadan kullanılan bir yetkidir. Bu biçimde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelere karşıda Anayasa'nın 148. maddesinin birinci fıkrasına göre, şekil ve esas yönlerinden iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne dava açılamaz.

Bu kurallarla, devri yasak olan yasama yetkisinin, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nca kullanılmasına olanak verildiği gibi bunlara karşı Anayasa'ya uygunluk denetimi yolu da kapatılmaktadır. Böylece, hukuk devleti ilkesi zedelenmekte, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi ortadan kaldırılmaktadır. Oysa, "demokratik hukuk devleti" kavramıyla amaçlanan, hukukun ve demokrasinin genel ve evrensel ilkelerine uygun bir anayasanın üstünlüğü ilkesinin kabul edilmesidir. Olağanüstü yönetim usullerinde de hukukun üstünlüğü ilkesi geçerli olmalıdır.

Anayasa'ya uygunluk denetiminin kapsamını kısıtlayan Anayasa kurallarının en önemlisi Anayasa'nın Geçici 15. maddesidir. Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin son fıkrasına göre, 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar geçecek süre içinde, çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, alınan karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılıkları iddia edilemez.

Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılamayan kuralların büyük bir bölümünü, Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan yasalar oluşturmaktadır. O dönemde yürürlüğe konulan 626 yasa Anayasa yargısı denetimine bağlı değildir.

2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kanunu, 2461 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, 2547 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri Kanunu, 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 2898 sayılı Dernekler Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, 2942 sayılı

Kamulaştırma Kanunu, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 2954 sayılı TRT Kanunu ve Türk Ceza Kanunu ile Sıkıyönetim Kanunu'nda değişiklikler yapan kanunlar bu dönemde çıkarılan ve yargısal denetimi yapılamayan yasaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Anayasa'da yasama işlemlerinin yargısal denetimi, oldukça sınırlanmıştır. Denetim alanındaki daraltmalar, yürütmeye bağımlılığı ve kısıtlı görevleri nedeniyle yargı erki, gerçek ve etkili biçimde yargı yetkisini kullanamama durumundadır. Oysa, "Anayasa yargısına egemen olan düşünce, Anayasa kurallarının üstünlüğünü ve dokunulmazlığını sağlamaktır". Anayasa Mahkemesinin görev alanında bu amacın gerçekleşmesi, tüm yasa ve kanun hükmünde kararnameler kurallarının Anayasa'ya uygunluk denetiminden geçirilerek, içerik ve kapsamları ile incelenmesine bağlıdır. Ancak, Anayasa'da yasama işlemlerinin yargısal denetimine getirilen bu sınırlamalar hukuk devleti ilkesinin yaşama geçirilmesini engellemektedir.

"Hukuk devleti" ya da "hukuka bağlı devlet", yönetenlerin de yönetilenler gibi hukuk ile bağlı kılınmasıdır. Devletin üstün otoritesinin hukuka bağlılığının sağlanmasının ilk koşulu, yargı denetiminin devletin tüm organlarını kapsamasıdır. Hukuk devleti, ancak tüm devlet organlarının yargısal denetime bağlı tutulmasıyla gerçekleşebilir. Hukuk devletinin olmazsa olmaz koşulu idarenin yargısal denetimidir.

Anayasa Mahkemesinin bir kararında da (25.5.1976 günlü 1976/l E, 1976/28 K. sayılı karar), "Yargı denetimi, hukuk devleti ilkesinin diğer öğelerinin güvencesini oluşturan temel öğedir. Çünkü, insan haklarına saygılı olmayan ve davranışlarında hukuka ve Anayasa'ya uymayan bir yönetimi bu tutumundan caydıran ve ona meşruluk ve hukuksallık sınırı içinde bakmak zorunda bırakan güç, yargı denetimi gücü ve yetkisidir. Bu nedenle, yargı denetiminin etkinliğini ortadan kaldıran ve onu sadece biçimsel bir denetim niteliğine dönüştüren yasa kuralı Anayasa'nın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz" denilmiştir.

Anayasa'nın 125. maddesinde, "İdarenin her tür eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" denilmesine karşın, ikinci fıkrada Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şûra kararları, yargı denetimi dışında tutulmuş, bunun yanı sıra Anayasa'da idarenin yargısal denetiminin niteliği de sınırlanmıştır. 125. maddeye göre, "Yargı yetkisi, İdari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez.

İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkca hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir".

Anayasa'nın 105. maddesinin ikinci fıkrasında da, Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine ... yargı mercilerine başvurulamayacağı belirtilmiştir. Anayasa'nın 104. maddesinde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri sayılmış; maddenin son fıkrasında da Cumhurbaşkanının, ayrıca ... kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getireceği ve yetkileri kullanacağı öngörülmüş; 105. maddenin birinci fıkrasında da, "Cumhurbaşkanının ... diğer kanunlarda ... tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri..."nden söz edilerek yasa koyucuya Cumhurbaşkanına tek başına idarî işlem yapma yetkisi verme olanağı tanınmıştır. Böylece, Anayasada sayılanlar dışında yasa koyucuya idarî yargı denetiminin kapsamını daraltma konusunda yetki verilmişti. Kişilerin hukuksal durumlarını etkileyebilecek olan ve Cumhurbaşkanının Devletin başı sıfatıyla değil, yürütme organının başı sıfatıyla tek başına yapacağı işlemlerin yargı denetimi dışında tutulması hukuk devleti ilkesi ile uyuşmaz.

Anayasa'nın 125. maddesinin ikinci fıkrası ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun kararlarını da yargı denetimi dışında bırakılması da aynı niteliktedir.

Anayasa kuralları ile idarî yargı denetimine getirilen bu sınırlamalar hukuk devleti ilkesini önemli ölçüde zedelemektedir.

Uyarma ve kınama cezalarının yargı denetimi dışında bırakılabileceğinin öngörüldüğü Anayasa'nın 129. maddesinin üçüncü fıkrası ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamayacağına ilişkin 159. maddenin dördüncü fıkrası ile idarî yargı denetimine getirilen sınırlamaları Cumhuriyetin hukuk devleti niteliği ile bağdaşmadığı kuşkusuzdur.

İdarenin hukuka uygunluğunun tam olarak sağlanabilmesi için yargı denetiminin yaygın olması, başka bir anlatımla kimi idarî işlem ve eylemlerin idarî yargı denetimi dışında tutulmaması kadar, hak arama özgürlüğünün herkese açık olması da gereklidir. Ancak, yasalarda yapılan değişiklikler ile idarî işlemlere karşı dava açabilecek kişiler sınırlanarak, ya da idarî sözleşmelerin özel hukuk kurallarına bağlı oldukları ve imtiyaz teşkil etmeyeceklerine ilişkin yasa kuralları koyularak idarî yargı denetimi daraltılmaktadır. Nitekim, 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun 2. maddesinin 1. bendinin (a) alt bendinde yer alan "... menfaati ihlâl edilenler..." ibaresi ... 10.6.1994 günlü 4001 sayılı Yasa'nın 1. maddesiyle ... "kişisel hakları ihlâl edilenler..." olarak değiştirilmiştir. Bu kurala karşı yapılan itiraz başvurusu sonucunda Anayasa Mahkemesi ibarenin iptaline karar (21.9.1995 günlü, 1995/27 E, 1995/47 K. sayılı karar) vermiştir. Karara göre:

"İptal davalarının koşullarını belirleme yetkisi, kuşkusuz ki Anayasa'da belirlenen kurallar içinde kalmak koşuluyla özellikle "Hukuk devleti" ilkesi ve hak arama özgürlüğüyle çelişmeden yasa koyucunun takdirindedir.

Ancak Devletin, hak arama özgürlüğünü daraltan bütün sınırlamaları kaldırması ve bu yolla yargı denetimini yaygınlaştırarak adaletin gerçekleştirilmesini sağlaması hukuk devleti ilkesine yer veren

Anayasa'nın 2. maddesi gereğidir. Anayasa'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik hukuk devleti niteliği vurgulanırken, devletin tüm eylem ve işlemlerinin yargı denetimine bağlı olması amaçlanmıştır. Çünkü yargı denetimi, hukuk devletinin "olmazsa olmaz" koşuludur.

Anayasa'nın "Hak arama hürriyeti" başlıklı 36. maddesinde, herkesin gerekli araç ve yollardan yararlanarak yargı organları önünde davacı ya da davalı olarak sav ve savunma hakkı bulunduğu belirtilmektedir. İtiraz konusu yasa kuralıyla, idarî işlemlere karşı iptal davası açabilmek için, idare hukukunun genel esaslarına aykırı biçimde idarî işlemin davacının "kişisel hakkını ihlâl" etmiş olması koşulu getirilerek hak arama özgürlüğü kısıtlanmış ve birçok işleme karşı dava yolu kapatılmıştır. İdarî yargı denetimini sınırlayan itiraz konusu kuralın hukuk devleti ilkesi ile bağdaştığı söylenemez.

Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasında, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu belirtilmiş, ikinci fıkrasında ise Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetiminin dışında tutulmuştur. Anayasa'nın 159. maddesinin dördüncü fıkrasıyla da Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları, idarî işlem niteliğinde olmalarına karşın, yargı denetimi dışında bırakılmıştır.

Anayasa'nın sözü edilen maddeleri ile ayrık tutulanlar dışındaki tüm idarî işlemlerin yargı denetimine bağlı olması Anayasa buyruğudur. Anayasa'da sayılan ayrık durumlar dışında idarenin eylem ve işlemlerinden kimilerinin yargı denetimine bağlı olmaması sonucunu doğuracak nitelikteki bir yasal düzenleme, Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasındaki buyruğa aykırı düşer. İtiraz konusu kuralla, idarî işlemlerin kimileri hakkında dâvacı olabilme "kişisel hak ihlâli" koşuluna bağlanarak Anayasa'nın 125. maddesine aykırılık oluşmuştur.

İdarî işlemlere karşı dava açılabilmesi için "kişisel hakkın ihlâl edilmesi" koşulunun getirilmesiyle soyut, genel ve gayrî şahsî olan "düzenleyici tasarruflar"a karşı yargı yolu daraltılmıştır. Böylece,

idarenin düzenleyici işlemlerine karşı uygulanmalarını beklemeden dava açılması güçleştirilmekle, Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasına aykırılık oluşturulmaktadır."

22.2.1994 günlü, 3974 sayılı Yasa'nın Ek 5. maddesinde, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı ile İktisadi Devlet Teşekküllerinin bu Kanuna dayanarak veya diğer kanunların özel sektörün yeni enerji üretim, iletim ve dağıtım tesisleri kurma ve işletmelerini veya mevcutlarını devir almalarını öngören hükümlerine göre üçüncü kişilerle yapacakları sözleşmelerin özel hukuk hükümlerine bağlı olup, imtiyaz teşkil edemeyecekleri belirtilmiştir.

8.6.1994 günlü, 3996 sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun"un 5. maddesine göre de, köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, enerji üretimi, iletimi, dağıtımı, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, demiryolu, yeraltı ve yerüstü otopark ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları ve benzeri yatırımlarda Yüksek Plânlama Kurulu'nca belirlenen idare ile sermaye şirketi veya yabancı şirket arasında imtiyaz teşkil etmeyecek nitelikte bir sözleşme yapılır. Bu sözleşme, özel hukuk hükümlerine tabidir.

3974 sayılı Yasanın Ek 5. maddesi (9.12.1994 günlü, 1994/43 E, 1994/42-2 K. sayılı karar) ile, 3996 sayılı Yasanın 5. maddesi (28.6.1995 günlü, 1994/71 E, 1995/23 K. sayılı karar) sözleşmelerin özel hukuka bağlı olmaları ve imtiyaz teşkil etmemeleri yönlerinden Anayasa'ya aykırı görülerek Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Kararların gerekçelerinde özetle şöyle denilmektedir:

"Madde kapsamında bulunan ve 'özel hukuk hükümlerine' bağlı olduğu belirtilen sözleşmelerin 'idari sözleşmeler' olduğu kuşkusuzdur. Dolayısıyla, bu tür sözleşmelerin yargısal denetimi Anayasa uyarınca İdarî yargının görev alanına girmektedir. Maddede ise, bu sözleşmeler idarî yargının görev alanından çıkarılmakta, böylece, madde Anayasa'ya aykırı düşmektedir. Çünkü, niteliği gereği

idarî olan sözleşmelerin yasa kuralıyla özel hukuk hükümlerine bağlı tutulması olanaksızdır.

Anayasa'nın 'yargı yolu' başlığı altındaki 125. maddesinin birinci fıkrasındaki 'İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.' biçimindeki kural kuşkusuz, yönetimin 'her türlü', başka bir anlatımla kamu hukuku yada özel hukuk alanına giren eylem ve işlemlerini kapsamaktadır. Bunlardan, kamu hukuku alanındaki eylem ve işlemler için idarî yargının, özel hukuk alanındakiler için de adli yargının görevli olduğunda duraksanamaz. Yasama organı, Anayasal bir gerek olarak idare hukuku alanına giren bir idarî eylem yada işleme karşı adli yargı yolunu seçme hakkına sahip değildir. Tersi durum, Anayasa'nın 'Kanunî hakim güvencesi' başlığı altındaki 37. maddesinin birinci fıkrasında 'hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz' biçimindeki buyurucu kurala aykırılık oluşturur. Bunun içindir ki, Anayasa'nın 155. maddesinin ikinci fıkrasında, idarî uyuşmazlıkları çözümleme Danıştay'ın görevleri arasına alınmıştır.

Bu nedenlerle madde, özelleştirme ile ilgili idarî nitelikteki sözleşmeleri özel hukuk hükümlerine bağlı tutarak idarî yargı denetimi dışına çıkaran içeriğiyle Anayasa'nın 2., 37. ve 125. maddelerine aykırıdır.

Eğer bir kamu hizmeti uzun süreli olarak özel girişime gördürülecekse, düzenlenen sözleşme imtiyaz sözleşmesi niteliğindedir. Yasal düzenlemeler bu niteliği değiştirici etki yapamaz. Tersi durum, Anayasa'nın yargıya ve öndenetime ilişkin kurallarıyla bağdaşmaz.

Öte yandan, hukuk devleti ilkesi, yürütmenin ve yasamanın tüm işlemlerinin yargısal denetime bağlı tutulmasını gerektirir; idarî yargı ve Anayasa yargısı bunun için öngörülmüştür. Kuşkusuz, düzenleme yetkisi yasama organınındır. Ancak, bu yetkinin kullanılması, anayasal ilke ve kurallarla sınırlıdır. Anayasa'ya uygunluk denetiminde, yetkinin anayasal sınırlar içinde kullanılıp kullanılmadığı belirlenirken, kimi saptamalar yapmak, kimi yargılara varmak gerekir. Anayasal denetime, Anayasa'da olmayan sınırlar getirilirse denetim amacından uzaklaşır ve anlamsız kalır.

Bu nedenlerle, sözleşmelerin imtiyaz sözleşmesi olmadığını belirterek Danıştay öndenetimi dışına çıkaran içeriği nedeniyle madde Anayasa'nın 155. maddesine aykırıdır, iptali gerekir."

3996 sayılı Yasa'nın 11. maddesi de 30.8.1996 günlü 4180 sayılı Yasa'nın 1. maddesiyle değiştirildi. Ancak, değiştirilen 11. maddenin "Bu kanunun 4. maddesine istinaden yürürlüğe konulan Bakanlar Kurulu Kararında belirlenen esas ve usuller uyarınca akdedilen sözleşmeler .." bölümü de (26.3.1997 günlü, 1996/63 E, 1997/40 K. sayılı karar) iptal edilmiştir.

Bir kamu kurumunun kamu hizmetleriyle veya bu hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili kararları idarî nitelik taşıyan kararlardır. Anayasanın 155. maddesinin birinci fıkrasında, "Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı mercilerine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir" denilerek Danıştayın görevi açık ve kesin bir biçimde belirlenmiştir. Kuralın açıklığı ve kesinliği karşısında, Danıştayın görev alanına giren bir uyuşmazlığın çözümünün adli yargı yerine bırakılması konusunda yasama organının takdir ve seçme hakkına sahip olduğunu ileri sürmek olanaksızdır.

Öte yandan, Anayasanın 125. maddesinde, idarenin işlem ve eylemi, hangi alanda olursa olsun, daha açık bir anlatımla ister kamu hukuku, isterse özel hukuk alanına girsin, bunlara karşı mutlaka yargı yolunun açık olacağını kesin olarak kurala bağlanmıştır. Anayasanın bu kuralla açık tuttuğu "yargı yolu"nun, kamu hukuku alanında "idarî yargı", özel hukuk alanında ise "adli yargı" olduğu kuşkusuzdur. Adli yargı ile idarî yargının birbirinden ayrılmasının temelinde, özel hukukla idare hukukunun ayrı ilke ve kurallara oturmuş bulunmaları; uyuşmazlık alanlarının ve bu uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk kurallarının değişik olması yatmaktadır.

Bu nedenle, Yasama organının idare hukuku alanında oluşan ve sonuç doğuran bir idarî işlem veya eyleme karşı adli yargı yolunu açma seçeneğine 125. madde elverişli değildir.

Hukuk devletini belirleyen esaslı ögelerden biri yargıdır. Demokratik hukuk devletinin varlığı, ancak Anayasanın ve yasala-

rın üstünlüğü ilkelerinin yaşama geçirilmesi ve özellikle yasama ve yürütme organlarının işlem ve eylemlerinin denetlenmesi ile olanaklıdır. Bunun gerçekleşmesi içinde yargının bağımsız olması, her türlü etkiden uzaktan bir güvenceye kavuşturulması zorunludur. Yargı, bağımsız ve tam güvenceli olmadıkça hukuk devleti gerçekleşemez.

Yasama ve yürütme organlarının işlemlerinin hukuka uygunluğu denetlemekle görevli yargıçların güvenceli ve yargının bağımsız olması hukuk devletinin en önemli gereklerindendir.

"Demokratik hukuk devleti", çağdaş insan hak ve özgürlüklerini siyasal iktidara karşı korumak ve yaşama geçirmekle yükümlüdür. Oysa, Anayasa'da devletin kuruluşundaki organların yetki ve görevleri bu yükümlülüğe uygun biçimde düzenlenmemiştir.

Anayasa'da, yürütme organı ayrıca yetkilendirilip, yasama organının da üstüne çıkarılırken "yargı" da adeta yürütmenin görevleri arasına sokulmuştur. 1961 Anayasası'ndan, yargı erki bu nitelikte düzenlenmesine karşın 1982 Anayasası'nda yargı yetkisini yürütmenin bir tür görevine dönüştüren kurallara yer verilmiştir.

Anayasa'nın 140. maddesinde, "Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler." denilmesine karşın adli ve idarî yargıda görev yapan yargıçlar ve savcılar, Adalet Bakanı'nın başkanlık yaptığı, müsteşarın doğal üyesi olduğu ve diğer üyelerin Cumhurbaşkanı tarafından seçildiği, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun gözetim ve denetimi altındadırlar. Adalet Bakanı, yargıç ve savcıları gerekli gördüğü yerlerde geçici olarak görevlendirebilir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun atama, yükselme, yer değiştirme, disiplin ve her türlü özlük işleri hakkında aldığı kararlara karşı yargı yerlerine başvurulamaz (m.159). Ayrıca, Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi üyelerini seçmekle görevli Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşum ve çalışma biçiminden doğan pek çok sakıncalar yargıç bağımsızlığı ve dolayısıyla hukuk devleti ilkesini zedelemektedir. Anayasa'da yargıçlar ve savcılar hakkında öngörülen kurallar "hukuk devleti" ilkesini gerçekleştirmeye elverişli değildir.

Anayasa'nın 104. maddesinin (c) bendine göre, Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Vekilini kendisine sunulan adaylar arasından, Danıştay üyelerinin dörtte birini doğrudan seçer ve atar.

Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, yalnız "yürütme organı" içinde değil, tüm devlet yapısında üstün bir konuma ve önemli yetkilere sahip bulunmaktadır. Yasaların iptali isteminde de bulunabileceğinden Anayasa'ya uygunluğun yargısal denetiminde de önemli bir yetkiye sahiptir. Ancak, Anayasa'nın 104. maddesinde Cumhurbaşkanına verilen yetkiler, parlamenter demokrasinin sınırlarını aşmaktadır. Oysa, demokratik devlet düzeninde, ulusal iradeyi temsil eden parlamento dışında sorumsuz bir Cumhurbaşkanının yönetimi paylaşması ve tek başına önemli yetkiler kullanması kabul edilemez. Açabileceği bir iptal davasına bakacak olan Anayasa Mahkemesinin üyelerini yürütme organının başı olan, Cumhurbaşkanının seçmesi hukuk devleti ilkesinin gereklerinden olan yargı bağımsızlığıyla bağdaşmamaktadır.

Anayasalar, toplumun tüm sorunlarını çözme araçları değildirler. Toplumda demokrasinin tüm kuralları ve kurumları ile yerleşmesi buna elverişli bir Anayasa dışında başka faktörlere de bağlıdır. Ancak, Anayasaların kimi sorunların çözümünü kolaylaştırıcı kimilerini de zorlaştırıcı etkileri oldukları da kuşkusuzdur.

Çağdaş demokratik uluslar topluluğuna katılabilmemiz için Anayasa'nın gözden geçirilip, özgürlükcü, çoğulcu, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasında görev ve yetkileri dengeleyen "hukuk devleti" ilkesini sözde bırakmayıp yaşama geçiren bir "Anayasa" oluşturulması gerekir.

Anayasa değişikliklerinin gündemde olduğu şu günlerde, hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi için öncelikle Anayasa'nın 148. maddesinin birinci fıkrasındaki "Ancak, olağan üstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz" kuralı kaldırılmalıdır.

Anayasa'nın "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na ilişkin 159. maddesi değiştirilerek Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurul başkan ve üyesi olmaktan çıkarılmalıdır."

Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin son fıkrası kaldırılarak, Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılmış olan kanunlar ve kanun hükmünde kararnamelerin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenebilmesine olanak verilmelidir.

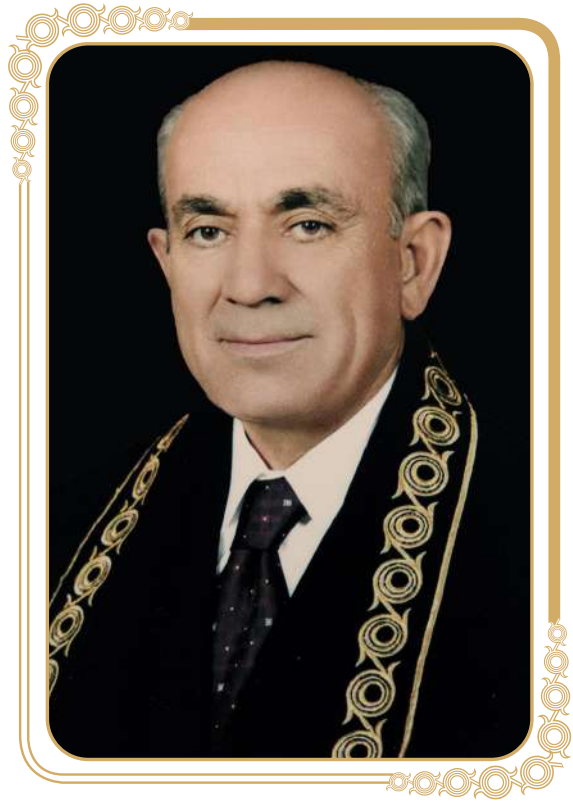
Anayasanın 104. maddesinin (c) bendi yürürlükten kaldırılmalı veya en azından Cumhurbaşkanı'nın, Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını seçme görev ve yetkisine mutlaka son verilmeli; Anayasa'ya uygunluk ve idarî yargı denetimini daraltan ve bu nedenle hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmayan Anayasa kuralları kaldırılmalıdır.

Sizlere hukuk devleti ilkesinin kimi gereklerine ilişkin kişisel düşüncelerimi arz ettim.

Konuşmamı bitirirken, geçen sene yaş sınırına ulaşmaları nedeniyle emekliye ayrılan, Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Sayın Güven DİNÇER ile Anayasa Mahkemesi Üyesi Sayın Lütfi F. TUNCEL'e emeklilik yaşamlarında sağlık, mutluluk ve esenlik, vefat eden Anayasa Mahkemesi Emekli Başkanvekili Sayın Lütfi ÖMERBAŞ ile Emekli Üyesi Sayın Mehmet ÇINARLI'ya Tanrı'dan rahmet diliyor, Anayasa yargısına yaptıkları değerli hizmetlerini şükranla anıyorum.

Tüm konuklara en iyi dileklerimle saygılar sunuyorum.

Mustafa BUMİN

1940 yılında Mucur'da doğan Bumin, 1963 yılında Ankara Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Ankara Belediyesi Encümen ve TRT Genel Müdürlüğü Disiplin Komisyonu Raportörlükleri yapmış, Danıştay Raportörlüğü (Tetkik Hâkimi) ve Danıştay Savcılığı görevlerinde bulunduktan sonra 1985 yılında Danıştay Üyeliğine seçilmiş ve 1989-1992 yılları arasında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Asıl Üyesi olarak görev yapmıştır.

Bumin, 1971-1972 öğretim yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünü, 1977-1978 tarihleri arasında da Paris Milletlerarası Kamu Yönetimi Enstitüsü'nün (L'Institut Internationale d'Administration Public-Paris) onbeş aylık Kamu Yönetimi ve Fransız Danıştayının üç aylık staj programını tamamlamıştır.

Bumin, 2/11/1992 tarihinde Anayasa Mahkemesi Asıl Üyeliğine seçilmiş, 1993 yılında Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanvekili, 1998 yılında Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve 31/5/2000 tarihinde de Anayasa Mahkemesi Başkanı olmuş ve 26/6/2005 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

39. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Hukuk devletini gerçekleştirmek için geçmişte olduğu gibi bugün de tüm gücüyle ödünsüz biçimde çalışan ve onurlu varlığını sürdüren Anayasa Mahkemesinin 39. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine teşriflerinizden dolayı şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesi, demokratik hukuk devletinin temel taşlarından birisi olarak, insan haklarının en üst düzeydeki koruyucusudur. Hukuk devleti, ancak Anayasa yargısı sayesinde işlevsel bakımdan gelişmesini tamamlamış olur.

Anayasa Mahkemesi, verdiği kararlarla siyasi yaşamı etkilemesine karşın, kararlarında siyaset etkili olmaz. Mahkeme görevlerini yansız ve bağımsız biçimde yerine getirirken, Atatürk ilke ve devrimleriyle birlikte demokratik toplum düzeni ve hukukun üstünlüğünü de gözetir.

Özellikle temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalarda sınırlamanın, Anayasa'nın 13. maddesinde sayılan nedenlere dayalı olup olmadığının yanında, "demokratik toplum düzeninin gerekleri"yle bağdaşıp bağdaşmadığını ve öngörüldüğü amaç dışında kullanılıp kullanılmadığını titizlikle inceler. Bu nedenle, demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli

bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmaması gerekir.

Sayın Cumhurbaşkanı'nın 1999 yılındaki kuruluş yıldönümünde Anayasa Mahkemesi Başkanı sıfatıyla yaptıkları konuşmalarında belirttikleri gibi, "temel hak ve özgürlükler ve özellikle düşünceyi açıklama özgürlüğü için Anayasa ve yasalarda öngörülen sınırlama ve yasakların çoğu, çağdaş demokrasilerde genellikle kabul gören ilkelerle bağdaşmadığı gibi, bu sınırlama ve yasaklar özgürlüklerin evrensel standartlarda kullanılmasını engellemektedir."

Anayasalar, devletin yönetim biçimiyle devlet organlarının görev ve yetkilerini, bu organların birbiriyle olan ilişkilerini ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen kurallar bütünüdür. Uygulanan anayasaların kimi değiştirilmesi gereken yanlarının bulunması, onların üstünlük ve bağlayıcılık niteliklerini ve içerdikleri kurallara uyma zorunluluğunu etkilemez. Kuşkusuz ki anayasalar da yasalar gibi, hazırlandıkları günlerin koşullarına ve gereksinimlerine göre biçimlendirilirler. Hızlı değişim süreci geçiren sosyal, ekonomik ve kültürel gereksinimlere paralel biçimde yeni düzenlemeler yapılması ve yaşamsal bakımdan çok önemli konularda siyasal partilerin, anayasa değişikliği konusunda anlaşmaları, hürriyetçi demokrasinin geleceği yönünden çok yararlı olacaktır.

Devletin sürekliliği için anayasaların yeni gereksinimlere cevap verecek biçimde değiştirilmesi gerekir. Bu yola gidilmemesi yürürlülükte olan anayasanın kimi kurallarının ihmalinin hoşgörüyle karşılanması gibi tehlikeli bir sürece girilmesine uygun zemin hazırlar.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TÜRKÇE DİLİ

1982 Anayasası'nın Başlangıç bölümü ile 2. maddesinde, "Atatürk milliyetçiliği"nden söz edilmektedir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı; akılcı, çağdaş, medeni, ileriye dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici ve barıştırıcıdır. Atatürk milliyetçiliği; ırkçılığa, şovenizme ve saldırganlığa karşıdır. Atatürk, "bir kültürden olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir, dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluruz" demiştir. Atatürk'e göre Türk milliyetçiliği; ilerleme ve gelişme yolunda, uluslararası ilişkilerde tüm

çağdaş uluslarla uyum içinde yürümenin yanında, Türk toplumunun özel karakteriyle bağımsızlığının da korunmasını gerekli kılar. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına uygun olarak Anayasa'nın 66. maddesinde, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" denilmiştir. Anayasa'nın çeşitli maddelerinde yer alan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin "tek devlet" olduğu, Devletin ülke ve millet unsurlarında bölünme tehlikesi taşıyabilecek olan her türlü ayrılıkçı akımın yasaklandığı anlatılmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak da Anayasa'nın 3. maddesinde resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmiş, 42. maddesinde ise, Türkçe'den başka hiç bir dilin eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamayacağı açıklanmıştır.

Bu nedenle, Türkçe'den başka kimi etnik gruplara ait dillerin eğitim kurumlarında ana dil olarak okutulmasına ilişkin görüşler Anayasa karşısında himaye göremez.

ULUSLARARASI HUKUK KURALLARININ İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ

Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasında, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz" denilmektedir. Kimi ülkelerde uluslararası antlaşmaların yasa üstü ve hatta anayasa üstü normlar olduğunun kabul edilmiş olmasına ve doktrinde de bu yönde görüşler bulunmasına karşın, Anayasa'nın 90. maddesinden bu sonucu çıkarmak olanaksızdır. Anayasa Mahkemesi kararlarında da açıklandığı gibi, uluslararası antlaşmaların ulusal yasalarımıza üstünlüğü bulunmamaktadır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi, uluslararası antlaşmalara kararlarında "destek norm" olarak başvurmakta ve bu antlaşmalarla milli yasalar arasında çatışma veya çelişki bulunması halinde iç hukukumuza ait iki yasa arasında çelişki olması durumunda izlenecek yöntemle (örneğin, özel yasa - genel yasa, önceki yasa - sonraki yasa gibi) uyuşmazlığa çözüm getirilmesi gerektiğini kabul etmektedir.

Anayasa'nın 90. maddesinde öngörülen kural ve buna göre mahkemelerce geliştirilen içtihatlara göre, ulusal yasalarımızla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi arasında çatışma bulunması halinde mahkemelerce sözleşme hükümleri uygulanamamakta, bireyler, uluslararası hukuktan doğan haklarını ulusal yargı organları aracılığıyla elde edememeleri sonucu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmaktadırlar.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde, taraf devletlerin, sözleşmede yer alan hak ve özgürlükleri, yetki alanları içindeki bireylere tanımakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. 46. maddeye göre de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları taraf devletleri bağlayıcı niteliktedir. Bu kararlar, ulusal mahkemelerin kararlarını ortadan kaldırmamakta, sadece bu kararların uygulanması hususunda akit devletlerce önlemler alınması gereğini ortaya koymaktadır.

Türkiye 1954 yılında sözleşmeyi onaylayıp taraf olmuş, sözleşmenin düzenlediği temel hak ve özgürlüklere saygının sağlanması bakımından uluslararası yükümlülük üstlenmiştir. Avrupa Komisyonu'na bireysel başvuru hakkının tanındığı 1987 yılından bugüne kadar Türkiye aleyhine 5000'e yakın bireysel başvuru yapılmış ve bu tür başvurular artma eğilimi göstermiştir. Bu artışta, bireylerin ve hukukçuların hak arama konusunda giderek daha çok bilgi sahibi olmaları önemli rol oynamıştır.

Avrupa Komisyonu veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular daha çok polis ve güvenlik güçlerinin yargısız infazı ile göz altına alınanların kayıp, ölüm veya işkence iddialarına dayalıdır. Bunun yanında yaşam hakkı, işkence, göz altında bulundurma süresi, adil yargılanma hakkı, din ve inanç özgürlüğü, siyasi partilerin kapatılması, şikayet hakkı, hak arama özgürlüğü ve mülkiyet hakkına dayalı başvurular da bulunmaktadır.

Taraf olarak imzalamak suretiyle iç hukukumuzdaki yasalarımızdan birisi seviyesinde kabul ettiğimiz uluslararası antlaşmalar ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile iç hukuk kuralları arasındaki çatışma veya çelişkilerin giderilmesi için Parlamen-

to'nun yoğun bir çalışma yapması ve gerekli uyum yasalarını zaman yitirmeksizin çıkarması taahhüdümüzün gereğidir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, insan hakları ihlali yapan ülke olmaktan çıkacak ve gereksiz yere çok yüksek miktarlara ulaşan tazminat ödeme yükümlülüğünden de kurtulacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye aleyhine yapılan başvuruların azaltılması konusunda birçok görüşler ileri sürülmektedir. Kanımızca bunlardan en uygunu ve gerçekleştirilmesi diğer önerilere göre daha kolay olanı, Anayasa'nın 90. maddesinin değiştirilerek, usulüne göre yürürlüğe konulan uluslararası antlaşmaların, iç hukukumuzda, ulusal kanunlardan daha üst seviyede normlar olduğu ve çatışma halinde bu antlaşma kurallarının öncelikle uygulanacağının açıklıkla belirtilmesidir. Nitekim Avrupa'nın kimi ülkelerinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insanlığın asırlar süren mücadelesi sonucu kabul ettiği yüce değerlerden sayılarak anayasa üstü norm olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, iç hukukumuzdaki etkisi bakımından konuya ilişkin milli mahkemelerimiz kararlarını ortadan kaldırır nitelikte olmadığından, Türk mahkemelerince verilmiş kararların ortadan kaldırılabilmesi, yani eski halin iadesi için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından sonra yargılamanın yenilenmesi yolu tanınabilir. Hukuk Usulû Muhakemeleri Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usulû Kanunu'nda iade-i muhakeme nedenleri olarak sayılanlar arasına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını da koyarak bu sağlanabilir. Örneğin, Avrupa devletlerinden Avusturya, Belçika, Danimarka, İngiltere, İspanya ve İsveç bu kararları iade-i muhakeme nedeni olarak kabul etmektedirler.

Avrupa Konseyi veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kararlar arasında Türkiye'yi dış ülkeler nezdinde en çok eleştiriye uğratan kararlardan bir bölümü de siyasi parti kapatma davalarıdır. Bilindiği gibi, Anayasa'ya ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasına karar verilen siyasi partilerden Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti ve Özdep, kapatma kararına karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuşlar ve iptal kararları almışlardır.

Anayasa Mahkemesi, başta Anayasa olmak üzere, yasalara göre karar verir. Siyasi partilerin kapatma nedenleri Anayasa'nın 68 ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 78 ilâ 97. maddelerinde sayılmıştır. Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde 1995 yılında yapılan değişiklikten sonra, buna paralel biçimde, Siyasi Partiler Kanunu'nda kapsamlı değişiklikler yapılmadığından; 22 Nisan 1983 tarihinde yürürlüğe giren ve bu tarih itibariyle Anayasanın Geçici 15. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca Anayasa'ya uygunluğu incelenemeyen Siyasi Partiler Kanunu'nun pek çok kuralı Anayasa'ya aykırı olsa bile siyasi parti kapatma davalarında uygulanabilirliğini sürdürmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyum sağlayabilmek için, ifade özgürlüğü bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında öngörülen; "söylenen sözün veya yazılan yazının şiddet, silahlı mücadele, ayaklanma, düşmanlık ve nefreti açıkça teşvik yada tahrik niteliğinde olması" ölçütü, Anayasa veya Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılacak değişiklikte siyasi partilerin kapatma nedeni olarak sayılabilir. Ancak, hukuk devleti ilkesinin benimsendiği ülkelerde örneğine rastlanmayan biçimde, "salt çoğunluk" yerine "nitelikli çoğunluk" getirilerek (4) oyun (7) oya üstün sayılmasının mantıksal ve hukuksal açıklaması bulunmamaktadır.

İŞ YOĞUNLUĞU

Anayasa Mahkemesi'ne 1981 yılından 2001 yılına kadar açılan davaların yıllık ortalaması 62 olup, 1999 yılında 62, 2000 yılında da 97 başvuru yapılmasına karşın; 13 Nisan 2001 tarihine kadar geçen üçbuçuk ay içinde açılan dava sayısı 266 olmuştur. Başvuruların büyük bir artış göstermesinde, 4616 sayılı "23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun"un kimi kurallarının iptali için ceza mahkemeleri tarafından yapılan başvuruların önemli bir katkısı olduğu kadar, Parlamento'nun yoğun çalışma sürecine girmiş olmasının da etkisi olmuştur.

Giderek artış gösteren iş yoğunluğunun yenilebilmesi için, çalışan görevlilerin miktarının artırılması yanında, niteliklerinin yüksel-

tilmesi de önem arz etmektedir. Oysa, Mahkememizde çalışan idari memurların ücretlerinin çok düşük seviyede bulunması, başka kurumlara naklen atanmak için başvurulara neden olmaktadır. Mahkememiz çalışanlarının büyük bir kısmının, mali bakımdan daha geniş olanaklar sunabilen diğer kamu kurumlarına geçmek istediklerini vurgulamak istiyorum. Bu başvuruların giderilmesi veya azaltılabilmesi için ücretlerinin uygun seviyeye çıkartılması gerekmektedir.

ÜYE SEÇİMİ

Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinin seçimi, Anayasa'nın 146. maddesinde sayılan kurumların, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanı'nca yapılmaktadır. Nitekim, Anayasa'nın 104. maddesinde de, Anayasa Mahkemesi üyelerini seçmek Cumhurbaşkanı'nın görevleri arasında sayılmıştır. Sayın Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Mahkemesi Başkanı sıfatıyla 25 Nisan 2000 günü yaptığı, Anayasa Mahkemesinin 38. Kuruluş Günü Törenini açış konuşmasında değindiği gibi; "Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı yalnız "yürütme organı" içinde değil, tüm devlet yapısında üstün bir konuma ve önemli yetkilere sahip bulunmaktadır. Yasaların iptali isteminde de bulunabileceğinden Anayasa'ya uygunluğun yargısal denetiminde de önemli bir yetkiye sahiptir. Ancak, Anayasa'nın 104. maddesinde Cumhurbaşkanı'na verilen yetkiler, parlamenter demokrasinin sınırlarını aşmaktadır. Oysa demokratik devlet düzeninde ulusal iradeyi temsil eden parlamento dışında sorumsuz bir Cumhurbaşkanı'nın yönetimi paylaşması ve tek başına önemli yetkiler kullanması kabul edilemez. Açabileceği bir iptal davasına bakacak olan Anayasa Mahkemesinin üyelerini yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanı'nın seçmesi hukuk devleti ilkesinin gereklerinden olan yargı bağımsızlığıyla bağdaşmamaktadır.

Kurumlarınca aday gösterildikten sonra nihai olarak Cumhurbaşkanı'nca seçim yapılması, aday olmayı zorlaştırmakta, Cumhurbaşkanı'nın siyasi parti liderleri veya parlamento üyeleri arasından seçilmiş olması durumunda da yargı üzerinde siyasetin etkisini artırmaktadır.

Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi Üyeleri, Yüksek Mahkeme Başkanları veya Daire Başkanlıklarında olduğu gibi doğrudan ve nihai olarak Yüksek Yargı Organları Genel Kurullarınca seçilmelidir.

Anayasa Mahkemesi Üyeliğini çekici olmaktan çıkaran bir diğer neden de, kurulduğu 1962 yılında Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay Başkan ve Başsavcılarından daha yüksek olan üye maaşlarının zaman içinde daire başkanları seviyesine düşürülmüş olmasıdır. Oysa geçmişte, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay'ın Başkanları, kendi Genel Kurullarından seçilerek Anayasa Mahkemesi üyeliği yapmışlardır. Ancak, Anayasa Mahkemesi Üyelerinin maaşları Daire Başkanları seviyesine indirildikten sonra Yüksek Mahkeme Başkanları bir yana, Daire Başkanlarından dahi adaylık için başvuran olmamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, kurulduğu yıllarda olduğu gibi, Yüksek Mahkemeler Başkan ve Daire Başkanlarının üyeliğe aday olabilmesini sağlayacak konuma getirilebilmesi için tek dereceli seçim yanında maaşlarının, Anayasa Mahkemesi Başkanı seviyesine çıkarılması ve Başkan ile Üyeler arasındaki maaş farkının kaldırılması gerekir.

YEDEK ÜYELİK

Mahkememize gerek doğrudan açılan iptal davalarının, gerekse itiraz yoluyla yapılan başvuruların sayılarının, kuruluşundan bugüne kadar geçen sürede en yüksek rakama ulaşması karşısında, Anayasa Mahkemesi kuruluşunun yeniden düzenlenmesi konusu önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda, Anayasa'da görev ve yetkileri belirlenen Anayasa Mahkemesinin bu görevlerini yerine getirebilmesi için, mesleklerinde temayüz etmiş, başarılı ve üstün nitelikli yargıçlardan oluşan bir kurul halinde çalışmasının öngörülmüş olmasına karşın, üyeleri arasında asıl-yedek ayırımı yapılarak bunlardan bir kısmı bilgi ve deneyimleri ile çalışmalarından yararlanılamayacak konuma getirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi içindeki kıdem sıralaması, asıl-yedek üye ayırımı yapılmaksızın üyeliğe seçilme tarihine göre düzenlenmekte

ve üyeler aynı hukuki statüye sahip olup; özlük hakları bakımından da herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi yedek üyeleri, Başkan ve Başkanvekili seçimlerinde asıl üyeliğin boş olması veya üyenin mazereti bulunması halinde seçime katılabildikleri halde, aday olamama nedeniyle bu görevlere seçilme haklarından yoksun bırakılmakta, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkan yada Başkanvekili seçimlerinde ise, aday olabildikleri halde asıl üyelerin tamamının kurula katılmaları halinde, seçimde oy kullanamamaktadırlar. Bu durumun eşitlik ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşır yönü bulunmamaktadır.

Ayrıca, asıl-yedek üye ayırımı, Mahkemenin verimli ve süratli çalışmasını engellediğinden Anayasa'da yapılacak ilk değişiklikle yedek üyeliğin kaldırılması gerektiğini belirtmek isterim.

LAİKLİK VE BAŞÖRTÜSÜ

Anayasa'nın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiş, 4. maddesinde de, bu niteliğin değiştirilemeyeceği gibi değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği güvenceye bağlanmıştır. Ayrıca 176. maddesi uyarınca Anayasa metni içinde olan ve Anayasa'nın temel görüş ve ilkelerini belirten "Başlangıç" kısmında da, laiklik ilkesinin gereği olarak, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı vurgulanmıştır. Anayasa'nın 24. maddesi ile güvence altına alınan laiklik ilkesi, 14. maddeye göre de, kötüye kullanılamayacak temel hak ve özgürlüklerdendir. Nitekim 15. maddede, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde belirli koşullarla kısmen veya tamamen durdurulabileceğinin öngörülmüş olmasına karşın, sayılan olağanüstü hallerin varlığında dahi kimsenin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı açıklanmıştır. Ayrıca, eşitlik ilkesinin düzenlendiği 10. maddede de din, mezhep ve benzeri nedenlerle insanlar arasında ayırım yapılamayacağı belirtilmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü konusunda evrensel anlayışı yansıtan bu kurallara, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18., İnsan

Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 9., Kişi Hakları ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 18., Din ve İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayırımcılığın Kaldırılması Bildirisi'nin 1. maddelerinde de yer verilmiş olup, ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı, genel ahlak, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi nedenlerle din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılabileceği kabul edilmiştir.

Laik eğitimde dinsel inançlara göre ayırım gözetilemez. Anayasa'nın "Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi" başlıklı 42. maddesinin üçüncü fıkrasında, "Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz", dördüncü fıkrasında da, "Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz" denilerek; Anayasa'nın Başlangıç'ında öngörülen ilkelere bağlılık vurgulanmıştır.

Yükseköğretim kurumlarında bilimsel yöntemlerle yetişerek birlikte çalışmalar yapan gençlerin, kardeşlikleri, arkadaşlıkları ve dayanışmaları yarınları için önemli iken; onların dinsel nedenlerle ayırıma tabi tutulmasına neden olabilecek ve kimin hangi inançtan olduğunu gösterecek biçimde başörtüsü takmalarına hoşgörülü davranılarak, dinsel inanç ve görüşler nedeniyle çatışmalara sevk edebilecek ortamın yaratılmasında ülkenin geleceği bakımından yarar bulunmamaktadır.

Dinsel nedenlerle başörtüsü ve türbanla boyun ve saçların örtülmesine resmi daire ve üniversitelerde serbestlik tanınması, bir tür yönlendirme ve bir anlamda zorlamadır. Kişileri şu yada bu yönde giyinip başlarını örtmeye zorlamak, ayrı ve hatta aynı dinden olanlar arasında bile ayrılıklar yaratacaktır. Bu durumun ise laiklik ilkesine aykırı düşeceği kuşkusuzdur.

Anayasa Mahkemesinin 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na eklenen Ek Madde 16'nın iptali nedeniyle verdiği 7.3.1989 günlü, Esas: 1989/1; Karar: 1989/12 sayılı, Refah Partisinin kapatılmasına ilişkin 16.1.1998 günlü, Esas: 1997/1; Karar: 1998/1 sayılı

kararlarında açıklandığı gibi, laik bir devlette hukuk kurallarının kaynağı dinde değil akıldadır. Kişilerin iç dünyasına ilişkin olması gereken dini inançlara göre yasal düzenleme yapılması Anayasa'nın 2., 10., 24. ve 174. maddelerine aykırı düşer.

Öte yandan, Danıştay Sekizinci Dairesi'nin 23.2.1984 günlü, 207/330; 16.1.1987 günlü, 128/486; 27.6.1988 günlü, 178/512 sayılı kararları ile Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'nun 16.6.1984 günlü, 61/327 sayılı kararlarında da; Yükseköğretim Kurumlarında başörtüsü ve türban takan öğrencilerin, Atatürk devrimleri ile laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı davrandıkları ve dine dayalı devlet düzenini benimsedikleri kabul edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin, Anayasa'daki laiklik ve düşünce özgürlüğüne ilişkin kurallara verdiği anlam ve içerikle İnsan Hakları Avrupa Komisyonu'nun konuya ilişkin değerlendirmelerinde birçok ortak nokta bulunmaktadır. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesiyle güvence altına alınmış bulunan din ve vicdan özgürlüğü konusunda ihlaller yapıldığı savıyla Türkiye'den yapılan iki adet başvuru üzerine Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nca verilen kararda, üniversite yönetimince, eğitimlerini bitiren iki kız öğrenciye, başı açık fotoğraf vermemeleri nedeniyle diplomalarının verilmemesi sözleşmeye aykırı bulunmamıştır.

Belirtilen nedenlerle, tüm siyasal partilerin; dini, din duygularını veya dince mukaddes sayılan şeyleri istismar etmemeleri ve siyasi çıkarları için kullanmamaları gerekir. Yükseköğretim Kurumlarındaki kılık, kıyafet ve başörtüsü konusunda, Atatürk devrimleri ile laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı davranışları destekleyen tutumlardan kaçınma ve bu konuda gereken hassasiyet ve özeni gösterme Anayasa'nın buyruğu gereğidir.

YÜCE DİVAN GÖREVİ

1961 Anayasası'nın hazırlanması sırasında, gerek Anayasa Komisyonu ve gerekse Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu'nda, Yüce Divan Görevinin Anayasa Mahkemesi'nce yerine getirilmesinin benimsenmesi ve Milli Birlik Komitesi'nde de aynı görüşün hakim olması sonucu bu görev Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

1982 Anayasası hazırlığında ise, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'nun, Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmemesi yolundaki görüşüne karşın, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri öğretim üyelerince hazırlanan gerekçeli Anayasa önergesinde, bu görevin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi önerilmiştir. Danışma Meclisinin hazırladığı metin Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu'na gelince, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu önerisi değişikliğe uğratılarak Yüce Divan görevi 1961 Anayasası'nda olduğu gibi yine Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

Her iki Anayasa döneminde de Yüce Divan görevi Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş iken, son günlerde konu tekrar kamu oyunun gündemine alınmak istenilmiş ve kimi hukukçular, Yüce Divan görevinin ceza hukukunda uzmanlaşmış yargıçlar tarafından yerine getirilmesi gerektiği, çoğunluğunu ceza hukukçusu olmayan üyelerin oluşturduğu Anayasa Mahkemesinin ceza yargılamasına ehil olmayacağı savında bulunmuştur.

Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu Üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve Üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcıvekillerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve Üyelerini "görevleriyle ilgili suçlardan dolayı" Yüce Divan sıfatıyla yargılamaktadır.

Anayasa koyucu, memurların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı yargılamalarında adli veya askeri yargıyı görevli saymasına karşın, memura göre çok daha farklı statüde bulunan Başbakan, Bakan veya diğer sayılanların göreve uygun davranışı ile görevle bağdaşmayan davranışlarının neler olduğunun belirlenmesinde Anayasa ve idare hukuku alanında uzmanlaşmış yargıçlara gereksinim duymuştur.

Kanunların, Kanun Hükmünde Kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün şekil ve esas bakımından Anayasa'ya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi, kuşkusuz ki, görev

sınırlarının nereden başlayıp nerede sona ereceğini de en iyi bilecek bilgi ve deneyime sahip üyelerden oluşmaktadır.

Kaldı ki Yüce Divan yargıçlığı sadece bir ceza yargıçlığı da değildir. Yargılanan kimselerin görevleri göz önüne alındığında görüleceği gibi, bu görev, ceza hukuku bilgisinden daha çok Anayasa ve idare hukuku bilgi ve deneyimi gerektirir. Bu nedenle, Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesi'nden alınarak Yargıtay Başkanının başkanlığında Yargıtay Ceza Dairesi Başkanlarından oluşan bir kurula verilmesi yönündeki görüşlere katılmamaktayım.

HUKUK DEVLETİNİN GERÇEKLEŞMESİNDEKİ ENGELLER

Hukuk devleti, yaşadığımız çağda insanlığın en önemli kazanımlarından birisi olmuştur. Bu nedenle temel haklar yönünden yapılacak bir anayasa reformunda, hukuk devleti olmayı engelleyen Anayasa ve yasa kurallarının saptanıp mevzuattan ayıklanması gerekir. Çağdaş demokrasilerin tümünde hukuk devleti; "kişilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, yönetimin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulduğu, böylece kişilere hukuk güvencesinin sağlandığı bir devlettir" biçiminde tanımlanmaktadır. Çağdaş ve demokratik bir devlet olabilmek için Anayasa yeniden gözden geçirilerek özgürlükçü, çoğulcu, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasındaki görev ve yetkileri dengeleyen bir anayasa oluşturulmalıdır.

Anayasanın 2. maddesiyle "Cumhuriyetin nitelikleri" arasında sayılan hukuk devletinin gerçekleşebilmesi için, önemli gördüğümüz şu hususlarda Anayasa değişikliğine gidilmelidir.

**Cumhurbaşkanı'nın, devletin başı sıfatıyla yaptıkları dışında kalan tüm eylem ve işlemleri, Yüksek Askeri Şûra kararları ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapalı tutulması, temel hakların en önemlilerinden biri olan "hak arama özgürlüğü"nü tehdit etmekte, aynı zamanda, "idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" biçimindeki Anayasa'nın 125. maddesiyle bağdaşmamaktadır.

**Hukuk devletinin en önemli öğelerinden birisi olan yargı bağımsızlığının varlığından söz edilebilmesi için, hakimlerin, mah-

kemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre görev yapmaları gerekir. Adli ve idari yargıda görevli hakim ve savcıların mesleğe alınma, atama, nakletme, disiplin cezası verme, yükseltme, meslekten uzaklaştırma, Yargıtay, Danıştay Üyeliklerine seçilmeleri, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca gösterilen adaylar arasından Uyuşmazlık Mahkemesine Üye seçmek gibi çok önemli görevleri bulunan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşum biçimi ve Kurul sekreteryası ile Teftiş Kurulu'nun Bakanlığa bağlı olması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatını ilkesini zedelemektedir. Yürütme organının temsilcilerinden olan Adalet Bakanı ile Bakanlık Kuruluş Kanunu'na göre Bakanın emrinde olan ve Kurul'un tabii üyesi sayılan Bakanlık Müsteşarına Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumunda yer verilmemelidir. Bu nedenle Kurul'un yapısı değiştirilerek; Adalet Bakanı ile Müsteşar Kuruldan çıkarılmalı ve Yüksek Kurul kararlarına karşı yargı yoluna başvurabilme olanağı tanınmalıdır.

**Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin son fıkrası, Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılığının iddia edilemeyeceğini öngörmektedir. Bu fıkra yürürlükten kaldırılarak bu dönemde çıkarılan kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin de Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabi tutulması sağlanmalıdır.

**Anayasal düzenlemeler, bireyin hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve genişletilmesi için, devlet gücünü kullananların yönetilenlere karşı yetkilerinin sınırlandırılmasını zorunlu kılar. Olağanüstü hal mevzuatında demokratik hukuk devletinin gerektirdiği değişiklikler yapılmalıdır. Bu bağlamda olağanüstü dönemde çıkartılan kanun hükmünde kararnamelere karşı Anayasa Mahkemesinin yargısal denetim yolunu tıkayan 148. madde, bu dönemde temel hak ve özgürlüklerin kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenmesine olanak tanıyan 91. madde ve olağanüstü hallerde yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayan 125. madde değiştirilmelidir.

**Anayasa'da ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun'da gerekli değişiklikler yapılarak; Anayasa yargısının asıl işlevine ve konumuna uygun düşmeyen düzenlemeler kaldırılmalıdır. Bu bağlamda siyasi partilerin mali denetimi, yasama ve yürütme erkleri dışındaki bağımsız birimlerce örneğin Sayıştay'ca yapılmalı, denetim sonucu Anayasa Mahkemesi'ne bildirilerek, yaptırım için gerekli yargısal kararların Anayasa Mahkemesi'nce alınması sağlanmalıdır.

Konuşmamın bu bölümünde geçen yıl içinde Anayasa Mahkemesi emekli üyelerinden Sayın Sıtkı Şekip ÇOPUROĞLU ile Sayın Mehmet Şerif ATALAY'ın ebediyete intikâl ettiklerini ifade etmekten büyük üzüntü duymaktayım. Mahkememize çok önemli hizmetler veren değerli büyüklerimize Tanrı'dan rahmet diliyor, aziz anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Geçen yıl Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Sayın Ahmet Necdet SEZER'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Cumhurbaşkanı seçilmesi, hukuka saygının göstergesi olduğu gibi, Mahkememiz için de övünç kaynağıdır. Devletin başı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk milletinin birliğini temsil eden, Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözeten, Sayın Cumhurbaşkanı'mıza yeni görevini sağlıkla geçirmesi dileğimle saygılarımı sunuyorum. Ayrıca, yaş sınırına ulaşması sonucu emekliye ayrılan üyemiz Sayın Mustafa YAKUPOĞLU'nun; bundan sonraki yaşamını, sağlık, esenlik ve mutluluk içinde uzun ömürlü geçirmesini temenni ediyorum. Yüce Mahkemede görevler yaparak unutulmaz hizmetler sergileyen çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara da sağlık ve esenlik dileğimi iletiyorum.

Geçmiş yıllardaki kuruluş yıldönümü konuşmalarında ifade edildiği gibi Anayasa Mahkemesi, dün ve bugün olduğu kadar yarınlarda da Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir yansızlık içinde koruyucusu ve en büyük güvencesi olacaktır.

Tüm konuklara esenlikler dileklerimle saygılar sunuyorum.

40. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Cumhuriyetimizin ve demokratik parlamenter sistemimizin temel kuruluşlarından birisi olarak, hukukun gelişmesi yolunda verdiği çaba sonucu, toplumumuzda saygın ve onurlu yerini alan Anayasa Mahkemesinin 40. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine teşriflerinizden dolayı şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesi, kurulduğu 25 Nisan 1962 gününden bugüne kadar, görevini yansız ve bağımsız biçimde yerine getirirken; devamlı olarak Atatürk ilke ve devrimleri ile demokratik hukuk düzenini gözönünde bulundurmuş ve hukuk devletinin temel taşlarından birisi olarak, çağımızda giderek korunup kollanan insan haklarının en üst düzeydeki koruyucusu olmuştur.

Uluslararası hukukta ve Türk hukukunda insan haklarına verilen ve giderek artan önemi daha da belirgin biçimde anlatabilmek için insan haklarının geçirdiği evrime kısaca değinmek gerekir.

İNSAN HAKLARI

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı "İnsan Hakları Çağı" haline gelmiş, son dönemlerdeki çabalar sonucu, insan hakları ve özgürlükleri, kuramsal alandan çıkıp uygulama alanına girerek etkili bir güvenceye kavuşturulmuştur. İnsan haklarının korunması ve güvence altına alınması, önceleri bir iç hukuk ve anayasa sorunu olarak gö-

rülmüş iken, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, devletlerin iç işi olmaktan çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Günümüzde insan hakları ve özgürlükleri, insanlığın onuru ve erdemi sayılmaktadır. Bu nedenle devletler, bu yolda en sağlam ve gerçek güvenceyi sağlamak suretiyle insan haklarının yaşama geçirilmesi için, gerekli hukuksal düzenleme ve önlemleri zaman geçirmeksizin almalıdırlar. Vazgeçilmez ve devredilemez nitelikteki insan haklarına, en başta ülkelerin kendi anayasalarında yer verilmelidir. İnsan haklarına dayalı anayasalar, saygın ve çağdaş nitelikleri itibariyle insana ve insanlığa hizmet etmiş olurlar. Devletlerin bu hakları tanımama veya güvenceye almama gibi bir tutuma girmeleri durumunda ise saygınlıkları, hatta varlıkları dahi tartışma konusu olur.

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki olaylar sonucu, insan haklarının korunmasının sağlanması için yargısal güvenceye kavuşturulması gerekmiştir. Bu nedenle, Avrupa Konseyi çerçevesinde bölgesel bir koruma mekanizması oluşturmak için, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi", kısa adıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi yapılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile, sözleşmeci devletlerde herkese, bu sözleşmenin kapsamına giren hak ve özgürlükler tanınmış; böylece bireyler, ulusal hukuk öznesi olmanın yanında, uluslararası hukuk öznesi olarak da hak sahibi olmuşlardır.

Sözleşmeye taraf olan devletlerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin sağlanması amacıyla, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Divanı oluşturulmuş, Sözleşmenin güvencesi altına alınan hak ve özgürlüğün, sözleşmeci devlet tarafından çiğnenmesi durumunda, mağdur olan bireyin devletini komisyona şikayet etmesine olanak tanınmıştır.

Avrupa Konseyi üyesi devletler, bireysel başvuru hakkı tanımakla büyük ölçüde insan hakları sorunlarını çözmüşler; Komisyon, Divan ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına, ulusal yargı kararlarına olduğu gibi saygılı olmayı öğrenerek; Sözleşmeyi ihlal mevzuattan kaynaklanıyorsa, mevzuatı sözleşmeye uygun hale

getirerek, gereksiz yere insan hakları ihlali yapan ülke konumuna düşmekten ve tazminat ödemekten kurtulmuşlardır.

Bireysel başvuru hakkının 28 Ocak 1987'de tanıması sonucu, Sözleşme ile güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi durumunda, herkese Türkiye'yi Komisyona şikayet edebilme hakkı tanınmıştır. Üç yıl sonra 22 Ocak 1990 tarihinde de, Divanın zorunlu yargı yetkisinin tanınması ile Sözleşme, Türkiye bakımından tam olarak işler hale gelmiştir.

Kuşkusuz ki, Sözleşmenin Türkiye'de etkin biçimde uygulanabilmesi için, başta hukukçular olmak üzere tüm yönetenlerin ve bireylerin, Sözleşmeye ilgi duymaları sağlanmalıdır. Bu nedenle, Anayasamızın 90. maddesine göre iç hukukumuzun bir parçası olan sözleşmenin gereği gibi uygulanabilmesi amacıyla, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları yakından izlenmeli ve buna göre gerekli önlemler zaman geçirilmeksizin alınmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin 39. kuruluş yıldönümü nedeniyle geçen yıl yaptığım konuşmamda da belirttiğim gibi, Anayasanın 90. maddesindeki düzenleme nedeniyle, Danıştay'ın sınırlı miktardaki kararları dışında, milli yasalarımızdaki bir kural ile uluslararası Andlaşmaların çatışması durumunda, her zaman ulusalüstü normların uygulanması yoluna gidilememiş, iç hukukumuzda yasaların çatışması halinde uygulanacak yöntem izlenmiştir. Bu tutum ise çoğu kez uluslararası andlaşmalara aykırı da olsa milli yasalarımızın uygulanmasını gerektirmiş, bu nedenle de, Sözleşmede öngörülen temel haklarının ihlal edildiği savıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne fertlerin yaptıkları başvuru, lehlerine sonuçlanmıştır.

Daha çok polis ve güvenlik güçlerinin maksadı aşan uygulamaları ile yaşam hakkı, gözaltında bulundurma süresinin uzunluğu, adil yargılama hakkı ve inanç özgürlüğü, siyasi partilerin kapatılması, hak arama özgürlüğünün sınırlandırılması ve mülkiyet hakkına dayalı olarak yapılan başvuruların büyük bir çoğunluğunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye aleyhine ihlal kararları vermektedir. Her ne kadar Türk Hükümeti yapılan başvuruyu inceleyerek, ihlal kararı çıkacağını tahmin ettiği hallerde, başvurucuyla

anlaşıp "Dostane Çözüm" yoluyla belli miktarda tazminat ödemek suretiyle Mahkemenin yargılamasına fırsat vermeden başvuruları sonuçlandırarak Ülkemizi insan hakları ihlali yapan ülke konumuna düşürmekten kurtarmakta ise de, bu yolla ödenen tazminatlar çok önemli miktarlara ulaşmaktadır.

Batılılaşma konusundaki çabalarımızı zorlaştıran ve bizi, hak etmediğimiz biçimde ağır insan hakları ihlali yapan ülke konumuna sokan bu durumdan zaman geçirilmeden çıkmamız gerekir.

2001 yılı içinde Anayasa'da yapılacak değişiklikler arasına Anayasa'nın 90. maddesi de alınarak, Uluslararası Andlaşmalara; uygulamadaki sıra bakımından Anayasa'nın altında, milli yasalarımızın üzerinde yer verilmesine ilişkin tasarının Parlamentodan geçmemesi, kanımızca iyi olmamıştır.

Avrupa'nın birçok ülkesinde bu tür düzenlemelere yer verilmiş iken, 90. maddeyle ilgili Meclis müzakereleri öncesi kimi Devlet yetkilileri, siyasi parti lider ya da mensupları ile yazılı ve görsel medya yazar veya programcıları tarafından yoğun biçimde tasarı aleyhinde yapılan yayın nedeniyle, Anayasanın 90. maddesinde istenilen değişiklik gerçekleşememiştir.

Uluslararası Andlaşmalara yasa üstü değer vermenin, egemenlik hakkımızın kısmen terkedilmesi veya sınırlandırılması anlamına geleceği yolundaki görüşlere katılamıyorum. Çağımızda bu konudaki eski egemenlik anlayışı terkedilerek, insan hak ve özgürlükleri, korunması gerekli en yüksek değerler olarak kabul edilmiş, tüm medeni ülkeler bu değeri korumak amacıyla Uluslararası Andlaşmalara uymayı büyük bir erdem saymışlardır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları Mahkememizce çok yakından izlenerek, bu konudaki gelişmelere kararlarımızda da yer verilmektedir. Mahkemeler arasındaki yakın işbirliği ve dayanışmanın giderek daha da artması nedeniyle, 2001 yılı Mayıs ayı içinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Prof. Dr. Luzius Wildhaber'in Mahkememizi ziyareti ve Üyelerimizin tümünün katılımı ile yapılan toplantı sonucu, Türkiye aleyhine ihlal kararı verilmesinin azaltılması için alınabilecek önlemler üzerinde durulmuştur.

Gerek Mahkeme Başkanı Prof. Dr. Luzius Wildhaber ve gerekse Mahkemenin Türk üyesi Rıza Türmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen iptal kararlarının, Ceza ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunlarında sayılan yargılamanın yenilenmesi nedenlerine dâhil edilerek, iptal kararlarından sonra, ilgililerin eski hale iadelerinin sağlanabileceğini ve bu tür bir yasal düzenlemenin Avusturya, Belçika, Danimarka, İngiltere, İspanya ve İsveç gibi Avrupa devletlerinde mevcut olduğunu, Türkiye için de böyle bir çözümün getirilebileceğini savunmaktadırlar.

Bu öneri ve çözümde gerçek payı bulunmakla birlikte bizce hedef, insan hakları ihlaline neden olan mevzuatın değiştirilerek, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru miktarının en aza indirilmesi ve Türkiye'nin insan hakları ihlali yapan ülke konumundan çıkarılması olmalıdır.

SİYASİ PARTİ KAPATMA DAVALARI

Anayasa Mahkemesince verilen siyasi parti kapatma kararları, Türkiye'yi dış ülkeler nezdinde en çok eleştiriye uğratan kararların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Avrupa devletlerinden çok azında sınırlı sayıda siyasi parti kapatma kararı verilmesine karşın, bu tür kararlar Ülkemizde çok büyük miktarlara ulaşmaktadır. Bize göre bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, Türkiye'deki siyasi partilerin, başta din duyguları ve dince kutsal sayılan şeyler olmak üzere birçok değer ve durumları kolayca oya çevirerek iktidar olma gayreti içinde bulunmaları, insanlar için yasaklanan söylem ve eylemleri, siyasi parti şeklinde örgütlenerek yapma eğilimine girmeleri, ikincisi de, uluslararası normlarda suç sayılmayan pekçok eylemin Türkiye için siyasi parti kapatma nedeni olarak sayılmış olmasıdır.

Parlamenter demokrasinin Türkiye'de giderek daha da yerleşeceği ve zamanla siyasi partilerin radikal eylemlerden vazgeçeceği umudunu taşıyorum. Ancak Türkiye'nin de, siyasi parti kapatma nedenlerini azaltması, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında belirtildiği gibi, toplumun değer yargıları ile uyumlu olmasa bile, şiddete teşvik ya da tahrik niteliğinde olmadığı sürece,

düşünce ve ifadeyi siyasi partilerin kapatılması nedeni sayan yasa kurallarını zaman geçirmeksizin değiştirmesi gerekir.

Her ne kadar Avrupa Birliğine uyum süreci içinde, Anayasa'nın, siyasi partilerle ilgili 68 ve 69. maddeleri ile Anayasa Mahkemesinin çalışma ve yargılama usulünü düzenleyen 149. maddelerinde, 1995 ve 2001 yıllarında kimi değişiklikler yapılarak, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması arzulanmış ise de, bu yeni düzenlemeler dahi bu konudaki sıkıntıları gidememiştir.

Anayasa'nın 69. maddesinde, bir siyasi partinin; tüzük ve programları ile eylemlerinin, 68. maddenin dördüncü paragrafında öngörüldüğü şekilde devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, partinin, sınıf veya zümre diktatörlüğü veya herhangi bir diktatörlüğün savunduğu ve yerleştirilmesini amaçladığının, suç işlenmesini teşvik ettiğinin ve bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin veya yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım aldığının Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde, kapatılmasına karar verileceği öngörülmüş, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda da bu konuda ayrıntılı kurallar getirilmiştir.

Anayasa'nın 69. maddesinin sekizinci paragrafında, temelli kapatılan bir partinin bir başka ad altında kurulamayacağı kuralı yer almış ise de, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda bu kurala aykırı davranış kapatma sebepleri arasında sayılmamıştır. Bu düzenleme nedeniyle, kimileri tarafından, Ceza Hukukunun temel ilkelerinden birisi olan "Kanunsuz ceza olmaz" kuralı uyarınca yaptırımının gösterilmediği ileri sürülerek, böyle bir partinin kapatılamayacağı yolunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Anayasa'nın 68. maddesinde demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından olduğu belirtilen siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılmasıyla ilgili olarak Anayasa'da iki kez değişiklik yapılmıştır. Ancak, 17 Ekim 2001 gününde yürürlüğe giren son

Anayasa değişikliğine kadar, Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesine başvurulamayan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, henüz Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerine uyumlu hale gelecek biçimde değiştirilmemiştir. Bu nedenle, Siyasi Partiler Kanununda, Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde tadadi biçiminde gösterilen haller dışında, siyasi partilerin; kullandığı isimler, yıl sonu kesin hesaplarını vermemeleri, büyük kongrelerini öngörülen süre içinde yapmamaları, aralıksız iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmamaları, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç gütmeleri gibi bir çok durum halen parti kapatma nedeni olarak sayılmaktadır.

Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde yapılan değişikliklere uyumlu hale getirmek üzere, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda köklü değişiklikler yapılmadan, sadece 101., 102 ve 103. maddelerindeki küçük düzeltmelerle bu konudaki sorunlar halledilmiş sayılamaz.

Siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması için, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarındaki gerekçeler de gözönünde bulundurularak Sözleşmeye uygun düzenlemeler yapılması uygun ve yeterli olduğu halde, Anayasa'nın 149. maddesinde yapılan değişiklikle, kapatmaya karar verilebilmesi için beşte üç oyçokluğunun öngörülmesinde isabet bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi, çok daha önemli nitelikteki Siyasi Partiler Kanununun Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle yapılacak başvurularda 5'e karşı 6 oyla iptal kararı verilebilecek iken, değiştirilen 149. maddeye göre, siyasi partinin kapatılabilmesi için 4'e karşı 7 oy gerekecektir. Böyle bir oy çokluğunun öngörülmesi, 5 oyun 6 oya üstünlüğü gibi antidemokratik bir sonuç doğurmanın yanında, Anayasa Mahkemesi kararına karşı yapılan başvuruyu karara bağlayacak olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde de aranmayan bir çoğunluğun aranmasını gerekli kılacaktır. Nitekim hatırlanacağı gibi, Refah Partisi'nin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararının iptali istemiyle yapılan başvuru, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 31 Temmuz 2001 gün ve 41340-98 sayılı kararıyla 3'e karşı 4 oyla reddedilmiş, yani salt çoğunlukla karar verilmiştir.

YARGILAMA SÜRECİNİ ETKİLEMEYE DÖNÜK GİRİŞİMLER

Tüm demokratik ülkelerde kabul edilen temel ilkelere göre, hiçbir ulusal veya uluslararası organ, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, hatta tavsiye ve telkinde dahi bulunamaz.

Türkiye, laik ve demokratik bir hukuk devleti olarak kendi yargı organlarının özerkliğini tanımış olup, Anayasa Mahkemesinde görülmekte olan HADEP'in kapatılması istemiyle açılan davada, Avrupa Parlamentosunca yargılama sürecinin durdurulması istemiyle Türkiye'ye yapılan çağrı hoşgörü ile karşılanamaz.

Bu tür istemler, Türkiye'nin çağdaş bir ülke olma kararlılığını, Avrupa Birliğine girme yönündeki azmi ile uluslararası ilişkilerdeki barış ve karşılıklı işbirliğini geliştirme arayışını hiçbir şekilde etkileyemez.

Öte yandan Anayasanın 138. maddesindeki buyruk nedeniyle, Anayasa Mahkemesinde görülmekte olan bir davaya ilişkin olarak tavsiye, telkin veya yönlendirme biçiminde algılanabilecek her türlü tutum ve davranıştan başta hükümet olmak üzere tüm yazılı ve görsel basın mensupları özenle kaçınmalı ve yüklendiği ağır ve önemli görevi yerine getirmede, Anayasa Mahkemesinin kamuoyunda var olan saygınlığına gölge düşürülmemelidir.

Kuşkusuz ki bu konuda yargı mensupları daha duyarlı olmalı, mahkemelerin veya genel anlamda yargının saygınlığının sarsılmasına neden olacak söz ve davranışlardan özenle kaçınmalıdır.

Bu nedenle, kimi konulardaki düşüncelerini anlatırken yüksek yargı organlarının başkan ve başsavcıları başta olmak üzere tüm yargı mensupları, velev ki farklı bir kanıda olsalar dahi, meslektaşlarını küçük düşürecek ifade ve tavırlardan özenle kaçınmalı, öneri ve değerlendirmelerini karşılıklı nezaket ölçüleri içinde yapmalıdır.

YARGIYA VERİLEN ÖNEM

Türkiye Cumhuriyetinin temel niteliklerinin başında gelen hukuk devleti ilkesinin tüm kurallarıyla gerçekleşebilmesi için yargının

hızlı, kaliteli ve adil biçimde işlemesi gerekir. Bu nedenle, hakim, savcı ve diğer yargı personelinin niteliklerinin yükseltilmesi ve yeterli sayıya çıkartılması zorunludur.

Devleti oluşturan üç güçten yargının dünyada giderek artan önem ve etkinliğine karşın, Türkiye'de siyasi iktidarlar bu konuda ihmali aşan umursamazlık içinde bulunmuşlar, zaman zaman yargı reformundan söz etmişlerse de, zorunlu hale gelince sadece küçük düzeltmelerle yetinmişlerdir. Bu yaklaşım en çarpıcı biçimde genel bütçeden yargıya ayrılan payda görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, o günler ülkenin içinde bulunduğu çok ağır koşullara rağmen; Adalet Bakanlığına bütçeden ayrılan pay %3,5 iken bu oran her yıl azalma eğilimi göstererek 1996 yılından itibaren %1'in altına düşürülmüştür. 2002 yılında ise bu oran %0,82 olmuştur.

Adalet hizmetlerinin en az giderle ve olabildiğince hızlı biçimde yürütülebilmesi için mahkemeler, Cumhuriyet başsavcılıkları, yardımcı birimler çağımızın gerektirdiği en son teknolojik olanaklarla donatılmalı ve yargıda görev alma cazip hale getirilmelidir. Bunun ise %1'in altındaki bütçe ödeneği ile gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Basına da yansıdığı gibi, 2002 Kamu Yatırım programına göre, bilişim projelerine ayrılan kaynak sıralamasında Adalet Bakanlığı sonuncu sırada yer almış; Maliye Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Gümrük Müsteşarlığı, PTT, TÜBİTAK ve Denizcilik Müsteşarlığının gerisinde kalmıştır.

Avrupa Birliğine giriş sürecinin hızlandırıldığı günümüzde, yargıç ve savcılarımız maddi ve fiziki bakımdan Avrupadaki meslektaşlarının seviyesine çıkartılmalıdır. Bugün artık yabancı dile dayalı orta öğretimden sonra hukuk öğrenimi görmüş, iyi bir alt yapıya sahip hukukçular yargıda görev almak istememektedirler. Düşük maaşlarla, çeşitli zorluklar içinde, Türkiye'nin en ücra ilçelerinde hakim ya da savcı olarak görev alma yerine, çok daha iyi ücret ve koşullarda büyük şehirlerdeki özel şirketlerde çalışmayı tercih etmektedirler.

Bilindiği gibi, Türkiye'nin 2001 yılının Şubat ayında girdiği ağır ekonomik krizin atlatılabilmesi için yoğun çaba sarfedilmektedir.

Oysa ülke uzun yıllardır yargı alanında da ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bugün mahkemelerimiz, altından kalkılamayacak miktarlarda davalarla, yokluk içinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunu görmeme ya da görmezlikten gelerek yargı alanında gerekli radikal önlemleri zaman geçirmeden almamanın, gelecekte ülkeyi ekonomik kriz kadar ağır tahribata uğratacağını aklımızdan çıkarmamamız gerekir.

Yıllardır özveriyle çalışarak kendilerini mesleklerine adamış Yüksek Mahkemelerin Başkan ve Üyeleri ile meslekte temayüz etmiş hakimlere, bağımsız idari kuruluşların üyeleri kadar ücreti çok gören, bir milletvekilinin aldığı aylığın yarısından da az aylık ödeyen, çalışma koşullarını iyileştirmeyen bir anlayışla yargının her geçen gün, özlemini çektiğimiz hizmeti vermekten biraz daha uzaklaşacağından kuşku duyulmamalıdır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN İŞ YÜKÜ

Mahkememiz, Ocak 2002 tarihi itibariyle, İnternet'te Web sayfası açmıştır. Bu sayfada, Anayasa Mahkemesinin ayrıntılı tanıtımı yanında, Anayasa Mahkemesinin ilgili mevzuatı, 1921 Anayasası ve daha sonra yürürlüğe konulan Anayasalar, Anayasa Mahkemesinin 1983-2002 tarihlerini kapsayan dönemde iptal davaları ve itiraz başvuruları nedeniyle verdiği kararlar yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesinin tanıtım sayfasında; üye ve personele ulaşmayı sağlayan teşkilat şeması, telefon rehberi, tarihçe, kuruluşa ilişkin bilgiler, Mahkemenin görev ve yetkileri, kuruluş günlerinde Mahkeme başkanlarının yaptıkları konuşmaların metinleri, emekli Başkan ve üyeler ile Mahkeme yayınlarını gösteren bilgiler ve Mahkemenin gündemini içeren bölümler yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesi de diğer yargı organlarında olduğu gibi çok miktardaki dava ile karşı karşıyadır. Örneğin 2001 yılında, siyasi partilerin mali denetimi ve siyasi parti kapatma davaları dışında toplam 365 başvuru sonuçlandırılmış, 176 dosya da 2002 yılına devretmiştir. Bu miktar 1981 ilâ 1991 yılları arasındaki 10 yıllık süreç içinde Anayasa Mahkemesince karara bağlanan toplam başvurudan fazladır ve 1975 ile 1977 yılları hariç kırk yıllık geçmi-

şinde hiç bir yılda bu miktarın üçte biri kadar dahi başvuru karara bağlanmamıştır. Anayasa Mahkemesinin 1980'den 2001 yılına kadar baktığı işlerin yıllık ortalaması ise 62'dir.

Bu davaların artışında, TBMM'nin 2001 yılında çok yoğun yasama faaliyetlerinde bulunmasının yanında, mahkemelerde görülmekte olan davalarda ileri sürülen Anayasaya aykırılık savlarının, giderek artan miktarlarda mahkemelerce de ciddi görülmesi veya re'sen Anayasa'ya aykırılığının saptanması ve Anayasa'da değişiklik yapılmasına karşın zaman geçirmeden uyum yasalarının çıkartılmaması önemli ölçüde etkili olmuştur.

Ayrıca, 17 Ekim 2001 günü yürürlüğe giren Anayasa değişikliğiyle, Anayasanın Geçici 15. maddesinin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılarak, 12 Eylül 1980 ilâ 6 Kasım 1983 tarihine kadar geçen süre içinde çıkartılan kanunlar ile kanun hükmünde kararnamelerin de Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülebilir hale getirildiğinden; 2002 yılındaki dava miktarında bu nedenle de önemli ölçüde artış olacaktır.

Öte yandan, soyut norm denetimini sağlamak amacıyla iptal başvurusunda bulunan Anamuhalefet partileri de, Anayasa Mahkemesi'ne başvururken gerekli özeni göstermemektedirler. İlgili yasa kuralları ile Anayasa Mahkemesinin içtihatları da gözönünde bulundurarak yapılacak titiz bir incelemeden sonra, Anayasaya aykırılıkları saptananlar için grup başkanları veya vekilleri tarafından Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmak üzere parti grup genel kurulundan yetki alınması gerekirken, çoğu kez "..... yasanın kimi maddelerinin iptali ...." denilerek Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak üzere parti genel başkanına yetki verilmektedir. Böylece, Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmeyeceği bilinse dahi, seçmenlerin gönlünü almak maksadıyla ve inandırıcılığı bulunmayan gerekçelerle Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmaktadır. Üstelik yasanın tamamına yakın kısmının Anayasanın pek çok maddelerine aykırılığından söz edilerek, Mahkemenin işleri gereksiz yere çoğaltılıp ağırlaştırılmaktadır. Oysa Anamuhalefet partisine, muhalefetin bir türünü sergilemek için değil, Anayasaya aykırı olan yasa kurallarının iptalini sağlamak maksadıyla iptal başvurusunda bulunma hakkı tanınmıştır.

Bir başka olumsuzluk da, iktidar partilerinin, Anayasaya aykırı olduğunu ve başvurulması halinde iptal edileceğini bilmelerine rağmen kimi yasama tasarruflarında bulunmakta ısrarlı olmalarıdır. Bunun en tipik örneği "bütçe kanunları"nda görülmektedir. Anayasa Mahkemesi'nce verilen pek çok iptal kararında açıklandığı gibi, olağan yasalarla düzenlenmesi gereken konuların yıllık bütçe yasalarıyla düzenlenmemesi gerekirken, bütçe yasalarının yıllık olması, herhangi bir iptal başvurusu olsa bile, başvurunun Anayasa Mahkemesi'nce sonuçlandırılıp verilecek iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasına kadar bir yıl geçeceğinin hesaplanması nedeniyle bütçe yasalarına Anayasaya aykırı kurallar konulmaya devam edilmektedir. Bu nedenledir ki, 1994 ilâ 2001 yılları arasında çıkartılan (8) adet bütçe kanunları için (19) adet iptal başvurusu olmuş, bunlardan (1)'i red, (2)'si karar verilmesine yer olmadığı, (16)'sı ise iptal şeklinde sonuçlanmıştır. Bu sonuç, yasamanın da hukuka saygılı olma konusunda her zaman özenli, hatta arzulu olmadığını açıkça göstermektedir.

Bugünkü oluşum biçimiyle, 1982 yılında (5), 1983 yılında (18), 1984 yılında (10), 1985 yılında (20) ve 1986 yılında (30) başvuruyu karara bağlayan Anayasa Mahkemesinin, nitelik ve nicelik bakımından büyük artış gösteren iş yoğunluğunun altından kalkabilmesi ve Ulusumuza özlemini duyduğu hizmeti verebilmesi için, birden çok daire ve kurul şeklinde yeniden yapılandırılması, gerekli danışma birimlerine kavuşturulması gerekir.

Ne yazık ki bugünkü durumuyla Anayasa Mahkemesi'nde görev almak, raportörler de dâhil olmak üzere diğer görevlilere herhangi bir avantaj sağlamadığından, eleman bulmakta zorlanıldığı gibi, çalışanlardan büyük bir bölümü de daha yüksek ücret alabilecekleri kanısıyla başka kurumlara naklen geçiş için başvurmaktadır.

39. kuruluş yıldönümünde yaptığım konuşmamda değinmeme rağmen geçen bir yıl içinde çalışanların ücretlerinin iyileştirilmesi konusunda hiç bir olumlu gelişme olmadığı ve bu konudaki çabalarımız da sonuçsuz kaldığından, aynı konuya tekrar değinmek zorunluluğunda kalınmıştır.

Konuşmamın bu bölümünde, Anayasa Mahkemesi emekli üyelerinden Halit Hulki ZARBUN'un geçen yıl içinde ebediyete intikal ettiğini ifade ederken büyük bir üzüntü duyuyorum. Mahkememize çok önemli hizmetler veren değerli büyüğümüze Tanrı'dan rahmet diliyor, aziz anıları önünde saygı ile eğiliyorum.

Ayrıca, yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılan Üyemiz Sayın Mahir Can ILICAK'a bundan sonraki yaşamında sağlık, esenlik ve mutluluk içinde uzun ömürler diliyor, Yüce Mahkemede görev alarak unutulmaz hizmetler sergileyen çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara da sağlık ve esenlik temennilerimi iletiyorum.

Tüm konuklara en iyi dileklerimle saygılar sunuyorum.

41. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kurulduğu 25 Nisan 1962 gününden bugüne kadar, Cumhuriyetin ve parlamenter demokratik sistemimizin temel kuruluşlarından birisi olarak görevini etkin biçimde sürdürüp, hukukun gelişmesi yolunda verdiği büyük çabalar sonucu, toplumumuzdaki saygın ve onurlu yerini koruyan Anayasa Mahkemesinin 41. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine teşriflerinizden dolayı size ve tüm değerli konuklarımıza en içten duygularla saygılarımı sunuyorum.

Her yıl 6 Eylül'de kutlanan "Adli Yıl Açılış Törenlerinde" Yargıtay Başkanları ile Barolar Birliği Başkanları, 1963 yılından başlayarak bugüne kadar devam eden "Anayasa Mahkemesi Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenlerinde" Mahkeme Başkanları ve yine her yıl 10 Mayıs'ta yapılan "Danıştay'ın Kuruluş Yıldönümlerinde" Danıştay Başkanı ve Barolar Birliği Başkanlarınca değinilen ve giderilmesi istenilen yargıya ait sorunlar, ne yazık ki bugün de giderek daha da ağırlaşan biçimde devam etmektedir. Bunca yıl yapılan bu konuşmalara rağmen; yargıyı iyileştirme, hızlandırma ve etkinliğini arttırma yolunda gerekli tedbirlerin alınmaması ve özellikle yargıda görev alan hakim, savcı ve yardımcı personelin fizikî çalışma koşullarının iyileştirilerek, yaptıkları görevin önem ve kutsiyetine yaraşır biçimde mali ve sosyal haklara kavuşturulmaması, yargıyı ve yargısal faaliyetleri giderek daha da sorunlu hale getirmiştir.

Bu yıl yapacağım tören açılış konuşmasını iki ana başlık halinde sunmayı uygun buldum. Bunlardan birincisi, Anayasa Mahkemesi de dâhil olmak üzere tüm adli, idari ve askeri yargı yerlerini ilgilendiren müşterek sorunlar, ikincisi ise, salt Anayasa yargısına özgü sorunlar ve çözüm yollarıdır. Hiç kuşku duyulmamalıdır ki, değineceğim konulara, yukarıda sözünü ettiğim yüksek yargı organlarının başkanları tarafından kendi kuruluş günlerinde yaptıkları konuşmalarda birçok kez tekraren değinilmiştir.

YARGIYA VERİLMESİ GEREKEN ÖNEM

Anayasa'nın Başlangıç'ında belirtildiği gibi, her Türk vatandaşının, Anayasa'da belirtilen temel hak ve özgürlüklerden, eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürebilmesi, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirebilmesi, Cumhuriyetin temel niteliklerinin başında gelen ve Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devleti ilkesinin tüm kurallarıyla gerçekleşebilmesi için yargının hızlı, adil ve kaliteli biçimde hizmet vermesi gerekir. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin (1) nolu bendinde, herkesin, müstakil ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma ve davasını makul bir süre içinde, aleniyet esaslarına göre ve hakkaniyete uygun biçimde sonuçlandırma hakkı olduğu kuralına yer verilmiştir.

Yargı hizmetinin gereği gibi yerine getirilememesinin en önemli nedeni, genel bütçeden yargıya ayrılan payın yıllar itibariyle giderek azalmasıdır. Oysa çağdaş bir yargı ve infaz sisteminin oluşturulabilmesi için, genel bütçeden yargıya yeterli ödeneğin verilmesi gerekir. Ne yazık ki yargısal faaliyetlerin büyük bir çoğunluğu yapı, mefruşat ve teknik donanım bakımından son derece yetersiz binalarda yerine getirilmeye çalışılmakta, bu ise yargının saygınlığı ile bağdaşmamaktadır. Bugün itibariyle adalet hizmetleri, hükümet konaklarının en izbe bölümlerinde veya mesken ya da iş hanı olarak yapılan kiralık adliye binalarında yerine getirilmeye çalışılmakta, bir çok hakim ve cumhuriyet savcısına oda bulunamamakta, mevcut olanların tefrişinde de büyük sıkıntılar çekilmektedir.

Girmeye çalıştığımız Avrupa Topluluğu ülkelerinde mahkemelere ne denli önem verildiği ve yargı mensuplarının, saray veya saray benzeri binalarda her türlü teknik donanım içinde hizmet gördükleri herkesin malumudur. Bu nedenledir ki, sadece adını aldığımız ve fakat adından başka Avrupa'dakilere hiç benzemeyen binalara bizde de "Adliye Sarayı" adı verilmiştir. Türkiye'deki en iyi adliye saraylarından birisi ve belki de birincisi Ankara Adliye Sarayı'dır, ama daha 13 yıl önce inşaatının bitirilmiş olmasına rağmen yapıldığı tarih itibariyle hakimlere direkt telefon hattı verilmemiş, hizmet gördükleri çalışma odaları ise iki koltuğun yan yana konamayacağı kadar dar yapılmıştır.

Oysa hakim, Cumhuriyet Savcısı ve diğer yargı personeli için, çağın gelişmelerine ve hizmetin gereklerine uygun bir şekilde, münhasıran yargı hizmet binası olarak inşa edilmiş ve modern araç ve gereçlerle donatılmış hizmet binalarına gereksinim bulunmaktadır. Kuşkusuz ki, yargılamanın süratli bir şekilde sürdürülerek sonuçlandırılabilmesi için ayrıca, yapılacak harcamalara ait carî bütçe ödeneklerinin de zamanında ve yeteri kadar olması zorunludur. Oysa, genellikle yargı için ayrılan ödenekler yetersiz kaldığından, carî harcamaların karşılanmasında çok büyük sıkıntılarla karşılaşılmaktadır. Yeterli ödenek ayrılmaması bir yana, konulan ödeneklerin de zamanında serbest bırakılmaması adli hizmetlerin çok yavaş işlemesine sebep olmakta, bu durum adalete olan güven duygusunu sarstığı gibi, adil yargılanma hakkını da zedelemektedir. Bilindiği gibi, sadece yargılama sürecinin çok uzun sürmesi hali, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, Sözleşmenin 6. maddesinde belirtilen adil yargılama hakkının ihlali olarak değerlendirilmekte ve Devletimiz aleyhine pek çok ihlal kararları verilmesi sonucu, önemli miktarlara varan maddi ve manevi tazminat ödenmektedir.

Öte yandan, yeni bir hukuk düzeni kurulması ve yargıda yeni bir yapılanmaya gidilmesi, hakim, savcı ve yardımcı personelin eğitimlerinin günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeye yükseltilmesi ile olanaklıdır. Bu nedenle, Adalet Bakanlığınca hazırlanan **Türkiye Adalet Akademisi Tasarısı,** Türkiye Büyük Millet Meclisi gündeminde bekletilmemeli en kısa zamanda kanunlaşması sağlanmalıdır.

Ayrıca, Mahkemelerin baktıkları dava miktarının giderek çok büyük artışlar göstermesi nedeniyle mevcut kadrolar yetersiz kaldığından, yargı hizmetinde çalışanların miktarları artırılmalı, bu personelin gerekli nitelikleri taşıyabilmesi için yetiştirilmelerinde büyük titizlik gösterilmelidir.

YARGIÇ ve SAVCILARIN MALİ ve SOSYAL HAKLARI

Büyük Atatürk, 5 Kasım 1925 tarihindeki Ankara Hukuk Fakültesini açış konuşmasında, adalet ve hukukun her şeyin temeli olduğunu, Cumhuriyetin yapıcısı ve kollayıcısı olan bu büyük kuruluşun açılışından duyduğu mutluluğu hiçbir girişimde duymadığını belirtmek suretiyle, hukuka saygı ve hukukçuya güven düşüncesinin en belirgin örneğini vermiş; **"Bir hükümet ancak adalete dayanabilir. Bağımsızlık, özgürlük ve her şey adaletle var olur... Bir ülkede adalet olmazsa o ülkede anarşi var demektir. Orada özgürlük yok demektir."** diyerek yargıya verdiği önemi göstermiştir. Kuşkusuz ki **Atatürk'ün** gerçekleştirdiği hukuk devrimi, Cumhuriyetin en güçlü eserlerinden biridir.

Yüce **Atatürk'ün** büyük önem verdiği adaletin gereği gibi dağıtılabilmesi için, mahkemelerin tarafsız olması, yani hakimin hüküm verirken, dosyadaki deliller ile kendi hukuk anlayışı ve vicdanının sesinden başka hiçbir şeyin etkisi altında kalmaması gerekir. Eğer bir yargıç karar verirken hukuk esasları ve vicdanı yerine, idarenin veya dava ile ilgili olanlardan herhangi birisinin etkisi altında kalırsa, bu takdirde vereceği karar özde adaletle ilgisi olmayan bir belgeden ibaret kalır. Bu durumda halkın adalete ve devlete olan güven duygusu sarsılır. Sürekli kaygılar altında ezilen ve yarınının ne olacağını bilemeyen kimselerin oluşturduğu toplum, önce çalışma gücünü, sonra da yaşama sevincini yitirir. Gittikçe artan bu güvensizlik ve kaygılar, hak aramada, yargıya başvuru dışında başka yollara yönelmeye yol açar.

Hakimin görevini başarmasında onun vicdanı ve seciyesi önemli bir teminattır. Hakimlerin adalet hizmetini yerine getirirken işledikleri haksızlık, adalet hizmetlerinde görevli olmayan herhangi bir devlet adamı veya kimsenin işlediği haksızlıktan çok daha kor-

kunç, bu yolla açılan yara da diğerlerinden daha büyük ve derindir. Bu nedenle hakimlerin seçilmesine ve yetiştirilmesine çok önem vermek gerekir.

Hakimler, devlet işlerinde kendilerine en ağır işler ve ödevler yüklenilen kimseler olduğuna göre, onların bu sorumluluğuna karşılık olarak kişisel hakları belirlenirken, bu özel durumları, yani görevlerinin ağırlığı yasa koyucu tarafından gözönünde tutulmalı, görevin önem ve ağırlığıyla orantılı olarak çalışma koşulları yanında mali ve sosyal haklar sağlanmalıdır.

1966 ilâ 1972 yılları arasında Anayasa Mahkemesi üyeliği de yapan değerli hukukçu **Recai SEÇKİN,** 1962-1963 yıllarında Yargıtay Başkanı sıfatıyla yaptığı adli yıl açış konuşmalarında, hakimlik mesleği ile ilgili olarak şöyle demiştir: **"....Adalet kapısı, bilhassa yönetim yerlerinin haksızlığını düzeltecek son kapı olunca adalet işleri, sosyal bakımdan, yönetim işlerinden daha önemli işler niteliğini kazanır... Son kapı olan mahkeme kapısı, gayet sağlam bir kapı olmalıdır ki, haksızlık oradan içeri sızmasın. Bu kapının sağlamlığı, sadece, konulan kanun hükümleriyle hakimin, yönetim erkinin veya işle ilgili bir yurttaşın etkisi dışında, kanun ve vicdanı ile baş başa bırakılması yoluyla sağlanmış olmaz. Kanunun gereği gibi uygulanabilmesi ve hatta hakimin okuduğunu ve söyleneni gereği gibi dinleyebilmesi ve anlayabilmesi, kendisinin herhangi bir üzüntü ve sıkıntısının bulunmamasına, yani iç rahatlığına sahip olmasına bağlıdır. Şayet hakim, maddi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek güce sahip değilse, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, ruhî bakımdan kendisini işe veremez ve böyle bir hakimin kararı, büyük bir ihtimalle doğru olmaz... Hakimlerin büyük bir çoğunluğu, pek çok akşamlarını evlerinde dinlenerek geçiremedikleri gibi, hafta tatilinden de hemen hemen faydalanamazlar. Bu yaşam şartları, diğer meslektekilerden daha çabuk yıpranıp hastalanmaları veyahut mesleğe tam manasıyla yararlı olabilecekleri olgun bir çağda, meslekten çekilip, serbest hayata atılmaları ve durumu yakından bilen yeni hukukçuların da hakimliğe rağbet etmemeleri sonucunu doğurmaktadır... Bu güne kadar hakim olan yanlış bir düşünce-**

ye, hukuk devleti olma yoluna kesin olarak girmemizden sonra artık değer vermemek gerekir. O da, hakimin dahi devletin bir memuru bulunması sebebiyle diğer memurlardan farklı bir mali hakkı olamayacağı ve öbür memurların işlerinin dahi hakimin işi kadar önemli bulunduğu düşüncesidir..."

Bu anlamlı ifadeler, kullanıldığı 40 yıl öncesi gibi bugün de aynen geçerlidir. Geçen bu uzun süreç içinde yargı faaliyetlerinin etkin ve hızlı yürümesini sağlayacak hiçbir ciddi önlem alınmamış, yargıçların çalışma koşulları ve özlük hakları iyileştirilmemiştir.

1960'lı yıllardan önce, birinci sınıfa ayrılmış hakimlerin aylıkları Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi parlamenter maaşları ile eş düzeyde iken, ne yazık ki bugün, bağımsız idari kuruluşlarda çalışan ve 10 yıllık memuriyet kıdemi bulunan bir uzman maaşının altına düşmüştür. Bu nedenle, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu asıl üyeliği yaptığım 1989-1992 yılları arasında İstanbul'a naklen atanan hakim ve savcıların, geçim sıkıntısı çekecekleri mazeretini ileri sürerek tayin yerlerini değiştirmek için ne kadar büyük çaba sarfettikleri hiçbir zaman belleğimden çıkmamıştır.

Açıklıkla söylüyorum, yargıç ve savcıların yaptıkları hizmeti bağımsız idari kurumların uzmanlarının gördüğü işten daha az önemli gören, bu nedenle Avrupa Birliği'ne üye ülkeler bir yana, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hakimlerinin sahip olduğu olanaklardan dahi yoksun kılan zihniyetle hukuk devleti gerçekleştirilemez.

Sayın Cumhurbaşkanım,

EGEMENLİK, İNSAN HAKLARI ve ANAYASA MAHKEMESİ

Anayasalar, insan hak ve özgürlüklerini korumayı, adalet ve bireysel güvenliği sağlamayı amaç edinir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için halkın temsilcisi olan yasamanın tasarruflarının da denetlenmesine gereksinim duyulmuş, bu nedenle hukukumuzda önemli bir aşama olan Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasasıyla kurulmuştur.

Egemenliğin, devletin meşruiyet kaynağı olan "birey" aleyhine kullanılmasının önündeki en büyük engel Anayasa Mahkemeleri-

dir. Ancak, hukuk düzeninin ve egemenlik kullanımının ulusal niteliği nedeniyle etkin ve akılcı bir zafer olarak nitelendirilebilecek olan Anayasa Mahkemelerinin, egemenliğin meşruiyet kaynağının ulusal zeminden uluslararası zemine kayması, dolayısıyla pozitif hukukun, hatta anayasaların dahi uluslararası güç ilişkilerince belirlenen duruma gelmesi karşısında, bu etkinlik ve geçerliliklerini sürdürebilmeleri tartışılabilir hale gelmiştir.

Bu durumda, Anayasa Mahkemeleri ya işlevsellik kaybına uğrayıp sembolik kurumlar haline indirgenecek, ya da Anayasa Mahkemelerinin işlevleri yeniden tanımlanacaktır. Anayasa Mahkemeleri yalnızca ulusal pozitif normlara göre değil, uluslararası metinlere, kimi zaman onun da ötesinde evrensel ilkelere göre "hukuksallık" denetimi yapacaktır.

Kuşkusuz ki, yalnızca biçimsel anlamdaki bir hukuk devleti ilkesi ile adalet, hukuksal güvenlik, temel hak ve özgürlükler sağlanamaz. Adaleti amaç edinmeyen, insan onuruna uygun düşmeyen bir yasama tasarrufu pozitif hukuk tarafından korunsa dahi, hukuk devleti ilkesine uygun düşmez. Yasaların ve siyasal iktidarlar işlemlerinin, insan haklarını ihlal, ulusal ve uluslararası barışı tehdit, evrensel değerleri zayıflatıcı bir araç olarak kullanılması, pozitif düzenlemeler izin verse ve Anayasal denetim yolları tıkalı olsa bile hukuka uygun hale gelmez.

Bu tür biçimsel anlamda hukuksal olan işlem ve eylemlerin, siyasal yaşama ve dünya barışına nasıl zarar verdiğine dair gerek dünya tarihinde ve gerekse siyasal geçmişimizde birçok örnekler bulunmaktadır.

Etnik köken, din, cinsiyet ve benzeri faktörler gözetmeksizin "insan" ortak paydasında buluşan "yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin anlamını her geçen gün daha çok benimseyen Türk ulusu, dünya ulusları arasındaki onurlu yerini giderek daha da güçlendirmektedir. Türk ulusu, ulusal onurunun korunmasının ve dünyada barışın sağlanmasının ancak evrensel hukukun tüm dünyaya egemen olması ile mümkün olacağının bilincindedir. Şüphesiz ki, Türk ulusu adına siyasal iktidarı kullanan organlar da ülkenin dış

politikasının belirlenmesine ilişkin işlem ve eylemlerinde bu gerçeği gözönünde bulundurmalıdırlar.

Uluslararası güvenlik ve barışın sağlanamadığı, güç ilişkilerinin belirlenemediği "güçlülerin hukuku" yerine, "evrensel hukuk"un ikame edilemediği bir dünyada ulusal barış ve güvenliğin sağlanması da olanaklı değildir.

Adaletli bir Dünya barışının sağlanabilmesi için; Anayasa'nın Evrensel hukuk ilkelerine ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine aykırı yönlerinin giderilmesi gerekir. Anayasa Mahkemesinin, evrensel hukuku yakından izleyebilecek konuma gelmesini sağlayacak dinamizme kavuşturulmasına iş yoğunluğu engel olduğundan, Mahkemenin konumu ve işlevleri ile bağdaşmayan "Siyasi Partilerin Mali Denetimi" görevi Anayasa Mahkemesi'nden alınmalı, Mahkemenin birden çok daire ve kurul halinde yeniden oluşturulması sağlanarak Anayasa şikayeti yolu da kabul edilmek suretiyle güçlü bir temel hak ve özgürlük koruma sistemi Ülkemize yerleştirilmelidir.

ANAYASA MAHKEMESİNİN İŞ YÜKÜ VE YENİDEN YAPILANMASI LÜZUMU

Anayasa Mahkemesi, insan hak ve özgürlüklerinin korunup kollanması ve hukuk devletinin gerçekleşmesi amacıyla bugüne kadar yürüttüğü etkin ve özverili çalışmalarını bundan sonra da devam ettirecektir. Ancak tüm yargı organlarında olduğu gibi, Anayasa Mahkemesinde de dosyaların karara bağlanması ve verilen kararların, varsa azlık oyları ile beraber yazılarak Resmi Gazeteye verilmesinde gecikmeler olabilmektedir. Kuşkusuz ki bunun başlıca nedeni, Anayasa Mahkemesinin son iki yılda ağır bir iş yükü altına girmiş olmasıdır.

Mahkemeye, kurulduğu 1962 yılından 1980 yılına kadar 18 yıl içinde toplam 1648 başvuru yapılmış olup, bunun yıllık ortalaması 91'dir. 1980 ilâ 2000 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede açılan dava adedi ise 1220 olup, yıllık ortalama 61'dir.

Bu 38 yıllık süreçte olağan nitelikteki başvuruya karşın 2001 yılında 556 başvuru yapılmış, 370 adedi karara bağlanarak ertesi yıla 186 dosya devir yapılmıştır. 2002 yılında, önceki yıldan devreden

ve gelen toplamı 369 dosyadan 209'u karara bağlanmakla birlikte 160 adet dosya da 2003 yılına devretmiştir. 20 Nisan 2003 tarihi itibariyle mevcut dosya adedi 201'e ulaşmıştır.

Son iki yılda çıkartılan işlerin, 2000 yılına kadar geçen 38 yılın ortalaması olan 75 dosya ile mukayese edilmesi halinde yüzde beşyüz oranında arttığı görülmektedir. Bu artan iş yükü de kararların yazımını ve Resmi Gazetede yayımını geciktirmektedir.

Anayasa Mahkemesinin ağır iş yükü altına girmesini başlıca dört nedene bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi, Avrupa Birliğine giriş süreci nedeniyle gerek 3 Kasım 2002 seçimlerinden önceki ve gerekse bugünkü Hükümet döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çok yoğun çalışma yaparak pek çok yasayı yürürlüğe koyması; ikincisi, 2001 yılında Anayasa'da yapılan önemli nitelikteki değişikliklere rağmen, zaman geçirilmeksizin değiştirilen Anayasa kurallarına uyumlu biçimde gerekli yasal düzenlemelerin yapılamamış olması, üçüncü bir neden de, tüm yargı organlarına olduğu gibi, Anayasa Mahkemesine başvuru yollarının da gerek vatandaşlar ve gerekse Mahkemeler tarafından öğrenilmiş bulunulması, dördüncüsü ise, Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin kaldırılması sonucu daha önce Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyen Konsey döneminde çıkartılan 626 adet yasa hakkında Anayasa Mahkemesine başvurma imkanının sağlanmış olmasıdır.

Bir hukuk devletinde Anayasa Mahkemesine başvuruyu sınırlayan yasal düzenlemeler yapılamayacağına göre, giderek artan bu dava yükünün altından kalkılabilmesi için, Anayasa Mahkemesinin, 41 yıl önce kurulduğu gün oluşturulan geleneksel yapısından kurtarılması ve yeniden yapılandırılması gerekir.

Bu konuda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin oluşum biçimi ve çalışma yönteminin örnek olarak alınabileceğini düşünüyorum. Türkiye Barolar Birliği Anayasa Önerisi Hazırlama Komisyonu Üyelerince hazırlanan ve Birlik tarafından 2001 yılında yayınlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi isimli çalışmada, Anayasa Mahkemesi için gösterilen oluşum, ana hatları itibariyle tarafımdan da olumlu karşılanmaktadır.

Böylece Anayasa Mahkemesi bir Büyük Kurul, iki Daire, iki de Kurul'dan oluşacak; Büyük Kurul Anayasa Mahkemesi Başkanının Başkanlığında 18 Üye, Daireler 1 Başkan ve 8 Üye, Kurullar da 1 Başkan ile 6 Üyeden oluşacak, ayrıca Daire ve Kurullar nezdinde üçer Üyeli "Ön İnceleme Komisyonları" kurulacaktır.

Ana hatları itibariyle açıklanan bu oluşumla, gelecekte tanınacak olan bireysel başvuru ve organ başvurusu sonucu onbinleri bulacak olan dosyaların altından kalkılması sağlanmış olacaktır.

Anayasa Mahkemesinin iş yükünün azaltılabilmesi için Anayasa koyucu ile başvuran mahkemelere de önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle Anayasa Komisyonu, Anayasa yargısını çok iyi bilen hukukçu üyelerden oluşturulmalı, yasa yapım süreci içinde Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin geçmişteki içtihatları yakından izlenerek yasalaşma sürecine geçilmelidir. Oysa çoğu kez birkaç kişilik küçük bir grubun özverili çalışması ile yasa metni şekillenmekte, Genel Kurulda son anlarda verilen önergelerle maddelerde değişiklikler yapılarak mevcut olan uyum ve bütünlük bozulmaktadır.

Öte yandan, ilk derece mahkemelerinden gelen başvurular gereken ciddiyet ve hassasiyetle hazırlanmalı, hakimler, kendilerini Anayasaya aykırılık kanaatına ulaştıran nedenleri, kendi anlayış biçimlerine göre değil, Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlardaki gerekçelere dayandırmalıdır.

ANAYASA NORMUNUN ANAYASAL DENETİMİ

Anayasa'nın 148. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliklerini sadece şekil yönünden denetleyebilmekte, bu tür denetim ise, teklif ve oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlı bulunmaktadır.

Anayasa değişikliklerinin esas yönünden Anayasanın diğer kuralları ile Uluslararası Sözleşmelere aykırılığının incelenememesi, siyasal iktidarları, hukukun genel ilkelerine aykırı olsa bile, beğenmedikleri Anayasa kurallarını sık sık değiştirerek, yasalara anayasal güvence sağlamak gibi bir gayret içine sokmaktadır. Böyle bir

anayasa kuralına göre çıkartılan yasalar, hukuka aykırılığına karşın şeklen anayasaya uygun görünmekte, belki anayasal denetimden kaçırılmakta, fakat hukuk devleti ilkesine aykırı düşmektedir.

Anayasa'nın 2. maddesinde öngörülen nitelikte hukuk devleti olabilmek için, insan haklarına saygı göstermek, bu hakları koruyucu, adaletli bir hukuk düzeni kurmak ve bunu devam ettirmekle kendini zorunlu saymak, bütün etkinliklerde hukuka uygun davranmak gerekir. Hukuk devleti ilkesi, devletin tüm organlarının üstünde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olmasını, yasa koyucunun da kendisini her zaman, Anayasa yanında, hukukun üstün kuralları ile de bağlı saymasını zorunlu kılar. Hukukun temel ilkelerine dayanmayan, Devletin amaç ve varlık nedeniyle bağdaşmayan ve sadece belirli bir zamanda oluşan çoğunluğa dayanılarak çıkartılan yasalar, kamu vicdanında olumsuz tepkiler yaratır. Böyle bir yasayı ve hatta anayasayı hukuk devletinin tasarrufu niteliğinde saymak olanaksızdır. Devletin tüm organlarının yaptığı işlemlerin geçerliliği, hukuk devleti ilkesine uygunluğuna bağlıdır. Ayrıca, hukuk devletinin öğeleri arasında, yasaların kamu yararını gözetmesi ilkesi de vardır. Bu ilkenin anlamı, kamu yararı düşüncesi olmaksızın, yalnızca özel çıkar ve durumlar için veya yalnızca belli kişiler yararına herhangi bir yasa kuralının konulamayacağıdır.

Açıklanan nedenlerle, Anayasa normunun, sınırlı biçimdeki şekil denetimi dışında Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olamamasından yararlanarak, ulusalüstü hukuk normlarına veya hukukun genel ilkelerine aykırı Anayasa değişiklikleri yapmak hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.

YEDEK ÜYELİĞİN KALDIRILMASI

25 Nisan 2001 günü Anayasa Mahkemesinin 39. Kuruluş yıldönümü Kutlama Töreninde değindiğim yedek üyeliğin kaldırılması konusuna, önümüzdeki dönemde yapılacak kapsamlı Anayasa değişiklikleri sırasında değerlendirilmesi arzusuyla bir kez daha değineceğim.

Aynı kaynaklardan, aynı koşullara bağlı olarak aynı yöntemlerle seçilen ve aynı statüde bulunan Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında

asıl ve yedek ayrımı yapılmasının hiçbir haklı nedeni ve hizmete ilişkin herhangi bir yararı da yoktur. Avusturya Anayasa Mahkemesi dışında hiçbir Avrupa Anayasa Mahkemesinde yedek üyelik bulunmamaktadır. Asıl üyeliğin boş olması veya üyenin özrü bulunması durumunda, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekili seçiminde oy kullanabildiği halde bu görevlere seçilme hakkından yoksun olan, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkan ya da Başkanvekili seçimlerinde aday olabildikleri halde, asıl üyelerin tamamının kurula katılması durumunda bu seçimde oy kullanamayan yedek üyeliğin kaldırılması gerekir. Hiç kuşku yoktur ki, yedek üyeliğin kaldırılmasıyla Mahkemenin daha verimli çalışması sağlanmış ve etkinliği de arttırılmış olacaktır.

SİYASAL PARTİLERİN KAPATILMASI DAVALARI

40. Kuruluş yıldönümü Kutlama Töreninde bu konudaki görüşlerimizi belirtmemize rağmen geçen bir yıllık süreç içinde konu güncelliğini koruduğu ve hatta diğerlerine nazaran daha da ön plana geçtiği için konuya yeniden değinilmiştir.

Anayasa'nın 68. maddesiyle, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez öğelerinden sayılan siyasi partilerin faaliyetleri, Türkiye'de pek çok kez yargı kararı ile sona erdirilmektedir. Bugün itibariyle kapatma kararı verilen siyasi parti sayısı 24 olup, bu rakam, parlamenter demokrasi ile yönetilen ülkelerden hiçbirinde rastlanmayacak kadar yüksektir. Türkiye'deki siyasi partilerin, tüm değerleri oya çevirerek iktidar olabilme gayreti içinde, fertler için yasaklanan söz ve eylemleri yapma eğiliminde olmaları, kapatma kararı verilmesinde önemli bir etken ise de, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda pekçok davranışın kapatma nedeni olarak sayılmış olması da kapatma kararı verilmesine yol açmaktadır.

1995 ve 2001 yıllarında Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde yapılan değişikliklerde, siyasi partilerin kapatılma nedenleri sayılmak suretiyle, bunlar dışında kalan eylemlerle kapatma kararı verilemeyeceği öngörülmüş, 149. maddesiyle de karar nisabında yükselme yapılmış ise de, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, tümü itibariyle ele alınarak Anayasa'da yapılan değişikliğe uyumlu hale getirilme-

diğinden, partilerin kullandığı kimi isimler, büyük kongrelerini öngörülen süre içinde yapmamaları, aralıksız iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmamaları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç gütmeleri gibi birçok durum halen parti kapatma nedeni sayılmaktadır.

2001 yılında Anayasa'nın Geçici 15. maddesinde yapılan değişikliğe kadar, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun sonradan değiştirilen maddeleri dışında kalan bölümleri için Anayasa'ya aykırılık savıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasının yasaklanmış olması, bu yasakların kalıcı olmasını sağlamış, Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilemediği gibi parlamento tarafından da değiştirilerek Ulusalüstü normlara ve Anayasa'ya uyumlu hale getirilmemiştir.

Öte yandan, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesinde yapılan son değişiklikle, bir siyasi partinin, bu Kanun'un 101. maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırı eylemlerinin sabit görülmesi ve altı aylık süre içinde bu aykırılığın giderilmemesi durumunda, o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'ne Cumhuriyet Başsavcılığı'nca resen dava açılabileceği öngörülmüş ise de, genel seçimlerde aldıkları oy itibariyle Devlet yardımı alamayan partiler bakımından bu maddenin uygulanabilme olanağının bulunamayacağı gözardı edilmiştir. Hernekadar aynı anılan Kanun'un 111. maddesinde 2.1.2002 gününde yapılan değişiklikle, 104. maddeye göre verilen ihtar kararının gereğini yerine getirmeyerek partiyi Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakan sorumlular ile Devlet yardımından faydalanmayan siyasi partilerin sorumluları hakkında üç aydan altı aya kadar hapis cezası verileceği kurala bağlanmış ise de, bu durum dahi Devlet yardımı alamayan partilerin, 104. maddeye aykırı eylemlerinin parti bakımından cezasız kalması sonucunu değiştirmemektedir. O halde tüm partiler için uygulanabilir nitelikte müeyyideler getirilmesi gerekir.

Öte yandan, siyasi partilerin kapatılması başlıca iki bakımdan önem arzetmektedir. Bunlardan birincisi, partinin kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olanlar bakımından kapatma kararının Resmi Gazete'de yayımından başlayarak beş yıl süreyle getirilen seçilme yasağı, diğeri ise, partinin malvarlığının Hazine'ye irat kaydedilmesi keyfiyetidir. Malvarlığına sahip olmayan siyasal partiler ile, alacağı oy itibariyle ülke ve il barajını aşamaması sonucu seçilemeyen adaylar için bu müeyyideler pratik bir sonuç doğurmayacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

CUMHURBAŞKANINA YÜKSEK MAHKEME ÜYELERİNİ VE YARGITAY BAŞSAVCISINI SEÇME KONUSUNDA TANINAN YETKİLER

Anayasa'nın 2. maddesinde sözü edilen hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirilebilmek için gereken koşullardan birisi de yargı bağımsızlığı ve hakimlik teminatıdır.

Anayasa'nın 104. maddesinin (c) bendine göre Cumhurbaşkanı; Anayasa Mahkemesi, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri ile Yargıtay Başsavcısını kendisine sunulan adaylar arasından, Danıştay üyelerinin dörtte birini de doğrudan seçmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımız Anayasa Mahkemesi Başkanı sıfatıyla 25 Nisan 2000 günü, Anayasa Mahkemesinin 38. Kuruluş yıldönümü Kutlama Töreninde yaptıkları konuşmalarında; "**...Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, yalnız 'Yürütme organı' içinde değil, tüm devlet yapısında üstün bir konuma ve yetkilere sahip bulunmaktadır. Yasaların iptali isteminde de bulunabileceğinden Anayasa'ya uygunluğun yargısal denetiminde de önemli bir yetkiye sahiptir. Ancak Anayasa'nın 104. maddesinde Cumhurbaşkanına verilen yetkiler parlamenter demokrasinin sınırlarını aşmaktadır. Oysa, demokratik devlet düzeninde, ulusal iradeyi temsil eden parlamento dışında sorumsuz bir Cumhurbaşkanının yönetimi paylaşması ve tek başına önemli yetkiler kullanması kabul edilemez. Açabileceği bir iptal davasına bakacak olan Anayasa Mahkeme-**

sinin üyelerini yürütme organının başı olan, Cumhurbaşkanının seçmesi hukuk devleti ilkesinin gereklerinden olan yargı bağımsızlığıyla bağdaşmamaktadır. ...Anayasa'nın 104. maddesinin (c) bendi yürürlükten kaldırılmalı veya en azından Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını seçme görev ve yetkisine mutlaka son verilmelidir..." demişler; bir yıl önceki konuşmalarında da, bu konuda tanınan yetkilerin objektif ve olumlu kullanılıyor olmasının da sorunu ortadan kaldırmayacağını ifade etmişlerdir.

Bu konuda Sayın Cumhurbaşkanı'mızın yaptıkları konuşmadan alıntı yaptığım görüşlerine bütün gönlümle katılıyor, Anayasa değişikliklerinde gerekli düzeltmelerin yapılacağını umuyorum. Hiç kuşku yoktur ki, anılan Yüksek Mahkeme ve Kurul Üyelikleri ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına yapılacak seçimin tek dereceli olarak Yüksek Mahkemeler Genel Kurulları'nca yapılması en uygun olanıdır. Yargıtay Daire Başkanları ile Birinci Başkanını doğrudan seçen Yargıtay Genel Kurulu'nun, Anayasa Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını nihai olarak seçemeyeceğini düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki, Danıştay'da da Danıştay Başsavcısı, Danıştay Genel Kurulu'nca tek dereceli olarak seçilmektedir. Nitekim 1961 Anayasası'nın 145. maddesine göre Anayasa Mahkemesi Üyeleri, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca kendi Başkan ve Üyeleri ile Başsavcıları arasından üye tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla seçiliyorlardı. İki dereceli seçim, birçok Yüksek Mahkeme üyesinin aday olma arzusunu engellemekte, adayların, Genel Kuruldan en yüksek oyu alarak seçilmiş olmaları halinde bile, Cumhurbaşkanı'na yakınlığı bulunan başkalarıyla birlikte aynı listede sunulmaları durumunda seçilme şansları olmayacağı izlenimine kapılmalarına neden olmaktadır.

HAKİMLER VE SAVCILAR YÜKSEK KURULU

1982 Anayasası, yürütmeyi güçlendiren, bireye karşı devleti ön planda tutan bir anlayışla, 1961 Anayasası'nın birçok kurallarına aykırı biçimde hukukun üstünlüğünü ve hukuk devleti ilkesini zedeleyen ve biri diğeriyle çelişen kimi kurallar içermektedir.

Bu genel yapısı nedeniyle Anayasa'da yargı bağımsızlığını ve hakim teminatını zedeleyen düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin, Yargıtay Başkanı Sayın **Eraslan Özkaya'nın** 2002-2003 adli yılı açılış konuşmasında belirttiği gibi, Anayasa'nın; hakim ve savcıların idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlı olduklarını öngören 140. maddesinin altıncı fıkrası, hakimler ve savcıların denetimi ve görevlerine ilişkin soruşturma yapma iznini Adalet Bakanlığı'na veren 144. maddesi, hakim ve savcıların, mesleğe kabul, atama, nakletme, yükselme, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme ve görevden uzaklaştırma gibi özlük hakları konusunda idari dava konusu yapılamayacak nitelikte kesin kararlar verilmesini öngören 159. maddesi hakimlik teminatı ve yargı bağımsızlığını zedeleyecek niteliktedir. Adalet Bakanı'nın Başkanlığını yaptığı ve Adalet Bakanlığı Kuruluş Kanunu'na göre Bakanın emrinde olan ve Kurulun tabii üyesi sayılan Bakanlık müsteşarının da bulunduğu ve kendisine ait müstakil binası, sekreteryası ve teftiş kurulu bulunmayan bir Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun aldığı kararlar hakimin bağımsızlığı ve teminatına gölge düşürmektedir.

Bu nedenle Yüksek Kurul, adli ve idari yargı bölümlerinden oluşmak üzere yeniden yapılanmalı, Kurul'un objektif kriterlere göre karar vermesini sağlayacak kurallar konmalı, Kurul kararlarının yargısal denetimi sağlanmalı, sekreterya ve teftiş kurulu Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na bağlanmalı ve bu Kurul'un müstakil bütçesi olmalıdır.

ANAYASADA YER ALAN VE YARGISAL DENETİMİ SINIRLAYAN KURALLAR

Hukuk devleti ve hukuka bağlı devlet, yönetenlerin de yönetilenler gibi hukuka bağlı olmasını gerekli kılar. Devletin üstün otoritesinin hukuka bağlılığının ilk koşulu ise yargı denetiminin devletin tüm organlarını kapsamasıdır. Hukuk devletinin olmazsa olmaz koşulu, idarenin yargısal denetimidir. İdarenin hukuka bağlılığının tam olarak sağlanabilmesi için; yargı denetiminin yaygın olması, kimi idari işlem ve eylemlerinin yargı denetiminin dışında kalmaması ve hak arama özgürlüğünün herkese açık olması gerekir.

Devlet, hak arama özgürlüğünü daraltan tüm sınırlamaları ortadan kaldırmalı ve bu yolla adaletin gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

Kimi kişi veya kurumların yaptığı işlerin önem ve özelliğinden söz edilerek, işlemlerinin yargı denetimi dışında bırakılması ve anayasal denetimden kaçırmak maksadıyla bu kurallara anayasada yer verilmesi hukuk devleti ilkesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesiyle bağdaşmaz.

Bu nedenlerle, Anayasa'nın 105. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan; Cumhurbaşkanı'nın resen imzaladığı kararlar ve emirler, 125. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan; Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şura kararları, 129. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan; uyarma ve kınama cezalarına ilişkin kararlar ile 159. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan; Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarının yargı denetimi dışında bırakılmasını öngören kuralların Anayasa'dan çıkartılması gerekir.

Konuşmamın bu bölümünde yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılan Üyelerimiz Sayın **Rüştü SÖNMEZ** ile Sayın **Nurettin TURAN'a** bundan sonraki emeklilik yaşamlarında sağlık, esenlik ve mutluluk içinde uzun ömürler diliyor, Yüce Mahkeme'de görev alarak unutulmaz hizmetler veren çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara da sağlık ve esenlik temennilerimi iletiyorum.

Tüm konuklara en iyi dileklerimle saygılar sunuyorum.

42. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Kurulduğu 1962 yılından bugüne kadar geçen süreç içinde, çağdaş hukuk devletinin gerçekleşmesi için, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı kalarak, özverili biçimde görevini yerine getiren ve böylece toplumdaki saygın yerini koruyan Anayasa Mahkemesinin 42. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine teşriflerinizden dolayı size ve tüm konuklarımıza şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesi Başkanı sıfatıyla yapacağım bu dördüncü konuşmayı hazırlamadan önce, Yargıtay Başkanları ile Türkiye Barolar Birliği Başkanlarının her yıl 6 Eylül'de yaptıkları adli yıl açış konuşmalarını, 10 Mayıs'ta Danıştay'ın Kuruluş Yıldönümleri nedeniyle Danıştay Başkanları ve Türkiye Barolar Birliği Başkanlarının hazırladığı ve keza Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Yıldönümleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi Başkanları tarafından hazırlanan konuşmaların büyük bir bölümünü inceledim. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, 20 yılı aşkın süredir yapılan konuşmalardaki konuların tümünü başlıca 10 başlık altında toplamak mümkündür. Tüm Başkanlar, değişik biçimde de olsa aynı sorunlara birçok kez değinerek çözüm yolları önermiş, ancak geçen süreç içinde, bu konularda arzulanan iyileştirmeler yapılamamıştır.

Bu konuşmamda da genel olarak yargının kimi sorunları yanında, Anayasa Mahkemesinin çalışmalarına ve Anayasa yargısı'nın daha etkin ve hızlı biçimde sürdürülebilmesi için gerekli önlemlere değineceğim.

YARGIÇLIĞIN ARZULANAN MESLEK OLMADIĞI

Çağımızda giderek yargıya daha çok önem verilerek, toplumların gelişmesinde yargının önemi ve etkisi bütün ülkelerde kabul edilmişken, ne yazık ki Türkiye'de hakimlik ve savcılık mesleğine verilen önem azalmıştır. İyi yetişmiş ve yabancı dil üzerine eğitim görmüş hukuk fakültesi mezunları, artık hakimlik ve savcılık mesleğine girmeyi düşünmemektedir. Çok üzücüdür ki, hakimlik sınavının ikinci aşaması olan mülâkat sırasında adaylara neden yargıç olmak istedikleri sorulduğunda, birçok kamu kurumu sayıldıktan sonra, oralarda çalışma olanağını bulamadıkları için hakimliğe geçmek istediklerinin beyan edildiği görülmektedir. İyi yetişmiş hukuk mezunlarının hakimlik mesleğini tercih etmemelerinin nedeni, mesleğe başlarken alacakları aylıktan çok daha fazlasını, başta özel teşebbüsler olmak üzere birçok kurum yada kuruluşlardan alma olanaklarının bulunmasıdır. Ayrıca, hakimlik görevinin, tüm olanaklardan yoksun, kırsal bir ilçe olan 5. bölgeden başlamak üzere sırasıyla bölge esasına göre yapılacağı, birinci bölgede görev alabilmek için, emsali arasında temayüz ederek birinci sınıfa ayrılmış olmak gerektiği, bunun için ise, en az (10) yıl fiilen bu görevde bulunulmasının zorunlu olduğu unutulmamalıdır. Kuşkusuz ki tüm meslektaşlarım, 5. bölge olan ilçelerde görev yapmanın zorluk ve yokluklarını çok iyi bilmektedirler.

Avrupa Birliği'nden gönderilen iki uzmanın, birçok hakim, savcı, avukat ve hükümet yetkilisiyle konuştuktan sonra Türkiye hakkında düzenlediği raporda, 10 yılını doldurmamış 4742 adet hakimin, aldıkları maaşlarının azlığı nedeniyle yoksulluk sınırının altında yaşadıkları açıklanmıştır.

1998-1999 adli yılı açılış konuşmasını yapan o günkü Yargıtay Başkanı Sayın Mehmet UYGUN'un, konunun önemini vurgulamak için kullandığı, "…. vicdanı ile cüzdanı arasında sıkışan hakimin

kararının tam ve en sağlıklı olacağını düşünmek insan aklına ve doğasına ters düşer ...” sözcüklerini karikatür konusu yapanların, Avrupa Birliği uzmanlarınca hazırlanan bu rapora diyeceklerini merakla bekliyorum.

Bir Alman atasözünde, “Ülke yalnız adalette ebedileşir ve adaletsizlikle yıkılır.” söylemine yer verilmiş, Alman filozofu Kant, “Eğer adalet kaybolursa, insanların dünyada yaşamalarının anlamı kalmaz.” Konfuçyüs, “Adalet kutup yıldızı gibidir. Hep yerinde durur ve geride kalan her şey onun etrafında döner.” demişlerdir.

Büyük Atatürk ise, 5 Kasım 1925 günü Ankara Hukuk Fakültesinin açılışı sırasında yaptığı konuşmada, “...Bir hükûmet ancak adaletle dayanabilir. Bağımsızlık özgürlük her şey adaletle var olur... Bir ülkede adalet olmazsa o ülkede anarşi var demektir. Orada özgürlük yok demektir” diyerek yargının önemini açıklamıştır.

Adalet için söylenen bu anlamlı sözler, adalet dağıtacak hakimlerin de çok iyi yetişmiş olmalarını ve bu yüce görevi yapacak nitelikleri taşımalarını zorunlu kılar. Adalet devletin temeli ise, adaletin temeli de hakimlerdir. Hakimlerin görevlerini başarmalarında ise, vicdan ve seciyeleri başlıca teminattır.

Ağır sorumluluk altında ve fiziki bakımdan yetersiz koşullarda görev yapan hakimin, söyleneni gereği gibi dinleyip anlayabilmesi için, kendisinin herhangi bir sıkıntı ve üzüntüsünün bulunmaması, yani iç huzura sahip olması gerekir. Şayet hakim, asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip değilse, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, kendisini ruhi bakımdan işine veremez. Çoğunlukla hakimlerin çalışmaları, mesai saatleri ile sınırlı değildir. Başta Yargıtay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi Raportörleri olmak üzere, Daire Üyeleri, Başkanları ve Anayasa Mahkemesi Üyeleri, hafta sonu tatilini ve hafta içi akşamlarını genellikle dosya inceleme, karar ya da azlık oyu yazma veya mevzuat araştırmakla geçirirler. Akşamlarını evlerinde dinlenerek geçiremedikleri gibi, hemen hemen hafta tatillerinden de yararlanamazlar. Hakimler, bu ağır yaşam koşulları nedeniyle diğer meslek mensuplarından daha çabuk yıpranırlar, ya da bu yorucu çalışmaya dayanamayıp mesleğin gerektirdiği ol-

gunluğa eriştikleri ve çok daha yararlı çalışmalar yapabilecekleri dönemde, yaş sınırından önce emekliye ayrılırlar. Hakimlerin bu ağır ve sağlıksız çalışma koşullarını yakından bilen çocukları veya yakınları da, çok düşük ücretlerle, ağır koşullarda, 5. bölgelerden başlamak üzere hakimlik yapmayı kabul etmezler.

Hakim ve savcılarımızın en önemli noksanlıklarından birisi de, bir ya da daha fazla lisanı bilimsel toplantılara katılarak, düşündüklerini anlatacak veya tartışmaya katılacak seviyede bilememeleridir. Avrupa Birliği'ne giriş için müzakere günü alacağımız bu dönemde, yargıda yabancı dilin önemi kendini daha da hissettirmektedir. Avrupa Birliği'ne girmemiz halinde, uygulanması gereken yabancı dilde yazılmış mevzuatı kullanamayacak hakimlerle hukuk alanında başarılı olunamaz. Bu nedenle, çok iyi yabancı dil bilen hukuk mezunlarının hakimliğe girmelerini sağlayacak tedbirlerin geç kalınmadan alınmasının yanında, halen görevde bulunup da lisanı yeterli seviyede olmayanların, yabancı dillerinin gelişmesini sağlayabilmeleri için, zaman zaman belli miktarlarda, önce Türkiye'de yabancı dil eğitimine tabi tutulmaları, sonra da yurt dışına bir program içinde gönderilerek, öğrendikleri yabancı dili mahallinde devamlı kullanıp pratiklerini artırmaları sağlanmalıdır. Kaymakam stajyerleri için uygulanan belli süreli yurt dışına gönderme programının, hiç değilse adli ve idari yargı hakim stajı yapanlardan bir bölümüne de uygulanması çok yararlı olacaktır.

Yargının işleyişinde görülen kimi aksaklılar ile yargılama sürecindeki gecikmeler, yargının iç yapısına ilişkin sorunların çözümlenememiş, sözü edilen yargı reformunun gerçekleştirilememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışı, hızlı kentleşme, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısındaki çelişkilerin ortaya çıkardığı anlaşmazlıklar davaların çoğalmasında etkili olmuştur.

Yargılama sürecinin çok uzun olmasının nedenlerinden birisi de, bir hakimin bakacağı dava adedinin, Avrupa Birliği'ne dâhil üye devletlerdekilerle mukayese edilemeyecek miktarda fazla oluşudur. Yerel mahkemelerdeki davaların çokluğu yanında, temyiz mercii olarak Yargıtay ve Danıştay'da görülen işlerde de, yıllar itibariyle çok önemli miktarlarda artışlar olmuştur. Yargıtay'daki işle-

rin çokluğu, daha önceleri kurulan, ancak nitelikli hakim bulmadaki zorluklar nedeniyle kaldırılan, İstinaf Mahkemeleri'nin (Bölge Adliye Mahkemeleri) kuruluşunu yeniden gündeme getirmiştir. Son adli yıl açılışında değinilen ve yeniden kurulması istenilen Bölge Adliye Mahkemeleri'nin, kuruluşunu takip eden yıllarda bir süre Yargıtay'ın işini hafifleteceğinden hiç kuşku duyulmamakla beraber, kurulduğu yıllarda var olan ve kaldırılmalarına neden olan gerekçenin bu gün de geçerli olduğunu düşünüyorum. Adli yargıdaki hakim açığı hatırlandığında, bu konudaki endişemde ne oranda haklı olduğum ortaya çıkacaktır.

Kanımca, mahkemelerdeki dava sayısının azaltılabilmesi için, ihtilafların mahkemelere taşınmasını engelleyecek ara çözüm yollarının geliştirilmesi gerekir. Bilindiği gibi, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Avrupa devletlerinde, yargılama aşamasından önce, uyuşmazlıkları çözecek uzlaşma ve hakem kurulları gibi ara mekanizmalar bulunmakta ve uyuşmazlıklar, yargılama yapılmadan bu yerlerde çözüme kavuşturulmaktadır. İdari yargı alanında da, yıllardır birçok sempozyumda konu işlendiği halde bir türlü hayata geçirilemeyen "**ombudsman**" kurumunun faaliyete geçmesi durumunda, idari yargı yerlerine yapılacak başvurularda önemli miktarlarda azalma olacaktır. Bu türlü kuruluşların Amerika Birleşik Devletlerinde uyuşmazlıkların büyük oranda mahkemelere taşınmasını önlediği, uyuşmazlıkların ancak %6 sının yargı yerlerinde çözümlendiği hatırlanacak olursa, ara çözüm yollarının kabulü halinde, Türkiye'de de mahkemelerin işlerinde önemli azalmalar olacağı kuşkusuzdur.

Anayasanın 141. maddesinde, "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratte sonuçlandırılması yargının görevidir", İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6.maddesinde de, "Her şahıs .... davasının mâkul bir süre içinde .... dinlenmesini istemek hakkına sahiptir" denilmektedir. Mahkemelerdeki davaların uzun yıllar sonra sonuçlanması kuşkusuz ki, anılan kurallarda öngörülen "adil yargılanma hakkı"nın ihlali demektir. Nitekim, yargılamanın uzun yıllara yayılması nedeniyle, sözleşmenin 6. maddesinde sözü edilen adil yargılanma hakkının ihlal edildiği yolunda, gerek Türkiye

ve gerekse diğer ülkeler aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilmiş pek çok kararlar vardır. Bu nedenle, yargılamada sürati sağlayacak önlemlerin derhal alınması gerekir.

YARGI BAĞIMSIZLIĞI VE HAKİM TEMİNATI

Yargının bağımsızlığı, yasama ve yürütmenin, doğrudan veya dolaylı yollardan yargıyı yönlendirmemesi, baskı altında tutmaması, yada böyle bir izlenimi yaratacak tavırlardan kaçınmasını gerekli kılar.

Çağımızda yargının bağımsızlığı o denli önem kazanmıştır ki, ulusların Anayasalarının yanında, birçok uluslararası andlaşma veya metinlerde de yargı bağımsızlığına yer verilmiştir.

Ülkemizde **Anayasa'nın 138. maddesi**nde, **"Mahkemelerin bağımsızlığı", 139. maddesi**nde de, **"hakimlik ve savcılık teminatı"** yer almaktadır. Yargının bağımsızlığı ve yargıcın teminatına verilen önem nedeniyle birçok uluslararası metinde, bunlar yargıcın ve yargının nitelikleri olarak değil, kişilerin hakkı olarak düzenlenmiştir. Örneğin, **"İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 10. maddesi**nde, **"herkes, haklarının, borçlarının veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikte, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından .... görülmesi hakkına sahiptir.", Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde de, "Her şahıs ... yasal, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının mâkul bir süre içinde hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenmesini istemek hakkını haizdir."** denilerek mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olması öngörülmüştür. Yargı bağımsızlığı ve hakim teminatı kavramları, yargıya diğer erkler karşısında üstünlük sağlamak amacıyla değil, hak ve özgürlüklerin güvencesi olan yargılama işlevinin etkin biçimde yerine getirilebilmesi için hakime, onu iç ve dış etkilerden koruyacak bir statü sağlamak amacına yöneliktir.

Anayasa ve uluslararası antlaşmalarındaki bu emredici kurallara karşın, Türkiye'de yargının bağımsızlığı ve hakimin teminatını zedeleyen ve yürütme karşısında yargıyı korumasız bırakan düzenlemeler ve oluşumlar bulunmaktadır.

Bunların başında, hakimlerin özlük haklarıyla ilgili tüm kararları almaya yetkili kılınan ve kararları yargı denetimi dışında bırakılan, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurumu'nun oluşumu ve kararları üzerinde yürütmenin temsilcisi olan Adalet Bakanı'nın etkisi gelmektedir.

Nitekim, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlattırılan 28 Eylül 2003 günlü, **"Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi"** isimli 156 sayfalık raporda da, Türk yargısının, kabul edilemeyecek oranda, Adalet Bakanlığı'nın siyasal iradesinin etkisinde kalmaya devam ettiği belirtilmiştir.

Son 10 yılı aşan süreç içinde, tüm Yüksek Mahkeme Başkanları tarafından, Kuruluş yıldönümü konuşmalarında eleştiri konusu yapılmasına ve yeni oluşumlar için model önerilmesine rağmen, bugüne kadar Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu değiştirilmemiş, Teftiş Kurulu ile Sekreteryanın Adalet Bakanlığı tarafından, yürütülmesine devam edilmiştir. Sadece, Yargıtay ve Danıştay'dan gelen Kurul'un asıl üyelerinin, görev sürelerince kurumlarından izinli sayılmaları sağlanmıştır.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu asıl üyelerinin, daha hazırlıklı olabilmeleri ve etkili karar alabilmelerini sağlamak amacıyla, (4) yıllık görev süresince kurumlarından izinli sayılmaları yönünde yapılan yasal düzenleme, kimi olumlu sonuçlar sağlamış ise de, bu kez Yargıtay ve Danıştay'da Daire Başkanlığı ya da başka türlü beklentileri olanların, uzun süre kurumlarından ayrı kalmaları kendi gelecekleri için önemli sakıncalar yaratacağından, mesleklerinde başarılı olan ve temsil kabiliyeti bulunan üyeler, Kurul üyeliğine aday olmaktan çekinmekte, aday olup seçilenler de, gelecekteki beklentileri nedeniyle seçimde tarafsız davranamamaktadırlar.

1981 öncesi daha farklı biçimde oluşturulan, hakimlerle ilgili kararların alınmasında Adalet Bakanı ve Müsteşarın da karara katılmadığı Yüksek Hakimler ve Savcılar Kurulu, Teftiş Kurulu ve sekreteryası da bulunduğu, üyeleri de görev süresince izinli olduğu halde, çalışmalarında kimi sübjektif değerlendirmeler olduğu gerekçesi ile kaldırılmış ve yerine bugünkü oluşum getirilmiştir.

YARGITAY VE DANIŞTAY ÜYELİKLERİ SEÇİMİ

Anayasa'nın 159. ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'nun 4. maddesi uyarınca, Yargıtay ve Danıştay Üyeliklerine seçme dâhil olmak üzere, hakim ve savcıların tüm özlük hakları hakkında idari davaya da konu olamayacak nitelikte kesin kararlar veren Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, yeniden oluşturulduğu 1981 yılından bugüne kadar kendisinden beklenen düzeyde hizmetler verememiştir.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarının idari dava konusu yapılamaması, bu kararlar alınırken daha rahat hareket edilmesini sağlamış, yedek üyelerin de katılımıyla toplanan itirazları inceleme kurulunun itirazlar üzerine verdiği kararlarda istenilen seviyede düzeltmeler yapılamamıştır.

Kurulun aldığı tüm kararlar çok önemli olmakla birlikte, bunlardan birisi vardır ki, yeniden inceleme yoluyla Kurul, ya da itiraz üzerine İtirazları İnceleme Kurulu tarafından düzeltilmesi mümkün değildir. Bu, Yargıtay ve Danıştay üyeliklerine seçim kararıdır.

1989 ilâ 1992 yılları arasında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu asıl üyeliği yapmam nedeniyle çok yakından bildiğim gibi, Adalet Bakanları, çok istisnaî olarak Kurul'un olağan çalışmalarına katılmalarına rağmen, yeniden kurulduğu 1981 yılından bugüne kadar geçen süreç içinde, Bakanın katılımı olmaksızın yapılmış bir tek seçim bulunmamaktadır. Bu durum dahi, üye seçiminin Kurul'un diğer işlerinin tümünden çok daha önemli olduğunun göstergesidir.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yaptığı işlerden en çok eleştiri toplayanı da, Yargıtay ve Danıştay Üyeliklerine seçim kararlarıdır. Yüksek Mahkemelere üye seçiminin, objektif ve genel değerlendirme esaslarına göre yapılamadığı, kimi yakınlıklar ve durumlar nedeniyle tarafsız davranılamadığı kanaati yaygındır.

Yargıtay ve Danıştay'a üye seçimine ilişkin kararlarda, 1981 öncesi ve 1981 sonrası oluşan Kurulların yaptıkları değerlendirmelerin objektif olamamasının nedeninin, başta kurul üyelerinin kurumlarındaki gelecek beklentileri olmak üzere, birlikte çalıştığı arkadaş-

larıyla olan yakın ilişkilerinden kaynaklandığı bilinmektedir.

Açıklanan nedenlerle, Yargıtay ve Danıştay'a Üye seçiminin, genel ve objektif değerlendirme esaslarına göre yapılmasını sağlayacak yasal önlemler gecikmeksizin alınmalıdır.

YOLSUZLUKLA MÜCADELE

Yolsuzluk ve yolsuzlukla mücadele, son yıllarda Dünyanın ve Ülkemizin gündemini oluşturan en önemli konulardan birisi olmuştur.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda kendisini gösteren bozulma ve ahlaki çöküntü sonucu ortaya çıkan yolsuzluk, vatandaşların Devlete, hukuka ve siyaset kurumuna olan güven duygusunu zedelemiştir. Bu nedenle, genel anlamda Devlete olan güven duygusunu zaafa uğratan yolsuzluklara karşı etkin bir mücadelenin yapılması gerekmektedir.

Yolsuzlukla ilgili olarak Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan çalışmalarda, bu kriminolojik ve sosyolojik olayın, basit bir rüşvet yada haksız çıkar sağlamanın ötesinde, demokratik rejimleri tehdit eden, gelir dağılımını bozan, ekonomik düzeni kökten sarsan bir olgu olduğu kabul edilmiştir.

Yolsuzluk sorunu sadece cezai yaptırımlarla çözülemeyeceğinden, konunun siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarının da gözönünde bulundurulması ve yolsuzlukla mücadelenin, tüm toplumsal alan ve kesimleri de içerecek biçimde yapılması gerekmektedir.

Yolsuzlukla mücadelede, Devletin işlem ve faaliyetlerinde şeffaflığın sağlanması büyük önem arzetmekte ise de, cezai önlemlerin yanı sıra, özel hukuk ve idare hukuku alanlarında da kimi önlemlerin alınması gerekmektedir. Öte yandan, bu mücadeleyi yapacak personel de, nitelikli ve etkin hale getirilerek yolsuzluk konusunda kamuoyu aydınlatılıp bu konuda destek vermesi sağlanmalıdır.

Yolsuzluk suçlarının uluslararası nitelik taşıması nedeniyle, bu tür suçlarla mücadelede, uluslararası işbirliği ve hukuksal yardımın sağlıklı ve hızlı biçimde işletilmesi büyük bir önem arzetmektedir. Bu nedenle ülkemiz, "Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu

Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi", "Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi", "Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi" ve "Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" gibi uluslararası metinleri imzalamıştır.

Yolsuzlukla mücadelede suçların soruşturulması ve kovuşturulması kolay olmadığından, delillere ulaşmada birçok güçlüklerle karşılaşılması nedeniyle, kimi düzenlemeler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla, 4969 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 5020 sayılı "Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"lar 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.

Bu ihtiyaç sonucu, Adalet Bakanlığınca hazırlanan "Yolsuzlukla Mücadele Kanunu Tasarısı" ile yolsuzlukla etkili mücadele amaçlanmış, bu suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında uygulanacak esas ve usuller düzenlenmiştir.

Bu bağlamda, son aylarda Yargıtay Üyelerinin kimileri hakkında rüşvet suçlamaları nedeniyle başlatılan soruşturma ve kovuşturmalarda çok dikkatli olunmalı, tüm yargı mensuplarını kamu oyunda küçük düşürecek davranışlardan özenle kaçınılmalı, ağır koşullar altında özverili biçimde çalışan hakim ve savcıların çalışma istek ve arzuları zedelenmemelidir. Kuşkusuz ki, bu türlü eylemler var ise yasal gereği derhal yerine getirilmeli, geç kalınmadan soruşturma veya cezai kovuşturma sonuçlandırılmalıdır. Ancak, henüz sanık durumunda dahi olmayan bir yüksek mahkeme üyesini, suçsuz olması halinde tüm aile fertleriyle birlikte telafisi olanaksız biçimde manevi çöküntüye uğratacak, zamansız ve gereksiz açıklamalar yapılmamalıdır.

ANAYASANIN 90. MADDESİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Bilindiği gibi, Avrupa Birliği'ne giriş süreci öncesi olan son üç yıl içinde, insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesi konusunda, başta Anayasa olmak üzere çok önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 3 Ekim 2001 tarihinde Anayasa'da yapılan (34) değişiklikten (27)'si insan haklarına ilişkindir. Ayrıca (7) uyum paketi ile de pek çok yasada bu konuda önemli değişiklikler yapılmıştır.

Bu süreç içinde yapılan yasal düzenlemeler sonucu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye aleyhine yapılan başvurularda, önceki yıllara göre önemli miktarlarda azalma olmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin başlangıç kısmı ile 1. maddesine göre, tüm âkit devletlerin, iç hukuklarında yer alan sözleşme ile çatışan yasalarını değiştirmesi gerektiği halde, Türkiye'de bu konuda gerekli düzenlemelerin tümü henüz yapılamamıştır.

Sözleşme ile Ulusal yasalar arasında herhangi bir çatışma olması halinde, Ulusal yasalarda yer alan Sözleşmeye aykırı hükümlerin ihmal edilerek, doğrudan Sözleşme kurallarının uygulanması gerektiği yolunda öğretide yer alan kimi önerilere ve Yüksek Mahkeme kararlarına karşın, bu konuda görüş birliği yoktur.

Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nce verilen 27.2.1997 günlü ve Esas:1996/55; Karar:1997/33 sayılı kararda, Anayasa'nın 90. maddesinde usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan Uluslararası andlaşmaların kanun hükmünde olduğunun ve bu andlaşmaların iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağının öngörülmüş olmasına rağmen, aralarında norm çatışması bulunması durumunda, Uluslararası andlaşmaların uygulamada öncelik kazanamayacağı, zira anılan maddenin son fıkrasında; **"usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir"** kuralına yer verildiği, bu nedenle, Uluslararası andlaşmalar ile Ulusal yasalar arasında çatışma bulunması halinde uyuşmazlığın, iki Ulusal yasa arasında çatışma bulunması halinde izlenecek yöntemle çözülmesi gerekeceği gerekçesine yer verilmiştir.

Doktrin ve uygulamada yer alan tereddütlerin giderilebilmesi için; Polonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Romanya, İspanya, Portekiz, Avusturya, Yunanistan, Slovakya ve İsveç'te olduğu gibi, kuralların uyuşmaması halinde, Uluslararası andlaşma hükümlerinin, Ulusal yasalara göre uygulamada öncelik taşıdığı yolundaki hükmün Anayasa'nın 90. maddesine konulması gerekir.

2001 yılındaki Anayasa değişiklikleri arasında, Anayasa'nın 90. maddesinde bu yolda bir değişiklik yapılmasına yer verilmiş olmasına rağmen, bu değişiklik gerçekleşememiştir. Bu konudaki

Anayasa değişikliğinin gerçekleşmemesinde, bu düzenlemeyle egemenlik hakkının devredileceği yolundaki görüşlerin önemli oranda payı olmuştur. Oysa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yasa üstü kural niteliği tanımak, uygar bir toplum içinde insanca yaşayabilmek için, kendi temsilcimizin de yargıç olarak yer aldığı Uluslararası Mahkemenin yetkilendirilmesidir. Aksi takdirde, Ülkemiz aleyhine yapılan birçok başvurular üzerine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ihlal kararları verecek, bu kararlar nedeniyle Devletimiz milyarlarca Euro ödemek zorunda kalacak ve Ulusal mahkemelerce yapılan yeniden yargılamalar sonucu çoğu kararlar da değiştirilmiş olacaktır.

Açıklanan nedenlerle, bütün bu zararlı sonuçların kaldırılması için, Anayasa'nın 90. maddesinde gereken değişiklik yapılarak, en azından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve benzerlerinin, Ulusal yasalarımıza göre uygulama önceliği olduğu kuralına yer verilmelidir.

ANAYASANIN 146 İLA 153. MADDELERİNDE YAPILMASI İSTENİLEN DEĞİŞİKLİKLER

Anayasa Mahkemesi, kurulduğu 1962 yılından bugüne kadar hukuk devletini gerçekleştirmek için özverili biçimde çalışmalar yapmış, gerek Ülkemizde ve gerekse Uluslararası camiada saygınlık kazanmıştır. Ancak zamanla, tüm yargı yerlerinde olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi'ndeki davalarda da büyük oranda artışlar olmuştur. Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların da giderek çoğalması üzerine, Anayasa Mahkemesinin oluşum ve çalışma biçimi ile görev ve yetkileri konusunda yeni düzenlemeler yapılması zarureti doğmuştur.

Anayasa'da kapsamlı değişiklikler yapılacağı yolundaki haberlerden sonra, Anayasa Mahkemesi kurulu tarafından, bu konuda çalışmalar yapmak üzere komisyon oluşturulmuş, bu komisyon, yaptığı çalışmaların sonucunu, sadece Anayasa Mahkemesi ile sınırlı olmak üzere bir rapor halinde Kurul'a sunmuş, Kurul tarafından yapılan tartışma ve oylamalar sonucu ortaya çıkan metin, Başkan'ın kişisel görüşü değil, Mahkeme'nin görüşü olarak Türkiye

Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, Hükümete ve Ana Muhalefet Partisi Başkanlığı'na sunulmuştur.

Bu taslakla getirilmesi düşünülen başlıca yenilikler şunlardır:

- Cumhurbaşkanı'nca Anayasa Mahkemesi'ne seçilecek üye adedi (4)'ten (2)'ye indirilerek, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından alınan (2) üyeden, (1)'i Yargıtay, (1)'i de Danıştay'ın kontenjanına aktarılmıştır.

- Yüksek Mahkemelerden gelecek üyelerin seçiminin nihai olarak kendi Genel Kurullarınca yapılması sağlanarak, seçilme yaş sınırı, en az (3) yıl süreyle üyelik görevinde bulunmuş olmak kaydıyla (50) olarak belirlenmiştir.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne; (1)'i Yüksek Öğretim Kurumu, (1)'i Türkiye Barolar Birliğince gösterilen (3)'er aday arasından, (2)'si de doğrudan Sayıştay üyeleri arasından olmak üzere (4) üye seçme imkanı tanınmıştır.

- Anayasa Mahkemesi yedek üyeliği kaldırılmış, üyelik süresi (12) yıl ile sınırlandırılmış ve emeklilik yaşı (67)'ye yükseltilmiştir.

- Anayasa Mahkemesi üyeleri (Başkan ve Başkanvekilleri dâhil) (17)'ye çıkartılmış, Mahkeme (2) Daire, (1) Genel Kurul'dan oluşturulmuştur.

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile sınırlı olmak üzere, kanun yollarının tüketilmiş olması koşulu ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru (Anayasa şikayeti) yolu açılmıştır.

- Anayasa Mahkemesi'nce işin esasına girilerek verilen ret kararının, Resmi Gazete'de yayımlanmasından itibaren halen (10) yıl olan aynı kurala karşı yapılacak başvuru yasağı (5) yıla indirilmiştir.

- Anayasa Mahkemesi'nce geliştirilen ve (10) yıldır uygulanan yürürlüğü durdurma kararlarına Anayasal dayanak verilmiştir.

Yukarıda sayılan değişiklikler için yapılan çalışmalarda tüm Avrupa Anayasa Mahkemeleri incelenmiş, Federal Almanya Anayasa

Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi model olarak benimsenmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nce, yapılan çalışmalar sonucu kendi oluşum biçimi ve görev alanıyla sınırlı olmak üzere önerilen Anayasa değişikliği, konunun yeterince incelenmemesi nedeniyle kimilerince yanlış değerlendirilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne üye seçimi konusunda tanınan yetki nedeniyle Anayasa Mahkemesinin siyasallaşacağı kaygısı ifade edilmiştir.

Almanya, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Slovakya gibi Anayasa Mahkemesi üyelerinin tümünün parlamento tarafından seçildiği ülkeler bir yana, genel ve yaygın olan uygulama biçimine göre, Anayasa Mahkemesi üyelerinin 1/3'ü parlamento tarafından seçilmektedir. Nitekim bilindiği gibi, Ülkemizde de 1961 Anayasası döneminde, (15) asıl (5) yedek üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi üyelerinden (5) asıl ve (2) de yedek olmak üzere (7) adedi, Millet Meclisi ve Senato tarafından seçilmiştir.

Türkiye Barolar Birliği'nin, içinde Emekli Anayasa Mahkemesi Başkanı, Türkiye Barolar Birliği eski başkanı ve dokuz da profesörün bulunduğu komisyona hazırlattığı Anayasa değişikliği önerisinde, (21) üyeden oluşacak Anayasa Mahkemesinin (7) üyesinin (1/3) oranında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesinin önerilmesine karşın Anayasa Mahkemesi'nce hazırlanan taslakta, (17) üyeden (4)'ünün (dörtte birinden daha düşük oranda) Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçimi uygun bulunmuştur. Bunlardan (2)'sinin, Yüksek Öğretim Kurumu ile Türkiye Barolar Birliğinin göstereceği (3)'er aday arasından seçimi zorunlu olacağından, bu iki üye seçiminde parlamento bağlı yetkili olup, Sayıştay'a Üye seçmeye yetkili olan Meclis, buradan gelecek (2) üyenin seçiminde doğrudan yetkili kılınmıştır.

Bu oluşumu itibariyle Anayasa Mahkemesinin siyasallaştığını söylemek, ne dünyadaki örnekleriyle ne de gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Kaldı ki bugün yürürlükte olan şekliyle Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesinin (15) üyesinden (4)'ünü doğrudan, geri kalan (11) üyeyi de gösterilen adaylar arasından seçtiğine göre, gelecekte bir

siyasal parti genel başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde, Anayasa Mahkemesinin daha az siyasallaşacağı söylenemez.

Anayasa Mahkemesinin hazırladığı Anayasa değişikliğine ilişkin taslağa Yargıtay ve Danıştay tarafından yöneltilen eleştirilerin ikinci bölümü de, kesinleşmiş yargı kararlarına karşı, sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklerden birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiası ile yapılacak ferdi başvuru (anayasa şikayeti) yoluna ilişkin olanıdır.

Türkiye tarafından, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun (Mahkemesi) yargı yetkisi ve bu yere ferdi başvuru hakkının tanınmasından sonra, Ülkemiz aleyhine pek çok başvuru yapılmış ve bu başvuruların çoğunluğunun Türkiye aleyhine sonuçlanması nedeniyle, milyarlarca Euro tazminat ödemek zorunda kalınmıştır. Ülkemizi hem Uluslararası toplulukta insan hakları ihlali yapan ülke görünümünden çıkarmak, hem de gereksiz yere çok yüksek miktarlara varan tazminat ödemekten kurtarmak için, sınırlı biçimde Anayasa şikayeti hakkı tanınması önerilmiştir.

Başta Almanya olmak üzere Avusturya, İspanya gibi birçok Avrupa Ülkesinde başarıyla uygulanan bireysel başvuru yöntemi (Anayasa şikayeti) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruya benzeyen bir iç hukuk uygulaması olup, bu yolla, temel hak ve özgürlüklere yönelik kamu gücü ihlallerinin olay bazında belirlenmesi ve ihlal edilen hakkın iç hukukumuz aracılığıyla onarılması için gerekli önlemlerin alınmasının sağlanması amaçlanmıştır.

Anayasa şikayeti, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilmenin ön koşulu olarak kabul edildiğinde, kuşkusuz ki, bu Mahkemede Türkiye aleyhine açılacak davalarda önemli miktarda azalma olacaktır.

Anayasa şikayeti, ilke olarak klasik haklarla sınırlı tutulmuş, böylece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulamalarıyla da paralellik kurulmak istenilmiştir. Anayasa şikayeti yönteminin sağlıklı ve etkili biçimde işlemesi, başvuru ve görüşülebilirlik koşullarının belirlenebilmesini, bu koşulların bir ön inceleme aşaması ile de-

ğerlendirilmesini ve Anayasa Mahkemesi'nde buna uygun bir yapılanmaya gidilmesini gerektirmektedir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin, korunması gereken en yüce değerler olduğunun kabul edildiği günümüzün hukuk devletinde, bu tür gelişmelerin gerisinde kalınamaz. Anayasa şikayeti yolunun kabulü halinde, Anayasa Mahkemesi'ne diğer Yüksek Mahkemelerden daha üstün bir statü tanınacağı biçimindeki çağdaş gelişmelere uygun olmayan, gerçeklerle ve Ülke çıkarları ile bağdaşmayan görüşte isabet yoktur. Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kesinleşmiş kararlarına karşı yapılan başvurular sonucu, yabancı bir ülkede, yabancı yargıçlar tarafından verilen kararlara karşı duyulmayan hoşnutsuzluk ve sızlanmaların, bu Yüksek Mahkemelerin seçtikleri üyeler tarafından oluşan Anayasa Mahkemesi'ne karşı ileri sürülmesi iyi niyet kurallarıyla bağdaşmaz. Esasen unutulmamalıdır ki, Türkiye'de yıllardır, anılan Yüksek Mahkemelerin kesinleşmiş kararlarını kaldıran bir başka Yüksek Mahkeme de vardır. Bu da Uyuşmazlık Mahkemesi'dir. Zira Uyuşmazlık Mahkemesi, hüküm uyuşmazlığının varlığı halinde yargı yerlerinden birinin kararını kaldırabileceği gibi, ikisinin kararını da kaldırarak yeni ve değişik bir karar verebilir.

Hukuk alanında çağın gerisinde kalınmaması için, özellikle Yüksek Mahkemeler Başkan ve Üyeleri, her türlü duygusallıktan kendilerini arındırmalı ve hukukun gelişmesi yolundaki çabaları engellememelidir. Çağı yakalamak amacıyla yapılan anayasal ve yasal değişikliklerin, bu türlü davranışlarla önünün kesilmesi girişimleri, bugüne kadar Ülkemize yarar sağlamadığı gibi, bundan sonra da kuşkusuz ki sağlamayacaktır.

Konuşmamın bu bölümünde yaş sınırı nedeniyle geçen bir yıl içinde emekliye ayrılan üyelerimiz Sayın Enis TUNGA, Sayın Mustafa Yaşar AYGÜN, Sayın Yalçın ACARGÜN, Sayın Samia AKBULUT ve Sayın Aysel PEKİNER'e bundan sonraki emeklilik yaşamlarında sağlık, esenlik ve mutluluklar içinde uzun ömürler temenni ediyorum.

Ayrıca, Yüce Mahkemede görev alarak Anayasa yargısının gelişi-

minde unutulmaz hizmetler veren çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara sağlık ve esenlikler, vefat ederek aramızdan ayrılanlara da Tanrı'dan rahmetler diliyorum.

Kuruluş yıldönümü toplantımıza katılarak beni dinlemek lütfunda bulunmalarından dolayı tüm konuklara en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

43. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Anayasa Mahkemesi, kurulduğu 1962 yılından bugüne kadar geçen süreçte, Anayasa'nın Başlangıç bölümünde öngörüldüğü gibi, hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği, laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı, her Türk vatandaşının Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak, milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir yaşam sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisinde olduğunun bilinci içinde özveri ile görevini yerine getirmiş ve böylece toplumdaki saygın yerini almıştır. Bu görev anlayışına sahip olan Anayasa Mahkemesinin 43. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine teşriflerinizden dolayı size ve tüm konuklarımıza şükranlarımı sunuyorum.

2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunu'nun 58. ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 41. maddelerine göre, her yıl Nisan ayının (25)'i Anayasa Mahkemesinin Kuruluş günüdür ve törenlerle kutlanır, seminerler

ve konferanslar tertiplenir. Yıllardır uygulanan geleneğe göre de, Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Yıldönümlerinde Başkanları tarafından açış konuşması yapılır ve bu konuşmada yer alacak konu ve içeriklerinin belirlenmesi Mahkeme Başkanlarının inisiyatifindedir. Başkanlar konuşmalarını hazırlarken veya hazırladıktan sonra Kurul'un onayını almazlar veya bilgisine sunmazlar. Hatta, Mahkeme üyeleri de açış konuşmasının içeriğini merasim öncesi dağıtılan metinden öğrenirler.

Bu nedenle 2001, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yaptığım konuşmalarda olduğu gibi, bu konuşmamdaki değerleme ve açıklamalar, benim kişisel görüşlerimdir. Ancak hiç kuşku yoktur ki, konuşmalar hazırlanırken, diğer yüksek yargı kuruluşları yanında, özellikle Anayasa Mahkemesinin değindiğim konulara ilişkin kararları gözönünde tutulmuştur.

Bu yıl Anayasa Mahkemesi Başkanı sıfatıyla yapacağım beşinci konuşmamda, her yıl 6 Eylül'lerde Yargıtay Başkanları ile Türkiye Barolar Birliği Başkanlarının, 10 Mayıs'larda Danıştay Başkanları ile yine Türkiye Barolar Birliği Başkanlarının, 25 Nisan'larda da Anayasa Mahkemesi Başkanlarının defaetle değindikleri yargının genel sorunlarına değinmeyeceğim. Çünkü, geçen yıl yaptığım konuşmada belirttiğim gibi, bu yargısal sorunlara, hemen hemen tüm yüksek yargı Başkanlarınca, yıllarca değinildiği halde, bugüne kadar geçen süreçte iktidarlar tarafından ciddi çözümler getirilememiştir. Otuz dokuz yıllık meslek hayatımda, Danıştay tetkik hakimliği, savcılığı, üyeliği, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu asıl üyeliği, Anayasa Mahkemesi Üyeliği, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkan Yardımcılığı ve Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı yapmış bir yargıç olarak, iktidar olan tüm siyasal partilerin, yargının birikmiş sorunlarının çözümünde yeterli ilgi ve başarıyı göstermediklerini müşahede ettim. Ne yazık ki yargının sorunları, giderek daha da ağırlaşan biçimde devam etmektedir. Üzülerek söylüyorum, tüm iktidarlar, süratli ve etkin biçimde faaliyet gösteren yargı yerine, ağır ve hantal çalışan, uyuşmazlıkları yıllar sonra karara bağlayan mahkemeleri yeğlemişlerdir. Bir başka üzücü nokta da yargıya ve sorunlarına kamuoyunun gösterdiği ilgisizlik olmuştur.

Türkiye'de insanlar, taraf olarak mahkemelere başvurdukları zaman ancak yargının sorunları olduğunu fark etmişler, yargısal sürecin ağır işlemesinden yakınmışlardır. Buna rağmen birçok nedenle pek çok kez gittikleri mahkemelerin fiziki yetersizliğinden rahatsızlık duymamışlar, yürütmenin temsilcisi olan kaymakam ve vali'nin makamında gördükleri fiziki imkanları, aynı binanın zemin veya bodrum katlarında görev yapan hakim ve savcı odalarında aramamışlardır.

Ancak, geçen yıl hizmete açılan İzmir, Denizli, Rize ve Afyon adliye binaları ile hemen hemen tüm adli ve idari yargı hakimlerine verilen diz üstü bilgisayarlar bu konudaki olumlu gelişmelerdir. Ayrıca, yıllardır genel bütçeden Adalet Bakanlığı'na ayrılan % 08'lerin altındaki payların 2005 yılı için % 1'lerin üzerine çıkartılmış olması da geleceğe ilişkin karamsarlığımızı kısmen azaltmaktadır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN YENİDEN OLUŞUMU

1961 Anayasası döneminde kurulan ve o tarihlerde (15) asıl ve (5) yedek üyeden oluşan Anayasa Mahkemesinin üye adedi, 1982 Anayasa'sının 146. maddesiyle getirilen düzenleme sonucu, (11) asıl ve (4) yedek olmak üzere (15)'e indirilmiştir.

Anayasa Mahkemelerinin önemi, temel hak ve özgürlükleri korumadaki etkin faaliyetleri nedeniyle Dünyada ve Türkiye'de giderek daha da artmış, yerel mahkemelerde görülmekte olan davalarda taraflar, bakılmakta olan davalarında uygulanan yasa kurallarından Anayasa'ya aykırı gördüklerinin iptalini sağlamak amacıyla Anayasa'ya aykırılık savında bulunmuşlar, davaya bakan yargıçlar da bu savları ciddi görüp, Anayasa Mahkemesi'ne sıkça başvurma eğilimine girmişlerdir. İtiraz yoluyla yapılan başvurulardaki bu artış yanında, özellikle son yıllarda, Avrupa Birliği'ne giriş süreci nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce birçok yasada değişiklik yapılmıştır. Bu hızlı çalışmalar nedeniyle, çoğu kez yasalaşma evresi öncesinde yeterli hazırlık yapılamamış, iktidarın Muhalefet partisiyle gerekli uzlaşmayı sağlayamaması nedeniyle de, kabul edilen yasaların iptali için Anamuhalefet Partisi tarafından Anayasa Mahkemesi'ne pek çok başvuruda bulunulmuş, hemen hemen

bu başvuruların tamamında iptali istenen kuralların aynı zamanda yürürlüklerinin de durdurulması istenilmiştir. Ana Muhalefet Partisinin dışında Cumhurbaşkanı tarafından da birçok yasa kurallarının iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemiyle başvuruda bulunulmuştur.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin kurulduğu 25 Nisan 1962'den 2004 yılına kadar geçen süreç içinde, Yüce Divan sıfatıyla (7) adet davaya bakılmış iken, 2004 yılında (5) adet dava açılmıştır. Başka bir anlatımla, 42 yılda Yüce Divan sıfatıyla (7) davaya bakılmasına karşın, son bir yıl içinde açılan dava adedi (5) olmuştur. Açılan davaların çok geniş kapsamlı oldukları, bakanların bakanlıkları döneminde yaptıkları belirli nitelikteki işlerin tümünden yargılandıkları hatırlanacak olursa, önümüzdeki mesainin büyük bir bölümünü bu işlerin alacağını, Anayasa Mahkemesinin; olağan işlerinden olan kanun, kanun hükmünde kararname ve TBMM İçtüzüğü'nün denetlenmesi ile siyasi partilere ilişkin başvuruların karara bağlanmasına yeterli zamanı ayıramayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de davaların sonuçlanmasının çoğu kez çok uzun süreler aldığı, başka bir söylemle giderek yargılama sürecinde artış görüldüğü bilinmektedir. Oysa, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, makul süre içinde davaların sonuçlandırılmamasını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yer alan "adil yargılanma hakkı"nın ihlali olarak görmüş ve birçok ülke için bu nedenle ihlal kararları vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'ne de hızla artan oranda yapılan başvurular nedeniyle, davaların sonuçlandırılması birden çok yıllara yayılmıştır. Gelecekte daha da uzun yıllara sarkacak olan bu yargılama sürecinin kısaltılması için, Anayasa Mahkemesinin birden çok kurul biçiminde çalışmasını sağlayacak yeni bir oluşuma gitmek zarureti hasıl olmuştur. Mahkemenin yeniden oluşumunu da içeren Anayasa değişikliği çalışmaları yapılırken, Anayasa Mahkemesi'nce (5) kişilik bir komisyon kurulmuş, bu komisyonun hazırladığı rapor, Anayasa Mahkemesi üyelerinin tümünün katıldığı kurulda görüşülerek son şeklini almıştır. Yeni modelde, Anayasa Mahkemesinin iki kurul halinde çalışması benimsenirken, Dünya'daki

birçok Anayasa Mahkemeleri incelenmiş ve daha çok Federal Almanya Anayasa Mahkemesiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin oluşum biçimi etkili olmuştur. Bu iki Mahkemede başarı ile uygulanan birden çok kurul biçimindeki oluşumun, Türkiye'de de gerçekleştirilmesi halinde, Anayasa yargısı'nın daha süratli ve etkin biçimde çalışması sağlanmış olacaktır.

ANAYASA MAHKEMESİNE KİŞİSEL BAŞVURU (ŞİKAYET) HAKKI TANINMASI

Bir yıl önce Anayasa Mahkemesi'nce hazırlanarak, TBMM Meclisi Başkanına, Başbakana ve Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanına takdim edilen, Anayasa Mahkemesinin görevleri ve yapısıyla ilgili Anayasa değişikliği taslağının en önemli bölümü belki de, temel hak ve özgürlüklere daha çok güvence sağlayacak olan "bireysel başvuru" ya da "şikayet" hakkının tanınmış olmasıdır. Bu başvuru hakkı, Anayasa'da yer alan tüm haklar için değil, bunlardan sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde sayılan temel hakları ihlal edilenlere tanınmıştır. Kuşkusuz ki bireysel başvuru hakkının tanınması halinde, Anayasa Mahkemesinin iş yükünde önemli artışlar olacaktır. Bu nedenle, Mahkemenin iki kurul halinde çalışmak üzere yeniden yapılanması yanında, bireysel başvuruların kabule şayan olup olmadığını inceleyecek bir "ön inceleme komisyonu" kurulması da gerekecektir. Bu nedenle, Anayasa değişikliği taslağında yer almayan bireysel başvuru yolunun işleyişine ilişkin ayrıntılar, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunu'nda düzenlenecektir.

Anayasa Mahkemesinin katlanarak artan işyükü nedeniyle, başvuruların karara bağlanma sürecinin ortalama (2) yılı geçmesine karşın, bireysel başvuru hakkının tanınması halinde, onbinleri bulacak başvuruların altından nasıl kalkılacağı yolunda bir soru akla gelebilir. Kuşkusuz ki bu başvuru yolunun açılması halinde, kişisel tahminime göre de, bir yılda sekizbini aşacak miktarda başvuru olacaktır. 24 Eylül 2001 tarihinde Karsruhe'de Federal Almanya Anayasa Mahkemesi nezdinde yapılan resmi temas ve incelemelerde, o günkü Anayasa Mahkemesi Başkanı Jutta LİMBACH; Adalet Bakanı Sayın Cemil ÇİÇEK'in de parlamento tescilcisi ola-

rak katıldığı toplantılarda, Almanya'da bu yolla yılda 4.800 civarında başvuru olduğunu, bunlardan ancak %3'ünün kabul edilebilir nitelikte bulunarak esasının incelendiğini, %97'sinin ise üç kişilik ön inceleme komisyonlarınca kabul edilemez nitelikte görülerek reddedildiğini bu ret kararlarında gerekçe bulunmayabileceği gibi, kararın oybirliği ile alınması halinde, itiraz da edilemediğini ifade etmiştir. Macaristan Anayasa Mahkemesi nezdinde 21-22 Mayıs 2002 günlerinde yaptığım inceleme ve araştırma ziyaretinde, bu Ülkenin Anayasa Mahkemesi'ne de ferdi başvuru hakkının bulunduğunu, hatta bu başvuruyu yapabilmek için, Macaristan uyruğunda olmak ve iptali istenen normla kişisel menfaat ilişkisi bulunmak gibi koşulun da aranmadığı anlatılmıştır. Avrupa'da; Federal Almanya, Avusturya, Macaristan, İspanya, Portekiz, Rusya dâhil olmak üzere (19) ülkede, Asya'da; Moğolistan, Güney Kore, Gürcistan, Kırgızistan, Suriye de dâhil olmak üzere (8) ülkede, Orta ve Güney Amerika'da; Brezilya ve kısmen Kolombiya'da, Afrika'da; Sudan ve Senegal'in de dâhil olduğu (4) ülkede başarı ile uygulanan ferdi başvuru hakkının (Şikayet hakkı) Türkiye'de de uygulanmasına duygusal ya da yeterli bilgi sahibi olunamamasına dayalı nedenlerle karşı çıkmak, Türk ulusunu, kimi temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakacağı gibi, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere Devletimizin imza attığı insanlığın yüksek değerlerinin korunmasını sağlayan diğer birçok uluslararası antlaşmalara da uygun düşmeyecektir.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin şikayet hakkını da içerecek biçimde, yeniden yapılanmasına ilişkin taslağın hazırlanması aşamasında Yurt dışından davet edilen Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Prof. Dr. Winfriet HASSEMER, Avusturya Anayasa Mahkemesi Üyesi Prof. Dr. Herbert HALLER, Venedik Komisyonu Üyesi Prof. Dr. Peter PACZOLAY ve Türkiye'den de Anayasa Komisyonu Başkanı ile (8) Üniversite üyesinin katılımıyla düzenlenen, 26 ve 27 Nisan 2004 günlerinde yapılan sempozyumda hiçbir konuşmacı, şikayet hakkı tanınmasının sakıncalı olacağını belirtmemiş, tüm konuşmacılar, bu düzenlemenin bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, bununla da yetinilmeyerek, bu konuda Strazburg'ta bulunan

Venedik Komisyonu'na da başvurularak görüş istenmiş, gelen cevabî raporda, ferdi başvuru hakkının Türkiye'de tanınmasının çok önemli gelişme olacağı ve takdirle karşılandığı belirtilmiştir.

Anayasada bu konuda yapılacak düzenleme ile, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların çokluğu bakımından halen dördüncü sırada bulunan ve bugüne kadar verilen hak ihlal kararları nedeniyle milyonlarca Euro tazminat ödeme zorunda bırakılan Türkiye'yi, bu konuda geriye çekmek, bu tür başvuruların önce Türk Anayasa Mahkemesi'nce incelenmesi sonucu, sözleşmeye açıkça aykırı bulunan hak ihlallerinin Türkiye'de giderilmesini sağlayıp, hem dış ülkeler nezdinde Türkiye'yi temel hak ve özgürlüklerin yeterince korunamadığı ülke görünümünden çıkarmak, hem de gereksiz yere çok önemli miktarlara varan tazminatlar ödenmesi engellenmek istenilmiştir.

ULUSLARASI ANLAŞMALARIN İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ

2001, 2002 ve 2004 yılları Törenlerinde yaptığım konuşmalarda, Uluslararası hukuk kurallarının iç hukukumuzdaki yeri ve önemine değinerek, Anayasa'nın 90. maddesinin değiştirilerek, özellikle temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası hukuk normlarının iç hukukumuzda, Ulusal yasalarımızın üzerinde yer almasının sağlanması gerektiğini belirtmiştim.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile, Sözleşmeye taraf olan devletlerde herkese, bu sözleşme kapsamına giren hak ve özgürlükler tanınmış, böylece bireyler ulusal hukuk öznesi olmanın yanında, uluslararası hukuk öznesi olarak da hak sahibi olmuşlardır.

Türkiye tarafından, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Divanı'na bireysel başvuru hakkının tanındığı 1987 ve Divan'ın zorunlu yargı yetkisinin tanındığı 1990 tarihinden itibaren, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukukumuzdaki önemi daha da artmıştır. Ancak 7 Mayıs 2004 tarihinde Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasına yapılan ilaveden önce, Ulusal Yasalarımızla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan kuralların çatışması halinde (çok az sayıdaki Danıştay kararları dışında), Sözleşme kuralları esas alınarak dava sonuçlandırılmıyor, iki ulusal

yasanın çatışması halinde uyulacak yöntem izlenerek uyuşmazlık çözüme kavuşturuluyordu. Bu nedenle de, çoğu kez Sözleşme kurallarına aykırı biçimde alınan kararlar nedeniyle, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuru sonucu, ihlal kararları veriliyor ve Türkiye tazminat ödemeye mahkum ediliyordu.

İlk kez 2001 yılında yapılan kapsamlı Anayasa değişiklikleri arasında yer alan Anayasa'nın 90. maddesini değiştirme girişiminde başarılı olunamamasına karşın, 7 Mayıs 2004 tarihinde 90. maddenin son fıkrasına; "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" kuralı getirilerek bu konudaki sıkıntının giderilmesi sağlanmıştır.

Ancak anılan maddede, "... Temel hak ve özgürlüklere ilişkin ..." şeklinde bir ifade kullanılması nedeniyle bu ibarenin uygulamada kimi tereddütler doğuracağı böyle genel ifade kullanılması yerine, norm sıralamasında Ulusal yasalarımızın önünde yer alması istenilen temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmaların ismen sayılmasının daha doğru olacağı yolunda pek çok görüşler ileri sürülmüş ise de, bu tür duraksamaların zamanla Yüksek Mahkemeler içtihatları ile giderileceği, 90. maddenin bu haliyle bile bireylere temel hak ve özgürlükleri konusunda önemli kazanımlar sağlayacağı kuşkusuzdur.

ANAYASA MAHKEMESİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki savaş yıllarında insanlığın karşılaştığı büyük kayıplar ve ıstıraplar sonucu, birey devlet karşısında korunması gereken değer olarak görülmüş, bu nedenle fertler, temel haklarının korunması için yargısal güvencelere kavuşturulmuştur. Başta ülkelerin Anayasa Mahkemeleri olmak üzere, uluslararası boyutta da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı, daha sonraları da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi oluşturularak, insanlara temel hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda ulusal mahkemelerinden alamadıkları hakları için uluslararası yargı yerlerine başvurma imkanı tanınmıştır.

Bu gelişim süreci, tüm ülkelerde, yüklendikleri bu önemli görevleri nedeniyle Anayasa Mahkemelerini ön plana çıkarmış, ülkelerin Anayasa Mahkemeleri arasında yakın işbirliği sağlanmıştır. Türk Anayasa Mahkemesi 1987 yılında Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın üyesi olmuş, Avrupa'nın diğer ülkelerindeki Anayasa Mahkemeleri ile işbirliği sağlanarak, Anayasa yargısının gelişmesi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Son beş yıllık dönemde bu türlü temaslar üst seviyeye çıkartılmış, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini ve çalışmalarını yakından izlemek amacıyla tüm üyeler Strazburg'a götürülmüştür. Türk Anayasa Mahkemesinin kararlarını internet yoluyla dünyada izleme olanağı bulunduğundan, Rusya Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyeleri ile Moskova'da yapılan görüşmelerde, Türk Anayasa Mahkemesi kararları üzerinde tartışmalar yapılabilmiştir. Ayrıca, 12-18 Mayıs 2002 tarihlerinde Brüksel'de yapılan 12. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'na gidilerek, toplantıdan önce hazırlanarak gönderilen ulusal rapor savunulmuştur. 2005 yılının Mayıs ayında bu kez Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nde yapılacak olan 13. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı için ulusal rapor hazırlanıp gönderilmiş, ancak bu evrede toplantıya katılmamaya karar verilmiştir.

Avrupa Anayasa Mahkemeleri ile aynı Konferansın üyesi olarak yakın ve sıcak işbirliğimiz dışında uzakdoğuda; Moğolistan ve Güney Kore, Amerika'da, Amerika Yüksek Mahkemesi ile yakın temaslar kurulmuş, Moğolistan, Güney Kore Anayasa Mahkemeleri Başkanları dışında Rusya, Romanya, Ukrayna, Bulgaristan, Beyaz Rusya, Mısır, Hindistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanları ile Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili, Avusturya, Macaristan ve Kırgızistan Anayasa Mahkemeleri üyeleri Türkiye'ye çağırılarak bu ülkelerin Anayasa Mahkemeleri ile yakın ve samimi işbirliği sağlanmıştır. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı Luzius WİLDHABER ile Türk yargıç Rıza TÜRMEN'in Mahkememizin düzenlediği sempozyumlara katılmaları sağlanmış, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye hakkında verdiği kararlar yakından izlenmiştir.

LAİKLİK İLKESİNİN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

İlk kez 25 Nisan 2001 günü yaptığım Anayasa Mahkemesinin 39. Kuruluş yıldönümü konuşmasında, laiklik ilkesinin Türkiye Cumhuriyeti için taşıdığı öneme, başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere bu konuyu düzenleyen kimi uluslararası normlardan da söz ederek değinmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Danıştay 8. Daire ve İdari Dava Daireleri Genel Kurulu kararlarında türbanın inanç gereği takılan giysi olmadığı, bir nevi simge olarak kullanıldığı, resmi daire ve üniversitelerde başörtüsü serbestisi tanımanın bir tür yönlendirme ve bir anlamda zorlama olduğu biçiminde gerekçelere yer verildiğini belirtmiştim.

Bu konuşmanın yapıldığı günden bugüne kadar geçen (4) yılda konu güncelliğini yitirmemiş, aksine giderek artan biçimde gündemde tutulmak istenilmiştir. Ancak, bu (4) yıllık süre içinde Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlar konuya daha da netlik kazandırmıştır.

Anayasa'nın 176. maddesi uyarınca Anayasa metni içinde yer alan "Başlangıç" kısmında; laiklik ilkesinin gereği olarak, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı vurgulandıktan sonra, Anayasa'nın 2., 4., 10., 14., 15. ve 24. maddelerinde de bu konuda özel düzenlemeler getirilmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü konusunda evrensel anlayışı yansıtan kurallara İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18., İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 9., Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 18., Din ve İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayırımcılığın Kaldırılması Bildirisi'nin 1. maddelerinde de yer verilmiştir.

Türkiye'de din ve din duyguları ile dince kutsal sayılan şeylerin istismar edilerek oya çevrilmesi batı ülkelerine göre çok daha kolay ve olağan olduğundan, geçmişte bu yola başvuran partiler laiklik karşıtı bu eylemleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmış bu karara karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yaptıkları başvurular da reddedilmiştir.

Ülkemizde zaman zaman kimi parti yetkilileri, bayanların inançları gereği türban takabilecekleri, bu tür bir giysi ile yükseköğretim kurumlarına devama engel olunmasının; Anayasa ile tanınan temel haklardan olan "**eğitim ve öğrenim hakkı**" ile "**inanç özgürlüğü**"ne müdahale olduğu yolunda savlar ileri sürmüşlerdir.

Oysa bu konuda Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilmiş pek çok kararlar vardır ve yargının değerlendirmesine göre, dinsel nedenlerle türbanla boyun ve saçların örtülmesine resmi daire ve üniversitelerde serbestlik tanınması, bir tür yönlendirme ve bir anlamda zorlama olup; kişileri şu ya da bu biçimde giyindirip başlarını örtmeye zorlamak, dinsel inanç ve görüşler nedeniyle gençler arasında çatışmalara neden olacak ortamın yaratılmasını sağlayacak, hatta aynı dinden olanlar arasında bile ayrılıklar yaratacağından, bu davranış biçimi laiklik ilkesine aykırı düşecektir.

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin başörtüsüne ilişkin istikrar bulmuş kararları varken, kimi yazılı ve görsel yayın organlarınca bu konunun gündemde tutulmaya çalışılması, kimi siyasal partiler yetkililerince de, yasal düzenlemeler yapılarak, türbanla öğrenim yapma olanağının tanınacağı yolunda beyanlarda bulunulması, bu konudaki yargı içtihatlarını bilmemekten kaynaklanmıyorsa, din duygularını kullanarak siyasi avantaj sağlamaya yöneliktir.

Anayasa'daki laik düzenlemeler kaldığı sürece, türbanlı kızların yükseköğretim kurumlarına öğrenci sıfatıyla, öğrenimlerinden sonra da resmi dairelere kamu görevlisi olarak girmelerini sağlayacak tüm yasal düzenlemeler Anayasa'ya aykırı olacaktır. Hatta bu konuda Anayasa'ya kural konulsa bile bu kez, Anayasa'nın bu yeni kuralı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun olmayacaktır.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na eklenen "EK MADDE 17"de yer alan; "**yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile; yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir.**" kuralının iptali istemiyle açılan davada, 2.4.1991 günlü, Esas: 1990/36; Karar: 1991/8 sayılı ka-

rarla başvurunun reddine karar verdiğinden söz edilerek, yükseköğretim kurumlarında türban takılmasını sağlayacak yasal düzenleme yapılabileceğini söylemek, ya anılan kararın gerekçelerini bilmemek veya gerekçe gözardı edilerek sadece sonuç bölümüne bakıp değerlendirme yapmaktır. Bilindiği gibi, Mahkeme kararları gerekçeleri ile bir bütün teşkil eder, idareyi ve yasamayı bağlar. Başka bir söylemle, kararların sonuç bölümüne anlam kazandıran kararların gerekçeleridir.

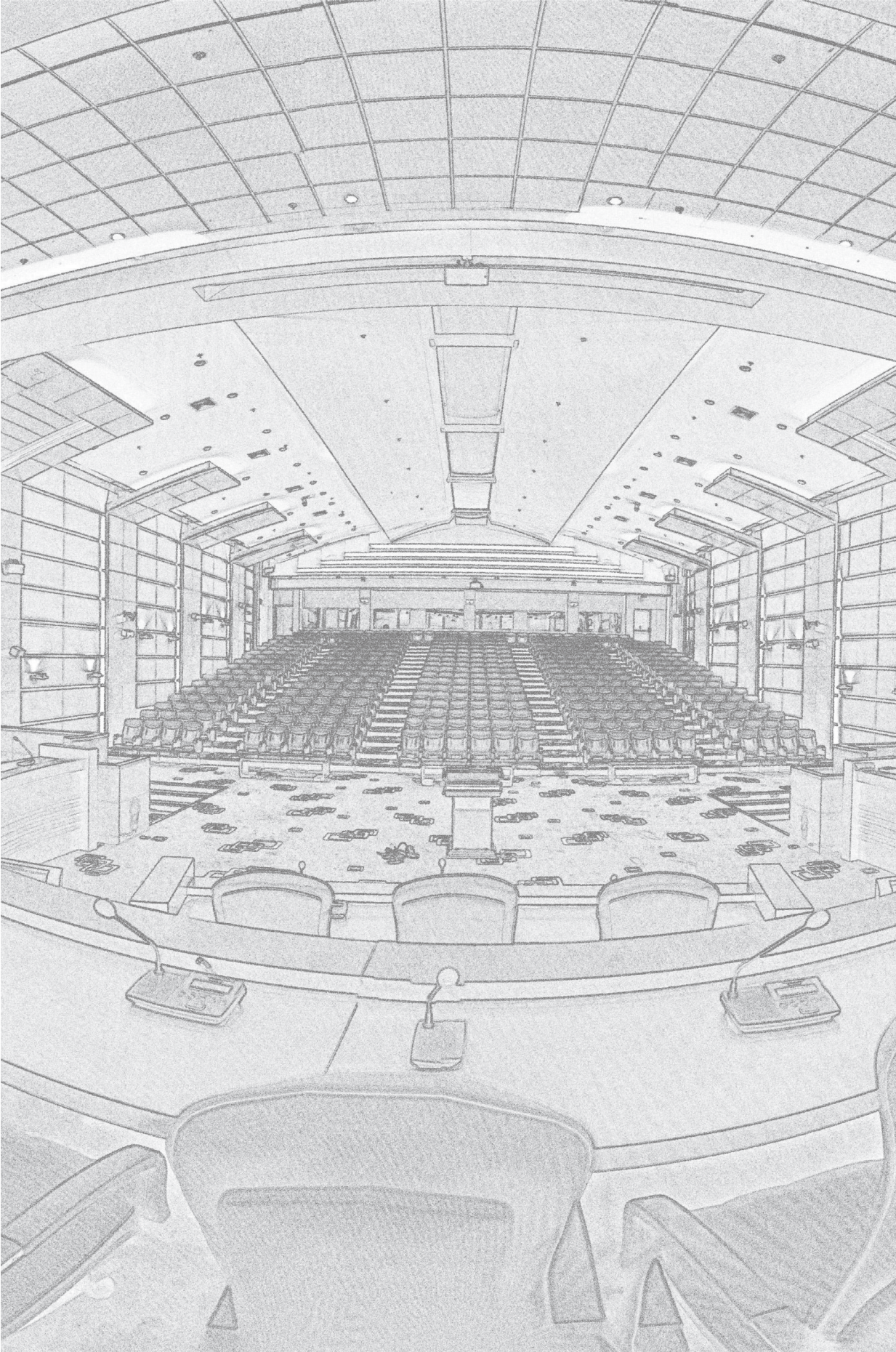
Söz konusu kararın gerekçesine bakıldığında, hiçbir duraksamaya yer kalmayacak biçimde yükseköğretim kurumlarında türban takılmasına olur veren açıklama bulunmadığı görülecektir. Aksine, bu konudaki açıklamalar yapıldıktan sonra ilgili bölümün sonunda; **"...sonuç olarak, ister dini inanç gereği olsun, isterse başka nedenlerle olsun, yükseköğretim kurumlarındaki kılık-kıyafetin çağdaş duruma ters düşmemesi gerekir."** denilmektedir.

Açıklanan nedenlerle, bu kararın sonuç bölümünde "başvurunun reddine" denildiğinden hareketle, yasal düzenleme yapılarak türbanlı kız öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına devamının sağlanabileceği söylenemez. Bu konuda yapılacak yasal düzenlemenin, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na eklenen Ek Madde 16'nın iptaline ilişkin 7.3.1989 günlü, Esas: 1989/1; Karar: 1989/12, Refah Partisi'nin temelli kapatılmasına ilişkin 16.1.1998 günlü, Esas: 1997/1; Karar: 1998/1, Fazilet Partisi'nin temelli kapatılmasına ilişkin 22.6.2001 günlü, Esas: 1999/2; Karar: 2001/2 sayılı kararlarla Refah Partisi'nin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararına yapılan itiraz sonucu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 3. Dairesince verilen 31.7.2001 günlü ve 41.340/98 sayılı, bu karara yapılan itirazın reddine ilişkin 31.02.2003 günlü ve aynı sayılı Büyük Daire kararlarına aykırı olacağı kuşkusuzdur.

Konuşmamın son bölümünde, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığı da yapmış olan Anayasa Mahkemesi emekli üyelerinden Mustafa ŞAHİN'in 4 Ocak 2005 günü ebediyete intikal ettiğini ifade ederken büyük üzüntü duyuyorum. Mahkememize çok önemli hizmetler veren değerli büyüğümüze Tanrı'dan rahmet diliyor, aziz anıları önünde saygı ile eğiliyorum.

Ayrıca, yaş sınırı nedeniyle geçen bir yıl içinde emekliye ayrılan üyelerimiz sayın Ali HÜNER, Sayın Ertuğrul ERSOY ve Sayın Fazıl SAĞLAM'a bundan sonraki emeklilik yaşamlarında sağlık, esenlik ve mutluluklar içinde geçirecekleri uzun ömürler diliyor, Yüce Mahkeme'de görev alarak unutulmaz hizmetler sergileyen çok değerli meslektaşlarımızdan hayatta olanlara da sağlık ve esenlikler temennilerimi iletiyorum.

Kuruluş yıldönümü toplantımıza katılarak beni dinlemek zahmetinde bulunan tüm konuklara en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Tülay TUĞCU

12/6/1942 tarihinde Ankara'da doğmuştur. İlk ve orta eğitimini TED Ankara Kolejinde tamamlamıştır. 1961 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1965 yılında mezun olduktan sonra bir süre serbest avukatlık yapmıştır. 1969 yılında Danıştay sınavlarını kazanarak Danıştay Yardımcısı olarak göreve başlamıştır.

1974 yılında Amme İdaresi Enstitüsünü (TODAİE) bitirmiştir.

1982 yılında Danıştay Birinci Dairesi Kıdemli Tetkik Hâkimliği'ne getirilmiş ve 1992 yılına kadar bu görevde çalışmıştır.

1992 yılında Danıştay Üyeliği'ne seçilerek Altıncı Daire'de göreve başlamıştır. Üç yıl Altıncı Daire'de çalıştıktan sonra Danıştay Onuncu Dairesine geçerek Anayasa Mahkemesi Üyeliği'ne seçilinceye değin bu Dairede görev yapmıştır.

Danıştay Genel Kurulu'nca belirlenen üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından 22/12/1999 tarihinde Anayasa Mahkemesi Üyeliğine seçilmiştir.

6/1/2004 tarihinde Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığına ve 25/7/2005 tarihinde de Anayasa Mahkemesi Başkanlığına seçilmiştir.

"Suçluların İadesi" ve "İdarenin Takdir Hakkının Yüksek Yöneticilerde Kullanılması" konulu tezleri ve "Verimlilik" konulu çevirisi bulunmaktadır.

12/6/2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığından emekliye ayrılmıştır.

44. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Çocukluğumuzda söylediğimiz, çocuklarımızın söylediği ve her zaman söylenecek olan "Andımız"da verdiğimiz söz doğrultusunda, "açtığı yolda, gösterdiği hedefe durmadan yürüyeceğimiz" ulu önder Atatürk'ün ilke ve devrimlerine bağlı olarak, kurulduğu 1962 yılından bu yana demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin gerçekleştirilmesi amacıyla görev yapan Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş yıldönümü Kutlama Törenine onur vermenizden dolayı size ve tüm değerli konuklarımıza şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı

Kayıtsız şartsız Millete ait olan egemenliğin, Anayasa'nın koyduğu esaslar dâhilinde yetkili organlar eliyle kullanılması "kuvvetler ayrılığı" olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu kavramın, "fonksiyonlar ayrılığı" anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Yasama, yürütme ve yargı organları, niteliği itibarıyla farklı yetkiler kullanmakla beraber, Devlet iktidarının farklı görünümlerini oluşturmaktadırlar.

Bu çerçevede yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılmakta olup kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisi ise Anayasa Mahkemesi'ne ait bulunmaktadır.

Yargılama fonksiyonunu yerine getiren organların varlığı çok eski tarihlere kadar uzanmakla birlikte yasama organının işlemlerinin anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulması, yakın geçmişte ortaya çıkmıştır. Günümüzde hakim olan "hukuk devleti" anlayışı, Anayasa yargısının varlığını gerekli kılmaktadır. Zira hukuk devleti ilkesi temelde, devletin tüm işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygun olmasını ve bunların yargı denetimine tabi tutulmasını gerektirir.

Tarihsel süreç içinde, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin soyut bir prensip olmaktan çıkarılarak siyasal ve toplumsal yaşamda elle tutulur, gözle görülür bir hale getirilmesi, Anayasa yargısı kurumlarının oluşturulması ile mümkün olmuştur.

Anayasalar, devletin temel organlarının yetki ve görev alanları ile işleyişlerini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini genel ilkeler çerçevesinde düzenleyen metinlerdir. Anayasa mahkemeleri ise anayasanın üstünlüğü ilkesinin hukuksal yöntem ve araçlarla korunması işlevini yerine getirmektedirler. Bu işlev Anayasa yargısının varlık nedenini ve meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Hukukun genel ilkeleri ve Anayasa kurallarıyla bağdaşmayan işlem ve eylemler ile yasama tasarruflarının anayasa mahkemelerince çeşitli hukuksal yaptırımlara bağlanması, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin zorunlu bir sonucudur.

Eleştiri Hakkı ve Sınırları

Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin ve bağlayıcı olması, onların eleştirilemez olduğu anlamına gelmemektedir. Diğer deyişle, mahkeme kararlarına uyma yükümlülüğü, söz konusu kararları eleştirme hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Bir hukuk devletinde, yargı kararlarının da eleştirilebilmesi doğaldır. Mahkeme kararlarının oybirliği ile alınmadığı durumlarda, azlık oyu kullanan üyelerin düşüncelerinin de bu anlamda karşı hukuki düşünceyi oluşturduğu açıktır. Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek reddettiği konularda on yıl geçtikten sonra tekrar başvuruda bulunulabilmesi, Anayasa Mahkemesi kararlarının eleştiriye açık ve değişebilir nitelikte olduğunun bir diğer kanıtıdır.

Bir hukuk devletinde, mahkeme kararlarının gerek akademik çevrelerde, gerekse uygulayıcılar tarafından ele alınıp incelenmesi gerekli ve yararlıdır. Bu tür eleştirilerin yargıya yeni ufuklar açma olasılığı her zaman vardır. Bununla birlikte, doğruyu bulmak adına yapılacak eleştirilerin belirli bir düzeyde ve nitelikte olması gerektiği de kuşkusuzdur.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin bugüne kadarki mesleki yaşamları süresince yargıda ve Devletin diğer kademelerinde yürüttükleri görevler ve üstlendikleri sorumluluklar, yaptıkları araştırmalar, verdikleri eserler, ulusal ve uluslararası toplantılarda sundukları bildiriler, Anayasa yargısı ile temel hak ve özgürlükler konularındaki gelişmeleri yakından takip etmeleri dikkate alındığında, üyelerimizin bu çalışmaları dolayısıyla elde ettikleri birikimlerin Mahkememizin kararlarının niteliğine etkili olduğu açıktır. Ayrıca Mahkememizde çalışmakta olan raportörlerin pek çoğu değişik alanlarda yüksek lisans, sayıca önemli bir kısmı da doktora çalışması yapmış, bunlardan bir kısmı yardımcı doçent ve doçent unvanlarını kazanmışlardır. Kitap ve makale şeklinde pek çok bilimsel yayınları bulunan raportörlerimiz, Anayasa Mahkemesi'ndeki görevlerinin yanı sıra üniversitelerde ve değişik kuruluşlarda eğitim-öğretim faaliyetlerine de katılmaktadırlar.

Belirtilen durum, Anayasa Mahkemesi'nce yürütülen çalışmaların niteliğine ışık tutmaktadır. Anayasa Mahkemesi, bilimsel yöntemle yaptığı çalışmalar sonucu verdiği kararlara karşı yapılacak eleştirilerin de aynı nitelikte olmasını bekleme hakkına sahiptir. Bu kapsamda bulunmayan ve gerek mahkemenin, gerekse mahkeme üyelerinin kişiliğine saldırı niteliğinde bulunan eylemlerin, ciddi eleştiri olarak kabulü mümkün değildir.

Burada eleştiri hakkının kullanımına sınırlama getiren kimi olgulara da değinmek istiyorum. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun "Yargıyı etkileme" başlıklı 19. maddesine göre, soruşturma evresinin başlamasından takipsizlik kararı verilmesine veya kamu davasının açılmasına kadar geçen süre içerisinde, Cumhuriyet savcısı, hakim veya mahkeme işlemlerinin ve soruşturma ile ilgili diğer belgelerin

içeriğini yayımlamak, ayrıca görülmekte olan bir dava kesin kararla sonuçlanıncaya kadar, bu dava ile ilgili hakim veya mahkeme işlemleri hakkında mütalaa yayımlamak suçtur. Bu hükümle ulaşılmak istenen amacın, devam etmekte olan davalarda yargılamanın seyrine etki etmeye yönelik yayınlar yapılmasını engellemek ve böylece "mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi"ni korumak olduğu açıktır.

Anayasa'nın 138. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "[g]örülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz" hükmü de aynı amaca yöneliktir.

"Düşünce ve ifade hürriyeti" ile "bilim hürriyeti" görüntüsü altında yargı kararlarına yapılan müdahalelerin hoş görülebilmesi de mümkün değildir. Belirtilen husus, "basın hürriyeti" bakımından da geçerlidir. Bakılan davalara ilişkin düşünce ve yorumlar ne kadar değerli olursa olsunlar yargılamanın sona ermesinden sonra açıklanmalı, yargı kararları ancak bu aşamada tartışılabilmelidir.

Anayasa Mahkemesi olarak, faaliyetlerimizi ve kararlarımızı kamuoyuna dikkat ve özenle, objektif bir şekilde yansıtan basın organlarına ve mensuplarına teşekkürü bir borç biliyoruz. Ancak, maalesef, son zamanlarda ortaya çıkan, eleştiri hakkını ve maksadını aşan, bağımsız güç olan yargıyı doğrudan hedef alan yıpratıcı yaklaşımları üzüntüyle izlemekteyiz. Unutulmamalıdır ki, demokratik bir toplumda bağımsız yargı, teneffüs edilen hava gibidir; varlığında önemi anlaşılmazsa, yokluğunda, devletten söz etmek de mümkün olmaz. Bu nedenledir ki, "Adalet, devletin temelidir".

Bu açıklamalarım, yargının işleyişinde hiçbir zaman aksaklıklar ve olumsuzlukların ortaya çıkmadığı şeklinde algılanmamalıdır. Yargının işleyişinde zaman zaman ortaya çıkabilecek aksaklıkların doğal karşılanması gerekir. Önemli olan bu aksaklıkların giderilebilmesidir. Bunların giderileceği kurum ve kurullar ise, yine yargı bünyesinde yer almaktadır. İdari yönden, hakim ve savcılar hakkında tasarrufta bulunabilme yetkisinin münhasıran Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na ait olduğu da unutulmamalıdır.

Mahkememizin İş Yükü

Anayasa Mahkemesinin iş yükü son yıllarda önceki yıllara oranla büyük artış göstermiştir. İş yükünün artışında, Yüce Divan'da bakılan davalar ile gerek iptal davası açmaya yetkili olanlarda gerekse itiraz yoluna başvurma yetkisine sahip olan mahkemelerde Anayasa Mahkemesi'ne başvurma eğiliminin artış göstermesi önemli etkenlerdir.

İş yükündeki bu artışa, iptal başvuruları yönünden, Avrupa Birliği üyelik süreci bağlamında yürürlüğe konulan yasalar ile yeterince tartışılmadan kabul edilen kimi yasalar da etki etmektedir. Günlük dilde "torba kanun" olarak nitelenen ve yürürlükteki pek çok yasada değişiklik öngören yasal düzenlemelere karşı yapılan başvurular da artan iş yükünün nedenleri arasındadır.

Mahkemenin iş yükünün bugünkü seviyeye gelmesinde, itiraz başvurularında meydana gelen artış önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu başvuruları, bireylerin ve mahkemelerin, temel hak ve özgürlüklere verdikleri önemin ve bu hakların uygulamada yerleşmesinin bir göstergesi olarak kabul ettiğimizi ifade etmek isterim. Hatta toplumsal yapıda ve hukuk düzeninde meydana gelen gelişmelere paralel olarak, Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek reddettiği konularda yeniden itiraz başvurusu yapılabilmesi için beklenilmesi gereken on yıllık sürenin beş yıla düşürülmesi gerektiği görüşünde olduğumuzu belirtmek isterim.

Yüce Divan Görevi

Anayasa Mahkemesi'ne Yüce Divan sıfatıyla verilen yargılama görev ve yetkisi yönünden yapılan açıklamalara cevap verilmesi, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bu konuda gerekli açıklamanın yapılmaması, Yüce Divan hakkındaki farklı değerlendirmelerin kabulü anlamına gelebilir.

Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi 1961 Anayasası'ndan itibaren anayasa koyucunun bir tercihi olmuştur. Bu tercihin isabetini bilimsel ve etik ölçüler içerisinde tartışmak mümkün olmakla birlikte, kurucu iktidar bu tercihini değiştirmeyi gündeme getirmediği sürece, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan

görevine sahip olmasının hukuksal açıdan tartışılacak bir yönü bulunmamaktadır. Bu konu, son yıllarda bazı kurumsal zaaflar nedeniyle kabulü mümkün olmayan kimi yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açtığından, Yüce Divan'ın oluşumu ve niteliğinin ortaya konulabilmesi bakımından Yüce Divan yargılamasının tarihçesi üzerinde durulmasının ve yapılan kimi eleştirilerin cevaplanmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

1876, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında, Yüce Divan görevinin farklı hukuksal formasyonlara sahip üyelerden oluşan yargılama makamlarınca yerine getirilmesinin tercih edildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türk anayasa tarihinde Yüce Divan görevi hiçbir zaman salt ceza yargısı formasyonuna sahip üyelerden oluşan bir kurula verilmiş değildir. Aksine, Yüce Divan'ın görev alanının gereği olarak, Yüce Divan yargıçlarının hukukun çeşitli dallarında uzmanlık birikimine sahip kişiler arasından oluşturulması yönündeki tercih, Anayasa tarihimizde kesintisiz bir çizgi halinde kendini göstermektedir.

1876 Anayasası ile bakanları, Temyiz Mahkemesi başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı yargılama yetkisi verilen Divan-ı Âli; Heyeti Ayan, Şurayı Devlet ve Temyiz Mahkemesi başkan ve üyeleri arasından seçilen üyelerden oluşmaktaydı.

1924 Anayasası'nın 61 ve devamı maddelerinde de, Yüce Divan'ın Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyeleri arasından oluşturulması öngörülmüştü.

1961 ve 1982 Anayasalarında ise, Yüce Divan görevi Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

Yüce Divan'ın bu tarihsel gelişimi de dikkate alındığında yargılamanın sağlıklı yapılabilmesi bakımından, salt ceza hukuku kurallarının gözetilmesinin yeterli olmadığı, yargılanan kişilerin eylemlerinin, "kamu hizmeti", "kamu yararı" gibi kamu görevlerinin yürütülmesinde önem arz eden kamu hukuku kavramlarının dikkate alınarak ve bu kişilerin konumlarının da gözetilerek değerlendirilmesi zorunluluğu karşısında, Yüce Divan görevinin ceza

hukukçularının yanı sıra idare hukukçuları, özel hukukçular ile üst düzey kamu görevlilerinin de yer aldığı bir kurul tarafından yerine getirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesi de bugün bu gerekliliğin ifadesi olarak söz konusu görevini yerine getirmektedir. Karşılaştırmalı Anayasa yargısı incelemelerinin gösterdiği gibi, birçok ülkede bu görev anayasa mahkemelerine aittir.

Konu hakkında daha farklı değerlendirmelerde bulunulabilmesi mümkün olmakla birlikte Yüce Divan'da devam eden yargılamalar gözetildiğinde, yapılmakta olan tartışmaların zamansız olduğunu belirtmek istiyorum.

Bireysel Başvuru

Bireysel başvuru ile ilgili kimi hususların da kısaca gözden geçirilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum. Anayasa yargısına yer veren ülkelerin önemli bir kısmında bireysel başvuru yolunun tanınmış olduğu görülmektedir. Çağdaş gelişmelerin izlenmesi bakımından bu müesseseye kayıtsız kalınması söz konusu olamaz. Bu nedenle Anayasa Mahkememiz, bireysel başvuru ya da anayasa şikâyeti adıyla anılan müessesenin Türk hukuk sisteminde benimsenmesinin yararlı olacağı düşüncesi ile 2004 yılında hazırladığı anayasa değişikliği önerilerini içeren taslakta bu müesseseye yer vermişti. Konu hukukumuzda yeterince tartışılmadığı için kimi isabetsiz sonuçlara varıldı. Bu bağlamda en çok sözü edilen endişelerin başında, bireysel başvuru yolunun Anayasa Mahkemesinin iş yükünü olağanüstü artıracağı gelmektedir. Bu endişe belli bir haklılık payı taşımakla birlikte, bireysel başvuru yolunun kabul edilmesinin, ancak eş zamanlı olarak Anayasa Mahkemesinin yapısında değişikliğe gidilmesiyle mümkün olabileceğinin önerildiği de unutulmamalıdır.

"Bireysel başvuru" müessesesi ile ilgili olarak Anayasa'da yapılması önerilen değişikliklerin, yüksek mahkemelerin denkliği ilkesini zedeleyeceği ve yüksek mahkemeler içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne üstünlük sağlayacağı dile getirilmektedir.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru üzerine yapacağı incelemenin, anayasal bir hakkın ihlal edilip edilmediğinin belirlenme-

sinden ibaret olacağı unutulmamalıdır. "Bireysel başvuru" müessesesinin oluşturulması ile amaçlanan bu husus gözetildiğinde, Anayasa Mahkemesinin kendisine bir üstünlük sağlama amacının bulunmadığı, hukuk devletine yakışanı yapmayı amaçladığı açıktır. Bu öneriye konumları gereği daha objektif yaklaşabilen hukuk çevreleri ve Venedik Komisyonu ile İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi de destek vermişlerdir. Öte yandan, yüksek mahkemeler arasındaki üstünlük tartışmaları gereksizdir.

Anayasa'da öngörülen "işbölümü" ilkesi, yalnızca yasama, yürütme ve yargı organları arasında geçerli değildir. Bu ilke aynı zamanda sözü edilen erklerin kendi içerisinde de geçerli bulunmaktadır. Bununla birlikte, yargı erki bir bütün olup, yargı organlarının faaliyetlerinin toplamı "yargı"yı oluşturmaktadır. Kişisel ya da kurumsal çekişmelerin, yargının bütünlüğü ilkesini zedeleyeceği, zayıflatacağı açıktır. Yargının yara alması halinde bu durumun hiçbir yarar sağlamayacağı bilincinde olduğumuzu ifade etmekle yetinmek istiyorum.

Yargının Bağımsızlığı ve Sorunları

"Mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi", öncelikle yargının yasama ve yürütme organları karşısındaki bağımsızlığını ifade eder. Mahkemelerin bağımsızlığına düşen her gölge, hukuk devletine düşmüş olacaktır. Bu anlamda, "hakimlik ve savcılık teminatı"nın önemi ortaya çıkmaktadır. Anayasa'nın 140. maddesinde, hakim ve savcıların niteliklerinin, atanmalarının ve özlük haklarının, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenleneceğinin hükme bağlanması, belirtilen hususun bir ifadesini oluşturmaktadır.

Anayasa'nın 128. maddesi, Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevleri yerine getirecek "memurlar ve diğer kamu görevlileri"ne ilişkin düzenlemeler içermektedir. "Yargı"nın, kuvvetler ayrılığı ilkesindeki üç erkten birini oluşturduğu gözetildiğinde yargı görevini yerine getiren hakim ve savcıların, yürütmenin uzantısı

olan idarede görev yapan kamu görevlileri kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Görevlerini genel idare esaslarına göre yürüten kamu görevlileri ile görevlerini mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre yürüten hakim ve savcıların aynı kapsamda değerlendirilmeleri Anayasa'da yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bulunmaktadır.

Belirtilen bu hususlar, hakim ve savcıların özlük haklarının, memurların ve diğer kamu görevlilerinin özlük haklarından farklı düzenlenmesi zorunluluğunun haklı gerekçesini oluşturmaktadır. Hakim ve savcıların özlük haklarına ilişkin olarak yapılacak düzenlemelerde yargının, yasama ve yürütme karşısındaki konumu belirleyici olmalıdır. Anayasa'nın 139. ve 140. maddelerinde farklı bir statü olarak belirlenen hakimlik ve savcılığın, özlük haklarının da statülerinin bir gereği olarak yürüttükleri hizmetin önemi ve ağırlığı gözetilerek belirlenmesi gerekmektedir.

Hakim ve savcıların özlük hakları bağlamında Avrupa Birliği organları başta olmak üzere yurtdışından yapılan eleştirilerin de bizler için ayrı bir üzüntü kaynağı olduğu bilinmelidir.

Bu doğrultuda, yargı mensuplarının özlük haklarında hak ettikleri iyileştirmenin gerçekleştirilmesi ve mesleğin saygınlığına uygun bir hayat standardını sağlayacak gerekli yasal düzenlemelerin bir an önce yapılması zorunludur. Böylece, hukuk fakültelerinden mezun olan başarılı gençlerin hakim ve savcılık mesleğini tercih etmeleri ve özlük hakları daha uygun olan başka görevlere yönelmeleri de engellenebilecektir.

Üstelik, Sosyal Güvenlik Kanunu Tasarısının yasalaşması ile hakim ve savcıların bu kapsamdaki aylıkları en az % 22 oranında azalacak, böylece bu Yasa ile en çok kayba uğrayacak meslek mensupları hakimler ve savcılar olacaktır. Bunun nedeni ise sanıldığının aksine, hakim ve savcıların mesleğe başlangıcından itibaren diğer birçok meslek grubuna göre düşük aylık almaları ve bunun en üst kademeye kadar devam etmesidir. Bir an evvel yargının bir erk olarak hak ettiği saygınlığa uygun biçimde, hâkim ve savcıların özlük

haklarında iyileştirme yapılmalı ve Sosyal Güvenlik Kanunu Tasarısındaki olumsuzlukların mutlaka giderilmesi gerekmektedir.

Kanımca, yargı bağımsızlığının sağlanması bakımından hakimlik ve savcılık mesleğine giriş öncesindeki süreç de ele alınmalı ve hukuk fakültelerindeki eğitim standardı yükseltilmelidir. Çünkü bilmeyeni etkilemek, yönlendirmek kolaydır. Hukuk fakültesi sayısının artmış olması öğretimin niteliğinin istenilen düzeye ulaştığı anlamına gelmemektedir. Bu alandaki iyileştirmelerin, öncelikle, ihtiyaca uygun sayı ve nitelikte öğretim elemanı temin edilmesine ve bunların çalışma koşullarının iyileştirilmesine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Hukuk eğitiminin istenilen düzeye yükseltilebilmesi bakımından hukuk fakültelerinin beş yıla çıkarılması önerileri çözüm olarak düşünülebilir. Böylece hukuk eğitimi yanında, bir hukukçu için zorunlu çağdaş dünya görüşü ve davranış değerleri oluşturulmasına da olanak sağlanabilir. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde bilmemekten değil, fakat anlatamamaktan kaynaklanan zorluklarımız olduğu dikkate alındığında bu eksikliğimizi giderebilmek için hukuk fakültelerinde bu beş yıllık eğitim döneminde yabancı dil eğitiminin de yoğunlaştırılması öngörülebilir.

Hakim ve savcıların mesleğe kabulü aşamasında objektif kriterlerin uygulandığı inancını ve teminatını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı, liyakat esasının başlıca tercih nedeni olduğunun kabulü sağlanmalıdır.

Son dönemlerde bir taraftan yargının yasama ve yürütmeye müdahale ettiği yakınmaları, diğer taraftan ise yargının yasama ve yürütmenin baskısı veya uygulamaları ile siyasallaştığı iddiaları yaygın olarak dile getirilmekte olup bu hususlar yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda ciddi endişeler yaratmakta ve yargı erki bu çelişkiler içerisinde zayıflatılmaktadır.

İş yoğunluğu yargının her kesiminde ve her aşamasında adil yargılanma koşullarını zorlamakta, yargılamalar yıllarca sürmekte, bu durum vatandaşları başka çareler aramaya yöneltmektedir.

Hukuk fakültesi öğreniminde belirttiğimiz yabancı dil eğitiminin eksikliği, hakimlerimiz bakımından da önem arz etmektedir. Özel-

likle, Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklikle insan hak ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası anlaşmaları öncelikle uygulamak, bu anlaşmalarla ilgili İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarını takip etmek durumunda olan hakim ve savcılarımızın Yurt dışında ve Yurt içinde yabancı dil öğrenmeleri sağlanmalı ve bu eğitim Avrupa Birliği'ne girme süreci içinde büyük ölçüde tamamlanmalıdır.

Yoğun iş yükü altında çalışan adli personelin hizmet içi eğitimleri ve motivasyonları arttırılmalı, yetişmiş personelin çalışma koşulları iyileştirilmeli ve böylece daha iyi olanaklar sağlayan kurumlara geçmeleri önlenmelidir.

Bütün bunlara rağmen ümitsiz olmamak gerekir. Yargının sorunlarını ve çözüm yollarını biliyorsak elbirliği ve güçbirliği içinde çözüme ulaşabiliriz. Sayın Adalet Bakanı'nın da bu konudaki istek ve gayretini bilmekteyim. Bakanlıkça hazırlanan eğitim programları, hemen hemen bütün mahkemelere dağıtılan bilgisayarlar, UYAP uygulamaları, birçok yerde yenilenen adliye binaları ve hakim ve savcıların özlük haklarının Anayasaya uygun olarak yeniden düzenlenmesi çalışmaları ümit vericidir. Bu çalışmaların başarıya ulaşmasının, bütçeden yargıya ayrılan payın arttırılmasına bağlı olduğu kuşkusuzdur. Esasen, yargıya ve adalete verilen önemi gösteren yaklaşımların hayata geçirilmesi toplumumuzun da ortak beklentisidir.

Dış İlişkiler

Bu yıl İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin yeni yargı yılı sebebiyle yaptığı toplantıya davet edilmem nedeniyle, diğer Avrupa ülkelerinin Ülkemize ve hukukumuza bakışını gözlemleme fırsatı buldum. Mutlulukla ifade edebilirim ki Ülkemize büyük ilgi gösterilmekte ve gerçekleştirilen hukuk reformları yakından takip edilmektedir. Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlama amacıyla ilk kez yürürlüğe konulan ya da değiştirilen yasaların, bu sonuca katkısı büyüktür. Artık, Ülkemiz, yargısı ve hukuk düzeninden dolayı sorgulanan bir ülke olmaktan çıkmış, uygulamaları ve deneyimleriyle ilgili görüş alışverişinde bulunulmak istenen bir

konuma gelmiştir. Çeşitli Avrupa ülkelerinin yüksek mahkemelerinden Mahkememize gelen davet ve yazılardan da bunu anlamak mümkündür. Nitekim son olarak bu yıl içerisinde Fransız Anayasa Konseyi'nde ve Avusturya Anayasa Mahkemesinde yaptığımız çalışmalar bu düzeyde gerçekleşmiştir.

Bunlara ilaveten Ülkemize gelen yüksek mahkeme başkanları ve üyelerinin Mahkememizi ziyaretleri sırasında çeşitli konularda mesleki görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Mahkememiz raportörleri, Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine zaman zaman tarama süreci çalışmalarına katılmakta, ayrıca, hazırlanan eğitim programı çerçevesinde Iraklı siyasi parti ve grupların temsilcilerinden oluşan heyetlere anayasa hukuku ve Anayasa yargısı konularında bilgi aktarılması görevini de memnuniyetle yerine getirmektedirler.

Önceki yıllarda olduğu gibi, bu yılki sempozyumumuza da Yurt dışından değerli konuklarımız katılmaktadırlar. Bu katılımlar, Mahkememizin diğer ülkelerin anayasa mahkemeleri ile olan yakın işbirliğinin de bir göstergesidir. Aramızda görmekten mutluluk duyduğumuz Azerbaycan, Kazakistan, Tacikistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kırgızistan ve Bulgaristan Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerine ve Venedik Komisyonu Sekreterine bir kez daha hoş geldiniz diyorum.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin bu yılki açılış konuşmasının ilk kez bir Türk hukukçu olarak tarafımdan yapılmış olmasından duyduğum şahsi mutluluğun ötesinde, bu olay, Türkiye'nin Avrupa'da söyleyecek sözünün olduğu anlamını taşıması bakımından da özellikle sevindiricidir. Anayasa Mahkemesi Başkanlığını bir bayanın yürütmesi nedeniyle söz konusu toplantıda şahsıma gösterilen ilginin, Atatürk'ün kurduğu demokratik, laik ve çağdaş Cumhuriyetin bir eseri olmasından dolayı ayrıca gurur duyuyor ve bir Türk kadını olarak, yüce önder Atatürk'e bir kez daha sonsuz şükran ve saygılarımı sunuyorum.

Konuşmamın sonunda, 8 Mart 2006 günü ebediyete intikal eden Anayasa Mahkemesi emekli üyelerinden Ahmet KOÇAK'a Tan-

rı'dan rahmet diliyor, Anayasa yargısına çok önemli hizmetler veren değerli büyüğümüzü saygıyla anıyorum.

Ayrıca, yaş sınırı nedeniyle 26 Haziran 2005 tarihinde emekliye ayrılan Anayasa Mahkemesinin saygıdeğer Başkanı Mustafa BUMİN'e bundan sonraki emeklilik yaşamında sağlık, esenlik ve mutluluk içinde geçireceği uzun bir ömür diliyorum.

Kuruluş yıldönümü toplantımıza katılarak beni dinlemek lûtfunda bulunan tüm konuklara en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

45. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar ve Değerli Meslektaşlarım,

Anayasa Mahkememizin kuruluşunun 45. yılını bugün sizlerle birlikte kutlamanın onurunu yaşayarak içten duygularımla şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Yirminci yüzyılın en önemli siyasal gelişmelerinden biri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra anayasal demokrasilerin ortaya çıkmasıdır.

Anayasalar, devletin başlıca organlarının yetki ve görevlerini tanımlayan, bu organların çalışma yöntemlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini genel ilkeler çerçevesinde düzenleyen temel hukuk belgeleridir.

Yargılama fonksiyonunu yerine getiren organların varlığı, çok eski tarihlere kadar uzanmakla birlikte, yasama organının işlemlerinin yargı denetimine tabi tutulması yakın geçmişte ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçtiği 1945 sonrası bağımsız bir anayasa mahkemesi kurulması yolundaki artan teklifler, 1961 yılında kabul edilen Cumhuriyet tarihinin ikinci Anayasası ile hayata aktarılmıştır.

25 Nisan 1962 tarihinde resmen kurulan Türk Anayasa Mahkemesi; Avusturya, Almanya, İtalya ve İspanya'nın ardından Avrupa'nın öncüleri arasında yerini almıştır.

Türk Anayasa Mahkemesi, kurulduğundan bu yana insan hakları ve özgürlüklerinin koruyucusu, demokratik, laik, sosyal hukuk devletinin ve diğer anayasal değerlerin savunucusu olmuş, Atatürk ilkeleri ışığında özveri ile görev yapmıştır ve yapmaya devam edecektir.

Anayasa yargısı Sempozyumu'nun bu yılki konusunu "Evrensel Barış ve Medeniyetler Buluşmasında Anayasa Mahkemelerinin Rolü" olarak belirledik. Bu konuyu seçmekteki amacımız, "medeniyetler çatışması" tezinin, küreselleşen dünyada yarattığı yıkıcı ve yakıcı tehlikeye dikkat çekmek ve farklı medeniyetler arasında çatışma yerine buluşmanın, savaş yerine barışın mümkün ve gerekli olduğunu hatırlatmaktır. Bu yılki kuruluş törenlerine dört kıtadan anayasa mahkemesi veya anayasa yargısı görevini yürüten yüksek mahkemelerin başkan ve üyeleri ile uluslararası yargı kuruluşlarının başkan ve üyelerinin de katılması, bizim için büyük bir onur olmuştur. Ancak bu denli geniş katılımın bir başka nedeni de Anayasa yargısının asli konularından olan insan hak ve özgürlüklerinin ulusal sınırları çoktan aşıp, küresel değerler birliği hâline gelmiş olması beklentileridir. İki gün sürecek Sempozyum'da değerli katılımcıların, temel hak ve özgürlükler korunarak evrensel barışın nasıl sağlanabileceğine hizmet edecek yönde katkılarda bulunacaklarından hiç kuşkum yok.

İnsan Hakları, Anayasa Mahkemeleri ve Gelecek

İnsan hakları kavramının göreceli olarak belirsiz olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, insanlık tarihi boyunca bilimsel ve felsefi düşüncede gerçekleşen gelişim sonucunda, tüm insanların konumları ne olursa olsun sadece insan olmalarından kaynaklanan dokunulamaz, vazgeçilemez ve devredilemez bazı haklara sahip oldukları ve bu haklardan herhangi bir ayırımcılığa maruz kalmadan yararlanmaları gerektiği, genelde kabul edilen bir fikirdir, insanlığın düşünsel gelişiminin tıpkı çocukluk, gençlik ve olgunluk gibi çağlardan geçtiğini kabul edecek olursak, insan haklarının evrensel düzeyde kabul edilmesi elbette ki olgunluk çağının bir ürünüdür. Ancak çocukluk ve gençlikte kazanılan birikimlerin bu sonuç üzerinde doğrudan etkisi olduğunu da kabul etmek ge-

rekmektedir. Mezopotamya, Çin, Hint, Latin Amerika, Mısır, Afrika ve Roma medeniyetlerinin, Konfüçyüs ve Buda öğretilerinin, semavi dinler olan Museviliğin, Hıristiyanlığın ve İslamiyetin insan haklarının ortaya çıkmasındaki ve gelişimindeki derin etkileri yadsınamaz. Dolayısıyla insan hakları, sadece bir kıtanın veya medeniyetin patentli ürünleri değil, insanlık ağacının ortak meyveleridir.

İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar devletlerin vatandaşlarına nasıl davrandıkları, devletlerin iç işi sayılmıştır. Bu anlayış İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra temelinden değişmiş ve insan hak ve özgürlüklerinin totaliter devletlerce ayaklar altına alınması, bu hakların evrensel düzeye taşınarak korunmasını gündeme getirmiştir. Tarihin en kanlı dönemi ve sayısız insanlık dışı muamelelerin yaşandığı zaman dilimlerinden birisi olarak kabul edilen yirminci yüzyılda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları kavramının uluslararası hukuka girişi ve evrensel olarak korunması, şüphesiz bu zaman diliminde gerçekleşen en sevindirici gelişmelerden birisidir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, insan hakları, küreselleşen dünyanın tek evrensel ideolojisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının korunmasında ulusal, bölgesel ve evrensel olarak üç koruma mekanizmasının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu koruma mekanizmalarının şüphesiz ilk ve en önemli basamağı, ulusal mahkemeler ve özellikle anayasa mahkemeleridir. İnsan haklarının korunmasında ön saflarda yer alan anayasa mahkemeleri veya anayasal denetim yapan diğer mahkemeler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve diğer uluslararası mahkemelerin de birçok kararında belirtildiği gibi insan hakları ihlallerini önlemede ve tazmin etmede uluslararası mahkemelere nazaran daha iyi konumdadırlar. Dolayısıyla, anayasa mahkemelerinin, diğer yüksek mahkemelerin ve ilk derece mahkemelerinin bu konumlarının sorumluluğunu hissederek görev yapma zorunluluğu vardır.

"Ubi jus ibi remedium" "Nerede hukuk varsa, orada tazmin, yani çare vardır" özdeyişinin çağımıza yansıması olarak bireylerin, insan hakları ihlalleri nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası

planda devletleri şikâyet ve dava edebilmeleri, insan hakları hukukunun bir zaferidir. Kazanılan bu zaferin kalıcı olması için, yapılan şikâyetler sonunda verilecek kararlarda, başvurucuların gerek maddi kayıplarının gerekse diğer kayıplarının tazmin edilmesi yolunun açık tutulması ve bu kararların yerine getirilebilmesi için objektif bir infaz mekanizması gerekmektedir. Aksi takdirde, ulusal ve uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarının sahildeki kumlara yapılan kaleler gibi ilk gelen şiddetli dalgada erimesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu nedenle, sempozyumumuzun da konusu olan evrensel barış idealinin gerçekleşmesi için öncelikle herkesin kendi evinin önünü temizlemesi gerekmektedir. Evlerinin önü temiz olmayan, bunun için çaba harcamayan insanların temiz bir sokağa sahip olma idealleri gerçekçi değildir.

Bu bağlamda kendi çabalarımızdan bahsederken, Türkiye'de insan hakları alanında meydana gelen gelişmelere kısaca bir göz atmanın yerinde olacağını düşünmekteyim.

Türkiye'de İnsan Hakları

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve Birinci ek Protokolü, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden 6 ay sonra onaylamıştır. O zaman, Sözleşme'nin onayı Türk kamuoyunda fazla ilgi uyandırmamıştı ve basında da bu olaya fazla yer verilmemişti. Ancak, 1987'de, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkı tanınmasından sonra Sözleşme, kamuoyunda daha fazla önemsenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu yargı yetkisinin kabul edilmesinden kısa bir süre sonra Sözleşme, sosyal ve siyasal yaşamımızın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.

Demokrasiyi güçlendirme, hukuk devletini pekiştirme, temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesini sağlama, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Strasbourg Mahkemesinin içtihatları ve Avrupa Birliği müktesebatıyla uyumlaştırma amacıyla Türkiye, mevzuatını son yıllarda tamamen gözden geçirmiştir. Şimdiye kadar dokuz reform paketi ve iki önemli Anayasa değişikliği kabul edilmiştir.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa Konseyinin tüm temel insan hakları sözleşmelerine taraf haline gelmiştir.

Bu konuda son olarak, yakın zamanda meydana gelen ve çok önemli bir gelişmeyi duyurmak istiyorum. Anayasa Mahkemesi, ilk kez 2 Mart 2007 tarihinde, siyasi parti kapatma davalarında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği ihlal kararlarının, yargılamanın yenilenmesi nedeni olduğuna karar vererek bu yönde yapılan başvuruları kabul etmiştir. Yeniden inceleme sonunda Mahkemenin ne yönde karar vereceği henüz bilinmemekle beraber, verilen kararın bir dönüm noktası olduğu açıktır.

İnsan Hakları ve Terörizmle Mücadele İkilemi

Türkiye, son 30 yılda 30.000'e yakın vatandaşını teröre kurban verdiği hâlde, terörle mücadelede, otorite ile özgürlükler dengesini en iyi koruyan ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye'yi, terörle mücadelesindeki bazı tutumlarından dolayı eleştiren yabancı dostlarımızın fikirlerini, ifade özgürlüğü sınırları içinde saygıyla karşılamakla birlikte önemli bir noktayı hatırlatmak isterim. Türkiye'yi eleştiren dostlarımızın ülkelerinde Türkiye'nin karşılaştığı boyutlarda bir terör tehdidi bulunmamaktadır. Bu nedenle yakın tarihte Türkiye'nin yaşadığı zorlukları anlatma şansımız pek olmamıştır.

Buna karşın ne yazık ki son yıllarda yaşanan bazı uluslararası terör eylemlerinden sonra insanlığın son üç asırda edindiği özgürlüklerden, bazı ülkelerin bir çırpıda vazgeçtiğini görmek, Türk toplumunu şaşırtmıştır. Bu anlamda, dünyadaki diğer mahkemelere nazaran Türk Anayasa Mahkemesinin terörle mücadeleyle ilgili ve yıllar önce oluşturulan ayrıntılı içtihatlarıyla ve derin tecrübesiyle hukuk aleminin hizmetinde olduğunu belirtmek isterim.

Bugün, kavramların birbirine karıştırıldığı bir dönemden geçiyoruz. Kanlı savaşların barış adına, koyu diktatörlüklerin demokrasi adına, baskıcı politikaların özgürlük adına, insanlık dışı işkence ve kötü muamelelerin de insanlık adına haklılaştırılmaya çalışıldığına tanık oluyoruz. Böyle olunca da insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi çağdaş medeniyetin olmazsa olmaz değerlerinin inandırıcılığını kaybettiklerini ve telafisi güç bir erozyona uğradık-

larını görüyoruz. Gerçekte hepimiz, insanlığın vicdan mahkemesinde yargılanıyoruz. Bu yargılamadan başarıyla çıkmak istiyorsak ve ikinci milenyumun ilk asrının "terör çağı" olarak anılmasını istemiyorsak, olası bir medeniyetler savaşı çılgınlığına fırsat vermemek için elimizden geleni yapmak zorundayız.

Diğer yandan, ülkeler arasındaki sınırları önemli ölçüde etkisizleştiren, mekan ve zaman farklılıklarını anlamsızlaştıran küreselleşme olgusu, savaş ve çatışma gibi olumsuz değerlerin yerine; barış, uzlaşma, çoğulculuk ve hoşgörü gibi olumlu değerlerin hakim olmasını da sağlayabilir. Barışçıl değerlerin dünyaya yayılması bakımından küreselleşme, inanılmaz imkân ve fırsatlar sunmaktadır. Bütün maharet, bu imkan ve fırsatları doğru yönde kullanabilmektedir.

Tüm olumsuzluklara karşın insan haklarına ilişkin konularda yüzyıllar boyunca kazanılmış haklardan, bu hakları korumakla görevli ve yetkili mahkemelerimizin oluşturacağı ortak değerler nedeniyle geriye dönüş olmayacağını, 21. yüzyılda insan haklarının öneminin daha da artacağını ümit etmek istiyorum.

Avrupa Birliği ve Türkiye

Avrupa ile entegre olma, Tanzimat Fermanı esas alınırsa Türkiye'nin yüz elli yıllık projesidir. Avrupa Birliğine tam üyelik de bu projenin önemli ayaklarından birisidir.

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti, 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren Avrupa Birliği ile müzakere (katılım) sürecine başlamış olan bir ülkedir. Belirtilen tarihten bu yana geçen süre zarfında Türk hukukunun Avrupa Birliği müktesebatına uyumunu sağlamaya yönelik tarama süreci çalışmaları yapılmıştır. Otuz beş fasılda devam eden söz konusu tarama süreci, 2006 yılının Ekim ayı itibariyle sona ermiştir. 17 Nisan 2007 tarihinde 2007-2013 yılları için "Türkiye'nin Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Programı" açıklanmıştır. Şu anda ise Avrupa Birliği ile müzakere süreci devam etmektedir. Bu vesileyle şu hususa değinmeliyim ki her ülkenin bölgesel ve küresel entegrasyonlar içinde yer almaya çalıştığı bir dönemde, Türk hukukçuların Avrupa Birliği sürecine ve bu sürecin gereklerine ilgisiz kalması düşünülemez. Tam aksine bu süre-

cin yakından takipçisi olmak, ulusal mevzuatımızı bu doğrultuda yeniden gözden geçirmek, hakimlerimizi ve diğer hukukçularımızı bu sürecin sonuçlarına hazırlamak zorunda olduğumuzu ifade etmek isterim.

Avrupa Birliği'ne entegrasyonun kanaatimce üç boyutu vardır. Bunlardan birincisi ekonomik ve toplumsal boyuttur. Türkiye'nin ticaret ve turizm hacminin yarıdan fazlasını Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ilişkileri belirlemektedir. Avrupa Birliği'ne tam üye olarak girelim veya girmeyelim, Avrupa bizim kültürümüzün bir parçasıdır ve öyle kalmaya devam edecektir. Avrupa için de durum farklı değildir. Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşayan, sayıları birçok Avrupa devletinin nüfusundan fazla olan ve birçoğu yaşadıkları devletlerin vatandaşı olmuş milyonlarca insanımız vardır. Aynı şekilde son yıllarda Türkiye'de, örneğin Alman, İngiliz ve Kuzey Avrupalı dostlarımızla birlikte yaşadığımız yerleşim yerleri oluşmuştur.

Avrupa Birliği'ne entegrasyonun ikinci boyutu olan hukuki boyuta gelince; yukarıda kısaca anlattığım gibi, Avrupa'daki uluslararası kuruluşların birçoğunda kurucu üye olan Türkiye, Avrupa Birliği müktesebatını iç hukukuna aktarmak için son on beş yılda başka hiçbir Avrupa ülkesinin gerçekleştirmediği büyük hukuk reformlarına girişmiş ve başarıyla çıkmıştır. Uygulamada henüz aksayan bazı noktalar olsa da tatmin edici bir standardın yakalandığına ve yakın gelecekte yüksek mahkemeler içtihatlarının yerleşmesiyle daha da netleşeceğine inanıyorum. Dolayısıyla günlük yaşamda ve mevzuatımızda adı konulmamış olsa da göreceli bir entegrasyonun gerçekleştiğini düşünüyorum.

Entegrasyonun siyasi boyutu ise henüz devam etmektedir. Gerek Avrupa Birliği üyesi devletler gerekse Avrupa Birliği kurumları, uzun sürmemesi gereken bir müzakere süreci sonunda bir karar verdiklerinde bu aşama da tamamlanacaktır.

Türkiye'nin coğrafi konumunu ve kültürel farklılığını öne sürerek bir Avrupa devleti olup olmadığını tartışanların gerçekçi olmadıkları kanaatindeyim. Zira bu topraklar, hem Doğu Roma, Bizans,

Selçuklular hem de Osmanlılar zamanında son 1.500 yıldır sadece Avrupa'nın değil, dünyanın birkaç merkezinden birisi olmuştur. Örneğin, bugün varolan pek çok başkent daha kurulmamışken, Avrupa'nın merkezi, yüzyıllar boyu İstanbul'du. O yüzden, bu tür tartışmaların Türkiye'nin yeterince bilinmemesinden kaynaklandığını ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine destek veren kamuoyunda bazı tereddütlere neden olması dışında herhangi bir faydasının olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle kutuplaşmalar yerine ortak akıl etrafında birleşmeleri destekleyecek girişimlerde bulunmak, Avrupalı dostlarımız için tarihsel bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel farklılığımıza gelince, Anadolu insanları olarak biz hep farklılıklarımızın zenginliğimiz olduğunu düşünmüşüzdür. Yüzyıllardır duvarları birbirine bitişik havra, kilise ve camilerde dua eden ve barış içinde yaşayan insanları sadece Türkiye'de bulabilirsiniz.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin şimdiki üyeler açısından elbette bir bedeli vardır. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında bırakılmasının Birlik açısından daha büyük bir bedeli olacağını düşünüyorum. Zira arkadaşınızı ortak yapmazsanız, rakip yapmış olursunuz.

İnsan Hakları Sözleşmelerinin Türk Hukuk Sistemindeki Yeri

Uluslararası sözleşmelerin Türk hukuk sistemindeki yeri ile ilgili olarak Anayasa'nın 90. maddesinin dördüncü fıkrasında "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar, kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.*" denilmiştir.

Neredeyse kırk yıldan beri uluslararası antlaşmaların ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, özellikle de "kanun hükmünde olma" ibaresinin belirsizliği ile ilgili olarak pek çok tartışmalar yapılmıştır.

2004 Mayıs'ında yapılan Anayasa değişikliği ile, Anayasa'nın 90. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Bu kurala göre;

"*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler*

içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda, milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

Bu hüküm sayesinde, insan hakları sözleşmelerinin konumu üzerine yapılan tartışmalara nokta konulmuştur. Genel yargı yetkisine sahip mahkemeler, karar verirken Sözleşme kurallarına dayanmak zorundadırlar. Yargıtayın ve Danıştayın son kararları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve insan hakları konusundaki diğer antlaşma kurallarının doğrudan uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Ulusal yasalarla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer insan hakları antlaşmaları arasında çatışma çıkması durumunda ve konunun kendisine intikal ettirilmesi hâlinde Anayasa Mahkemesi, mahkemelerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer insan hakları antlaşma hükümlerinin iç hukuka nazaran öncelikle uygulanmasını bekleyebilir.

Bu noktada, Mahkememizin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Strasbourg Mahkemesi içtihatlarına yer veren kararlarından kısaca bahsetmek istiyorum.

Türk Anayasası, devletin, temel hakları Anayasaya uygun olarak tanımasını ve korumasını benimsediğinden ve bu temel haklar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne koşut olduğundan Anayasa Mahkemesi de doğal olarak temel hakları, kendi Anayasası gereğince tanımakta ve korumaktadır. Ancak gerekli görülen hâllerde Mahkememiz, kurulduğu günden bu yana uluslararası sözleşmelere ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına da göndermede bulunmaktadır. Bu atıflar temelde kadın-erkek eşitliği, adil yargılanma hakkı, mülkiyet hakkı ve ifade özgürlüğü ile ilgilidir.

Evrensel Barış ve Medeniyetlerin Buluşma Zorunluluğu

Sayın Cumhurbaşkanım,

Birazdan başlayacak olan uluslararası sempozyumun temasıyla ilgili olarak da bazı hususlara değinmek istiyorum. Günümüzde uluslararası toplumun ulaştığı gelişmişlik düzeyi, uluslararası ilişkilerin yoğunluğu, iş bölümü ve uluslararası örgütlerin çokluğu, iletişim araçlarındaki baş döndürücü gelişme nazara alındığında,

bugün hiçbir devletin uluslararası işbirliğine girmeksizin tek başına ve dışa kapalı olarak yaşaması mümkün değildir. Ancak iş birliği, kelimenin gramer kökünün de ifade ettiği gibi, beraber çalışmayı ve buluşmayı gerektirmektedir. "Tanımadığınızı sevemezsiniz". Birbirimizi sevmek için birbirimizi tanımak zorundayız. İş birliği için her medeniyetin, kıtanın, ülkenin diğerlerini ön yargısız bir şekilde tanıması gerekmektedir. Dünyanın ortak bir yaşam alanı hâline geldiği günümüzde, birbirimizi tanımanın çok daha kolay olduğunu fark ediyoruz. Şu anda bu salonda dünyanın en doğusundan en batısına, en kuzeyinden en güneyine binlerce kilometre öteden gelen meslektaşlarımızın bulunması bunun kanıtıdır. Zaman, mekân ve iletişim bakımından insanların birbirine bu kadar yakın hâle gelmelerine rağmen, aralarında ruhsal ve kültürel anlamda uzaklık varsa bu üzücüdür.

Siyaset teorisinin tartışma alanlarından biri olan "farklılıkların bir arada yaşatılması", çağdaş demokrasilerin öncelikli sorunlarından biridir. Aslında medeniyetler çatışması tezinin kabul görmesi, ulusal ve uluslararası ölçekte farklılıklarını bir aradalığını sağlayacak etkili politikaların geliştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Burada biri devlete, diğeri topluma bakan iki sorun vardır. Çoğulculuğun sürdürülebilmesi, devletlerin değişik toplumlardaki farklı inanç, düşünce ve yaşam biçimleri karşısında tarafsız kalmasını gerektirmektedir.

Farklılıkların bir arada bulunmasını sağlamada toplumdan kaynaklanan zorluk ise hoşgörü açığıdır. Hoşgörü, en geniş anlamda bizim gibi olmayanın farklılığını kabul etmektir. Bizim gibi olmayı istememek, özgür ve çoğulcu bir toplumun ön koşuludur.

Geçmiş asırlarda Batı'da bilim temeline, Doğu'da ise manevi değerlere dayanan büyük medeniyetler doğmuştur. Bu medeniyetlerin birbirini fark etmek istememeleri sonucu, son yüzyılda dünyamız, on milyonlarca insanın hayatına mal olan savaşlara, çatışmalara, insan haklarının ağır ihlallerine, adaletsizliklere, ırk ve renk ayırımcılığına sahne olmuştur. 45. Kuruluş yıldönümü Sempozyumu'nun temalarından birisi olan medeniyetler buluşmasından bizim anladığımız, medeniyetlerin birbirini asimile etme veya

yutma çabasına girmeden, birlikte yaşamanın, anlamlı bir bütün ve ortak insani değerler oluşturacak yollarını aramalarıdır.

Konuşmamın son kısmında Türkiye'de gündemde olan bazı konulara da değinmek istiyorum.

Yargıyı ilgilendiren her konuşmada yargının sorunlarını dile getirmek mutat olmuştur. Ancak yıllardır söylenenlerde pek bir değişiklik bulunmadığından ben burada bu sorunları teker teker saymayacağım. Aslında yargının sorunlarının sadece yargının değil, hukuk devleti anlayışının ve yargı bağımsızlığının sorunu olduğunun, kamuoyu ve siyasi iktidarlar tarafından algılanıp giderilmesi için çaba gösterilmediği sürece daha birçok kez konuşmak zorunda kalacağımızı düşünüyorum.

Ancak geçen temmuz ayında hakim ve savcıların özlük haklarına ilişkin olarak ve Anayasa'nın öngördüğü biçimde yapılan düzenlemenin uzun süredir beklenilen olumlu bir adım olduğunu ifade etmek isterim.

Anayasa Mahkemesi açısından olumlu bir olay da Cumhuriyet tarihimizde ilk defa Anayasa Mahkemesi için yapılacak bir binanın temelinin 29 Ekim 2006'da atılmış olmasıdır. Ankara'nın yeni gelişen semtlerinden Ahlatlıbel'de PTT'den satın alınan arsa üzerinde yapımı devam eden inşaatın 2008 yılı sonunda bitmesi beklenmektedir.

Bu yıl içerisinde Türkiye'de önce mayıs ayında Cumhurbaşkanlığı seçimi birkaç ay sonrada milletvekili genel seçimleri yapılacaktır. Bu aşamada, ifade özgürlüğünün özel bir görünümü olan seçimlere değinmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Demokrasilerde, farklı fikirlerin özgürce ortaya konulabilmesine olanak sağlanması gerekir. Çünkü etkin demokrasilerde demokratik temsilciler ile ulus arasındaki demokratik iletişim kanallarının açık tutulması, düşünceyi ifade özgürlüğü ile sağlanabilir. Bunun sonucu olarak idare edilenler, çeşitli yollarla düşüncelerini açıkladıkları gibi idare edenler de olumlu ya da olumsuz tepkiler karşısında öz eleştiri yapma fırsatı bularak demokrasilerde en çok

gereksinim duyulan uzlaşma kültürüne katkıda bulunabilirler. Bu bakımdan farklı düşüncelerin ifade edilmesi kaçınılmaz hatta demokratik gelişme için faydalıdır.

Düşünce özgürlüğünün bireyin entelektüel gelişiminin olduğu kadar demokratik toplum ve siyasal yaşamın varlık nedeni olduğunu kabul etmek zorunludur. Tüm çağdaş demokratik anayasalarda olduğu gibi insan onurunu korumayı siyasi işleyişin temel ereği olarak kabul eden ve böyle yorumlanmasını zorunlu bulan Anayasamızda da düşünce özgürlüğü, bir temel değer olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu nedenle kişiler, toplumsal, siyasal, ekonomik, ahlaki ya da dinsel olgular ve işlemler karşısında kendi öznel değerlendirmelerine dayalı olarak görüşlerini açıklayıp, eleştirilerini dile getirebilmelidirler. Bu görüş ve eleştirilerinin hukukun korumasından yararlanması sağlanmalıdır. Bununla birlikte demokrasinin belli ölçülerde uzlaşmayı ve diyaloğu gerekli kıldığını da unutmamalıyız.

Çoğulcu demokrasinin temeli, ifade özgürlüğüdür. Bu özgürlük, demokrasilerde, ülkenin en sıkıcı ve karmaşık sorunlarını bile şiddete başvurmaksızın diyalog yoluyla çözümleme imkânını sunmaktadır. Bu imkânın iyi kullanılması durumunda farklılıkların bir arada yaşatılması ve sorunların barışçıl yollarla hâlledilmesi kolaylaşacaktır.

Descartes'ın "Düşünüyorum, o hâlde varım" sözü ile insani varoluşun odağına oturttuğu düşünme fiili özgürlüğü gerektirmektedir. İnsan, düşündüğü ve düşündüğünü serbestçe ifade edebildiği ölçüde kendini geliştirebilecektir. Bu nedenle, devletlere ve hukuk düzenlerine düşen görev, herkesin kendi düşüncesini geliştirebileceği ve başkalarıyla paylaşabileceği serbest bir ortamın yaratılması ve sürdürülmesidir.

İfade özgürlüğünün korunması noktasında devletin biri negatif, diğeri pozitif olmak üzere iki tür yükümlülüğü vardır. Negatif yükümlülük, devletin ifade özgürlüğünü keyfî şekilde sınırlayıcı davranışlardan kaçınmasını, pozitif yükümlülük ise devletin özgürlüğün kullanılmasının önündeki engelleri kaldırmasını ifade

etmektedir. Nitekim Anayasamızın 5. maddesine göre Devletin temel amaç ve görevlerinden biri, *"kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartlara hazırlamaya çalışmaktır"*.

Bu bağlamda, Devletin, yasama, yürütme ve yargı organlarının diğer temel haklarla birlikte ifade özgürlüğünün etkili bir şekilde korunması için gerekli adımları atması, anayasal bir yükümlülüktür. Burada özellikle yargıya önemli görevler düşmektedir. Varlık nedeni bireyin hak ve özgürlüklerini korumak olan yargı organlarının, ifade özgürlüğünün alanını daraltıcı değil genişletici yönde kararlar vermesi, bazı toplumsal ve siyasal sorunların diyalogla çözümlenmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Anayasal demokrasilerde hukukun üstünlüğü ilkesi esastır. Buna göre kamusal görev ve yetkilerin kaynağı anayasa ve diğer yazılı hukuk kurallarıdır. Böylece tüm devlet organlarının görev ve yetkileri belirlenmekte ve bu organlar hukukla sınırlandırılmış olmaktadır. Ülkemizde yapılacak seçimlerin de bu temel ilkeler çerçevesinde gerçekleşeceği ve Atatürk milliyetçiliğine bağlı, millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu, laik ve sosyal hukuk devletini gerçekleştirecek parlamentonun da buna göre oluşacağı inancını taşıyorum.

Bu nedenle seçimlerin öncelikle ifade özgürlüğünün ve bu özgürlüğün somut kullanım biçimleri olan diğer kimi özgürlüklerin genel kabul gören standartlar çerçevesinde kullanılabildiği bir ortamda, genel ve eşit oy ilkelerine dayalı olarak çoğulculuğa ve rekabete açık bir düzende yapılması zorunludur. Yönetilenlerin kendilerine sunulan farklı siyasal programlar arasında tercihte bulunabilmeleri ve siyasal kadroları değerlendirmeye tabi tutabilmeleri, demokratik bir devlet düzeninin olmazsa olmaz koşuludur. Diğer taraftan demokratik kamuoyu oluşumu, seçimlerde ortaya çıkan siyasal iradenin, ulusun iradesine de uygunluğu koşuluna bağlıdır. Parlamento ne kadar çok seçmeni ve görüşü temsil ederse demokrasi o kadar güçlenir. Bu nedenle yapılacak seçimlerde seçmen katılı-

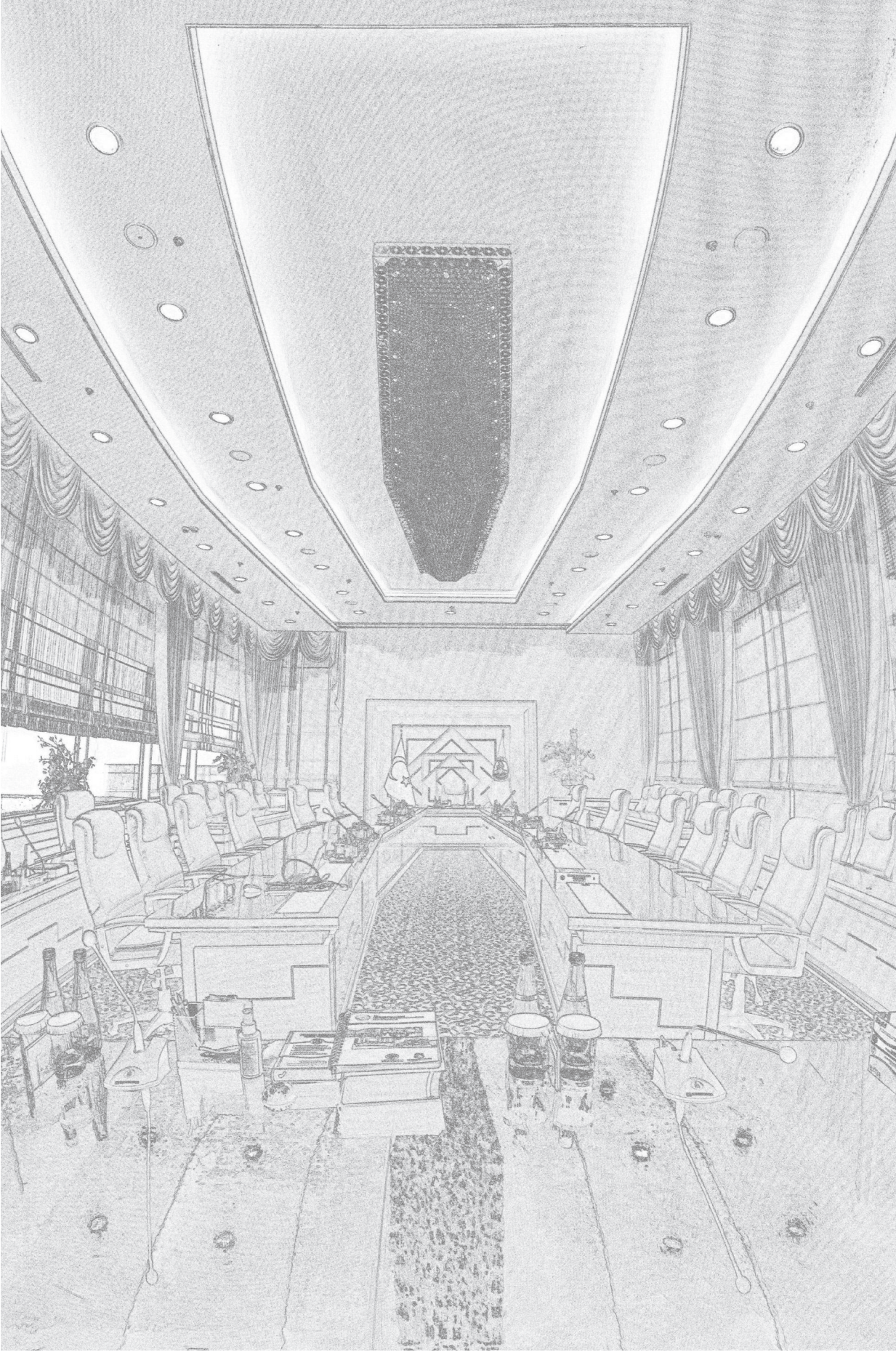
mının üst düzeyde olmasını demokrasimiz adına önemle temenni etmekteyim.

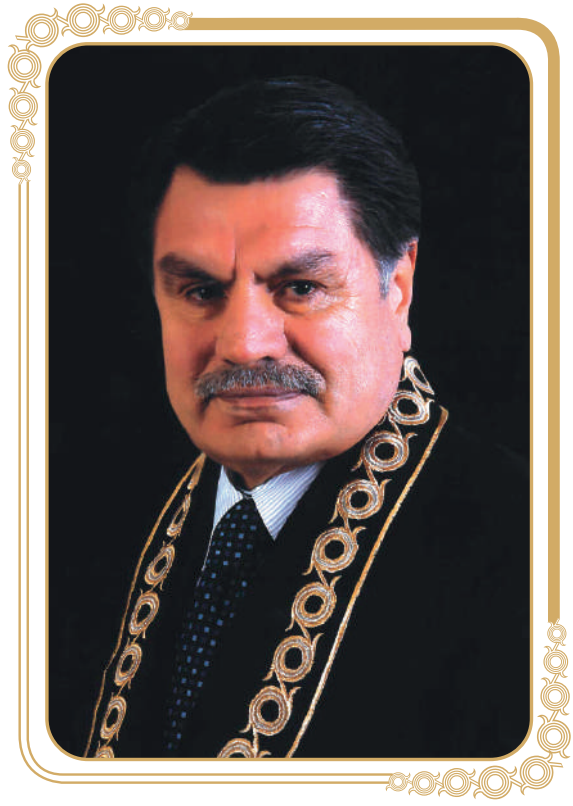
Ancak temsil gücü ne olursa olsun Parlamento çoğunluğunun sınırlandırılması gereksinimi de açıktır. Parlamenter rejimlerde çoğunluğun iktidarını sınırlayan en etkin unsurlar Anayasa yargısı, bağımsız yargı, muhalefetteki siyasi partiler, güvenceli temel hak ve hürriyetler rejimi ve anayasal rejimi özümsemiş güçlü sivil toplum örgütleridir. Böyle bir yapı, çoğunluğun iradesi ile hukuk devleti ilkelerini dengeler. Bu temel unsurların güçlendirilmesinin karşılaşılan birçok soruna çözüm getireceğini umuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Uzun yıllardır sürdürdüğüm hâkimlik mesleğinden ve yerine getirmekten büyük onur duyduğum Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığı görevinden birkaç ay sonra emekliye ayrılacağım. Bunca yılık hukuk yaşamımın sonunda tekrar ifade etmek isterim ki iş birliği, karşılıklı anlayış ve sevgi, evrensel barışın mayası ve olmazsa olmaz koşuludur. Geleceğin dünyasında yaşanacak değişimler ne olursa olsun, batıdaki ve doğudaki bazı kötümser fütürologların ve kimi siyaset bilimcilerin beklentilerinin aksine, karşılıklı anlayış ve iş birliğine dayanan bir dünya özlemi, salt bir ütopyadan ibaret olmamalıdır.

Kuruluş yıldönümü toplantımıza katılarak beni dinlemek lütfunda bulunan tüm konuklara tekrar en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Haşim KILIÇ

13/3/1950 tarihinde Kırşehir İli'nin Çiçekdağı İlçesi'nde doğmuştur. İlk, orta ve Yozgat'ta bitirdiği liseden sonra 1968 yılında Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine kaydolmuştur.

1972 yılında mezun olmuştur. 1974 yılında Sayıştay Başkanlığında denetçi yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Denetçi, başdenetçi unvanlarını aldıktan sonra 1985 yılında Sayıştay Üyeliğine, beş yıl süren üyelikten sonra da 1990 yılında Anayasa Mahkemesi Üyeliğine seçilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin 7/12/1999 günlü toplantısında, açık bulunan Anayasa Mahkemesi Başkan vekilliğine seçilmiştir.

7/12/2003 tarihinde yeniden Anayasa Mahkemesi Başkanvekilliğine seçilmiştir.

22/10/2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığına seçilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin 14/9/2011 tarihinde yapılan toplantısında, yeniden Anayasa Mahkemesi Başkanlığına seçilmiştir.

10/2/2015 tarihinde emekli olmuştur.

Evli ve dört çocuk babası olup Almanca bilmektedir.

46. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa yargısı alanında hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve hukuk devleti ilkelerini tüm kurum ve kurallarıyla toplumda egemen kılmak amacıyla görev yapan Anayasa Mahkemesinin 46. Kuruluş yıldönümü kutlama törenine katılmanızdan dolayı size ve tüm konuklarımıza şükranlarımı sunuyorum.

Bu yılın Sempozyum konusu "Yeni Anayasa Arayışları ve Yargının Konumu"dur. Anayasa tarihimizin başlangıcı olarak kabul edilen Sened-i İttifak'tan bu yana iki asır geçmesine karşın, yeni anayasa arayışlarımız hâlâ devam ediyor. Bunun temel nedeni, olağanüstü dönemlerde yapılan anayasaların önceki dönemlere tepkide aşırıya gidilmesi, siyasetin ve toplumun normalleşmesiyle birlikte, yeni anayasa değişikliklerine ihtiyaç duyulmasıdır.

Anayasalar, devletlerin temel organlarının yetki ve görevlerini tanımlayan; bu organların çalışma yöntemlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini genel ilkeler çerçevesinde düzenleyen; İktidarların gücünü bireyler lehine sınırlayan, her türlü hukuk dışılığı engelleyen temel hukuk belgeleridir.

Yaşama hakkı başta olmak üzere insan hakları ve özgürlükleri konusunda duyarlı ve kararlı, düşünce, inanç, kültür ve soy başkalık-

larını gözetmeyen tüm farklılıklara saygılı özgürlükçü bir toplum özlemi gittikçe yükselen bir değer olmuştur.

Demokratik, laik, çoğulcu, katılımcı insan onuru ve hukukun üstünlüğü temeline oturan, katı ideolojik dogmalardan arınmış, değişime açık, toplumun değerleriyle bütünleşmiş ve uzlaştırıcı bir anayasa özlemi tüm toplum kesimlerince dile getirilmektedir.

Türk toplumu demokrasiyi tüm siyasal eylemleriyle birlikte yaşamakta, sosyal barışın vazgeçilmezinin laiklik olduğunu görmekte, her şeyden önemlisi tüm bireysel, toplumsal ve siyasal taleplerin bir özgürlük sorunu olduğuna yönelik kültürün geliştiğine tanıklık etmektedir. Bu hızlı dönüşüm içinde geleneksel, ideolojik ve metafizik bağlarından kopan toplumda bireylerin kimlik arayışlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Dönüşüm hızla siyasal yapıyı da etkilemekte ve onu zorlamaktadır. Yüzelli yıllık çağdaş uygarlık mücadelemiz, toplumsal dönüşümün ancak ve ancak çağdaş batılı değerler paralelinde, tek meşruiyet kaynağı özgürlükler olan demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine ulaşılmasıyla ileri bir düzeye taşınabileceğini göstermektedir. Demokratikleşerek özgürlükçü bir düzene doğru gitmediği sürece, siyasal yapının toplumsal dönüşüme cevap verebilmesi olanaksızdır. İç barış, toplumun yalnızca demokratik kültüre sahip olmasıyla değil, siyasetin ve bürokrasinin demokratik bir kültürü içselleştirmesiyle sağlanabilir.

Bürokratik yapıyı özgürlükçü demokratik işleyişe engel olmaktan çıkarıp, ulusun demokratik iradesinin gerçekleşmesi yolunda kullanan, insan onuru ve özgürlükleri dışında hiçbir kutsal değer tanımayan, temel hakları çağdaş bir istisnâ ile sınırlayan, devletin bütün işlem ve eylemlerini tarafsız ve bağımsız yargı denetimine tabi kılan, ancak bununla yetinmeyip yargı organları üzerinde demokratik bir denetim kuran, siyasi ve bürokratik karar mekanizmaların da kadın-erkek eşitliğini sağlayan, diğer yandan değişen ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere paralel olarak hızlı karar alınmasını ve icrasını olanaklı kılan bir anayasanın hazırlanması gerekir. Kuşkusuz bu anayasanın tüm görüşlerin ve kesitlerin katıldığı müzakereci bir ortamda hazırlanıp kabul edilmesi Anayasanın toplumsal barışı sağlama iddiasını güçlendirecektir.

Yeni anayasanın, yıkıcı etkileri gittikçe artan çevre ve iklim sorunlarına gelecek kuşakların özgürlükleri adına müdâhale direktifi içermesi yalnızca Türkiye'ye karşı değil, aynı zamanda Dünya'ya karşı sorumluluğun da bir gereğidir.

Değerli Konuklar,

Son bir yıldır ülkemizde hukuk ve siyaset ilişkisinin yoğunlaştığı ve hassas bir boyut kazandığı hepimizin malumudur. Özellikle Anayasa Mahkemesi'ne intikal eden bazı davaların doğası gereği siyasal nitelikli olmaları yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Mahkeme kararları elbette tartışılabilir ve eleştirilebilir. Demokratik hukuk devletinde bunun aksi düşünülemez. Yargı kararlarının eleştirilmediği yerde, yargının kendisini yenilemesi ve geliştirmesi mümkün değildir. Ancak, yargı kararlarının eleştirilebilmesi onların bağlayıcılığını ortadan kaldırmamaktadır. Kurumlar ve kişiler şu ya da bu sebeple mahkeme kararlarını beğenmeyebilirler. Ancak, anayasal yetki kullanılarak verilen kararların yerine getirilmemesi veya savsaklanması hukuk devletinde düşünülemez.

Diğer yandan, devlet organları arasındaki ilişkiler konusunda bilgi kirliliği ve kavram karışıklığı, anayasal bir ilke olan kuvvetler ayrılığının tam olarak anlaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Anayasal devletin temel niteliklerinden biri olan kuvvetler ayrılığının amacı, iktidarın tek elde toplanması sonucu temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesini engellemektir. Bu nedenle, kuvvetler ayrılığı ilkesi devlet egemenliğinin üç unsuru olan yasama, yürütme ve yargının farklı organlara verilmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim, Anayasamızın Başlangıç bölümünde kuvvetler ayrımı "Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği" olarak tanımlanmaktadır. Bu işbölümü ve işbirliğinin şartları da Anayasada belirlenmiştir. "Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz" hükmünü içeren Anayasada, her bir devlet organının yetki ve görevleri açıkça belirtilmiştir. Bu durum karşısında, tüm kurumlar güçler ayrılığına tam bağlılık içinde görevlerini yerine

getirdikleri sürece her türlü sorunun çözümünün zor olmayacağı açıktır.

Yasama, yürütme ve yargı organlarının hareket alanlarını genişletme çabaları güçler arası çatışmanın en belirgin sebebidir. Söz konusu güçler kaynağını anayasa'dan almadığı bir yetkiyi üstünlük kurmak için kullandığı sürece bu çatışma devam edecektir.

Yasama ve yürütme erki yargısal, siyasal ve demokratik kamuoyunun denetimine tâbi olmasına karşılık yargı yalnızca kendi içinde işlevsel bir denetime tâbidir. Halk adına egemenlik yetkisi kullanan yargı halkın demokratik denetimine tâbi olmadığı gibi yargısal faaliyetlere ilişkin kamuoyu oluşumunu engelleyebilecek önemli yetkilere de sahiptir. Verdiği tüm kararlar bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle ilişkili olduğu dikkate alındığında yargısal yetkilerin çok hassas dengelere işaret ettiği ve en küçük sapmada ciddî sorunlara yol açtığı bir gerçektir.

Demokratik bir hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım olan ve toplumda özgürlük bilincine ciddî katkılar sağlayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargılama yetkisinin kabul edilmesinin ardından ülkemiz aleyhine verilen kararlar, ağırlıklı olarak, yargı yoluyla gerçekleştirilen hak ihlallerine dayanmaktadır. 1999 yılında Avrupa Birliğinin aday statüsünü kazandıktan sonra kabul edilen reform paketlerinin önemli kısmı yargının temel haklarla ilgili bu ihlallerini ortadan kaldırmak amacıyla çıkarılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği ihlal kararlarının "yargılamanın yenilenmesi" sebebi olarak usûl yasalarına girmesi ve Anayasa'nın 90. maddesinde de temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşme hükümleri ile ulusal yasaların aynı konuda farklı hükümler içermesinden dolayı çıkabilecek uyuşmazlıklarda uygulama önceliğinin uluslararası sözleşme hükümlerine verilmiş olması, yargıçların uygulamadaki isteksizliğini ve ihmâl tekniğini ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Hukukun üstünlüğü yargıcın üstünlüğü anlamına gelmez. Anayasanın ve yasaların bağlayıcılığı vatandaşlardan önce devlet organları ve yargı mercileri için geçerlidir. Anayasa'nın bağlayıcılığının

düzenlendiği 11. maddede bağlayıcılık sıralamasında, yargı organlarının bireylerden önce sayılması anlamsız değildir.

Yargı belirli bir dereceye kadar değil, mutlak anlamda tarafsız olmak zorundadır. Belirli bir noktadan sonra tarafsızlığını yitiren yargıç, o noktadan itibaren artık yargıç değildir. Çünkü tarafsızlığın olmadığı yerde adâlet yoktur. Verdiği kararın hukûkun üstünlüğü ve adâlet ile bir ilgisi olamaz. Yargıç, kendisine anayasa ve yasalarla verilmiş görevler dışında misyon üstlenemez. Unutulmamalıdır ki, hukukun dışına çıkmakla korunabilecek bir sistem esasen korunmaya değer değildir.

Mahkemeler adâlet dağıtan kurumlardır. Adâlet ise toplum ve devlet hayatının en temel değeridir. Adâlet mülkün temelidir sözü bu anlamda sâdece adliye saraylarına değil, her yargıcın vicdanına kazınmalıdır. Unutmayalım ki, adâlete güvenin zedelendiği bir yerde toplumsal ve siyasal bağların çözülmesi kolaylaşır. Millet adına kullanılan yargı yetkisinin adâlet duygularını tatmin edebilmesi için kararların irdelenmesi, eleştirilmesi ve tartışılması gerekir. Kurumsal özeleştiri, yapılan görevin ve sorumluluğun doğal sonucu olup, anayasal organlar bu özeleştiriyi yapabilme cesaretini gösterebilmelidir. Ancak, yargı kararlarının eleştirilmesi hakârete ve güven zedelemeye dönüştüğünde kurumsal ve toplumsal barışın bozulması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesine intikal etmiş dâvâlarla ilgili olarak, gerek ulusal gerekse uluslararası çevrelerce Mahkemeyi yönlendirme, etkileme ve baskı altında tutma girişimleri büyük bir üzüntü ile takip edilmektedir. Mahkeme üyelerinin verdikleri oylar gözetilerek görsel ve yazılı basında hangi Cumhurbaşkanının kimi seçtiği ve nasıl oy kullandıkları biçimindeki kategorik değerlendirmeler, yargıçların kendilerini koruma içgüdülerini harekete geçirerek vicdani kanaatlerini saptırmaya yönelik ağır bir saldırı niteliğindedir. Mahkeme üyelerinin görüntülerinin her dakika televizyon ekranlarından gösterilmesi, haber yada açıkoturumlarda isim verilerek hedef haline getirilmesi yaşanmış elim olaylardan ders çıkarmayanları sorumluluktan kurtaramayacaktır.

Yapılanları izliyor ve farkındayız.

Haber vermekle yorum yapmayı birbirine karıştıran, bireyin değerlendirme hakkını elinden alarak onu şartlandıran ve insan onurunu hiçe sayan bir yayın anlayışının çağdaş dünyada örneği bulunmamaktadır.

Tüm bu olumsuzluklar Anayasa Mahkemesinin Türkiye Cumhuriyetinin üniter yapısını koruma ve gerçekten demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olması yolundaki gayretlerini asla durduramayacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Hukuk, keyfi yönetimlere karşı bireylerin son sığınağıdır. Hukukun olmadığı yerde özgürlük de yoktur. Özgürlük, adâlete dayalı bir hukuk düzeninin olduğu yerde korunabilir. Bu düzenin en büyük teminatı da hiç kuşkusuz yargıçlardır. Bu nedenle, hukuka ve onu uygulamakla görevli yargı organlarına güvenin azalması demokratik hukuk devletinde sonun başlangıcıdır. Hukuk, bütün kurumların ve devletin bekasının garantisi olan adaletin en önemli aracıdır. Bu kavramın aşındırılması, içinin boşaltılması ve en önemlisi kısır siyasi çekişmelerin aracı hâline getirilmesi, bir topluma yapılacak en büyük kötülüktür. Hukuku istismâr edenlerin, onu politik çıkarların aracı hâline getirmeye çalışanların unutmaması gereken tek şey, farklı görüşlere, düşüncelere, ideolojilere sahip toplum üyeleri olarak herkesin farklılıklarıyla bir arada yaşamasının önkoşulu olan hukuku ve onun üstünlüğünü zedeleyecek davranışlardan özenle kaçınmaları gerektiğidir.

Çağdaş anayasaların yönetim biçimi konusunda tek tercihi demokrasidir. Demokrasi, en geniş anlamda "halkın halk için halk tarafından yönetimi" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda belirleyici olan ve demokrasiyi otoriter yönetim modellerinden ayıran "halk tarafından yönetim"dir. Halkın yönetimde özne olması da, ancak karar alma mekanizmalarına katılması ve belirleyici olmasıyla mümkündür.

Demokrasilerde karar alma sürecinde belirleyici olan "çoğunluk" ilkesidir. Sîyasi kararlar, serbest seçimlerde halkın çoğunluğunun

seçtiği temsilciler tarafından alınmaktadır. Toplumsal ve siyasal çeşitlilik çoğunluk yönetimini pratik bir zorunluluk hâline getirmiştir. Elbette, özellikle anayasal konularda mümkün olan en geniş katılımla ve uzlaşmayla karar alınması idealdir. Ancak, gerçek hayatta ideallere ulaşmak her zaman mümkün olmadığından bu pratik zorunluluk çağdaş temsili demokrasilerde çoğunluk yönetimini kaçınılmaz kılmıştır.

Ancak, modern demokrasiler çoğunluğun mutlak yönetimi anlamına da gelmemektedir. Anayasamızın Başlangıç kısmında belirtilen "hürriyetçi demokrasi", aynı zamanda azınlıkta kalanları korumak için çoğunluğun mutlak iktidarının sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Özgürlüklere tehdit oluşturması bakımından bir kişinin sınırsız iktidarı ile çoğunluğun sınırsız iktidarı arasında özde bir fark yoktur. İktidarın yozlaştırıcı doğası ve tarihsel tecrübe dikkate alındığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Lord Acton'un ifade ettiği gibi "iktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır." Siyasi iktidarın sınırlandırılması gerektiği fikri bu temel varsayımdan hareket etmektedir.

Esasen Anayasa yargısının meşruiyeti de temel hak ve özgürlükleri korumak için çoğunluğun iktidarını sınırlandırma işlevinden kaynaklanmaktadır. Siyasal iktidarları anayasal çerçevede tutmanın en etkili yollarından biri olarak kabul edilen anayasa mahkemelerinin aslî görevi, anayasal devletin teminatı olarak, ferdin hak ve özgürlüklerini devlet otoritesini kullanan diğer kurumlar karşısında korumaktır. Bu vâroluş hikmetinden uzaklaştığı ve bireysel hakları koruyamadığı takdirde anayasa mahkemeleri meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmaya mahkûmdur.

Bu arada hemen belirtmek gerekir ki, ülkemizde Anayasa yargısının demokratik meşruiyeti açısından tartışılan bir sorun da anayasallık denetimi yapan organın oluşumunda parlamentonun devre dışı bırakılmasıdır. Bilindiği üzere, Anayasa yargısına yer veren modern demokrasilerde parlamento şu ya da bu ölçüde anayasa mahkemelerinin üye oluşumuna katılmaktadır. Bu, anayasa mahkemelerinin Kelsen'in ifadesiyle, "negatif yasa koyucu" oldukları gerçeği karşısında kaçınılmaz bir gerekliliktir. Nitekim 1961 Ana-

yasası bile Anayasa Mahkemesi üyelerinin üçte birinin yasama organı tarafından seçilmesi yöntemini benimsemişken mevcut Anayasamız, dönemin şartlarına ve siyasal kurumlarına bir tepki olarak, Anayasa Mahkemesi'ne parlamentonun üye seçmesine kapıları tamamen kapatmıştır.

Bugün gelinen noktada Anayasa yargısı ile yasama organı ilişkilerindeki bu güvensizliğin ortadan kaldırılması için egemenlik yetkisi kullanan Anayasa yargısının ulus iradesiyle bağlantısının kurulması gerekliliği açıktır. Yapılacak seçimlerde liyakatin ve objektif kriterlerin esas alınacağı bir yöntemin öngörülmesi, bu konudaki olumsuz sonuçları ortadan kaldıracaktır.

Demokratik hukuk devletinin varlık nedeni, bireyin doğuştan ve sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerini etkili bir şekilde korumaktır. İnsan haklarının özü, insan onurunun bir değer olarak korunmasıdır. İnsan ya da insanlık onuru denilen değer, kişinin ancak insanca yaşama tarzının korunmasıyla olanaklıdır. İnsan onuruna saygı, insanın ne olacağına ve nasıl olacağına kendisinin karar vermesini gerektirir. Köleliğin kötülüğü köle olanın kendi kararını kendisinin verememesinde, efendisinin idaresine tâbi olmasında, kısacası özne değil nesne olmasında yatmaktadır. Oysa, özgürlük kişinin nesne değil özne olmasını gerektirir.

İnsan onurunu temellendiren, demokratik hukuk devletinin olmazsa olmaz koşullarından biri de kuşkusuz, düşünceyi ifade özgürlüğüdür.

Anayasa ve yasalarda hak ve özgürlüklere verilen yer, ulusların kültür ve uygarlık alanında ulaştıkları düzeyin bir göstergesi olarak kabul edilmekte, düşünce özgürlüğü ise ülkelerin demokratik sicilinin saptanmasında en belirgin ölçü sayılmaktadır.

Alman Anayasa Mahkemesi de birçok kararında düşünce özgürlüğünün hürriyetçi demokratik düzen için kurucu bir nitelik taşıdığını, bu düzenin hayat öğ+esi olan sürekli düşünsel hesaplaşmanın ancak bu özgürlüğün varlığı ile mümkün olacağını belirtmiştir.

1982 Anayasasında düşünce özgürlüğü "düşünce ve kanaat özgürlüğü" ve "düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü" olarak iki ayrı maddede düzenlenmiş olsa da, bu kavramla her zaman düşünceyi açıklama özgürlüğü anlatılmak istenmiştir. Bu özgürlük, insanın serbestçe bilgilenmesi, düşüncelere ulaşabilmesi, onları başkalarına iletebilmesi, düşünce ve kanaatleri nedeniyle suçlanamamasıdır.

Bireyin iç dünyasından çıkmamış ve toplumun beğenisine sunulmamış bir düşüncenin anayasal korumaya ihtiyacı olamaz. Farklı düşüncelerin ifade edilmesinin yasaklanarak, tarihsel, toplumsal ve siyasal olaylarda "tek doğrunun" varlığını savunmak demokrasinin birlikte yaşamayacağı tabular yaratmaktan öte sonuç doğurmamaktadır. Aynı olguların farklı kişilerde farklı algılama sonucu farklı inanç ve kanaatlere yol açtığı biyolojik bir gerçektir. Bireyin yerine geçerek onun ne düşünmesi ya da nasıl hissetmesi gerektiğine karar vermek ancak "dayatma" kavramıyla tanımlanabilir. Oysa, demokrasiler tartışma ve aykırılıkların olmayışı üzerine değil, tam tersine, onların varlığı ve etkinliği üzerine kuruludur.

Cumhuriyetimizin kurucusu ulu önder Atatürk, "Özgürlük olmayan bir ülkede ölüm ve yıkım vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası özgürlüktür" ifadesiyle tüm tabulara karşı çıkarken şöyle diyordu: "Ben manevî miras olarak kalıplaşmış hiçbir düstur bırakmıyorum. Zaman süratle ilerliyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek düsturlar getirildiğini ileri sürmek aklın ve bilimin gelişmesini inkar etmek olur. Benim manevi mirasçılarım yalnızca aklın ve bilimin rehberliğini benimseyenlerdir."

Georges Clémenceou'nun "konuşan ülkelerde zafer susan ülkelerde utanç vardır" sözünün devamı olarak ifade özgürlüğünün ve çoğulculuğun gönül birliğimizi ve bütünlüğümüzü pekiştireceği çoklukta birliğin bizi güçlendireceği açıktır.

Demokrasi rejimlerin en yüreklisi olarak tarif edilirken, yalnızca ilgi uyandırmayan, tedirgin etmeyen düşüncelere değil, tersine, toplumu inciten, sarsan görüşlerin sergilenmesine de izin verdiği için yüceltilmiştir.

Irkı ve rengi ne olursa olsun, inansın inanmasın, her insanı aziz kılan, kendini ifade edebilmesi ve insan olma onurudur.

Düşünceyi ifade özgürlüğünün "içinden düşün", mantığına indirgenerek hapsedilmesi bu özgürlüğün ortadan kaldırılması ile eşdeğerdedir. Şiddet olgusu ile ifade özgürlüğünün birbirinden ayrılmasının öncelik kazandığı ortadadır. Savaş dili değil barış dili argümanlarını kullanarak kendini ifade edenlerin insanlık onuru korunmalıdır. Bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri, konuşabilmeleri, uyuşmazlık ve kavga yerine çözüm ve barış getirir. Konuşamadığımız yerde ancak kötülükler üretiriz. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, herkesin kendi kimliğiyle ortaya çıkmasına olanak sağlayan, sahteliği ve ikiyüzlülüğü yok eden onurlu bir hayatın sigortasıdır.

Herkesin aynı şekilde düşünmeye ve inanmaya zorlandığı bir ülkede çoğulcu demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Tek doğru anlayışı etrafında toplumu şekillendirmek isteyen bir siyasi yapı, bir adım ötede siyasi vesayetçiliğin tuzağına düşecektir. Vesayetçilik, bireyin ve toplumun henüz olgunlaşmamış, iyi ve kötü ayrımını yapamayan varlıklar olarak görülmesinden kaynaklanır. Alman filozof Kant'ın ifadesiyle, tasavvur edilebilen en büyük despotizmin doğduğu yer de tam burasıdır.

Türk milleti demokratik, laik ve siyasal gelişimini kimi olumsuzluklara rağmen büyük bir özveriyle sürdürmeye devam etmekte, demokrasi ve laiklikten birinin diğerine tercih edilmesinin bilimsel açıdan yanlış, siyasal yönden de tehlikeli olduğunu çok iyi bilmektedir. Dinin Devlet yönetimi ve siyasetten arındırılarak özgün yapısı içinde korunması, farklı inanç ve dinlerin ya da inançsızlıkların bir arada yaşamasının temel güvencesi olan laiklik bir büyük "barış projesi" olarak Türk toplumunun koruması ve güvencesi altındadır.

Bireyin siyasal yapının oluşumuna özgürce ve eşit olarak iştirak edemediği, bir azınlığın ya da çoğunluğun inançları nedeniyle siyasal katılımdan uzaklaştırıldığı yerde demokrasi olmayacağı gibi laiklikten de söz edilemez. Özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi fark-

lı olanı yani "öteki"ni kendi varlığının ve var oluşunun teminatı olarak görmeyip onu yok edilmesi gereken bir "düşman" olarak nitelediği müddetçe, çağdaş demokrasinin muhtaç olduğu hoşgörü ve çoğulculuğu sağlamak mümkün değildir. İşte tam da bu noktada laik devlet gücüne yaşamsal değerde ihtiyaç duyulmaktadır.

Çoğulcu ve katılımcı devlet, bir orkestra şefi gibi farklı sesleri ahenkli hale getirme becerisini gösteren, maskeli toplum ve ikiyüzlü birey ahlakının oluşumuna izin vermeyen devlettir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Gücünü özgürlüklerden alan demokrasinin özgürlük alanını genişlettikçe bağışıklık sistemini de güçlendireceği açıktır. Toplumu kendi içinde ayrıştıran, onu devletine karşı soğutan, insanlık onurunu işkenceye tabi tutan bir yönetim anlayışı çağdaş dünyada yer bulamayacaktır.

Hukuk dışı yollardan güç alarak rejimi ya da ülkeyi kurtarma girişimlerinin ülkenin batışını hızlandırmaktan başka işe yaramayacağı bilinmelidir.

Çağın kenar mahallesinde yaşamamak için uygar dünyayla tanışmak ve kimliğimizi kaybetmeden bütünleşmek zorunluluktur. Evrensel kavramlara farklı anlamlar yükleyerek evrensel dilin ortadan kaldırılması çağdaş dünya ile bağlantımızı koparacaktır.

Bugün sorunları çözmek için harcanması gereken çabadan daha çok, sanki çözülmemesi için büyük çaba sarf ediyoruz. Sorunlar ötelenmekte gerginlik tırmandırılmaktadır.

Toplumun siyasal, etnik ve dinsel kesimleri arasında ciddi bir güven bunalımının olduğu saklanamaz bir gerçektir. Güvensizlik kavgayı ve dayatmaları da berâberinde getirmektedir. Gücü elinde bulunduranlar karşı düşüncedekilerin güvensizliğini ve korkularını ortadan kaldıracak çözümleri üretmediği sürece bu çatlak derinleşecektir.

Hissedilen korkular göz ardı edilemez. Yaşanan hayat tarzlarının ideoloji haline geldiği bir dünyada duyulan güvensizlik ve korkular

âcilen değerlendirilmeye alınmalıdır. Aksi hâlde, her şeyin rejim sorunu haline getirildiği ülkemizde birlikte yaşama koşulları daha da ağırlaşacaktır.

Şu günlerde, kişisel, toplumsal ve kurumsal uzlaşmaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktayız. Anayasal sorunlarımızı çatışmayla değil, hukuk kuralları çerçevesinde karşılıklı diyalog ve uzlaşma yoluyla çözmek zorundayız. Siyasi kutuplaşmaların bu ülkeye ağır bedeller ödettiği hepimizin malumudur. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü temelinde çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur. Demokrasi kurum ve kurallar rejimidir. Kurumlar, kurallara uyarak görevlerini yaptığında kriz olarak görünen sıkıntılardan da demokratik hukuk devleti güçlenerek çıkar. Önceki nesillerden devraldığımız medeniyeti, kültürü ve geleneği yıkıcı ve olumsuz unsurlardan arındırılmış bir şekilde gelecek kuşaklara devretmek hepimizin ortak görevidir. Unutmayalım ki tek bir Türkiye var. Kaptanından güvertedeki yolcularına kadar hepimiz aynı geminin içindeyiz. Bu geminin sağlam, güvenilir ve huzurlu bir şekilde yol alması hepimizin en büyük amacı olmalıdır. Gün, ayrılıkları öne çıkarma, toplumsal ve siyasal kutuplaşmaları körükleme günü değildir. Gün, farklılıklarımızı zenginlik kabul edip bir arada, refah ve özgürlük içinde yaşamak için elimizden geleni yapma günüdür. Gün, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için bir adım daha atma günüdür.

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Konuşmamın sonunda, yaş sınırı nedeniyle 12 Haziran 2007 tarihinde emekliye ayrılan Anayasa Mahkemesinin saygı değer Başkanı Tülay Tuğcu'ya bundan sonraki emeklilik hayatında sağlık, esenlik ve mutluluk içinde geçirecek uzun bir ömür diliyorum.

Katılmakla onur verdiğiniz kuruluş yıldönümümüzde sizleri aramızda görmekten dolayı şahsım ve mahkememiz adına en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

47. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa yargısı alanında hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve hukuk devleti ilkelerini tüm kurum ve kurallarıyla toplumda egemen kılmak amacıyla görev yapan Anayasa Mahkemesinin 47. Kuruluş yıldönümü kutlama etkinlikleri ve yeni hizmet binamızın açılış törenine katılarak sevincimizi paylaşmanızdan dolayı başta siz olmak üzere, ülke dışından gelen değerli mahkeme başkanları ile beraberindeki heyete ve tüm konuklarımıza Mahkememiz adına şükranlarımı sunuyorum.

Demokratik anayasaların en önemli işlevi, siyasi iktidarı etkili bir şekilde sınırlandırmak suretiyle bireyin hak ve özgürlüklerini korumaktır. Esasen, anayasaların bu işlevi, toplumsal yaşamın olmazsa olmazı olan özgürlük ve otorite arasındaki denge arayışının sonucudur. Gerçekten de bireysel özgürlükler, ancak otoritenin kullanım alanının hukuk kurallarıyla belirlendiği ve sınırlandığı durumlarda güvence altına alınabilir. Tarih, sınırlandırılmayan iktidarın hak ve özgürlükler için çok ciddi bir tehlike teşkil ettiği hakikatinin canlı şahididir.

Bu durum, çoğunluk ilkesinin hakim olduğu çağdaş demokratik rejimler için de geçerlidir. Demokrasilerde elbette egemenlik

halka ait olmakla birlikte, egemenliği kullanan siyasi çoğunluğun otoritesi de sınırsız değildir. Buradaki sınır, bireylerin hak ve özgürlükleridir. Ancak, bu hak ve özgürlüklerin belirlenmesi ve korunması sürecinde ciddi sorunların ortaya çıktığı da bir gerçektir. Geçen yüzyılın en önemli liberal düşünürlerinden Friedrich Hayek'in ifade ettiği gibi, demokratik rejimlerin temel meselesini "halk iradesi'nin onun üstünde başka bir 'irade' tesis etmeden nasıl sınırlandırılacağı" konusu oluşturmuştur. Esasen Hayek'in bu sözü Anayasa yargısının varlığını ve sınırlarını belirlemektedir.

Anayasa Mahkemeleri, halk iradesi sonucu ortaya çıkan yasama ve yürütme organlarını sınırlandırmak amacıyla kurulmuşlardır. Bu mahkemelerin meşruiyeti de temel hak ve özgürlükleri korumak amacıyla çoğunluğun iktidarını sınırlandırma işlevinden kaynaklanmaktadır. Ancak, "negatif yasa koyucu" olarak da nitelendirilen Anayasa yargısı alanında faaliyet gösteren aktörlerin varoluş hikmetinden uzaklaştığı, bireysel hakları koruyamadığı ve demokratik siyasi irâdeyi vesâyet altına almaya kalkıştığı durumlarda Anayasa yargısı meşrûluk kriziyle karşı karşıya kalmaya mahkûmdur.

Anayasamızın Başlangıç bölümünün altıncı paragrafında, "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanmak, milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde "ONURLU BİR HAYAT" sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" belirtilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının maddi ve manevi varlığının gelişimini "onurlu bir hayata" bağlayan bu anlayış, üzerinde durulması gereken en önemli anayasal değerlerden biridir.

19. yüzyıla kadar filozoflar ve düşünürlerin çalışmalarında etik bir zorunluluk ifadesi olarak karşımıza çıkan "insan onuru" sanayileşme, sömürgecilik ve ulus devletlerin teşekkülü süreciyle birlikte yaşanan büyük sosyal kırılmaların ardından siyasi bir anlam kazanmaya başlar. İnsan onuruna uygun bir yaşamın ve sosyal koşulların sağlanması bu dönemi ve sonraki dönemleri de etkileyecek bir söyleme dönüşmüştür.

İnsan varlığının ortaya çıkışıyla birlikte, adı konmasa da, tüm insanların zihninde bulunan bu temel değerin, devlet gücü kullanan kurum ve kuruluşlara egemen kılınması, başka bir anlatımla, anayasaların bu temel değerle bütünleştirilmesi ancak 20. yüzyılda gerçekleştirilebildi. Bu yüzyıl anayasalarında ve uluslararası belgelerde yer alan insan onuru kavramı bir yandan tarihsel birikimi yansıtırken, diğer yandan bu yüzyılda yaşanan büyük felaketlere karşı bir tepkinin ifadesi oldu. Fakat, yine de, ulusların özgür iradeleriyle kendi anayasalarını ve temel değerlerini ürettikleri demokratik sistemlerinin insan şeref ve haysiyetini tanıması ve korumasının ön şart olduğu gerçeği, ne yazık ki hâlen tam olarak anlaşılabilmiş değildir.

Çoğulcu bir toplumun, hukukun üstünlüğüne dayalı özgürlükçü demokratik bir yapı olarak varlığını sürdürebilmesi, yargılar, kanaatler, düşünceler ve yaşam biçimi çeşitliliğine rağmen herkesçe kabul edilen evrensel bâzı değerlere sahip çıkmasıyla olanaklıdır. İşte insan onuru düşüncesi, bu değerlerin başında, toplumsal bilincin bir yansıması ve insan haklarının korunması yönündeki duyarlılığın bir ifadesi olarak algılanmalıdır.

Kuşkusuz, feodal, militarist, teokratik veya sınıfsal üstünlüklere dayalı toplumlarda da özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramları söz konusu olabilir. Ancak, bu sistemlerde özgürlük yalnızca bâzıları için, eşitlik ve kardeşlik ise aynı inanca ya da ideolojik tercihe sahip olanlar arasında mümkündür. Bu anlayışlara karşı yürütülen mücadele günümüz çoğulcu demokrasi düşüncesini yaratan mücadeledir ve bugün bütün yoğunluğuyla devam etmektedir.

İnsan onuru, militarizmin, otoriter ve totaliter anlayışların yarattığı yıkımların ardından dünya milletlerinin ortak irâdesiyle kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ana eksenini oluşturmaktadır. Beyannamenin ilk maddesinde "tüm insanların özgür; onur ve haklar bakımından eşit" doğduğu kabul edilmektedir. Bu Beyanname 6 Nisan 1949 tarihinde iç hukukumuza dâhil edilmiştir.

İnsan onuru, hiç kimsenin bir eşya gibi muamele göremeyeceğini, bütünüyle haklardan yoksun bırakılamayacağını, haysiyet kırıcı ce-

zalara ve uygulamalara tâbi tutulamayacağını, işkencenin yasaklandığını ve devamına değer görülmeyen yaşamların sona erdirilmesine izin verilmeyeceğini, kişinin en kıymetli varlık olduğu hakkında hiç kimsenin, hiçbir devlet kurumunun, hangi yüce değer veya çıkar adına olursa olsun tasarrufta bulunamayacağını emreder.

İnsan onuru sadece imtiyazlıların veya itibarlıların onuru değil, insan olma ortak paydasına sahip her varlığın koşulsuz, amasız, fakatsız ya da herhangi bir kurum ya da kuruluş kaydı olmaksızın sahip olduğu temel bir değerdir. Bunda belirli bir cins, etnik yapı, dini inanış, felsefi veya ahlaki âidiyete göre ayrım yapmanın olanağı yoktur. Onurlu muamele, etnik, dini, ideolojik homojenliğin sağlanması şartına da bağlanamaz. Bu öyle bir değerdir ki, onu lütfetmek hiçbir sistemin veya devlet düzeninin haddine değildir. Siyasal düzenler bunu yalnızca kabul eder, saygı duyar ve korumayı varlığının temel nedeni görür. Çünkü tek değer ölçütü insandır. Bunun dışında, devlet, sistem, hukuk ve benzeri yapılar insana ve özgürlüğüne hizmet ettikleri, onurunu ayakta tuttukları sürece değerli ve saygıya değer kuruluşlardır. Büyük filozof Kant'ın ifadesiyle, *"insan amacın bizatihi kendisidir. Ve hiçbir koşulda amaç için bir araca indirgenemez"*.

İnsan onuru, ne başkalarının temel hakları gerekçe gösterilerek geçersiz kılınabilir, ne de anayasada veya siyasal yapıda egemen olan "anayasal değerler" gerekçe gösterilerek zayıflatılabilir. Aksine, anayasalarda yer alan normlar insan onurunun ne ölçüde korunduğunun da göstergesidir. Onu zayıflatan kurallara hangi anayasalarda yer verilmişse, bu, yalnızca toplumun özgür iradesinin ürünü olmamasından kaynaklanabilir.

Hak ve özgürlüklere ilişkin temel değerler siyasal işleyişin yönünü ve içeriğini de belirler. Çoğulcu demokrasilerde bu temel değerler 1789 Fransız Devriminden beri özgürlük ve demokrasi üzerine kurulu iken, bâzı sistemlerde bu felsefeyi devlet kurum ve kuruluşlarını yönlendiren ideolojiler oluşturmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, insan onurunun;

- Vücut bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve onun korunması,

- Hukuki ve sosyal eşitliğin tesis edilmesi,

- İnsani yaşam koşullarının sağlanması,

- İnsanın kendi öz tercihlerine göre kimliğini ve kişiliğini belirlemesi

unsurlarıyla somutlaştırılabileceğini söyleyebiliriz. Bu somutlaştırma, temel hak ve özgürlüklerin tarihî gelişim serüvenine de uygun düşmektedir. Aslında bu süreç, Mirandola'nın belirttiği gibi, özerklik amacıyla kendini gerçekleştirme ve kendi kaderine hâkim olma sürecidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Hak ve hürriyetlerin "özü" olan insan onurunun devletin değişmez nitelikleriyle olan bağlantıları yaşamsal düzeydedir.

Yaradılışın özünde bulunan çoğulculuk, tek düşünce ve tek inanca izin vermemiştir. Demokrasi, zorunlu olarak her çeşit azınlığın varlığını ve kendini ifade etme hakkını içerir. Demokrasinin özünü oluşturan farlılıkların özünde hoşgörü ve sabır vardır. Bu değerleri taahhüt eden bir demokrasinin sorunları çözme yeteneğine fırsat verilmelidir.

Demokratik rejimlerde mevcut olan toplumsal görüşlerdeki ayrılık ve farklılıklar zorunlu olarak siyasi hayata yansımak durumundadır. Sağlıklı bir siyasi hayatın oluşması için bu yansıma gereklidir ve iç barışa ancak bu şekilde ulaşılabilir. Kurumsallaşan çoğulculuk ve katılımcılık, kronikleşen bunalımların çözüm yollarını da üretecektir.

Demokrasiyle birlikte hak ve özgürlüklerle tanışarak onurunu güvence altına alan Türkiye halkını bu tercihinden geri döndürmek için vakit artık çok geçtir. Demokratik ilkeleri hayatın içine katarak bir yaşam biçimine dönüştüren halkımızı bundan vazgeçirme çabalarının hiç şansı yoktur. Çoğulculuğun karşıtı olan tek inanç ve tek düşünce insanları iki yüzlü olmaya ve kendine ait olmayan bir hayatı yaşamaya mecbur eder. İnsan onuruna yapılan böyle bir saldırıya demokrasinin izin verdiğini söyleyebilmek akıl dışıdır. "Tek doğru" anlayışından beslenen fanatizim, "farklı" olanın

kolayca "öteki"ne dönüştürülüp yok edildiği bir ortam hazırlayabilmektedir. Varlığını "öteki"nin yokluğu ile tanımlayan her türlü görüş, inanç ve ideoloji fanatizmin ağına düşmüş demektir. Oysa, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi farklı olanı, yani "öteki"ni kendi varlığının ve vâroluşunun teminatı olarak görmeyi zorunlu kılar. "Öteki" ile ilişkimizi sağlıklı bir düzleme oturtamadığımız ve onu var olması gereken bir "dost" olarak göremediğimiz müddetçe, çağdaş demokrasilerin muhtaç olduğu hoşgörü ve çoğulculuğu sağlamak mümkün değildir.

Demokrasi, gerginlikleri ve çatışmaları yok etme iddiasında bulunmayan, ancak, hoşgörü kültürüyle tarafları birlikte yaşamaya iknâ eden bir barış tekniğidir. Büyük edebiyatçı Tolstoy'un "kafa sayısınca düşünce, yürek sayısınca sevgi vardır" sözleri toplumun doğal yapısındaki bu çok renkliliği açıkça vurgulamaktadır.

"Dogma istemiyorum, donar kalırız" diyen büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal de, sorgulayan, eleştiren ve bilimin aydınlık yolunda kaybettiklerini arayan bir toplumu işaret etmekte ve "en büyük eserim Türkiye Büyük Millet Meclisidir" derken de milli iradenin ve demokratik rejimin öngördüğü onurlu bir hayatın programını çizmektedir.

Kısaca, Anayasanın 2. maddesindeki demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerinin gücünü insan onurunun dokunulmazlığından aldığını söylemek bu bölümün özetidir diyebiliriz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Din ve laiklik kavramları bir takım siyasi hareketlere stratejik ve lojistik destek sağlarken, bireysel hak ve özgürlükler alanında ise daralmalara neden olmuştur. Dini ilgilendiren alanlarla siyaseti ilgilendiren alanlar arasındaki sınır anlaşmazlıkları sağlıklı bir tartışma zeminini de ortadan kaldırmaktadır. Siyasilerin ilgi alanı haline getirilen din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin sorunlar çözülmedikçe siyasetin dinden beslenmesinin de kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Anayasamızın öngördüğü laik ve demokratik ilkeler, devletin ideolojiler, inançlar ve inançsızlıklar karşısında tarafsız ve eşit uzaklıkta

kalmasını zorunlu kılar. Hukuk devleti olma niteliği de bu tarafsızlığı sağlama görevini üstlenmiştir.

Cumhuriyetin Demokratik ve laik yapısını bunca olumsuzluklara rağmen korumaya kararlı olan Türkiye halkı, bugüne kadarki deneyimlerinden, toplumsal taleplerinin, devlete düşmanlık biçiminde algılanmasının sorunları ötelemekten ve büyütmekten başka sonuç getirmediğini görmektedir. Devletin organları toplumun bir bölümünü kendine dost, bir bölümünü de düşman ilan ederek ayrımcılığa sebep olamaz. Toplumsal sorunlara ilişkin çözüm yolları hayata geçirilirken bir kesimin zaferi diğer kesimin hezimeti biçiminde yaratılacak psikolojik ortamlar, barışa ve demokrasiye katkı sağlamadığı gibi rövanş alma duygularını da tetiklemektedir. Demokratik anlayışın zorunlu kıldığı "karşı dengelerin kurulması" toplumsal uzlaşmayı sağlarken, sorunların çözümünü de kolaylaştıracaktır. Nitekim sayısal çoğunluğun gücüne bağlı olarak her toplumsal sorunu karşı dengeler gözetilmeden anayasal norm bazında çözme girişimleri, yakın zamanda onarılması çok zor tarihi hataların yapılması sonucunu doğurmuştur.

Üzeri örtülerek yeraltına itilen inanç ve düşünceler hak etmedikleri bir çekiciliğin avantajını yaşamaktadırlar. Bu haksız rekabetin ortadan kaldırılması özgür bir ortamdaki tartışma zemininin varlığına bağlıdır. Bireyleri sahte kimliklerle kendini tanıtmaya ve dolaşmaya zorlayan ifade özgürlüğünün önündeki engeller insan onuruna zarar vermeden kaldırılmalıdır. Bu bağlamda, siyasi partiler de ifade özgürlüklerine ilişkin sorunları yaşamaya devam etmektedir. Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında, siyasi partilerin Anayasa'ya aykırı eylemleri belirtilmesine rağmen, Siyasi Partiler Yasası'nda bunların açılımlarının yapılmaması nedeniyle belirsiz alanlar yargı kararlarıyla doldurulmaktadır.

Siyasi partilerin temelli kapatılmasına ilişkin yaptırım kaldırılmamalı, ancak, kapatma öncesi aşamalarda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen standartlara uygun çerçevenin çizilmesi öncelikle benimsenmeli; terör, şiddet, baskı içeren eylem ve söylemler ile barışçıl çözümler birbirinden ayrılarak uygulanacak yaptırımlar geciktirilmeden düzenlenmeli ve kapatma davaları

demokratik siyasi hayatı biçimlendirme aracı olmaktan çıkarılmalıdır. Anayasa'nın 68. maddesinde koruma altına alınan anayasal değerlere aykırı faaliyette bulunan siyasi partilere belirtilen suçların Anayasa Mahkemesince tespiti hâlinde temelli kapatılma yerine hazine yardımından yoksun bırakılma cezası verilmesi, siyasi suçun niteliği ile uyuşmayan bir ara yaptırımdır. Karşı ağırlık bu değildir ve gözden geçirilmeye muhtaçtır. Kapatma öncesi ara yaptırımlar ağırlığına göre çeşitlendirilmeli ve siyasi nitelikle dengeli ve uygun hale getirilmelidir. Böylece, siyasi partilerin kapatılma davalarında hazine yardımından faydalananlarla yararlanmayanlar arasındaki yaptırım eşitsizliğinin de giderilmiş olacağı kuşkusuzdur. Siyasi Partilerden mali denetimleri aşamasında hesabını eksik veren, tamamlamayan veya hiç vermeyenlere karşı mali yaptırımlar uygulanması niteliği gereğince isabetli olabilir.

Ülke genelindeki seçimlerde uygulanan %10'luk seçim barajı ile siyasi partilere hazineden yapılacak mali yardım için öngörülen en az %7'lik oy barajının ne demokratik rejimin katılımcılığıyla ne de hakça dağıtım ilkesiyle izahı mümkündür. Bu düzenlemeler demokratik katılımcılığın özünü zedelemeden değiştirilmelidir.

Öte yandan, İnsan onurunun demokratik ve laik ilkeler yanında hukuk devletiyle olan bağı da göz ardı edilemez.

Hukuk devleti, hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, idarenin tüm eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulduğu, kişilerin her türlü korku ve endişeden arındırılarak hukuksal güvenliklerinin sağlandığı devlettir.

Devlet güç ve kudret demektir. Bunun sınırlanmadığı ve denetlenmediği yerde keyfilik ve hukuksuzluk vardır. Hukuk devletinin temel unsuru olan yargı, toplumu hukuk süzgecinden geçirerek arındıran bir niteliğe sahiptir. Bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanamamış bir yargının, arındırmadan daha çok kirliliği arttıracağı kuşkusuzdur. Güçlü ve tarafsız bir yargı demokrasinin, laikliğin ve sosyal devletin güvencesidir. Başına buyrukları hukuk içine çeken yargının, en son sözü söyleyen güç olması sebebiyle, tarafsızlığı ve bağımsızlığı yaşamsal önem taşır. Bir yargıcın tarafsızlığı onun onurudur. Yargıç, vicdanında kurulan mahkemede tarafsızlığını

etkileyecek duygularına, öznel düşüncesine ve öfkesine kayıtsız kalmak zorundadır. Vicdanı etkileyen dostluk ve düşmanlık duyguları, yargıcın tarafsızlığını ortadan kaldırır. Hakimin verdiği veya vereceği hoşa gitmeyen kararlar nedeniyle içinde yaşadığı sosyal çevreden dışlanma korkusu, meslek onuru ile asla bağdaşmayan bir duygu olup, bu mahalle baskısından kendini kurtarması, tarafsızlığına yapacağı en önemli katkı olur.

Hak ve özgürlükleri yani insanlık onurunu koruma, kollama ve güvenliğini sağlama görevi yargıya emanet edildiğine göre, bu emanetin güvenliği de ancak yargıç tarafsızlığıyla sağlanabilir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa'nın 138. maddesinde, açıkça, "hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz" denilmesine rağmen, yargıyı etkileme ve yönlendirme çabaları halen devam etmektedir.

Her önemli davada yargı siyasi düşüncelerle kuşatılmakta, mahkeme hakimlerinden önce, medya ve siyaset dünyasının yargıçları kararlarını vererek davayı sonuçlandırmaktadır. Mahkemeleri yönlendirme ve etkileme çabaları ile hakimlerin ve savcıların özel hayatlarının didiklenerek vicdani kanaatlerinden uzaklaştırma gayretleri suçtur. Savcılarımızın işlenen bu suçlara karşı hareketsizliği düşündürücü ve üzücüdür. Yargı kararı olmadan suçlu ilan edilen insanların onurları yok edilmektedir. Bu bir insanlık suçudur. Yasaları uygulama aşamasındaki özensizlikler insanların haysiyet ve şerefi üzerinde onarılması güç yaralar açmaktadır. İnsan onuru ve kişi dokunulmazlığı, insan hakları sisteminin ve insan hakları bildirilerinin en önemli dayanağı ve Anayasa'nın da üstünde yer alan tek değerdir. Yok edilen insanlık onurunun doğurduğu öfke, demokrasiden ve hukuk devletinden intikam alma duygusuna dönüşmeden gerekli olan her türlü düzenleme acilen yapılmalıdır.

Anayasanın 153. maddesinde Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organları ile gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı açıkca ifade edilmesine rağmen, hiçbir tereddüde ihtiyaç

duyulmayacak açıklıktaki karar gerekçelerinin yeniden yorumlanarak değiştirilmesi, başkalaştırılması, etkisiz ve sonuçsuz kılınması ve bu girişimlerin destek görmesi söz konusu maddeyi işlevsiz kılan tutumlardır. Siyasi hayatta yaşanan konjektürel sıcaklık, bu tür tutumlara karşı yapılan açıklamaların devamına izin vermemiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yargı reformu yıllardır bitmeyen bir senfoniye dönüşmüştür. Hemen her dönemde bu konuda çalışmalar ve tartışmalar yapılmış, beyanatlar verilmiş ancak bir türlü hayata geçirilememiştir.

Ötelenen, gizlenen yargıya ait sorunlar yıllar geçtikçe büyümeye devam etmektedir. Hâkimin ve savcıların çalışma şartlarının iyileştirilmesi bağlamında son yıllarda yurt çapında yapılan adliye sarayları motivasyonu arttıran ne kadar umut verici gelişmeler ise, yargının işlevselliğine ilişkin çağdaş reformların yıllardır bekletilmesi de o derece üzüntü verici gecikmelerdir. Önceki yıllarda Mahkeme Başkanlarının ısrarla üzerinde durdukları Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısından, bâzı kurumların yargı dışı bırakılan eylem ve işlemlerinden, yargıçların disiplin ve terfilerine ilişkin sorunlardan söz etmek istemiyorum. Zira tüm bu sorunlar artık hukuk dünyasına mensup olmayanlarca da bilinen gerçeklerdir. Ancak, son yıllarda adli ve idari yargıdaki işyükünün olağanüstü sayılara ulaşarak bu kurumlarda önemli bir tıkanıklığın yaşanması nedeniyle hukuka ve adalet düzenine olan inancın zayıflaması endişe ve kaygıyla izlenmektedir. Hemen belirtmek gerekirse, adli ve idari yargıda görevli değerli meslektaşlarımızın olağanüstü özverili çalışmaları hızla artan bu birikimleri azaltmaya yetmemiştir. Dava dairelerinin sayısının veya üyelerinin arttırılması da sorunun çözümüne katkı sağlamamıştır. Artan dava sayısı nedeniyle yargılamanın yıllarca devam etmesi veya zamanaşımına uğramasıyla, Anayasamızda ve taraf olduğumuz temel insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınan "âdil yargılanma hakkı" ciddi biçimde ihlâl edilmektedir.

Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular ve sonuçlandırılan davalar bakımından ülkemizin istatistiki durumunun ele alınmasında yarar bulunmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin faaliyet raporuna göre, 2008 yılı sonunda Mahkemenin önünde bulunan 97.300 derdest dosyanın 11.100 adedini Türkiye aleyhine yapılan başvurular oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Mahkemenin bakmakta olduğu dosyaların %11.42'si Türkiye'ye ilişkindir. Bu rakamlardan anlaşılıyor ki, Türkiye Rusya'dan sonra aleyhine en çok başvuru yapılan ülke konumundadır. Son on yıl içinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği toplam 8172 ihlâl kararının 1652 si ülkemize âit olup, daha da önemlisi, bu kararların yarısı adil yargılanma hakkının ihlali ile ilgilidir. Köklü bir Anayasa yargısı geleneğine sahip olan ülkemiz açısından bu tablo, bağımsız, tarafsız, hızlı, etkili, verimli adalet dağıtan bir yargı sisteminin önündeki engellerin kaldırılmasının hayati bir yükümlülük olduğunu göstermektedir.

Bu olumsuz tablonun oluşmasında en büyük etken, kuşkusuz, gerekli iç denetim sisteminin kurulup işletilememiş olmasıdır. Genellikle değişik platformlarda haklı olarak dile getirildiği üzere, bu konuda atılması gereken en önemli adım, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gitmeden önce başvuruların ülke iç hukukunda incelenmesini sağlayacak bir yöntem olan "anayasa şikayeti"nin hayata geçirilmesidir. Avusturya, İtalya ve Almanya'dan sonra dördüncü sırada kurulan ve bugün 47. kuruluş yıldönümünü idrak ettiğimiz Türk Anayasa Mahkemesinin, bu tarihi süreçte kendisinden beklenen "özgürlüklerin mahkemesi" işlevini yerine getirebilmesi için bireysel başvuru hakkının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de 2004 yılındaki (6) sayılı tavsiye kararında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki dava yükünün azaltılabilmesi için bireysel başvuru yönteminin iç hukukta tanınması gerekliliğine değinmiş, aynı şekilde, Avrupa Konseyi Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu veya bilinen adıyla Venedik Komisyonu da 2004 yılında Türk kamuoyuna duyurulan anayasa şikayetine ilişkin Anayasa değişikliği önerisini olumlu bulduğunu ifade etmiştir. Ancak, bu çağrılara karşın binlerce kurumun işlemleriyle temel hak ve özgürlüklerin somut, güncel ve acıyla tekrarlanan ihlallerine karşı güvence olanağı yalnızca "yasalar"ın anayasal denetimine terk edilmiştir.

Bireysel başvuru ya da anayasa şikayeti, Anayasa'da belirtilen temel hak ve özgürlüklerin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından ihlal edilmesi durumunda bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel başvuru'nun uygulanma biçimi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, Federal Almanya, Avusturya, İspanya, Rusya, Macaristan, Ukrayna, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, İsviçre, Belçika, Meksika, Şili, Brezilya, Arjantin ve Güney Kore gibi ülkeler de uygulanmaktadır.

İnsan onurunun üstünlüğünün yalnızca yasama organına karşı değil, devlet yetkisi kullanan tüm mercii ve kişilere karşı da etkin kılınması gerekir. Toplumsal iradenin devlete egemen olamadığı, kendisiyle ilgili temel siyasi kararları temsilcileri eliyle alamadığı, hangi yetkilerin kimler tarafından yerine getirileceğini bilemediği ya da bu alanların demokratik denetimin işlemediği bürokratik mekanizmalara devredildiği yerlerde, anayasalarda yer alan insan onurunun korunması mümkün olmayacaktır. Çünkü, demokrasi özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve korunabilmesinin yoludur. Bu ilke toplumsal çoğulculuğun yalnızca yasama organına değil bütün devlet organlarına yansıtılabilmesini zorunlu kılar.

Türkiye yirmi yılı aşkın süredir, kuruluşundan beri üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi'nin yargılama organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bağlayıcı yargılama yetkisini kabul etmiş durumdadır. Türkiye'de iç hukuk yollarını tüketen vatandaşlarımızın müracaatlarıyla başlayan süreçte verilen ihlal kararları bir yandan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarını zenginleştirirken, diğer yandan bireylerin temel hak bilincinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu etkileşim süreci, uluslararası ilişkilerin de katkısıyla yasal ve anayasal dönüşümlerle ülkemizde sosyal bir değişimin de olanaklarını yaratmıştır. Yalnızca kendi devletinin değil, doğrudan uluslararası hukukun da süjesi olduğunu gören vatandaşlarımız, uluslararası kuruluşlar üzerinden de hukuksal koruma sağlayabilme mutluluğunu yaşamaktadır. Ancak, bu mutluluğun bir de hüzünlü yönü vardır. Vatandaşlarımız uluslararası yargı or-

ganları nezdinde temel hak ve özgürlüklerini dava edebildikleri halde, kendi ülkesinde temel hak ve özgürlükleri dava edebilecekleri anayasa şikayeti olanağına sahip değildirler. Bu ise hak arama özgürlüğü yönünden eksik bir düzenleme ve negatif sınırlamadır. Bu durum, temel hak ve özgürlüklerini ancak uluslararası yargı organları aracılığı ile koruyabileceklerine yönelik bir inanca dönüşürken, kendi milli kurumlarına karşı ise inançsızlığa yol açmakta, ayrıca uzun süre bu taleplere kayıtsız kalan siyaset kurumunun meşrûiyetini de zayıflatabilmektedir.

Uluslararası yargı kararları iç hukukta doğrudan bir etki yaratmamakta, mağdurun maddi yönden tazminiyle tükenen bir sonuç doğurmaktadır. Bunun dışında uluslararası ilişkilerin zorlayıcı etkisiyle bazen yasal bazen de anayasal reformlarla yetinilmektedir. Ancak, ülkemizde reform sürecinde yapılan düzenlemelere bakıldığında, sorunun yasa değişikliklerinin yapılmasından çok, bu reformlarla güdülen demokrasi ve özgürlük eksenli iyileştirmelerin uygulamada dirençle karşılandığı görülecektir. Yasama iradesine rağmen, öznel "hukuk" algılarında direnme alışkanlığının yalnızca yasa değişiklikleriyle kırılması oldukça güçtür. Temel hak ve özgürlüklerin kurumlarca içselleştirilmesi ve uygulamaya egemen kılınması ancak bir yaptırım mekanizmasıyla sağlanabilir. Gerçekten de, bireysel başvuruyu uygulamaya koyan Almanya'da yargı sistemi Weimar döneminde otoriter ve totaliter güçlerin iktidarını kolaylaştırmışken 1949 sonrasında ise insan onurunu ve özgürlüklerini egemen kılan, bu gücüyle de birçok ülkenin ve uluslararası yargı kuruluşunun içtihatlarını esaslı biçimde etkileyen bir rol oynayabilmiştir.

Esasen, Anayasanın 90. maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin yasalar karşısında uygulama önceliğine sahip kılınması, bireysel başvuruya ilişkin temel anayasal altyapının mevcut olduğunu da göstermektedir. Ancak, bir iç hukuk kuralına dönüşen uluslararası sözleşmelerin diğer iç hukuk kurallarından pek farklı olmaması, anayasal normlar gibi soyut ifadeler içermesi, ortaya çıkan uygulamanın uluslararası yargısal içtihatlara aykırı biçimde gelişmesine, dolayısıyla anayasa değişikliğinin etkisizleştirilmesine sebep olmaktadır. Oysa,

anayasa koyucunun iradesi bu değişiklikle uluslararası özgürlük standartlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Gerçekten de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yarım asrı aşan sürede gerçekleştirdiği içtihatları dikkate alınmadığı takdirde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan ülkemiz yönünden sözleşmenin anlamsız kalacağı açıktır.

Bireysel başvurunun kabul edilmesiyle Türkiye'deki uygulamalarla uluslararası yargı uygulamaları arasında olması gereken uyum sağlanmış olacak, demokrasi yoluyla billurlaşan özgürlük talebi de devlet ve toplum hayatına egemen kılınabilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanındığı 1980'li yılların sonundan beri anayasa şikâyeti kurumuna yöneltilen eleştirilerin bir kısmı bu kurumun yeterince bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Eleştirilerin, daha çok, mahkeme kararlarına karşı bireysel başvuruyu kabul etme yetkisinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi halinde Mahkeme'nin "süper temyiz mahkemesi" olabileceği konusundaki yanlış varsayımlara dayandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, bazı noktaların açıklığa kavuşturulması zorunludur.

Kuşkusuz, bireysel başvuru ile Anayasa Mahkemesinin temyiz mahkemesi gibi çalışması söz konusu değildir. Doktrinde ve önceki Anayasa Mahkemesi sempozyumlarında da akademisyenlerce dile getirildiği gibi, bireysel başvuru ancak tüm yargı yolları tüketildikten sonra yapılabilecek, Anayasa Mahkemesinin denetimi ise yasaların uygulanmasında tercih edilen yorumun, kişinin Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüğünü ihlal edip etmediğiyle sınırlı olacaktır. Anayasa Mahkemesi hiçbir koşulda olay incelemesi, eylem tanımlaması veya uygulanacak yasanın saptanmasıyla ilgili hüküm kurmayacaktır. Uzman mahkemelerin yetkilerine Anayasa Mahkemesinin müdahalesi söz konusu olmayacağından, yeni bir temyiz yolundan da söz edilemez. Kuşkusuz, Anayasa Mahkemesi ile diğer mahkemeler arasında doğabilecek yetki çatışmasını ve olağanüstü temyiz merciine dönüşmesini engelleyecek düzenlemelerin yapılması da zorunlu olacaktır.

Bireysel başvuru sisteminde, Anayasa Mahkemesi'nce davaların kabul edilebilirliği konusunda özel olarak oluşturulacak "komisyonlar"a verilecek takdir yetkisinin geniş tutulması yapılacak gereksiz başvuruların ayıklanmasında önemli bir süzgeç oluşturacaktır.

Başta yargı organları olmak üzere bütün devlet kurumlarında temel insan haklarının korunması yönünde önemli ilerlemeler sağlayacak bireysel başvuruya ilişkin öneriye, özgürlük alanındaki engellerin kaldırılması amacından başka bir anlam yüklenmemelidir. Bu önerilerin kurumlararası rekabete konu yapılması, yargısal sorunlarımızı çözümsüz bırakmaktan başka işe yaramayacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Fiziksel konum itibariyle Devletimizin büyük katkılarıyla Türkiye şartlarında ciddi bir iyileşme süreci yaşayan Anayasa Mahkemesinin çalışmaları ve hukuk dünyasına verdiği kararları ile hızlı, etken ve Anayasa'da öngörülen süreler içinde davaları sonuçlandıran bir yargı organı olma yolunda çok önemli mesafeler aldığını ifade etmek istiyorum. Mahkememiz mensuplarının özverili çalışmaları sonunda çeşitli nedenlerle oluşan dava sürecindeki birikimlerin de kısa süre içinde tasfiye edileceğinin işaretlerini vermektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım, yurt dışından gelen saygıdeğer Mahkeme başkanları ve kıymetli konuklar,

Sevincimize ve mutluluğumuza katılmakla onur verdiniz, bizlere güç kattınız. Verdiğiniz bu güçle Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ebedi varlığı ve bütünlüğü ile bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyarak hukuk düzeni içinde yaşaması için burada bulunduğumuzu bildiriyor. Mahkememiz adına hepinize saygılar sunuyorum.

48. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa yargısı alanında hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve hukuk devleti ilkesinin tüm kurum ve kurallarını toplumda egemen kılmak amacıyla görev yapan Anayasa Mahkemesinin 48. kuruluş yıldönümü etkinlikleri ile aramıza yeni katılan değerli üyelerimizin andiçme törenlerine onur verdiğiniz için başta siz olmak üzere ülke dışından gelen saygın anayasa ve yüksek mahkeme başkanları ile beraberindeki heyete ve tüm konuklarımıza hoş geldiniz diyor, mahkememiz adına şükranlarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesinin 48. yılında ülkemizin halen en önemli sorunu olarak ön plana çıkan yargı bağımsızlığı, tarafsızlığı ve sorumluluğu konusunu yeniden konuşmak durumunda kaldığımız için üzgünüm. Üzgünüm, zira Cumhuriyetimiz 87, Anayasa Mahkememiz 48 yaşında olmasına rağmen halen bu konuyu tartışıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti kurumlarının, aradan geçen bunca zamanda elde ettiği birikimlerinin çok önemli boyutlara ulaşmış olmasına rağmen, insan kalitesine bağlı sorunlarını çözme başarısını gösteremediğini görüyoruz. Yargıda bağımsızlık ve tarafsızlık adına yaşanan tüm olumsuzlukların kaynağında insanı ve ona bağlı niteliklerini buluyoruz.

Yargının kendi içinden kaynaklanan sorunlarını ortaya koymaya çalışırken tek bir yargı mensubunu dahi hedef almadan, sistemin özeleştiri kapsamında bir değerlendirmesini yapmak arzusunda olduğumu peşinen ifade etmek isterim. Kastım, yargı mensuplarının canını acıtmak değil, yargının canını acıttığı insanların bilmesi gereken sorunları ortaya koyabilmektir.

Değerli konuklar,

Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı, adil yargılanma ve sorunlarla dolu işleyişine ilişkin konularda toplumun çok ciddi kaygısı, endişesi ve şikayeti vardır. Bu çığlıklara sebep olan sorunları konuşmadan üstünü örtmek, ötelemek ancak, hastalıklı bir hukuk devletinin böyle devam etmesinden çıkar sağlayanların bilinçli bir yöntemi olabilir. Oysa, insan onuru ve hukukun üstünlüğü temeline oturan tarafsız ve güçlü bir yargı sistemi toplumun hayat sigortasıdır. Bu nedenledir ki yargının sorunlarını korkuya ve öfkeye kapılmadan konuşacağız. Farklı görüşler arasında olması gereken diyaloglar kurularak sorunlara çözüm projelerini toplumun beğenisine sunacağız. Herkesin, ifade özgürlüğünü sonuna kadar kullanarak yargıyla ilgili hissettiği acılarını bizimle paylaşmalarına imkan tanıyacağız.

Sorunlara çözüm önerileri getirmek yerine suçlamayı tercih eden önyargılı ve saplantılı ideolojik itiraz sahipleri, haklı ve isabetli çözümlerin hayata geçmesini engellemektedirler. Yargı, sorunlarına ilişkin özeleştirisini yapma cesaretini göstererek çözüm yollarını doğrudan topluma önerebilmeli, çocukluk dönemine ilişkin hastalıklarından kurtulma zamanının geldiğini anlamalıdır. Bağımsızlığa ve tarafsızlığa teslim olmayı reddedenler ayakta kalamayacaklardır. Demokratik bir hukuk devleti olma mücadelesini işimizden, eşimizden arta kalan zamanlarda değil, tüm varlığımızla sürdürmedikçe yolumuz çok ama çok uzayacaktır. Yargıyı ideolojik vesayet altında tutmaya çalışanlar bağımsızlık ve tarafsızlıktan en çok rahatsız olanlardır. Her konuda farklı düşünebiliriz, ancak yargının tarafsızlığı konusunda herkesin ittifak etme zorunluluğu vardır. Esasen yargıcın sahip olduğu inançlarını, siyasi görüşlerini, ideolojisini, özetle kutsallarını kararlarına yansıtması çözülmesi

gereken en ciddi bağımlılık sorunudur. Bu bağımlılık karşı düşünceyi tahrik etmekte, başka bir yanlışa, farklı bir bağımlılığa davetiye çıkarmaktadır. Yasama, yargı ve yürütme gücünü kim kullanırsa kullansın, yasal güvencelerin arkasına saklanarak hukuk dışı yöntem ve yollarla ülkeyi, demokrasiyi ve cumhuriyeti kurtarma düşüncesinden vazgeçmelidir. Toplumun geleceğe dair korkuları yıllarca istismar edilerek kullanılmış, hukuk dışı davranışların, işkencelerin, faili meçhullerin meşru zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. "Kurumlar yıpranmasın" anlayışının arkasında ülkeye nasıl bir bedel ödettirildiğinin farkında olduğumuzun bilinmesi gerekir. Hangi kurum veya kuruluş mensubu olursa olsun hukukun dışına çıkan bir eylemi sabit olduğunda, onu koruma ve kollama çabaları yerine, bedelini kendisinin ödemesine imkan sağlanması halinde kurumların yıpranması önlenmiş olacaktır. Yargı ise bu bedeli ödetme ve hesap sorma makamıdır. Başka bir anlatımla, yargı gelecek kuşaklara kapanmamış hesap bırakmaması gereken bir güçtür.

Yargı bu hesabı görmeye başladığında elindeki adalet terazisinin ayarını bozarsa toplumun güven duygusunu kaybedecektir. Verdiği kararlarla toplum vicdanını sakinleştiremeyen yargının, hakkını arayanların hukuk dışı yöntemlerle sorunu çözme eğilimlerini güçlendireceği açıktır.

Duverge'nin ifadesiyle "hukukun gücünün azaldığı yerde güçlünün hukuku geçerli olmaya başlayacaktır". İnsanların arasındaki anlaşmazlıkları çözecek tarafsız bir otoriteye duyulan ihtiyaç, Devleti ve egemenliği doğurmuştur. Egemenlik yetkisi kullanan hakimlerin tarafsızlığına duyulan güven nedeniyle "Berlinde hakimler var" sözü tarihe not düşürülmüş ve hukuk tanımaz güçlere karşı sığınılacak yerin tarafsız bir mahkeme olduğuna işaret edilmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Ülkemizde yargının tarafsızlığından ve bağımsızlığından şikayet edenlerin sosyal profiline baktığımızda ciddi bir eksen kaymasının gerçekleştiğini görüyoruz. Yıllardır soruşturma ve kovuşturma hukukunun haksız ve ölçüsüz uygulamalarına konu olmuş olayları ve insanları görmezlikten gelenler, her ne olduysa bugün yargıdan en çok şikayet eden konuma gelmişlerdir. Oysa, hukuk dünyası yargı-

lanan kişilerin itibarı, makamı, unvanı ve rütbesi ile asla ilgilenemez. Ancak uygulamalar bunu teyit etmiyor.

Ne yazık ki Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün 2009 yılı sonundaki verilerine baktığımızda ülke genelinde cezaevlerinde yatan hükümlü ve tutuklu sayısı yüzonaltıbin civarında görülmektedir. Bunun altmış bini tutuklu ellialtıbini ise hükümlüdür. Bu sayının toplamda %52'si tutuklu olarak cezaevlerindedir. Bir başka deyişle cezaevlerinde yatanların yarıdan fazlası tutukludur. Çağdaş ülkelerle kıyas edilemeyecek kadar tutuklu barındıran ülkemizdeki bu tablo kimseyi rahatsız etmez iken, itibarlı, rütbeli, makam sahibi insanlar bu sayıya dâhil olduklarında yargıçların tarafsız olmadığı, usul yasalarının yanlış ve yanlı uygulandığı iddiaları söylenir hale geldi.

Doğru olanı ise hiçbir ayırım gözetilmeksizin, %52 olan tutuklu oranının sorgulanmasıdır. Usul yasalarına göre, belli koşullarda uygulanması gereken tedbir niteliğindeki tutukluluğun erken cezalandırma yöntemine dönüşmesi insan onurunda onarılması güç yaralar açmaktadır. Tutuklulara karşı olan dostluk ve husumet bu gerçeği söylemeye engel olmamalıdır.

Zira insan onuru, sadece imtiyazlıların ve itibarlıların değil, insan olma ortak paydasına sahip, kayıtsız şartsız herkesin taşıdığı temel bir değerdir. Bu değerin yaşatılması tarafsız bir yargının güvencesi altında gerçekleşebilir. Ancak, yargı bağımsızlığını, taraf olduğu değerlerin sığınağı olarak kullananlar yargı güvencesini topluma hissettiremezler. Unutulmamalıdır ki, taraflı ve bağımlı bir yargının hiçbir dönemde kazananı olmamıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türk halkı bugünkü yargı düzeninden şikâyetçidir. Hangi yüksek yargı kuruluşunun kaç kişiden oluştuğu, nasıl seçildiği tartışmaları onları doğrudan ilgilendirmiyor. Toplum haksızlıklara karşı tek sığınak olarak gördüğü yargısından aldığı kararın zamanı, sürati, etkisi ve kararı veren hakimin tarafsızlığı konularında kendini doğrudan ilgili görüyor, şikayet ve mutsuzluklarını da bunlar üzerinde yoğunlaştırıyor.

Etkin, süratli, tarafsız ve bağımsız bir yargı konusunda yaşanan olumsuzluklar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikayet yolunu cazip ve zorunlu kılmaktadır. Avrupa Mahkemesinin verdiği ihlal kararlarının büyük bölümünün adil yargılanma ilkesine aykırılık üzerine kurulduğu gerçeği de toplumun şikayetini teyit eder niteliktedir. Bu konuda yüksek yargı organlarına ait bilgi siteleriyle Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünce açıklanmış verilerden hiçbir yorum yapmadan bazı kesitler vermek istiyorum.

2009 yılı itibariyle Yargıtay Başkanlığı'nın iş yüküne bakıldığında, ceza dairelerinde geçen yıllardan devirlerle birlikte beşyüzyirmibin, Hukuk dairelerinde dörtyüzseksenbin ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nda ise altıyüzbinin üzerinde olmak üzere toplam birmilyonaltıyüzbin civarında dava dosyasının bulunduğu Yargıtay'ın kayıtlarından anlaşılmaktadır.

2008 yılındaki verilere göre, bir ceza davasının başlamasından kesinleşmesine kadar geçen ortalama süreler incelendiğinde; savcılıklarda 346 gün, ceza mahkemelerinde 258 gün, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ile Yargıtay'ın ceza dairelerinde 838 gün olmak üzere toplam 1442 gün yani ortalama tam 4 yıl sonunda ceza davalarının kesinleşerek sonuçlandığı görülmektedir.

Yargıtay Ceza Dairelerinde 2009 yılı sonu itibariyle onbeşbin civarında dosyanın zamanaşımına uğradığı Bakanlığın istatistik kayıtlarından saptanmıştır.

Danıştay Dava Dairelerinde 2008 yılı sonu verilerine göre, ikiyüzellibin civarındaki dosyanın ancak %39'unun sonuçlandığı dikkate alınırsa %60 oranında dosyaların ertesi yıla devredildiği açıktır.

Anayasa Mahkemesi ise 2005 yılından 2010 yılı Nisan ayına kadar kendisine intikal etmiş, itiraz ve iptal davaları ile yüce divan ve parti kapatma davaları dâhil toplam sekizyüzyetmişüç dosyanın yediyüzellisini karara bağlayarak kalan 123 dosyanın bu yıl sonuna kadar bitirilmesi için gerekli planlamaları yapmıştır.

Bu rakamların ifade edilmesinde yargı mensuplarını incitmek gibi bir amacın olmadığını yeniden belirtmek isterim. Amacım, Türk

yargı sisteminin içinde bulunduğu tabloyu ortaya koymaktır. Nitekim belirtilen yüksek yargı organlarının sayın başkanları da yargının içinde bulunduğu durumu izah etmek için bu saptamaları zaman içinde yapmışlardır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yargının bağımsızlık ve tarafsızlığı konusunda yaşadığı sorunları bir an için gözardı ederek yukarıdaki tablo değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının adil yargılanma konusunda yaşadığı acıları ifade eden yeterli veriler olduğu açıkça görülmektedir. Bu gerçekler karşısında ülkemizin bu yargı sistemi ile çağdaş hukuk devleti niteliğini yakalaması asla mümkün değildir. Halkımızın mutluluğu adına uygar dünya ile bütünleşmiş, her türlü siyasi ve ideolojik etkiden arındırılmış, hızlı ve etkin bir yargı sisteminin kurulması için acil bir yargı reformunun yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Nitekim, Avrupa Birliği ilerleme raporlarında da bağımsız, tarafsız, etkin ve hızlı bir yargının gerekliliğine işaret edilmiş, Türkiye ise Katılım Ortaklığı Belgelerinde bu engelleri ortadan kaldırmak için söz vermiştir.

Yargı sürecinde oluşan adalet dağıtımındaki bu aşırı gecikme acil çözüm üretmeyi zorunlu kılmaktadır. Yüksek yargı mensuplarımızın donanımları, bilgi birikimleri ve deneyimleri bu sorunlara çözüm bulmaya fazlasıyla yeterlidir. Ancak, bu birikimlerden sorunların çözümü için yeterince faydalanılmadığı da bir gerçektir. Uyuşmazlıkların yargıya intikal etmesinden önce öngörülecek çözüm yollarının yetersizliği ve yargılama aşamalarında ara kademelerin hayata geçirilemeyişi, yüksek yargı organlarına başvuru sayısındaki artışın ciddi nedenleridir.

Çeşitli hukuk sistemlerinde alternatif çözüm yolları bağlamında müzakere, arabuluculuk, anayasal dayanağı olan çeşitlendirilmiş tahkim ve ombusmanlık gibi uygulamalar yargıya intikal etmeden önce uyuşmazlıkların çözümünde önemli katkılar sağlayacaktır. 1960 sonrasında ABD ve Almanya da yapılan yargı reformu kapsamında özellikle çevrenin ve tüketicinin korunması, haksız rekabet, iş hukuku, cinsiyet ve ırk ayrımı gibi alanlarda hayata ge-

çirilen "grup davaları" yöntemi yargı düzenimize kazandırılmalıdır. Hukuka aykırılıklara karşı benzer davaların toplulaştırılmasını sağlayan bu sistem, dava giderleri ve görülme zamanı yönünden hak aramayı kolaylaştırdığı gibi usul ekonomisine sağladığı imkan nedeniyle mahkemelerin iş yükünü önemli ölçüde hafifletecektir.

Değerli yargı mensupları,

Meslek hayatımızda yaşadığımız olumsuzlukları kamuoyu ile paylaşma erdeminden kaçınmamalıyız. Bu bağlamda altını çizerek ifade etmek istediğim bir konu da yüksek yargıda çeşitli görevler için yapılan seçimlerde yaşanan olumsuzluklardır.

Yüksek yargıda seçim telaşının olmadığı günler sayılıdır diyebiliriz. Seçim sisteminin gereği olan ziyaretler, görüşmeler, kulisler yargıda ciddi zaman kaybına neden olduğu gibi, seçim psikolojisinin yargı mensupları arasında mevcut olan ilişkiler üzerindeki belirleyici etkisi, gruplaşmayı ve ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Yüksek yargıdaki bu seçim sisteminin objektif kriter ve meslek ilkelerine dayalı çözüm yolları ile yeniden düzenlenmesi ve seçimlik görevlerin sayısının azaltılması yargının tarafsızlık ve bağımsızlık sorununa ciddi katkı sağlayacaktır.

Yargıda şeffaflık dönemi açılmalıdır. Türk milleti adına karar verenlerin bunu nasıl oluşturduğunu milletin görme ve bilme hakkı vardır. Bu nedenle TBMM'de olduğu gibi Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere, Yargıtay ve Danıştay'ın Genel Kurullarındaki görüşme ve müzakerelerin kayda alınması, tutanakların kamu oyuna açıklanması veya önemli görüşmelerin herkese açık olması sağlanmalıdır. Aleniyet ilkesi, toplumun geleceğine yön veren çok önemli kararların alındığı bu kurullardaki görüşmelerin gizliliğinin haklı gerekçelerini ortadan kaldırmaktadır.

Öte yandan, gerek bakanlığın, gerekse yüksek yargı organlarının kürsü hakim ve savcıları üzerinde oluşturduğu korku ve kaygılar giderilmedikçe bağımsızlıktan söz edilemez. Zira tarafsızlığı da sağlayacak olan bağımsızlık yargıcın zihnindeki beklentilerin, yüreğindeki kaygıların giderilmesiyle mümkündür.

Toplumun yargıyı nasıl algıladığını yargının mensupları merak etmelidir. Bize yakın ya da ötekine yakın hakim ve mahkeme ayırdının söyleme dönüşmesi yargının da, hukuk devletinin de çöküş habercisidir. Kamuoyunun dikkatinin yoğunlaştığı önemli davalarda birbiriyle çelişen ve toplum vicdanını ikna edecek hiçbir gerekçeye dayanmayan, günaşırı farklı kararların ortaya çıkması, yargıya olan güveni temelden sarsacak görüntülerdir.

Yargı mensuplarının sorunları ve yargının geleceğine ilişkin konularda faaliyet göstermek üzere dernek kurmak ve buna katılmak Anayasamızın ve uluslararası belgelerin güvencesi altındadır. Hakim ve savcıların da bu güvence kapsamında örgütlenme hak ve özgürlüklerini kullanması yadırganamaz. Derneklere ilişkin bu hakların sınırları da aynı Anayasa ve uluslararası belgelerde gösterilmiştir.

Son yıllarda yargı mensuplarının kurduğu dernek ve birliklerin yaptıkları faaliyetlerin bazı sorunları da beraberinde getirdiği yaşanan bir gerçektir. Dernek kurma ve buna üye olma hakkı bağlamında hakim ve savcıların, güvenlik güçlerinin, din adamlarının yaptıkları görev itibariyle toplum içindeki özel konum ve duruşları bunların haklarını kullanırken daha özenli ve sınırlı davranmayı zorunlu kılmaktadır. Yargıç derneklerinin toplumun tüm sorunlarıyla ilgili, öneri, görüş ve düşünce açıklamaları yargının tarafsızlığı ile doğrudan ilgilidir. Açıklanan görüş ve düşünceler baz alınarak derneklerin farklı siyasi zeminlere oturtulması, yargının siyasallaşması kapsamında ciddi bir tehlikedir. Farklı dünya görüşleri yansıtan derneklere üye olma konusun da hakim ve savcıların esasen endişe ve sorunlar yaşadığı da bir gerçektir.

Bu nedenle örgütlenme özgürlüğünün bağımsızlık ve tarafsızlığı olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde hakim ve savcıların sadece mesleki sorunları ile ilgili sınırlı bir yapıya kavuşturulması zorunluluk arz etmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Halkın iradesini emanet etmediği odakların hazırladığı bu nedenlerle de evrensel değerlerin, ilkelerin, ölçülerin esas alınmaması

sonucunda Anayasamızı sıkça değiştirme ihtiyacı ile karşı karşıya olduğumuz bir gerçektir. Konumumuz itibariyle üzerinde yorum yapamadığımız son değişiklik projesiyle ilgili bir temennimizi burada belirtmekle yetineceğim.

Bağımsızlık ve tarafsızlık konularında ciddi sorunları olan yargı sistemimizde yapılacak değişikliklerin, tepkisel düşüncelere dayanmaması ve niteliği farklılaşmış yeni bir tarafsızlık ve bağımsızlık sorunu doğurmaması en büyük dileğimizdir.

Anayasalar, toplumdaki bütün farklılıkları ortak bir paydada buluşturarak bir arada yaşamayı sağlayan ve her sosyal kesimin katıldığı toplumsal bir sözleşme olarak tanımlandığına göre, biraraya gelmiş siyasi düşünce sahipleri ile kültür ve inanç gruplarının eğilim ve beklentilerine cevap veren bir anayasa oluşturulması ihtiyacı açıktır. Esenliğe kavuşmamızın yolu bu farklılıkların eşitlik ve barış temelinde buluşturulmasından geçmektedir.

Çoğulcu ve çoğunlukçu niteliği bulunan demokratik rejimlerde "bir sayı fazla ise hepsi benim" biçimindeki sayısal üstünlük anlayışı, temel hak ve özgürlükler alanında asla geçerli olmayan bir ilkedir. Azınlıkta kalan kesimlerin temel hakları da sayıların üstünlüğüne bağlı olmaksızın demokrasinin ve hukuk devletinin güvencesi altındadır.

Devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devlet organlarının birbirleriyle olan ilişkilerini, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen Anayasaların içeriği kadar, yasalaşma yöntemi de demokratik rejimin dokusuna uygun katılımcı, çoğulcu, özgürlükçü bir süreci yansıtması her yüreğin temennisi ve beklentisidir.

Siyaset kurumunun iç işleyişindeki olumsuzluklar ülkemizin hayati derecede önemli sorunlarının çözümünü güçleştirmektedir. Oysa, demokratik bir rejimde siyaset sorun yaratmak değil, sorunları çözme sanatı olarak tarif ediliyor. Siyasetin gerilim yaratma sanatı olmadığını görmek halkımızın en doğal hakkıdır. Toplumun en masum sorunlarının bile ideolojik bir bakıştan geçirildikten sonra "rejim krizine" dönüştürülmesi "siyasal ayrışmanın" keskinleşmesini besleyen en önemli kaynaktır. Zira yaratılan siyasi geri-

lim bireyleri taraf olmaya zorlamakta, yanlış da olsa ait olduğu siyasi kesimin doğrularını inatla savunmaya mecbur bırakmaktadır. Çağdaş dünya uygulamaları ile örtüşmeyen demokrasi, laiklik ve hukuk devletine ilişkin sorunlarımıza yeterli derinliğin kazandırılamaması, devlet aygıtı içinde hukuk dışı yapılanmaların derinlik kazanmasına neden olmuştur. Tüm hukuk dışılıklara rağmen olgunluğundan, vakarından ve onurundan hiçbir şey kaybetmeden olayları büyük bir soğukkanlılıkla takip eden yüce halkımızın varlığı en büyük şansımız olmuştur. Tahrikler, tehditler ve siyasi rant hesapları farklı yaşamların farklı kültür sahiplerinin bir arada yaşama bilincini ve kararlılığını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bu güzelliklerin karşılığı halkımıza verilmelidir. Halkın beklentisi, çözüm projeleri üzerinde anlaşma sağlanamasa bile, siyaset önderlerinin demokratik bir zeminde buluşması ve sorunların konuşulabildiğini göstermesidir. Bunu beceremeyenler bilin ki barış üretemezler.

Hukuk devleti, demokrasi ve laiklik gibi evrensel değerlerin genetik yapısı değiştirilerek "bize özgü modeller" yaratılması sorunlarımızı çoğaltmaktan başka sonuç doğurmamıştır. Ancak, sürmekte olan tartışmalar, eleştiriler ve yeni paradigmalar bu evrensel değerlerin orijinalini arama bağlamında umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.

Anayasa yargısını ilgilendiren boyutu ile temel insan hakları ve özgürlükleri alanında yaşanan küreselleşme, hukuk sistemlerinde de bütünleşme dönemini getirmiştir. Çoğulcu, özgürlükçü, katılımcı, demokratik bir düzende yaşama bilinci bütünleşme ve dayanışmayı önemli ölçüde zorunlu kılmaktadır. Bu birliktelik çağın dışında kalan görüş ve düşünceleri sorguluyor, değiştiriyor ve doğal insan onuruna aykırı ne varsa ezip geçiyor. En önemlisi de, karanlık ve derin dünyaların tüm hukuk dışı eylemleri aydınlanmakta, egemen olan otoriter düzenler demokratik alana kayarak yer değiştirmekte, farklı kültür, inanç ve yaşayışların "kökünü kazıma" anlayışı yerini demokratik sabır ve olgunluğa bırakmaktadır. Ülkemizde temel hak ve özgürlükler ile rejim sorunlarının tartışıldığı bir dönemde, dünyada ikinci, üçüncü, hatta dördüncü kuşak haklara iliş-

kin yaşanan önemli gelişmeler, halkımıza sunulan refah ve mutluluk seviyesindeki yetersizliği net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yüce Atatürk'ün temellendirdiği Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile tutunmuş herkesin düşüncelerini, inançlarını ve duygularını dolu dolu yaşamaları için gerekli zemini oluşturmak demokratik bir hukuk devletinin en temel ödevidir. Böyle bir devletin yeni sorunlara eski cevaplarla karşılık verme hakkı yoktur. Çağı yakalama inancıyla hazırlanmış, evrensel değerlerle örtüşen ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal çözüm önerileri insan onurunu yücelten en aziz toplum projeleridir.

Son söz olarak önerim şudur "onurlu insan güçlü Türkiye"

Sayın Cumhurbaşkanım,

Konuşmamın sonunda mahkememizden emekli olan değerli üyelerimize bu vesile ile bir kez daha sağlık ve esenlik diliyorum.

Katılmakla onur verdiğiniz andiçme ve kuruluş yıldönümü töreninde sizleri aramızda görmekten dolayı şahsım ve mahkememiz adına teşekkürlerimi sunarken, gelecek yıllarda demokrasi ve hukuk devletinin evrensel değerlerini yakalamış bir Türkiye de buluşmak dileği ile saygılarımı sunuyorum.

49. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Varlık nedeni temel hak ve özgürlüklerin teminatı olarak görev yapmak olan Anayasa Mahkemesinin 49. kuruluş yıldönümünde sevincimizi paylaşma imkanı verdiğiniz için, başta siz olmak üzere tüm konuklara mahkememiz adına hoş geldiniz diyor şükranlarımı sunuyorum. 25 Nisan 2012 günü yarım yüzyılı geride bırakarak 50. kuruluş yıldönümünde de birlikte olma dileğimi şimdiden belirtmek istiyorum.

Demokratik katılım sağlayacak ve bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alacak yeni bir anayasa oluşturma arayışları içinde yapılan ve yapılacak çalışmalara teorik ve felsefi bir boyut kazandırmak amacıyla Anayasa Mahkemesinin bu yılki sempozyum konusunu "Anayasa Yapımında Temel Tartışma Noktaları" olarak tespit ettik. Bu konuyu tespit etmede etkin olan diğer bir faktör de Profesör Ronald Dworkin'in davetimizi kabul etme nezaketini göstermiş olmasıdır. 20. Yüzyılda hukuk felsefesini derinden etkileyen, onu dönüştüren ve hukuk dünyasına eşitlik ve özgürlük konusunda yenileyici bir bakış getiren değerli bilim adamını yakından tanıma ihtiyacı duyduk. Bu vesile ile aramızda bulunan Sayın Prof. Dworkin'e de katılma nezaketi gösterdiği için teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

12 Eylül 2010 yılında yapılan referandum sonucu kabul edilen Anayasa değişiklikleriyle Mahkememizde de yapısal ve fonksiyonel anlamda çok önemli değişikliklerin yapıldığı malumlarıdır. Dünyada hak ve özgürlüklere ilişkin yeni bakışlar, demokratik gelişmeler, dayatmacı anlayışlardan bunalan halkın bundan kurtulma arayışları ve tüm bu gelişmelere kayıtsız kalan yargısal direnç, yapılan Anayasa değişikliklerinin zorunlu sebepleri arasında sayılabilir.

Yargıda yaşanan olumsuzluklara çözüm bulmak amacıyla yapılan değişiklikler, diliyorum ki yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaz. Her sorunu yasal düzenlemelerle çözme anlayışı, dünyada en çok kanuna sahip olan ülkeler arasına girmemiz sonucunu doğurmuştur. Demokratik hukuk devleti inancı ve geleneği kimi ülkelerde yazılı Anayasa yapılmasına dahi ihtiyaç göstermemiştir. Türk hukuk dünyasında ortaya çıkan yasa enflasyonunun temelinde, yasama organı ile yargı organları arasındaki güvensizliğe dayalı bir mücadelenin etkileri vardır. Bu organların egemenlik anlayışında ortaya çıkan farklı yaklaşımları, güvensizliğin ana kaynağını oluşturmaktadır. Hukuksal metinlerle uygulama arasındaki kopukluklar, bilinçli ya da bilinçsiz yapılan yorumlar sonunda ortaya çıkan sapmalar, sorunları yasa ile çözme anlayışını tetikleyen diğer bir faktördür. Çok ciddi bilimsel araştırmalara konu olmuş parlamento - yargı ilişkisinden doğan sorunları bir kuruluş yıldönümü konuşmasında geniş bir şekilde dile getirmenin yersizliği ve yetersizliği karşısında fazla konuşmak istemiyorum.

Anayasa değişiklikleri ile mahkememizin yeniden yapılandırılması sonucu yeni görev ve yetki çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülerek kabul edilen 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Anayasa değişikliğinden sonra uygulamada ciddi sorunlar yaşayan Mahkememize çözüm getirenlere yasa hakkında olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme yapmadan öncelikle teşekkür ediyorum. Ancak, bu yasanın komisyonlarda ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi aşamasında, bazı milletvekillerince mahkememiz ve üyeleri hakkında yaptıkları değerlen-

dirmeler şaşkınlık ve büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Mahkememizle ilgili yapılan değişiklikler ya da öngörülen imkanlar tamamen parlamentonun takdiri ile şekillenmiştir. Söz konusu takdirin bazı milletvekillerince burada tekrarlamaktan utanç duyduğum sözcüklerle yaptıkları değerlendirmeleri şiddetle reddediyoruz. Kürsü dokunulmazlığının imkanlarından faydalanarak ahlaki ve hukuki temelden yoksun ithamlarla mahkemeyi kirletmeye kimsenin hakkı yoktur. Mahkeme Üyelerinin onur ve şerefle yürüttüğü görev sırasında verdiği kararlarının, kimi sevindirdiğini ya da üzdüğünü düşünmediğimizi ve de ilgilenmediğimizi herkesin bilmesini isteriz. Dostluk ve husumet duyguları mahkeme kararlarının yönlendiricisi olamaz. Hakaret ve suç içermeyen her türlü eleştiriyi saygı ile karşılıyor ve korumak durumunda olduğumuz temel hak ve özgürlükler kapsamında görüyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Mahkemenin yeni Kuruluş Yasasında, Anayasa değişikliği nedeniyle yapılması gereken zorunlu düzenlemeler dışında idari ve teknik konularda da bazı yeniliklerin getirildiği görülmektedir. Yasanın en önemli bölümü, Anayasa'da öngörülen bireysel başvuruya ilişkin düzenlemelerdir.

49. Kuruluş yıldönümünü kutladığımız Anayasa Mahkemesinin bu tarihi süreçte kendisinden beklenen "özgürlüklerin mahkemesi" işlevini yerine getirebilmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan çok sayıdaki başvuru ve bunun sonunda verilen ihlal kararlarının azaltılabilmesi için bireysel başvuru hakkının tanınması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu zorunluluk, sadece yasama ve yürütme organlarının tasarruflarının değil, egemenlik yetkisi kullanan ve insan onurunu korumakla görevli yargı organlarının da sebep olduğu hak ihlallerinin denetimsiz kalmaması anlayışından doğmuştur. Bireysel başvurunun özellikle Anayasa yargısının gelişmesine çok önemli zenginlik katacağına, temel haklar konusunda Türkiye'deki uygulama ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarındaki anlayış farkının ortadan kalkmasına imkan sağlayacağına olan inancımı belirtmek isterim. Esasen bu değişiklikle Anayasa koyucunun iradesi de, uluslararası özgürlük standartları-

nın iç hukukta uygulamaya geçirilmesini sağlamaktır. 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşme hükümleri uygulamaya geçirilmeye çalışılmışsa da, bu konuda gerekli olan denetimin yetersiz kalması beklenen sonucu doğurmamıştır. Bireysel başvuru yolunun bu denetim açığını kapatacağı konusundaki beklentiler oldukça yüksektir.

Yargı sistemimizde birikmiş olan sorunları çözecek yasal düzenlemeler yapılmadığı takdirde, bireysel başvurunun başarı şansının çok düşük olduğunu bir kez daha yineliyorum. Bunun yapılmaması halinde, bireysel başvuru yolu adil yargılanma konusundaki sorunları daha da büyütecektir.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruyu "etkin bir denetim yolu" olarak uygulayamadığı sürece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular azalmayacaktır. Kuruluş yasası ile düzenlenen bireysel başvuruya ilişkin sistemin etkin bir denetim sağlayıp sağlamayacağı 2012 yılının Eylül ayında başlayacak çalışma süreci içerisinde görülecektir. Temennimiz etkin bir denetimin gerçekleştirilmesidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

12 Haziran 2011 günü yapılacak olan genel seçimlerin hazırlık aşamasında Siyasi Partilerimizin projeleri hakkında yaptıkları açıklamalardan, sivil toplum örgütlerinin çalışmalardan seçim sonrasında Anayasada yapılacak değişikliklerin, siyasi hayatta önemli bir gündem oluşturacağı anlaşılmaktadır.

Toplumun ortak sorunlarını dile getiren siyasi partilerimizin özgürleşme, sivilleşme ve demokratikleşme konularında ortaya çıkan iradeyi görmezlikten gelmesi düşünülemez. Halkın iradesini emanet etmediği odakların hazırladığı bu nedenle de evrensel değerlerin, ilkelerin, ölçülerin esas alınmaması sonucunda ortaya çıkan sorunları çözebilmek için Anayasamızı sıkça değiştirme ihtiyacı ile karşı karşıya olduğumuz bir gerçektir. Bu nedenle, yoğun bir şekilde dillendirilen toplumsal sorunlara kayıtsız kalamayan siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri yeni bir anayasa yapımına ilişkin projelerini açıklamaktadırlar..

Hemen belirtmeliyim ki demokrasi, laiklik ve hukuk devleti anlayışına bağlı olarak geçmişte yaşanan yapay rejim krizlerinin, siyasi partilerimizce sosyal ve ekonomik alanda ortaya çıkan gerçek sorunlara çözüm önerileri şekline dönüştürülmesi, siyasi alanda barışa katkı sağlayacak umut verici gelişme olarak değerlendirilmelidir. Belirtilen anayasal ilkeler, kavgalara kaynaklık yerine barış projelerine ilham kaynağı olmaktadır. Siyaset kurumlarımızın özgürlük ve demokrasi alanlarını genişletmek için ortaya koydukları rekabeti ilgiyle izliyoruz.

Yeni bir anayasa yapım sürecinde sivil toplum örgütlerinin, büyük bir cesaret ve heyecanla ortaya koydukları düşünceler, öneriler ve çözüm yolları yeni oluşacak Meclis üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturacaktır. Önerilerini yazılı bir anayasal metin haline getirmeden olumlu ve olumsuz yönleriyle samimiyet içinde ortaya koymaları, etkileyici bir yöntem olarak oldukça başarılı bir görüntü vermektedir. Statükoyu güçlü bir şekilde ayakta tutmaya çalışanları toplum, olması gereken yerde şekillendirmeye başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, bireyleri içi boş önyargılardan arındırarak kendi gözlemine dayalı bilgilerle iradesinin oluşmasına yardımcı olmakta, böylece felaket ve korku üzerine kurulu senaryo üretenleri etkisiz hale getirmektedir. Başka bir anlatımla, teknolojik gelişmeler ve yaşam tarzları siyasi partilerin ideolojik öngörülerinden daha hızlı ve radikal bir şekilde değişmekte, buna uyum sağlayamayanların ise toplumda karşılığı bulunmamaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'nin Anayasacılık tarihi, 1876 tarihli Kanuni Esasi'den başlayarak bugüne kadar 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları ile oluşturuldu. 1876 Anayasası Padişah tarafından onsekiz bürokrat ve on ulemadan oluşan bir komisyona hazırlatılan ferman Anayasasıdır. 1921 Anayasası ise egemenliği doğrudan kullanabilen olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis tarafından hazırlandı. 1961 ve 1982 Anayasalarının da askeri müdahaleler sonunda halka sunulduğu yakın tarihimizin gerçekleridir. Bu tarihi gelişimde de görüldüğü gibi, milletin iradesinin egemen olduğu bir anlayışa dayalı Anayasal süreç yerine, devlet kurumlarınca hazırlanan ve bu kurumların vesa-

yetini tahkim eden bir anlayışın uygulandığı açıktır. Yapılan doğru da olsa kaynak sorunludur. Bu sorun ancak bireyin onurunu, temel hak ve özgürlüklerini etkin biçimde koruyan daha demokratik, katılımcı, çoğulcu yeni bir anayasa düzeninin oluşturulması ve devlet - birey ilişkisinin daha güvenceli bir yapıya kavuşturulması ile çözülebilir.

Anayasacılık, aydınlanma sürecinde insanlığın özgürlüklerini koruma, barışı tesis etme ve geleceğini inşa konusunda gösterdiği mücadelenin bir parçasıdır. Toplumların Anayasalarını yapma iradesi, kendilerine ait kararların kendileri tarafından verilmesini, kaderleri hakkında söz sahibi olmalarını, kısaca kendi sözleşmelerini yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Bunu da ancak, iradesi vesayetten kurtarılmış toplumlar yapabilir.

1950 yılında başlayan ve 1980'lerden itibaren hızlanan kentlileşme farklı talepleri ortaya çıkarmaya başladı. Toplum dünya ile bütünleşme yolunda hızla ilerlerken, küresel rekabet siyasal işleyişte ekonominin yeni bir güç olarak ortaya çıkmasına neden oldu. Ekonomik gelişim, alt yapı yatırımlarını hızlandırdı. Artan kişi başına milli gelir ile birlikte iş, hizmet ve finans sektörlerinde dünyaya açılım sağlanması, insanımızın küresel gerçekleri okumasını, bireyselleşmesini, estetik kaygılara önem veren bir davranış kültürü geliştirmesini, yaşamın gerçeklerinden ve bilginin gücünden beslenen özgürlük taleplerini gündeme taşımasına yol açtı. Toplum aklını kullanma cesaretini göstermeye başladı.

Gerek ekonomik gelişme, gerekse bu gelişmelerin tetiklediği kültürel ve bireysel özgürlük talepleri, kaçınılmaz olarak bastırılan farklılıkların, kültürel, etnik ve inanç kimliklerinin gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Bilgi çağının imkânları ile bu gerçekler daha da netleşti. Geleneksel tarihle siyasal kabuller sorgulanmaya başlandı. Artık Türkiye farklılıklarının bilincinde olarak, geleceği özgüvenle kucaklayacak bir anlayışla kendini yeniden tanımlama aşamasına geldi. Toplum, ulaştığı seviyede insanı merkeze alan bir anlayışla kültürlere, inançlara, dillere ve dünya görüşlerine saygı ekseninde kendi ortak paydasını üretmeye başladı. Bu gelişim de, her şeyden önce toplumun ve bireyin ergin olmayışı ve güvensiz-

lik üzerine kurulu bir Anayasal düzenin ayakta kalmasını imkânsız kılıyor.

Bugün farklı bir noktadayız. Ekonomik gelişim, farklılıkların politik kimliklere ve bilinçli tercihlere dönüşmesi, dünyayla etkileşim, toplumu siyasal alanın temel olgusu haline getirmiştir. Toplum, tarihinin hiçbir döneminde olmadığı ölçüde siyasallaştı. Bilginin gücünü kullanmaya başlayan toplumun nesnelliği, karmaşık siyasal süreçleri analitik bir şekilde okuyabilme imkânlarını yarattı. Vesayet kurumlarının anlayabileceği ve denetleyebileceği basitlikten uzaklaştı.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Toplumumuzun son yıllarda siyasi, ekonomik, sosyal ve demokratik alanlarda kaydettiği gelişmeler, ülkeyi koruma ve kollama konusunda olağanüstü kurtarıcılara yönelik çağrı dönemini kapatmıştır. Sorunların artık demokratik yol ve yöntemlerle çözüldüğü bir süreci yaşamak zorundayız. Türkiye Cumhuriyeti'nin kimlik belgesi olarak da tanımlayabileceğimiz Anayasasında devletimiz, insan haklarına dayalı laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. Bu ilkelerin evrensel anlamlarının yapısı değiştirilerek "bize özgü modeller" yaratılması sorunlarımızı çoğaltmaktan başka sonuç doğurmamıştır. Bu değerlerin evrensel orijinalliği bozulmadan hayata geçirilebilmesi için gerekli olan toplumsal kültür oluşmuştur. Artık, bu evrensel gerçekler üzerinde uzlaşma sağlama imkân ve iradesini ortaya koyabilmeliyiz.

Önkoşulsuz bir şekilde, tüm toplumsal farklılıkların siyasal etkinlikleri ve güçleri ne olursa olsun, Anayasa yapım sürecinde kurucu ve değerli olarak görülmesi, onların talep ve beklentilerinin Anayasa yapımında temel meşruiyet dayanağı olarak kabul edilmesi şarttır. Toplumun merkeze alındığı, Meclisin toplumsal talep ve beklentiler ekseninde Anayasa metnini kaleme aldığı ve nihai kararın yine toplum tarafından verildiği bir Anayasa yapım süreci barışımızı sağlamanın yolu olarak görülmektedir. Yeni Anayasanın barış ve dinamiklerin önünü açması, etkin ve hızlı bir siyasal yapılanmayı esas alması, siyasal yapının karar süreçlerini, yabancılaşmayı

ortadan kaldıracak şekilde topluma ve bireylere yakınlaştırması ve Türkiye'yi uluslararası hukukun saygın ve etkin bir üyesi haline getirecek şekilde yapılandırması gerekir. Dışlayıcı hiçbir referans anayasal düzen ilkelerine dönüşmemelidir. Yüzde on seçim barajı nedeniyle, temsil oranı sorunlu olan bir Meclisin tüm kesimleri yeni Anayasa yapım sürecine dâhil edilebilmesinin yolunun, Parlamento dışında bulunan siyasi partilerle sıcak bir diyaloğun kurulmasına bağlı olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim.

Anayasanın 175. maddesinde Anayasa değişikliği için öngörülen nitelikli çoğunluk anlayışının içinde, uzlaşmaya dönük örtülü bir yaklaşım olduğu düşünülebilirse de, bu, çoğunluğu elde edenlerin azınlıkta kalan diğer görüşleri ve farklılıkları yok sayma, dışlama ya da dayatma yolunu haklı kılamaz. Ancak, nitelikli çoğunluk dışındaki görüş sahiplerinin de bu gücü bloke etme, etkisizleştirme gibi davranış sergilemelerine de izin verilemez. Doğal hukukla örtüşen evrensel değerler üzerinde geniş katılımlı bir iradeyi oluşturmak zor değildir. Yeter ki demokrasinin müzakere imkânlarından faydalanarak çözüm bulma iradesi samimiyetle ortaya konulabilsin. Toplumun tanıklığında ortaya konulan bu samimi duruşlar, çoğunlukçu, dayatmacı ve "ben yaptım oldu" noktasındaki düşünce sahiplerinin haksızlığını açıkça ortaya koyacaktır. Siyaset kurumları, geçmişte yaşanan fahiş hatalarla hesaplaşarak, sorunlara çözüm önerilerini cesaretle sunabilmelidirler. Ümit ediyorum ki bu gayret, Anayasa Mahkemesi'ne dava açmak suretiyle sorun çözme kolaycılığını da ortadan kaldıracaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'de demokratikleşmeyi engelleyen en önemli sebeplerden birisi de Siyasi Partiler Kanunu'nun çağı yakalayan, çoğulculuk ve temsil esasına uygun bir yapıya kavuşturulamamasıdır. Anayasa'da yapılan değişikliklere paralel olarak Siyasi Partiler Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmadığından dolayı, Anayasa Mahkemesinin siyasi ve mali denetim görevi güçlükle yürütülmektedir. Anayasa'da belirtilen siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin sebeplerin Siyasi Partiler Kanunu'nda yeterli ve anlaşılabilir şekilde açılımlarının yapılmamış olması, suçların yasallığı ilkesiyle de çelişmekte-

dir. Nitekim, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 78. maddesinden 90. maddesine kadar düzenlenmiş olan siyasi partilere ilişkin yasaklar, Anayasa'da yapılan değişikliklere paralel olarak gerekli uyarlamalar yapılmadığından uygulanamaz durumdadır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesinde ise, parti kapatma sebepleri dışında öngörülen yasaklara uyulmaması halinde, verilecek olan ihtar kararının gereği yerine getirilmediği takdirde nasıl bir yaptırım uygulanacağı belli değildir. Daha önce, belirtilen bu yasaklara uymayan siyasi partilere kapatma davası açılır iken, Anayasa değişikliği ile bu yaptırım kaldırılarak, Devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılma cezasına dönüştürülmüş; ancak, bu hüküm de Devlet'ten yardım alan ve almayan siyasi partiler arasında eşitsizlik yarattığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Esasen, Anayasa Mahkemesinin bu kararı siyasi partilerin bir kısmına Bütçeden yapılan yardımların da adil olmadığının açık bir ifadesidir. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na göre, partilere bütçeden ödenen Devlet yardımı, genel seçim barajını aşmış olan partilerle milletvekili seçimlerinde en az %7 ve yukarı oy almış olan partilerimize yapılmaktadır. Bir başka anlatımla %0 ila %7 arasında oy almış partilere hiçbir şekilde yardım yapılmamaktadır. Nitekim, adil olmayan bu dağılım Anayasa'nın 69. maddesinde öngörülen "Devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma" yaptırımını, Devlet yardımı almayan partiler yönünden uygulanamaz hale getirmiştir.

Siyasi partilerin siyasi yönden denetim konusu gündeme gelmişken, Anayasa Mahkemesinin son yıllarda parti kapatma davalarında siyasi özgürlükler lehine ortaya koyduğu uygulamaların belirtilmesi gerekir.

1990 ila 2000 yılları arasında ondokuz siyasi parti hakkında Mahkememize açılan kapatma davası bulunmaktadır. Bunlardan onbeş adet dava, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ile laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı faaliyetlerden dolayı; kalan dört dava ise, çeşitli sebeplere bağlı olarak açılmıştır. Sözkonusu ondokuz kapatma davasının onyedisi hakkında partilerin kapatılmasına, ikisi hakkında da kapatma isteminin reddine karar verilmiştir.

2001 ila 2010 yılları arasında ise onbeş siyasi parti hakkında kapatma davası açılmış, bunlardan birisi hakkında kapatma kararı, on dava hakkında red kararı, dördü hakkında ise davanın düşürülmesine karar verilmiştir.

Bu sayılardan da görüleceği gibi, 2001 yılından sonra Anayasa Mahkemesinin parti kapatma davalarında önemli bir tavır değişikliği sergilediğini söyleyebiliriz. 2000'li yıllardan sonra Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarında başlattığı bu önemli değişikliğin sebebi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Mahkemesi'nin kararlarında belirtilen kriterleri esas olan bir yaklaşım göstermeye başlamasıdır. Başka bir anlatımla, terör, şiddet ve baskı bağlantılı parti çalışmaları dışında kalan faaliyetler, ifade ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında değerlendirilerek, kapatma kararına dayanak teşkil eden delil olarak kabul edilmemiştir. Başka farklı düşünceler varsa da ana neden bu gerekçe üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sebep ne olursa olsun parti kapatma davalarında ortaya çıkan bu sonuç, özgürlükler bağlamında çok önemli ve önemli olduğu kadar da demokrasi adına sevindirici bir gelişmedir. Siyasi Partilerin ifade ve örgütlenme özgürlüklerine ilişkin alanın bu şekilde genişletilmesi, sorunları çözücü niteliği ile demokratik, laik hukuk devletinin güvencesi olmaya önemli katkı sunacaktır.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da siyasi partilerin mali denetimlerinin Sayıştay'ca yapılabileceği, denetim sonuçlarının ise Anayasa Mahkemesince karara bağlanacağı öngörülmüştür. Ancak, bireysel başvuru ile oluşacak işyükü gözetildiğinde muhtemel Anayasa değişikliğinde bu görevin Anayasa Mahkemesinden tümüyle alınmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Siyasi Partiler Kanunu'nun demokratik devlet sürecini doğrudan etkileyen siyasi partilerin işleyişine ilişkin konulardaki mevcut olumsuzluklar ilgililer tarafından her vesileyle dile getirildiğinden zamanınızı almak istemiyorum. Ancak, son günlerde siyasi hayatta meydana gelen olaylar, Anayasa ile siyasi hayatı düzenleyen yasaların içeriğinde ne zaman patlayacağı belli olmayan mayınlarla dolu olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.. Sorunlar

daha ortaya çıkmadan Anayasa ve yasalardaki siyasi hakları etkileyen antidemokratik kuralların acilen ortadan kaldırılması, yasama organının ülke barışına yapacağı en hayırlı hizmet olacaktır. Zira, uyuşmazlıkların doğması ile ortaya çıkan çözüm gayretlerinin bedeli ağır ödenmektedir.

Uygulamalardan ya da yasal düzenlemelerden kaynaklanan olumsuz gelişmeler bahane edilerek toplumun terörize edilmesi, sokakların ve meydanların yaşanmaz hale getirilmesi tarihin hiçbir döneminde sorunları çözmemiştir. Hak ihlallerine karşı terör ve şiddet bağı kurulmadan demokratik tepkilerin gösterilmesi anayasal bir hak olduğu kadar, bireylerin ya da örgütlerin görev ve sorumlulukları kapsamındadır. Dileğimiz sorunlar çözülürken demokrasi ile bağın koparılmamasıdır. Hiçbir özgürlük terör ve şiddetin teminatı olamaz. Hak ve özgürlüklerini kullanırken terörle ortaklık kuranların hiç kimseden demokratik tavır ya da sabır beklemeye hakkı yoktur.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Konuşmamın sonunda 2010 ve 2011 yılında kaybettiğimiz Mahkememize çok önemli hizmetler veren değerli büyüklerimizden Emekli Üyelerimiz Mustafa Gönül, Ali Hüner, Selçuk Tüzün ve Mitat Özok'u tekrar saygıyla anıyor kendilerine Allah'tan rahmet diliyorum.

Onur verdiğiniz 49. kuruluş yıldönümü töreninde sizleri aramızda görmekten dolayı şahsım ve Mahkememiz adına teşekkürlerimi sunarken, gelecek yıl kutlayacağımız 50. yıldönümde daha aydınlık bir Türkiye'de buluşmak dileğiyle saygılarımı sunarım.

50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yurtdışından gelen elliyedi Ülkenin çok değerli Anayasa Mahkemesi Başkanları, Üyeleri ve beraberindeki misafirler

Saygı değer konuklar,

Değerli basın mensupları,

25 Nisan 1962 yılında kurularak çalışmaya başlayan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin 50. Kuruluş yıldönümünde sizlerle beraber olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Katılmakla sefa getirdiniz, Onur verdiniz, güç kattınız. Bu nedenle şahsım ve T.C. Anayasa Mahkemesi adına şükran borcumuzu yerine getirirken hepinize saygı ve sevgiyle hoş geldiniz diyorum.

Mahkememizin 50. Yıl tören ve etkinliklerine dünyanın dört kıtasından gelen ülkelerin Anayasa Mahkemesi veya Anayasa yargısı görevini yürüten Yüksek Mahkeme başkan ve üyeleri ile başta Lahey Adalet Divanı Üyeliği yapmış saygın hukukçu Ürdün Başbakanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı, Venedik Komisyonu Başkanı ve Afrika Anayasa yargısı Konferansı Başkanı olmak üzere, tüm konuklarımızın bu mutlu günümüze katılmış olmaları bizleri ziyadesiyle onurlandırmıştır.

T.C. Anayasa Mahkemesinin 50. yaşını idrak ettiği bu onurlu günümüzde mahkeme üyeliğine seçilen iki değerli arkadaşımızın and

içerek aramıza katılmaları hem gücümüzü hem de sevincimizi bir kat daha arttırmıştır. Danıştay'da uzun yıllar görev yaptıktan sonra seçilen Sayın Muammer Topal, erdemli kişiliği, çalışkanlığı ve birikimleriyle mahkememiz için yeni bir soluk olacaktır. Üniversite kontenjanından seçilen, Anayasa hukukunda yaptığı çalışmalar ve özgürlüğü esas alan yaklaşımlarıyla kamuoyunun yakından tanıdığı değerli bilim adamı Sayın Prof. Dr. Zühtü Aslan'ın aramıza katılmış olması evrensel nitelikte değer taşıyan yorumlarıyla Anayasa yargısına güç katacaktır. Her iki meslektaşımızın da çalışma dönemlerinde çağdaş yorumlarıyla sorun üreten değil, sorun çözen mahkeme anlayışına destek vereceklerine, temel hak ve özgürlükleri her türlü değerin üstünde tutarak, demokratik hukuk devletinin tam bir tarafsızlık içinde koruyucusu ve güvencesi olacaklarına inancımı belirterek, yeni seçilen üyelerimizi kutluyor başarılarının devamını diliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bugün elli yaşındadır. Geride bıraktığımız yarım asır içinde, neler yaptığı ya da neler yapmadığı hukuk tarihine ve aziz milletimizin vicdanlarında, kayıtlara geçmiştir. Mahkemenin elli yıllık çalışmasının bilançosunu çıkartarak bunların değerlendirmesini yapmak bizlere düşmez. Siyaset bilimcileri, değerli hukukçular ve ilgili olan herkes, Mahkemenin elli yıllık tarihini yargılayarak olumlu ya da olumsuz nerede durduğumuzun tespitini yapacak, geleceği aydınlatma adına bizlere ışık ve yön verecektir.

Anayasa Mahkemelerinin varlığı, devlet iktidarının sınırlandırılması ve siyasi otorite ile bireylerin temel hak ve özgürlükleri arasında olması gereken evrensel ölçülere uygun denge sisteminin kurulması, böylece "insan onuru"nun güvence altına alınması ihtiyacından doğmuştur. İnsanlık onurunu doğrudan etkileyen, hak ve özgürlük ihlalleri mahkemelerin adil kararlarıyla giderilmiş olur. Kabul etmek gerekir ki mahkeme kararlarının herkesi aynı şekilde memnun etmesi beklenemez. Bu süreçte mahkemeler, verdiği kararları alkışlayanlar ile acımasızca eleştirenlerin tepkisiyle karşı karşıyadır. Ancak belirtmek gerekirse, mahkeme üyelerinin onur

ve özveriyle yürüttükleri görevleri sırasında verdikleri kararlarının taraflardan kimi sevindirdiğini, ya da üzdüğünü düşünmediklerini ve ilgilenmediklerini herkesin bilmesini isteriz. Hakaret ve suç içermeyen her türlü eleştiri bizim için azizdir. Ve saygı ile karşılıyoruz. Dahası, mahkemelerin kendilerini gözden geçirmeleri ve içtihatlarını geliştirmeleri açısından eleştiri yapılmasında esasen fayda da görüyoruz. Eleştirinin, şok düşünce ve sarsıcı ifadelerin olmadığı bir sistemi demokrasi kavramıyla tanımlayamayız. Demokratik bir sistemde yargı kendine güvenen, risk alan, sorunlara çözüm üreten, bireysel ya da toplumsal öfkeyi sakinleştiren fonksiyonu nedeniyle böyle bir duruş sergilemek zorundadır. Amacımız temel hak ve özgürlükleri doğal yapısından uzaklaştırmadan tam olarak kullanılır hale getirmektir. Anayasa Mahkemeleri; Anayasal çizgiyi esas almak suretiyle siyasi aktörler arasında hakemlik fonksiyonunu yerine getirirken, taraflara lojistik destek sağlayan bir kurum olamayacağı gibi, milletin iradesini temsil edenlere çelme takma yeri olarak da kullanılamaz. Bazılarının mutluluğunu arttırmak için başkalarının özgürlüklerinin özünü zedelemek gibi bir yanlışlığa da izin verilemez.

Özgür düşüncenin ve eleştirinin olmadığı yerde dogmatizmin saltanatı ve "tek doğru" anlayışı vardır. Bu anlayışın, farklı olanların bir arada yaşamasına, bilimsel ve toplumsal gelişmeye nasıl engel olduğunu tarihi tecrübeler acı bir şekilde bize göstermiştir.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, yoğun bir şekilde yaşanan tecrübe ve gelişmelerden sonra, insan haklarına yönelik ulusal ve uluslararası korumanın daha etkin hale gelmesi zorunludur. İnsan hak ve özgürlüklere, ulusal düzeyde koruma sağlanamadığı takdirde uluslararası kuruluşların devreye girdiği bilinmektedir. Bu nedenle özellikle anayasa şikayetinin kabul edildiği ülkelerdeki anayasa mahkemelerinin hak ihlallerini giderici yönde etkin çalışması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası yargı organlarının ikincil niteliğine uygun olacak ve bu organların iş yükünü hafifletecektir.

Hak ve özgürlükler artık evrenseldir. Onları derinleştirmek, tehditler karşısında güvence altına almak Anayasa mahkemelerinin

temel görevidir. Anayasa yargısının özü; ırk, renk ve inancı ne olursa olsun, insan olma ortak paydasına sahip olan herkesin onurunu yüceltmektir. Zira kainatın özünün insan, insanın özünün de onuru olduğunun bilincindeyiz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandumda kabul edilen Anayasa değişiklikleriyle Anayasa Mahkemesinin yapısında ve görev alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın 148. maddesine göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde belirlenen temel hak ve özgürlüklere denk düşen anayasamızdaki temel hak ve özgürlüklerin, bir kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla bireyler, Anayasa Mahkemesine şikayette bulunabileceklerdir. Bu şikayetleri incelemek ve sonuçlandırmak üzere mahkeme bünyesinde iki bölüm oluşturulmuş ve bölümlerin 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren başvuruları kabul etmeye başlayacağı kurala bağlanmıştır. Hak ihlaline uğrayanların umut ve beklentilerini arttıran, bu olağanüstü kanun yolunun işlerlik kazanması için hazırlıklarımız hızla devam etmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi Ankara temsilciliği ile yapılan projeler kapsamında, başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere, bireysel başvuru yolunun başarıyla uygulandığına inandığımız, Federal Almanya ve İspanya Anayasa Mahkemelerinin uygulamalarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere hakimlerimiz altı aydır bu ülkelerde çalışmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluş Yasası da Anayasadaki değişikliklere uygun olarak parlamentodan geçmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Mahkeme işleyişine ilişkin içtüzük taslağı hazırlanmış ancak, bireysel başvuruya ilişkin esas ve usuller konusunda düzenlemeler yapılmak üzere, yurt dışından gelecek hakimlerimizin yeni önerileri için beklemeye alınmıştır. Bireysel başvurunun başarı ile uygulanmasında doğrudan ilgili gördüğümüz, işlemlerin elektronik ortamda yürütülmesi konusunda Adalet Bakanlığımızın UYAP sistemi ile bağlantı kurulmuş, bilgisayar programlarının yapımı için anlaşma sağlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin bilgi işlem merkezini, temel hak ve özgürlüklerle ilgili dünyadaki tüm gelişmeleri yakından izleyecek her türlü bilgi, belge, karar ve dökü-

mana ulaşılabilecek bir merkez haline getirmek üzereyiz. Avrupa Konseyi ile yapılan proje kapsamında yurtdışı ve yurt içinde bireysel başvuru konusunda uzmanlaşmış hukukçularla üye ve raportörlerimizin yuvarlak masa toplantıları yoğun bir şekilde devam etmektedir. Türk Hukuk sistemine ilk defa giren bireysel başvuru gibi önemli bir hak arama yolunun, bütün ayrıntılarıyla yasal bir düzenlemeye bağlı tutulmasının zorluğu açıktır. Ayrıntıların ve uygulama aşamasında oluşacak bazı boşlukların mahkemenin içtüzüğü ve içtihatlarıyla şekilleneceğinin kabulü gerekir.

Bireysel başvurunun "etkin bir denetim yolu" haline gelmedikçe, hukuk dünyası tarafından kabul görmeyeceğinin bilinci içindeyiz. Bu nedenle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve onu uygulayan Mahkemenin bugüne kadar verdiği kararlarla Anayasamızda bunlara denk düşen temel hak ve özgürlükler arasında "öz yönünden" uyum sağlanma zorunluluğunun önemi açıktır. Anayasamızın 90. maddesine göre, ulusal yasalarla, temel haklar içeren uluslararası antlaşma hükümlerinde farklı anlayışların ortaya çıkması halinde, uluslararası antlaşmaların esas alınacağı konusundaki düzenleme, "öz yönünden uyum konusunda" büyük bir imkan sağlayacaktır. Bu anayasal imkanlar kullanılmak suretiyle Türk Anayasa Mahkemesinin temel hak ve özgürlükler konusunda, yerleşik "evrensel standartlarla" örtüşen kararlar üreteceğine inancımı belirtmek isterim. Anayasa Mahkemesinin etkin bir denetim yapabilme konusundaki başarısının ancak adli, idari ve askeri yargı alanında yapılacak olan yargı reformlarıyla yakından ilgili olduğunu vurgulamadan geçemeyeceğim. Türk Yargı sisteminde yıllardır oluşmuş tıkanıklıklar giderilmedikçe, adil yargılanma konusunda bireysel başvuru yolunun başarı şansının, oldukça düşük olduğunu üzülerek belirtmek zorundayım.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Mahkememizin kuruluşunun 50. yılında misafirimiz olan ülkelerin çok değerli mahkeme başkanları ve üyelerinin katıldığı sempozyum konusunu dünyadaki gelişen hak ve özgürlük hareketlerine ayırarak, bu alanda yaşanan sorunlara çözüm üretecek bir hukuk şölenine dönüştürmek istedik.

Bu bağlamda, tespit edilen sempozyum konusuna da uygun olarak hak ve özgürlükler üzerinde ciddi bir tehdit oluşturan "birikmiş öfke ve nefret duygularının" altını çizerek dikkatlerinize sunmak istiyorum.

İnsanlığın varoluşundan itibaren bireysel, toplumsal ve küresel öfke birikiminin olduğu bir gerçektir. Bu birikim, bazen yükselerek bazen de makul ölçüler içinde kalarak hayatımızın bir parçası olmuştur. Çoğu zaman nefrete de dönüşebilen bu öfkeye ırk, dil, din, renk, mezhep, ideoloji, her türlü ayrımcılık ve adaletsiz gelir dağılımının kaynaklık ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Saydığımız kaynakların beslediği öfke, insanlığın var oluşunun gerekçesi olan, temel hak ve özgürlüklerimiz için her zaman tehdit unsuru olmuştur. Bunlara dayalı hak ve özgürlük ihlalleri dünyanın birincil sorunu olmaya devam etmektedir.

İşte bugün, sözkonusu ihlallerin geldiği noktayı konuşmak, çözüm projeleri sunmak ve belirtilen sorunla doğrudan ilgili olan dünya ki Anayasa Mahkemelerinin rolünü görüşmek üzere, mahkememizin ellinci kuruluş yıldönümünün bize verdiği eşsiz fırsattan faydalanmak istiyoruz. Dünya barışının buradan çıkacak mesajlara ihtiyacı vardır.

Toplumun bir arada yaşama koşullarını düzenleyen Anayasalar ile buna uygun çıkarılan yasalar, onurlu bir hayatın nasıl olması gerektiği konusunda kapsamlı pozitif kurallar içermektedir. Ancak, bu pozitif kuralların, yaşanan hak ve özgürlük ihlallerini yalnız başına çözemediği herkesin kabul edeceği açıklıktaki bir gerçektir. İnsani ve ahlaki değerlerin destek vermediği kuralların sorun çözme şansı oldukça düşüktür. Kuralların sorun çıktıktan sonraki aşamada gösterdiği etki, onarıcı niteliği olsa da yetersiz kalıyor. Önleyici ve caydırıcı bir alan yaratmak için, sevgi ikliminde gelişen insani ve ahlaki değerlerin yardımı kaçınılmazdır. Hak ihlalleri bireylerin önce vicdanlarında sessiz bir devrime sebep olmakta, sonra da meydanlarda eyleme dönüşerek seslendirilmektedir. İşkenceye uğramış insanların onur sesine, bizlerinde hep beraber, insan onurunu koruyan kararlarımızla cevap vermemiz gerekir.

Doğuştan sahip olduğumuz ve insanoğlunun en değerli varlığı olarak tanımlanan "insanlık onuru"nu güvence altına alan Anayasalar ve yargı organları bu değeri koruyabildikleri ölçüde ölümsüzleşiyorlar. Bireyin sadece kendisinin, ya da ait olduğu topluluğun, hak ve özgürlüklerinin savunduğu bir düzeni demokratik sistem adı ile ifade edemeyiz. Her türlü farklılıkların birlikte yaşama iradesini ancak, başkalarının haklarını savunan onurlu insanlar hayata geçirebilir. "Söylediklerinize katılmıyorum ancak, ifade özgürlüğünüzü ölünceye kadar savunacağım" diyen Voltair, tarihte bu çağrıya en özlü karşılığı veren büyük eylemcilerden biridir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bireyin hayatını anlamlı kılan, ona yaşama sevinci veren düşünceyi ifade etme özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğünü dışarıya yansıtmadan, bireyin iç dünyasında kalması gerektiğine indirgeyen anlayışlar toplumda hiçbir zaman kabul görmemiştir. İnsanlık tarihi, bu iki özgürlüğün yaşam hakkından bile önce geldiğini belgeleyen olaylarla doludur. Sözünün engellenmesini ölümle eş tutan büyük düşünür ve gönül ereni Yunus Emre de;

Behey Yunus, sana söyleme derler

Ya ben öleyim mi söylemeyince

diyerek bu özgürlüğün vazgeçilmez boyutunu insanlığa iletiyordu.

Bireyin iç dünyasından çıkmamış ve toplumun beğenisine sunulmamış bir düşüncenin ya da inancın anayasal korumaya zaten ihtiyacı olamaz. Kendini ifade edebilmek, vicdanı özgürleştirmek, savaş yerine barış getirir. Bunun için özgürlükler adına duyulan korku ve kaygıları göz ardı edemeyiz. Düşünceyi ifade ve inanç özgürlüğü için çizilmiş sınırlar, o ülkenin demokratik sicilinin belirgin ölçütüdür. Evrensel kavramlara farklı anlamlar yükleyerek "evrensel dil" ortaklığımızı ortadan kaldırmadan, bu dilin imkanlarını kullanmak suretiyle birbirimize ulaşabilmeliyiz.

İnsanlık onuruna saygı, insanların ne düşüneceğine, neye inanacağına ve nasıl bir hayat tarzını seçeceğine kendisinin karar vermesini zorunlu kılar. Esasen Anayasa yargısının meşruiyeti de, bireylerin

bu tercihlerini güç sahiplerine karşı koruma konusunda gösterdiği başarıya bağlıdır.

Siyasi önderler ve gücü elinde tutanlar savaş dilini değil, barış dilini tercih ederek kalplerin yumuşamasına katkı sunmalıdır. Zira, gücü elinde tutanlar sevgi ve merhamet duygularını içinde barındıran "ana yürekli" olmaya herkesten daha çok zorunludurlar. Demokrasinin, kutsal kitapların ve tüm öğretilerin insanlığa sunmaya çalıştığı sevgi, hoşgörü ve uzlaşma kültürünü ancak bu yüreklerde yetiştirebiliriz.

Öfkenin ve nefretin yürek toprağına saçtığı tohumların nerede ne zaman yeşererek, hangi masum ve mazlum insanlara gözyaşı döktüreceğini bilemezsiniz. Unutulmamalıdır ki adil olmayan kralların çocukları bu tehlikeye daha yakındır. Özgürlüklere ilişkin sorunların ulusal sınırlar içine hapsedilerek ülkelerin "iç işi" olma niteliği oldukça zayıflamış, artık, tüm dünyanın katıldığı ortak vicdanın denetimi altına girmiştir. Yaşanan hak ihlallerinin doğurduğu sorunların biriktirdiği küresel öfke, dünyada önemli fay hatları oluşturmuş özellikle son yıllarda Kuzey Afrika hattındaki kırılmalar, otoriter ve totaliter yönetimlerin hukuk dışı varlıklarını ortadan kaldırmıştır. Sonuçta, demokrasinin kendine yapılmış müdahalelerin hesabını er veya geç sormaktan çekinmediğini yakın tarihteki olaylar bize göstermiştir.

Demokrasi, bu sorunlara çözüm olarak demokratik sabır, hoşgörü ve güven ortamında tanışmayı, konuşmayı ve uzlaşmayı öneriyor. Ve diyalog çağrısı yapıyor. Bağlantı kurulamaz ise tanışamayız ve sevginin gücünden faydalanamayız. Eflatun'un ifade ettiği gibi diyalog "doğruyu tespit etme yöntemidir". Ötekini yenerek zafer kazanma duygusunun karıştığı diyalog kültürü sorun çözemez. Anayasa Mahkemeleri, verecekleri mesaj ve kararlarıyla sevgi ve hoşgörü eksenindeki bir iklimi yaşatmaya devam etmelidir. Yeri gelmişken geciken bir teşekkür borcumuzu burada ödemek istiyorum.

Tarihte kalmış olayların kin ve nefretini günümüze taşıyarak, ülkeler arasında yeni sorunlar doğuracak bir yasayı, verdiği kararla ortadan kaldıran Fransız Anayasa Konseyinin insanlık onuruna

bağlılığını ve katkısını şükranla anıyor, imza atanları yürekten kutluyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Çok değerli konuklar,

Demokrasi ve hukukun üstünlüğü temelinde çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur. Tüm Anayasa Mahkemeleri karşılıklı anlayış ve işbirliğine dayanan bir dünyada yaşamak için kendilerine düşen görevi yapmanın bilinci içindedir. T.C. Anayasa Mahkemesi de, 50. kuruluş yıldönümüne katılarak verdiğiniz güçle hoşgörünün, uzlaşmanın insan haklarının, hukuk devletinin, ülkemiz ve dünya barışının bekçisi olmaya devam edecektir.

Başta zatıalileri olmak üzere, katılan tüm konuklarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyor, gülümseyen daha aydınlık bir Türkiye'de ve Dünyada buluşmak dileği ile saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

51. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Asya Anayasa Mahkemeleri Birliğine Üye Ülkelerin Sayın Başkan ve Üyeleri,

Değerli misafirler,

Anayasa yargısı alanında hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmek, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak, hukuk devleti ilkelerini toplumda egemen kılmak amacıyla görev yapan T.C. Anayasa Mahkemesinin 51. kuruluş yıldönümü etkinlikleri ile mahkememize yeni seçilen üyemizin yemin törenine katılarak sevincimizi paylaşmanızdan dolayı başta siz olmak üzere, ülke dışından gelen mahkeme başkanları ile beraberindeki heyet üyelerine ve tüm konuklarımıza Mahkememiz adına şükranlarımı sunuyor hoş geldiniz diyorum.

Bugün and içerek görevine başlayan değerli meslektaşımıza başarı, sağlık ve esenlik dileklerimizi bildiriyor, ileri bir demokrasi ve hukuk devleti anlayışını zenginleştireceğine olan inancımızı belirtmek istiyorum. Hukukçu kimliğiyle yıllarca sürdürdüğü üst düzey kamu görevlerinde elde ettiği birikimlerin bunu sağlamaya yeterli olduğu görülmektedir. Anayasa'nın, evrensel ilkelerin ve yasaların şekillendireceği vicdani kanaati dışında, hiçbir etki ve baskı altında kalmadan onurlu ve sorumluluk isteyen bu yüce görevi yerine getirecekleri kuşkusuzdur. Daha aydınlık bir Türkiye için buna ihti-

yacımız var. Sayın Kuz'a başarı dileklerimi yinelerken yolunun açık olmasını diliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2012 yılı içinde Güney Kore'nin başkenti Seul'de Asya Anayasa Mahkemeleri Birliği açılış kongresi yapıldı. Rusya, Türkiye, Endonezya, Pakistan, Filipinler, Özbekistan, Kazakistan, Malezya, Moğalistan, Tacikistan ve Tayland asıl üye olarak katılmış ve konferansın sonunda iki yıl sürecek Başkanlık görevini Türk Anayasa Mahkemesinin üstlenmesi oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu yıl hazırlık toplantısını, gelecek yıl ise ikinci kongresini İstanbul'da gerçekleştirmek üzere birlikte olacağız.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtasında olması nedeniyle aynı zamanda Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansına da üyedir. Venedik Komisyonu öncülüğünde oluşmakta olan Dünya Anayasa yargısı Konferansına da Mart ayı içinde üyelik başvurumuzu yaptık.

Türk Anayasa Mahkemesi elli yıllık tecrübesi ve birikimi ile bu örgütler içinde etkili biçimde yer almaya devam edecektir. Ayrıca, Mahkeme olarak bugüne kadar 15 ülkeyle ikili işbirliği protokolleri imzalamak suretiyle yoğun bir uluslararası diyalog sürecini başlatmış bulunuyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Uluslararası boyutlarını kısaca özetlediğim bu çalışmalar hakkında bilgi arzetmemin sebebi gayet açıktır. Dünyada kurulu Anayasa Mahkemelerinin asli ve ortak görevleri ırk, renk, din ve inancı ne olursa olsun, insan olma ortak paydasına sahip olan herkesin doğuştan varlığına inandığımız *"insanlık onurunu"* korumak ve gözetmektir. Esasen bu değeri korumak yasama ve yürütme organlarının birinci görevi olup yargı, son tahlilde varsa bir ihlal bunu ortadan kaldıran güçtür.

Biz, insanlık onurunun güçlü bir kaynak olduğuna inananlardanız. Bu kaynak, insanlık tarihinin en başından bugüne kadar siyaseti, ekonomiyi, sosyal hayatı ve kültürleri derinden etkilemiştir. Temel hak ve özgürlüklerle, adalet duygusunu içinde barındıran insanlık

onuru, yaratıcıdan iz ve işaretler taşıması nedeniyle de ilahi dinler başta olmak üzere tüm inanç sistemlerinin ve medeniyetlerin de koruması altına alınmış en yüce değerdir. Dünyadaki yazılı anayasa metinleri incelendiğinde doğrudan ya da dolaylı olarak daha ilk maddelerinde insanlık onurunun korunması ve kollanması teminat altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında devletin kimlik bilgisi kapsamında yerini alan Cumhuriyetin temel niteliklerinden demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti ilkeleri de bütünüyle *"insanlık onurunu"* yüceltmek amacına hizmet etmesi gereken temel değerlerimizdir. Belirtilen ilkeleri evrensel tanımlarından koparmadan yorumlamak bu korumanın başarı şansını yükseltecektir.

Kimliği, kişiliği, ünvanı ne olursa olsun, hak ve özgürlüğü ihlal edilen her bireyin insanlık onuru yara almış demektir. Bu ihlali giderme görevi son noktada yargıya emanet edilmiştir. Yargı bu görevini yerine getirirken belli bir ideolojiye mensup olanların hayat tarzlarını güvenceye almak için, ötekilerden özgürlükleri kaçırmaya çalışırsa ayakta kalma şansı yoktur. Adil olmayan bir yargı zülmediyordur. Selçuklu imparatorluğunun büyük devlet adamı Nizamül-mülk *"devletler küfürle devam edebilir, ancak zulümle payidar olamaz"* derken adil olamayan her davranışı zulüm olarak tanımlamıştır. Adil olmak herkes için gereklidir ancak, yargı mensupları için olmazsa olmaz gerekliliktir. Hakim'in vicdanına emanet edilen insanlık onurunu ancak adaletle yüceltebiliriz. Bu nedenledir ki, dünyadaki yargı kuruluşları belirtilen amacı gerçekleştirmek üzere güç birliği yapmaktadır. Hak ihlallerinin doğurduğu olumsuzluklar, küreselleşen dünyada sınırları aşarak uluslararası kurumların doğmasını ve ortak bir vicdan denetiminin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda Asya Anayasa Mahkemeleri Birliğinin de ortak paydamız olan insan onurunun yüceltilmesinde önemli katkılar sunacağına olan inancımı belirtmek istiyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Mahkememize görev olarak verilmiş olan *"Bireysel başvuru yolu"* 23.9.2012 günü itiba-

riyle uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa Konseyi ile yaptığımız projeler kapsamında mahkeme üye ve raportörlerimiz çok yoğun bir hazırlık dönemi geçirmiş, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Anayasamızda belirlenen hak ve özgürlüklerin uyumlaştırılması konusunda, bir yılı aşkın süre içinde teorik ve uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Ocak 2013 tarihinde üyelerimizle birlikte yaptığımız ziyaret sonucunda Avrupa Mahkemesi ile güçlü bir diyalog kurulmuş, Türk Anayasa Mahkemesinin etkin bir denetim yapma konusundaki iradesi ortaya konularak, hak ihlallerinde yaşanan sorunların çözümü için gerekli projeler üzerinde görüşülmüştür. Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu ve Barolar Birliği ile yapılan ortaklaşa çalışmalarla hakim, savcı ve avukatlarımızın bireysel başvuru konusunda bilgilendirilmeleri için bölgesel toplantılara devam edilmektedir. Halkımızında görsel ve yazılı basın aracılığıyla bilgilendirilmesi süreci yoğun bir şekilde sürmektedir.

2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasına eklenen cümle ile temel haklarla ilgili uluslararası andlaşmalarla ulusal yasalar arasında aynı konuda çıkan uyuşmazlıklarda, uluslararası andlaşmaların esas alınacağına ilişkin değişiklik ve 2010 yılında Anayasa'nın 148. maddesinde öngörülen bireysel başvuru yolu, aynı amacı gerçekleştirmeye dönük devrim niteliğinde yapılan düzenlemelerdir. Yasama organının, hak ihlallerinin önlenmesi kapsamında ortaya koyduğu bu güçlü iradenin, yargı kuruluşlarınca yapılacak uygulamalarla desteklenmesi gerektiği açıktır. Her iki düzenleme birbirini tamamlamakta ve bireysel başvuru yolu 90. maddenin hayata geçirilmesi konusunda denetleyici bir fonksiyon üstlenmektedir. Temel haklarla ilgili evrensel anlayışlarla buluşma konusunda, etkin bir görev üstlenen Anayasa Mahkemesinin insan onurunu yüceltecek, özgürlük alanını genişletecek çalışma anlayışıyla hareket edeceğinden kimsenin kuşku duymaması gerektiğini belirtmek isterim. Yeni başlanan bu görevde gerekli içtihatlar ortaya çıkıncaya kadar, halkımızın sabrına ve anlayışına ihtiyacımız vardır. İlk başvurularda görülen ûsuli ve şekli eksikliklerin yoğunluğu nedeniyle işin esasına ilişkin kararların çıkmasında makûl bir sürenin geçmesinin zorunlu olduğu görülmektedir.

Bireysel başvurunun başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bugüne kadar, Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru sayısı 4042'dir. Konularına göre bir ayrım yapıldığında açılan davaların %75'ini adil yargılama konusundaki ihlâl iddiaları, kalan %25'lik bölümü ise, mülkiyet hakkı başta olmak üzere diğer haklara ilişkin şikayetler oluşturmaktadır. Bu sonuçlara bakıldığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan şikayetlerdeki çeşitlilik ile Anayasa Mahkemesine yapılan şikayet konuları arasında tam bir parelellik mevcuttur. Denilebilir ki, Anayasa Mahkemesine yapılan şikayetler sonucunda hak ihlaline ilişkin verilecek kararların en çok adil yargılanma konusunda gerçekleşeceğinin tahminini yapmak zor değildir.

Bireysel başvuru konusunda beklentilerin yüksek olduğunun farkındayız. Özellikle yargı teşkilatının yapısal sorunlarından kaynaklanan hak ihlallerinin, bireysel başvuru yoluyla kısa vadede ortadan kaldırılacağını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Son yıllarda yargı reformları kapsamında yapılan değişikliklerin, sorunların çözümü konusundaki olumlu etkilerini önemsiyoruz. Yıllarca biriken sorunların giderilmesi için yasamanın, yürütmenin ve yargı organlarının gösterdikleri samimi gayretler görmezlikten gelinemez. Ancak, Avrupa Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesine yapılan başvurularda adil yargılanma konusundaki şikayetlerin ilk sırada yer alması, yargı sistemindeki yapısal sorunların çözümüne yönelik köklü değişikliklerin acilen yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'nin yeni bir anayasa arayışı bütün ağırlığıyla gündemdeki yerini korumaya devam ediyor. Aslında bu arayış yüzelli yıldır güncelliğini hiç kaybetmedi. Anayasalar meşru temellere oturmadığı, değişime açık tutulmadığı sürece, bu arayışın devam etmesi kaçınılmazdır. 2011 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte, yeni bir anayasa yapılması ihtiyacı, tüm siyasi partiler tarafından kabul görerek dillendirildi. Seçim sonrasında, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan her partinin eşit şekilde katıldığı uzlaşma

komisyonu kurulmuş, meslek kuruluşları, üniversiteler, işçi-işveren sendikaları, dernekler, vakıflar, meclis dışındaki siyasi partiler büyük bir heyecan ve özveri ile demokratik bir ortamda özgürce tartışmalarını yapmış, hazırladıkları öneri ve projelerini Meclis Başkanlığına iletmişlerdir. Uzlaşma Komisyonu'nun ileri düzeyde radikal önerilere muhatap olmalarına rağmen, çalışmalarını büyük bir sabır ve olgunluk içinde sürdürmüş olması demokrasimiz adına ciddi bir kazanım olmuştur. Ancak, dört siyasi partimizin önerilerini sunduktan sonra, müzakere imkanlarını zorlamamaları, ortak bir paydada buluşmak için tıkanan noktada, yeni öneriler ortaya koymamış olmaları sürecin yavaşlamasına yol açmıştır.

Siyasi partilerimizin gayretleriyle yeni öneri ve çözüm yollarının devreye girmesi halinde, umutlar tükenmeyecektir. Toplumun sarf ettiği bunca emeğin siyaset kurumlarınca anayasa metnine dönüştürülmesi, ülke sevdası taşıyan her yüreğin dileğidir, temennisidir, umududur.

Toplumdaki her kesimin yeni anayasadan beklentisinin farklı olması, kendi önceliklerine göre anlam yüklemesi anlayışla ve doğal karşılanmalıdır. Toplum, sorunlarıyla demokratik bir ortamda ilk defa yüzleşiyor, sorguluyor, farklılıkları anlamaya çalışıyor ve yeni yapılacak toplum sözleşmesinin kodlarını belirlemek istiyor. Bugüne kadar yapılan anayasaların, Devlet yöneticileri tarafından hazırlanarak halkın onayına sunulmuş olması nedeniyle yönetilenler de ilk kez iradelerini ortaya koyarak kendi yaptıkları sözleşmenin sahibi olmak onurunu yaşamak istiyor. Bu güçlü iradenin karşılıksız kalması halinde, toplum, yaşadığı anayasal sorunlara karşı ilgisiz ve tepkisiz kalabilir. Bu sonuçtan, başta siyaset kurumlarımız olmak üzere herkesin zarar göreceği açıktır. Korkmadan konuşabilme, öfkelenmeden tartışma ortamı sağlanarak, farklı görüşler ve öneriler arasında müzakere yolları usanmadan denenmelidir. Anlamları ve tanımları derin ayrılıklar yaratan soyut kavramların ön plana çıkarılması sorun üretmekte ve uzlaşma yollarını zorlaştırmaktadır. Evrensel doğruluğu kanıtlanmış açık, net, anlaşılabilir *"ortak değerler"*in referans alınması uzlaşma şansını güçlendirecektir.

Siyaset kurumlarımızın tam bir uzlaşma sağlaması zaten düşünülemez. Herkesin isteklerinin anayasada yer alması gibi bir ütopyanın gerçeklerle örtüşmeyeceği açıktır. Önemli olan referanduma sunulacak anayasanın, yüksek bir katılımla kabulünü sağlayacak ortak projelerin ortaya çıkarılmasıdır. Toplumu, çoğunluğun ya da azınlığın dayatmasıyla karşı karşıya bırakmak, soruların derinleşmesine ve birlikte yaşama arzusunun zayıflamasına neden olacaktır. Sivil toplum ile kurum ve kuruluşlardan gelen hazırlıklarda uzlaşma imkanını kolaylaştıracak yeteri kadar öneri ve alternatiflerin varlığı, siyasetin işini kolaylaştırmaktadır. Kendi doğruları dışında öteki önerilere kapıları kapatmak, siyaset kurumlarının anayasayı değiştirme konusundaki samimiyetlerini sorgulama hakkını doğurur. Hızla değişen dünyada çözümsüzlükte direnmenin getireceği hiçbir kazanım olamaz. Çoğulculuğa dayalı geniş tabanlı bir uzlaşma süreci, ortaya çıkan sorunlar nedeniyle çoğunlukçu anlayışla da anayasa yapılabilir düşüncesine, haklılık kazandıran bir sürece dönüşmek üzeredir. Bu yöntem de demokratik bir çaredir ancak, meşruiyet sorununa ilişkin tartışmaları ortadan kaldırmayacaktır. Olumsuz sona erecek bir sürecin, yeni anayasa yapımının ancak, demokrasi dışı müdahaleler sonucu gerçekleşebileceği yönündeki temelsiz ve yersiz düşüncelere haklılık kazandıracağı unutulmamalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasaların dayanıklı ve uzun ömürlü olması üç temel değerin üzerine oturması koşuluyla gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi, anayasanın temel dinamiklerinin, felsefesinin ve ruhunun merkezine *"insanlık onuru"*nun yerleştirilmesidir. Bu mutlak varlığın esas alınması, bütün anayasal ilkelerin yorumlanmasında, devletin temel amaç ve görevlerinin belirlenmesinde ölçü olacak böylece, özgür birey ve demokratik devlet kavramlarının somutlaştırılması kolaylaşacaktır. İnsanlığın bu ortak değeri, anayasanın meşruiyet sorununu çözebileceği gibi, değişimler karşısında kolay üretilecek çözüm yollarına da sağlam bir kaynak olacaktır.

İnsan onuru anlayışı bazılarına imtiyazlı bir hayat tarzı sunulmasına engeldir. Ona göre, bazı insanların diğerlerine nisbetle daha

değerli olduğu düşüncesi geçerli değildir. Zira, yaratılışla birlikte her insanın onur değeri eşittir. Belirtilen eşitliğe din, mezhep, ırk ve renk etkili değildir. Bu eşitlik ancak, bireylerin seçtikleri hayat tarzına göre yaşanan süreç içinde değişebilmektedir. Tarihin gerçeklerinden süzülerek kural haline gelen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ilk maddesinde de "*tüm insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit olduğu"* kabul edilerek insanlık onuru evrensel bir değer olarak tanımlamaktadır. Devletin görevi bu değerin yüceltilmesi için gerekli ortamı sağlamak, olumsuz etkilerden korumak için gerekli önlemleri almaktır.

Anayasa yapım sürecinde rol alan sosyal ve siyasal kurumların, değişmemesi gereken tek kırmızı çizgilerinin *"insanlık onuru"* olması ve bunu anayasaya yansıtarak gelecek kuşaklara değerli bir miras bırakmaları beklenmektedir.

Anayasal düzenlemelerde ikinci temel değer, insan hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasıdır. Anayasaların yapılmasındaki asıl amaç da bunu gerçekleştirmektir. Devletin var olmadığı dönemlerde de insanların hak ve özgürlükleri mevcuttu. Bunu korumak için devletin varlığına ihtiyaç duyan toplum, bu kez devlet gücüne karşı da özgürlüğünü teminatlı bir konuma getirmek istemiştir. Bu ihtiyaç, devletin gücünü kullanan yasama, yürütme ve yargı organlarının hukuk dışına çıkarak bu değerlerin zedelenmesine ya da ortadan kaldırılmasına engel olma düşüncesinden doğmuştur. İnsanın varoluş nedeni olan hak ve özgürlükleri böylece, koruma altına alınmış olmaktadır. Hak ve özgürlüklerin tarihine bakıldığında büyük çatışmaların, bireyle – devlet arasındaki sınırlarda cereyan ettiği görülmektedir. Bu çatışmaların yaşanmaması için çağdaş her ülkenin anayasasında var olan hak ve özgürlüklerin ve bunların sınırlandırılma sebeplerinin açık, net, anlaşılır biçimde anayasada düzenlenmesi gerekiyor. Geçmişte Anayasa yargısının sicilinde kayıtlı olan bilgiler, insan haklarına ilişkin sınırların açıkça çizilmesi gerektiğini maalesef zorunlu kılıyor. Özellikle insan onuru ile doğrudan ilgisi bulunan yaşama hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, dini inanç ve kanaat özgürlüğü ile mülkiyet hakkının sınırları yaşamsal öneme haizdir. Özgürlük ve güvenlik dengesin-

de bu sınırların netliği ve açıklığı, sorun yaratılmamasını önleyici niteliği ile oldukça değerlidir. Devletten korkmama özgürlüğünün teminatı da bu sınırların varlığına bağlıdır.

Anayasaların üçüncü temel değeri ise kuvvetler ayrılığı ilkesinin amacına uygun şekilde tanımlanarak, güçler arası yetki çatışmasına engel olmaktır. Yasama organını yürütme organının doğal parçası haline getiren bugünkü uygulama çağdaş anlamda gerekli olan kontrol ve denge sistemini etkin şekilde uygulamaya imkân vermemektedir. Yargı ile yasama ve yürütme arasındaki diyalog, iş bölümüne dayalı bir anlayış yerine, yargının yerindelik denetimi yapması nedeniyle çatışmacı bir ilişkiye dönüşmüş, toplumda derin izler bırakan bu durumun düzeltilmesi için, anayasal değişiklikler yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bu çatışmaları tekrar yaşamamak için anayasada özellikle yüksek yargı kuruluşlarının tarafsızlığını ve bağımsızlığını sağlayacak demokratik seçim yöntemleri öngörülmeli ve yargı yetkisinin sınırları da açıkça belirtilmelidir.

Yasama ve yürütme organları arasında oluşan vesayet sorunu anayasal düzeyde çözülmese bile, siyasi partiler ve seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerle daha demokratik bir temele oturtulabilir.

Öte yandan, geçmişte yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin büyük sorunlar doğurduğu, hatta seçim süreçlerinin askeri ve yargısal müdahalelere konu olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu ve benzer sorunları ortadan kaldırmak için, 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı seçimi doğrudan halkın iradesine bırakılarak, daha sorunsuz bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir. Ne var ki bu yöntemle yapılacak seçimler sonunda, güçlü bir destekle seçilen Cumhurbaşkanı ile yürütme organı arasında, muhtemel bir yetki çatışmasının olabileceği düşünceleri ileri sürülmektedir. Yaşanabilecek olumsuz gelişmelerin yeni seçim sistemi ile bir ilgisinin bulunmadığı düşünülmektedir. Geçmişte Parlamento tarafından seçilen Cumhurbaşkanları ile yürütme organı arasında yaşanan sorunlar ileri sürülen sakıncaları doğrulamamaktadır. Konu demokratik yönetim anlayışı ile öznel düşünce ve inançlarla doğrudan ilgilidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yeni bir anayasanın üç temel değer üzerine kurulması sonucunda diğer konuların bu ilkeler kapsamında çözülmesi zor değildir. Sorun olarak görülen bazı konularda anayasanın suskun kalması, bunun yerine kanunlarla boşlukların doldurulmasının tercih edilmesi, tıkanan konularda çözüm yolu olarak düşünülebilir. Anayasa hükümlerini yorumlama hakkına sahip olanların, meşruiyet sorunu olmayan yöntemlerle seçilmeleri kaydı ile dürüst yorum ahlakına sahip, birikimli, çağı yorumlayabilen, demokratik anlayışları içselleştirmiş niteliklere sahip olmaları halinde, anayasa metinlerinin çok ayrıntılı yazılmasına gerek kalmayacaktır.

Yeni anayasa ile ulaşılmak istenen çağdaş hukuk devleti anlayışına tarafsız ve bağımsız bir yargı sistemi ile ulaşılabileceği gerçeği gözardı edilemez. İnsan onurunu merkeze alan bir anayasanın hayata geçirilebilmesi, yargı mensuplarının din, dil, ırk, mezhep ve ideolojik farklılık gözetmeksizin tüm insanlığa karşı adil davranması ile mümkün olabilir. Yargı mensupları, insanlık onurunun son tahlilde vicdanına emanet edildiğinin bilinci içinde olmalıdır. Bu emaneti incitmeden korumak yargının da onuru ve görevidir. Adaletin kestiği parmak acıdığı anda ya hukuk kurallarında ya da hakimin liyakat ve tarafsızlığında sorun var demektir. Hakim, verdiği kararlarıyla mağdurun ve toplum vicdanının acısını dindirdiği gibi, sanığın da vicdanını adaletle teskin etmek zorundadır. Yargının iç hesaplaşmaya, intikam almaya, ya da keyfiliğe yol açacak uygulamalara alet edilmesi hukuk devletinin, demokrasinin ve özgürlüklerin sonunu getirir. Yasaların uygulanması aşamasında gösterilen özensizlikler insan onurunda onarılması güç etkiler bırakmaktadır. Avrupa Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan şikayetlerin büyük bölümünün, yargısal işlemlerin sebep olduğu hak ihlallerine ilişkin olduğunu belirtmiştik. Kusursuz anayasa yazılması ya da mükemmel yasa çıkartılması, uygulamanın sebeb olduğu sorunları ortadan kaldırmaya maalesef yetmiyor. Anayasa'nın 90. maddesi, bireysel başvuru yolu ve son dönemlerde yargıyla ilgili yapılan yasal düzenlemeler birlikte düşünüldüğünde, uygulamadan doğan sorunların çözümü için umutlar artmaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Son zamanlarda mahkemelerde devam etmekte olan bazı davalardaki hak ihlalleri gerekçe gösterilerek insaf ölçülerini aşan tepkiler ortaya konmaktadır.

Bazı kesimlerin ilgi duyduğu, ya da siyasi düşünce ortaklığının doğal sonucu olarak yakın dostların yargılandığı davalarda, demokratik tepki ve destek verilmesi anlayışla karşılanmalıdır. Bu konuda verilmiş anayasal haklar sonuna kadar kullanılabilir. Ancak, hakların kullanılması yargıya meydan okumayı, onu tehdit etmeyi ve şiddete başvurma hakkını kimseye vermez. İşgal ettiği makam, mevki, unvan ne olursa olsun kimsenin suç işleme imtiyazı olamaz. Makul ve ölçülü olmak, bu sınırlar içinde demokratik hakları kullanmak, herkesin yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüktür. Kaldı ki anayasal hakların bu şekilde kullanılması haklı tepkileri haksız ve sevimsiz duruma düşüreceği izahtan varestedir. Yargının bugün olduğu gibi, geçmişte de sebep olduğu yanlışlıklar ve hak ihlalleri olagelmiştir. Bunları gidermek için yasal yollara başvurma dışında hiç kimse, şiddet ve tehdit yolunu tercih etmemiştir. Bu tür davranışların üzüntü ve kaygı verici olduğunu belirtmek istiyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kaynağı ne olursa olsun insan onuruyla bağdaşmayan hak ihlalleri nefret söylemini de beraberinde getirmektedir. Bu söylemler toplum kesimlerinde doğal olan farklılıkların keskinleşmesine ve derinleşmesine yol açtığı gibi, diyalog kurma ve uzlaşma şartlarını da ağırlaştırmaktadır. Toplumsal tansiyon artsada, halkımızın olaylar karşısındaki sabrı ve olgunluğu, demokratik değerlere olan bağlılığı, gelecekle ilgili kaygılarımızı azaltmaktadır. Ancak, halkımızın bu olgunluğu daha fazla zorlanmamalıdır. İfade ve örgütlenme özgürlüğü, toplumu ayrıştıran nefret söylemlerinin kaynağı olamaz. Hakaret, baskı ve şiddet içerikli ifadelerle ırkçı yaklaşımların ifade özgürlüğünün korumasından faydalanması mümkün değildir. Bu olumsuzlukların önlenmesi için yapılmış olan yasal düzenlemelerin yetersizliği karşısında, demokratik bir ortamda gelişecek olan sevgi ve hoşgörü kültürünün lojistik desteğine ihtiyacımız vardır.

Bu kültürün gelişmesinde siyaset kurumları başta olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve yargının katkısı ile desteğinin önemi tartışılmaz bir gerçektir.

İnsanların taşıdığı kalp ve gönül, kin ve nefretin evi olarak yaratılmamıştır. Doğal olan ve yakışan sevginin, saygının, hoşgörünün, sabrın ve merhamet duygularının buraları yurt edinmesidir. İnsan onurunun da beslendiği bu duyguların gücünden ve enerjisinden faydalanmalıyız. Barış düzenine yazılı metinlerle değil, tıkanmış olan kalp ve gönül yollarının açılmasıyla daha kolay ulaşabiliriz. Bunu sağlayabilecek yüzyıllardır biriktirdiğimiz çok köklü bir kültüre sahibiz. Zira, bütün dinler ve inançlarda savaşı değil, barışı fetih olarak tanımlayan ortak kurallar vardır. Farklılıkları ya da farklı olma hakkını ancak, bu kültürle güvence altına alabiliriz.

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli misafirler

Anayasa Mahkemesinin 51. yılı dolayısıyla düzenlediğimiz ve iki gün sürecek sempozyumda *"bireysel başvuru ekseninde anayasal yorum"* konusu tartışılacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve bazı Avrupa Ülkelerinin Anayasa Mahkemesi üyeleri ile hukukçularının da bildiri sunacakları bilimsel toplantının, bireysel başvuru uygulamasına ışık tutacak şekilde verimli olacağına inanıyoruz.

Bu vesileyle, farklı ülkelerden gelen Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyelerine, bildirileriyle ve katılımlarıyla Sempozyuma katkı sunacak olan herkese şükranlarımı sunuyorum.

Bu yıl içinde rahmetli olan Mahkememizin emekli üyelerinden Muammer Turan'a Allahtan rahmet diliyorum. Şubat ayı içinde yaş haddi nedeniyle emekliye ayrılan üyemiz sayın Fulya Kantarcıoğlu'na da emeklilik hayatında sağlık mutluluk ve esenlik diliyorum.

Katılmakla verdiğiniz onurdan dolayı başta zat-ı âlileri olmak üzere tüm konuklarımıza Mahkememiz adına teşekkür ediyor saygı ve sevgiler sunuyorum.

52. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Çok Değerli Misafirler,

Anayasa Mahkemesinin 52. kuruluş yıldönümü ve Mahkememize yeni seçilen üyemizin yemin törenine katılarak ortak olduğunuz sevincimizi sizlerle yaşamak bizlere onur vermiştir. Başta zat-ı alileri olmak üzere tüm konuklarımıza şahsım ve mahkememiz adına hoş geldiniz diyor, şükranlarımı sunuyorum.

Bugün andiçerek Mahkememizde göreve başlayan değerli meslektaşımız Hasan Tahsin Gökcan'a başarı, sağlık ve esenlik dileklerimi bildiriyorum. Hukukçu kimliği ile yıllarca adli yargıda görev yapan yeni üyemizin birikimi, deneyimi ve adalet duygularının şekillendirdiği özgür vicdanı ile Mahkememize güç katacağına olan inancımı belirtmek isterim. Muhtelif kaynaklardan seçilerek gelen üyelerimizin karar ve faaliyetlerimize yansıyan mesleki tecrübeleri Mahkememizin ortak vicdanını oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu sonuca ulaşırken, başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere, hukukun evrensel ilkeleri ve ilgili yasa hükümlerine göre hareket ettiğimiz açıktır. Bu vicdani alan, dostluk ve düşmanlık duygularına kapalı olduğu gibi ırk, renk, siyasi düşünce ve bireysel inançların da dışındadır. İnsanlık onurunun varlığı, temel hak ve özgürlükleri de evrenselleştirmiştir. Bu değerleri yüceltmek, derinleştirmek, tehditler karşısında savunmak Anayasa Mahkemelerinin en temel

görevidir. Esasen Anayasa yargısının varlık nedeni; ırk, renk ve inancı ne olursa olsun, insan olma ortak paydasına sahip herkesin var olan onurunu korumaktır. Bu kutsal görevin başarı ile yürütülebilmesi, ancak bağımsız ve tarafsız kalmayı becerebilen yargıçların varlığı ile mümkündür.

Mahkememize güç katacağına yürekten inandığım değerli meslektaşımıza başarı dileklerimi yinelerken, çalışma ve yorumlarıyla "sorun üreten değil, sorun çözen yargı" anlayışına destek vereceğine, insan haklarına dayalı, demokratik hukuk devletinin tam bir tarafsızlık içinde koruyucusu ve güvencesi olacağına inancımı tekrar belirtmek isterim.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Hukukun üstünlüğü anlayışı ve demokratik değerlerle beslenen bir devletin yolu her zaman aydınlıktır. İkinci Dünya Savaşı felaketini yaşamış Avrupa'nın geçmişte yaşadıkları ile bugün geldikleri seviye çok önemli mesajlar vermektedir. Dünya'da dini, etnik ve sınıf savaşlarının en yoğun yaşandığı bölge olan Avrupa, komünizm ve faşizm gibi totaliter rejimlerden demokrasi ve hukuk devleti mücadelesini vererek kurtulmuştur.

Demokratik değerleri, hukukun üstünlüğünü ve hukuk devleti anlayışının gereklerini tekrar tekrar konuşmak zorundayız.

İnsanlar, onurlu bir hayat yaşayabilmek için, hukuk güvenliğinin egemen olduğu bir devletin varlığına her zaman ihtiyaç duymuşlardır. Evrensel değerlerin ağırlıklı olarak uygulandığı, tüm eylem ve işlemlerin yargı denetimine tabi tutulduğu, hukukun üstünlüğünün egemen olduğu bir devlet, hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Hukuk devletinin en belirgin diğer bir özelliği ise, tasarruflarının öngörülebilir, ulaşılabilir açık ve şeffaf olmasıdır. Hukuk devletinin odağında esas itibariyle iktidar gücünün keyfi davranışlarının sınırlandırılması vardır. Bu nedenle kamu gücünü kullananlar da vatandaşlar gibi hukuksal ilkelerle kuşatılmıştır.

Bir ülkeyi hukuk güvenliği testinden geçirebilmek için öncelikle yazılı hukuk kurallarının, daha sonra da bunu uygulayan hakim,

savcı, adli personel ve adli kolluğun ne durumda olduğunun tespiti gerekir. Sisteme dâhil unsurlar ahenk içinde birbirini engellemeden adalete ulaşmaya hizmet ediyorsa sorun yok demektir. Haklı bir neden olmaksızın, kamu yararı gözetilmeden, siyasal amaçları gerçekleştirmek düşüncesiyle yazılı hukuk kurallarında çok sık aralıklarla yapılan değişikliklerin, toplumda hukuk güvenliğini sağlayabileceğinden bahsedilemez.

Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hayatı alt-üst edecek yasal düzenlemelerin öngörülebilir olmaması, bireylerin hukuka olan güvenin tükendiği yerdir. Esasen, hukuk güvenliğini sağlayacak olan unsurlar, bağımsızlık ve tarafsızlık sorununu çözmüş olan yargı organları ile yasama ve yürütme organlarının insan haklarını özne kabul eden uygulamalarıdır.

Hukuk devletinin temel direği olan yargı, aynı zamanda devletin vicdanı olarak da tanımlanır. Bu vicdanın, siyasi ve ideolojik vesayet odaklarının işgaline uğraması nedeniyle toplum hayatına verilen zararların acı örnekleri, hafızalardan henüz silinmemiştir. İşgal devam ettiği sürece de bunları yaşamaya devam edeceğiz. Yargının vicdanını işgal edenlerin kimliği, düşüncesi ya da kutsalları ne olursa olsun bu sonuç değişmeyecektir. Dün hak ihlaline uğramış mağdurlarla, bugün aynı ihlalleri yaşayan mağdurların kimliklerinin farklı olması bu bakışımızı asla etkilemeyecektir. Sadece yargı değil, onur sahibi olan herkesin haksızlığa ve ihlale karşı çıkması insanlık borcudur. Zira, barışın teminatı olan farklılıkların birlikte yaşamasını ancak, başkalarının hak ve özgürlüklerini savunan onurlu insanlar hayata geçirebilirler.

Değerli Konuklar,

Kamu gücünü etkili bir şekilde kullanan yargı, siyasi ve ideolojik yapılanmaların hedefinde her zaman "ele geçirilmesi gereken bir kale" olarak görülmüş, ele geçirenler de kendi vesayet sistemini dayatmanın çabasına düşmüştür. Kaleyi ele geçiremeyenler ise, yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu söyleyip durmuşlardır. Kaleyi işgal edenler de yargıyı, siyasi düşüncelerine ve ideolojilerine lojistik destek sağlamak

için ya da rakiplerinden intikam alma aracı olarak kullanmışlardır. Altını çizerek ifade ediyorum. Bu anlayış ve işgalden kurtulmadıkça bağımsız ve tarafsız bir yargının oluşması hayaldir. Yargı üzerinde oluşan ya da oluşacak siyasi, ideolojik, dini, ırki ve mezhebi tüm vesayetçi anlayışlar, başta yargı mensupları olmak üzere herkes tarafından şiddetle reddedilmelidir.

Esasen vesayet altındaki bir yargıdan hukuk güvenliğini sağlaması da beklenemez. Böyle bir sistem yönetenlerin güvenliğini sağlarken, ötekilere de ancak, korku, endişe ve umutsuzluk verebilir. Korkunun ve endişenin hakim olduğu iklimlerde de özgür vicdanlar üretilemez. Herkese bildik gelen bir sözle yeniden tekrarlamak gerekirse, hukuk güvenliği insanların güvercin ürkekliği içinde yaşamadığı korkusuz bir ortamın varlığı olarak da tanımlanabilir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yargı organları üzerinde oluşan vesayetçi anlayışların ortadan kaldırılması için cesaretli adımlar atıldı. Bu adımlar toplumda büyük karşılık da gördü. Söz konusu vesayetçi yönetimlerin görevlerinin sona ermesi ile büyük bir boşluk doğdu. Bu boşluğun, toplumun her kesimini kucaklayan, hoşgörülü, özgürlükçü, çoğulcu, adil ve evrensel değerleri yansıtan tercihlerle doldurulması gerekirken, ne yazık ki bunu gerçekleştiremedik. Bu kez, farklı renkte yeni bir vesayet sisteminin oluşmasına tanık olduk. Kimse bu yeni oluşumun günahından kendini soyutlamaya çalışmasın. Tarih olanları kaydediyor. Bunları konuşmak, gerçekleri itiraf etmek ve cesaretle çözüm yolları bulmak zorundayız.

Daha önceki yıllarda yaptığım konuşmaların bir bölümünde aynen şunları dile getirmiştim. Yargı, milletin iradesine tuzak kurulacak yer değildir ve olmamalıdır. Son dönemde yargı, bu konuyla ilgili olarak "paralel devlet" ya da "çete" diye nitelendirilen çok vahim, çok ciddi ve çok ağır bir suçlamayla karşı karşıyadır. Bu suçlama üzerinde yapışık kaldığı sürece yargının ayakta kalması mümkün değildir. Bugün itibariyle bırakınız ceza davalarını, en basit alacak davasına ilişkin kararlar bile tartışmaya açılmış ve yargıya olan gü-

ven ağır yara almıştır. Başta yargı ve yürütme organları olmak üzere herkes bu iddialarla ilgili bilgi, belge ve delilleri zaman geçirmeden ortaya koymak zorundadır. Gerek yargıda, gerekse yürütme organı içinde var olduğu iddia edilen bu kişilerin başka illere tayin edilerek ya da yerlerini değiştirerek sorunu çözmenin anlamsızlığı açıktır.

Söz konusu iddiaların yargı kurumlarında psikolojik travma yarattığı, delil, bilgi ve belgeye dayanmayan ihbar mektuplarının hüküm icra ettiği, hâkim ve savcılar arasında önemli ayrışma ve bölünmelere sebep olduğu hepimizin saklayamayacağı gerçeklerdir. Bu ayrışma ve bölünmenin hukuk devletinin, hukuk güvenliğinin ve adaletin sonunu getireceğini yargıda yaşadığımız olaylar açıkça göstermektedir.

Tekrar etmek gerekirse, yargının bu iç ağrısı ile yaşaması asla mümkün değildir. İddia edilen kayıt dışı yapılanma yargı mensupları arasında korku, endişe ve gelecekle ilgili belirsizliklerin doğmasına, aralarında olması gereken mesleki ilişkinin çok olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Görevi, maddi gerçekleri ortaya çıkarmak olan yargının karşı karşıya kaldığı bu iddianın adı "vicdan yolsuzluğu"dur. Bunun için yapılması gereken açıktır. Hukuk devletine yakışan yöntemler uygulanmak suretiyle gerçekliğinin ispat edilmesi halinde, faillerine bir saniye bile beklenmeden gerekli yaptırımlar uygulanmalıdır. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının vazgeçilmez unsuru olan "özgür vicdanlı" hâkim ve savcılarımızın ayakta kalması için buna mecburuz. Demokratik hukuk devletlerinde, tehdit ederek, korkutarak sorunların çözüldüğüne ilişkin örnekler bulamazsınız.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesince verilen kararların, toplumda yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları üzerinde, bazı değerlendirmeler yapılması zorunluluğu vardır. Kurumların özeleştirilerini yapabilme cesaretini göstermeleri gerektiğine inanıyoruz. Bunu yapamadığımız takdirde kurumların kendilerini geliştirmesi ve yenilemesi mümkün olmayacaktır. Mahkemelerin geçmişte verdiği kararlar

sonucunda toplumda yaşanan sarsıntıların, demokratik hayata ve hukuk devleti anlayışına olan olumsuz etkilerinin bilançosunu çıkarmak zorundayız. Hemen her toplumda Sorunların temel kaynağı yasama, yürütme ve yargı organlarının sebep oldukları hak ihlalleridir. Bu ihlallerin sonuçları ve toplumsal karşılığı önemsenmelidir. Bireylerin, her türlü endişe ve korkudan arındırılmış güvenli bir alanda hayat sürmeleri, en temel anayasal haklarıdır.

Anayasa Mahkemesinin "hak ve özgürlükler mahkemesi" olarak tanımlanmasının ancak, etkin ve süratli çalışmasıyla hak ihlallerini ortadan kaldırma gücüne bağlı olduğunun bilincindeyiz. Bunu gerçekleştirmek için mensuplarımızın ortaya koyduğu kararlı iradesinden, kimsenin kaygı ve endişe duymaması samimi dileğimizdir.

Kamu gücüne sahip olanların topluma sunduğu hak ve özgürlükleri, lütuf ya da bağış düzleminde değerlendirmesi düşünülemez. Farklı olanların hak ve özgürlüklerine karşı kimse, ev sahibi edasıyla duruş da sergileyemez. Yetmişaltı milyonun her ferdi bu evin sahibi ve Anayasa ile teminat altına alınmış hakların kullanıcısıdır.

Demokrasi, insan onuru, temel hak ve özgürlükler, Mahkememizin korumak zorunda olduğu evrensel değerlerdir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere, çağdaş dünya milletlerinin kabul ettiği insan hakları belgelerinde, temel hak ve özgürlükler; din, ırk, mezhep, siyasi düşünce ve ideolojilerden arındırılarak sadece "insan olma" ortak paydasında birleştirilmiş ve evrensel bir değer olarak tanımlanmıştır. Bu evrensel değerler bütün insanlığın gönül birliğini ve bütünlüğünü sağlayacak etki ve öneme sahiptir. Farklılıkları değiştirmeye, dönüştürmeye ve kendimize benzetmeye çalışmadığımız sürece, bu hedefi yakalamak hayal olmayacaktır.

Türkiye ise bu evrensel değerlere bağlılığını çeşitli antlaşma ve sözleşmelerle dünyaya ilan etmiştir. Bu bağlamda, 1990 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu yargı yetkisinin kabul edilmesi ve 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan temel haklarla ilgili "evrensel ölçütlere" atıf yapan değişiklikler, devrim niteliğinde sayılabilecek evrensel düzenlemelerdir. 2010

yılında Anayasa'nın 148. maddesine yapılan eklemelerle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu açılmış, yargı organları ve idarelerin sebep olduğu hak ihlallerinin anayasal yargı denetimi sağlanmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bu değişiklikleri yeniden hatırlatma gereğinin altını şu nedenle çizmek istiyorum. Milletimizin iradesini temsil eden Yasama Organı bu değişikliklerle başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere tüm yargı organlarına "evrensel standartları uygulayın!" talimatı vermiştir. Bu nedenledir ki, yerel gerçeklerle evrensel standartları örtüştürmek zorundayız. Anayasa Mahkemesinin son günlerde verdiği bireysel başvuru kararlarına yapılan ölçülü eleştirileri saygı ile karşılarken, belirtilen zorunluluk nedeniyle verilen kararlarımızın arkasında olduğumuzu da ifade etmek istiyorum.

Değerli Konuklar,

2011 yılında yapılan genel seçimlere katılarak milletvekili seçilen ancak, haklarındaki kovuşturma nedeniyle cezaevlerinde tutukluluk hali devam eden kimi milletvekillerinin, Mahkememize yaptıkları bireysel başvurular üzerine, milleti temsil haklarının ciddi şekilde ihlal edildiği sonucuna varılmış ve bu nedenle tahliyeleri gerçekleştirilmiştir. Siyaset kurumlarını çok yakından ilgilendiren ve onların çözmesi gereken böyle bir sorunun, öncelikle yasal düzenlemelerle çözülmesini yürekten arzu ederdik.

Mahkemelerde devam eden davaların bir bölümünde uzun yargılama, bir bölümünde de uzun tutukluluk nedeniyle Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurulara ilişkin olarak ihlal kararları verilmiş, sanıkların tutuksuz yargılanmak üzere tahliyeleri sağlanmıştır. Belirtilen davalarda, şikayetçilerin kanun yollarını tüketme koşulu aranmaksızın Anayasa Mahkemesinin ihlal kararları verdiğinin altını çizmek istiyorum.

Anayasa Mahkemesi, yakın zamanda bir internet sitesine erişimin yasaklanması kararına karşı yapılan şikâyet başvurusu hakkında verdiği kararında, "tüketilmesi gereken başvuru yolları" gözetilme-

diği için yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, gerekse Anayasa Mahkemesi defalarca verdiği kararlarında "kanun yollarının tüketilmesi" koşulunun mutlak olmadığını ifade etmişlerdir. Uzun yargılama, uzun tutukluluk ya da şikâyete konu hakkın yeterli ve etkili hukuk yolları ile korunup korunmadığı yönünde yapılan değerlendirmeler ise bunun istisnalarını teşkil etmektedir. Anayasa Mahkemesinin uzun yargılama ve uzun tutukluluk şikayetlerine ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatları doğrultusunda kanun yolları tüketilmeden verdiği ihlal kararlarına karşı hiçbir eleştiri yapılmamasına rağmen, bir internet sitesine erişimin yasaklanması kararına yönelik verdiği ihlal kararının siyasal kaygılarla ölçüsüz bir şekilde eleştirilmesi dikkat çekicidir.

Değerli Konuklar,

Hukuk devletinde mahkemeler, emir ve talimatla çalışmadığı gibi, dostluk ve düşmanlık duyguları ile de yönlendirilemez. Mahkemeler verdikleri kararların sonuçlarının doğurduğu üzüntü ve sevinçlerle de ilgilenmez. Bu duyguları gayet doğal kabul eder. Ancak, verilen kararlardan hukuk dışı sonuçlar çıkararak, Mahkeme mensuplarını itibarsızlaştırma gayretleri iyi niyetle izah edilemez. İnternet sitesine idari kararla getirilen yasağın daha ilk dakikasında siteye başka yollardan ulaşılmak suretiyle etkisiz ve sonuçsuz bırakılabilmesi gösterilen orantısız tepkiyle örtüşmüyor.

Yeni teknolojik gelişmelerin, insan hak ve özgürlüklerini korumak için alınan yasal önlemleri, etkisiz hale getirdiği bir çağda yaşıyoruz. Tarihe hak ve özgürlük savunucusu olarak geçen Gorbaçov, Sovyetler Birliği çözülmeden önce, küreselleşmeye karşı direnenlere "antenlere vize koyamazsınız" diyerek iletişim araçları karşısındaki zorluklara işaret etmiştir. Kuşkusuz, böyle bir zorluk bireylerin hak ve özgürlüğünü, devletin ise varlığını koruyacak yasal düzenlemeleri yapmasına engel değildir. Esasen Anayasa Mahkemesinin eleştirilen kararı, idari bir işlemin kanuni dayanağının olmadığının tespitinden ibarettir. 5651 sayılı Kanunun dokuzuncu maddesinin dördüncü fıkrası gereğince, alınacak bir mahkeme kararı ile bu kanunsuzluk hali giderildiğinde, aynı Kanunun hak ve

özgürlükleri koruyan imkânlarından faydalanmayı engelleyen bir durumun varlığından bahsedilemeyecektir.

Amacımız sorun üretmek değil, sorun çözmek olmalıdır. Bir eylemin, işlemin veya yasama tasarrufunun, siyasi bir belge olan anayasaya göre, denetlenmesi nedeniyle ortaya çıkan Anayasa Mahkemesi kararının siyasi sonuçlar doğurması doğal bir zorunluluktur. Bu sonuçlara bakarak Anayasa Mahkemesinin siyasi amaçlarla hareket ettiğini söylemek ya da milli olmamakla suçlamak içeriği ve derinliği olmayan sığ eleştirilerdir. Mahkeme mensuplarımız, verdiği kararlarından siyasi ya da sosyal bir rant elde etme iddialarını onurlarına yapılmış bir saldırı olarak kabul ederler. Anayasa Mahkemesi, 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde, yargı ile yürütme organı arasında yaşanan gerilimlerin, ülkemize verdiği ekonomik, siyasi ve sosyal zararların bilincindedir. Bu sebeple yeni gerilimler yaşatacak meydan okuma çağrılarını cevapsız bırakmaya kararlıyız.

2010 yılındaki anayasa değişikliğine kadar, Anayasa Mahkemesinin özgürlük, demokrasi, laiklik ve sosyal hukuk devleti konularındaki sınırlayıcı ve daraltıcı anlayışından mağdur olanların bugün, bireylerin hak ve özgürlük alanını genişleten, önündeki engelleri kaldıran, evrensel standartları hayata geçiren bir anlayışa dönüşmüş olan Mahkeme kararlarından rahatsızlık duymalarını yaşadıkları garip bir çelişki olarak görüyoruz. Bizler adil olmayı kutsal bir görev kabul eden bir medeniyetin mensupları olarak, gücün ve şartların etkisiyle gömlek değiştiren bir karakterin sahibi olamayız. Dün hak ihlaline uğrayanların nasıl yanında yer alınmışsa, bugün de kimliği, kişiliği, gücü ve rütbesi ne olursa olsun, hak ihlaline sebep olan herkesin karşısına, aynı adalet gömleğiyle çıkmaya devam edeceğiz. Mahalle baskısı ile yargı mensuplarının görüş, düşünce ve kararlarının etki altına alınma çabaları, adaletin kutsallığına inanmış olanlar için geçerli değildir.

Anayasa Mahkemesi, insan onurunun zorunlu kıldığı hak ve özgürlükleri, hiçbir ayrım yapmadan ve bir hesabın içinde bulunmadan, ilgilisine ulaştırmaktan başka amacı olmayan bir yargı kurumudur.

Son yıllarda yargı alanında yaşananların toplumda yarattığı güvensizlik ve olumsuzluklar, Anayasa Mahkemesinin adeta bir temyiz makamı gibi algılanmasına yol açmış, umut haline gelen bireysel başvuru yolunu kullananların sayısı çok büyük rakamlara ulaşmıştır.

Esasen tutuksuz yargılanmanın kural, tutuklamanın istisna olduğu bir sistem yerine, uzun tutukluluğun asıl, tutuksuz yargılanmanın ise istisna olduğu bir yargı sürecini yaşıyoruz. Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların %70'inin adil yargılanma konusundaki şikâyetler olduğu gözetildiğinde, yargı organlarımızın topluma sunduğu adaletin hangi düzeyde olduğunu sorgulamak zorundayız. Bu oran, önceki bölümde önemi vurgulanan hukuk güvenliğine, yargı organlarımızın verdiği olumsuz katkıyı göstermektedir.

Yargıya olan güvensizliğin yetkililerce güçlü şekilde dillendirilmesi yaşanan sorunları çözmemektedir. Bu kolaycılıktan vazgeçilerek yargıç ve savcı profilinin sorunları, yargılama sistemindeki yapısal sorunlar, Mahkememizce tespit edilen ihlallerin giderilmesi yönünde devlete düşen pozitif ve negatif yükümlülükler ile alınması gereken tedbirler masaya yatırılarak çözümler üretilmelidir.

Amacımız, idarenin ve yargı organlarının sebep olduğu hak ihlallerini incelerken, temel hak ve özgürlüklerle ilgili evrensel standartların ülkemizde benimsenmesini sağlamak suretiyle Anayasa Mahkemesinin "etkin bir denetim" yaptığı inancını topluma yerleştirmektir. Mahkememizin etkin denetim yapmadığı düşüncesinin yerleşmesi halinde ise, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin kararları yok sayılarak, başvuruları doğrudan kabul etmesi gibi bir uygulama ile karşı karşıya kalacağımız herkes tarafından bilinmelidir. Böyle bir sonucun ise ülkemiz yargı erkinin demokratik dünya milletleri nezdinde çok ciddi bir itibar kaybına sebep olacağı açıktır.

Bu nedenle, anlayışla karşıladığımız tüm eleştirilere rağmen, hak ve özgürlük yollarının açılması süreci mahkememizce kararlı bir şekilde sürdürülecektir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Son yıllarda birey ve toplum olarak, yaşanan sorunlarla ilgili en masum çözüm önerilerini, düşünce ve görüşleri derhal siyasi bir süzgeçten geçirdikten sonra kabul veya reddeder hale geldik.

Bu yaklaşım toplumun aşırı siyasallaşmasına, kutuplaşmasına ve kaygı verici bir gerilimin yaşanmasına yol açıyor. Yaşanan gerilim insanlarımızı taraf olmaya zorlamakta, söylenenler yanlış da olsa, taraf olmanın güçlendirdiği inatçılıkla düşünceler savunulmaya çalışılmaktadır. Sorunlara veya önerilen çözümlere tepkisel tavırlarla meydan okumak, taraftar bağlılığını güçlendirmekte ise de insanların biraraya gelme, diyalog ve uzlaşma iradelerini zayıflatmaktadır. Diyalog ve uzlaşma zeminini kaybettiğimizden dolayı, farklı olanların doğruları ile zenginleşemiyoruz. Başkalarının haklarına sahip çıkmak bir insanlık erdemidir. Katılmasak da, hakkı ihlal edilenlerin yükünü paylaşmak, onurlu insan olma refleksinin doğal bir sonucudur. Demokratik ülkelerin gücünün yasaklara değil, özgürlüklere dayalı olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir.

Değerli Konuklar,

Yaşanan gerilimlere kim sebep olursa olsun, bu ortamda gelişen kin ve nefret söyleminin farklı düşünce ve inanç sahipleri arasında "duygusal bir kopuş"a yol açtığı açıktır. Kalp ve gönül dünyasını ilgilendiren bu duygulardaki ayrışmaların, birlikte yaşama irademiz üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu olumsuz sonuçlar siyaset, kültür, inanç, sanat, spor ve buna benzer etkinliklerde, farklı kesimlerin birarada yaşamaları için gerekli olan "buluşma alanlarını" yok etmektedir.

Kin ve nefret söyleminin, korkuyla buluştuğu böyle bir noktada, insanlarımızı iç dünyalarına hapsedilmiş inançlar ve beyinlerinden dışarı çıkaramadıkları düşüncelerle baş başa bırakıyoruz. Oysa, çoğulcu ve katılımcı demokratik sistem, "farklılıkların sesli yaşaması" gerektiği çağrısını yapıyor. Yüzyıllardır biriktirdiğimiz köklü kültür yapımız ve oluşan inanç dünyamız, demokrasinin tam da bu çağrısıyla örtüştüğünü söylüyor. Sahip olduğumuz bu sevgi ve hoşgörü kültürünün lojistik desteğine ihtiyacımız vardır.

Kainatın özü insan, insanın özü ise eşdeğeri bulunmayan onurudur. Hukukun ve dinlerin koruma altına aldığı yegane değer budur. Mahkememizin 52. kuruluş yıldönümünde size verebileceğimiz söz, bu değerin korunması konusunda mensuplarımızın kararlı iradelerinin devam edeceğidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bu yıl yaş haddi nedeniyle emekli olan üyemiz sayın Mehmet Erten'e yeni hayatında sağlık ve esenlik dileklerimi sunuyor, yakın zamanda aramızdan ayrılan emekli üyemiz Servet Tüzün'e de Allahtan rahmet diliyorum.

Başta zatıalileri olmak üzere, katılan tüm konuklarımıza Mahkememiz adına teşekkür ediyor saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Zühtü ARSLAN

1 Ocak 1964 tarihinde Yozgat'ın Sorgun ilçesinde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Sorgun'da tamamlamıştır. 1987 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını İngiltere'de Leicester Üniversitesi Hukuk Fakültesinde insan hakları ve sivil özgürlükler alanında, doktorasını da aynı Fakültede anayasa hukuku alanında yapmıştır. 2002 yılında doçent, 2007 yılında ise profesör unvanını almıştır.

2001 yılında bir süre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde çalışmıştır. Ayrıca 23 Aralık 2010 tarihinden itibaren Basın İlan Kurumu Genel Kurul üyeliği görevini yürütmüştür. 2009 yılında başkanlığına atandığı Polis Akademisinde uzun yıllar lisans ve lisansüstü düzeyde "Anayasa Hukuku", "İnsan Hakları", "Devlet Kuramları" gibi dersler vermiştir. Ayrıca 2000-2003 yılları arasında Bilkent Üniversitesinde "Turkish Public Law" dersini, 2003-2009 yılları arasında da Başkent Üniversitesinde "Hukuk ve Siyaset" dersini vermiştir.

Anayasa Teorisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Din Özgürlüğü ve Türk Parlamento Tarihi 1957-1960 (üç cilt) kitapları vardır. Bunun yanında Constitutional Law in Turkey (Türkiye'de Anayasa Hukuku) başlıklı bir ortak kitabı ve ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü adlı bir derleme eseri bulunmaktadır. Ayrıca Anayasa yargısı, insan hakları, özgürlük-güvenlik ilişkisi ve siyasi partiler hukuku gibi alanlarda Türkçe ve İngilizce yayımlanmış makaleleri ve bildirileri vardır.

Arslan, Yükseköğretim Genel Kurulunca gösterilen üç aday arasından Sayın Cumhurbaşkanı tarafından 17 Nisan 2012 tarihinde Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir.

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunca 10/2/2015 tarihinde Anayasa Mahkemesi başkanlığına seçilmiştir.

25 Ocak 2019 tarihinde, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından yeniden Anayasa Mahkemesi başkanı olarak seçilmiştir.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

53. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Anayasa Mahkemesinin 53. kuruluş yıldönümü ve yeni seçilen üyemizin yemin törenine hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularımla ve saygıyla selamlıyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisince Sayıştay kontenjanından Anayasa Mahkemesine üye seçilen ve biraz önce yemin ederek görevine başlayan Sayın Rıdvan Güleç'i tebrik ediyor, üyeliğinin kendisine, ailesine, Mahkememize ve ülkemize hayırlı olmasını temenni ediyorum. Sayın Güleç'in uzun yıllar görev yaptığı Sayıştay'da edindiği bilgi ve deneyimi Anayasa yargısı alanında da kullanacağına ve Anayasa Mahkemesine güç katacağına olan inancımı ifade ederek, kendisine başarılar diliyorum.

Ayrıca kısa bir süre önce Anayasa Mahkemesi Başkanvekilliğine seçilen üyemiz Sayın Burhan Üstün'ü ve Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanvekilliğine seçilen üyemiz Sayın Nuri Necipoğlu'nu da tebrik ediyor, yeni görevlerinde başarılar diliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

20. yüzyılın önde gelen siyaset felsefecilerinden biri olan John Rawls, "*Adalet toplumsal kurumların ilk erdemidir*" diyor. Rawls'un iyi işleyen bir anayasal düzenin temeli olarak gördüğü adaletin birincil ilkesi, temel hak ve özgürlüklere herkesin eşit şekilde sahip olmasıdır.

Bu anlamda adalet, herkesin hakkı olanı alması ve hak ettiğini bulmasıdır. Adaletin bu yönünü en özlü şekilde ifade eden kişi, hiç kuşkusuz, Mevlana'dır. Mevlana düşüncesinde, adalet her şeyi yerli yerine koymaktır. O'na göre, "*ağaçları sulamak*" adalettir, "*dikene su vermek*" ise zulümdür.

Zulmün zıttı olarak görülen adalet, bu topraklarda yüzlerce yıl devlet ve toplum hayatının temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. 16. yüzyılda yaşayan Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâ'î adlı meşhur eserinin sonunda "adalet dairesi"ni çizerken, daireyi adaletle başlatıp adaletle tamamlamıştır. Kınalızâde, "a*dldir mucib-i salâh-ı cihan*" ("*Dünyanın nizamını ve kurtuluşunu sağlayan adalettir*") demek suretiyle, adaletin evrensel boyutuna ve Osmanlı yönetim anlayışındaki merkezi önemine işaret etmiştir. Adalet, sadece mülkün yani devletin değil, aynı zamanda medeniyetin de temelidir. İnsanlığa örnek teşkil edecek bir medeniyetin inşası ve idâmesi ancak adaletle mümkündür.

Adalet, yalnızca kanunlara değil, onların yorumlanması ve uygulanmasına da hâkim olması gereken bir değerdir. Bu anlamda, hiç kuşkusuz, adaletin gerçekleştirilmesinde en etkili kurumların başında yargı gelmektedir. Mahkemelerin bulunduğu binalara "*adliye*" ya da "*adalet sarayı*" denmesinin nedeni de budur. Bir çok dilde "adalet" (justice) kelimesinin aynı zamanda "yargıç" anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Esasen insan hak ve özgürlüklerine dayanan adil bir siyasal ve hukuksal düzenin sürdürülmesinde yargıya diğer tüm organlardan daha fazla iş düşmektedir.

Türkiye'de yargı, belki de tarihinin en önemli ve hassas dönemlerinden birini yaşıyor. Adaletin tesisi gibi son derece ağır bir yük taşıyan yargının, bu yükün altından hakkıyla kalkabilmesinin ve kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesinin yolu, "vesayet" kavramıyla yüzleşmesinden geçmektedir. Bu konuda sadece yargının kendisiyle yüzleşmesi ve özeleştiri yapması yetmez, aynı zamanda siyasal ve hukuksal sistemin tüm unsurlarının da bir muhasebe yapması gerekmektedir.

Vesayetçi anlayış, demokrasiyi ve hukuk devletini etkisizleştiren, bu kavramların içini boşaltan ve göstermelik hâle getiren bir işleve

sahiptir. Vesayetçilik, kurumsal düzeyde demokratik siyasi aklın yetersiz olduğu varsayımına dayanır. Bireysel düzeyde ise kişinin kendi haline bırakılmaması, yönlendirilmesi gerektiği, aksi halde doğru karar veremeyeceği düşüncesinden beslenir. Her iki durumda da kurumsal ve bireysel akla ipotek koyma söz konusudur. Bu nedenle Kant, vesayeti özgürlüğün düşmanı olarak görür ve Aydınlanmanın şiarını, "*aklını kullanmaya cesaret et*!" şeklinde formüle eder.

Vesayet sadece siyasi alanda değil, yargı alanında da aklın ve vicdanın serbestçe kullanılmasının karşısındaki en büyük tehlikedir. Bu nedenle, gerçek manada yargı bağımsızlığı hukuk devletinin olmazsa olmaz unsurudur. Yargı bağımsızlığı, yargının bir yandan kurumsal düzeyde hiçbir kişiden ve organdan emir, talimat ve telkine maruz kalmamasını, diğer yandan da bireysel düzeyde yargı mensuplarının hiçbir vesayete tabi olmadan akıllarını ve iradelerini serbestçe kullanabilmelerini gerektirir.

Unutmayalım ki, fikri ve vicdanı hür olmayandan hâkim olmaz. Aklını ve vicdanını başkalarına kiralayan veya iradesine ipotek konmasına izin veren kişiden hâkim olamaz. Hukuk devletinde, uzaktan kumandalı yargı da, yargıç da düşünülemez.

Esasen, yargı ve vesayet arasındaki patolojik ilişkinin, bizatihi bir vesayet organına dönüşme ve vesayete tabi kılınma şeklinde tecelli eden iki boyutu vardır. Her iki durum da demokratik hukuk devleti açısından büyük bir tehlikedir. Birincisi yargı, toplum ve siyaset mühendisliğine soyunan bir vesayet kurumu olarak işlev göremez, görmemelidir. Kendisini sistemin sahibi ve nihai koruyucusu olarak gören ve bu nedenle kendisi dışında herkese ve herşeye ayar veren bir yargı anlayışı kabul edilemez. Demokratik toplumlarda yargıya düşen görev, topluma ve siyasete nizam vermek değil, hukuk kurallarını adalet süzgecinden geçirerek uygulamak, bu suretle uyuşmazlıkları çözmektir. Ancak bu durumda yargı ve yargıç, temel hak ve özgürlüklerin teminatı olabilir.

İkincisi, yargı kendisi üzerinde kurulacak her türlü vesayete de kararlılıkla karşı durmalıdır. Başka bir ifadeyle, kurumsal ve kişisel

düzeyde yargı bağımsızlığının tam manasıyla sağlanması hayati derecede önemlidir. Sonuç olarak, yargıyı bir vesayet kurumu veya vesayet altında bir kurum olarak konumlandırmak, ona yapılabilecek en büyük kötülüktür.

Benzer şekilde, yargı-siyaset ilişkisinin de sakıncalı iki yönünden bahsedilebilir. Yargının kurumsal anlamda siyasal organların etkisi altında kalması ve siyasi mülâhazalar ekseninde ayrışması büyük bir tehlikedir. Bu anlamda yargının siyasallaşması hukuk devletinin sonu olur. Diğer yandan, yargının bir vesayet organı gibi davranarak, siyaseten alınması gereken kararları alması da siyasetin yargısallaşması tehlikesini doğurur. Siyasetin yargısallaşması ise demokrasinin sonu olur. Dolayısıyla yargının siyasallaşması ve siyasetin yargısallaşması demokratik hukuk devleti için aynı ölçüde tehlikedir.

Yargının vesayet ve siyasetle ilişkisini normalleştirmenin ve yargı bağımsızlığını sağlamanın en önemli anayasal araçlarından biri hiç kuşkusuz güçler ayrılığı ilkesidir. Güçler ayrılığı düşüncesinin altında anayasacılığın özü olan gücün sınırlandırılması ihtiyacı yatar. Gücün hukukla sınırlandırılmadığı yerde temel hak ve özgürlükler tehlikededir. Montesquieu'nun ifade ettiği gibi, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tek elde toplanması özgürlüğün sonu olur.

Belirtmek gerekir ki, gücün hukukla sınırlandırılması, sadece yasama ve yürütme için değil yargı için de geçerlidir. Yargının, yetkilerinin ötesine geçerek siyasal alanı dizayn etmeye çalışması güçler ayrılığıyla bağdaşmaz. Demokrasiler için yürütmenin sınır tanımaz tavrı ne kadar tehlikeliyse, yargının jüristokratik tavrı da o kadar tehlikelidir.

Diğer yandan güçler ayrılığı, hiçbir şekilde güçler kavgası ya da güçler savaşı değildir. Tersine, güçler ayrılığı, Anayasa'nın Başlangıç kısmında "*belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği*" olarak tanımlanmaktadır.

Gerçekten hiçbir organ, diğer organların yardımı ve işbirliği olmaksızın sorunlarını çözemez ve başarılı olamaz. Bu anlamda,

devlet gücü kullanan organlar arasındaki işbirliğine her zamankinden daha fazla ihtiyacımızın olduğunu belirtmek gerekir.

Bu çerçevede, yargının mevcut sorunlarını çözmek ve onu daha iyi bir konuma getirmek için müşterek sorumluluğumuzun bulunduğunu, bu amaçla herkesin, her kurum ve kuruluşun gerekli özeni ve özveriyi göstermesi gerektiğini vurgulamak isterim. Bu, sadece şekli bazı değişikliklerle sağlanamayacak kadar ciddi bir mesele olup, hukuk eğitiminden mahkemelerdeki uygulamalara, yargı etiğinden toplumun yargıdan beklentilerine kadar geniş bir alanda bir dizi köklü ve ciddi çalışmayı ve buna uygun adımların atılmasını gerektirmektedir.

Örnek gösterilen bir yargı sistemi kurmak, adalet ve ahlak temelli bir uluslararası düzenin kurucularından ve öznelerinden olmak istiyorsak, toplumun güvenini kazanmış, iyi ve etkin işleyen, bağımsız ve tarafsız bir yargıya sahip olmamız kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

2012 yılının Kasım ayında Mexico City'de düzenlenen ve dünyanın dört bir yanından yüksek mahkeme başkan ve üyelerinin davetli olduğu bir konferansa Mahkememiz adına katılmıştım. Bu konferansta sunduğum tebliğin başlığı "*Yeni Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları*", alt başlığı ise "*Paradigma Değişimine Doğru?*" şeklindeydi. Alt başlığın sonuna bir soru işareti koymuştum, çünkü henüz Mahkemenin bu değişimi gerçekleştirip, "*hak-eksenli paradigma*"yı benimseyeceği belli değildi. Tebliğde, 2010 Anayasa değişikliği sonucu ortaya çıkan yapısal ve işlevsel anlamda yeni Anayasa Mahkemesinin önündeki en önemli meydan okumanın, bilhassa bireysel başvuru vasıtasıyla bu paradigma değişimini gerçekleştirmek olduğu görüşü dile getirilmişti.

Memnuniyetle ifade etmem gerekir ki, yaklaşık üç yıllık süre içinde Anayasa Mahkemesi bu paradigma değişimini gerçekleştirme yolunda çok önemli mesafe almıştır. Mahkememiz, anayasallık denetimi ve bireysel başvuru yoluyla anayasal ve bireysel adaleti sağlamaya çalışan ve sonuçta temel hak ve özgürlüklerin önemli ölçüde güvencesi haline gelen bir kurum olarak işlev görmeye başlamıştır.

Esasen Anayasa Mahkemesinden beklenen de budur. Zira bilindiği üzere, anayasa mahkemeleri temel hak ve özgürlüklerin seçimle gelen yasama çoğunluğuna karşı da korunması gerektiği yönündeki düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Anayasal demokrasinin alâmet-i farikası haline gelen bu mahkemelerin varlık nedeni, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek suretiyle anayasal adaleti gerçekleştirmektir. Anayasa şikâyetinin veya bireysel başvurunun kabul edildiği ülkelerde de anayasa mahkemeleri, kamu gücü işlemlerinin temel hak ve özgürlükleri ihlal edip etmediğini inceleyerek, uygulamanın anayasalara uyumunu denetlemektedirler.

Yaşadığımız bu paradigma değişimini, özellikle bireysel başvuru kararları üzerinden takip etmek mümkündür. Bu kararlarda, Anayasa Mahkemesi yaşam hakkından kişi hürriyeti ve güvenliğine, adil yargılanma hakkından ifade ve örgütlenme özgürlüğüne, özel hayata saygı hakkından din ve vicdan özgürlüğüne, bir dizi temel hak ve özgürlüğün koruma alanını genişleten ve standartlarını yükselten bir yaklaşım benimsemiştir.

Bu kapsamda Mahkememiz, tutuklu milletvekillerinin serbest bırakılmalarının önünü açan ve özellikle siyasi temsil hakkının demokratik toplumlardaki önemini vurgulayan kararlar vermiştir. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi, bir avukatın başörtüsünden dolayı duruşmadan çıkarılmasını, din özgürlüğünün ve ayrımcılık yasağının ihlali olarak görmüştür.

Bunların dışında, gözaltında müdafi yardımından yararlandırılmadan mahkumiyet tesisinde; gerekçeli karar uzun süre yazılmadığı için özgürlüğün kısıtlanmasına itiraz hakkının etkin şekilde kullandırılmamasında; uzun yargılamalarda; iddia makamına tanınan imkânlardan savunmanın yararlandırılmamasında; sosyal medyada ve diğer alanlarda ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalarda; sendikal haklarını kullanan kamu görevlilerine disiplin cezası verilmesinde ve daha birçok alanda hak ihlali tespit eden yüzlerce kararımız bulunmaktadır.

Mahkememizin "*hak-eksenli*" yaklaşımla verdiği tüm bu kararlar, bir yandan ülkemizde uzun yıllar amaçlanan insan hakları stan-

dardının yükseltilmesine hizmet ederken, diğer yandan evrensel hukuk birikimine katkıda bulunmamıza imkân tanıyarak uluslararası arenada ülkemizin saygınlığını artırmaktadır. Adalet, eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi evrensel değerleri içselleştirmiş, farklılıkların barış içinde biraradalığını sağlamış ve tüm bu yollarla demokratik rejimini güçlendirmiş bir Türkiye'nin etkili bir yumuşak güce sahip olacağı her türlü izahtan varestedir.

Anayasa Mahkemesinin "*hak-eksenli*" yeni paradigması, bu ülkede yıllardır tartıştığımız, farklılıkların şiddete başvurulmadan bir arada yaşaması idealine de önemli katkı sunmaktadır. Gerçekten de sadece bizim değil, diğer çoğulcu demokrasilerin de en zor meselesi, farklılıkların biraradalığının sağlanması ve sürdürülmesidir.

Bilindiği üzere, toplumsal düzeyde "*öteki*" ile bir arada yaşamanın anahtarı hoşgörüdür. Hoşgörü, esasen kişiler ya da gruplar arasındaki ilişkide eşitsizliği hatta belli ölçüde hiyerarşiyi içeren bir kavramdır. Hoşgören, her durumda kendi düşünce ve yaşam biçimini hoşgördüğü kişininkinden daha üstün ve daha değerli görmekte, ancak yine de onunla birlikte yaşama iradesini sergilemektedir.

Siyasal ve hukuksal düzeyde ise birlikte yaşamanın ve yaşatmanın formülü hoşgörüden ziyade "*tanıma*"dır. Tanıma, ötekinin ontolojik statüsünü kabullenmeyi gerektirir. Bu anlamda, devlete düşen, farklı dünya görüşlerini ve yaşam biçimlerini hoşgörmek değil, onları diğerleriyle birlikte eşit olarak tanımaktır. Bu şekilde bir tanıma, çoğulcu demokrasinin ön şartı niteliğindedir.

Nitekim Anayasa Mahkemesi, 2012 yılında verdiği bir kararda, "*demokratik ve laik devletin temel amaçlarından biri, toplumsal çeşitliliği koruyarak, bireylerin sahip oldukları inançlarıyla barış içinde bir arada yaşayabilecekleri siyasal düzenleri inşa etmektir.*" demek suretiyle tanıma siyasetine işaret etmiştir.

Mahkememiz bireysel başvuruya ilişkin geçen yıl verdiği bir kararında da, tanıma ve onun sonucu olan çoğulculuk siyasetinin gereklerini şu şekilde ifade etmiştir:

"... "tanıma", devlet-birey ilişkilerinde devletin, tüm din veya inanç gruplarının varlıklarını eşit şekilde kabul etmesini gerektirir... Çoğul-

culuk ise herkesin kendi kimliğiyle ve kendisi olarak toplumsal ve siyasal yaşama katılmasıyla mümkündür. Farklılıkların ve farklı olanların tanınmadığı ve tehditler karşısında korunmadığı bir yerde çoğulculuktan bahsedilemez. Çoğulcu toplumda devlet, bireylerin kendi dünya görüşlerinin ve inançlarının gereğine uygun olarak yaşamalarını sağlamakla yükümlüdür. Devlet, toplumda var olan görüşlerden veya yaşam tarzlarından birini "yanlış" kabul etme yetkisine sahip değildir. Bu bağlamda Anayasa'da yer alan sınırlama sebepleri bulunmadıkça, farklılıkların bir arada yaşatılması, çoğunluğun ya da azınlığın hoşuna gitmese de çoğulculuğun bir gereğidir."

Barışçıl biraradalığın tarih boyunca güzel örneklerini sergileyen bir medeniyetin mirasçıları olarak, bu konuda ihtiyaç duyduğumuz esin kaynağını kültürel kodlarımızda bulabiliriz. Mevlana'nın "*Ne olursan ol, yine gel*" ve Hacı Bektaşi Veli'nin "*Okunacak en büyük kitap insandır*" gibi sözlerinde ifadesini bulan insan odaklı anlayış, farklılıkların yönetiminde gerekli olan zihinsel iklimi sağlamaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Mahkememizin paradigma değişimi sürecinin henüz başında olduğunu da belirtmek isterim. Daha alınacak çok mesafe olduğunun, bu değişimin tamamlanması ve istikrarlı bir hâle getirilmesi gerektiğinin farkındayız.

Ayrıca, her dönüşümün sancılı olduğu da bilinmektedir. Bu süreçte karşılaştığımız zorlukların başında, hepinizin bildiği gibi, artan iş yükü gelmektedir. Mahkememizin "*hak-eksenli*" kararları, biraz da paradoksal olarak, bireysel başvuru sayısının gittikçe artmasına neden olmaktadır.

Bugün itibariyle elimizdeki bireysel başvuru sayısı 18.009'dur. Bireysel başvurunun başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bu yana toplam 20.689 başvuru sonuçlandırılmıştır. Sonuçlanan başvuruların çok büyük bir kısmı, bireysel başvuruyu benimseyen Almanya ve İspanya gibi ülkelerdeki uygulamalara benzer şekilde, esastan incelemeye değer görülmemiştir.

Esastan incelenen 637 başvurudan 572'sinde en az bir anayasal hakkın ihlal edildiği tespit edilmiştir. Buna göre Mahkememiz, esastan incelemeye değer gördüğü başvuruların yaklaşık %90'ında ihlal kararı vermiştir.

İhlal kararlarının 455'i (% 76,60) adil yargılanma hakkına, 48'i (% 8,08) kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına, 26'sı (% 4,38) sendika hakkına, 18'i (% 3,03) mülkiyet hakkına ve 12'si de (% 2,02) ifade özgürlüğüne ilişkindir. Adil yargılanma hakkı ihlallerinin, yüzde seksenden (% 80) fazlasının makul sürede yargılanma hakkına ilişkin olduğu gözetildiğinde, temel hak ve hürriyetlerin ihlalinde yapısal sorunların rolü daha iyi anlaşılmaktadır.

Mahkeme olarak, bireysel başvuruya ilişkin iş yükünü gidermeye yönelik çalışmalarımız devam etmektedir. Bilhassa filtreleme sisteminin daha etkin hâle getirilmesi, Bölümlerin ve Genel Kurul'un tüm hukuk sistemini ilgilendiren, yapısal sorunlardan kaynaklanan başvurular üzerinde daha fazla odaklanması ve raportörlerin haklar temelinde gruplandırılarak uzmanlıklarına göre görevlendirilmeleri gibi tedbirler almakta ve bunları uygulamaktayız.

Ancak, Anayasa Mahkemesinin işleyişinin daha etkin hâle getirilmesi tek başına sorunu çözmüyor. Bir kere, bireysel başvurunun kanun yollarından sonra yeni ve *"süper"* bir temyiz imkânı sunmadığının herkes tarafından anlaşılması gerekmektedir. İkincisi, bireysel başvuru sayısının azalması ya da sistemi tıkayacak ölçüde artmaması, kamu gücü kullanan idari ve yargısal makamların daha hassas davranmasına bağlıdır. Bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi, esasen hak ihlallerinin öncelikle ve özellikle derece mahkemeleri önünde giderilmesini gerektirmektedir.

Tüm zorluklara ve sıkıntılara rağmen bireysel başvuru, ülkemizin hak ve özgürlükler standardının yükseltilmesinde, Anayasa Mahkemesinin ve belki de tüm yargı sisteminin dönüşümünde önemli bir işlev görmektedir. Bu durum, esasen tam da yukarıda ifade etmeye çalıştığımız devlet organları arasındaki işbirliğinin önemli bir yansımasıdır. Bireysel başvuruda şayet bir başarı varsa, bu başarı sadece Anayasa Mahkemesine değil, aynı zamanda diğer ku-

rumlara, özellikle de yasama organına ve son tahlilde egemenliğin kaynağı olan milletimize aittir. Bu vesileyle, emeği geçen herkese ve her kuruma Mahkememiz adına şükranlarımı sunmayı kadirşinaslığın bir gereği olarak görüyorum.

Diğer yandan, belirtmek gerekir ki verilen ve verilecek olan her karar eleştiriye açıktır. Yargıçlar ve mahkeme kararları kutsal değildir. Herkes gibi yargıçlar da hata yapabilir, yanlış karar verebilir. Bu nedenle, yargının eleştirileri normal karşılaması ve muhtemel hataları düzeltmek için dikkate alması gerekir.

Anayasa Mahkemesi olarak her türlü eleştiriyi değerlendirdiğimizi ifade etmek isterim. Örneğin yapılan eleştirileri dikkate alarak, iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanması uygulamasından vazgeçtik. Bu değişikliğin amacı, hem Anayasa'nın üstünlüğünü koruması gereken bir organ olarak Mahkememizin Anayasa'ya uygun davranmasını, hem de kararların eskiden olduğundan daha hızlı şekilde gerekçesiyle birlikte açıklanmasını sağlamaktır. Kısacası Mahkememiz, haklı ve yapıcı eleştirilerden yararlanmaktadır ve yararlanmaya devam edecektir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Konuşmamın son bölümünde ülkemizin gündeminden hiç düşmeyen "*yeni anayasa*" konusundaki görüşlerimi ilkesel düzeyde ve beş madde altında sizlerle paylaşmak istiyorum.

İlk olarak belirtmek gerekir ki, ülkemizin bugün itibariyle ulaşmış olduğu ekonomik ve siyasal gelişmişlik düzeyinde, yeni anayasa kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni bir anayasanın gerekliliği noktasında, toplumda çok geniş, hatta tam bir mutabakat olduğu bilinmektedir. Şu anda ihtiyaç duyulan, anayasa yapımı sürecinin tüm aktörlerinin etkili bir irade ortaya koymalarıdır.

Bilindiği gibi, anayasa yapımı için elverişli bir iklime ihtiyaç vardır. Bu iklimin oluşması ise söylem ve eylemlerde kutuplaşmayı değil, diyalog ve uzlaşmayı öne çıkaran, dışlayan değil kucaklayan, yıkıcı değil yapıcı olan pozitif bir tavrı gerektirmektedir. Yeni anayasa için elverişli iklimi hazırlamak da sivil ve siyasal toplumun tüm

unsurlarıyla birlikte hepimizin ortak sorumluluğudur. Toplumun mümkün olduğu ölçüde tüm kesimlerinin sürece katılması ve bu ülkede yaşayan herkesin ortaya çıkacak olan "*toplum sözleşmesi*" niteliğindeki belgeyi "*benim anayasam*" duygusuyla sahiplenmesi, ancak bu ortak sorumluluğun yerine getirilmesiyle mümkündür. Ayrıca, anayasa yapımı sürecinde toplumsal ve siyasal aktörler arasında gerçekleşecek diyaloğun sağlıklı ve çarpıtılmamış iletişime dayanması, şiddet içermemek ve ötekinin varlığına kastetmemek kaydıyla her türlü görüş ve düşüncenin rahatlıkla savunulduğu serbest bir tartışma ortamının sağlanması gerekir.

İkinci olarak, yeni anayasa bürokratik vesayetin tüm unsurlarını tasfiye ederek demokratik siyasetin alanını genişleten, bunun yanında temel hak ve hürriyetleri tam olarak güvenceye alan, hukuk devletini tüm kurum ve kurallarıyla tesis eden bir muhtevaya sahip olmalıdır. Başka bir ifadeyle, sağlıklı bir anayasal demokrasi, toplumla devlet kurumları arasında değer çatışmalarının yaşanmadığı, çoğunluğu elde eden siyasi kadroların yönetime geldiği ve fakat azınlıkta kalanların da temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, en önemlisi herkesin kendisini eşit ve özgür vatandaş olarak görebildiği bir düzeni gerektirir.

Üçüncü olarak, anayasa yapım sürecinde anayasal tecrübemizin olumlu ve olumsuz yönlerinin mutlaka dikkate alınması gerekir. Unutmayalım ki yeni anayasa arayışı bugüne has bir konu değildir. Bu ülke, yaklaşık 150 yıldır anayasasını arıyor. 1876 Anayasası'nın mimarı olan Midhat Paşa, 1878 yılında yazdığı bir makalede anayasayı "*hastalıklarımızın yegane ilacı, iç ve dış düşmanlara karşı mücadelenin bize avantaj sağlayan tek aracı*" olarak görüyordu.

Midhat Paşa'dan bu yana, anayasa değişikliklerini bir yana bırakırsak, tam beş anayasa yaptık. Kanun-i Esasi'den bugünkü Anayasa'ya kurumsal ve ilkesel düzeyde çok önemli devamlılıklar olduğunu görebilmek için sadece bu iki metni yanyana koyarak okumak bile yeterlidir. Kısacası, yeni anayasa yapım sürecinde bu devamlılıkların ve oluşan anayasa geleneğinin de hesaba katılması gerektiği açıktır.

Dördüncü olarak, yeni anayasanın içeriği ve bu anlamda kurumsal tercihleri belirlenirken mukayeseli anayasacılığın bize sunduğu tecrübeden de yararlanmak gerekir. Bu noktada demokratik anayasacılığın evrensel ilkeleriyle, içinde yaşadığımız toplumun sosyolojik, siyasal ve kültürel özelliklerinin optimal düzeyde uyumunun sağlanması ihtiyacı vardır.

Kopyala-yapıştır yöntemiyle yeni anayasa yapılması ne kadar yanlışsa, güçler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, insan hakları, çoğulculuk gibi demokratik anayasaların olmazsa olmaz unsurlarını dikkate almadan bir anayasa yapmaya çalışmak da o derece yanlış olur. Kısacası, toplumsal bünyemizi ve siyasal kültürümüzü de dikkate alarak, güçler ayrılığına dayalı iyi ve etkin işleyen bir sistem kuran, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa yapılabilmesi mümkündür.

Beşinci ve son olarak, yeni anayasanın önündeki en önemli engellerden biri, telifi çok zor görüş ve önerilerin herşeye ve herkese rağmen anayasallaşmasının istenmesi olabilir. Bu durumda, sürece katılan aktörlerin maksimalist taleplerini gözden geçirmeleri, belki de bulundukları pozisyondan bir adım geri atmaları gerekebilir. Esasen, gelinen noktada olağan bir dönemde halkımızın kendi dinamikleriyle yeni bir anayasa yapabileceğini göstermek, sosyal psikoloji açısından, yapılacak anayasanın içeriğinden çok daha önemli hâle gelmiştir.

Öte yandan, yeni anayasa tüm sorunları dokunduğunda bir çırpıda çözecek sihirli bir değnek değildir. Hiçbir anayasa tek başına sorun çözemez. İyi işleyen demokrasilerde anayasalardan beklenen; toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuksal sorunları çözmek için gerekli zemini sağlamalarıdır. Bu nedenle, içini nasıl doldurursak dolduralım, iyi bir anayasa kadar, belki ondan daha önemlisi iyi anayasa yorumcuları ve uygulayıcıları gereklidir.

Sonuç olarak, önümüzdeki dönemde de Türkiye'nin yeni anayasa arayışının devam edeceği anlaşılmaktadır. Slavoj Žižek'in arayış sürecinin paradoksal doğasını açıklamak için anlattığı bir fıkra var. Konuşmamın bu kısmını, biraz da bizdeki anayasa arayışını çağrıştırdığı için, bu fıkrayla tamamlamak istiyorum.

Askerlikten kurtulmak için deli numarası yapan er, takıntı sendromu geliştiriyor. Eline aldığı kağıt parçalarını okuyup "bu değil", "bu değil" diye sağa sola fırlatmaya başlıyor. Eri psikiyatriste sevk ettiklerinde, doktorun odasında da aynı şeyleri yapmaya devam ediyor. Doktor, masasında bulunan tüm kağıtları hatta çöp sepetinde olanları bile inceleyip "bu değil" diye dağıtmaya devam eden adamla ilgili kararını veriyor: "*Askerlik için elverişli değildir*". Doktorun raporunu eline alan adam şöyle bir bakıyor ve "*işte bu!*" diyor.

Žižek, bu örnekten hareketle arayış sürecinde yaşanan başarısızlığın, arananın bulunmasıyla sonuçlanan başarıyı getirebildiğini söyler. Buna göre, aranan nesneyi üreten bizatihi arayış sürecidir. Umarız, ülke olarak arayış sürecinin sonunda "*yeni anayasa*"ya kavuşuruz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bu vesileyle, geride bıraktığımız aylarda emekliye ayrılan üyemiz Sayın Zehra Ayla Perktaş'a ve önceki Başkanımız Sayın Haşim Kılıç'a, Mahkememize katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum. Sayın Kılıç, 25 yıl boyunca yerine getirdiği üyelik, başkanvekilliği ve başkanlık görevlerinde bu Mahkemeye ve ülkemize büyük hizmetler yapmış, belki de en önemlisi yukarıda ifade etmeye çalıştığım paradigma değişiminin öncüsü olmuştur. Kendilerine emeklilik hayatlarında, sağlık, mutluluk ve huzur diliyorum.

Geçen yıl hayatını kaybeden emekli üyelerimizden Selahattin Metin'e ve geçen hafta vefat eden emekli başkanlarımızdan Şevket Müftügil'e Allah'tan rahmet, yakınlarına da başsağlığı diliyorum.

Ayrıca, insanımızın hak ve özgürlüklerinin teminatı olan, milletimizin güven ve teveccühünü kazanan ve nihayet nitelikli kararlarıyla dünyada örnek gösterilen bir Anayasa Mahkemesi idealiyle, fedakarca çalışan başkanvekillerimize, üyelerimize, raportörlerimize, raportör yardımcılarımıza, yöneticilerimize ve tüm personelimize teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, öğleden sonra başlayıp yarın da devam edecek sempozyumda bireysel başvuru kapsamında verdiğimiz kararlar masa-

ya yatırılacak, eleştiri ve öneriler dile getirilecektir. Katkı yapacak olan değerli konuşmacılara ve tüm katılımcılara Mahkememiz adına şimdiden teşekkür ediyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Misafirler,

Konuşmama son verirken, kuruluş yıldönümü ve yemin törenimizde aramızda bulunmanızdan dolayı bir kez daha şükranlarımı sunuyor, sağlık ve afiyet diliyorum.

54. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Anayasa Mahkemesinin 54. Kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen törene hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Kuruluş yıldönümleri, kurumların topluma ve demokratik sisteme katkılarının değerlendirilmesi için önemli fırsatlar sunar. Yıldönümünü kutlayan kurum bir yüksek mahkeme ise bu değerlendirme; adalet, hukukun üstünlüğü, temel hak ve hürriyetler gibi değerler manzumesine yapılan katkılara ilişkin olmalıdır.

Bilindiği üzere bu değerler manzumesine dayanan birey-devlet ilişkisi zaman ve mekâna bağlı olarak farklı şekillerde tezahür etmiştir. Özü evrensel olan bu değerlerin tamamının kültürümüzde de karşılığı bulunmaktadır. Sözgelimi bu toprakların ruh köklerinde ifadesini bulan "*insanı yaşat ki devlet yaşasın*"anlayışı, insan odaklı devlet felsefesini ifade eder. Aynı şekilde hukuk ve adaletin devlet hayatı için önemini, yaklaşık bin yıl önce kaleme alınan Kutadgu Bilig'de de görebiliriz. Yusuf Has Hâcib bu eserinde "*Beyliğin temeli adalet yoludur*" sözüyle adaleti devletin ve siyasi nizamın temeline yerleştirmiştir.

Bu anlayış da göstermektedir ki devletin varlık nedeni adaleti tesis ederek insanı yaşatmaktır. Diğer yandan insanın hak ve hürriyet-

lerini güven içinde kullanarak yaşamını sürdürebilmesi devletin varlığını gerekli kılmaktadır. Geçen yüzyılın en etkili siyaset teorisyenlerinden biri olan Hannah Arendt, İkinci Dünya Savaşı'nın acı tecrübelerinden hareketle, vatanlarını kaybeden ve devletsiz konuma düşenlerin en temel haklardan mahrum kaldığını söyler. Arendt'e göre "haklara sahip olma hakkı", politik ve hukuki bir topluluğun eşit üyeleri olarak kişilerin temel hak ve hürriyetlere sahip olmasını ifade eder.

Bir devlete sahip olmanın temel hakları kullanma bakımından ne derece önemli olduğu, bölgemizdeki çatışmaların sonucu olan mülteci sorunu dikkate alındığında daha kolay anlaşılabilir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Adalet temelinde insanı ve devleti yaşatma, günümüz demokratik toplumlarının ortak amacı hâline gelmiştir. Anayasa mahkemeleri de bu amacı gerçekleştirmek üzere varlık kazanan kurumlardan biridir. Bugün demokratik ülkelerin çok büyük bir kısmında kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen anayasa mahkemeleri bulunmaktadır. Diğer yandan bireylerin anayasal haklarının ihlal edildiği iddiasıyla doğrudan anayasa mahkemelerine erişimlerini sağlayan anayasa şikâyeti veya bireysel başvuru da gittikçe yaygınlaşarak Anayasa yargısının parçası hâline gelmiştir.

Türk Anayasa Mahkemesinin adalet, hukukun üstünlüğü, temel hak ve hürriyetlere katkısını değerlendirebilmek için bu iki temel görev alanında, başka bir ifadeyle kanunların anayasaya uygunluğu denetimi ve bireysel başvuruda ortaya koyduğu yaklaşıma ve verdiği kararlara bakmak gerekir. Esasen böyle bir değerlendirmeye yardımcı olmak amacıyla ilk kez hazırlanan ve sizlere dağıtılan 2015 yılına ait yıllık raporda Mahkememizin çalışmaları, bilhassa öne çıkan kararları hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çerçevede konuşmamda ağırlıklı olarak bireysel başvurunun mevcut durumu, verilen kararlar ve sonuçları üzerinde durmak istiyorum. Ancak bu konuya geçmeden önce Anayasa Mahkemesinin norm denetiminde ve bireysel başvuruda referans aldığı temel ilkelerden biri olan hukuk devleti ilkesine değinmek yararlı olacaktır.

Belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın öngördüğü anayasal demokrasi anlayışından hareket etmektedir. Günümüzün hâkim demokrasi anlayışı olan anayasal demokrasi, hangi hükümet sistemi benimsenirse benimsensin, hukukun üstünlüğünü sağlayarak temel hak ve hürriyetleri etkili şekilde korumayı amaçlamaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bir kararında, anayasal demokrasinin temelinde insan haklarının korunması ve bunların oylama konusu dahi yapılamaması düşüncesinin bulunduğunu belirtmiştir.

Anayasal demokrasinin en önemli unsurunun hukuk devleti ilkesi olduğu bilinmektedir. Bu ilke, en genel anlamda hukukun üstünlüğünü ve gerçek manada uygulanmasını ifade etmektedir.

Romalı hukukçu Ulpian, hukukun ve bir anlamda adaletin temel ilkelerini, onurlu yaşama, başkasına zarar vermeme ve herkese hakkını teslim etme şeklinde formüle etmiştir. Adalet devletin, hukuk da adaletin temelidir. Hukuk, her toplum için ekmek, su ve teneffüs ettiğimiz hava kadar hayati bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğünün sağlanması ve sürdürülmesi, bir ülkenin geleceğinin teminatıdır.

Anayasa Mahkemesi birçok kararında hukuk devletini "*insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, hukuki güvenliği sağlayan, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve kanunlarla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlet*" olarak tanımlamıştır.

Hukuk devletinin hukuki güvenlik ve yargı bağımsızlığı gibi unsurları da Anayasa Mahkemesinin kararlarında yorumlanmıştır. Mahkeme, bir kararında "*hukuki güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde Devlete güven duyabilmesini, Devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar*" demek suretiyle bu ilkenin gereklerini ifade etmiştir.

Diğer yandan rejimlerin demokratik hukuk devleti olarak nitelendirilmesi, bağımsız ve tarafsız bir yargının ve yargıçların varlığına

bağlıdır. Nitekim Mecelle'de "*Hâkimin adabı*" kısmında "*Hâkim, beyn-el hasmeyn adl ile me'murdur*" denilmektedir. Bu hükümden hâkimin, tarafsız davranarak adaleti sağlamakla yükümlü olduğu anlaşılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, "*insan haklarının ve özgürlüklerinin başlıca ve en etkin güvencesi*" olarak nitelediği yargı bağımsızlığının amacının, "*adaletin, dolaylı dolaysız her türlü etki, baskı, yönlendirme ve kuşkudan uzak şekilde dağıtılması*" olduğunu belirtmiştir. Mahkemenin bir kararında vurgulandığı üzere "*Yargının bir karakteri olan bağımsızlık, hâkimin, çekinmeden ve endişe duymadan, Anayasa'nın öngördüğü gereklerden başka herhangi bir dış etki altında kalmadan, yansız tutumla, özgürce karar verebilmesidir.*"

Öte yandan hukuk devletinin tam olarak tesisi için yargının kurumsal bağımsızlığı ve tarafsızlığı tek başına yeterli değildir. Bunun yanında yargı yetkisini kullanan hâkimin de bizatihi erdemli olması gerekir.

Bu bağlamda düşünce tarihinin önemli isimlerinden İbn Rüşd'ün hâkimin erdemli olması gerektiğine dair asırlar önce söyledikleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Aslında kendisi de bir hekim ve hâkim olan İbn Rüşd, Platon'un "*Devlet*" adlı eserini yorumlarken ideal toplumda hekimlere ve hâkimlere ihtiyaç olmadığını, lakin sağlıksız beslenme ve insanlar arasında sevgi ve dostluğun olmaması nedeniyle onlara ihtiyaç duyulduğunu söyler.

İbn Rüşd'e göre hâkimde bulunması gereken özelliklerin başında nefsine kötülüğün karışmamış olması, başka bir ifadeyle iyi ahlaklı, erdemli olması gelir. Hekimin hastalığı tedavi ettiği kişiye zarar vermez. Hâlbuki ahlakı kötü olan bir hâkim âdil olamaz. Zira böyle bir hâkim ne erdemi ne de erdemin cevherini bilir. Buna karşılık erdemli bir hâkim hem kendi özünü bilir hem de edindiği tecrübeyle iyiyi ve kötüyü ayırt edebilir.

Sonuç olarak bağımsız ve tarafsız yargının olmadığı yerde hukuk devleti de yoktur. Hiç kuşkusuz hukuk devleti, *jüristokrasi* yani "hâkimler devleti" anlamına da gelmemektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Daha önce ifade edildiği gibi anayasal demokrasilerin asli amacı temel hak ve hürriyetlerin etkili bir şekilde korunmasıdır. Ülkemizde 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları inceleme görevi verilmesiyle bu amacın gerçekleşmesi için yeni ve önemli bir adım atılmıştır. Anayasa Mahkemesinin kendisine verilen bu görev çerçevesinde temel hak ve hürriyetlerin korunmasına yaptığı katkıyı nicelik ve niteliksel olarak ortaya koymak gerekir.

İstatistiklere baktığımızda, bireysel başvurunun başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bu yana yapılan toplam bireysel başvuru sayısının 59.833 olduğunu görüyoruz. Bu başvuruların 37.536'sı yani %63'ü Mahkememiz tarafından sonuçlandırılmış, 22.297'sinin incelemeleri ise devam etmektedir.

Şunu da memnuniyetle ifade etmem gerekir ki gelen başvuruları sonuçlandırma oranı her geçen yıl artmaktadır. Bu oran 2013 yılında %50 iken 2014 yılında %53'e, 2015 yılında ise %77'ye yükselmiştir. Buna göre başvuruları sonuçlandırma kapasitesi 2015 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %50 artış göstermiştir. Bu durum bireysel başvuru sisteminin yönetilebilir ve sürdürülebilir hâle getirildiğini göstermektedir. Bu gelişmenin sağlanmasında Mahkememiz tarafından bireysel başvuru sisteminin işleyişine yönelik son bir yılda alınan tedbirlerin katkısı büyüktür.

Bireysel başvuruda bugüne kadar toplam 1.215 hak ihlali kararı verilmiştir. İhlal kararlarının yaklaşık olarak %73'ü adil yargılanma hakkına, %6'sı kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına, %4'ü mülkiyet hakkına, %3'ü yaşam hakkına, %3'ü ifade özgürlüğüne, %11'i ise diğer hak ve hürriyetlere ilişkindir.

Adil yargılanma hakkı ihlallerinin %75'inin makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin olduğunu ifade etmek isterim. Bu ihlallerin %55'inde 5 ila 10 yıl, %19'unda 10 ila 15 yıl, %16'sında ise 20 yılın üzerinde yargılama süreleri söz konusudur.

Esasen yargılama sürelerinin uzunluğu genel ve yapısal bir sorundur. Makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ilkeler gerek Avrupa

İnsan Hakları Mahkemesi gerek Anayasa Mahkemesi tarafından ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yapılan başvurular belirlenen ilkeler doğrultusunda sonuçlandırılmakta, ihlal kararı verildiğinde bunun doğal sonucu olarak belirli miktarda tazminata hükmedilmektedir.

Bu çerçevede yargılama sürelerinin uzunluğuna ilişkin incelemeler Anayasa Mahkemesi bakımından yerleşik bir uygulama hâline gelmiştir. Dahası uzun yargılama sürelerine ilişkin şikayetlerin belirli bir tarihe kadar yapılmış olanları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından incelenmemekte ve bu başvurular 9/1/2013 tarihli ve 6384 sayılı Kanun'la Adalet Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Komisyon tarafından tazminat ödenmek suretiyle sonuçlandırılmaktadır.

Bilindiği üzere yargılamaların uzamasının belki de en önemli nedeni ağır iş yüküdür. Bu sorunu çözmek için atılan adımları olumlu karşıladığımızı ifade etmek isterim. Bu anlamda yakın zamanda faaliyete geçecek istinaf mahkemelerinin, davaların makul sürede sonuçlandırılmasına katkı yapmasını umuyoruz. Ayrıca dava dışı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin benimsenmesinin ve mevcut olanların geliştirilerek uygulamada daha etkili hâle getirilmesinin bu yapısal sorunun çözümünde yararlı olacağına dair düşüncemi paylaşmak isterim.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Bireysel başvurunun toplumsal hayatımıza ve hukuk sistemimize yönelik olarak biri pratik, diğerleri dönüştürücü olmak üzere üç önemli etkisinden bahsedilebilir.

Bireysel başvurunun pratik etkisi ülkemiz aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruların sayısında önemli bir azalmaya neden olmasıdır. 2010 Anayasa değişikliğinin gerekçesinde de belirtildiği üzere, bireysel başvurunun hukuk düzenimize dâhil edilmesinin amaçlarından biri temel haklara ilişkin sorunların iç hukukta çözüme kavuşturulmasıdır. İstatistikler bize bu

pratik hedefe önemli ölçüde ulaşıldığını göstermektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Türkiye aleyhine yapılan ve yargısal bir organa sevk edilen yıllık başvuru sayısı 2012'de yaklaşık 9.000 iken 2015'te bu sayı 2.208'e düşmüştür.

Bu istatistiklerden anlaşılacağı üzere bireysel başvurunun yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular önemli ölçüde azalmıştır. Öte yandan şu ana kadar Mahkememizce 37.536 başvurunun sonuçlandırıldığı dikkate alındığında bu başvuruların son derece sınırlı bir bölümünün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşındığı anlaşılmaktadır. Nitekim Strasbourg Mahkemesi, birçok örnekte görüldüğü üzere, Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmadan doğrudan kendisine yapılan başvuruları iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez bulmaktadır.

Bireysel başvurunun dönüştürücü ilk etkisi, Anayasa Mahkemesinde paradigma değişiminin itici gücü ve temel aracı olmasıdır. Bu paradigma, insanı ve onun hak ve hürriyetlerini önceleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir. Doğası gereği "*hak eksenli*" yaklaşımı zorunlu kılan bireysel başvuru, Mahkemenin norm denetimini de etkileyerek bu alanda da hak ve özgürlüklere öncelik veren bir yaklaşımın benimsenmesini sağlamıştır.

Bireysel başvurunun bir diğer dönüştürücü etkisi ise bireylerin başvuru yollarını tükettikten sonra Anayasa yargısına doğrudan erişiminin sağlanmış olmasıdır. Bireysel başvuru, norm denetimini tamamlayan bir anayasallık denetimine fırsat vermektedir. Norm denetiminde kuralın soyut olarak Anayasa'ya uygunluğu incelenirken bireysel başvuruda kamu makamlarının uygulamalarının Anayasa'ya uygunluğu denetlenmektedir.

Bunun bir sonucu olarak Anayasa Mahkemesi toplumsallaşmaya başlamış, başka bir ifadeyle topluma ve insanların günlük hayatına temas eden bir kurum hâline gelmiştir. Bireysel başvuru daha çok tanınmış kişilerin başvuruları nedeniyle kamuoyunda gündeme gelmekle birlikte Mahkememiz, günlük hayatta herkesin karşılaşabileceği sorunlara ilişkin olarak adı duyulmamış binlerce kişinin

başvurularını incelemiş ve bunların bir kısmında ihlal tespit etmiştir. Bu kapsamda kadastro davası uzun sürenlerden, arazisine kamulaştırmasız el atılanlara, yanlış tedavi nedeniyle sakat kalanlardan, trafik kazasında yakınlarını kaybedenlere kadar binlerce insanımız başvuru yollarını tükettikten sonra Anayasa Mahkemesine başvurmaktadırlar.

Örneğin bir başvuruda başvurucunun eşi, içinde bulunduğu ticari taksiye başka bir aracın çarpması sonucu hayatını kaybetmiştir. Araç sürücüsünün ehliyetine alkollü araç kullandığı için daha önce el konulduğu, kaza sırasında da alkollü olduğu, hız limitinin çok üzerinde seyrederek ve kırmızı ışık ihlali yaparak kazaya neden olduğu anlaşılmıştır. Kazaya sebebiyet verenler hakkında açılan ceza davası 8 yıl 1 aylık süre sonunda zamanaşımından düşmüştür.

Anayasa Mahkemesi, davanın zamanaşımından düşmesinin ölenin eşi olan başvurucunun ve genel olarak toplumun hukukun üstünlüğüne olan inancını sarsacağına, hukuka aykırı davranışlara hoşgörü gösterildiği ve kayıtsız kalındığı izlenimi yaratabileceğine dikkat çekmiştir. Haksız biçimde yaşama son verdiği iddia edilen eylemin cezasız kalması nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Başvuruların çok büyük kısmı, günlük hayatta hepimizin karşılaşabileceği bu ve benzeri sorunlara ilişkin olmakla birlikte, bunlar dışında toplumun kronikleşmiş ve bir açıdan siyasallaşmış sorunlarının da bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesinin önüne taşındığını görmekteyiz. Mahkeme, ülke gündemini uzun süre meşgul eden başörtüsü, evli kadının soyadı, usulsüz telefon dinlemeleri ve telefon dinlemelerinin basına sızdırılması, gizli tanıklık, yargılamalarda dijital verilerin delil olarak kullanımı, internet haberciliği gibi pek çok konuda kararlar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi bütün bu başvurularda başvuruculların dini, siyasi veya ideolojik kimliğine bakmadan, "hak eksenli" bir yaklaşımla anayasal hakların ihlal edildiği iddialarını incelemiştir. Anayasa Mahkemesinin paradigma değişiminin ve "hak eksenli" yaklaşımının tipik örneklerinden birini başörtüsüne ilişkin bireysel başvuru kararında görmek mümkündür.

Bir avukat olan başvurucu, duruşmaya günlük yaşamında olduğu gibi başörtülü olarak girmek istemiş; hâkimin, Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin başörtüsüyle ilgili kararlarına atıf yaparak buna izin vermemesi üzerine, bireysel başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi, bu başvuruya ilişkin kararında daha önce kamuoyunda "4+4+4" olarak bilinen Kanun'un anayasallık denetiminde ortaya koyduğu dinin toplumsal ve kamusal alandaki görünürlüğüne imkân tanıyan "özgürlükçü" laiklik anlayışını hatırlatmıştır. Kararda "toplumda farklı dinlerin, inançların ya da inançsızlıkların bulunduğu" gerçeğinden hareketle devletin toplumsal çeşitliliği koruyarak bireylerin inançlarıyla birlikte bir arada yaşayabilecekleri bir siyasal ve hukuksal düzeni inşa etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anayasa Mahkemesi, avukatın başörtülü olarak duruşmaya katılmasının engellenmesine yönelik uygulamanın din ve vicdan özgürlüğü ile ayrımcılık yasağını ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesinin kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olan bazı davalara ilişkin bireysel başvurularda da önemli kararlar verdiği bilinmektedir. Bu bağlamda tutuklu milletvekillerinin başvurularında makul süreyi aşan tutukluluk nedeniyle hem kişi özgürlüğünün hem de seçilme hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir. Aynı şekilde emekli bir Genelkurmay Başkanı hakkında verilen mahkûmiyet kararının gerekçesinin uzun süre açıklanmaması nedeniyle özgürlükten yoksun bırakılmaya etkili bir şekilde itiraz etme hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Mahkememiz, kamuoyunun yakından takip ettiği ve çok sayıda Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun yargılandığı davalarda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Diğer yandan Anayasa Mahkemesi, ifade özgürlüğü konusunda da önemli kararlar vermiştir. Bu kararlarda ifade özgürlüğünün demokratik toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğu vurgulanarak bu özgürlüğün çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin

gereği olduğu belirtilmiştir. Mahkeme ifade özgürlüğünün sadece kabul edilebilen düşünceler için değil, başkalarınca "rahatsız edici" görülen görüş ve düşünceler bakımından da geçerli olduğuna işaret etmiştir.

Bununla birlikte ifade özgürlüğünün mutlak olmadığı, Anayasa'da öngörülen sebeplerle sınırlandırılabileceği ancak Anayasa'nın 13. maddesi gereğince bu sınırlamaların özgürlüğün özüne dokunmaması, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun ve ölçülü olması gerektiği de kararlarda belirtilmektedir.

Tam da bu noktada ülkemizin yıllardır mücadele ettiği terör ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiye kısaca değinmek istiyorum. Geçen yıl yüzden fazla insanımızı kaybettiğimiz Ankara tren garındaki terör saldırısından üç gün sonra Avrupa Konseyi tarafından Strasbourg'ta düzenlenen ifade özgürlüğüyle ilgili konferansa katılmıştım. Konferansın açılışında yaptığım konuşmada ölümle ifade özgürlüğü arasında bağlantı kuran Fransız düşünür Lyotard'a atıfla insanları karanlık bir sessizliğe mahkûm eden terörün sadece yaşama hakkını değil, aynı zamanda onların en önemli ayırt edici özellikleri olan kendini ifade etme, konuşma ve topluma seslenme özgürlüklerini de ortadan kaldırdığını söylemiştim.

İfade özgürlüğü, demokrasilerde en yakıcı sorunları bile serbestçe tartışma ve çözüm önerilerini savunma imkânı sunmaktadır. Bunun ön şartı ise terörü, şiddeti ve şiddet dilini reddetmektir. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da vurgulandığı gibi teröre ve şiddete teşvik eden ifadeler, ifade özgürlüğünün koruması altında değildir. Zira terörün ve şiddetin başladığı yerde sözün hükmü kalmaz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, verdiği kararlarla en başta bahsettiğimiz adalet, hukukun üstünlüğü, temel hak ve hürriyetler gibi değerlerin gerçekleşmesine katkı yapmaktadır. Bu kararların, bireylerin adalet duygularını tatmin etmek suretiyle onların devlete ve hukuka olan güvenlerini de artırdığına inanıyoruz.

Bu nedenle bireysel başvurunun hukuk sistemimiz açısından önemli bir kurum ve kazanım olduğu söylenebilir. Türkiye'de uygulanan bireysel başvuru sisteminin, diğer ülkeler bakımından da dikkate alınması gereken, başarılı ve iyi uygulama örnekleri arasında gösterildiği de bilinmektedir.

Hiç kuşkusuz bu başarıda öncelikli pay, bireysel başvuruyu hukuk sistemimize kazandıran anayasa koyucuya, başka bir ifadeyle Türkiye Büyük Millet Meclisine ve egemenliğin sahibi olan milletimize aittir. Bu vesileyle bireysel başvurunun ihdasında ve başarılı bir şekilde uygulanmasında emeği geçen herkese, tüm kurum ve kuruluşlara şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca fedakarca çalışan başkanvekillerimize, üyelerimize, raportör ve raportör yardımcılarımıza ve tüm personelimize teşekkür ediyorum.

Bu vesileyle geçen yıl aramızdan ayrılan emekli başkanlarımızdan Hasan Semih Özmert'e, üyelerimizden M. Yılmaz Aliefendioğlu ve Hüseyin Karamüstantikoğlu'na Allah'tan rahmet, ailelerine başsağlığı diliyorum. Ayrıca tüm şehitlerimize ve başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere aramızdan ayrılan gazilerimize de Allah'tan rahmet diliyorum.

Son olarak bugün öğleden sonra başlayacak sempozyuma katkı yapacak olan, yurt içinden ve yurtdışından tüm katılımcılara şimdiden teşekkür ediyorum. Sempozyumda sunulacak olan bildirilerin ve yapılacak tartışmaların bireysel başvurunun daha iyi anlaşılmasına ve uygulanmasına önemli katkılar yapacağına olan inancımı ifade etmek isterim.

Bu arada özellikle yurtdışından gelen değerli meslektaşlarımıza ve misafirlerimize hoş geldiniz diyor, kuruluş yıldönümünde aramızda oldukları için kendilerine teşekkür ediyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Konuşmama burada son verirken teşriflerinizden dolayı şükranlarımı sunuyor, sağlıklı ve huzurlu günler diliyorum.

55. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Anayasa Mahkemesinin 55. Kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlediğimiz töreni teşriflerinizden dolayı şükranlarımı sunuyor, sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Dünyanın dört bir yanından, çok sayıda Anayasa Mahkemesi ve yüksek mahkeme başkan ve üyeleri, uluslararası mahkemelerin temsilcileri aramızda bulunuyor. Kendilerine hoşgeldiniz diyor, bu önemli günde bizi yalnız bırakmadıkları için teşekkür ediyorum.

Bilindiği üzere geçen yılki kuruluş yıldönümünden bu yana ülkemizde anayasal demokrasiyi yakından ilgilendiren iki önemli olay yaşanmıştır. Bunlardan ilki demokrasi tarihimize kara bir leke olarak geçmiş olan 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe teşebbüsüdür. Milletimizin demokratik bilinci ve kararlı duruşu sayesinde demokratik anayasal düzeni yıkmaya yönelik bu teşebbüs başarılı olamamış, Türk demokrasisi önemli bir sınavı başarıyla geçmiştir.

İkinci önemli gelişme ise 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylamasıdır. Demokrasi en genel anlamda "halkın halk tarafından halk için yönetimi" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın en önemli unsuru, yönetimin öznesinin halk olmasıdır. Siyasi özne olarak halkın temel tercihlerini seçimler ve referandumlar yoluyla açıkladığı da herkesin malumudur.

16 Nisan'da yapılan halkoylamasında halkımız yüksek bir katılımla ve büyük bir demokratik olgunlukla sandığa gitmiştir. Halkoylamasının yüzde 85'i aşan bir katılım oranıyla gerçekleşmiş olması demokrasimiz açısından başlı başına bir kazanımdır. Bu vesileyle halkoylamasının ülkemiz ve milletimiz için hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Halkoylamasından bağımsız olarak, Anayasa'ya göre Türkiye Cumhuriyeti, devletin bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik ve adalet anlayışı içinde, kuvvetler ayrılığına ve insan haklarına dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Anayasal kimliğimizi ifade eden bu nitelikleri haiz demokratik Cumhuriyeti, onun kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği ve Anayasa'nın Başlangıç kısmında ifadesini bulan muasır medeniyet düzeyinin ötesine taşımak, hepimizin ortak sorumluluğu olmalıdır.

Hiç kuşkusuz muasır medeniyetin en önemli göstergesi adaletin sağlanmasıdır. Mahkemelerin de varlık nedeni olan adalet tüm erdemlerin kaynağıdır. Aristo'nun ifadesiyle "Adalette bütün erdemler bir arada bulunur. Adalet erdemin bir parçası değil, erdemin bütünüdür." Nizamülmülk'e göre de adalet hâkim olunca iyilik de hâkim olur; adalet toplumun selameti, iyiliğin mihenk taşıdır.

Türk milleti adaletin hukuki ve siyasi uygulamaları bakımından da zengin bir tarihî birikime sahiptir. Tarihin şahit olduğu en güçlü ve görkemli devletlerden biri olan Osmanlı Devleti'nin hukuksal ve siyasal düzenine hâkim olan ilke adalettir. Osmanlı devlet geleneğinde önemli bir yeri olan "adalet dairesi" ("daire-i adalet"), adaletle başlayıp adaletle tamamlanan bir anlayışı ifade eder. "Adalet dairesi"nin diğer unsurları olan ordu, mülk ve halkın itaati ancak adaletin tesisine bağlıdır. Kısaca, cihanın düzen ve kurtuluşunu sağlayan adalettir. Sultan II. Abdülhamid de 19 Mart 1877'de Meclis-i Mebusan'ı açış nutkunda "Devlet ve milletlerin kuvvet ve kudretinin artması ancak adalet vasıtasıyla olur" demek suretiyle adaletin devletlerin kaderindeki yerini ifade etmiştir.

Adaletin önemi ve işlevi konusundaki bu sözler bugün de geçerlidir. Günümüzde adaletin en önemli tezahürü temel hak ve hür-

riyetlerin etkili bir şekilde korunmasıdır. Anayasa Mahkemesinin geçen ay verdiği bir kararda da vurgulandığı üzere "Demokrasilerde devlete düşen görev, temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmek, bunların etkili şekilde kullanılmasını sağlayacak tedbirleri almaktır."

Bu anlamda devletin alması gereken tedbirlerin en önemlisi, temel hak ve özgürlüklerin en geniş şekilde kullanılabileceği güvenli bir ortamı sağlamaktır. Güvenliğin olmadığı bir ortamda bireylerin yaşama hakkından ifade özgürlüğüne kadar temel hak ve özgürlüklerini etkili şekilde kullanabilmeleri zorlaşacak ya da imkânsız hâle gelecektir. Bu nedenle güvenlik ve özgürlük birbirini tamamlayan değerlerdir.

Özgürlük ve güvenlik arasındaki hassas ilişki, olağanüstü yönetim usullerinin yürürlükte olduğu dönemlerde özellikle önem kazanmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği üzere "olağanüstü yönetimlerin amacı, anayasal düzeni korumak ve savunmak olmalıdır." Diğer bir ifadeyle olağanüstü yönetimlerin amacı, olağanüstü hâle sebep olan tehlikenin bertaraf edilerek temel hak ve özgürlüklerin en iyi şekilde kullanılabildiği olağan döneme yeniden dönüşün sağlanmasıdır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Olağanüstü dönemlerde anayasa mahkemelerine önemli görevler düştüğü bilinmektedir. Bunlar arasında en önemlisi, temel hak ve özgürlükleri olağanüstü hâle sebep olan durumun gerektirdiğinin ötesine geçen müdahalelere karşı korumaktır. Anayasa mahkemeleri bu görevi yerine getirirken olağanüstü yönetimin anayasal çerçevesi içinde hareket etmek durumundadırlar.

Bu bağlamda Türk Anayasa Mahkemesi de norm denetimi ve bireysel başvuru alanında anayasal sınırlar içinde kalarak kararlarını vermektedir. Esasen bu durum Anayasa'nın hiçbir organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamayacağına dair 6. maddesi ile Anayasa hükümlerinin yasama ve yürütme yanında yargı organlarını da bağladığına dair 11. maddesi karşısında anayasal bir zorunluluktur.

Anayasal demokrasilerde yetki haritasını çizen kurucu iktidar, başka bir ifadeyle anayasa koyucudur. Yetki haritası ise anayasadır. Elbette çizilen sınırların hukuk devletini tüm kurum ve kurallarıyla tesis etmede yetersiz olduğu söylenebilir. Ancak değişinceye kadar mevcut anayasal sınırlar hepimizi bağlamaktadır. Dolayısıyla bir anlamda bu sınırların koruyuculuğunu yapmakla görevli olan Anayasa Mahkemesinden anayasal sınırların dışına çıkması beklenemez.

Anayasa koyucunun, lafzı, anlamı ve amacı bakımından açık bir şekilde düzenlediği kuralları yorum yoluyla değiştirmek esasen Mahkeme eliyle anayasa değişikliği yapmak anlamına gelir. Bunun da yargısal aktivizm ve meşruiyet tartışmasına yola açacağı her türlü izahtan varestedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin "hak eksenli" yaklaşımının, anayasal sınırlar içinde kalarak ve yargısal aktivizme tevessül etmeden temel hak ve hürriyetleri koruması şeklinde anlaşılması gerekir.

Bu çerçevede sözgelimi Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin düzenlendiği Anayasa'nın 148. maddesinde, olağanüstü hâlde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılamayacağı açıkça belirtilmiştir. Mahkememiz de bu açık anayasal hüküm ve yukarıda ifade edilen ilkeler karşısında OHAL KHK'larını denetleme yetkisine sahip olmadığına karar vermiştir.

Diğer yandan anayasa koyucunun söz konusu kararnamelere ilişkin yargısal denetimi parlamento onayından sonra öngördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek kanunlaşan bazı OHAL KHK'ları hakkında Anayasa Mahkemesine iptal davaları açılmış, bu davalarda ilk inceleme aşamaları tamamlanarak esas incelemeye geçilmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Malumları olduğu üzere Türk Anayasa yargısındaki en önemli değişikliklerden biri, 2010 Anayasa değişikliğiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları inceleme görevinin verilmesidir. Mahkememiz bugüne kadar bu görevi özenle ve etkili bir şekilde yerine getirmiş, bu durum uluslararası alanda da teyit edilmiştir.

Geçen yılki konuşmamda memnuniyetle ifade ettiğim gibi, gelen başvuruları sonuçlandırma oranı her yıl artmıştır. 2013 yılında % 50 olan bu oran, 2014 yılında % 53'e, 2015 yılında ise % 77'ye yükselmiştir. Gelen başvuruları sonuçlandırma oranı 2016 yılı Temmuz ayına kadar artarak devam etmiş ve % 85'e yükselmiştir. Hedefimiz 2016 yılı sonunda bu oranı %100'e çıkarmak iken 15 Temmuz darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Buna rağmen 2016 yılında karara bağladığımız bireysel başvuru sayısı, 2015 yılındakinden daha fazladır.

Darbe teşebbüsü tüm kurum ve kuruluşlar gibi Mahkememizi de etkilemiştir. 15 Temmuz sonrasında bireysel başvuru sayısı ciddi şekilde artmıştır. 2016 yılında 15 Temmuza kadar yapılan başvuru sayısı 12.712 iken yılın kalan beş buçuk ayında 68.044 başvuru yapılmıştır. 2017 yılının ilk aylarında da, 2016 yılının son aylarına kıyasla daha az olmakla birlikte, olağan dönemdeki sayıların üzerinde başvuru gelmeye devam etmiştir.

Bugün itibarıyla Mahkememiz önünde 101.557 derdest başvuru bulunmaktadır. Bu sayı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine 47 ülkeden yapılan toplam başvuru sayısından çok daha fazladır. Derdest başvuruların yaklaşık %75'ini OHAL kapsamındaki başvurular oluşturmaktadır.

Beklenmedik bir şekilde ve kısa süre içinde ortaya çıkan bu ağır iş yükü sebebiyle Mahkememiz ilk günden itibaren gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Önce "başvuru kabul etme" kapasitesini artırmış, bu artış kimi zaman olağan döneme kıyasla yaklaşık on kat olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında ise başvuruların "kaydetme" ve "sınıflandırma" işlemleri yapılmıştır.

Ayrıca konularına göre sınıflandırılan başvuruların karara bağlanabilmesi için gerekli hazırlıklara başlanılmış; her konuda ilke kararı verilecek öncü dosyalar belirlenmiş ve bunlar kanun gereği görüşü alınmak üzere Adalet Bakanlığına bildirilmiştir.

Bir taraftan bu işlemler yapılırken diğer taraftan OHAL döneminde bireysel başvuru incelemesinin nasıl ve hangi ilkeler dikkate alınarak yapılabileceğine dair teknik hukuki çalışmaya aylar öncesin-

den başlanmıştır. Uluslararası hukuk ve karşılaştırmalı hukuktaki durumun da incelendiği bu çalışma tamamlanmak üzeredir.

15 Temmuz sonrası başvurular arasında OHAL KHK'larıyla doğrudan gerçekleşen işlemlere karşı yapılan başvurular önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle 685 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle kurulan Komisyona OHAL KHK'larıyla doğrudan yapılan işlemlere karşı başvuru imkânının tanınması ve Komisyon kararlarına karşı yargı yolunun açık tutulması önemli bir gelişmedir.

Olağanüstü hâl kapsamındaki diğer işlem ve eylemlere karşı da önemli sayıda bireysel başvuru yapılmıştır. Bunların büyük bir kısmını tutuklama tedbirlerine karşı yapılan başvurular oluşturmaktadır.

Tutuklama tedbirinin OHAL kapsamında inceleme usulü ve yönteminin belirleneceği öncü dosyalardan birinin raportörlük düzeyindeki teknik çalışması bitmek üzere olup yakın zamanda bu konuda ilke kararı verilecektir. Öncü dosyaların karara bağlanmasından sonra tutuklama tedbirlerine ilişkin başvuruların da makul bir süre içinde karara bağlanması hedeflenmektedir.

Bu arada belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi daha önceki yıllarda yapılmış olan başvuruları da incelemeye devam etmektedir. Mahkememiz, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonraki dönemde de olağan işleyişini kesintisiz şekilde sürdürmüş ve ağırlıklı olarak 2014 yılında yapılmış olan başvuruları karara bağlamıştır. Bu kapsamda yaşam hakkından ifade özgürlüğüne kadar hemen hemen her temel hak ve özgürlükle ilgili kararlar verilmiştir.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru incelemesi yapan hiçbir ulusal veya uluslararası yargı organının karşılaşmadığı kadar büyük bir iş yüküyle birkaç ay içinde karşılaşmıştır. Aynı zamanda olağan işleyişini de devam ettiren Anayasa Mahkemesinin, hızlı ve kararlılıkla hareket ettiğinin, gerekli tüm tedbirleri aldığının ve almakta olduğunun bilinmesini isterim.

Temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasına ve geliştirilmesine hizmet eden bireysel başvuru sistemi ülkemiz açısından çok önemli bir kazanımdır. Bu nedenle bireysel başvuru yolunun etkisiz gösterilmeye çalışılmasının doğru olmadığını da belirtmek gerekir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Konuşmamın bu bölümünde muasır medeniyeti tehdit eden ve hepimizi yakından ilgilendiren bir meseleye değinmek istiyorum. Bu mesele özellikle Batı'da yükselen ve gitgide derinleşen yabancı düşmanlığıdır.

Bilindiği gibi Avrupa'da birçok anayasa mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan yoğun insan hakları ihlallerine ve bu ihlallere sebep olan totaliter rejimlere tepki olarak kurulmuşlardır. Söz konusu mahkemelerin varlık nedeni, temel hak ve özgürlükleri korumaktır.

Bu tarihsel gerçeklere rağmen ve geçtiğimiz yüzyılda yaşanan onca savaş, katliam, soykırım ve sistematik hak ihlallerinden sonra geldiğimiz noktada aynı akıl ve vicdan tutulmasını yaşamak büyük bir trajedi olsa gerek. Daha da vahimi, toplumsal ve siyasal alanda zemin bulan yabancı düşmanlığının ve İslamofobinin izlerinin yargıya da sıçramasıdır.

Bu kapsamda ulusal ve uluslararası yargı organlarının özellikle başörtüsüne ilişkin yasakçı kararları dikkat çekicidir. Bir yandan mültecilere kapıları kapatan, onları içeri alınmaması gereken zararlı unsurlar olarak gören, diğer yandan da başörtüsünü kamusal ve toplumsal alandan dışlayan bu yaklaşımın Avrupa'nın temel değerlerinin başında gelen insan haklarıyla bağdaştırılması mümkün değildir.

Gitgide yaygınlaşan ve her geçen gün yeni örnekleriyle karşılaştığımız bu dışlayıcı yaklaşım, "Sınırlarımızdan içeri giren yabancılara, bir hayırseverlik gereği değil, sahip oldukları 'misafirperverlik hakkı' gereği düşmanca muamele yapmama yükümlülüğümüz bulunmaktadır" diyen Immanuel Kant'ın kemiklerini sızlatacaktır. Aynı

şekilde "öteki" olarak gördüklerine yönelik sorumlulukları yerine getirmeyen bu tavır, "Avrupa'ya özgü olan modernlik saatinde, Avrupalı'nın vicdanı huzurlu değildir... (bu) süregiden binyılların da sonundaki vicdan rahatsızlığıdır" diyen Emmanuel Levinas'ın ruhunu muazzep kılacaktır.

Bu önemli meselenin kaynağında hiç kuşkusuz "öteki" ile sağlıklı bir ilişkinin kurulamaması yatmaktadır. Bu nedenle yaşanan küresel vicdan rahatsızlığını gidermenin yolu, başkasını da insan olarak görmek ve insan haklarının aynı zamanda "ötekinin hakları" olduğunu kabul etmekten geçiyor. Bu da insanı "eşrefi mahlûkat" olarak gören bir anlayışı benimsemeyi ve özümsemeyi gerektirmektedir.

Aslında bu anlayışın öncülüğünü yapan bir düşünürü ve devlet adamını hepimiz tanıyoruz. Bu kişi merhum Aliya İzzetbegoviç'tir. Avrupa'nın merkezinde, dünyanın gözleri önünde halkı katledilirken yakıcı ve yıkıcı bir savaşın tam ortasında, Aliya şöyle seslenyordu: "*İnsan olmak ve insan kalmak, Allah'a ve kendimize karşı sorumluluğumuzdur.*"

Aliya bütünüyle ahlaki olarak nitelediği "insan olmak ve insan kalmak" kavramını politik dile de çevirmiş, bu kavramın "hiç kimse(-nin) dininden, ulusal (kimliğinden) ya da politik inancından dolayı zulme uğramayacağı" ve bunun temel yasa olarak kabul edildiği "hukuka uygun devlet"e tekabül ettiğini belirtmiştir. Kısacası "insan olmak ve insan kalmak" kavramı, siyasi dilde çoğulcu demokratik hukuk devleti olarak formüle edilmiştir.

Bu kavramın "insan kalmak" boyutu en hassas durumlarda bile hukuktan, hukukun üstünlüğünden ayrılmamayı ifade etmektedir. Umarım akıl ve vicdan tutulması yaşayan, bu nedenle de yeni vicdan rahatsızlıklarına mahkûm görünen insanlık Aliya İzzetbegoviç'in bu evrensel mesajına kulak verir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Konuşmamın sonunda, geçtiğimiz yıl vefat eden Mahkememiz emekli başkanlarından Necdet Darıcıoğlu, emekli üyelerden İhsan

Necdet Tanyıldız, Ahmet Oğuz Akdoğanlı'ya ve vefat eden tüm personelimize Allah'dan rahmet, yakınlarına başsağlığı diliyorum.

Bu vesileyle ağır iş yükü altında büyük bir gayretle ve özveriyle çalışan Başkanvekillerimize, üyelerimize, raportör ve raportör yardımcılarımız ile tüm personelimize Mahkememiz ve şahsım adına teşekkürü borç biliyorum.

Bu arada öğleden sonra başlayacak sempozyumda sunulacak bildirilerin ve yapılacak tartışmaların Anayasa yargısı birikimine önemli katkılar yapacağına olan inancımı ifade etmek isterim. Sempozyuma bildirileriyle, soru ve yorumlarıyla katkı sunacak olan tüm katılımcılara şimdiden *teşekkür ediyorum.*

Törenimize katıldığınız ve beni sabırla dinlediğiniz için bir kez daha şükranlarımı sunuyor, hepinize sağlıklı ve huzurlu günler diliyorum.

56. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun 56. yıldönümü dolayısıyla düzenlediğimiz törene hoşgeldiniz diyor, sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Bugün aramızda Venedik Komisyonu Başkanı, Afrika Anayasa yargısı Konferansı Genel Sekreteri ve 20 ülkenin Anayasa Mahkemesi başkan ve üyeleri de bulunmaktadır. Kendilerine bu anlamlı günde bizi yalnız bırakmadıkları için ayrıca teşekkür ediyorum.

Bu yıl düzenlediğimiz sempozyumun konusunu bireysel başvurunun beş yılının değerlendirilmesi olarak belirledik. Mahkememizin bireysel başvuru uygulamasını bütün boyutlarıyla ele alarak beş yıllık tecrübenin bir anlamda muhasebesini yapmak istiyoruz. Bu nedenle konuşmamı önemli ölçüde bu konuya ayırdım. Ancak bu konuya geçmeden bireysel başvuruyu da içine alan Anayasa yargısını ortaya çıkaran kavramsal ve tarihsel arkaplana kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere Anayasa yargısının temelinde anayasanın üstünlüğü ilkesi yatar. Buna göre anayasa, normlar piramidinin en üstünde yer alan bağlayıcı kurallar bütünüdür. "Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" şeklindeki Anayasa hükmü anayasanın üstünlüğü ilkesini ifade eder.

Üstün ve bağlayıcı kurallar bütünü olarak anayasaların iki temel işlevi vardır. Birincisi bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri güvenceye almak, ikincisi de bu amaçla iktidar haritasını, başka bir ifadeyle devlet otoritesinin sınırlarını çizmektir.

Anayasaların bu iki işlevi, bilhassa yargının yasama ve yürütmeden bağımsız olmasını gerektirir. Bu noktada yargının, bir anlamda siyasetin alanını oluşturan yasama ve yürütmeyle ilişkisi hayati derecede önemlidir. Yargı-siyaset ilişkisinin sağlıklı bir zeminde kurulması ve sürdürülmesi, bir yandan yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanmasına, diğer yandan da yargının anayasal ve yasal sınırları içinde kalarak yerindelik denetiminden ve yargısal aktivizmden kaçınmasına bağlıdır.

Anayasaların temel hakları güvenceye alma ve bu amaçla devlet otoritesini sınırlama işlevi, anayasanın üstünlüğü ilkesi ile birleşerek bir adım sonra Anayasa yargısını ortaya çıkarmıştır. Anayasa Mahkemeleri, anayasanın üstünlüğü fikrini etkili bir şekilde hayata geçirmek için kurulmuştur. Başka bir ifadeyle anayasa mahkemeleri, anayasal hak ve hürriyetleri korumak amacıyla iktidar haritasının ihlal edilip edilmediğini denetlemekle görevli kurumlar olarak düşünülmüştür.

Anayasa mahkemelerinin kurulması ve yaygınlaşması, tarihsel olarak büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Bu gelişmenin arkasında, savaş öncesinde ve sırasında yaşanan yoğun hak ihlalleri yatmaktadır. Bu nedenle ulusal ölçekte anayasa mahkemelerinin ortaya çıkışı, bölgesel düzeyde de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ve devamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) kuruluşu, büyük acılara yol açan sistematik hak ihlallerine tepkinin sonucudur.

Türk Anayasa Mahkemesi ise farklı bir tarihsel bağlamda ve farklı bir misyonla kurulmuş olsa da, bugün Anayasa'yla kendisine verilen norm denetimi, bireysel başvuruları inceleme ve diğer görevlerini yerine getirmektedir. Bu görevler bağlamında Anayasa Mahkemesinin varlık nedeni, bireylerin anayasal hak ve hürriyetlerini korumaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'de Anayasa yargısının 56 yıllık tarihini ilk 50 yıl ve son 6 yıl olarak ikiye ayırmak yanlış olmaz. Zira 2010 Anayasa değişikliğiyle hukuk sistemine giren ve 2012 yılında uygulanmaya başlayan bireysel başvuru Anayasa yargısında yeni bir dönemi başlatmıştır. Anayasa Mahkemesi bu yeni dönemde, temel hak ve özgürlükleri esas alan ve devleti yaşatmanın yolunun insanı yaşatmaktan geçtiğini savunan "hak eksenli" bir yaklaşımı benimsemiştir.

Yaşanan bu paradigma değişimi, aslında anayasa koyucunun da iradesini yansıtmaktadır. 2010 Anayasa değişikliğine ilişkin Anayasa Komisyonu Raporu'na göre, "bugüne kadar Devletçi anlayışla, Devleti ve sistemi koruyan" bir kurum olarak algılanan Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru hakkının tanınmasıyla birlikte "artık özgürlükçü kararlar veren özgürlükleri güvenceye alan" bir kurum olarak algılanacaktır.

Bugün memnuniyetle ifade etmem gerekir ki, bireysel başvuru anayasa koyucunun belirlediği istikamette özgürlükçü bir paradigmanın temel enstrümanı hâline gelmiştir. Öte yandan, Anayasa Mahkemesi bu yolun açılmasından sonra, aynı görevi üstlenen diğer ülkelerin mahkemeleriyle karşılaştırılmayacak ölçüde, ağır bir iş yüküyle de karşılaşmış ve bu iş yüküyle başarılı bir şekilde başa çıkmıştır.

Mahkememiz, olağanüstü hâl şartlarında dahi "hak eksenli" yaklaşımla kararlar vermeye devam etmiş ve olağanüstü hâlin getirdiği aşırı başvuru sayısını da yönetilebilir hâle getirmiştir. Geçen yıl bu salonda yaptığım konuşmada, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra yoğun bir iş yüküyle karşı karşıya olduğumuzu, ancak bir yandan bu iş yükünü azaltma, diğer yandan da öncü kararları alma sürecinin devam ettiğini söylemiştim.

Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi 20 Haziran 2017 tarihli öncü kararında öncelikle olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde alınan tedbirlere ilişkin hak ihlali iddialarını inceleme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu kararda, ayrıca olağanüstü dönemde yapılan bireysel başvuruların Anayasa'nın 15. maddesi

kapsamında nasıl ele alınacağına dair temel ilkeler de belirlenmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi, ilk kez olağanüstü dönemlerde bireysel başvuru hukukunun temel parametrelerini tespit etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, bu ilkeleri daha sonra tutuklu hâkim ve savcılar, gazeteciler ve diğer meslek gruplarıyla ilgili başvurularda geliştirerek öncü kararlarını önemli ölçüde tamamlamıştır. Bunlar dışında Mahkeme, tutuklu milletvekillerinin başvurularının çoğunu da karara bağlamıştır. Bu tür öncü ve ilke kararlarının hazırlığının, diğer kararlara göre, çok daha yoğun bir çalışmayı ve dolayısıyla daha uzun süreyi gerektirdiği açıktır.

Öte yandan Anayasa Mahkemesine başvuru sayısı geçen yıl bu zamanlar yüz bini aşmıştı. Bu kapsamda alınan tedbirler sayesinde derdest başvuru sayısı büyük oranda azaltılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 15 Temmuz sonrasında olağanüstü bir çabayla yaklaşık 120 bin başvurudan 103 bin kadarını sonuçlandırmıştır. Böylece olağanüstü hâl döneminde şu ana kadar yapılan başvuruların %86'sı karara bağlanmıştır. Hâlihazırda Mahkememizin önünde yaklaşık 39 bin başvuru bulunmakta olup bu başvuruların 9 bin kadarı olağanüstü dönem tedbirlerine ilişkindir.

Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hâl dönemine ilişkin çok sayıda başvuruyu kısa sürede sonuçlandırmanın yanında, olağan dönemde yapılan başvuruları da incelemeye devam etmiş, bu kapsamda yaşam hakkından adil yargılanma hakkına, özel hayata saygı hakkından ifade özgürlüğüne kadar birçok alanda ihlal kararları vermiştir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bireysel başvuru ülkemiz için yeni bir kurumdur. Bu alanda beş yıllık tecrübe önemli olmakla birlikte, bu kurumun tam olarak anlaşılması ve getiriliş amacına uygun olarak etkili bir şekilde kullanılması için yeterli değildir.

Bilindiği üzere, bu yeni kurum Anayasa Mahkemesinin diğer mahkemelerle ilişkisini de farklı bir boyuta taşımıştır. İdari ve yargısal yolların tüketilmesi zorunluluğu, uygulamada bireysel başvuruyu

büyük ölçüde mahkeme kararlarına karşı kullanılan bir yol hâline getirmiştir.

Bu durum da, "ikincillik ilkesi"nin hassasiyetle uygulanmasına karşın, zaman zaman bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Hemen belirtelim ki, bu sorunlar bize özgü olmayıp bireysel başvuruyu kabul eden diğer ülkelerde de yaşanmaktadır. Dahası anayasa koyucu da bu yolu açarken bu tür sorunların yaşanabileceğini öngörmüş, ancak toplumsal bir talebe dayanan bireysel başvurunun zamanla gelişecek ve doğal mecrasına girecek gerekli bir kurum olduğunu belirtmiştir.

Daha önce de farklı vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, bireysel başvuru Anayasa Mahkemesini bir temyiz mercii hâline getirmemiştir. Anayasa Mahkemesi başvuruları incelerken derece mahkemelerinin kararlarının kanunlara uygun, yerinde ya da adil olup olmadığını değerlendirmemektedir. Anayasa Mahkemesinin incelemesi Anayasa'da güvenceye alınan bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağının belirlenmesi ile sınırlıdır.

Anayasa gereğince, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar bireysel başvuruda incelenemez. Ayrıca, ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ortadan kaldırılması için gerekenlere hükmedilirken kanun gereği yerindelik denetimi yapılamaz.

Anayasa Mahkemesi 15 Mart 2018 tarihinde verdiği bir kararda "kanun yolu" ve "yerindelik" incelemesi yasağından ne anlaşılması gerektiğini de değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesine göre yasak getirilen alan, temel haklara ilişkin anayasal güvencelerle ilgili olmayıp bireysel başvuru kapsamı dışındaki hukuka aykırılık iddialarına ilişkindir. Dolayısıyla "Anayasa'da öngörülen güvenceler dikkate alınarak bireysel başvuru kapsamındaki temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğine ilişkin herhangi bir inceleme 'kanun yolunda gözetilmesi gereken hususun incelenmesi' veya 'yerindelik denetimi' olarak nitelendirilemez."

Aynı kararda, aksi yönde bir kabulün Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruları karara bağlama yetki ve görevini işlevsiz kılaca-

ğı, bunun da bu kurumun etkili bir hak arama yolu olarak öngörülmüş olması amacıyla bağdaşmayacağı belirtilmiştir.

Bu noktada bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ve icrası meselesi de üzerinde durulması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Mahkemenin yukarıda bahsedilen kararında da vurgulandığı üzere, Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca "Anayasa Mahkemesi kararları... yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar." Bu durum, anayasanın bağlayıcılığını ve üstünlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 11. maddesinin de doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu hükmün, genel olarak mahkeme kararlarının bağlayıcılığını düzenleyen Anayasa'nın 138. maddesinden temel farkı, Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve idare yanında "yargı organları"nı da bağladığını söylemesidir. Bu bağlamda Anayasa'nın açık hükümleri karşısında Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanmaması düşünülemez.

Esasen bireysel başvurunun etkili olması, bir başvuruda ihlal tespit edildiğinde bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Hiç kuşkusuz ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda takdir yetkisi, kural olarak başta derece mahkemeleri olmak üzere kamu makamlarına aittir. Ancak bazı istisnai durumlarda tespit edilen ihlalin niteliği, ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından ilgili mercilerin önünde tek bir seçenek bırakabilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için alınması gereken tedbiri açıkça gösterir, ilgili merci de bu tedbiri alır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesi anayasal hak ve hürriyetlerin ihlal edilip edilmediğini denetlerken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve onu bağlayıcı olarak yorumlayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarını da dikkate almaktadır. Bilindiği üzere Avrupa Konseyinin kurucularından olan Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanması sürecine katılmış ve Sözleşme'yi 1950 yılında imzalayan ilk ülkeler arasında yer almıştır.

Bireysel başvuruda Sözleşme'yi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarını dikkate almak bir tercih olmaktan ziyade en az üç nedenle anayasal bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birincisi, ülkemizde 1961 Anayasası'ndan bu yana anayasaların temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemelerinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gözönünde bulundurulmuştur. Bu durum özellikle 1995, 2001, 2004 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri için geçerlidir. Örneğin 1982 Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimini düzenleyen 13. maddede 2001 yılında yapılan değişikliğin tek cümlelik gerekçesi, maddenin "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmekte" olduğu şeklindedir. Dahası olağanüstü durumlarda temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin esasları ve güvenceleri düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesi, neredeyse Sözleşme'nin 15. maddesinin tekrarından ibarettir.

İkincisi, Anayasa'nın 148. maddesi bireysel başvuruya konu olabilecek olan hak ve özgürlükleri belirlerken açıkça Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne atıf yapmaktadır. Buna göre bireysel başvuru, tüm anayasal haklar için değil Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ortaklaşa korunan hak ve özgürlükler için geçerli bir başvuru yoludur.

AİHM içtihadını dikkate almayı gerektiren üçüncü ve pratik neden ise anayasa koyucunun bireysel başvuruya yüklediği işlevdir. Gerçekten de gerek Anayasa'nın 148. maddesinde yapılan değişikliğin gerekçesinde gerekse de Anayasa Komisyonu Raporu'nda bu kurumun işlevinin Strazburg Mahkemesine "başvuruları azaltmak ve sorunu milli hukuk içinde çözmek" olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Beş yılı aşan uygulamada bu hedefin gerçekleştiği, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılmasından sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruların ve bu başvurularda verilen ihlal sayılarının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Ayrıca 15 Temmuz sonrası olağanüstü dönemde, yüz bini aşan başvuru, bu yolun açılması sayesinde Strazburg'a gitmeden Anayasa Mahkemesi önünde karara bağlanmış veya derdest durumdadır.

Diğer yandan bireysel başvuru, bireylerin uğradıkları hak ihlallerinin uluslararası bir mahkemeye gitmeden ülke içinde giderilmesini sağlamak suretiyle Türkiye'de demokratik hukuk devletinin gelişimine önemli bir katkı yapmıştır.

Tüm bu hususlar bireysel başvurunun temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından büyük bir kazanım olduğunu göstermektedir. Eminim gelecek nesiller bu kurumu 2010 yılında anayasal sisteme kazandıranları ve başarılı bir şekilde uygulanmasında emeği geçenleri şükranla anacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarının büyük bir kısmı adil yargılanma hakkına ilişkindir. Bu durum bireysel başvurudan beklenen yararın sağlanması bakımından etkili bir yargı sisteminin ne kadar elzem olduğuna işaret etmektedir.

Konuşmamın son kısmında ideal bir yargı sisteminin sahip olması gereken üç değerden kısaca bahsetmek istiyorum. Etkili bir yargı düzeni akıl, ahlak ve adalet olmak üzere üç temel kaide üzerine kurulur. Esasen "3A" olarak da formüle edilebilecek olan bu kavramlar olmadan sadece yargı değil, herhangi bir medeniyet de tasavvur edilemez.

Bilindiği üzere akıl, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Düşünme ve anlama imkânı sağlayan akıl, insanı eşyanın bilgisine sahip kılar. Akıl, sorumluluğu ve dolayısıyla bağımsız olmayı gerektirir. Tam da bu nedenle Kant, aydınlanmanın şiarını "aklını kullanma cesaretini göster" şeklinde ifade etmiştir. Zira aklını kullanamayanlar, başkalarının aklının aracı ve esiri olurlar. Bu bağlamda yargısal akıl, hür ve bağımsız vicdanların varlığını zorunlu kılar.

İbn Rüşd'e göre ideal bir hâkimde bulunması gereken özelliklerin başında iyi ahlaklı olması gelir. Kötü ahlaklı bir hâkimin adil olması mümkün değildir. Ahlak da içe ve dışa dönük olarak sorumluluğu, bu da doğal olarak hürriyeti gerektirir. Hür olmayanın sorumluluğu da olamaz. Bu nedenle, merhum Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle "Ahlakilik özgürlükten ayrılamaz. Ancak hür fiil ahlaki fiildir."

Diğer yandan hürriyet, insani ve ahlaki varoluşun temel değerini oluşturan insan onurunun da alamet-i farikasıdır. Osmanlı'nın son döneminde yaşayan Mehmet Tahir Münif Paşa, 1884 yılında yayınlanan *Hikmet-i Hukuk* (Hukuk Felsefesi) adlı kitabında özgürlük ile insan haysiyeti arasındaki ilişkiyi çok güzel anlatır. Münif Paşa'ya göre "Hürriyet insanlık haysiyetinin şahididir; hürriyet olmasa haysiyet kalmaz; hürriyeti olmayan adamın hareketleri kendi hareketleri değildir."

Son olarak adalet ise yer ve göğün üzerine bina edildiği temel değerdir. "Adalet", yine Aliya'nın dediği gibi, "isbata ihtiyaç duymayan az sayıdaki şeyden biridir. Adalet ve hakkaniyete olan ihtiyacı isbatlamak, ya -kalbi olanlar için- abes, ya da -kalbi olmayanlar için- faydasız bir iştir."

Bu nedenle adalete olan ihtiyaçtan ziyade, onun neyi gerektirdiğini konuşmak durumundayız. Adalet en basitinden "herkese hakkı olanı ve hakettiğini verme"yi gerektirir.

Diğer yandan adalet bir söylem değil, eylem meselesidir. Dahası adaletin sağlanması da yetmez, sağlandığının bilinmesi gerekir. Zira adaletin tecelli ettiğinin görülmesi ve gösterilmesi, bir yandan devlete olan inancı diğer yandan da adalet dağıtmakla görevli yargıya yönelik güveni pekiştirir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü sonrasında yargının karşı karşıya kaldığı tüm zorluklara ve travmalara rağmen genelde yargı sisteminin özelde de bireysel başvuru sisteminin işliyor olması başlı başına değerlidir. Hiç kuşkusuz diğer kurumlarda olduğu gibi yargıda da hatalı kararlar verilebilir. Ancak bunlar yargı sistemi içinde düzeltilecektir, nitekim düzeltilmektedir.

Bu vesileyle büyük bir özveriyle çalışan ve Anayasa'ya göre "Türk milleti adına" karar veren tüm yargı mensuplarımızı tebrik ediyor, zor ve fakat onurlu görevlerinde başarılar diliyorum. Aynı şekilde fedakarca çalışan Mahkememizin başkanvekillerine, üyelerine, raportör ve raportör yardımcılarına ve her düzeyde görev yapan personeline teşekkür ediyorum.

Konuşmamı tamamlamadan önce geride bıraktığımız dönemde vefat eden emekli üyemiz, aynı zamanda Uyuşmazlık Mahkemesinin emekli başkanlarından Ahmet Akyalçın'a ve vefat eden tüm mensuplarımıza Allah'tan rahmet, hayatta olan Mahkememiz mensuplarına da sağlık ve afiyet diliyorum.

Son olarak, öğleden sonra başlayacak ve bireysel başvurunun beş yılının değerlendirileceği sempozyumun verimli ve başarılı geçmesini temenni ediyorum. Sempozyuma bildirileriyle katkı yapacak olan değerli akademisyenlere ve yargı mensuplarına şimdiden şükranlarımı sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Törenimize katıldığınız ve beni sabırla dinlediğiniz için bir kez daha teşekkür ediyor, hepinize sağlık, huzur ve mutluluk diliyorum.

57. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun 57. yıldönümü nedeniyle düzenlediğimiz törene hoşgeldiniz, şeref verdiniz. Sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Bilindiği üzere Türkiye'de Anayasa yargısı fikri Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan çok daha geriye gider. Ziya Gökalp, henüz Cumhuriyet kurulmadan kaleme aldığı "Yüce Mahkeme" başlıklı yazısında Anayasa yargısına olan ihtiyaçtan bahsetmiştir. Gökalp'e göre bir memlekette en büyük hürmet ve itaat kanunların en mukaddesi olan Anayasa'ya gösterilmelidir. Bu hürmet, ancak bütün kanunların Kanunu Esasiye uygun olmasıyla tezahür edecektir.

Gökalp, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir yargı mercii olmaksızın bunun uygulamada mümkün olmayacağını biliyor, bu nedenle de mutlaka bu amaçla bir "Yüce Mahkeme"nin, aslında bir Anayasa Mahkemesinin kurulması gerektiğini savunuyordu. Benzer düşünceler sonraki süreçte zaman zaman dile getirilmişse de Anayasa Mahkemesinin kurulması Gökalp'in yazısından kırk yıl sonra gerçekleşmiştir.

Kurulduğu yıldan itibaren Anayasa Mahkemesinin görev alanı bakımından üç önemli evreden bahsedilebilir. 2012 yılına kadar olan birinci evrede Anayasa Mahkemesi esas itibariyle kanunların

anayasaya uygunluğunu denetleyen bir yüksek yargı organı olarak faaliyet göstermiştir.

2012 yılından itibaren Türk Anayasa yargısının ikinci evresi başlamıştır. 2010 Anayasa değişikliği, Anayasa Mahkemesinin yapısı ve üye sayısını da değiştirecek şekilde bireysel başvuru yolunu hukuk sistemine kazandırmıştır. Böylece Anayasa Mahkemesinin görev alanı bireysel başvuruyu da içine alarak genişlemiştir.

Esasen bireysel başvuru, Anayasa Mahkemesinin sadece görev alanını genişletmemiş, onun yargısal paradigmasını da değiştirmiştir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruyla birlikte bireyi ve onun temel hak ve hürriyetlerini esas alan bir yüksek yargı organına dönüşmüştür. Bu paradigma değişimi Anayasa Mahkemesinin diğer görev alanlarındaki yaklaşımını da etkilemiştir. Gerçekten de Mahkeme bireysel başvuruda geliştirdiği hak eksenli yaklaşımını norm denetimine de yansıtmıştır.

Bu etkileşimin en iyi örneklerinden biri 27 Aralık 2018 tarihli iptal kararında görülebilir. Anayasa Mahkemesi, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 286. maddesinin, istinaf mahkemeleri tarafından ilk defa verilen mahkûmiyet kararlarına karşı temyiz yolunu kapatan ilgili hükmünü Anayasa'nın hak arama hürriyetini güvenceye alan 36. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir. Böylece daha önceki kararlarında hükmün denetlenmesini talep etme hakkına temkinli yaklaşan Mahkeme, bireyin muhtemel yargısal hatalar nedeniyle mağdur edilmesini önlemeye yönelik, hak eksenli paradigmaya uygun önemli bir adım atmıştır.

Anayasa Mahkemesinin bu kararla attığı adım, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin aynı hakla ilgili sağladığı asgari güvencenin ötesine geçmiş, bireylere ondan çok daha yüksek bir koruma standardı sağlamıştır. Öte yandan iptal kararının Resmî Gazete'de yayınlanmasından çok kısa bir süre sonra kanun koyucunun Anayasa'ya aykırılığı gidermek için gerekli kanun değişikliğini yapmış olması da memnuniyet vericidir.

Türk Anayasa yargısında üçüncü evrenin, 2017 anayasa değişikliğinden başladığını söyleyebiliriz. 9 Temmuz 2018 tarihinde

yürürlüğe giren anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasallık denetimi yetkisi Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesinin görev alanı, yasama işlemlerinin yanında, yürütmenin ilk elden düzenleyici işlemi mahiyetinde olan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimini de içine alacak şekilde genişletilmiştir.

2017 anayasa değişikliği ile benimsenen yeni sistemin en önemli kurumu, tabir yerindeyse "alamet-i farikası" Cumhurbaşkanlığı kararnameleridir. Bu nedenle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasallık denetimi, yeni sistemin üzerine dayanması gereken denetleme ve dengeleme mekanizması bakımından hayati derecede önemlidir.

Esasen anayasa değişiklikleri gerçekleştiği andan itibaren Mahkememiz konuyla ilgili hazırlıklara başlamış, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hakkında düşünen ve yazan akademisyenlerin de katkılarıyla yoğun bir çalışma temposu içine girmiştir.

Bu kapsamda bu yıl düzenlenen sempozyumun konusunu da "Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuki rejimi ve anayasallık denetimi" olarak belirledik. Bu vesileyle öğleden sonra başlayacak olan sempozyuma bildirileriyle ve katılımlarıyla katkı sunacak olan tüm hocalarımıza ve katılımcılara şimdiden teşekkür ederim.

Hiç kuşkusuz anayasal sistemimizde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yeni bir kurumdur. Anayasa bu kararnamelere ilişkin temel esasları, ilkeleri, sınırları ve bunların kanunla ilişkisini düzenlemiştir. Anayasa Mahkemesinin görevi ise söz konusu anayasal hükümleri uygulamak suretiyle önündeki iptali talep edilen Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasa'ya uygunluk denetimini gerçekleştirmektir.

Anayasa Mahkemesinin bu kararları sadece Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuki rejimini açıklığa kavuşturma anlamına gelmeyecek, aynı zamanda yeni hükümet sisteminde yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ilişkilerin mahiyetine de önemli ölçüde ışık tutacaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türk Anayasa yargısının yukarıda ifade edilen üç evresi, aynı zamanda Osmanlı'dan bugüne devam eden anayasacılık hareketlerinin de bir parçasıdır. Sened-i İttifakla başlayan ve iki asrı aşan anayasacılık tarihimiz dikkate alındığında anayasa kimliğimizde belirli bir sürekliliğin olduğunu söyleyebiliriz. Hiç kuşkusuz hükümet sistemi ve yönetim tekniğine ilişkin bazı değişiklikler, anayasal kimliği belli ölçüde etkilemiştir. Ancak, bu durum söz konusu kimliğin temel esaslarını değiştirmemiştir.

Anayasa kimliğimizin en iyi ifade edildiği yer Anayasa'nın 2. maddesidir. Buna göre insan hakları, demokrasi, laiklik, sosyal devlet ve hukuk devleti Türk anayasa kimliğinin temel unsurlarını teşkil etmektedir. Diğer yandan 1876 tarihli Kanunu Esasi'den bu yana devletin bölünmez bütünlüğü de anayasa kimliğinin süreklilik arzeden bir parçası olmuştur. Anayasa Mahkemesi verdiği kararlar üzerinden anayasa koyucunun belirlediği bu ilkelerin yorumlanması, kapsamlarının belirlenmesi ve uygulanması görevini yerine getirmektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, hukukun üstünlüğü veya hukuk devleti anayasal kimliği bir bütün olarak belirleyen en temel ilkedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi birçok kararında Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan hukuk devletini Anayasa'nın tüm maddelerinin yorumlanması ve uygulanmasında gözönünde bulundurulması gereken bir ilke olarak nitelendirmiştir. Gerçekten de genelde anayasacılığın özelde de Anayasa yargısının amacı, bireyin temel hak ve hürriyetlerini teminat altına almak için devletin hukuka tâbi olmasını sağlamaktır.

Demokrasiyi özgürlükler rejimi kılan ilkelerden biri de hiç kuşkusuz kuvvetler ayrılığıdır. Kuvvetler ayrılığı, gücün temerküzünü engelleyerek, denge ve denetleme sistemiyle temel hak ve özgürlüklerin korunmasına katkı yapan en önemli ilkelerden biridir.

Kuvvetler ayrılığı fikri, bizde Osmanlı Devletinin son döneminden itibaren savunulmuştur. İlk anayasa hukukçularımızdan olan Babanzâde İsmail Hakkı, 1913 yılında yayınlanan *Hukuk-ı Esasiye* adlı kitabında kuvvetler ayrılığının aslında insanın doğasında

bulunduğunu, hür olan insanın kanun koyma, bunu uygulama ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları yargısal olarak çözme kuvvetlerinin olduğunu anlatmıştır. Aynı şekilde 1924 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına da katılmış olan Ahmet Ağaoğlu'na göre "hür ve demokratik bir devlet makinesi kurulurken" yapılması gereken, milli egemenliğin tezahürü olan üç erki (yasama, yürütme ve yargı) birbirinden ayırmak ve bunlar arasındaki ilişkileri ahenkli şekilde düzenlemektir.

Bugün de Türk anayasal sisteminin önemli bir unsuru olan kuvvetler ayrılığı, Anayasa'nın Başlangıç kısmında "belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda "işbölümü"nün her bir devlet organının anayasal yetkilerini kullanarak kendilerine verilen görevleri yerine getirmek anlamına geldiği açıktır. Nitekim Anayasa Mahkemesi kararlarında kuvvetler ayrılığı uyarınca "her erkin Anayasa tarafından belirlenmiş yetki sahasında kalması ve diğer erkin yetkisine müdahale etmemesinin sağlanması" gerektiği vurgulanmıştır.

Devlet organlarının Türkiye Cumhuriyetini "çağdaş medeniyet düzeyi"nin ötesine taşıma ortak hedefine yönelik olarak birlikte çalışması ise "işbirliği"ni ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesine göre kuvvetler ayrılığı ilkesi erklerin birbirleriyle bağlantısız bir şekilde çalışmalarını değil aksine, kendi anayasal yetkilerini kullanarak işbirliği içinde çalışmalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı, hiçbir şekilde kuvvetler çatışması değildir.

Anayasal kimliğimizin temel unsurlarından olan hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı, yargının yasama ve yürütmeden bağımsız olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda yargı bağımsızlığı demokratik hukuk devletinin olmazsa olmaz gereklerindendir. Esasen bu durum tüm hukuk sistemleri için ve her dönemde geçerlidir.

Diğer yandan son yıllarda yaşadığımız tecrübeler, yargının sadece yasama ve yürütmeye karşı değil aynı zamanda her türlü paralel yapı ve oluşuma karşı da bağımsız olması gerektiğini göstermiştir. Hâkim hiçbir şart ve ahval altında aklını ve vicdanını başkasına emanet edemez.

Tam da bu nedenle Anayasa uyarınca görevlerinde bağımsız ve tarafsız olan hâkimler Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre karar verirler. Bu anayasal hüküm aynı zamanda yargı etiğinin evrensel kurallarından birini teşkil etmektedir. Nitekim Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından kısa süre önce Resmî Gazete'de yayınlanan Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nin 2. maddesi de Anayasa'nın 138. maddesiyle uyumlu olarak yargı bağımsızlığını düzenlemiştir. Buna göre hâkim ve savcılar "bağımsızlıklarına doğrudan ya da dolaylı olarak etki edebilecek baskı ve tesiri kayıtsız şartsız reddederler".

Son olarak belirtmek gerekir ki, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı ve yargısal denetim gibi kavram ve kurumların varlığı, bireyin temel hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması bakımından gerekli, ancak yeterli değildir. Bu noktada, Türkiye'de Anayasa yargısının öncülerinden olan ve daha 1948 yılında bir Anayasa Mahkemesinin kurulması gerektiğini söyleyen merhum Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e kulak vermek gerekir. Başgil temel hak ve hürriyetlerin korunmasına yönelik asıl teminatın eğitimle kazanılabilecek olan "hürriyet ve demokrasi terbiyesi"nden geçtiğini belirtmiştir.

Başgil'e göre "Anayasaların en iyisi, en iyi ve en kolay tatbik edilenidir". Bu bağlamda Ali Fuad Başgil anayasanın uygulanması ve ona uyulmasının esas olduğunu belirterek anayasal kurumların ve sistemin tek başına bir anlam ifade etmeyeceğini vurgulamıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli konuklar,

Anayasa Mahkemesinin görev alanının genişlemesi, doğal olarak iş yükünü de artırmıştır. Gerek bireysel başvuruda gerekse de norm denetiminde her geçen gün artan bir işyüküyle karşı karşıyayız.

Bireysel başvuruda bugün itibariyle derdest başvuru sayısı 42 bin civarındadır. Derdest başvuruların % 95'lik kısmı 2017 yılı ve sonrasına aittir.

Norm denetiminde ise 76'sı iptal davası, 28'i de itiraz başvurusu olmak üzere toplam 104 derdest dosya bulunmaktadır. İptal davalarının norm denetimi içerisindeki oranı yaklaşık yüzde 73, iti-

raz başvurularının oranı ise yaklaşık yüzde 27'dir. Bir önceki yılın istatistiği dikkate alındığında da gelen işin yarısından fazlası iptal davalarıdır. Buna karşılık 2017 yılında iptal davalarının norm denetiminde gelen işe oranı yüzde 11, itiraz başvurusunun ise yüzde 89'dur. Önceki yıllarda da itiraz başvurularının iptal davalarına göre oranının genel olarak hep daha yüksek olduğu görülmüştür. Şu halde, son iki yıldır norm denetiminde iptal davalarının sayısı çok hızlı bir yükseliş göstermiştir.

Öte yandan iptal davalarının yaklaşık yüzde 70'i kanunlaşan olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri ile Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinden oluşmaktadır. Şu anda Mahkeme'nin önünde anayasallık denetimi yapılacak olan 21 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi bulunmaktadır.

Bu istatistiklerin de ortaya koyduğu üzere önümüzdeki dönemde norm denetiminde verilecek kararların ağırlığını kanunlaşan OHAL KHK'ları ile Cumhurbaşkanlığı kararnameleri oluşturacaktır. Belirtmek gerekir ki, itiraz başvurularının aksine, iptal davasına konu olan kanun ya da kararnameler çok sayıda kuralı içerdiğinden bu davaların hazırlık ve karar süreci çok daha uzun olmaktadır.

Konuşmama son vermeden önce, yoğun iş yüküyle mücadele ederek, nitelikli kararlar vermek için fedakârca çalışan tüm mensuplarımıza katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu vesileyle Mahkememizden emekli olan üyelerimiz ve personelimizden vefat edenlere de Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da sağlık ve afiyet diliyorum.

Öğleden sonra başlayacak olan sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum. Değerli sunumlarıyla sempozyuma katkı sunacak olan saygıdeğer hocalarımıza ve tüm katılımcılara şimdiden bir kez daha teşekkür ediyorum.

Törenimizi teşriflerinizden ve beni sabırla dinlediğinizden dolayı şükranlarımı sunuyor, güzel ve sağlıklı günler diliyorum.

58. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ MESAJI

Her yıl büyük bir katılımla gerçekleştirdiğimiz Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Yıl Dönümü törenini ve bu kapsamda yapılan etkinlikleri Kovid-19 salgını nedeniyle ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldık.

Bilindiği üzere bir süredir insanlık, sınır tanımayan, çok hızlı yayılan ve öldürücü olan bir virüsle savaşıyor. Günlük hayatımız, davranışlarımız ve diğer insanlarla ilişkilerimiz radikal şekilde değişiyor. Kısacası tüm dünya zor ve hassas günlerden geçiyor.

Bu zor zamanlarda bireysel ve toplumsal düzeyde sabra, karşılıklı anlayışa ve dayanışmaya her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. Bugün birlik ve beraberlik ruhuyla milletçe kenetlenme günüdür.

Kuşkusuz tarih bize zor zamanların özel kahramanları olduğunu göstermiştir. İçinden geçtiğimiz salgın günlerinde de özellikle sağlık çalışanları büyük bir fedakarlıkla görev yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında söylenen meşhur bir sözü bugünün şartlarında sağlık çalışanlarına uyarlayarak diyebiliriz ki: "İnsanlığın salgınla mücadele tarihinde hiçbir zaman bu kadar çok insan, bu kadar az sayıda insana bu kadar çok borçlanmamıştı".

Bu kapsamda sürecin başından itibaren özveriyle çalışan Sağlık Bakanlığına, Bilim Kuruluna, başta hekimlerimiz olmak üzere tüm sağlık çalışanlarımıza ve salgınla mücadelede emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum. Sağlık yetkililerinin önerdiği tedbirlere

uyarak bu süreci en kısa sürede ve her açıdan en az kayıpla geride bırakacağımıza olan inancımı ifade etmek istiyorum.

Diğer yandan hepimizi evlerimize kapatan bu salgın, sahip olduğumuz temel hak ve özgürlüklerin ne kadar değerli olduğunu bizlere bir kez daha hatırlatmıştır. Başta yaşam hakkı olmak üzere, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükler, insanın varlığını insanca devam ettirmesinin olmazsa olmaz şartlarını oluşturmaktadır.

Bu yıl 58 yaşına giren Türk Anayasa Mahkemesi, anayasal hak ve özgürlükleri koruma görevini her durumda yerine getirmenin gayreti içindedir. Mahkememiz özellikle bireysel başvurunun uygulamaya geçtiği 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren temel hak ve özgürlükleri en iyi şekilde korumaya yönelik kararlar vermektedir.

Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi geçtiğimiz dönemde gerek norm denetiminde gerekse de bireysel başvuruda hak eksenli bir yaklaşımla önemli kararlar vermiş, temel hak ve özgürlüklerin standardının yükseltilmesine hatırı sayılır katkılar yapmıştır.

Belirtmek gerekir ki özellikle bireysel başvuru sisteminin etkili bir şekilde uygulanması, ülkemizde temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından hayati derecede önemlidir. Mahkememiz sadece nitelik olarak değil nicelik olarak da çok sayıda karar vererek ağır iş yükünü başarılı bir şekilde yönetmektedir. Bu vesileyle bireysel başvuruya ilişkin bazı istatistikleri paylaşmak istiyorum.

Bireysel başvurunun başladığı tarihten bu yana 268 bin civarında başvuru yapılmış, bunların yaklaşık 224 bini karara bağlanmıştır. Anayasa Mahkemesi 2019 yılında yaklaşık 40 bin başvuruyu sonuçlandırmıştır. Memnuniyetle ifade etmek gerekir ki, yapılan başvuruları karşılama, karara bağlama oranı son iki yılda yüzde 93 olarak gerçekleşmiştir.

Milletçe salgınla mücadele ettiğimiz şu günlerde de Mahkememiz gerekli tedbirleri almak ve teknolojik imkanlardan yararlanmak suretiyle çalışmalarını sürdürmektedir. Şartlar ne olursa olsun Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'yla kendisine

verilen, anayasanın üstünlüğünü, demokratik hukuk devletini ve onun vazgeçilmez unsuru olan insanımızın temel hak ve özgürlüklerini koruma görevini bundan sonra da hakkıyla yerine getirme azim ve kararlılığı içinde olacaktır.

Son olarak, Anayasa Mahkemesinin kuruluş yıl dönümü vesilesiyle yoğun iş yükü altında fedakârca çalışan tüm mensuplarımıza katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Emekli olan üyelerimiz ve personelimizden vefat edenlere Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da sağlık ve afiyet diliyorum.

Yaşanan salgından öğrendiklerimizin ve bundan sonra atılacak adımların daha sağlıklı bir dünyada yaşamamıza vesile olmasını ümit ediyor, tüm vatandaşlarımızı en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

58. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ NEDENİYLE DÜZENLENEN SEMPOZYUMUN AÇIŞ KONUŞMASI

Saygıdeğer Konuklar,

Değerli Mesai Arkadaşlarım,

Öncelikle sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Bilindiği üzere temel hak ve özgürlükleri koruma arayışı insanlığın tarihi kadar eskidir. İlk yazılı edebî eser olarak bilinen *Gılgamış Destanı* bir yandan ölümsüzlük arayışını diğer yandan da insanın güçle imtihanını anlatır. Günümüzden yaklaşık beş bin yıl önce tabletlere yazılan bu destan, Mezopotamya topraklarında yaşanan olayları efsaneleştirmiştir.

Destana konu olaylar bugünkü Bağdat ve Basra arasında yer alan Uruk şehrinde geçer. Destana göre Uruk halkı kendilerine eziyet eden Kral Gılgamış'tan şikâyetçidir. Gılgamış'a eş, onun kadar güçlü ve onu dengeleyecek birinin ortaya çıkması gerektiği söylenir. Destanda bu çözüm "*Hep birbirleriyle kapışsınlar da Uruk (halkı) rahat etsin!*" diye ifade edilir[1].

Nihayet Gılgamış'ı dengeleyecek, onun kadar güçlü Enkidu adında biri yaratılır. Ancak bir süre sonra Enkidu, Gılgamış'la birlikte hareket etmeye başlar. Böylece bir anlamda bugünkü ifadesiyle devlet erkleri arasında denge ve denetim sistemi kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır[2].

1 *Gılgamış Destanı,* 10. Basım, Çev. S. Maden, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019), s. 5.

2 Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği,* Çev. Y. Taşkın, (İstanbul: Doğan Kitap, 2020), s. 14-15.

Temel hak ve özgürlükleri korumak için gücün dengelenmesi ve denetlenmesi arayışı Gılgamış'tan sonra da devam etmiştir. Bu aynı zamanda toplum hâlinde yaşayan insanın hak ve özgürlüklerini güvenceye alma arayışıdır.

İşte anayasa yargısı bu arayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bugün neredeyse tüm demokratik ülkelerde temel hak ve hürriyetleri korumak için yasama ve yürütmenin işlemlerini denetleyen, gerektiğinde bunları iptal eden yüksek mahkemeler vardır.

Esasen güvenliği sağlayarak temel hak ve özgürlükleri korumak bir bütün olarak devletin varlık sebebidir. Nitekim Sultan Abdülaziz'in 10 Mayıs 1868 tarihli meşhur nutku bu hakikatin ifadesiyle başlar. Bugünkü Yargıtay ve Danıştayın da kuruluş belgesi sayılan bu nutkun ilk cümlesinde "*bir hükûmetin vazifesi(nin) her bir ahvalde ahalisinin hukuku hürriyetini muhafaza*" etmek olduğu belirtilir.

Sultan Abdülaziz aynı nutkunda "*hükûmeti şer'iye ve kanuniyenin hükûmeti icraiyeden tefriki esası vazedilmiştir*" demek suretiyle yasama, yürütme ve yargının ayrılması düşüncesinin işaretlerini vermiştir[3]. Bugünkü anayasa mahkemeleri de anayasal demokrasilerin vazgeçilmez unsuru hâline gelen kuvvetler ayrılığının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.

Değerli Konuklar,

Kuvvetler ayrılığının bir yansıması da güvenlik özgürlük ilişkisinde karşımıza çıkar. Güvenlik, bireylerin ve toplumun huzur içinde var olmasının ön şartıdır. Güvenliğin olmadığı yerde hak ve özgürlüklerin kullanılması imkânsızdır. Güvenliği sağlamak da devletin, bilhassa da yürütme erkinin asli görevlerinden biridir.

Diğer yandan güvenlik amaç değil araçtır. Daha özgür, eşitlikçi ve adil bir toplumsal düzenin aracıdır. Güvenlik sağlanırken temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddialarını incelemek ve denetlemek de en başta yargının, özellikle de anayasa mahkemelerinin asli görevlerindendir. Dolayısıyla özgürlük ve güvenlik arasında

3 *Tasviri Efkâr*, No: 584, 18 Muharrem 1285 (1868).

hassas bir ilişkinin olduğunu, bunlardan birini sağlayıp diğerini hiçe saymanın düşünülemeyeceğini kabul etmek durumundayız.

Güvenlik ve özgürlük değerlerini bir arada yaşatacak, onları günlük hayata yansıtacak olan da kuşkusuz hukuktur. Dolayısıyla hukuk, bu değerlerin düşmanı değil varlık şartıdır. Hukukun olmadığı yerde ne güvenlik ne de özgürlük olabilir.

Temel hak ve özgürlüklerin korunduğu ve kamu gücü kullananların hukukla bağlı olduğu devlet hukuk devletidir. Anayasa Mahkemesinin görevi de Anayasa'nın 2. maddesinde güvenceye alınan demokratik hukuk devletinin tüm kural ve kurumlarıyla işleyişine katkı yapmaktır.

Esasen temel hak ve hürriyetlerin korunması yasama, yürütme ve yargının ortak hedefidir. Bu nedenle devlet organlarına düşen, Anayasa'nın Başlangıç kısmında ifadesini bulduğu şekliyle iş bölümü ve iş birliği çerçevesinde demokratik hukuk devletini güvenlik, özgürlük ve adalet temelinde geleceğe taşımaktır.

Değerli Misafirler,

Sekiz yıl önce bugün uygulamaya geçen bireysel başvuru, Anayasa Mahkemesinin temel hak ve özgürlükleri koruma görevini daha da belirgin hâle getirmiştir. Mahkememiz yaşam hakkından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına, adil yargılanma hakkından ifade özgürlüğüne kadar bireysel başvuru kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklere ilişkin standartları belirlemiştir.

Bireysel başvuru sayesinde artık hakları ihlal edilen kişilere yönelik olağan kanun yolları tüketildikten sonra devreye giren yeni ve etkili bir hak arama yolu ihdas edilmiştir. Bireysel başvurunun bir amacı da hak ihlali iddialarının uluslararası yargı organlarına taşınmadan ülke sınırları içerisinde incelenmesini sağlamaktır. Sekiz yıllık tecrübenin ardından bu amacın çok büyük oranda gerçekleştiğini memnuniyetle ifade etmek isterim.

Anayasa Mahkemesi, her geçen gün artan iş yüküne ve tüm olumsuzluklara rağmen bireysel başvurunun etkili bir hak arama yolu olarak kullanılmasını sağlamıştır. Bu vesileyle fedakârca çalışan

başkan vekillerimize, üyelerimize, raportörlerimize ve tüm mensuplarımıza teşekkür ediyorum.

Bu noktada bazı istatistikleri sizlerle paylaşmak istiyorum. 23 Eylül 2012 tarihinden bugüne Mahkemeye yaklaşık 285 bin başvuru yapılmış, bunun 243 bin kadarı sonuçlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle bireysel başvurunun başladığı tarihten bu yana yapılan başvuruların yüzde 85,5'i karara bağlanmıştır.

Şu anda Anayasa Mahkemesinin önünde 42 bin civarında başvuru bulunmaktadır. Mahkememiz incelediği başvurularda 10 binden fazla ihlal kararı vermiştir. İhlal kararlarının temel hak ve özgürlüklere dağılımına bakıldığında ilk üç sırada adil yargılanma hakkı (%54), mülkiyet hakkı (%26,7) ve ifade özgürlüğü (%5,7) olduğunu görüyoruz.

Değerli Konuklar,

Bu verilerden anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesinin ihlal bulduğu başvurular arasında ifade özgürlüğü şikâyetlerinin önemli bir yeri vardır. Bugünkü sempozyumun konularından biri *internet ve ifade özgürlüğü* olduğundan bunun üzerinde biraz durmak istiyorum.

İnsan, düşünen ve düşündüğünü açıklayan bir varlıktır. Bu anlamda ifadeyi engelleme, insanın temel özelliğini inkâr etme anlamına gelir.

Düşünce ve onu açıklama özgürlüğü; bu topraklarda toplumsal, siyasal ve hukuksal tartışmaların değişmez konusu olmuştur. Rahmetli Cemil Meriç bu mesele üzerinde çok durmuştur. Kendisiyle yapılan bir mülakatta düşünceyi hor gören bir ülkede yaşadığımızla ilgili meşhur sözü hatırlatılınca "*Evet. En kötü yanımız müsamahakâr olamayışımız.*" der[4].

Cemil Meriç'in kullandığı "müsamaha" kelimesi "hoşgörü"den daha kapsamlıdır. Etimolojik kökenine bakıldığında müsamaha; görmezlikten gelme, göz yumma, cömertçe verme ve bağışlama

4 *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1986*, Röp. Hüsamettin Aslan, (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları), ss. 586-594.

demektir. Bu anlamda farklı düşünceye karşı müsamaha göstermek, fikre cömert ve bağışlayıcı davranmayı gerektirmektedir.

Gerçekten de ifade edilene katılmak zorunda değiliz ama katlanmak zorundayız. Söyleneni hoş bulmayabiliriz ama söyleyeni hoş görmek ve ona cömertçe tahammül göstermek durumundayız.

İfade özgürlüğünün alanı geniştir. Özellikle bu özgürlükte esas olan, serbestlik; istisna olan, sınırlamadır. Bu bağlamda kural olarak şiddet ve terörü teşvik, nefret söylemi, tehdit ve hakaret dışında her türlü ifadenin hukuk düzenince korunması gerekir.

Burada ifade özgürlüğünü sınırlama nedenlerinin başında gelen terör üzerinde kısaca durmak gerekir. Terörün ifade özgürlüğünün önündeki en büyük tehditlerden biri olduğu herkesin malumudur. Zira terör ve terörizmin amacı, temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alındığı demokratik hukuk devletini paralize etmektir.

Bu anlamda suçla ve terörle mücadele, sadece bireysel ve toplumsal hayatın vazgeçilmezi olan güvenliği sağlamak için değil aynı zamanda başta yaşam hakkı ve ifade özgürlüğü olmak üzere tüm temel hak ve hürriyetleri korumak için de zorunludur.

Bununla birlikte bu mücadelenin hukuk içinde sürdürülmesi de anayasal bir zorunluluktur. Buna uyulup uyulmadığını denetleme görevi yargıya, özellikle de anayasa mahkemelerine aittir.

Terörle mücadele tarihinde demokratik devletlerin zaman zaman düştükleri bir tuzak vardır. Bazen hukuku bir kenara bırakarak ya da bir süre askıya alarak mücadele etme zorunluluğundan bahsedilir. Aslında bu tam da teröristlerin istediği şeydir. Hukuku ayak bağı olarak gören bir anlayış ve uygulamanın verilen haklı mücadeleye gölge düşürebileceği ve uzun vadede ağır maliyetlere yol açabileceği bilinmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Saygıdeğer Konuklar,

Bu ilkeler, içinde yaşadığımız internet çağında çok daha önemli hâle gelmiştir. Bilindiği üzere bireysel ve toplumsal yaşamda radi-

kal değişikliklere yol açan internet, temel hak ve özgürlükler bakımından fırsatları ve riskleri bir arada sunmaktadır.

İnternet sayesinde olup bitenleri öğrenmek için artık ana haber bültenlerini ya da ertesi gün çıkacak gazeteleri beklemek zorunda değiliz. Aynı şekilde düşüncelerimizi paylaşmak için bir gazetede köşe yazarı olmak da gerekmiyor. İnternet herkese görüşlerini açıklamak için kolay, ucuz ve erişilebilir bir ortam sağlıyor.

Siyasi alanda da internet önemli bir işlev görüyor. Devlet başkanları en önemli mesajlarını sosyal medya üzerinden vermekte, ortaya çıkan yönetim modellerini ifade etmek için "twitokrasi" gibi kavramlar icat edilmektedir.

Sunduğu fırsatların yanında internet bir taraftan terör, kumar ve çocuk istismarı gibi suçların işlenmesine, diğer yandan da başta özel hayata saygı hakkı olmak üzere birçok temel hak ve özgürlüğün ihlaline zemin hazırlayabilmektedir.

Bu noktada bireylerin hak ve özgürlükleri karşı karşıya gelebilmektedir. Özellikle ifade özgürlüğü ile kişilerin şeref ve itibarının korunması hakkı arasında bir gerilim ortaya çıkabilmektedir. Anayasa Mahkemesine göre "*Temel hak ve özgürlüklerin çatışması durumunda özgürlüklerden birinin diğerine tercih edilmesi değil, özgürlükler arasında makul bir denge kurularak her ikisinin de gerektiği ölçüde korunduğu bir yolun benimsenmesi gerekmektedir*"[5].

İnternetin bu çok yönlü boyutu -hem fırsatları hem de ciddi riskleri sunuyor olması- bir yandan onun hukuki olarak düzenlenmesini kaçınılmaz kılmakta, diğer yandan ele avuca sığmayan doğası nedeniyle bu düzenlemeyi zorlaştırmaktadır.

Anayasa Mahkemesi gerek norm denetiminde gerekse bireysel başvuruda, internet yoluyla kullanılan temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaları Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen kriterleri uygulayarak denetlemektedir.

Anayasal denetimde öncelikle bu sınırlamaların açık, anlaşılır ve öngörülebilir bir kanuni dayanağının olup olmadığına bakılıyor.

5 AYM, E.2014/101, K.2017/142, 28/9/2017, § 49

Birçok ihlal kararı kanunilik şartı sağlanmadığı için verilmiştir. Eğer kanunilik şartı sağlanmışsa bu kez sınırlamanın başkalarının haklarını korumak gibi meşru bir amacının olup olmadığına bakılıyor.

Meşru amaç şartı da yerine getirilmişse sınırlama demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk ölçütü yönünden incelenmektedir. Bu ölçüt bağlamında sınırlama "zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı" karşılamaya yönelik olmalıdır. Son olarak 13. madde gereğince sınırlamanın elverişlilik, gereklilik ve orantılılık alt ilkelerini ihtiva eden ölçülülük ilkesine uygunluğu ele alınmaktadır. Gözetilen amaç bakımından elverişli, gerekli veya orantılı olmayan bir sınırlama ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan bu ölçütlerden herhangi birine aykırılık bulunması durumunda norm denetiminde iptale, bireysel başvuruda ise ihlale karar verilmektedir.

Değerli Misafirler,

Söylemeye bile gerek yok ki ifade özgürlüğünün olmadığı yerde demokrasi de yoktur. İfade özgürlüğü ise çoğu kez eleştiri özgürlüğüdür. Bu anlamda eleştiri demokrasinin alametifarikasıdır.

İnsanlığın tecrübesi, eleştiriyi engellemeye yönelik çabaların da beyhude olduğunu göstermiştir. Bunu en iyi anlatanlardan biri Sokrates'tir. Sakıncalı düşüncelerinden ve bunlarla gençliği ifsat etmekten dolayı ölüm cezasına mahkûm edilen Sokrates, cezası açıklanınca şöyle der: "*Başkalarının sizi eleştirmesini engellemek yerine, mümkün olduğunca daha iyi biri olmaya çalışmalısınız*[6]."

Sokrates'in uyarısı yargı kurumları için de geçerlidir. Daha önce birçok kez ifade ettiğim gibi yargı kararlarının eleştirilmesi de ifade özgürlüğü kapsamındadır. Yargı kararları, özellikle Anayasa Mahkemesi kararları kutsal metinler değildir. Eleştirilebilir, dahası eleştirilmelidir. Bundan en fazla kurumsal olarak kararları eleştirilen

6 Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. A. Çokona, 22. Baskı, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020), s. 60.

yargı kurumu faydalanır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bu amaçla yıllardır kararlarımızın tartışıldığı ve eleştirildiği sempozyumlar düzenlemekte, sunulan bildirileri *Anayasa Yargısı* dergisinde yayımlamaktadır. Bugünkü sempozyumun amacı da aynı şekilde kararlarımız konusunda katılımcıların bize ayna tutmalarını sağlamaktır.

Bununla birlikte yargı kararlarına yönelik eleştirilerin faydalı olabilmesi için asgari iki hususun önemli olduğunu düşünüyorum.

Birincisi herhangi bir metni eleştirmek için öncelikle onu okuyup anlamak gerekir. Bu, yargı kararları için de geçerlidir. Daha kararın gerekçesi bile yayımlanmadan tamamen varsayımlar üzerinden yapılan veya yayımlandıktan sonra okunmadan yöneltilen eleştiriler kamuoyunu yanlış bilgilendirme ve yönlendirme sonucunu doğurmaktadır. Kararlara yönelik bazı eleştirilerden görüyoruz ki kararlarımız okunmadan, bazen de okunduğu hâlde yeterince anlaşılmadan eleştirilmektedir. Hâlbuki sağlıklı bir eleştiri, okumayı ve okunanı doğru anlamayı gerektirmektedir. Aksi takdirde kararda söylenmeyenler, söylenmiş gibi gösterilebilmektedir.

İkinci olarak eleştirinin eleştirilenler bakımından etkili ve faydalı olabilmesi büyük ölçüde kullanılan üsluba bağlıdır. Çoğu kez "*nasıl*" söylediğiniz, "*ne*" söylediğinizin önüne geçer. Hiç şüphesiz üslup ya da ifade tarzı da ifade özgürlüğünün güvencesi altındadır. Elbette herkes dilediği üslubu tercih etmekte serbesttir. Ancak yargı kararından ziyade kararı verenlere odaklanan ve eleştiri ötesine geçen ifadelerin fayda getirmeyeceği zira eleştiriyi mecrasından uzaklaştıracağı açıktır.

Esasen kullandığımız dil, kimliğimizi ve kişiliğimizi yansıtır. Mesnevi'de Mevlâna der ki:

"İnsan, dilinin altında gizlidir. Bu dil, canın kapısına perdedir.
Bir rüzgâr perdeyi savurunca, evin içindeki sır bize âşikar olur"[7].

7 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, İkinci Defter, 842-843, Çev. D. Örs ve H. Kırlangıç, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2015), s.206.

İfadeye ve tarzına yönelik tüm bu söylenenlerin internet ortamında yapılan açıklamalar, paylaşımlar ve kullanılan dil bakımından öncelikle ve özellikle geçerli olduğunu da vurgulamak isterim.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın ve kanunların kendisine verdiği görev ve yetkiler kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan demokratik hukuk devleti niteliğini korumaya çalışıyor. Görevini en iyi şekilde yerine getirmek için de çaba gösteriyor.

Bu vesileyle buradan kamuoyuna bir çağrıda bulunmak istiyorum. Anayasa Mahkemesine katkı yapmak istiyorsanız lütfen kararlarımızı eleştirin. Eleştirileri gerçekten dikkate alıyor ve değerlendiriyoruz.

Saygıdeğer Konuklar,

Bu sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum. Toplantıya katkı yapacak olan değerli yüksek mahkeme üyelerimize, hocalarımıza ve tüm katılımcılara şükranlarımı sunuyorum.

Anayasa Mahkemesi kararlarının tartışıldığı yeni toplantılarda buluşabilmek ümidiyle hepinize sağlık ve afiyet diliyorum.

59. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ MESAJI

Anayasa Mahkemesi 25 Nisan günü itibarıyla 59 yaşına girmiş bulunmaktadır. Geleneksel olarak her sene gerçekleştirdiğimiz kuruluş yıl dönümü törenini ve bu kapsamda yapmış olduğumuz etkinlikleri maalesef -geçen yıl olduğu gibi- bu yıl da COVID-19 salgını nedeniyle ertelemek zorunda kaldık. İnşallah önümüzdeki aylarda hepimizi uzunca bir süredir etkisi altına alan bu salgından kurtulur ve ertelediğimiz etkinlikleri gerçekleştirme fırsatı buluruz.

Bu vesileyle belirtmek isterim ki Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği ve Anayasa'da ifadesini bulan "muasır medeniyet"in siyasi rejim tercihi, anayasal demokrasidir. Anayasa'nın Başlangıç kısmında "hürriyetçi demokrasi" olarak ifade edilen anayasal demokrasinin bir yandan serbest seçimler sonucu iş başına gelenlerin yönetme yetkisini kullandığı, diğer taraftan da bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması için bu yetkinin sınırlandırıldığı bir hukuk düzenini öngördüğü bilinmektedir.

Demokrasi, temel hak ve özgürlükleri en iyi şekilde korumaya yönelik kural ve kurumların varlığını gerektirmektedir. Bilindiği üzere özellikle Avrupa'da anayasa mahkemeleri, iki dünya savaşı arasında ve sırasında yaşanan sistematik hak ihlallerine tepki olarak kurulmuştur. Dolayısıyla varlık nedeni temel hak ve özgürlükleri korumak olan anayasa mahkemeleri, anayasal demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Dünyada Anayasa yargısı alanında görev yapan en tecrübeli mahkemelerden biri olan Türk Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın kendisine verdiği görev ve yetkiler kapsamında anayasanın üstünlüğü ilkesini hayata geçirmenin, temel hak ve özgürlükleri korumanın gayreti içindedir. Belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi, anayasal hak ve özgürlükleri koruyup geliştirme amacının bir gereği olarak hak eksenli yaklaşımını kararlılıkla sürdürmektedir.

Türk Anayasa Mahkemesi, diğer ülkelerin aynı görevi yapan mahkemeleriyle karşılaştırılamayacak derecede ağır bir iş yüküyle karşı karşıyadır. Bilhassa bireysel başvurudaki yoğun iş yükünü anlatan bazı istatistikleri paylaşmak isterim. Anayasa Mahkemesi 2020 yılında yaklaşık 45 bin başvuruyu sonuçlandırmıştır. Memnuniyetle ifade etmek gerekir ki Mahkememizin yapılan başvuruları karşılama oranı 2020 yılında salgın şartlarına rağmen yükselmeye devam etmiş ve yüzde 112 seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte bireysel başvuru sayılarının gitgide arttığını, 2021 yılının ilk dört ayı tamamlanmadan 17 binin üzerinde başvuru yapıldığını, buna bağlı olarak derdest başvuru sayısının da 46 bine yaklaştığını not etmek gerekir.

Bir kez daha vurgulamak gerekir ki bireysel başvurunun amacı her bir hak ihlalini gidermek değil ihlale yol açan nedenlerin ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu kapsamda hukuk sistemimizin başta adil yargılanma hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlükleri güçlendirecek ve bunların kullanımını daha güvenceli bir hâle getirecek şekilde gözden geçirilmesi zorunludur.

Anayasa Mahkemesi sadece bireysel başvuruda değil norm denetiminde de benimsediği hak eksenli yaklaşımla temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ve standardının yükseltilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Kısacası Anayasa Mahkemesi, tüm zorluklara rağmen demokratik hukuk devletini ve insanımızın temel haklarını koruma görevini en iyi şekilde yerine getirmek için çalışmaya devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin kuruluş yıl dönümü vesilesiyle, fedakârca çalışan başta başkanvekillerimiz ve üyelerimiz olmak üzere Mah-

kememizin tüm mensuplarına teşekkür ediyorum. Emekli olan üyelerimiz ve personelimizden vefat edenlere Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da sağlık ve afiyet diliyorum.

Salgın döneminin gerçek kahramanlarını unutmamız elbette mümkün değildir. Sürecin başından itibaren özveriyle görev yapan tüm sağlık çalışanlarımıza ve salgınla mücadelede emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum.

Daha sağlıklı günlerde buluşmak umuduyla Anayasa Mahkemesinin 59. Kuruluş Yıl Dönümü'nü kutluyor, tüm vatandaşlarımızı en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

59. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ NEDENİYLE DÜZENLENEN SEMPOZYUMUN AÇIŞ KONUŞMASI

Değerli Konuklar,

Öncelikle düzenlediğimiz sempozyuma hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Bilindiği üzere her yıl nisan ayında gerçekleştirdiğimiz kuruluş yıldönümü etkinliklerini COVID-19 nedeniyle maalesef ertelemek zorunda kalmıştık. Bu kapsamda ertelediğimiz bilimsel toplantıyı bugün gerçekleştirmekten ve sizlerle bir araya gelmekten dolayı duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim. İnşallah bundan sonraki kuruluş yıl dönümü etkinliklerini ertelemeden sağlıklı bir ortamda yapma imkânına kavuşuruz.

Sözlerimin başında sempozyuma katılarak bildirileri, soru ve yorumlarıyla katkı sunacak olan tüm katılımcılara şükranlarımı sunuyorum. Başarılı ve verimli bir sempozyum olmasını temenni ediyorum.

Değerli Katılımcılar,

Hepimizin sıkça duyduğu, özellikle yorum bilimle uğraşanların çok kullandığı bir deyiş var: *"Başlangıçta söz vardı…"* Aslında varlıkla ilgili teolojik ve metafizik anlamlara sahip olan bu söz, çoğunlukla kelamın evveliyetini ve önceliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Sözün konusu hukuk ve adalet olduğunda aslında güneşin altında söylenmedik yeni bir söz bulmak kolay değil. Söylenmesi gereken

her şey binlerce yıldır söylenegelmektedir. Mesela Aristoteles 2.500 yıl önce adaleti bireysel ve toplumsal hayatın üzerine inşa edilmesi gereken temel erdem olarak nitelendirmiştir. Aristoteles'e göre "*Yaşayan varlıkların en mükemmeli olan insan, hukuk ve adaletten ayrıldığında mahlûkatın en kötüsü olur.*"[1]

Adaletin temel erdem olduğu, insanın ve devletin yaşamını devam ettirmesinin ona bağlı olduğu fikri, Selçuklularda zirvesine ulaşan siyasetname geleneğinin de ortak temasını oluşturur. İslam dünyasının meşhur hukukçularından Mâverdî, yaklaşık bin yıl önce yazdığı "*Dürerü's-Sülûk*" adlı siyasetnamesinde hükümdarlara her şeyden evvel adil olmalarını öğütler. Mâverdî'nin aktardığına göre Aristoteles'in öğrencisi olan Büyük İskender cesaretin mi yoksa adaletin mi üstün değer olduğunu merak eder. İskender Hindistan seferinde karşılaştığı Hint filozoflarına bunu sorar. Aldığı cevap ilginçtir. Der ki filozoflar "*Adalet sağlanırsa cesarete ihtiyaç kalmaz.*"[2]

Değerli Konuklar,

Hukuku uygulamakla ve adaleti tesis etmekle görevli olan başta hâkimler olmak üzere yargı mensuplarının şiarı 3A yani akıl, ahlak ve adalet olmalıdır. Akıl iradeyi, bağımsızlığı, düşünme ve bilgi sahibi olma kapasitesini ifade eder.

Yargı mensubu aklını kullanmak zorunda olan kişidir. Bu nedenle hâkim ve savcılar, sadece akıllarını kullanırlarken cesarete ihtiyaç duyabilirler. Kant'ın belirttiği üzere kendi aklını kullanmaya cesaret edemeyenler, vesayet altında kalmaya mahkûmdur. Vesayet altındaki yargısal akıl ise adaleti tesis edemez.

Bunun en canlı ve yıkıcı örneğini ülkemizi 15 Temmuz darbe girişimine götüren süreçte yaşadık. Akıllarını ve vicdanlarını başkalarına teslim edenlerin yaptıkları ve yaşattıkları

1 *The Politics of Aristotle or A Treatise on Government*, Everyman's Library, trans. W. Ellis, London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1912, Bölüm 2, 1.253-a, s. 5.

2 Ebü'l-Hasen El-Mâverdî, *Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk: Mâverdî'nin Siyâsetnâmesi*, Haz. A. Arı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019, s. 68.

hukuksuzluklara hep birlikte şahit olduk. İki hafta sonra beşinci yılını idrak edeceğimiz 15 Temmuz *"Demokrasi ve Millî Birlik Günü"* vesilesiyle ifade etmek isterim ki bu meşum darbe teşebbüsünden çıkarılması gereken en önemli derslerden biri, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının ve bunun yanında yargı mensuplarının sadece hukuka bağlı kalarak karar vermelerinin sağlanmasının demokratik hukuk devletinin geleceği bakımından hayati derecede önemli olduğu gerçeğidir.

15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünden çok önce bu salonda yaptığım ilk konuşmada konuya ilişkin görüşlerimi şu sözlerle paylaşmıştım: "*Unutmayalım ki fikri ve vicdanı hür olmayandan hâkim olmaz. Aklını ve vicdanını başkalarına kiralayan veya iradesine ipotek konmasına izin veren kişiden hâkim olamaz. Hukuk devletinde, uzaktan kumandalı yargı da, yargıç da düşünülemez.*"

Esasen bu sözler, farklı zaman ve mekânlarda farklı kelimelerle ifade edilse de evrensel hukuk devleti anlayışının esaslarıdır. Bu esaslardan uzaklaşıldığında hukuk ve adalet açığı ortaya çıkacaktır. Hukuk ve adalet açığı bir ülkenin geleceği bakımından her türlü açıktan daha tehlikelidir. Zira bu açık, temeli adalet olması gereken devlete yönelik toplumsal güveni ve inancı zedeleyecektir.

Önemle vurgulamak gerekir ki hukuk devletinde adaletin yegâne adresi mahkemelerdir. Mahkemelerin adalet arayışına cevap veremediği, bağımsız ve tarafsız yargılama ilkelerine uygun şekilde uyuşmazlıklara çözüm üretemediği bir yerde hukuk dışı arayışların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Değerli Katılımcılar,

Hukuk ve adalete dair bu değerlendirmelerden sonra biraz da bugünkü sempozyumun konusu olan özel hayata saygı hakkı üzerinde durmak istiyorum. Bu hakla ilgili hukuki meseleler kuşkusuz bize has değildir. Bugün dünyanın hemen her yerinde en çok tartışılan konuların başında özel hayatın korunması gelmektedir.

İnsanların toplu olarak yaşamaya başlamasından ve devletin ortaya çıkışından itibaren mahremiyetin korunması oldukça önemli hâle gelmiştir. Devlet baştan beri bir yönetim tekniği olarak bireylerin

özel hayatını gözetim altında tutma eğiliminde olmuştur. Başka bir ifadeyle devletin gözü daima bireylerin üzerindedir.

Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin konuya yaklaşımına geçmeden önce özel hayatın kontrolü ya da gözetlenmesi konusunda yıllar önce ifade edilen ve bugünü de önemli ölçüde açıklayan bazı görüşlere kısaca değinmek istiyorum.

İngiliz hukukçu Jeremy Bentham, 18. yüzyılda yazdığı mektuplarda "*panoptikon*" adını verdiği bir bina tasarımını anlatır. Bentham; İngiliz hükûmetine bu tasarımın sadece hapishanelerde değil aynı zamanda fabrikalar, hastaneler ve okullar gibi gözetim altında tutulacak her tür insanın bulunduğu bütün kurumlarda uygulanmasını salık vermiştir.

"*Panoptikon*" yani gözetimevi, dairesel bir binadır. Binanın ortasında bir avlu, avlunun ortasında yüksek bir kule vardır. Kulede bulunan gözetmenler, kulenin etrafını çevreleyen hücrede olan herkesi görebilmekte ve özel bir boru sistemiyle de konuşulanları duyabilmektedirler. Bentham'a göre gözetleme ilkesinin en önemli amacı, gözetlenen kişilerin "*yaptıkları her şeyin bilindiğine dair kendilerinden emin olmalarını sağlamaktır.*"[3]

Bentham'dan yıllar sonra bir başka İngiliz George Orwell, "*1984*" adlı romanında distopik bir dünyanın korkutucu tasvirini yapmıştır. Orwell gözetimin bir anlamda içselleştirilmesini şöyle dile getirmiştir: "*Çıkardığınız sesin işitildiği, karanlıkta olmadığınız sürece, her hareketinizin izlendiği varsayımı, içgüdüsel bir alışkanlık haline dönüşmüştü, bununla yaşamanız gerekiyordu- yaşıyordunuz*".[4]

Orwell'e göre "*büyük birader*" iktidarının en etkili gözetleme aracı televizyondur. Televizyonun "*hem alıcı hem verici olarak kullanılmasını sağlayan teknik gelişmeler, özel hayata son verdi*".[5]

3 Jeremy Bentham, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, 3. Baskı, Çev. B. Çoban ve Z. Özarslan, İstanbul: Su Yayınları, 2019, s.74.

4 George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Çev. N. Akgören, 6. Baskı, İstanbul: Can Yayınları, 2004, s.10.

5 Orwell, *age*, s. 167.

Orwell, kitabını tamamladığı 1948 yılından iki yıl sonra yani internetin ve akıllı cep telefonlarının icadından çok önce aramızdan ayrıldı. Bugün yaşasaydı kitabında tasvir ettiği distopik dünyanın kusursuz şekilde gerçekleştiğini hatta aşıldığını hayretle gözlemlerdi. Muhtemelen de dijital çağ olarak ifade edilen bugünlerde neredeyse adım başı rastlanan kameralarla karanlıkta olanları bile izleyebilen, yazılımlarla konumları takip edebilen, görünmeden gören, her yerde hazır ve nazır bir "*küresel büyük birader*"in ortaya çıktığını görmekten dolayı dehşete düşerdi.

Diğer yandan 1984 yılında dünyaya veda eden ünlü Fransız düşünür Michel Foucault da gözetim toplumunun arkeolojisini çok iyi şekilde ortaya koymuştur. Foucault panoptizmin hâkim olduğu bir toplumda yaşadığımızı, bunun bireyler üzerinde uygulanan, *gözetleme, denetleme ve ıslah etme* şeklinde üç boyuta sahip bir iktidar ilişkisine dayandığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.[6]

Değerli Katılımcılar,

Bu kavramsal açıklamalar çerçevesinde belirtmek gerekir ki içinde yaşadığımız internet çağında ve gözetim toplumunda kişilerin özel hayatlarının korunması çok daha zorlaşmıştır. Buna paralel olarak da özel hayata saygı hakkını korumaya yönelik anayasal ve yasal güvencelerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesi çok daha önemli hâle gelmiştir.

Anayasa'nın 20. maddesine göre herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Anayasa koyucu "*Özel hayatın … gizliliğine dokunulamaz.*" şeklinde kesin bir dille özel hayatın mahremiyetinin önemine işaret etmiştir.

Anayasa Mahkemesi gerek norm denetiminde gerekse bireysel başvuruda, eksiksiz bir tanımı bulunmayan "*özel hayat*" kavramının kişiye ait oldukça geniş bir alanı kapsadığını belirtmiştir. Gerçekten de kişilerin şeref ve itibarlarının korunmasından kişisel verilerinin

6 Michel Foucault, *Büyük Kapatılma,* Çev. I. Ergüden ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 237.

işlenmesine, başkalarıyla mahrem ilişkilerinden mesleki hayatına müdahalelere kadar bir dizi konu özel hayata saygı kapsamına girmektedir.

Mahkemeye göre özel hayata saygı hakkıyla korunan hukuki değerlerin başında kişisel bağımsızlık gelmektedir. Bu hak bireyin kişiliğini gerçekleştirmesi ve geliştirmesi bakımından hayati derecede önemlidir. Özel hayata saygı hakkı bir yandan kişinin istenmeyen tüm müdahalelerden uzak, kendine ait mahrem alanda yaşama hakkına işaret etmekte; diğer yandan da kişiliğini serbestçe geliştirmesine yönelik birçok hukuki menfaate dikkat çekmektedir.[7]

Özel hayata saygı hakkının kapsamına giren konulardan biri de kişilerin mesleki hayatlarını etkileyen müdahalelerdir. Anayasa Mahkemesi bu konuda yapılan bazı müdahaleleri Anayasa'nın 20. maddesi kapsamında incelemektedir. Kuşkusuz müdahalenin meşru amacı tespit edilirken Anayasa'nın diğer maddeleri de dikkate alınmaktadır.

Bu kapsamda bilhassa Anayasa'nın 129. maddesinde belirtilen "*sadakat*" yükümlülüğü önem taşımaktadır. Bu madde gereğince memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdür. Dolayısıyla devlet sadakat yükümlülüğüne aykırı davranan kamu personeli hakkında idari tedbirler alabilmektedir.

Bu yükümlülüğün gereklerini devlet hem kamu hizmetine alma hem de bu hizmetten çıkarma sürecinde değerlendirme yetkisine sahiptir. Anayasa Mahkemesi, 2019 yılında verdiği bir kararında kamu görevlilerinin anayasaya sadakat ve devlete bağımlılık yükümlülüğünün -bilhassa devleti temsil eden ve millî güvenlik bakımından hassasiyet içeren bazı kamu görevlerine atanacak kişiler bakımından- daha sıkı nitelikler aranmasını ve birtakım sınırlamaların getirilmesini gerektirebileceğine hükmetmiştir.

7 AYM, E.2020/82, K.2021/20, 18/3/2021, § 7.

Anayasa Mahkemesine göre özellikle "*millî güvenlik açısından önem arz eden kadrolara atanacak kişilerin tabi olacağı güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması konusunda kanunla temel çerçeveyi ortaya koyan kurallar getir*[il]*mesi elbette mümkündür*".[8]

Bu durum devlete sadakat ve bağlılık çerçevesinde kamu görevinden çıkarma konusunda da evleviyetle geçerlidir. Başka bir ifadeyle devlet, anayasal sadakat yükümlülüğüne aykırı tutum ve davranış içinde olduğunu tespit ettiği kamu görevlilerinin görevden çıkarılmaları veya başka türlü idari yaptırıma tabi tutulmaları yönünde işlem yapabilecektir. Bu anlamda kamu görevinden çıkarma, mesleki hayat ile özel hayat arasındaki yakın ilişkiden dolayı sebep ve/veya sonuca dayalı olarak kişinin özel hayata saygı hakkına müdahale olarak nitelendirilebilmektedir.[9]

Buradan hareketle mesleki hayata müdahale bağlamında özel hayata saygı hakkının mutlak olmadığı, belli şartlar altında sınırlandırılabileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu sınırlamalar elbette sınırsız değildir. Bu bağlamda temel haklara yönelik sınırlamaların Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen şartlara uygun olması gerekmektedir.

Bu kapsamda ilk olarak olağanüstü dönemler dışında özel hayata saygı hakkının sınırlandırılması ancak kanunla mümkündür. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin kararlarında da sıkça vurgulandığı üzere Türk anayasal sisteminde hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı düzenleme yapma yetkisi sadece yasama organına aittir.

Ancak temel hakları sınırlandıran bir kanunun bulunması tek başına yeterli değildir. Temel hakları sınırlayan kanun hükmünün erişilebilir, öngörülebilir, açık ve net olması, bunun yanında da kamu otoritesinin keyfî uygulamalarına karşı kişileri koruyacak güvenceleri içermesi gerekir. Bu nedenle kanunun şeklen var olması yetmez, ayrıca kaliteli olması da gerekir.

Öte yandan özellikle mesleki hayat bağlamında özel hayata saygı hakkının sınırlandırılmasında kanunilik şartı bakımından

8 *Fatih Saraman* [GK], B. No: 2014/7256, 27/2/2019, § 82.

9 *Tamer Mahmutoğlu* [GK], B. No: 2017/38953, 23/7/2020, §§ 85-90.

önemli bir konu da yargı organlarının çok sık olmamakla birlikte kanunu, öngörüldüğü amaç dışında yorumlayarak genişletmesidir. Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında özel hayata saygı hakkını sınırlayan kanuni düzenlemelerin yargı organlarınca *"makul olmayacak biçimde genişletici ve öngörülemez bir yoruma tabi tutulduğu"* gerekçesiyle kanunilik şartına uyulmadığı, bunun da hak ihlaline yol açtığı tespitinde bulunmuştur.[10]

Bu noktada belirtmek gerekir ki kanunilik şartını sağlayan sınırlamaların ihlale yol açmaması için sınırlamanın meşru bir amacının bulunması, ayrıca demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmaması gerekmektedir.

Öte yandan işçi işveren arasındaki ilişkilerde de kişilerin özel hayatına saygı hakkının korunmasına yönelik devletin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi birçok kararında özellikle işverenlerin çalışanlarının özel hayatına saygı göstermesi gerektiğini, devletin bunu sağlamaya yönelik pozitif yükümlülüğü bulunduğunu, bu yükümlülüğün yerine getirilmediği durumlarda özel hayata saygı hakkının ihlal edilebileceğini belirtmiştir.

Bu kapsamda Mahkememiz örneğin özel bir şirkette çalışan başvurucunun e-posta hesabının içeriğinin işveren tarafından gerekli anayasal güvenceler sağlanmadan incelenmesi ve iş akdinin feshedilmesi olayında özel hayata saygı hakkı kapsamındaki kişisel verilerin korunması hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.[11] Aynı şekilde hastalığı nedeniyle haksız şekilde işten ayrılmaya zorlanan başvurucunun esaslı iddialarının derece mahkemelerince incelenmemiş olması sebebiyle devletin pozitif yükümlülüğünün yerine getirilmediğine, dolayısıyla özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.[12]

10 Bu konuda bkz. *Mehmet Çetinkaya ve D.K.* [GK], B. No: 2018/27392, 15/4/2021, § 49.

11 *E.Ü.* [GK], B. No: 2016/13010, 17/9/2020.

12 *T.A.A.,* B. No: 2014/19081, 1/2/2017.

Değerli Konuklar,

Sonuç olarak özel hayata saygı hakkının ve mahremiyetin güvence altına alınması, bireyin maddi ve manevi varlığının, özerklik ve özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi bakımından son derece önemlidir. Bunun yanında unutmamak gerekir ki temel hak ve özgürlüklerin korunduğu, hukuk güvenliğinin sağlandığı bir hukuk devleti aynı zamanda refah devletinin de olmazsa olmaz şartıdır.

Esasen güneşin altındaki diğer sözler gibi bu söz de yeni değildir. Osmanlı Devleti'nde bir dönem sadrazamlık da yapmış olan Tunuslu Hayreddin Paşa yıllar önce bu tespiti yapmış ve yazdığı kitapla bunu bize aktarmıştır. Kanun-i Esasi'nin ilanından sekiz yıl önce yayımladığı kitabında Avrupa'da gezdiği ülkelerin kurumlarına dair gözlemlerini paylaşan Tunuslu Hayreddin Paşa'ya göre *"En yüksek refah mertebelerine ulaşan ülkeler, hürriyetin ilkelerini ve siyasi tanzimata denk gelen anayasayı yerine oturtan ülkelerdir.*[13]

Kuşkusuz dün olduğu gibi bugün de hürriyet ilkelerini ve Anayasa'yı yerine oturtma konusunda en büyük görev yargıya düşmektedir. Bu görev hakkıyla yerine getirildiğinde yargıya güven de arzu edilen düzeye yükselecektir. Bu nedenle yargı mensupları olarak sürekli bir öz eleştiri ve muhasebe içinde kendimizi gözden geçirmek ve yenilemek durumundayız. Bu bizim hukuka, adalete ve son kertede mensubu bulunduğumuz milletimize olan vicdan borcumuzdur.

Değerli Konuklar,

Saygıdeğer Katılımcılar,

Sözlerime son verirken sempozyumun organizasyonunda emeği geçen mesai arkadaşlarımı tebrik ediyor, katılımlarıyla katkı yapacak olan herkese teşekkür ediyorum.

Sempozyumu teşriflerinden dolayı hepinize bir kez daha şükranlarımı sunuyor, sağlık ve afiyet diliyorum.

13 Tunuslu Hayreddin Paşa, *Ülkelerin Durumunu Öğrenmek İçin En Doğru Yol-* Akvemü'l- Mesâlik fî Marifeti Ahvâlü'l-Memâlik, çev. S. Muhammed, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017, s. 132.

60. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Anayasa Mahkemesinin kuruluşunun 60. yıldönümü nedeniyle düzenlediğimiz törene hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Dünyanın dört bir yanından gelen bölgesel insan hakları mahkemelerinin başkan ve üyeleri, uluslararası kuruluşların temsilcileri ve 26 ülkeden anayasa mahkemesi başkan ve üyeleri bugün aramızda bulunmaktadır. Kendilerini ülkemizde ağırlamaktan dolayı büyük bir mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isterim.

Bilindiği üzere dünyanın her yerinde mahkemelerin temel görevi adaleti sağlamaktır. Bu hayati bir görevdir zira bireysel, toplumsal ve siyasal hayatın dengesini sağlayan bizatihi adalettir. Bu nedenle de tarih boyunca hemen her toplumda adalet toplumun örgütlü hâli olan devletin bir yandan varlık sebebi diğer yandan da varlığını devam ettirmesinin temel şartı olarak görülmüştür.

Başta Fatih Sultan Mehmet olmak üzere Osmanlı devlet adamlarını da etkilemiş olan Abdurrahman Câmi, *Baharistan* adlı eserinde adaletin bu işlevini veciz bir şekilde ifade etmiştir. Câmî'ye göre yöneticilerin varlığındaki hikmet ve ülkeyi korumada belirleyici olan değer adalettir.[1]

1 Molla Câmi, *Baharistan*, 2. Baskı, Çev. Adnan Karaismailoğlu, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), ss. 47, 48.

Bununla birlikte adalet gerçekleştirilmesi kolay olmayan bir erdemdir. Tam da bu nedenle en üstün erdem olan adalet, bir retorik değil pratik meselesidir. Başka bir ifadeyle adaletin konuşulmasından ziyade uygulanması ve uygulandığının da görülmesi gerekir. Adaletin tecelli ettiğinin görülmesi, devlete özellikle de adalet dağıtmakla görevli olan yargıya inancı ve güveni tahkim edecektir.

Eylem olarak adalet bir hakkın tespiti ve teslimidir. Bu da adaletin güçle olan yakın ilişkisini gündeme getirir. Adaletin tecellisi gücü, gücün meşruiyeti adaleti gerektirir. Ünlü düşünür Pascal, *güçsüz adaletin acziyete, adaletsiz gücün ise zorbalığa* yol açacağını söyler. Bu nedenle adalet ve güç buluşturulmalı, bunun için ya adil olan güçlü ya da güçlü olan adil kılınmalıdır.[2]

Güçlü olanı adil kılmanın yolu hiç kuşkusuz hukuktan geçmektedir. Aslında hukukun temel işlevi, iktidarı sınırlamak suretiyle gücü adaletle buluşturmaktır. Bu sebeple gücü sadece *adaletin vasıtası* olarak niteleyen merhum Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle "*İktidarın herhangi bir sınırlamasının başladığı zamanda ve yerde hukuk başlar.*"[3]

Anayasa yargısının arkasında da gücün hukuk ve adaletle buluşturulması düşüncesi yatmaktadır. Siyasal iktidarı anayasanın çizdiği sınırlar içinde tutarak temel hak ve özgürlükleri koruma kaygısı, geçen yüzyılda Anayasa yargısının kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur. Özellikle iki büyük savaş sırasında yaşanan katliamlara ve sistematik hak ihlallerine yönelik tepki ulusal düzeyde anayasa mahkemelerini, uluslararası düzeyde ise insan hakları mahkemelerini ortaya çıkarmıştır.

Ne var ki insan maalesef çabuk unutan bir varlıktır. Yaşanan onca savaş, katliam ve sistematik hak ihlallerinden sonra aynı akıl ve vicdan tutulmasına tekrar tekrar tanıklık etmek büyük bir trajedi olsa gerektir.

2 Blaise Pascal, *Pensées*, trans. J. Warrington, (London: Everyman's Library, 1960), 192 [411-298], s.53

3 Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 3. Baskı, Çev. S. Şaban, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), s. 299.

Diğer yandan hiçbir kurumun varlığı tek başına kendisinden beklenen fonksiyonu garanti edemez. Bu manada anayasa mahkemelerinin varlığı da temel hak ve özgürlüklerin korunması için yeterli değildir. Etkili ve işlevsel bir Anayasa yargısı, kurumsal perspektiften bakarak biri *harici* diğeri *dâhili* diyebileceğimiz iki temel şartın gerçekleşmesine bağlıdır.

Harici şart anayasal sisteme *kuvvetler ayrılığı* ilkesinin hâkim olmasıdır. Bu ilke gücün farklı ellerde toplanmaması durumunda hak ve özgürlükleri korumanın imkânsız olacağı fikrine dayanmaktadır. Nitekim Babanzâde İsmail Hakkı, kuvvetler ayrılığının neredeyse "*elfaz-ı küfür*" olarak algılandığı bir dönemde yazdığı bir kitapta bütün kuvvetlerin tek elde toplanmasının kaçınılmaz olarak keyfî yönetime yol açacağını ifade etmiştir.[4]

Bu sebeple uzun ve acı tecrübelerden sonra kuvvetler ayrılığı ilkesi modern anayasaların olmazsa olmaz unsuru hâline gelmiştir. Böylece demokratik anayasalar yasama, yürütme ve yargı erklerinin denge ve denetlemenin ötesine geçerek birbirlerinin yetki alanına müdahale etmemesini sağlamaya yönelik düzenlemelere yer vermişlerdir.

Kuvvetler ayrılığının etkili şekilde uygulanması, genelde yargının özelde Anayasa yargısının bağımsızlığı bakımından zorunludur. Hangi hükûmet sistemi benimsenirse benimsensin rejimleri demokratik hukuk devleti kılan şartların başında, bağımsız ve tarafsız bir yargının varlığı gelmektedir. Yargı bağımsızlığının temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesinin ön şartı olduğu da artık hepimizin malumudur.

Etkili bir Anayasa yargısının dâhili şartı ise anayasa mahkemelerinin *hak eksenli* paradigmayı benimsemeleridir. Hak eksenli paradigmadaki "*hak*" kelimesinin tıpkı İngilizce'deki "*right*" kelimesi gibi çift anlamlı olduğunu belirtmek gerekir. Bilindiği gibi "*hak*" bir yandan "*adalet*", diğer yandan da "*sahip olunan şey*" anlamında

4 Babanzâde İ. Hakkı, *Hukuk-ı Esasiye* (1913), Haz. F. Balcıoğlu ve A.B.Balcıoğlu, (Ankara: Erguvanî Yayınevi, 2014), s.334.

kullanılmaktadır. Bu bağlamda hak eksenli paradigma kelimenin iki anlamıyla da *hak*kın tespiti ve teslimini gerektirmektedir.

Başka bir ifadeyle bu paradigma anayasal adaleti sağlayarak temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan bir yargısal yaklaşımı icbar etmektedir. Bu da her şeyden önce, bir yorum topluluğunu oluşturan anayasa yargıçlarının hak eksenli yaklaşımı içselleştirmelerine bağlıdır. Unutmamak gerekir ki adalet ancak onu uygulayacak kişilerin adil olmasıyla sağlanabilir.

Ne var ki adil olmak kolay değildir. Tam da bu nedenle adaleti "*ender rastlanan erdem*" olarak gören Alman filozof Nietzsche, *saygımızı adil olan kişiden daha fazla hak eden kimsenin bulunmadığını* çünkü onda tüm erdemlerin birleşeceğini söyler. Nietzsche'ye göre bu erdemlere ve yargılama yetkisine sahip "*adil kişinin eli, teraziyi tutarken titremez artık*".[5]

Sayın Cumhurbaşkanım,

Konuşmamın bundan sonraki kısmında buraya kadar yapılan kavramsal açıklamalar ışığında Türk Anayasa Mahkemesinin 60 yılını kısaca değerlendirmek istiyorum. Bireysel başvurunun uygulamaya geçtiği 23 Eylül 2012 gününü anayasal milat olarak kabul edersek Mahkemenin tarihini ilk 50 yıl ve son 10 yıl olarak iki döneme ayırmak mümkündür.

Esasen Anayasa yargısı tarihini bu şekilde ikiye ayırmak ve ikinci dönemi hak eksenli paradigmanın hâkim olduğu dönem olarak nitelemek bireysel başvuruyu ihdas eden anayasa koyucunun iradesiyle de uyumludur. Anayasa değişikliğinin gerekçesinde ve teklife ilişkin Anayasa Komisyonu Raporu'nda bireysel başvurunun Türk Anayasa yargısında bir dönüm noktası olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Anayasayı değiştiren irade değişiklik gerekçesinde bireysel başvuruyu "*Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu"*nu yükleyecek bir kurum olarak değerlendirmiştir. Ana-

5 Friedrich Nietzsche, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*, 6. Basım, Çev. M. Tüzel, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021), ss. 42, 43.

yasa Komisyonu Raporu'nda da "*bugüne kadar Devletçi anlayışla, Devleti ve sistemi koruyan"* bir organ olarak algılanan Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruyla birlikte "*artık özgürlükçü kararlar veren özgürlükleri güvenceye alan"* bir mahkeme olarak algılanacağı belirtilmiştir.

Anayasa koyucu tarafından öngörüldüğü gibi bireysel başvuruyla birlikte Anayasa Mahkemesi belirgin şekilde bir paradigma değişimi yaşamış, hak eksenli bir yaklaşımla temel hak ve özgürlükleri koruyan ve geliştiren bir misyon yüklenmiştir. Nitekim Mahkememiz, bazı kararlarında hak eksenli yaklaşımın Anayasa yargısına hâkim olması gerektiğini ve anayasal hükümlerin ancak bu yaklaşımla yorumlandıkları takdirde işlevlerini tam olarak yerine getirebileceklerini açıkça vurgulamıştır.[6]

Bunun yanında Anayasa Mahkemesi hak eksenli yaklaşımın bir yansıması olarak devletin temel görevinin temel hak ve özgürlükleri korumak olduğunu birçok kararında ifade etmiştir. Mahkemeye göre "*Demokrasilerde devlete düşen görev, temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmek, bunların etkili şekilde kullanılmasını sağlayacak tedbirleri almaktır*."[7]

Diğer yandan Mahkememiz, temel hak ve özgürlükleri korumaya çalışırken güvenliği bir kenara bırakmamaktadır. Mahkeme bazı istisnaları olmakla birlikte temel hak ve özgürlüklerin mutlak olmadığını; Anayasa'da öngörüldüğü üzere kamu yararı, kamu düzeni ve güvenliği, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi sebeplerle sınırlandırılabileceğini de belirtmektedir. Anayasa Mahkemesi bilhassa kamu güvenliği ile özgürlükler arasında hassas bir dengeleme yapmakta, Mevlâna Celâleddin Rûmi'nin asırlar önce ifade ettiği gibi adaletin tecellisi için *her şeyi yerli yerine koyma*ya gayret göstermektedir.[8]

6 Bkz. *Ali Kuş* [GK], B. No: 2017/27822, 10/2/2022, § 50.

7 AYM, E.2016/165, K.2017/76, 15/3/2017, § 17.

8 Mevlânâ Celâleddin-î Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Çev. D.Örs ve H. Kırlangıç, 3. Basım, Cilt II, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), VI/2597, s. 866.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bundan tam yedi yıl önce, sizlerin de teşrif ettiği 53. kuruluş yıldönümü töreninde, yine bu salonda yaptığım ilk konuşmada Anayasa Mahkemesinin paradigma değişimi sürecinin henüz başında bulunduğunu, alınacak çok mesafe olduğunu, bu değişimin tamamlanması ve istikrarlı bir hâle getirilmesi gerektiğini ifade etmiştim. Bu beyan aynı zamanda başkan olarak sorumluluk üstlendiğimiz dönemin de istikametini yansıtmaktaydı.

Geldiğimiz aşamada bireysel başvuruyla başlayan paradigma değişiminin norm denetimini de içine alacak şekilde önemli ölçüde gerçekleştiğini memnuniyetle ifade etmek isterim. Anayasa Mahkemesi hem norm denetiminde hem de bireysel başvuruda hak eksenli yaklaşımla Türk hukuk pratiğine yön verecek nitelikte kararlar almıştır ve almaya devam etmektedir. Bu kararlar bir yandan hukuk düzeninin Anayasa ile uyumlu hâle gelmesini sağlamış diğer yandan da temel hak ve özgürlüklerin koruma alanını genişleterek standartları yükseltmiştir.

Mahkemenin benimsediği hak eksenli paradigma Anayasa hükümlerinin temel hak ve özgürlükler lehine yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Bunun uygulamaya iki şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Birincisi yeni paradigmanın hâkim olmasıyla birlikte kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, laiklik ve demokratik devlet gibi devletin yapısına ve işleyişine ilişkin anayasal ilkeler özgürlükçü bir yaklaşımla ele alınmıştır.

İkinci olarak da temel hak ve özgürlüklere dair anayasal hükümler bu hak ve özgürlüklerin güvence alanını genişletici şekilde yorumlanmıştır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi anayasal ilke ve kuralları hak eksenli bir yaklaşımla yorumlarken meşruiyetini sorgulatacak nitelikte bir yargısal aktivizmden ve jüristokratik davranışlardan da özenle kaçınmıştır.

Bu aşamada hak eksenli paradigmanın anayasal ilkeler ve hükümlerin yorumlanmasına yönelik yansımalarını bazı kararlar üzerinden somutlaştırmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Türk Anayasa yargısındaki paradigma dönüşümünün laiklik ilkesinin özgürlükçü yorumuyla başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Anayasa Mahkemesi bireysel başvurunun başlamasından sadece üç gün önce, 20 Eylül 2012 tarihinde verdiği bir kararda, o döneme kadar yargısal paradigmaya hâkim olan ve daha ziyade yasakları meşrulaştırıcı bir işlev gören katı pozitivist laiklik anlayışını terk etmiş; bunun yerine din ve vicdan özgürlüğünü güvenceye alan esnek ve özgürlükçü laiklik yorumunu benimsemiştir.

Mahkeme bu kararında laiklik ilkesinin dini bireyin iç dünyasına hapsetmediğini, din ve inancın toplumsal görünürlüğüne imkân tanıdığını ve bunu güvenceye aldığını belirtmiştir. Mahkemeye göre *"Laik bir siyasal sistemde, dini konulardaki bireysel tercihler ve bunların şekillendirdiği yaşam tarzı devletin müdahalesi dışında ancak, koruması altındadır… Demokratik ve laik devletin temel amaçlarından biri, toplumsal çeşitliliği koruyarak bireylerin ve toplulukların sahip oldukları inançlarıyla barış içinde bir arada yaşayabilecekleri bir hukuksal ve siyasal düzeni tesis etmektir".*[9]

Anayasa Mahkemesi laikliğin hak eksenli yorumuyla "*Kur'an-ı Kerim"* ve "*Hz. Peygamberimizin Hayatı*" derslerinin ortaokul ve liselerde isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulmasını Anayasa'ya uygun bulmuştur. Mahkeme aynı yaklaşımla kişilere seçenek sunan il ve ilçe müftülüklerine evlendirme yetkisi verilmesine ilişkin kuralın da laikliğe aykırı olmadığını, aksine evlenmenin dinî töreninin yapılmasını kolaylaştırmak suretiyle bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü koruyucu bir işlev gördüğünü vurgulamıştır.[10]

Özgürlükçü laiklik yorumunun belki de en bariz yansıması başörtüsüne yönelik yasakların hak ihlali teşkil ettiğine dair bireysel başvuru kararlarında görülebilir. Mahkememizin hak eksenli laiklik yorumuna göre kişilerin dinî inançları gereği taktıkları başörtüsü, Anayasa'nın 24. maddesinde korunan din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi altındadır. Bu kapsamda duruşma salonundan başörtü-

9 AYM, E.2012/65, K.2012/128, 20/9/2012; AYM, E.2017/180, K.2018/109, 6/12/2018, § 13.

10 AYM, E.2017/180, K.2018/109, 6/12/2018, § 26.

lü olduğu için çıkarılan avukatın başvurusunda din özgürlüğünün ve ayrımcılık yasağının ihlaline karar verilmiştir.[11]

Aynı şekilde başörtüsü yasağı nedeniyle üniversiteden ilişiği kesilen öğrencinin almış olduğu bursları iade etmek zorunda kalması da din özgürlüğü ve eğitim hakkının ihlali olarak görülmüştür. Her iki kararda da Mahkeme, temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceğini, başörtüsünü yasaklayan herhangi bir kanun hükmü olmadığını, ayrıca Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin önceki kararlarının yasaklamalara *kanuni* dayanak olamayacağını belirterek ihlal sonucuna ulaşmıştır.[12]

Diğer yandan Anayasa Mahkemesi, devletin bir azınlık cemaatinin dinî liderini seçme konusunda kendi içinde yaşadığı anlaşmazlıklara zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaç olmaksızın müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda yapılan bireysel başvuruda dinî cemaat içinde bir grubun seçim talebinin idare tarafından reddedilmesi başvuruculların din özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmiştir.[13]

Kısacası Anayasa Mahkemesi, hak eksenli yaklaşımla laikliği belli bir inancı veya onun pratiğini yasaklayan uygulamaları da kişileri buna zorlayan müdahaleleri de aynı ölçüde dışlayan, ayrıca kişilerin engellemelere maruz kalmadan dinî inançlarının gereklerine göre yaşayabilmelerini güvence altına alan bir anayasal ilke olarak yorumlamıştır. Bunun sonucu olarak da daha önce temel hak ve özgürlükleri sınırlamanın gerekçesi olarak kullanılan laiklik ilkesi yeni dönemde bunların güvencesi olarak yorumlanıp uygulanmıştır.

Benzer bir durum *demokratik devlet* ilkesi için de geçerlidir. Anayasa Mahkemesi gerek Anayasa'nın 2. maddesinde korunan demokratik devlet ilkesini gerekse 13. maddesinde sınırlama ölçütü olarak yer alan "*demokratik toplum düzeninin gerekleri*" kavramını

11 *Tuğba Arslan* [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014.

12 *Tuğba Arslan*, § 98; *Sara Akgül* [GK], B. No: 2015/269, 22/11/2018, § 103.

13 *Levon Berç Kuzukoğlu ve Ohannes Garbis Balmumciyan* [GK], B. No: 2014/17354, 22/5/2019.

hak eksenli şekilde yorumlamaktadır. Mahkemeye göre demokrasi, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini en geniş şekilde güvence altına alan bir hukuksal ve siyasal düzeni gerektirmektedir.

Demokratik hukuk düzeninde özgürlük esas, sınırlama istisnadır. Anayasa Mahkemesinin bilhassa ifade özgürlüğü bağlamında sıklıkla vurguladığı gibi "*Anayasa'nın 13. maddesinde ifadesini bulan demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı; anayasal bir özgürlük üzerindeki sınırlamaların zorunlu ya da istisnai tedbir niteliğinde olmasını, başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olarak kendini göstermesini gerektirmektedir*".[14]

Sayın Cumhurbaşkanım,

Anayasa Mahkemesi, anayasal ilkeleri özgürlükçü yorumlamanın yanında temel haklara ilişkin anayasal hükümleri de bunların koruma alanını genişletecek şekilde yorumlama yoluna gitmiştir. Sözgelimi Anayasa'nın 38. maddesinde lehe olan ceza hükümlerinin geçmişe yürütülmesi gerektiğine dair açık bir düzenlemeye yer verilmediği hâlde hak eksenli bir yorumla lehe düzenlemelerin geçmişe yürütülmesi gerektiğine karar verilmiştir.[15]

Benzer şekilde Anayasa'da *aynı fiilden dolayı birden fazla yargılanmama veya cezalandırılmama* (*ne bis in idem*) *ilkesi* açıkça düzenlenmediği hâlde Mahkememiz bu ilkeyi Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak görmüş ve buna ilişkin uyulması gereken anayasal ilkeleri belirlemiştir.[16] Yine bu kapsamda Anayasa Mahkemesi yakın tarihli kararlarında Anayasa'nın 70. maddesinde öngörülen kamu hizmetine girme hakkının sadece göreve alınma sırasında değil kamu hizmetinde bulunma ve ayrılma sırasında da geçerli olduğuna hükmetmiştir.[17]

14 Bkz. *Bekir Coşkun* [GK], B. No: 2014/12151, 4/6/2015, § 51; *Mehmet Ali Aydın* [GK], B. No: 2013/9343, 4/6/2015, § 68.

15 AYM, E.2019/9, K.2019/27, 11/4/2019, §§ 13-20; AYM, E.2020/81, K.2021/4, 14/01/2021, §§ 20-25.

16 *Ünal Gökpınar* [GK], B. No: 2018/9115, 27/3/2019, § 50; AYM, E.2019/4, K.2021/78, 4/11/2021.

17 AYM, E.2021/104, K.2021/87, 11/11/2021; AYM, E.2020/77, K.2021/93, 16/12/2021.

Bunun dışında Anayasa Mahkemesi, sözgelimi ifade ve basın özgürlüklerinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının, grev hakkı, sendika kurma ile toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme haklarının etkili bir şekilde korunmasını sağlayan, gerçek olmayan değer üzerinden kamulaştırma yapılmasını ve kamulaştırmasız el atmaları engelleyen, çevrenin ve kültür varlıklarının korunması yönündeki devletin pozitif yükümlülükleri ile bağdaşmayan kuralların hukuk dünyasından ayıklanmasını sağlayan çok önemli kararlar vermiştir.

Hiç kuşkusuz son 10 yılda yaşanan paradigmatik dönüşümü yansıtan kararların tamamına değinmek bu konuşmanın sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle sabrınızı zorlamadan sadece ifade etmek isterim ki bu dönemin içtihat birikimi kapsamında geliştirilen anayasal ilkelerin temas etmediği herhangi bir toplum kesimi ve hukuki bir mesele neredeyse kalmamıştır.

Gerçekten de Mahkememiz kadın ve çocuklardan ebeveynlere, gazeteciler ve siyasetçilerden sanatçılara, çalışanlar, emekliler ve iş insanlarından sendikacılara, hükümlüler ve göçmenlerden dinî azınlıklara kadar hemen her toplumsal kesimin anayasal hak ve özgürlüklerini koruyan kararlara imza atmıştır. Anayasa Mahkemesi bu kararların bir kısmında ülkemizin sosyal, ekonomik ve siyasal durumu ile güvenliği bakımından önemli sonuçlar doğuran olaylar ve davaları da ele almış, bu kapsamda yapılan bireysel başvuruları ve tedbir taleplerini karara bağlamıştır.

Kısacası yukarıda bir kısmını zikrettiğim kararlarla Anayasa Mahkemesi, bu dönemde anayasa koyucunun hedeflediği şekilde hak eksenli paradigmayı benimseyerek özgürlükçü perspektifle hareket eden bir mahkemeye dönüşmüştür.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türk Anayasa Mahkemesinin hak eksenli paradigmayı hayata geçirmesi bir iyi uygulama örneği ve başarı hikâyesidir. Üstelik bu değişimin ülkemizin son 10 yılında yaşadığı olağanüstü şartlar ve zorluklara rağmen gerçekleştiği dikkate alındığında söz konusu başarının boyutları daha iyi anlaşılabilecektir.

Bu bağlamda 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe teşebbüsü sonrasında yaşanan olağanüstü hâl şartlarını bilhassa zikretmek gerekir. Mahkememiz bir yandan alınan tedbirlere ilişkin olarak sayısı 100 bini aşan bireysel başvuru yüküyle diğer yandan da etkileri devam etmekte olan oldukça çetrefil hukuki meselelerle başa çıkabilmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu dönemde temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalelerin anayasal denetimine ilişkin temel ilkeleri belirlemiş ve FETÖ/PDY yapılanmasını ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu temel ilke ve esaslar çerçevesinde tutuklamalar, pasaport iptalleri, *ByLock* programı verilerinin delil olarak kullanılması ve kamu görevinden çıkarmalar gibi OHAL döneminde alınan birçok tedbirle ilgili kararlar verilmiştir.

Olağanüstü dönemin ortaya çıkardığı hukuki sorunlara 2017 Anayasa değişiklikleriyle başlayan yeni anayasal kurumların yorumu ve uygulanmasına ilişkin zorluklar da eklenebilir. Anayasa Mahkemesi özellikle Anayasa yargısı pratiğimizde daha önce örneği olmayan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimi konusunda Anayasa'nın karmaşık sayılabilecek hükümlerini sistematik bir bütünlük içinde yorumlamak suretiyle temel ilke ve esasları belirlemiş, açılan davaların bir kısmını karara bağlamıştır.

Anayasa Mahkemesi tüm bunları yaparken dünyadaki gelişmeleri de yakından takip etmiş, uluslararası alanda diğer anayasa mahkemeleri ve bölgesel insan hakları mahkemeleriyle bilgi ve tecrübe paylaşımını sürdürmüş, düzenlenen muhtelif toplantılarda hak eksenli yaklaşımı anlatma fırsatı bulmuştur. Bu kapsamda Anayasa yargısı alanında Mahkememizin girişimiyle başlayan iki uluslararası oluşumdan kısaca bahsetmek istiyorum.

Birincisi, zatıalinizin de katılımı ve desteğiyle 14 Aralık 2018 tarihinde İstanbul Dolmabahçe'de yapılan toplantıyla başlayan süreç, geçen yıl Eylül ayında Endonezya'da yayımlanan "*Bandung Deklarasyonu*"yla sonuçlanmış, böylece İslam Ülkeleri Anayasa yargısı Konferansı kurulmuştur. Bu teşkilatın ilk kongresi 2022 yılının sonunda İstanbul'da yapılacak ve böylece süreç başladığı yerde tamamlanmış olacaktır.

İkinci girişimin sonuçlanması için yılın sonunu beklememize gerek kalmayacaktır. Türk Devletleri Teşkilatına üye ve gözlemci devletlerin katılabileceği Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleri Anayasa yargısı Konferansının (TÜRK-AY) kuruluşuna dair deklarasyonu 27 Nisan 2022 günü Dolmabahçe'de görüşeceğiz. Bu iki uluslararası oluşumun şimdiden hayırlı olmasını ve Anayasa yargısı alanındaki iş birliği ve dayanışmamıza önemli katkılar sunmasını temenni ediyorum.

Anayasa Mahkemesi, oldukça sancılı bir süreçte tüm zorluklara ve olumsuzluklara rağmen kendisinden beklenen işlevi başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Eminim ileride Türk Anayasa yargısının bu dönemine dair yapılacak objektif çalışmalar bunu teslim edecektir. Bu vesileyle bu süreçte fedakârca çalışarak Mahkememize katkı yapan, bahsedilen başarı öyküsünün mimarları olan Başkanvekillerimiz, üyelerimiz ve raportörlerimiz başta olmak üzere tüm mensuplarımıza teşekkür ediyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bilindiği üzere değişimi gerçekleştirmek kadar hatta ondan daha önemli olanı değişimin sürdürülmesidir. Anayasa Mahkemesi bu iradeye ve birikime sahiptir. Bunun yanında Anayasa yargısı alanındaki akademik birikimden yararlanmak ve bir anlamda teori ve pratiği buluşturmak amacıyla Mahkememiz bünyesinde 2018 yılında Anayasa yargısı Araştırmaları Merkezinin (AYAM) kurulduğunu belirtmek isterim. AYAM'ın bugünkü sempozyum gibi düzenlediği bilimsel toplantılar ve yaptığı yayınlar yoluyla Mahkememizin hukuk dünyasıyla etkileşimine ve hak eksenli içtihadın geliştirilmesine önemli katkılar sağladığına ve sağlamaya devam edeceğine inanıyorum.

Bununla birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi adaletin tesisi ve temel hakların korunması da yasama, yürütme ve yargı organları arasında Anayasa'nın Başlangıç kısmında belirtilen *iş bölümü ve iş birliğ*ini gerektirmektedir.

Bu iş birliğinin bilhassa bireysel başvurudaki iş yüküyle başa çıkma konusunda gerekli olduğunu belirtmek zorundayım. Ger-

çekten de her fırsatta dikkat çekmeye çalışıyorum, Mahkememiz maalesef 60 yıllık tarihinin en yoğun iş yüküyle karşı karşıyadır. Anayasa Mahkemesinin önünde norm denetiminden bireysel başvuruya, Yüce Divan yargılamalarından siyasi parti kapatma davalarına kadar hemen her görev alanıyla ilgili çok sayıda derdest dosya bulunmaktadır.

Özellikle bireysel başvuru sayısı inanılmaz bir hızla artmaktadır. Şu anda önümüzde 95 bin civarında başvuru bulunmaktadır. Mahkememiz bireysel başvurunun kabul edildiği diğer ülkelerdeki anayasa mahkemeleriyle hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesiyle karşılaştırılmayacak kadar ağır bir iş yüküyle başa çıkmaya çalışmaktadır.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda kurduğu sistemi daha etkili hâle getirmek için sürekli yeni tedbirler almakta ve yoğun bir gayretle başvuruları karara bağlamaktadır. Nitekim 2012 yılından bu yana yapılan başvuruların yaklaşık yüzde 80'i hakkında karar verilmiş, özellikle son iki yılda yıllık bazda 45 bin başvuru sonuçlandırılmıştır.[18]

Her vesileyle ifade ettiğimiz gibi bu ağır iş yükünü azaltmanın en etkili yolu, ihlallerin kaynağına müdahale etmektir. Başka bir ifadeyle Anayasa Mahkemesince ihlale neden olduğu tespit edilen kanun hükümleri, idari veya yargısal kararlar ortadan kaldırılmalıdır. Bu sayede aynı veya benzer konularda yapılabilecek yeni bireysel başvurular ve ihlaller önlenebilecektir. Ülkemiz hukuk sistemi bakımından çok önemli bir kazanım olan bireysel başvurunun etkili ve başarılı bir hak arama yolu olarak gelecek nesillere aktarılması tüm kamu kurumlarının, gerçek ve tüzel kişilerin, kısacası hepimizin gayretlerine bağlıdır.

Sonuç olarak temel hak ve özgürlüklerin korunması konusundaki *iş bölümü ve iş birliği*, gücün adaletle birleştiği, hukukun üstünlüğünün sağlandığı, insanlarının huzur, mutluluk ve refah içinde yaşa-

18 İstatistikler için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/7946/bb_2022-1_tr.pdf

dığı, insan-toplum-devlet ilişkilerinin sağlıklı ve dengeli bir şekilde kurulduğu demokratik bir siyasal düzenin tahkimine katkı yapacaktır. Bu yöndeki iş birliği aynı zamanda bizi Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği ve Anayasa'da ifadesini bulan muasır medeniyet düzeyini aşma hedefine daha da yaklaştıracaktır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Konuşmama son vermeden önce emeklilerimizden geçtiğimiz dönem içinde vefat edenlere Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da sağlık ve afiyet diliyorum.

60. kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlediğimiz "*Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunmasında Anayasanın Yorumlanması*" konulu sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum. Başta oturumları yönetecek olan Yargıtay ve Danıştay Başkanlarımız olmak üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargıcımıza, hocalarımıza, tüm konuşmacılara ve sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Son olarak biraz sonra açılışını yapacağımız "*Anayasa Tarihi Galerisi*"nin Mahkememiz ve ülkemiz için hayırlı olmasını diliyorum. Buradaki amacımız Sened-i İttifak'tan bugüne anayasacılık tarihimizi ve Anayasa yargısındaki gelişmeleri dönüm noktaları itibarıyla tanıtmaktır. Galeri'deki bilgi ve belgelerin bilhassa yurt dışından gelen misafirlerimiz ve üniversite öğrencilerimiz bakımından ilgi çekici ve faydalı olacağını umuyorum. Bu vesileyle yoğun bir hazırlık sürecinde emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle, törenimizi teşriflerinizden dolayı hepinize bir kez daha şükranlarımı sunuyor, sağlık ve afiyetle huzurlu günler diliyorum.

Kavramlar Dizini

A

Adalet 21, 24, 25, 63, 75, 81, 82, 84, 95, 96, 99, 116, 117, 124, 125, 129, 136, 141, 143, 160, 164, 167, 168, 171, 176, 178, 179, 180, 181, 186, 259, 261, 262, 263, 264, 277, 292, 333, 351, 359, 360, 367, 370, 397, 408, 416, 423, 424, 426, 436, 437, 445, 448, 463, 464, 480, 481, 488, 489, 490, 491
Adil Yargılanma Hakkı 430, 440
Ahlak 99, 119, 463
Anayasa 2, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 328, 329, 331, 334, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 349, 350, 351, 356, 357, 358, 360, 361, 363, 364, 365, 369, 371, 372, 374, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 421, 422, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 448, 449, 450, 452, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501
Anayasacılık 6, 469, 501
Anayasa Komisyonu 240, 241, 267, 297, 458, 462, 491
Anayasa Koyucu 241, 267, 483, 492
Anayasal Demokrasi 103, 104, 125, 152, 432, 438
Anayasa Mahkemesi 2, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 59, 60, 61, 62, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 92, 93, 94, 95, 99,

103, 105, 107, 108, 112, 115, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 130, 135, 137, 139, 140, 142, 143, 145, 153, 154, 155, 158, 159, 169, 178, 183, 185, 186, 187, 188, 192, 194, 196, 199, 200, 202, 206, 210, 212, 213, 215, 216, 219, 221, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 245, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 277, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 319, 321, 322, 325, 329, 331, 334, 337, 340, 345, 358, 363, 364, 369, 371, 379, 383, 384, 387, 388, 395, 397, 405, 407, 414, 415, 416, 421, 422, 426, 427, 428, 431, 434, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 449, 452, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 466, 467, 469, 470, 474, 476, 477, 483, 484, 486, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500

Anayasa Mahkemesi Başkanı 7, 9, 35, 53, 192, 229, 231, 236, 237, 244, 269, 271, 275, 288, 293, 296

Anayasa Mahkemesinin Kararları 11, 20, 140, 417

Anayasa'nın Bağlayıcılığı 12, 70, 185, 211, 215

Anayasanın Üstünlüğü 36, 38, 67, 210, 211, 216, 309, 456, 457, 477

Anayasa Şikayeti 265, 287, 289, 290, 360, 361, 362, 389

Anayasa Yargısı 18, 23, 37, 41, 50, 54, 81, 103, 104, 105, 125, 137, 139, 152, 163, 216, 222, 230, 276, 296, 309, 310, 314, 319, 322, 334, 338, 345, 350, 351, 360, 365, 387, 396, 397, 421, 422, 455, 456, 466, 477, 490, 491, 498, 499

Askeri Yargıtay 20, 186, 225, 241, 271, 290

Asya Anayasa Mahkemeleri Birliği 397

Atatürk 11, 19, 24, 26, 76, 82, 83, 89, 106, 109, 110, 111, 113, 118, 119, 120, 122, 123, 129, 136, 142, 148, 149, 151, 161, 165, 166, 169, 171, 173, 175, 177, 181, 191, 193, 230, 231, 232, 239, 240, 244, 245, 261, 275, 277, 292, 308, 319, 322, 333, 346, 375, 446, 448, 476, 501

Devrimleri 240

İlke ve Devrimleri 245

Milliyetçiliği 24, 122, 149, 231, 292

Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı 63

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 209, 233, 234, 235, 246, 247, 248, 249, 251, 266, 280, 285, 286, 288, 289, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 329, 359, 360, 361, 363, 369, 378, 387, 389, 390, 407, 415, 417, 440, 441, 445, 453, 501

Sözleşmesi 202, 204, 207, 233, 234, 235, 240, 246, 259, 274, 280, 285, 286, 287, 289, 295, 296, 297, 298, 302, 324, 328, 329, 356, 385, 391, 399, 413, 421, 457, 461, 462, 467

B

Bağımsızlık 99, 104, 131, 136, 261, 277, 373

Bağımsız Yargı 138

Barış 75, 81, 89, 90, 91, 98, 99, 101, 111, 116, 117, 138, 160, 165, 166, 172,

175, 176, 178, 252, 264, 265, 324, 325, 326, 328, 339, 347, 355, 373, 374, 380, 382, 393, 394, 428, 494
Basın 2, 101, 119, 197, 206, 310, 421
Basın Hürriyeti 311
Özgürlüğü 100, 119, 147, 159, 197
Başkanlık Sistemi 106, 134
Başörtüsü 238
Bireysel Başvuru 204, 233, 246, 267, 287, 289, 296, 298, 314, 324, 360, 363, 378, 379, 385, 390, 391, 399, 400, 405, 407, 414, 417, 426, 427, 429, 430, 434, 437, 440, 442, 443, 446, 449, 451, 452, 453, 456, 458, 459, 460, 462, 463, 464, 467, 474, 477, 494, 498, 500
Birleşmiş Milletler 131, 194, 283, 284
Bilim Hürriyeti 311
Özgürlüğü 180
Bulgaristan 20, 26, 85, 145, 285, 300, 319

C

Cezaların Şahsiliği 13
Cumhurbaşkanı 53, 72, 73, 80, 102, 103, 153, 163, 167, 169, 171, 172, 174, 176, 181, 183, 186, 187, 218, 220, 224, 225, 226, 231, 236, 242, 244, 271, 272, 274, 287, 288, 289, 295, 307, 404, 421
Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 468, 472
Cumhuriyet 10, 17, 29, 35, 54, 70, 73, 79, 81, 104, 105, 106, 109, 110, 113, 118, 123, 124, 126, 129, 135, 136, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 165, 167, 168, 173, 174, 181, 186, 190, 191, 192, 210, 225, 226, 240, 241, 250, 253, 260, 270, 272, 310, 321, 331, 369, 384, 466

Ç

Çoğulculuk 196, 204, 326, 354, 383, 428, 433
Çoğunluk 48, 81, 197, 235, 343, 344, 383
İlkesi 350
Salt Çoğunluk 235, 251
Nitelikli Çoğunluk 235, 383
Çoğunluk İlkesi 350

D

Danışma Meclisi 97, 241
Danıştay 9, 29, 63, 72, 73, 74, 100, 170, 186, 187, 215, 222, 223, 224, 225, 229, 237, 240, 241, 243, 247, 258, 271, 272, 275, 277, 278, 281, 282, 283, 287, 289, 290, 293, 298, 301, 302, 307, 313, 369, 371, 388, 501
Darbe 141, 147, 447, 451, 452, 458, 464, 480, 481, 498
Defi Yolu 58, 59, 71
Demokratik Devlet 81, 210, 225, 236, 271, 385, 402, 480, 502, 504
Demokratikleşme 96, 208

Denetim 36, 40, 54, 56, 58, 63, 64, 67, 68, 71, 75, 82, 85, 94, 95, 140, 154, 177, 217, 222, 243, 244, 264, 267, 323, 339, 360, 379, 383, 384, 385, 391, 399, 417, 471
Denge 68, 207, 215, 350, 388, 404, 469, 490
Descartes 332
Destek Norm 232
Devrim 135, 158, 399, 413
Dinsel Eğitim 168
Din ve Vicdan Özgürlüğü 82, 162, 238, 301
Doğal Hukuk 383
Dünya Hukukçular Birliği 75
Düşünce Hürriyeti 198
Düşünce ve İfade 250
Özgürlüğü 403

E

Egemenlik 82, 84, 92, 96, 104, 118, 132, 151, 181, 214, 248, 264, 286, 341, 345, 350, 377, 378, 448
Eğitim ve Öğretim Hürriyeti 12
Eğitim ve Öğrenim Hakkı 302
Eleştiri Hakkı 309

Erdem 90, 107, 121, 143, 164, 248, 480, 489, 491
Erkler Ayrılığı 92, 94, 215
Eşitlik 24, 25, 32, 36, 85, 96, 123, 165, 172, 179, 189, 191, 213, 214, 238, 250, 259, 292, 351, 352, 373, 376, 403, 428

F

Faşizm 205, 409
Fazilet Partisi 303
Fetö/Pdy 498
Friedrich Hayek 351

G

Gazi Mustafa Kemal 355, 446, 501
Genel Kurul 287, 421, 430
Genellik İlkesi 214
Gerekçe 218, 297, 303, 353, 385, 406
Georges Clémenceou 346
Güçler Ayrılığı 7, 128, 179, 425, 433

H

Hak Arama Hürriyeti 223, 467
Hak Arama Özgürlüğü 107, 220, 233, 242, 362

Hak Eksenli Paradigma 491, 493
Yaklaşım 442, 467, 486, 500, 501, 502, 504, 507
Hakim Güvencesi 222
Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu 73, 178, 186, 187, 225, 241, 242, 243, 263, 271, 272, 273, 274, 281, 282, 293, 311
Hakim Teminatı 280
Hazine Yardımı 159
Hoşgörü 39, 48, 114, 124, 156, 172, 175, 204, 252, 326, 330, 348, 354, 355, 394, 406, 418, 443
Hukuk Devleti 7, 10, 12, 25, 36, 40, 45, 59, 60, 67, 81, 89, 91, 93, 97, 99, 111, 119, 121, 122, 126, 127, 136, 140, 141, 146, 150, 151, 152, 157, 164, 167, 169, 170, 179, 185, 187, 189, 191, 194, 195, 203, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 235, 236, 238, 242, 250, 252, 259, 263, 264, 268, 271, 272, 274, 309, 331, 333, 334, 338, 341, 343, 349, 350, 355, 365, 366, 370, 377, 380, 382, 396, 398, 405, 409, 413, 416, 424, 425, 437, 438, 439, 454, 469, 470, 471, 481, 487, 490, 493
Hukuk Düzeni 18, 24, 46, 60, 210, 211, 213, 214, 259, 260, 268, 292, 351, 364, 438
Hukuk Güvenliği 212, 409, 411
Hukuki Güvenlik İlkesi 438
Hukuksal Güvence 81
Hukukun Üstünlüğü 19, 21, 25, 26, 27, 49, 50, 54, 59, 80, 82, 86, 97, 99, 107, 124, 126, 128, 141, 153, 164, 167, 185, 186, 187, 190, 192, 215, 216, 230, 271, 272, 325, 333, 338, 339 341, 349, 350, 352, 365, 366, 395, 396, 409, 433, 436, 437, 438, 443, 445, 454, 469, 509
Hürriyetçi Demokrasi 18, 24, 344, 476

I

Irk Ayrımı 370
Irkçılık 90, 166

İ

İdari Yargı 215, 273, 278, 279, 294
İhlal Kararı 247, 248, 430, 441, 460
İkinci Dünya Savaşı 37, 69, 157, 246, 299, 321, 323, 409, 437, 453, 457, 473
İkincillik İlkesi 460
İnanç Özgürlüğü31, 233, 247, 302, 393
İngiltere 67, 234, 249, 421
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 195, 238, 280, 301, 413
İnsan Onuru 82, 139, 214, 264, 332, 339, 343, 345, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 366, 368, 374, 375, 378, 388, 392, 398, 399, 402, 403, 405, 406, 407, 413, 416, 464
İptal Davası 58, 64, 71, 105, 187, 192, 220, 225, 236, 255, 271, 312, 471, 472

İptal Kararı 58, 93, 189, 251
İstiklal Marşı 136
İşkence 89, 114, 145, 233, 325
İş Yükü 97, 265, 266, 312, 318, 429, 451, 455, 475
İtiraz Yolu 12, 58, 61, 64, 71, 155, 237, 294, 312
Davası 36, 105, 369
Başvurusu 106, 130, 188, 189, 192, 219, 254, 312
İtirazları İnceleme Kurulu 282

J

John Rawls 422
Jüristokrasi 439

K

Kamu Düzeni 61, 124, 218, 239, 492
Kamu Görevlisi 21, 27, 302
Kamu Güvenliği 239, 492
Kamusal Yarar 67, 185
Kamu Yararı 32, 57, 61, 188, 268, 313, 410, 492
Kanun Hükmünde Kararname 184, 186, 187, 190, 215, 295
Kanuni Esasi 97, 380
Kanun Yolu 361, 460
Kant 277, 347, 353, 424, 443, 463, 489 384, 385
Katılımcı Demokrasi 142
Kazanılmış Hak 49, 50
Kınalızâde Ali Çelebi 423
Kovid 473
Kuvvetler Ayrılığı 178, 469

L

Laiklik 24, 36, 76, 82, 83, 110, 111, 112, 123, 141, 149, 161, 162, 169, 173, 175, 180, 191, 238, 239, 240, 292, 301, 302, 339, 347, 355, 374, 380, 416, 444, 469, 493, 494, 495
Lord Acton 344
Lozan Barış Antlaşması 84, 85, 145

M

Macaristan Anayasa Mahkemesi 297
Mahkemelerin Bağımsızlığı 12, 50, 224, 242, 243, 311, 315, 316
Makul Süre 295
Mali Denetim 36, 64, 383
Medeniyet 259, 292, 351, 448, 463, 470, 476, 501
Medya 248, 358
Mesleki Hayat 485

Millet 10, 42, 49, 51, 55, 56, 57, 65, 71, 73, 149, 184, 185, 187, 190, 214, 215, 216, 241, 244, 251, 260, 266, 270, 287, 288, 294, 308, 342, 355, 377, 400, 422, 446, 450
Milli Birlik Komitesi 240
Milli Egemenlik 448
Milli Güvenlik Konseyi 35, 185, 191, 216, 226, 241, 243
Milliyetçilik 89, 109, 116, 149, 166, 167, 231, 232
Müslüman 85, 111, 123, 148

N

Nefret Söylemi 406, 418, 480
Negatif Yükümlülük 332
Negatif Yasa Koyucu 344, 351
Norm Denetimi 58, 61, 71, 449, 457, 471

O

Ohal 450, 451, 452, 472, 498
Olağanüstü Hal 186, 215, 472
Ombudsman 279
Otorite 325, 350, 388
Otoriter 55, 343, 352, 362, 374, 394

Ö

Ölçülülük 45, 202, 204, 205, 486
Özel Hayata Saygı Hakkı 481, 486
Özgürlük 37, 45, 48, 60, 67, 83, 84, 85, 87, 99, 104, 109, 118, 123, 135, 136, 150, 151, 173, 181, 196, 197, 198, 200, 204, 205, 206, 209, 230, 261, 265, 277, 325, 332, 339, 341, 343, 345, 346, 348, 349, 350, 352, 353, 362, 363, 364, 376, 378, 380, 381, 386, 388, 391, 392, 399, 415, 416, 417, 421, 428, 449, 464, 496
Özgürlükçü 19, 26, 48, 59, 67, 68, 196, 203, 205, 207, 211, 212, 242, 339, 352, 355, 373, 374, 411, 433, 444, 458, 492, 493, 494, 496, 497
Özgürlükçü Demokrasi 59, 67

P

Panoptikon 482
Paralel Devlet 411
Paris Şartı 85
Parlamenter Rejim 11, 18, 19, 23, 106, 334
Parlamenter Sistem 133, 245
Pozitif Yükümlülük 332

R

Referandum 377
Ronald Dworkin 376

S

Savaş 37, 56, 87, 88, 89, 118, 146, 163, 167, 186, 199, 204, 205, 215, 218, 225, 238, 299, 322, 326, 393, 394, 453, 457, 489
Sayıştay 63, 72, 73, 74, 100, 158, 214, 237, 241, 244, 287, 288, 337, 385, 422
Seçim 48, 68, 108, 119, 132, 164, 178, 211, 236, 237, 272, 282, 357, 371, 379, 383, 384, 404, 495
Seferberlik 186, 199, 204, 218, 238
Sened-İ İttifak 338, 501
Sıkıyönetim 56, 186, 199, 204, 215, 218, 225, 238
Sivil Toplum 48, 208, 334, 379, 380, 407
Siyasal İslam 173
Siyasi Partiler Kanunu 13, 190, 191, 206, 216, 234, 235, 251, 269, 270, 383, 384, 385
Siyasi Partiler Yasası 19, 128, 144, 159, 191, 208, 356
Siyasi Rejim 476
Sosyal Adalet 129
Sosyal Devlet 469
Sosyal Güvenlik 110
Soyut Norm Denetimi 58, 61, 71

Ş

Şekil Denetimi 268
Şeriat 88, 111, 113, 119, 123, 136, 170

T

Tarafsızlık 72, 365, 371, 373, 388, 409, 410
Tarafsız Yargılama 481
Temel Haklar 242, 329, 378, 391
Temyiz 278, 363, 417, 430, 460, 467
Terör 86, 88, 157
Teşkilât-ı Esasiye 55
Teşrii 32
Toplum Sözleşmesi 432
Tutuklu 368, 427, 444, 459
Türban 239, 240, 301, 302, 303
Türk Ceza Kanunu 188, 189, 206, 217
Türkçe 231
Türkiye Büyük Milet Meclisi İçtüzüğü 40
Türkiye Büyük Millet Meclisi 42, 49, 55, 56, 57, 71, 73, 184, 185, 187, 190,

216, 241, 244, 251, 260, 266, 270, 286, 287, 288, 294, 308, 450
Türkiye Cumhuriyeti 10, 12, 27, 33, 36, 44, 49, 58, 70, 71, 72, 76, 86, 87, 89, 99, 103, 104, 110, 115, 119, 120, 122, 132, 134, 148, 149, 152, 157, 160, 162, 181, 185, 191, 193, 195, 210, 212, 220, 232, 234, 244, 266, 301, 326, 334, 351, 364, 365, 370, 382, 387, 388, 398, 408, 417, 448, 474
Türk Milleti 10, 12, 18, 308, 347, 371, 448, 464

U

Ulus 82, 84, 85, 86, 91, 103, 108, 109, 110, 115, 122, 123, 134, 135, 148, 161, 162, 168, 173, 174, 175, 331, 345, 351
Ulusal Egemenlik 181
Uluslararası Hukuk 81, 88, 131, 138, 153, 246, 298
Uluslarüstü Hukuk 63
Ulusalüstü Hukuk 96, 268
Uyap 318, 390
Uygarlık 11, 26, 76, 84, 90, 98, 99, 110, 111, 124, 151, 162, 172, 173, 195, 339, 345, 349

Uyuşmazlık Mahkemesi 9, 17, 20, 29, 187, 192, 224, 229, 238, 269, 290, 293, 303, 307, 422

Ü

Ülke 30, 37, 68, 75, 82, 84, 85, 86, 89, 96, 103, 111, 133, 134, 136, 138, 153, 164, 232, 234, 247, 248, 249, 252, 254, 271, 289, 295, 298, 318, 350, 360, 365, 368, 386, 396, 401, 432, 434, 443, 463
Üniversite 172, 297, 388

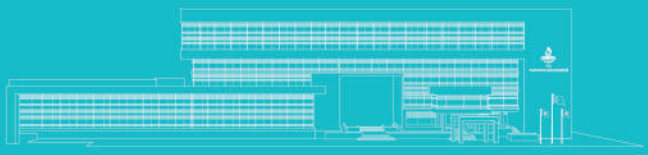
V

Venedik Komisyonu 297, 298, 315, 319, 360, 387, 397, 456
Vergi 32, 47, 129, 180
Vesayet 50, 177, 366, 404, 410, 411, 423, 424, 425, 480

Y

Yargı Bağımsızlığı 130, 167, 186, 187, 212, 271, 317, 365, 424, 438, 470, 471, 481
Yargı Reformu 359
Yargısal Aktivizm 450
Yargıtay Cumhuriyet Başvacılığı 105, 186, 190, 192, 225, 226, 272, 369
Yasa Koyucu 140, 205, 213, 262, 344, 351
Yasal Düzenleme 220, 240, 281, 303
Yasama Dokunulmazlığı 42, 107, 128, 145
Yaşama Hakkı 338
Yedek Üye 62, 74, 237, 238

Yerindelik Denetimi 154, 404, 460
YÖK 112, 124
Yugoslavya 13, 63, 75
Yüce Divan 36, 42, 74, 96, 97, 108, 125, 155, 178, 187, 240, 241, 242, 295, 312, 313, 314, 369, 509
Yüksek Askeri Şûra 218, 242
Yüksek Mahkeme 68, 74, 237, 272, 281, 285, 290, 387
Yükseköğretim Kurulu 73
Yürürlüğün Durdurulması 127
Yürütmenin Durdurulması 40, 61, 107, 218, 243
Yürütmeyi Durdurma 61, 170

İncek Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı No: 4
06805 Çankaya / ANKARA
Tel: 0 312 463 73 00 • Faks: 0 312 463 74 00
E-posta: bilgi@anayasa.gov.tr
twitter.com/AYMBASKANLIGI

www.anayasa.gov.tr